

943 496

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
ȘI FILOLOGICE DIN R.P.R.

VI

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

VI

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

VI

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN R. P. R.
BUCUREȘTI — 1964

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil), N. ADĂNILOAIE (redactor responsabil adjunct), V. MACIU, membru corespondent al Academiei R. P. R., I. DRAGOMIRESCU, T. IONESCU, R. MANOLESCU, A. PETRIC, C. ȘERBAN, GH. SMARANDACHE, VENERA TEODORESCU (membri);
ELVIRA PREDA (secretar de redacție).

S U M A R

1. C. A. Stoide,	Izvodul Costăchesc	7
2. S. Iancovici,	Haiducia în Balcani, formă de luptă socială și antiotomană	47
3. C. Constantinescu-Mircești și Ion Dragomirescu,	Contribuții cu privire la cunoașterea hotarului dintre Moldova și Țara Românească de la întemeierea Principatelor și pînă la Unire	61
4. Matei D. Vlad,	Rolul lui Alexandru Ioan Cuza în făurirea României moderne	93
5. N. Adăniloaie,	Considerații asupra legii rurale din 1864	115
6. Dimitrie Gh. Ionescu,	Aplicarea legii rurale din 1864 în județul Buzău	163
7. C. Boncu,	Cu privire la aplicarea legii rurale din 1864 în județul Prahova	185
8. Gh. Georgescu-Buzău,	Patriotismul lui Mihail Kogălniceanu	199
9. Ion Iacoș,	Greva muncitorilor metalurgiști din București din iunie 1912	225
10. Mircea Valea și Constantin Enea,	Contribuții la cunoașterea stării social-economice și a luptei țărănimii hunedorene pentru pămînt între cele două războaie mondiale	247
11. D. Zaharia,	Situația materială a muncitorilor și țăranilor din județul Bacău în anii 1940—1944	273
12. Constantin Marinescu,	Aspecte privind naționalizarea mijloacelor de transport pe apă în regiunea Galați	301

M i s c e l l a n e a

13. Flaminiu Mîrțu,	Aspecte ale luptei pentru unire din anii 1857—1858 în jud. Muscel	325
14. I. Brezeanu și V. Țurlan,	Momente din istoria teatrului gălățean	331
15. I. Dîrdală și M. Rușenescu,	Despre situația materială și lupta muncitorilor forestieri din Bucovina între anii 1929—1931	345
16. Simion Fuchs,	Din istoria transformării socialiste a orașului Tîrgu-Mureș	355

M e t o d i e ă

17. Petre I. Roman,	Valorificarea în clasă a cercetărilor de istorie locală	375
---------------------	---	-----

IZVODUL COSTĂCHESC *

de C. A. STOIDE

Viața feudală a Moldovei în secolul al XVII-lea și primul deceniu al secolului al XVIII-lea pînă la instaurarea regimului zis fanariot prezintă aspecte cu totul deosebite față de epoca anterioară. Starea economică a țării se înrăutățește prin exploatarea tot mai accentuată din partea turcilor, care, în afară de impunerile bănești cu mult ridicate în raport cu situația din trecut¹ și de ridicările în natură pentru aprovizionarea oștilor în război sau a garnizoanelor din cetățile limitrofe, impun și un monopol asupra produselor principale ale țării. Orașele moldovenești au încă o economie puțin dezvoltată și producția meșteșugărească nu e suficientă pentru a acoperi toate cererile interne. Domeniile boierești care folosesc munca servilă au și ele o producție puțin rentabilă². Pe de altă parte, pentru a răspunde cererilor turcești, dar și pentru susținerea aparatului de stat, vechea fiscalitate domnească, întemeiată pe dijme în natură, se transformă cu încetul în dări în bani.

Noua stare economică aduce ridicarea unei noi boierimi mari, care ocupă dregătorii la Curtea domnească și, după sistemul în vigoare atunci, are parte la veniturile statului. Este o formă de feudalism specific Moldovei, care favorizează ascensiunea unor familii boierești, mari acumulate de bunuri funciare³. Noua boierime, spre deosebire de boierimea din secolul al XVI-lea, nu mai posedă „domenii cu imunități“, ci este „o aristocrație de moșieri, care urmăresc cîștig bănesc din exploatarea moșiilor lor“⁴.

Această nouă aristocrație va obține și puterea politică, înfrîngînd domnia și înlocuind vechea dinastie; boierii se leagă între dînșii în coterii și facțiuni pe bază de familie și interese, ridicînd din mijlocul lor și domni, pe care-i schimbă cînd atitudinea acestora sau anumite interese de partid le-o impun.

* Versiunea care se publică aici cuprinde ideile esențiale ale unui studiu mai dezvoltat asupra izvodului costăchesc.

¹ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 16; M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în secolul XV—XIX*, extras din *Studii și Materiale de istorie medie*, vol. II, 1957, p. 16—24.

² P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 16.

³ *Ibidem* p. 17.

⁴ *Ibidem*.

Boierimea mică, formată din curteni, pătură socială cu interese opuse marii boierimi, e în luptă cu dînsa; țărănimea dependentă, formată din vecini asupriți și exploatați, a pierdut și ea drepturile ei; ea este legată de glie, și acum începe să se încetățenească „sistemul legăturii personale a șerbului de stăpîn”¹. Condițiile în care această aristocrație exploata veniturile țării și munca claselor și categoriilor în subordine, ca și tendința ei de a ține domnia într-o anume dependență, au făcut ca epoca să fie „o vreme de tensiune a luptei de clasă, de răscoale țărănești, de ridicare a micii boierimi, a curtenilor împotriva boierimii mari”².

Boierimea ridicată în condițiile noi create de situația economică a secolului al XVII-lea capătă o „conștiință de clasă”, care va avea ecou și în noua literatură ce se creează³. În locul „letopisețului voievodal”, operă prin care domnia își susține și întărește puterea ei monarhică în stat, se creează „letopisețul nobiliar”, letopisețul boierimii ca clasă socială în genere și nu al unei anumite familii boierești⁴. În aceeași epocă apare și „cronica de familie”. Într-adevăr, în această din urmă formă de letopiseț își găsesc locul mai ales „contradicțiile din sînul clasei feudale”; în timp ce „letopisețul nobiliar” prezintă evenimentele de pe poziția întregii clase nobiliare, apărînd interesele boierimii ca clasă socială, letopisețul de familie se limitează la evidențierea faptelor numai a unei familii⁵.

Un apusean care cunoștea destul de bine stările de lucruri de la noi a afirmat că fiecare familie boierească își avea cronică ei. Aceasta nu este o exagerare dacă vom completa ideea în sensul că opera putea fi mai modestă sau mai dezvoltată, după vechimea neamului, după ambițiile și puterea celui care o inițiasă, ca și după talentul povestitorului însărcinat cu redactarea ei. Dar ce s-au făcut aceste numeroase cronici de familie? S-au pierdut toate? În afară de cazuri fortuite, am fi dispuși să socotim că au pierit cu totul numai acelea care au fost primite cu indiferență în opinia publică. Acelea care au știut să stîrnească un cît de mic interes, atît prin talentul cu care au fost scrise, cît și prin problemele pe care le atacau (și foarte drept s-a observat că o cronică era uneori un jurnal și o operă de polemică)⁶ s-au păstrat dacă nu în totul, cel puțin fragmentar. Acestea se pot deosebi, la un studiu atent, în mozaicul unei compilații. Dacă într-o compilație putem mai ușor observa (mai ales prin atitudinea contradictorie în legătură cu un eveniment sau personaj) izvoarele nearmonizate de compilatorul grăbit sau netaientat, în alte cazuri este aproape imposibil ca din aceste *membra dejecta* să se poată alcătui ceva organic sau să se identifice autorul. Una din cro-

¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 17—18.

² *Ibidem*. Socotim că starea aceasta constatată de prof. P.P. Panaitescu în epoca lui D. Cantemir caracterizează și epoca anterioară, adică întregul secol al XVII-lea.

³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 21.

⁴ Dan Simonescu, *Probleme actuale cu privire la reconsiderarea cronicilor*, în „Limbă și literatură”, an. V, 1961, p. 144—145.

⁵ *Ibidem*.

⁶ D. Russo, *Cronica Ghiculeștilor*, în „Buletinul Comisiunii istorice a României” vol. II, București, 1916, p. 31.

nicile care prezintă caracterul acesta de mozaic e cronica atribuită de unii istorici lui Nicolae Costin, cronică ce cuprinde perioada dintre 1661 și 1709¹.

Titlul cronicii e „Letopisețul Țării Moldovei de la Ștefan sîn Vasile-Vodă încoace, de unde iaste părăsit de Miron Costin logofătul. Iară acum s-au scos din izvodul lui Vasile Dămianu, ce-au fost treti logofăt, și de pe izvodul lui Tudosie Dubău logofătul și altora. În tîrg în Eși, vleit 7224, sept. 1. Vă dnii Ion Nicolae Alexandru Vod într-a doua domnie“. C. Giurescu, care a studiat acest letopiseț în comparație cu alte opere similare, a ajuns la concluzia că opera a fost alcătuită între septembrie-decembrie 1712².

În titlul letopisețului se afirmă că a fost alcătuit pe baza izvoadelor lui Vasile Demian, Tudosie Dubău „și altora“. Între aceste izvoade datorite „altora“, socot că, după lecturi și meditații atente, am identificat un izvod care mi se pare că a fost alcătuit în legătură și din însărcinarea boierilor Costăchești. Studiul de față își propune să dovedească existența acestui izvod, interesele care au dus la alcătuirea lui și circulația pe care a avut-o în lumea moldovenească. Pentru aceasta este nevoie să prezint, măcar sumar, rolul neamului Costache (zis și Gavrilișteștii) în trecutul țării. Aceasta mă va ajuta să desprind din izvod fragmentele păstrate în compilațiile de cronici, să redau ceva din atmosfera care a dus la alcătuirea operei și, dacă e posibil, să încerc identificarea autorului.

N e a m u l C o s t ă c h e s c . *Documentele despre Costăchești.* Datele prezentate de genealogiștii din secolul al XIX-lea nu trebuie luate în considerație decît cu mare atenție. Vechii genealogiști, în alcătuirea așa-ziselor spițe de neam, s-au servit de documentele de transmisiune a proprietății și le-au utilizat fără un examen critic. De același inconvenient suferă și vechile spițe de neam ale Costăcheștilor. La aceste deficiențe de critică și informație s-au adăugat și ambițiile familiei, care, deosebit de influentă în secolele XVII—XIX, a introdus elemente de fantezie, tinzînd să-i dea un lustru de noblețe foarte veche, legînd-o astfel de epoca cea mai strălucită a Moldovei, prin intercalarea printre înaintași a vornicului Boldur dintre corifeii epocii lui Ștefan cel Mare și coborînd-o la vremurile atît de umbrite ale formării statului feudal și chiar al epocii anterioare.

Gavriliță Costache a fost fiul al doilea al slugerului Costache și al soției sale Teofana. Sortit unui rol de mîna întîii în treburile Moldovei, el a lăsat după dînsul o bogată și interesantă posteritate.

Cea dintîi dregătorie în care întîlnim pe Gavriliță e aceea de agă. A luat parte la lupta dintre Gheorghe Ștefan, fostul domn al Moldovei, venit să-și reocupe scaunul, și Gheorghe Ghica, noul domn ridicat de turci. Era de partea domnului legitim. În vîlmășagul unei „harțe“ a căzut cu calul și a fost prins de oștenii potrivnici. Incidentul se găsește

¹ C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Demian)*, în An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., seria II, tom. XXX, p. 273—309. Idem, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul și Vasile Demian*, în Bulet. Com. Ist., I, București, 1914, p. 163—214: „Autorul compilației, făcută cu aceeași lipsă de unitate și logică“ (*Contribuțiuni...*, p. 306).

² C. Giurescu, *Contribuțiuni...*, p. 289—290, 305—306.

povestit în cronică lui Miron Costin, cumnatul lui Gavriliță¹. Același povestește apoi că, la năvala lui Constantin Șerban asupra aceluiași domn, cițiva dintre boierii moldoveni mai tineri, între ei și Gavriliță Costache, „jitnicer mare pe atunce“, s-au lăsat să fie prinși : „pe boieri dacă i-au dus la Constantin-Vodă, îndată i-au pus iară la boierii și slobozi fără de nici o pază“², spune cronicarul mai departe. În felul acesta, lipsit de culoare, în care ni se redă evenimentul, Miron Costin acopere actul de trădare al unei rude.

În domnia lui Ștefan Lupu se vede că Gavriliță n-a avut nici un rol³.

E promovat serdar în prima domnie a lui Gheorghe Duca. Cea dintii mențione în legătură cu această dregătorie a sa o avem din ianuarie 1666⁴.

În domnia a doua a lui Gheorghe Duca, chiar de la începutul domniei, Gavriliță e spătar⁵ și intră de drept între marii boieri ai Moldovei. E sigur că și aptitudinile sale ostășești fuseseră valorificate din plin în noua domnie, dar și anumite legături de înrudire a doamnei Anastasia cu Costăcheștii.

Toată epoca celei de-a doua domnii a lui Duca a fost o vreme prosperă pentru noul spătar.

În scurt timp va deveni și unul dintre marii latifundiaari ai epocii. La 22 martie 1670, proprietățile sale, deja respectabile, sînt întărite de domn printr-un uric solemn⁶.

Creșterea avuției lui Gavril Costache, unul dintre frecventele cazuri de îmbogățire a marii boierimii prin spolierea micilor cultivatori liberi și a vecinilor, a fost posibilă prin favoarea domnului în anii de prosperitate și „liniște“ care au caracterizat domnia a doua a lui Duca pînă la revolta din noiembrie 1671. Evident, Gavril Costache a fost unul dintre apropiații domnului, dintre aceia care s-au împărtășit din plin din toate bunurile puterii, fapt care va nemulțumi o parte din boierimea de ținut, în special pe curtenii și boiernașii Gioseni, dar și masele de cultivatori liberi și de vecini și chiar acea parte din populația orașelor formată din micii negustori, meșteșugari și muncitori cu brațele în diverse branșe⁷, care se vor ridica în frunte cu Hîncu, Durac și Constantin Clucerul, dînd astfel un puternic caracter social unei mișcări inițiale de luptă între facțiunile boierești din epocă.

Că Gavril Costache a fost printre cei care au sprijinit, dacă nu cu sinceritate, cel puțin cu mult zel, domnia lui Duca, zguduită în iarna anului 1671 și primăvara lui 1672, ne-o dovedește și rolul pe care îl

¹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1944, p. 195.

² *Ibidem*, p. 203.

³ C. I. Andreescu și C. A. Stoide, *Ștefăniță-Vodă Lupu, Domn al Moldovei*, p. 24 și 112.

⁴ Biblioteca Academiei R. P. R. „Creșterea colecțiilor“, nr. 7, aprilie-iunie 1908, București, 1908, p. 126.

⁵ G. h. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. II, Iași, 1907, p. 58—59.

⁶ *Idem*, *Ispisoace și zapise*, vol. III, 2, Iași, 1912, p. 115—121, doc. din 22 martie, 1670, Iași.

⁷ M. Kogălniceanu, *Cronicele României sîu Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ed. a II-a, tom. II, București, 1872, *Cronica atribuită lui N. Costin*, p. 7.

joacă el după această revoltă¹. Nu vorbim despre rolul militar al său, care, pare-se, a fost cu totul șters, ci de faptul că a fost și el printre boierii care au îngroșat rîndurile celor ce s-au opus răscoalei și au făcut să parvină la Constantinopole știrea că „țara“ e cu domnul, iar răsculații sînt haini contra lui și a Porții.

Această „credință“ a lui Gavril Costache față de Duca cînd alții s-au clătinat a făcut să fie ridicat la treapta importantă de vornic de Țara de Sus, trecînd peste cîteva trepte boierești în divan. Este interesant de observat că acel pe care-l înlocuiește în dregătoria de vornic de Țara de Sus e Grigore Hăbășescu, compromis în mișcarea din 1671—1672².

Domnia lui Ștefan Petriceicu, care va fi o domnie de reacțiune contra practicilor domnești instaurate de Duca-Vodă și de anturajul său, va fi și o epocă de opoziție pentru Gavril Costache, uneori cu acte de represalii din partea noului domn contra fostului mare-vornic³. La fel va fi și în domnia lui Dumitrașco Cantacuzino.

Cu venirea la tron a lui Antonie Ruset, situația lui Gavrilă Costache se schimbă, deși nu chiar de la începutul domniei. Într-adevăr, se știe că Antonie-Vodă intră ca domn în Iași în decembrie 1675. Nu putem preciza data promovării la treapta de hatman a lui Gavriliță Costache. Se poate spune însă că hătmănia lui Gavrilă Costache în timpul domniei lui Antonie Ruset n-a fost decît un scurt intermezzo între cele două hătmăanii ale lui Alexandru Buhuș.

Mazil și nemulțumit, legat prin rudenii cu partidele de opoziție, se pare că a avut și Gavriliță un rol în schimbarea lui Antonie-Vodă. Rolul acesta, care nu mai convenea intereselor familiei într-o epocă mai tîrzie, încearcă să-l nege un pasaj din cronica atribuită lui Nicolae Costin⁴. Activitatea lui Gavriliță în această țesătură de intrigă pare a nu se fi produs în folosul lui Duca, deoarece acesta îl cooptează în divan cîteva luni mai tîrziu după ocuparea tronului. În februarie 1679 el era încă „fost hatman“⁵.

Odată reintrat în divan, își recîștigă vechea influență pe lîngă domn. În vara anului 1679, Gavriliță Costache, mare-vornic al Țării de Jos, va forma căimăcămia împreună cu Miron Costin, cumnatul său, logofătul în funcție, și cu Neculai Racoviță, fost mare-logofăt⁶.

În curînd vine un nou eveniment care e menit să aducă o tulburare a raporturilor dintre Gavriliță și domn : complotul boierilor Vasile Gheuca, mare-vistier, Gheorghe Bogdan, mare-jitnicer, și Lupul sulger. În fruntea

¹ C. A. Stoide, *Un episod din domnia lui Gheorghe Duca, Răscoala lui Hincu și Durac*, în „Arhiva“ din Iași, an. XLIII, 1936, nr. 1—2, p. 56—80, și C.C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. III, 1, Bucureșt., 1942, p. 140—142.

² Pentru rolul jucat de marele vornic din Țara de Sus, Grigore Hăbășescu, în răscoala din 1671—1672, vezi studiile citate ale lui C.A. Stoide și ale lui C.C. Giurescu,

³ „Cresterea colecțiilor“, 1912, ianuarie-septembrie, p. 116.

⁴ M. Kogălniceanu, *Cronicele Romîniei sîu Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, p. 15.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, București, 1903, p. 91.

⁶ T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, Cernăuți, 1937, p. 70, doc. din 25 iunie 1679.

complotului, care a fost descoperit la 12 octombrie 1679, se găsea Vasile Gheuca, vechi pretendent la tron¹ și rudă de aproape cu Gavriliță.

Din această nouă criză, Gavril Costache a scăpat probabil și prin stăruința lui Miron Costin, dar și prin anumite considerații de ordin politic, cum vor scăpa de altfel și alții². După cele petrecute în octombrie 1679, Gavril Costache a fost din nou, dacă nu în grațiile domnului, cel puțin menținut în dregătorii, date fiind și legăturile pe care le avea și de care Duca a trebuit să țină seama.

La războiul turco-habsburgic, care culminează cu asediul Vienei, a participat și Gavril Costache. La reîntoarcerea de la asediul Vienei, Gavril Costache a trecut, alături de mulți alți boieri moldoveni, de partea lui Ștefan Petriceicu, participând la lupta antiotomană, îmbrățișată de masele cele mai largi din Moldova. Il întâlnim alături de semnatarii actului din 1 ianuarie 1684, prin care se solicita ajutorul țărilor moscoviți, Ivan și Petru, care în epoca aceasta conduceau statul sub tutela surorii lor Sofia³.

Cu sprijinul lui Șerban Cantacuzino va fi ales domn, în locul lui Dumitrașco, bătrînul boier și ostaș Cantemir, numit ca domn Constantin-Vodă. Acum Gavrilă joacă ultimul său rol.

În domnia lui Cantemir, Gavriliță, din nou mare-vornic al Țării de Jos, s-a bucurat de cea mai mare trecere. Neculce spune că „din toți boieri mai ales, la acest domn Gavriliță vornicul și cu feciorii lui“.

În timpul luptelor din cursul anului 1686 dintre polonii lui Sobieski și turci, Gavriliță vornicul, împreună cu postelnicul Constantin Ciobanul, au fost sprijinitori ai politicii domnului⁴.

Moare în cursul anului 1687, la întorsul dintr-o solie în Țara Românească, pe lângă Șerban Cantacuzino.

Gavril Costache a fost căsătorit de trei ori. Soția care a jucat un rol mai important în viața sa a fost Tudosica Costin. Această influență se explică și prin personalitatea ei cu totul aparte, pe care presupunem că o va fi avut din cele ce cunoaștem despre familia ei, cât și prin durata mai lungă a căsătoriei și prin copiii mai numeroși avuți.

Se poate spune că această soție l-a format. Tudosica, desigur, impune lui Gavriliță stilul de viață pe care trebuia să-l adopte un boier moldovean divanist. Născută dintr-o familie al cărui șef urcase cele mai înalte ranguri în ierarhia țării, acelea de postelnic și hatman, în legături de înrudire cu rafinatul domn Miron Barnovschi, ea petrecuse mult timp în copilărie și prima tinerețe împreună cu ceilalți frați, în Polonia. Umanismului cărturăresc și a moravurilor alese, într-o societate cu mult mai evoluată decît boierimea țării. Influența ei asupra lui Gavril Costache, boierul provenit dintr-o familie mai modestă, cu apucături de codrean din Tigheciul cvasiautonom și în neîncetată harță cu tătarii, e explicabilă. Acesteia i-a păstrat el cea mai îndelungată și sinceră afecțiune. Copiii

¹ M. Kogalniceanu, *Letopiseșele Moldaviei...* p. 16.

² *Ibidem*, p. 19.

³ S. Dragomir, *Contribuții la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, în *An. Acad. Rom.*, București, 1912, p. 1 200.

⁴ N. Iorga, *Luptele turco-polone și germane*, în „*Studii și documente*“, vol. XI, București, 1906, p. 165—166.

rezultați din căsătoria cu Tudosica sînt cei mai iubiți și mai bogat înzestrați. Tudosica murise, probabil, încă cu un an înainte de 4 februarie 1678. La data aceea Gavril Costache era căsătorit, pentru a treia oară, cu Vasilica, fiica lui Gavril Palade, fosta soție a unui Cantacuzino.

Prin noua căsătorie, Gavril Costache intră în legătură de înrudire cu cealaltă partidă politică moldovenească, care avea în fruntea ei pe Ilie Sturza, cumnatul lui Ștefan Petriceicu. De aici înainte el va căuta să se sustragă influenței Costineștilor. Așa trebuie să ne explicăm, între altele, participarea la încercarea de răsturnare pusă la cale de vistierul Vasile Gheuca, nepotul său, și mai ales mai tirziu, în 1683—1684, sprijinul dat domniei lui Ștefan Petriceicu.

Cu familia sa, chiar cu membrii ei mai îndepărtați, s-a purtat totdeauna cu atenție. S-ar putea spune că a fost animat de un adevărat spirit de clan.

Spiritul acesta de clan, solidaritatea niciodată dezmințită dintre Gavril Costache și fiii săi, cu numeroasele familii de care erau legați, le-au dat posibilitatea acestora să joace rolul pe care-l cunoaștem din istoria Moldovei, *rol pe care nu l-a avut nici o familie boierească din trecut pentru o perioadă atît de lungă.*

Fiii lui Gavriliță Costache. Vasile Costache, cel mai mare dintre fiii lui Gavriliță, născut din însoțirea lui cu fiica lui Caracaș spătarul, deși a avut o carieră publică destul de importantă, ajungînd pînă la treapta de mare-vornic de Țara de Jos, nu s-a remarcat prin nimic deosebit în viața politică moldovenească.

Lupul Costache. După ordinea din diata lui Gavriliță vornicul, Lupul ar fi fost cel de-al treilea fiu al său și primul din căsătoria cu Tudosica, fiica lui Costin hatmanul. A fost, cum reiese din toate izvoarele diplomatice și narrative, o personalitate cu totul excepțională, care a atras asupra lui, prin ambițiile și talentele de care dădea dovadă, dar și prin marile lui defecte, ura contemporanilor, domni și boieri, și chiar a unui cărturar de talia lui Neculce, care l-a fixat posterității cu mult talent numai prin prisma lipsurilor morale.

Prima mențiune despre Lupul Costache se face la 7 ianuarie 1683, în actul prin care părintele său Gavriliță dăruiește mănăstirii Florești „giumătate de sat de Popîrsaci“. Semnează fără titlul „Lupul Costache“¹. Cu venirea lui Cantemir, domn ridicat, cum am văzut, cu sprijinul familiei sale, Lupul Costache intră în dregătorie. La început a avut postul de ftorî sulger, cînd își urmărește anumite interese de moșie². Mai apoi e făcut medelnicer mare. Amintindu-se numele și dregătoria, nu se omite nici numele părintelui, fost atît de influent „feciorul dumisale vornicului Gavriliță“³.

Era, cum arată și Neculce, deși cu rezerve, în grațiile lui Constantin-Vodă Cantemir, atît el, cît și ceilalți frați. În iulie 1691, domnul

¹ I. Antonovici, *Mănăstirea Florești*, București, 1916, p. 10—11, scrisoare de danie din 7 ianuarie 1683.

² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, București, 1904, p. 36.

³ G. h. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V, Iași, 1908, p. 109 — 110, zăpis din 8 martie 1691.

îl trimite, cu diferite sarcini, ca pe un boier „credincios“¹. Cunoaștem cele întâmplate în decembrie 1691 și rolul ce l-a avut și Lupul. Mai norocos decât ceilalți frați și mai isteț, se înțelege, el s-a putut sustrage urmărilor lui Vodă și fugi în Țara Românească, de unde revine în toamna anului 1693, o dată cu domnia lui Constantin Duca. Duca îl ridică la treapta de mare vistiernic, în timp ce vărul său Antioh Jora e făcut hatman. Dar încă de la 8 decembrie 1693 (7202) el era „bivistiernic“, ceea ce verifică cu prisosință pe Neculce, care spunea că banii la visterie au ținut numai câteva luni².

Din timpul pribegiei în Țara Românească a rămas în strînse legături de prietenie cu boierii Cantacuzinești și mai apoi cu viitorul domn Constantin Brîncoveanu. La 24 mai 1694, Constantin Cantacuzino stolnicul îi dăruiește, cu autograf, un exemplar din evanghelia greco-română de curînd scoasă de sub teascurile tipografiei³.

Un document din ajunul înlocuirii lui Antioh cu Duca, din 28 august 1700, îl arată în postura de fost vistiernic⁴.

Domnia lui Antioh Cantemir îi aduse ridicarea la treapta de mare vornic al Țării de Sus⁵. Rămîne mare-vornic în întreaga această domnie a lui Antioh, care ține pînă în iulie 1707.

Neculce povestește o ieșire foarte curioasă a vornicului Lupul Costache față de domnul din scaun, cu prilejul unei mese date în cinstea solului muntenesc Șerban logofătul⁶.

Atitudinea aceasta a puternicului boier ne dezvăluie caracterul domniei Cantemireștilor, de obîrșie modestă și, ca atare, puțin respectată. Pare că asistăm la veșnicile certuri provocate de Velicico Costin în divanul și vistieria lui Constantin Cantemir⁷. Ele mai vădesc încă ceva: ambițiile vornicului Lupul Costache, puternic prin avere și legături, care, desigur, viza lucruri mari, pe care altfel le disimula, dar la beție nu se putea reține.

A doua domnie a lui Mihai Racoviță înseamnă pentru Lupu o ridicare în rang⁸, fiind acum vel-vornic de Țara de Jos, și, se poate spune, o creștere a influenței, înlocuind în cancelarie pe marele-logofăt cînd lipsește⁹. De altfel domnia lui Mihai Racoviță, o rudă a Gavrilițeștilor a fost foarte favorabilă acestora. Acum întîlnim în divan, în afară de

¹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V, p. 337, 338, doc. din 20 iulie 1691.

² I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. a II-a îngrijita de I. Iordan, p. 119.

³ C. A. Stoide, *Note literare*, în „Revista critică“, an. 7 (1933), nr. 2—3, Iași, 1933, p. 94.

⁴ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 109—110.

⁵ I. Neculce, *Letopiseșul...*, p. 176.

⁶ *Ibidem* p. 180.

⁷ *Letopiseșul Țării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la a doua domnie a lui Antioh Cantemir, 1661—1705*, ed. C. Giurescu, București, 1913, p. 85.

⁸ I. Neculce, *Letopiseșul...*, p. 184; „Bulet. Com. Ist.“, VI, p. 75, doc. din 20 februarie 1708; „Bulet. Com. Ist.“, IV, Vălenii de Munte, 1925, p. 193, doc. din 13 iulie 1709; p. 194, doc. din 28 iulie 1709.

⁹ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 137—138, doc. din 1708; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 50, doc. din 28 aprilie 1709.

Lupul Costache, care e mare-vornic al Țării de Jos, și pe frații săi : Constantin ca vel-comis și Solomon vel-clucer¹.

Prima domnie a lui Nicolaie Mavrocordat a fost o epocă de pribegie pentru Lupul Costache, ca și pentru alți boieri moldoveni. Domnul, necunosător al obiceiurilor țării, al puterii clasei conducătoare și nici măcar al limbii țării, se poartă rău cu boierii².

O masivă pribegire se organizează ca răspuns la greșeala politică a fanariotului³. Totuși căderea nu i-o aduce numai pîra boierilor pribegiți, ci și aranjamentele făcute de Dimitrie Cantemir în preajma războiului ruso-turc. Cu venirea lui Dimitrie Cantemir la tron, în decembrie 1710, Lupul Costache este repus în dregătoria de mare-vornic al Țării de Jos⁴.

Cantemir, aflind de uneltirile lui Nicolaie Mavrocordat, pentru a para loviturile, trimite la Constantinopol o solie de boieri să pîrască pe fostul domn. Solia ar fi plecat din Iași la 13 februarie 1711. Cu o săptămînă înainte, deci pe la 5—6 februarie, a trimes și pe Lupul Costache vel-vornic la pașa de la Tighina, Cara Mehmet-pașa serascherul, „de au făcut și pașii arz cu pîră asupra lui Nicolaie-Vodă⁵.

Curînd, domnul își va schimba orientarea politică, alăturîndu-se acțiunii întreprinse de țarul rus, Petru cel Mare.

Se cunosc împrejurările în care boierii, pe de o parte, domnul pe de alta, s-au închinat țarului, în speranța că vor scăpa de sub puterea turcească. Atitudinea vornicului Lupul Costache a fost cu totul independentă de a domnului și a majorității boierimii. Destul de puternic prin legăturile de familie și de interese cu boierii gioseni, el a putut juca un rol pe care nici un alt contemporan nu-l jucase. Îi cunoaștem și legăturile mai vechi cu Brîncoveanu. Analizînd atitudinea lui din 1711, vom observa o similitudine cu aceea a domnului din Țara Romînească. Trebuie să admitem că a existat un consens între dînșii în această chestiune.

După ce Dimitrie Cantemir s-a pronunțat pentru participarea alături de ruși și după sosirea țarului cu oștile în Moldova, Lupul Costache, care-și făcuse o tabără la Bursuci, unde adunase rudele, prietenii politici și „cîtă gloată“, a refuzat să ia o atitudine hotărîtă. Prin servicii de informații care nu-l angajau, a stat în legătură cu cei doi potrivnici cît a durat campania. Nici chiar încercarea țarului, la îndemnul lui Cantemir, de a-l face să-și părăsească tabăra n-ajunge la un rezultat definitiv⁶. După lupta de la Stănilești și pacea dezastruoasă pentru ruși și domnul Moldovei, Lupul Costache este socotit de vizir singurul personaj din Moldova cu care se poate sta de vorbă. Chemat în tabăra turcească cu firman, după violențele de limbaj atît de caracteristice mentalității orientale, marele-vizir îl face caimacam al țării și-i dă firman

¹ „Bulet. Com. Ist.,“ VI, p. 75.

² I. Neculce, *Letopiseșul...*, p. 196.

³ *Ibidem.*

⁴ Biblioteca Acad. R.P.R., ms. 965, f. 13.

⁵ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 92.

⁶ *Ibidem.* p. 105.

să libereze pe cei robiți de turci și de tătari¹. E apogeul puterii acestuia. Măsurile pe care le-a luat și din ordinul turcilor, ca și abuzurile pe care, desigur, le-a săvârșit, au fost speculate de Nicolaie Mavrocordat. Aceste intrigă au dus, după mai puțin de 40 de zile de caimacam al vornicului Lupul, la destituirea lui, la ridicarea lui în obezi și ducerea în surghiun la Varna, unde stă, după unele știri, opt luni². Este salvat prin intervenția hanului, conjugată cu a domnului Țării Românești, la care și petrece citva timp după eliberare. Mavrocordat, acum din nou domn al Moldovei, speriat de intrigile pe care le făcea fostul caimacam, îl recheamă în țară, restituindu-i pungile de bani confiscate la deportare și acordându-i prin favoare în divan, ca despăgubire pentru pagubele materiale și morale pretinse, moșiile celor pribegiți cu Dimitrie Cantemir³. Nu cunoaștem data exactă a revenirii din exil a lui Lupul Costache. Probabil s-a petrecut puțin înainte de 1 august 1712, dată la care el revendică în divan moșiile lui Ion Neculce⁴. Se știe că a fost repus și în vornicie. Această repunere a Lupului în vechea situație a avut loc însă după 1 august 1712; abia în februarie a anului următor îl găsim pe Lupul mare-vornic⁵.

După plingerile lui Neculce, consemnate în cronică și în actele divanului ținut la 1720, reiese că vornicul Lupul Costache a făcut mari presiuni pentru a-l ține departe de țară și a-i păstra astfel moșiile⁶. Lucrul este posibil, Lupul fiind un om îndelungăreț la minie; el n-a putut „ierta“ nici lui Mavrocordat intrigile pentru scoaterea din căimăcămie ca și închisoarea de la Varna și toate umilințele suferite. La plecarea din țară în 1716, fostul domn a fost batjocorit de Lupul în așa măsură, încît, spovedindu-se mitropolitului i-a jurat pieirea⁷.

Mihail Racoviță, următor lui Mavrocordat la domnie, îl menține în dregătoria de mare-vornic⁸. La scurt timp după trecerea în Țara Românească, Nicolaie-Vodă, care, s-ar părea, a avut să înăbușe un complot al lui Mihai spătarul Cantacuzino și al altor boieri munteni înțeleși cu nemții, obține de la vizirul Gin Ali-pașa ridicarea în obezi a vornicului Lupul. Adus peste Dunăre înaintea cruntului vizir, acesta, fără să-l judece, „acolo în cîmp au pus de i-au tăiat capu“⁹. S-ar putea presupune, date fiind vechile legături cu cei de peste Milcov, că pieirea

¹ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 113.

² *Ibidem*, p. 116; *Cronica racovițeană*, în *op. cit.* p. 50.

³ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 41—43, doc. din 1 august 1712, mărturia clerului și a divanului; *ibidem*, p. 43—45, hrisovul lui Nicolaie Mavrocordat cu această dată; *ibidem*, p. 51—58, hrisovul lui Mihail Racoviță din 1720 (fără dată de lună și zi); I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 272.

⁴ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 41—43, doc. din 1 august 1712.

⁵ Totuși înainte de 17 august 1712 (I o r g a - H u r m u z a k i, *Documente grecești*, XIV, 1, București, 1915, p. 468).

⁶ I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 272; vezi și „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 48.

⁷ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 51—58, hrisovul lui Mihail Racoviță; I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 283.

⁸ *Ibidem*, p. 282.

⁹ *Ibidem*, p. 283.

i-a venit nu din ura lui Nicolaie Mavrocordat, dar că a fost amestecat în înțelegerea boierilor munteni cu nemții ; sau, cel puțin, acesta va fi fost pretextul invocat de Nicolaie Mavrocordat când i-a cerut executarea.

Un izvod costăchesc. *Opinia curentă moldovenească în privința credinței față de domn.* Marile familii boierești la noi, ca și nobilimea din alte părți, s-au slujit uneori de condeii istoricilor, al cronicarilor pentru timpurile mai vechi, spre a se recomanda pentru merite nerecunoscute, a-și apăra o cauză sau, în fine, a spulbera acuzații care le-au putut fi aduse și care le prejudiciau interesele.

Cu atât mai mult se recurgea la astfel de mijloace atunci când o familie puternică părea că se găsește în conflict cu mentalitatea curentă a epocii. Această mentalitate forma oarecum o concepție etică sau măcar anumite opinii bine fixate, un ideal, greu de atins în totul, dar cu atât mai mult prețuit și recomandat. Cei reputați că se îndepărtau de idealul preconizat, călcându-l fără scrupule, erau stigmatizați de opinia curentă, ca de obicei puțin fățarnică.

Unul dintre „idealurile“ care au circulat în lumea moldovenească a secolelor XVI—XVIII îl forma „credința“ față de domn. Într-o societate din multe puncte de vedere primitivă, cu membri devorați de mari ambiții, mai ales idealul acesta era puțin atins. Pîrile contra domnilor, favorizate de înșiși pretenții, care și pe calea aceasta își puteau câștiga un tron nou sau unul pierdut, erau ceva obișnuit. Și fiecare boier moldovean, cel puțin în secolele XVII—XVIII, s-a slujit de ele în folosul partidei căreia îi aparținea. Aceasta nu împiedica totuși să se facă mult caz de idealul care era „credința“.

Opinia publică moldovenească, reprezentată mai ales prin cronicari, stigmatizează fără reticență pe „contravenienți“. Grigore Ureche vestește în cuvinte tari „vicienia“ și asasinatul domnilor¹, iar Miron Costin aduce laude superlative celor care nu-și părăsesc stăpînul în momente de primejdie². Neculce exprimă un punct de vedere asemănător³, ca și un alt cronicar al epocii⁴. Cei care-și pierd viața pentru acest păcat dovedit nu găsesc nici măcar compătimire la contemporani⁵.

Costăcheștii în conflict cu această opinie. O astfel de reputație pare a-și fi creat în lumea moldovenească puternicul neam al Costăcheștilor, mai ales în cursul primului deceniu al secolului al XVIII-lea. Rolul jucat de bătrînul Gavril Costache, cit și cel pe care l-au avut doi dintre fiii săi, Vasile și mai ales Lupul, ridicase neamul la o deosebită putere, dar în același timp îi produsese și mari dușmăanii. S-a imputat familiei un oportunism prea accentuat și tendința de schimbare a domnilor. Desigur s-au avut mai ales în vedere ambițiile unuia dintre ei, ale vornicului Lupul, care urmărea să ajungă la tron. Sub presiunea acestei atmosfere, care devenea din ce în ce mai apăsătoare pentru șeful familiei, a fost

¹ G. R. Ureche, S. Dascalul, *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă* (1359—1595), ed. C. C. Giurescu, Craiova, 1934, p. 109 și 112.

² Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei, de la Aron Vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, p. 160.

³ I. Neculce, *Letopisețul...*, și 183.

⁴ *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija...*, ed. cit. p. 27.

⁵ I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 183.

alcătuită cronică, a cărei tendință era să justifice acte și atitudini mai vechi sau mai recente, să spulbere acuzațiile de trădare și în același timp să mențină cât mai neștirbită în conștiința contemporanilor amintirea serviciilor aduse.

Un om de casă cu aptitudini pentru scris a fost însărcinat cu alcătuirea operei, care trebuia să îndeplinească rolul arătat. Pe canavaua istoriei moldovenești contemporane s-au brodat amintirile și tradițiile de familie, ca și ceea ce dictau interesele de moment. Opera, după cum se va vedea, a circulat destul de intens; numai astfel se explică faptul că fragmente au putut intra în operele altor cronicari. Nu putem spune precis în ce măsură. Cîteva frînturi pot fi identificate cu siguranță. Altele — numai bănuite. Poate al material, în viitor, va da posibilitatea cercetătorului să spună tot ce e necesar în legătură cu acest izvod.

Cronicile despre Costăchești: izvodul și Gavriiliță Costache. Știrile cele mai vechi despre participarea lui Gavril Costache la viața publică le găsim la Miron Costin: ia parte activă la războiul lui Gheorghe Ghica contra lui Gheorghe Ștefan, cînd e și rănit, și apoi în domnia aceluiași se lasă a fi prins de oștile uzurpatorului Constantin Șerban și cooptat de acesta din urmă și în divan¹.

O altă știre, destul de tîrzie, o găsim în Neculce. Ea datează de prin 1674. Boierii, foști în sfatul lui Petriceicu, după hăinirea acestuia s-au despărțit de dînsul și, consfătuindu-se la Căcăceni, lingă Iași, trimit știri, prin Gheorghită Mitrea, de adeziune la atitudinea luată de Gioseni: „la Gavriiliță și la Buhuș...”, precum ei și cu toată oastea s-au despărțit de Petriceicu-Vodă și vin în gios la dînșii², să facă știre vizirului pentru alegerea unui domn nou. Boierii, la sosirea lui Mitrea, se aflau la Galați, împreună cu Dumitrașcu Cantacuzino, pus domn de Poartă.

Știrea nu are altă semnificație decît să accentueze opoziția pe care au făcut-o foștii divaniști ai lui Duca domniei lui Ștefan Petriceicu.

Cu totul alt caracter au știrile în legătură cu domnia lui Antonie Ruset. Trei din cronicile care tratează această domnie ne informează asupra dregătoriei pe care a avut-o Gavriiliță în această vreme. Pasajul începe cu expresia: „La Antonie-Vodă era hatman Gavriiliță”. Informația din cronică atribuită lui N. Costin are numai acest conținut³ și vom vedea explicația îndată. Cronică zisă „buhușească⁴”; de aici și Ion Neculce ne dă informații cu mult mai ample în legătură cu hătmănia lui Gavriiliță Costache. Aceste știri, prin felul în care sînt prezentate, au tendința vădită de a ridica pe Alexandru Buhuș în detrimentul lui Gavriiliță. În esență, letopisețul ne spune că Buhuș ar fi fost cunoscut lui Halil-pașa pentru vitejia lui încă de pe cînd ducea zaherea la Camenița. Hatmanul moldovean s-ar fi războit atunci cu leșii, care încercau să împiedice transportul zaherelei în noua cucerire turcească. Halil, aducîndu-și aminte de

¹ I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 118.

² M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, ed. P.P. Panaitescu, p. 195 și 203.

³ *Cronică atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 14.

⁴ Am adoptat această denumire după C. Giurescu, *vezi Letopisețul Țării Moldovei...*, cap. IV, „Două izvoade și doi autori”, p. 25—28.

aceste fapte ale lui Buhuș, ar fi întrebat pe domn unde se află. Antonie-Vodă i-a răspuns că, fiind bolnav, n-a putut veni la oaste. Pașa impune lui Antonie aducerea fostului hatman „tocma acolo la Cehrin“. Urmează relatarea cu amănunte a unei noi isprăvi săvârșite de Buhuș. Pentru aceasta, comandantul turc ar fi poruncit lui Antonie-Vodă „de l-au pus hatman pe Buhuș și au zis să nu afle că-l mai schimbă din hătmănie“. Un interpolator a adăos, ceea ce era mai aproape de adevăr, că pentru Buhuș era și Duca-Vodă din Țara Românească, cumnatul său¹. Știrea aceasta nu-și are locul în cronica zisă a lui N. Costin, din motivul că dezavantajează pe Gavril Costache².

Trebuie să observ însă și o altă semnificație a acestui fapt. Gavril Costache nu se mai găsea, în această vreme, în raporturi prea bune cu foștii partizani ai lui Duca și, evident, cu acesta. El a izbutit să facă să fie scos din hătmănie Alexandru Buhuș, care, pentru a-și recîștiga dragătoria cea mai potrivită firii și pregătirii lui, a fost nevoit să recurgă la intervenția cumnatului său, domn în Țara Românească. E probabil că încă de pe acum jupîneasa lui Gavriliță, Tudosia, născută Costin, murise și legăturile lui Miron Costin cu fostul său cumnat își pierduseră din intensitate. Socot că nu greșesc cînd atribui influenței Tudosicăi și fratelui ei Miron faptul că Gavril Costache a avut în a doua domnie a lui Duca, ca și în primele domnii ale lui Petriceicu și Dumitrașcu Cantacuzino, o atitudine loială față de partida duculească. După moartea Tudosicăi va șovăi, mergînd pînă la acte de dușmănie și de trădare față de fostul domn și protector.

Numai în cronica atribuită lui N. Costin găsim o informație de un caracter cu totul aparte: o încercare de disculpăre a lui Gavril Costache în legătură cu rolul avut în schimbarea din domnie a lui Antonie Ruset. Se știe că domnia lui Antonie-Vodă Ruset a fost tratată cu mult interes și simpatie de o parte din istoriografia cronicărească. Poate a impresionat și tratamentul neomenos la care a fost supus. Evident, s-au căutat aceia care au contribuit la mazilirea domnului și prin pîre, și la chinurile la care a fost supus. După toate probabilitățile, n-a fost străin de aceste lucruri, în afară de Alexandru Buhuș și Miron Costin, nici un al treilea mare mazil al domniei lui Ruset, Gavriliță Costache.

Este sigur că, în cronica scrisă în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, în legătură cu domnia lui Antonie-Vodă s-au arătat cu multe amănunte împrejurările mazilirii și ale suferințelor fostului voievod, indicîndu-se și persoanele care au contribuit la aceasta. Astăzi noi nu cunoaștem din tot ce s-a scris decît fragmente păstrate în cronica atribuită lui N. Costin. Celălalt izvod, contemporan cu evenimentele, cronica buhușească, cum era natural, fiind alcătuită tocmai pentru folosul unuia dintre făptuitori, nu putea să dea nici o relație. Trebuie să presupunem că izvodul care dădea cele mai

¹ *Cronica buhușească*, în Kogălniceanu, *Letopiseșe*, vol. III, p. 18, și în *Letopiseșul Țării Moldovei de la Istratie Dabija...*, p. 69—70.

² Neculce, *Letopiseșul...*, p. 61. Pentru caracterul legendar al acestui pasaj din *Cronica buhușească* s-a pronunțat și G. G i u r e s c u, *Letopiseșul Țării Moldovei...*, p. 21—22.

bogate amănunte n-a fost cunoscut nici de Ioan Neculce. Altfel, bătrînul cronicar, dispus totdeauna să redea pitorescul și ineditul, ar fi reprodus și aceste pasaje, după cum foarte sugestiv a redat și tabloul panicii care a cuprins pe pîrîtorii lui Antonie-Vodă cînd au văzut că vizirul îl îmbracă din nou cu caftan de domnie. E tot ce a putut găsi el în izvoadele amintite¹. În legătură cu acest eveniment dă mai departe și zvonul de căință a lui Miron Costin în ceasul morții : „Nu este vinovat cu nimică lui Cantemir-Vodă și pere pe dreptate, numai osînda lui Antonie-Vodă îl gonește și pentru acee piere că l-au pîrit cu strîmbătate“².

Autorul cronicii atribuite lui Nicolaie Costin n-a reprodus și pentru amestecul lui Gavriliță vornicul izvodul cu acuzații. El s-a mulțumit, avînd la dispoziție cronică costăchească, să reproducă de aici versiunea care favoriza pe membrii acestei familii. Pasajul are caracterul unei dezvinovățiri și al unei polemici : „La această oaste de la Cehrin au cercat Duca-Vodă pre boierii de Moldova ; ce unii îl prîmea ; iară cercînd pe Gavriliță hatmanul dzicîndu-i așa : «Antonie-Vodă este mazil ; ce pe cine vor pofti ca să silească să-l scoată la domnie». Au răspuns Gavriliță hatmanu ; de scii măria-ta că este adevărat mazil, silește măria-ta să ne fii domnu ; era de nu, să nu-l amesteci măria-ta, să ni-l lași că este un domn bun. Solia aceasta o purta Antiohie Jora, ce era postelnicu la Duca-Vodă, nepot de soră lui Gavriliță hatmanul“³.

Dialogul dintre Duca și Gavriliță, chiar dacă este inventat, nu l-a putut povesti cronicarului decît un apropiat al boierului în cauză, ca și indicația că Antioh Jora făcea legătura între Duca și Gavriliță. Dar Antioh Jora, nepotul lui Gavriliță prin soră-sa Tudosica, era văr bun cu doamna Anastasia prin tatăl său Gavril Jora, fratele doamnei Dafina a lui Dabija și mama doamnei lui Duca. Și dacă mai ținem seama că, în momentul discuției asupra domniei lui Duca, Gavriliță Costache era boier mazil, cunoscîndu-i firea ambițioasă, nu ne putem îndoi un moment că și el făcea parte din numărul acelor care au complotat contra nefericitul Ruset, boieri designați generic de Neculce prin expresia „alți boieri“. E cazul numai să ne întrebăm dacă a lucrat pentru Duca sau pentru un alt candidat la domnie. Pasajul din cronică atribuită lui N. Costin nu poate avea decît o singură explicație : să răspundă unor acuzații justificate de participarea lui Gavriliță la pîra contra lui Antonie Ruset. De altfel, chiar dacă am admite că vornicul Gavril Costache n-a intrigat pentru Duca contra lui Antonie Ruset, dacă ținem seama că în domnia a treia a aceluia a reocupat dregătoria de vornic cu oarecare întîrziere, nu trebuie să se uite că în epoca de care ne ocupăm a candidat în ascuns la tronul Moldovei și Vasile Gheuca, nepot și el al lui Gavriliță. Nu-i exclus ca fostul mare-vornic, care după moartea soției sale scăpase din cercul de influență al lui Miron Costin, cum se vede din faptul că concurase la hătmănie pe Buhuș, cumnatul lui Gheorghe Duca, și fusese la rîndu-i concurat de acesta, să fi încercat o nouă soluție pentru a ajunge la tron. S-a gîndit poate, încă de atunci la ale-

¹ Neculce, *Letopiseșul...* p. 63.

² *Ibidem*, p. 66.

³ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 15.

gerea lui Gheuca. Aceasta ar explica și motivele care au determinat pe domn să-l facă mare-vornic cu o întârziere atât de frapantă.

Un alt eveniment la care de asemenea, prin forța lucrurilor, sîntem nevoiți să admitem participarea lui Gavril Costache e complotul urzit contra domniei lui Gheorghe Duca de către boierii Vasile Gheuca vel-vistier, Gheorghe Bogdan vel-jignicer și Lupul sluger. Boierii aceștia făceau parte dintre așa-ziișii gioseni, înrudiți cu mica boierime moldovenească din ținuturile Tutovei, Fălciului, Vasluiului, Tecuciului, Covurluiului și Putnei. Vasile Gheuca era înrudit cu doamna Anastasia, fiind căsătorit, cum am arătat înainte, cu Simina, fiica lui Gavril Jora și a Tudosicăi Costache, și deci, cum afirmă și cronicarul¹, vară jupîneasă lui cu „doamna Nastasia“. Gheorghe Bogdan era tatăl tînărului Lupul Bogdan, logodit cu fiica lui Cantemir, în epoca aceasta sardar. Este natural să ne gîndim că Gavriliță Costache, nemulțumit pentru moment cu domnia lui Duca, a putut participa la complot. Interesant de notat că și pentru acest eveniment cele mai ample detalii le are cronică atribuită lui Neculai Costin. Neculce nu știe decît ce a putut culege din cronică buhusească : numele celor trei complotiști, care și-au pierdut și viața, și numele căpitanului Decusară, acela care vădește lui Buhuș complotul, apoi „judecarea“ vinovaților în divan, executarea lor de Toader Flondor vel-armaș, „la fîntîna dinaintea curții domnești“, și înlocuirea lui Gheucă în vistierie cu Toderășcu Iordache. Știrile cele mai ample, cu precizie de zi, se găsesc, cum am arătat, în cronică atribuită lui Neculai Costin. Se găsește aici și o justificare a încercării de răsturnare : „marea lăcomie a Ducăi-Vodă“. S-ar fi sfătuit pentru răsturnarea domnului, urît de toți, „Gheuca vistierul și Racovițeștii, că unul din Racovițești îi era cumnat, Ion păhărnicul și cu Ion spătarul, feciorul lui Postolachi Milescu spătar“. Cărțile cu iscălitura lui Dumitrașco Cantacuzino, iscălitură făcută de Ion spătarul Milescul, au fost trimise de Gheuca vistierul prin Lupul slugerul la orheiieni și lăpușneni cu porunca din partea noului domn „să se scoale asupra Ducăi-Vodă ca să-l prindă“. Fiind informați asupra complotului Alexandru Buhuș hatmanul — aici numele căpitanului Decusară nu mai e amintit — și Nicolaie Racoviță logofătul, căci se spunea că-i și cu știrea lui Racoviță, aceștia au anunțat pe Duca „să-și scutească viața, cum s-au și timplat“. Dejucarea complotului, afirmă cronicarul, „mai mult au fost dintru înțelepciunea Ducăi-Vodă decît din meșteșugul lui“ ; în adevăr, domnul ia măsuri rapide. Trimite pe Gheorghiiță Ciudin, serdarul de Orhei, să prindă pe Lupul slugerul și în același timp arestează pe Gheuca vistierul și pe Bogdan jignicerul, că și pe Ion Milescu, și, așezîndu-i în închisori separate, le dă „strînsoare“. „Iară pe Racovițești n-au lăsat să-i ivească precum au fost și ei la acele amestecături“. Cronicarul dă cu precizie de zi și timpul în care complotiștii au fost ținuți închiși : „trei zile închiși, din miercuri septembrie în 29 ; era sîmbătă, octomvrie în 2 i-au scos pe cite trei și, după judecata divanului, le-au tăiat capetele la fîntînă ; eră pre Milescu mai pe urmă l-au ertat“².

¹ I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 68.

² *Cronică atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 20.

Complotul luase oarecare proporții și avea o compoziție cu totul aparte: în el intrau din cele mai apropiate rude ale doamnei și parte dintre frunzașii boierimii, actuali sau foști membri ai divanului domnesc. În aceste împrejurări, voința lui Duca, care, desigur, ar fi dorit să ia cele mai radicale măsuri, executând pe toți vinovații și desființând opoziția care i se făcea, a fost paralizată de intervenția boierilor care au acționat ca membri solidari de clasă. Cele două forțe s-au confruntat și boierimea a fost mai puternică. Dispuși să sacrifice pe Gheuca, Lupul și Bogdan, ca unii care acționaseră direct, ei au opus domnului net hotărârea lor de a respinge o astfel de soluție, arătând lui Duca în divan și în convorbiri particulare că, în cazul unei încercări de extindere a complotului și la alte fețe afară de cei care acționaseră direct, se vor solidariza cu cei vizați și vor pribegi la Poartă cu plîngerii precum că nu-l mai vrea „țara“, pentru că o pustiește prin jafuri. Duca a înțeles că trebuie să se supună acestei hotărâri; a trecut sub tăcere amestecul în complot al unora din cei mai influenți boieri, cum au fost, ne spune cronica, Racovițeștii, pe care „n-au lăsat să-i ivească precum au fost și ei la acele amestecături“. Era o tactică impusă de împrejurările politice și pe care Duca, în „înțelepciunea lui“, a înțeles-o și și-a însușit-o. După ce cronicarul arată locul de îngropare a doi dintre cei jertfiți, la sfîrșitul capitolului dă o notă despre unele suspiciuni pe care le-ar fi avut Duca asupra lui Costache vornicul: „Fost-au la această faptă a Gheucăi sub presupus și Gavrilică vornicul, ținîndu-i Gheuca o nepoată de soră. Ci Duca-Vodă, omu înțelept, au cercat și l-au aflat drept, neatins de nemică; și el, fiind atunce la țară, i-au scrisu carte și, mergînd la Iași, l-au îmbrăcat după trei zile pre Gavrilică vornicul cu un contăș cu soboli“. Aceasta este singura mențiune în cronici despre o bănuială a lui Duca asupra lui Gavrilică. De altfel, cum am arătat și mai înainte, complotul din septembrie 1679 a găsit cea mai largă expunere în cronica atribuită lui Neculai Costin. Numai aici se dau relații asupra participării Racovițeștilor, Nicolaie și Ion, ca și a lui Ion Milescu. Aici avem amănunte asupra felului în care a fost reprimată mișcarea și date de lună și zi a desfășurării procesului, ca și locul de execuție a celor trei și de astrucare a doi dintre executați. Cronică buhușească are informații cu mult mai restrînse, ea căutînd să scoată în evidență rolul lui Alexandru Buhuș și al acolitului său, căpitanul Decusară, în descoperirea urzelii. Versiunea din cronică buhușească a intrat fără modificări substanțiale și în expunerea lui Neculce. Se înțelege că în aceste versiuni nu găsim nici un amănunt în legătură cu bănuiala unei participări a lui Gavrilică la complot. Totuși, din felul în care se redau evenimentele reiese că, în privința lui Gavrilică, Duca a adoptat aceeași atitudine ca și în privința Racovițeștilor: „ci Duca-Vodă era om înțelept“, spune cronicarul. „I-au scrisu carte“ că Gavrilică era „atunce la țară“, deci departe de curte, cu gînd de pribegie. Domnul a căutat să-l cîștige prin blîndețe, căci vornicul Gavrilică, din cetățuia lui de la Bursuci, nu putea fi ridicat, ca orișicare alt boier, de cîțiva slujitori domnești. „Mergînd la Iași, l-au îmbrăcat după trei zile... cu un contăș cu soboli“¹.

¹ Cronică atribuită lui N. Costin, în *op. cit.*, p. 20.

Amănunte interesante pe care le putea cunoaște numai un apropiat al celui implicat în complot: „contăș cu soboli“ în special, ca și cele trei zile. Dar ce a făcut în aceste trei zile Gavriliță? A avut, desigur, soarta Racoviștilor. Cercetat de domn, pînă la urmă interesele învingînd, Duca-Vodă „au cercat și l-au aflat drept, neatins de nemică“. După ce fusese jertfit Gheuca, șeful complotului și viitorul domn, în intenția celor ce i se alăturaseră, ca și a celor mai compromiși și de mai modestă suprafață, o execuție a altor mari boeri nu era numai inutilă, dar de-a dreptul provocatoare. Duca în „înțelepciunea lui“ a înțeles aceasta.

Evenimentul este cunoscut și lui Radu Popescu, cronicarul muntean. El vede în complot o urzitură a lui Șerban Cantacuzino-Vodă, vechiul rival al lui Duca. Acesta, profitînd de neînțelegerile dintre Duca și boieri, i-ar fi sculat contra domnului. După afirmațiile lui Radu Popescu, care concordă de altfel cu datele din pseudo-Neculai Costin și cu concluziile noastre, la complot au participat toți boerii în afară de Buhuș hatmanul și Miron Costin logofătul; „toți era amestecați, afară de hatmanul Buhuș și Miron logofătul“. Domnul nu i-a vădit pe toți, „să nu se facă zarvă mare“. În privința celorlalți boieri amestecați în complot, Radu Popescu încheie: „Deci ceilalți toți s-au așezat“¹.

Evident, izvodul pe care l-a avut alcătuitorul compilației și care trata despre complot va fi rezervat același loc și lui Gavriliță, ca și Racoviștilor. Deși vădit de domn ca participant, din interese politice „n-au lăsat să-l ivească“. Contra acestei vădiri care arunca discreditul asupra familiei a reacționat alcătuitorul izvodului costăchesc. El a alcătuit notița aceasta, inițial poate mai dezvoltată, dar care spunea, așa cum s-a păstrat, destul în apărarea patronului pînă la urmă, ca semn de recunoaștere a „credinței“ îmbrăcat de Duca, „după trei zile“ de cercetări, „cu un contăș cu soboli“.

Există un eveniment din viața lui Gavril Costache tratat cu mai mare amploare în cronicile păstrate pînă astăzi și, lucru cu totul aparte, în mod contradictoriu. Este vorba de rolul avut de acest boier în uzurparea lui Ștefan Petriceicu, din toamna și iarna anului 1683 și apoi din iarna și primăvara anului 1684. Din izvoarele narrative moldovenești știm că vornicul Gavriliță a însoțit pe Duca, împreună cu majoritatea boierilor din divan, în expediția de la Viena, terminată prin înfrîngerea vizirului Kara Mustafa. Mai știm din aceleași izvoare că boierimea moldovenească, cu mici excepții, a fost favorabilă uzurpatorului, venit cu ajutor creștin. Se știe că lupta dintre cei doi domni s-a terminat cu prinderea lui Duca-Vodă și a unei părți din boierii credincioși în curtea de la Domnești.

Unii dintre boieri, și nu cei mai puțini, au crezut în viabilitatea domniei prin poloni a lui Ștefan Petriceicu și au trecut de partea lui după prinderea lui Duca, unii chiar înainte. Între aceștia a fost și vornicul Gavriliță. Dar domnia lui Ștefan Petriceicu, cu tot ajutorul dat de poloni, n-a putut dura. În schimb, țara a fost secătuită de toate bunurile,

¹ R a d u P o p e s c u, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, vol. I, București, 1961, p. 448—449.

devenind pentru un an și mai bine, chiar după instalarea unui nou domn de la turci, Dumitrașcu Cantacuzino, cîmp de luptă între rivali. Mare parte dintre locuitori au fost nevoiți să-și părăsească vetrele, nimeni n-a mai putut lucra. Consecința a fost o grozavă foamete¹. S-a pus în Moldova întrebarea : cine poartă răspunderea celor întîmplate atît în privința prinderii domnului, cît și cea — cu mult mai grozavă — a secătuirii țării prin prada mereu repetată a oștilor și podghiazurilor polone, ca și celor turco-tătare ? Curînd după evenimentele întîmplate s-au scris cronici în care s-a tratat istoria celor petrecute din punctul de vedere al unora sau altora dintre boierii care au comandat aceste cronici. Printre cele mai vechi cronici scrise s-a păstrat și *cronica buhușească*, numită astfel de C. Giurescu, în care rolul lui Gavrilică Costache, ca și al altor boieri ai vremii, e relatat în toată goliiciunea adevărului. Cu o cruzime de care erau capabili numai adversarii politici, s-a scos în evidență tot rolul nefast al acestor boieri, și în rîndul întii al lui Gavrilică. Și caimacamii lăsați să țină scaunul, cu excepția lui Toader Paladi, intenționau să părăsească pe Duca. Cronicarul dă lista boierilor înțeleși la trădare cu caimacamii : „Iară dacă au sosit la Brașov, o seamă de boieri ce era la un sfat cu caimacamii ce rămăsese la Iași, anume : Gavril Costache vornicul, Ioan Racoviță paharnicul, Gheorghie treti logofăt, Mitrea căpitan, aceștia sfătuia pe Duca să treacă în Țara Muntească, fiindu-i și doamna acolo, apoi ei, avînd gînd să-l viclenească, să treacă în Moldova, să se închine la leși, fiindu-le și jupînesele în țară, la munte. Iară Miron logofătul, Buhuș hatmanul și Constandin Ciobanul postelnicul n-au vrut să lase să fie așa. Deci aceia l-au părăsit și au trecut în Țara Muntească pe sfatul lor dintii“². Afirmația deși se găsește într-un izvod de cronică alcătuit în favoarea lui Alexandru Buhuș, cumnat și sincer partizan al lui Duca, nu conține cîtuși de puțin informații tendențioase. Tot ce se spune în acest pasaj e confirmat de date documentare. În adevăr, boierii vizați aici se întîlnesc împreună cu alții semnați în actul de la 1 ianuarie 1684 către țarii ruși, prin care act se solicită sprijin contra turcilor în numele țării și domnului Ștefan-Vodă Petriceicu³.

Aceasta e adevărul, care, la un moment dat, n-a mai convenit unora sau altora, și în primul rînd Costăcheștilor. Pentru justificarea atitudinii lui Gavrilică Costache în legătură cu aceste evenimente, autorul izvodului, pe care l-am numit *costăchesc*, a dat o versiune denaturată a celor întîmplate. El a căutat să justifice pe Gavrilică, admițînd sinceritatea unor sfaturi care, dacă erau urmate, ar fi fost spre salvarea domnului. Altfel, ca și asupra altor împrejurări în care a avut vreun rol vornicul Gavril, găsim și aici precizări cu totul neexplicabile dacă nu am admite existența acestui izvod.

¹ C. A. Stoide, *Contribuțiuni la cunoașterea „foametei“ celei mari din 1684—1685*, în „Arhiva“, XLI, p. 151—158.

² *Letopiseșul Țării Moldovei de la Istratie Dabija...*, p. 75—76.

³ S. Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, p. 1200.

Boierii trimiși de Petriceicu să adune oaste „au pogorit pe Prut și s-au așezat la Epureni, la un sat a vornicului Gavriliță. Și așa, stringându-se întii cu sila, iară apoi alergau de bunăvoie“. Pe cînd Duca-Vodă se găsea „adunat cu Apafi Mihai, domnul Ardealului, și l-au chemat craiu de l-au ospătat“, „după acee sosind acolo o slugă a vornicului Gavriliță și i-au spus de toate cîte erau în țeară. Atunce Duca-Vodă, sfātuindu-se cu boierii lui pe unde socotesc să meargă în țeară, ce unii au zis pre Oituz, iară Gavriliță vornic să fi zis : «Eu, doamne, sfātuiesc așa : să eșimu prin Țeara Muntenească : Hanul vine, doamna măriei-tale este la Brăila, și la Brăila de vor sta cineva împotriva măriei-tale atunce vei lua oaste de la turci și de la tătari și vei merge la scaun». Și așa d-întăi au plecat și Duca-Vodă spre sfatul lui Gavriliță vornicu (ce unde nu va Dumnezeu, omul nu poate). De care văzînd Gavriliță vornic că au întors Duca-Vodă să meargă pre Oituz și știind și pe sfetnicul pre al cui sfat era să meargă pre Oituz, sosind la Vasarheiu, atunci să fi luat pre postelnicul Constantin, ce-l poreclea Ciobanul, de peptu și pre un nepot de vară primară a Ducăi-Vodă, cel chema Cîrstea, fiind vătaf de aprozi, și au zis : «Fătul meu, Cîrsteo, eu sînt bătrîn, iară tu ești tînăr, voi să știu cine duce pre măria-sa vodă pre Oituz să-l dea neprietenilor». Atunce postelnicul Constantin răspunse : «Eu îl duc și pre sfatul meu merge». Iară bătrînul Gavriliță vornic zisă : «Să-mi fii mărturie, că eu nu-l sfātuiesc. Duca-Vodă are feciori, că eu pot muri, și vor rămînea feciorii mei cu feciorii Ducăi-Vodă ; și margă măria-sa sănătos, că eu nu voi merge». Și așa de acolo l-au părăsitu Gavriliță vornicul pre Duca-Vodă și Ioan Racoviță vel-paharnic și Gheorghită logofătul al treile, și, lovînd pre la un prieten, ce-i zicea Gherfaș Ianoș le-au dat povață, lăsîndu-și carele acolo, i-au scos pe potica Buzăului în Țeara Muntenească¹.

După cum se poate vedea, pasajul acesta este cel mai caracteristic din toate pasajele care au trecut din izvodul costăchesc în cronica atribuită lui Nicolaie Costin. El conține unele precizări, care nu au putut veni decît de la un membru al familiei : a) așezarea taberei boierești la Epureni, un sat al vornicului Gavriliță ; b) o slugă a lui aduce vești despre cele ce se petreceau în țară ; c) precizarea amănunțită a punctului de vedere expus de Gavriliță în consfātuirea dintre domn și boieri în legătură cu reîntoarcerea în țară ; d) convorbirea, atît de dramatic redată, a lui Gavriliță cu Cîrstea, nepotul lui Duca, și cu postelnicul Constantin Ciobanu, care a putut avea loc în alți termeni, dar care nu schimbă nimic din fondul chestiunii dacã ne dăm seama de rezerva pe care și-o făcea bătrînul boier, rezervă, evident, cunoscută și „postelnicului“ Constantin ; e) în fine, indicația, iarăși așa de precisă, a numelui lui Gherfaș Ianoș, „un prieten“, care le dă și o „povață“, după ce-și lasă „carele acolo“ să-i scoată „pe poteca Buzăului în Țara Muntenească“.

În ce privește apărarea lui Gavriliță vornicul pe care o face izvodul de cronică, nu rezistă simplei observații că prinderea lui Duca n-a fost posibilă decît prin defectiunea boierilor, care cu oamenii lor au mers să îngroașe rîndurile partizanilor lui vodă Petriceicu. Între aceștia, nu încap

¹ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 28.

îndoială, a fost și Gavril Costache cu toți ai lui. Izvodul costăchesc, cum îl cunoaștem din cronica atribuită lui N. Costin, nu spune acest lucru. El amintește numai sfatul fățarnic, la care s-a împotrivit Constantin Ciobanul, cum s-au împotrivit, de altfel, Miron Costin și Alexandru Buhuș. Primii doi au împărțit cu Duca captivitatea în Polonia, iar cel din urmă a făcut tot posibilul să-i salveze domnia într-un moment când toți îl părăseau.

Cu aceasta se termină pasajele care provin din izvodul costăchesc în cronica atribuită lui Nicolae Costin și care se referă la Gavriliță Costache. E întrebarea dacă acest izvod a cuprins și ceva din trecutul fiilor lui Gavriliță, pentru a ne putea da seama printre altele, pe lângă determinarea justă a mobilului care a dus la alcătuirea izvodului, și de datarea aproximativă a alcătuirii. Vasile Costache e amintit în timpul primei domnii a lui Constantin Duca, când pribegeste împreună cu Lupul Bogdan și Mihail Racoviță; tot aici încercarea lui Duca de a-i aduce prin firman împărătesc din Țara Românească. Este singura știre cu privire la fostul mare-vornic Vasile Costache în letopisețul atribuit lui Nicolae Costin, letopiseț în care am găsit știri atât de bogate în ce privește cariera părintelui său. „Purcese și Vasile Costache vornicul, ce prepindu-l moartea, acolo s-au săvârșit“¹. Prin caracterul ei atât de incolor și de vag, putem spune fără teamă de a greși, că informația aceasta n-a trebuit să fie luată din izvodul costăchesc, că putea să fie cuprinsă în orice altă expunere cronicărească obiectivă. O altă cronică în care găsim expuse lucruri în legătură cu Vasile Costache e cea datorată lui Ioan Neculce. Totuși trebuie să observăm că aceasta nu cuprinde lucruri pe care un contemporan nu le-ar fi putut cunoaște în legătură cu un alt contemporan de însemnătatea fostului mare-vornic de Țara de Jos. Observația aceasta se poate face cu privire la toate știrile pe care le-a avut cronicarul Neculce despre Vasile Costache. Ceea ce dă ca informații putea fi cunoscut de toți contemporanii. Dar fiindcă nu le găsim nici măcar în această măsură în cronica atribuită lui N. Costin, cronică, am văzut, alcătuită și pe baza izvodului costăchesc, e de presupus că nu se găseau nici acolo. Aceasta s-a întâmplat în oarecare măsură și din lipsa de interes a lumii moldovenești față de fostul vornic Vasile Costache, iar în ce privește absența știrilor în pseudo-Neculai Costin, lucrul are altă explicație.

În privința aceasta, celălalt frate, Lupul, a prezentat un caz cu totul aparte. El a știut, prin calitățile și prin defectele lui, să țină trează atenția contemporanilor și chiar să excite pasiunea unora dintre ei, și în primul rînd a marelui cronicar Ion Neculce, care l-a urmărit cu patimă în tot lungul bogatei sale cariere, colorînd într-un anumit sens știrile pe care le-a avut despre dînsul. Cele mai importante acte din viața vornicului Lupul Costache au fost pentru unii contemporani rezistența de la Bursuci din 1711 și căimăcămia. Acestei „înălțări“ a originalului boier i-a urmat apoi inexplicabilul, pentru mulți dintre contemporani, surghiun de la Varna și mai apoi moartea silnică în 1716. Lucrurile

¹ *Cronica atribuită lui N. Costin, în op. cit., p. 49.*

acestea au deșteptat interes și au făcut pe mulți să le treacă pe hîrtie, explicîndu-le și uneori denaturîndu-le. Față de întorsătura pe care o iau lucrurile pentru vornicul Lupul după septembrie 1711, cînd va fi avut impresia că i se răsplătesc serviciile făcute obștii moldovenești prin acte de revoltătoare ingraturitudine, ducîndu-l la un pas de moarte, nu va fi crezut el că e necesar ca un om al său să facă o expunere a rolului pe care l-a avut în evenimentele epocii ?

Analiza pasajelor din letopisețele lui N. Costin, I. Neculce și cronica racovițeană, care tratează despre rolul vornicului Lupul Costache în 1711, duce la concluzia că, cel puțin pentru o parte din evenimente, cîteși trei cronicarii s-au servit de un izvod comun, că acest izvod nu era defavorabil boierului în cauză și că, în fine, fiecare dintre cei trei cronicari au alterat și denaturat izvodul comun în unele locuri, unde este vorba despre anumite acțiuni ale lui Lupul, conform cu interesele sau simpatiile lor. Analizînd cîteva din temele tratate și felul în care s-au oglîndit în expunerile cronicărești, vom căuta să desprindem interesele care au dictat aceste schimbări.

Cîteșitrele cronicile conțin știrea unui refuz al acestui boier de a participa la acțiunea întreprinsă de vodă Dimitrie Cantemir. Această temă comună și-a găsit o expunere adecvată preferințelor celor pentru care s-a scris. Astfel, în N. Costin ni se spune că vornicul Lupul ar fi anunțat pe domn despre corespondența lui cu turcii, în care îi încunoștința că ei s-au bejenit de „nevoia“ muscalilor. După acest cronicar, Lupul ar fi procedat cu toată loialitatea. Cu totul altă atitudine îi atribuie Neculce. După dînsul, vornicul era dator lui Cantemir 3 800 de galbeni dintr-o goștină și din bani luați pentru zaherea. Închis la Bursuci cu ceva „gloată“ și rude de-ale lui, nu venea la domn, nu-i da vești despre mișcările turcilor; în schimb, l-ar fi clevetit la Șeremet. Scria vizirului în alt chip că muscalii sînt puțini și oastea lor e flămîndă și-l îndemna să treacă Dunărea, fără grijă, asigurîndu-l că va avea izbîndă. În cronica racovițeană ni se spune că, după ce s-a așezat Lupul Costache în tabăra de la Bursuci, Dumitrașcu-Vodă i-a scris să vină la el. Lupul n-a dat urmare acestei invitații, fie că nu voia „să se afle în acele răscoale“ lîngă domn cu alți boieri, fie că se temea de tătarii care robeau și prădau. Dacă examinăm cu atenție cele trei versiuni ale aceleiași informații, putem constata că tustrei cronicarii pornesc de la aceeași sursă. La N. Costin ni s-a păstrat versiunea care avantajează mai mult pe Lupul Costache. Boierul loial ar fi anunțat pe domn despre înștiințarea făcută vizirului. „Ei“ cu țara nu sînt haini Porții, ci s-au bejenit de frica muscalilor. Neculce aduce acuzații de duplicitate vornicului. Pe lîngă vina de a fi fost în legături cu turcii, comunicînd vizirului informații, ar fi intrigat pe lîngă Șeremet, evident, pentru a zdruncina creditul domnului față de ruși. În schimb, cronica racovițeană are o atitudine oarecum mai obiectivă. Cronicarul lasă nedelegate întrebarea dacă Lupul nu s-a dus la domn pentru că nu voia să se afle lîngă el, știindu-l ridicat contra turcilor, sau din teamă de tătari, și a preferat să rămînă în adăpostul său din tabără, așteptînd desfă-

șurarea evenimentelor. Este, se înțelege, o atitudine critică față de izvorul utilizat.

O altă temă comună este știrea că țarul, la sugestia lui Cantemir, a trimis pe Kigheci polcovnicul cu ostași moldoveni și pe un căpitan cu dragoni să spargă tabăra de la Bursuci a vornicului și să-l aducă la dînsul, fiindcă le-ar fi primejduit interesele. La N. Costin se arată că Lupul, îndată ce s-a văzut „cuprins de muscali“, „i-au căutat numai a ținea cu dînșii, că își didese zălog pre fiul său, pre Iordache, și el tot au rămas, că-i era casa bolnavă“. N. Costin caută să scuze pe vornic pentru atitudinea adoptată după pătrunderea lui Kigheci în tabăra de la Bursuci, eveniment care l-a silit să facă unele „slujbe“ rușilor, între altele și o pradă în Bugeac¹. Neculce nu crede în sinceritatea bolii marelui-vornic. El a simulat-o pentru a se sustrage de la obligația de a-și părăsi tabăra și deci de a adera pe față la una din părți. E probabil că Neculce să aibă dreptate aici. El, peste textul izvodului ce-i sta la dispoziție, a restabilit adevărul, care era, evident, nefavorabil Lupului.

Cronica racovițeană se îndepărtează în oarecare amănunte de celelalte două cronici. Știe și cronicarul acesta că, în urma pîrei lui Cantemir, „Lupul nu vrea să fie și el împreună cu ceilalți boieri“. Împăratul a minat pe Kigheci cu 200 de oameni să-l aducă. Cînd a sosit Kigheci în tabără, aceasta era înconjurată de turci și tătari „și se apăra Lupul cu alți bejenari ce erau cît puteau“ să nu-i dobîndească. Polcovnicul Kigheci a stat „și el cu Lupul a se apăra“. Evident, pentru acest episod cronica racovițeană a căutat să treacă peste unele amănunte și, rezumînd, a preferat să dea ceea ce i se părea mai esențial. Știrea a luat-o cronicarul din același izvod în care se găsea și informația bolii vornicului și a soției sale. Într-adevăr, N. Costin dă informația că, la venirea lui Bekir-aga în tabăra de la Bursuci, a găsit acolo pe „ofîterii moschiecești și Kigheci polcovnicul“, „care s-au ospătat cu toții dimpreună“. Și aici N. Costin dă versiunea care avantajează pe Lupu: „îi era casa bolnavă“. Neculce însă se îndoiește că ar fi exacte aceste explicații și dă o interpretare răutăcioasă, dar am înclina să credem mai exactă această explicație: s-a prefăcut bolnav. Cronica racovițeană preferă să treacă peste amănunte, amintind numai, ceea ce nu spuneau ceilalți cronicari, de cooperarea lui Kigheci și a ostașilor săi la apărarea taberei.

Felul în care s-a transmis acest episod din evenimentele anului 1711 este și el o dovadă de existență a unui izvod comun utilizat de cele trei cronici, izvod pe care l-am denumit izvodul costăchesc. Într-adevăr, s-a dovedit că unul dintre izvoarele pe care le-a folosit Neculce în legătură cu evenimentele din secolele XVII—XVIII, tratate în cronica lui, a fost „Letopisețul de la Dabija-Vodă“ etc., editat de C. Giurescu și care, după observațiile editorului, cuprinde două izvoade: cronica buhusească și cronica racovițeană. Or, episodul relativ la trimiterea lui Kigheci în tabăra de la Bursuci este tratat de Neculce la fel ca de N. Costin,

¹ M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldaviei...*, vol. II, p. 105 și urm.

ceea ce presupune un izvor comun cu acesta. Atît N. Costin, mai întîi, cît și Neculce, mai tîrziu, au întrebuițat izvodul costăchesc.

Un capitol cu totul aparte din evenimentele anului 1711 îl formează chemarea din tabăra de la Bursuci, la vizir, a vornicului, după încheierea păcii.

În cronică lui N. Costin se găsesc știrile cele mai amănunțite și mai precise în legătură cu acest episod. Vizirul Baltagi, care aflase despre „rezistența” vornicului, îi face „firman” să vină la el. Ar fi fost hotărît, în caz că acesta refuză, să trimită ieniceri și tătari să-i spargă tabăra și „să-l dobindească și pe dînsul”. Un mîrzac, prieten al vornicului, îl înștiințează noaptea despre primejdie. Sîmbătă 21 iulie — se dau date asupra celor petrecute — Lupul face o primire strălucită în tabăra sa lui Bekir-aga, posot ca trimis al vizirului. Apoi, duminică, dă un banchet, la care iau parte, în afară de boierii bejeniți, ofițerii ruși și Kigheci. Luni dimineață, 23 iulie, Lupul, care luase cu dînsul și pe paharnicul Dabija „cel negru”, merge în tabără „La Urdia” vizirului. După ce vizirul îl mustără pentru hăinirea țării, i-ar fi pomenit „și pentru domnie”. „Ce atunci au răspuns și Lupul vornicul, cum el nu este vrednic de domnie, iară și cine ar fi domn nici lui, nici altuia nu este țara bună de nemică, că au robit-o tătarii mai de istov”. Vizirul, care se arăta mirat de afirmațiile vornicului, îl îmbracă cu caftan de căimăcămie, zicîndu-i în turcește: „Foarte să-ți deschizi ochii”. Apoi îi dă „la mîna firman ca să scoată robii”. De la vizir, Lupul vornicul merge la cortul lui Devlet Gherei-han „și iar ca mai multă mustrare i-au dat”. Cît a zăbovit acolo, „vreo cinci zile”, a scos 2 000 de oameni din robie.

Neculce spune că vizirul, după plecarea rușilor, a mai rămas cîtva timp la Stănilești, de unde a trimis apoi pe Curtu-pașa la Iași cu firman de iertare tuturor greșiților. Un alt firman a fost trimis vornicului Lupul Costache să vină la el din tabăra de la Bursuci, dînd și dispoziții „în toate părțile la vadurile Prutului, unde găsea moldoveni de-i scoatea de la robie”. De amintit că la N. Costin se pretinde că vizirul a dat firmanul de scoatere a robilor moldoveni de la tătari și turci vornicului după ce acesta afirmase că țara, fiind robită, n-ar mai fi de nici un folos oricine ar veni domn.

Neculce continuă: după ce Lupul a venit la vizir, acesta l-a mustrat „pentru că s-a hăinit țara”. „Iar el au dat samă către vezirul cum nu sînt ei vinovați, adică boierii, nici țara; ce-i vinovată Poarta că pre domnii cei buni îi mazilește fără de voia boierilor țării și pune domn pe care nu-l știe țara. Și, dîndu-i Poarta sabie, face în țară ce îi este voia. Precum și pre acesta, pre Dumitrașco-Vodă, l-ai pus măria-ta fără știrea țării și au făcut ce i-au fost voia. Iar mai înainte era obicei de-și alege boierii și țara domn pre cine poftie ei, pre acela pune și Poarta”. Vizirul, auzind acestea, n-a mai zis nimic și, îmbrăcîndu-l cu caftan, l-a trimis să fie căimăcam la Iași¹. Versiunea din Neculce este în multe privințe apropiată de versiunea cronicii racovițene. În cronică

¹ I. Neculce. *Letopisețul...*, p. 264—265.

racovițeană nu avem atitudinea dușmănoasă față de vornicul Lupul Costache pe care în mod constant o păstrează Neculce. În această cronică se spune că turcii „ce dodăiau“ pe lângă tabăra de la Bursuci au spus vizirului că este un boier într-o tabără care se apără de câteva zile de turci și tătari și nu-l pot dobîndi. Vizirul a chemat pe Lupul să vină fără teamă la el: „Dară cum să nu se fie temut fieștecine la vremea de atunci? Un om să dea samă pentru o țară!“ Lupul a mers cu mare teamă la vizir și, ajungînd înaintea lui, i-a căzut în genunchi. Acesta l-a muștrat cu asprime „și în tot felul ca un puternic“. Apoi, avînd învoire de la dînsul, s-a apărut și Lupul de fapta lui Dumitrașcu-Vodă: „Ce vinovați sîntem noi pentru domnul țării că s-au rocoșit. Noi la Poartă să-l cerem domn, n-am venit; noi chizeși de dînsul nu sîntem; noi în răcoșirea lui și în sfatul lui amestecați nu am fost; el însuși și-au scos domnia de la Poartă și au venit asupra noastră. Noi, dacă am simțit că s-au rocoșit, am fugit dinaintea lui, cine cum am putut. Noi toți sîntem robii împăratului și a mării-tale“. Vizirul s-a informat despre fuga boierilor și a locuitorilor țării, și „i-au dat vezirul ferman ca să-i cheme pre toți să vie la locurile sale“ și „pre cine vor socoti să-și aleagă domn“¹.

Cronica racovițeană cuprinde o informație care nu se găsește în celelalte versiuni, și anume că, la propunerea vizirului, Lupul ar fi cerut domn pe Mihail Racoviță. „Atunce Lupul îndată au pomenit pentru Mihai-Vodă, zicînd: avem domn mazil la Poartă pre Mihai-Vodă; de va fi mila măriei-tale, acela să ne fie domn“. Ion Mavrocordat, care se afla la vizir și care ar fi vrut ca Lupul să propună domn pe fratele său Neculai-Vodă, „îndată au pus gînd rău asupra Lupului“².

Interesant de cercetat mobilele care au făcut ca aceste date din episodul prezentării vornicului Lupu la vizir să ia forme atît de deosebite, îndepărtîndu-se atît de mult de izvor. Astfel, în cronica lui N. Costin avem afirmația că vizirul a propus vornicului să ia domnia, ceea ce acesta ar fi refuzat, afirmînd că el nu e de domnie, și ar fi adaos că țara e așa de sărăcită încît, oricine ar fi domn, nu i-ar fi de nici un folos. Desigur în această afirmație nu trebuie să vedem un act de refuz și de moderație din partea fostului caimacam. Din toate actele vieții sale reiese că Lupul vornicul a fost un ambițios care a urmărit domnia Moldovei. Dar în situația lui din 1712, după închisoarea de la Varna, vechile sale ambiții trebuiau molcomite, cel puțin pentru un timp, ca să adoarmă astfel bănuielile lui Nicolai Mavrocordat, încă foarte puternic la Poartă. Totuși va fi crezut că trebuie acreditat în țară zvonul că i s-a oferit domnia, pe care el a refuzat-o; o dată cu aceasta el a pus să se strecoare, sub forma unui blam adus Porții pentru impunerea lui Cantemir ca domn, punctul său de vedere, ca și al majorității boierilor: domnul trebuie ales de boieri și „de țară“.

Neculai Costin, care scria din ordinul lui Mavrocordat, a reproduș din izvodul costăchesc în cronica sa pretinsul refuz al vornicului la

¹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. III, p. 49.

² *Ibidem*.

oferta caftanului de domnie, ca și relațiile despre serviciile aduse țării, dar nu adăuga nimic din insinuările pe care le făcea Lupul cu privire la obiceiul rău al Porții de a ridica domni necunoscuți și neceruți de țară, pentru care țara nu putea răspunde. Se înțelege, categorisind astfel pe Dumitrașcu Cantemir, Lupul Costache se gîndea și la Nicolaie Mavrocordat, domn impus de turci și fără nici o legătură cu „țara“, atît de odios boierilor pentru atitudinea lui din prima domnie.

Neculce însă, care nu avea prea mari simpatii pentru Mavrocordat și care, boier de țară, independent de curte și în situația de a nu mai avea ce pierde prin această atitudine, își putea spune părerea liber în privința alegerii domnului. El și-a apropiat punctul de vedere al Lupului. Cei doi moldoveni, într-o chestiune care însemna și o restaurare a drepturilor țării lor, nu puteau fi decît de acord. Bunul-simț politic și dragostea de trecutul glorios al Moldovei apropia aici pe cronicar de boierul — om de acțiune — cu care avusese în chestiuni particulare atîtea neînțelegeri. Evident, același era și punctul de vedere al cronicarului racovițean. Fără să aibă independența de manifestare a lui Neculce, el, totuși, lucrînd în interesul lui Mihail Racoviță, exponentul unei partide destul de puternice în Moldova de Jos, era pentru consultarea „țării“ la alegerea domnului. Nu Nicolaie-Vodă, impus de turci, trebuia să domnească, ci Mihail Racoviță, „alesul“ boierilor și al țării. De altfel, mai departe cronicarul face afirmația, desigur inventată de dînsul, că Lupul ar fi propus pe Mihail Racoviță ca domn¹. Știm din cronica lui Axinte Uricarul că într-adevăr în 1711, după hăinirea lui Dumitrașcu Cantemir, un grup de boieri au cerut ca domn la Poartă pe Mihail Racoviță². Nu știm din cine era format grupul celor care l-au cerut. Din alte știri nu reiese însă că a făcut parte dintre ei și Lupul Costache, care, evident, pe atunci în culmea puterii sau socotindu-se ca atare, bruscînd pe Ion Mavrocordat și căutînd să atragă pe boieri la sine³, în legături și cu Brîncoveanu, nu se putea gîndi decît la propria lui domnie.

O ultimă chestiune discutată în cronici o formează cauzele care au dus la scoaterea căimăcamilor în septembrie 1711, ca și închiderea lor la Varna, și în primul rînd a lui Lupul Costache. Cronica lui N. Costin oferă, cum a observat C. Giurescu, două versiuni asupra celor petrecute la Bursuci, ca și asupra întrevederii vornicului cu vizirul și cu Ioan Mavrocordat. Or, acest lucru, pe lîngă că constituie o repetare, ceea ce nu putea fi în originalul operei, dă loc și la oarecare contraziceri, cel puțin în judecarea unei părți din acțiunile celui vizat. De aceea C. Giurescu era dispus să vadă în a doua versiune o interpolare. C. Giurescu a dovedit că există și în alte părți din letopisețul lui N. Costin interpolări

¹ *Cronica racovițeană*, în Kogălniceanu, *Letopisețe*, vol. III, p. 49, 50. „Magazinul istoric pentru Dacia“, t. III, București, 1846, p. 350, 352—353.

² M. Kogălniceanu, *Letopisețe...*, vol. II, p. 126.

³ Vezi scrisoarea caimacamilor „Lupul Costache vel-vornic“ și „Antiohi Jora hatman“ către „cîstit și de bun neam dumnilui Rențu Ghenerariul“ pentru eliberarea lui Iordache Ruset, ca și pentru prădăciunile făcute de Cantemir la plecarea pe lîngă cele ale tătarilor (Biblioteca Acad. R.P.R., pach. XXII, doc. 23).

făcute după moartea cronicarului¹. Poate n-ar fi de prisos să se re-examineze chestiunea care din cele două versiuni ar fi o interpolare; a doua, cum socotea C. Giurescu, sau, eventual, prima versiune? Aceasta pentru că N. Costin, pus în fața conflictului dintre Mavrocordați și Lupul Costache, a avut o situație cu totul aparte. Era văr primar cu acesta din urmă prin mama sa Tudosica, sora lui Miron Costin. Dar Nicolaie Costin era partizanul convins al politicii lui Nicolaie Mavrocordat, mare-logofăt al acestuia și însărcinat cu redactarea unei cronici oficiale a domniei. Ne întrebăm: cum a putut cronicarul împăca rosturile sale oficiale cu acelea de rudă de aproape a celui mai turbulent opozant al domniei pe care o scria? Pe cine a părtinit sau măcar față de cine n-a ascuns adevărul? Se observă că în prima versiune evenimentele sînt astfel tratate ca și cum n-ar fi existat un conflict între Mavrocordați și căimacamul din 1711. Rolul vornicului Lupul Costache este scos în evidență cu mai mult decît obiectivitate, putem spune chiar cu simpatie. Scăderile și compromisiurile la care a fost silit să recurgă sînt înconjurate cu abilitate, ca și neînțelegerile cu fostul domn, Nicolaie Mavrocordat, și cu fratele său Ion Terzimanul. Numai în cea de-a doua versiune sînt scoase în evidență capetele de acuzație aduse vornicului, cum a fost pîra contra lui N. Mavrocordat la pașa de Tighina în 1711, sub Dimitrie Cantemir, și cum va fi apoi atitudinea ireverențioasă a aceluiași față de Ioan Mavrocordat. Într-adevăr, singură această a doua versiune dă o serie de „greșeli“ ale vornicului față de „Ion-vodă Terzimanul“².

Pentru modul deosebit de favorabil în care se expune toată activitatea acestuia în evenimentele din vara anului 1711, ca și pentru tendința de a se evita nararea conflictului dintre dînsul și Ion Mavrocordat, trebuie să admitem, pe de o parte, că prima versiune se datorește lui Nicolaie Costin, cum a opinat C. Giurescu, și, pe de altă parte, că autorul a cunoscut și a utilizat pentru evenimentele din 1711 izvodul costăchesc. Numai admitînd acest din urmă punct de vedere se poate explica expunerea cu totul favorabilă acestuia, ca și bogăția de amănunte, care a fost observată și de alți cercetători, cît și extinderea dată în cronica sa acestui episod din cursul anului 1711.

În interpolarea la cronica lui N. Costin, evenimentul este povestit în sensul intereselor Mavrocordaților, înșirîndu-se „greșelile“ pe care Lupul vornicul le-ar fi făcut față de domn și de fratele său Ion Terzimanul, față de țară și locuitori, ca și supărările cauzate unor puternici ai împărăției turcești. Greșelile față de Mavrocordați ar fi cam acestea: refuzul Lupului de a se prezenta înaintea lui Ion-vodă Terzimanul cînd acesta a sosit la urdie, unde se găsea și vornicul chemat de vizir cu firman: „Ion-Vodă, dacă au înțeles de venirea Lupului vornicul, l-au chemat la cortul său și Lupul n-au vrut să meargă și rău au greșit că n-a hi pățit pedeapsa care i s-a întîmplat a tocma cu capul... că de s-ar hi priceput Lupul vor-

¹ C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*, p. 292—293; *Idem*, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul și Vasile Demian*, în „Bulet. Com. Ist.“, 1. p. 204—205.

² M. Kogalniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 114—116

nicul, încă el singur să fie poftit de la vezirul pre Ion-Vodă să fie venit caimacamu și i-ar hi fost mai cu ticneală, sciindu-l că-i om mare, de la ușa împărătească și frate de domn și încă și tergiman și nu i-ar hi venit Lupului vornicul asupra nice o patimă despre nime“. Înțelegem că ambițiosul și îndrăznețul boier niciodată nu s-ar fi împăcat cu această recomandare a cronicarului mavrocordătesc.

Ion-vodă Mavrocordat a cerut vornicului „să-i dea patru pungi de bani din țeară, ce au cheltuit la Brăila viind la căimăcâmia țarei, ce Lupul s-au așezat ca să-i trimață un om al său cu dînsul la Iași și-i va da din țeară“. „Pentru bani“, Mavrocordat trimite pe Constantin Mose-limu. Acesta, după ce „au șezut cîtăva vreme... cum au venit, s-au dus din Iași fără bani înapoi, și încă înfruntat“, atitudine care a crescut încă nemulțumirea lui Mavrocordat. Aceeași nemulțumire a provocat Lupul și vizirului, căruia trebuia să-i dea „vro 60 de pungi de bani“ din venitul țării „ce iau domnii, din ocne și din vămi“. În țară însă nu erau alți bani decît „copeice și dutce de cîte patru bani și timfi de cei noi moschi-cești“. „Cu mare nevoiță“ de-abia a putut Lupul strînge 12 pungi de bani, pe care i-a trimis la urdie la vizir. Acesta i-a „luat tot cu scădere“. Se adaugă că nemulțumiți ar fi fost față de Lupul, după unii, atît Bekir-aga, cît și „Mehmet-efendi Iazagiul“; și cronicarul sau un interpolator adaugă: „turcilor cine le poate sătura lăcomia lor?“. Urmează unele considerații etice asupra dușmăniilor și asupra loviturilor neprevăzute care pot veni: „Iară încă și dacă-și înmulțește omul uriciunea la neprieteni, nebăgînd în samă și ales cei mai putincioși cînd nu te gîndești atunce te surpă“. În partea aceasta a cronicii interpolată este și un pasaj mai obiectiv, în care se încearcă o justificare a refuzului de a da bani sau de a fi dat mai puțin decît a pretins vizirul: se făcuseră cheltuieli cu scosul robilor și la Poartă. În același timp se încearcă și o justificare a acuzațiilor care s-au adus fostului caimacam de a fi constrîns pe bejenari la anumite plăți: o făcuse pentru ca să acopere cheltuielile. Sumele fuseseră impuse „la toate ținuturile, cîte doi lei de cap să ia“, adăugînd că s-a luat „pe aiure și mai gios“. Tot la porunca vizirului au fost scoase și 100 de care cu cîte patru cai; explicația, după un zvon, era că s-au pregătît „pornitul craiului svezesc din Tighina“. Atunci trimisese niște zaherea și domnul Țării Romînești, „cîteva mii de kile zaherea făină și orz“. Carele au șezut în Tutova „multă vreme, pînă începuse a putrezi sacii cu făină“¹.

Cronicarul amintește pîrile scornite de dușmani: cum au strîns și strînge bani mulți din țară Lupul vornicul „și va să fugă și el cum au fugit și alții din boieri“. În aceste împrejurări a sosit într-o bună zi un agă, delibaș al vizirului, care a ridicat pe Lupul și pe ceilalți caimacami. Lupul tocmai avea gilceavă cu niște tătari „pentru niște iepe“. Cei arestați au fost duși la Varna, unde au fost băgați în închisoare „cu obezi în picioare și cu lanțuri de grumaji“. Ar fi și pierit din cauza tratamentului la care au fost supuși, „ce norocul lor ca să mai aibă zile: de sîrg au trimes (Constantin Brîncoveanu) milostenie de la sine 300 de lei“,

¹ M. Kogălniceanu, *Letopisețe...*, vol. II, p. 114—116.

de i-au dat pașii cetății „și i-au mai slăbit de i-au mai scos afară la lumină“, „că acum li se umflase limbile în gurile lor“. „Acolo au stat la pază pînă s-au împlinit opt luni“. Căimăcămia lui Lupul Costache ținuse „numai 40 de zile pînă au căzut la închisoare“¹.

În pasajul rezumat și discutat se deosebesc două atitudini: una vădit favorabilă Mavrocordaților, justificînd prin acuzele aduse fostului caimacam intervenția lor în arestarea și ținerea la Varna, și o atitudine oarecum mai obiectivă, în care avem, între altele, motivarea sumelor impuse de Lupul asupra locuitorilor prin cheltuielile făcute „la Poartă“ sau cu scosul robilor. Tot în categoria informațiilor obiective trebuie să considerăm și blamul pentru lăcomia turcească în cuvintele „cine le poate sătura lăcomia lor“ și observațiile asupra înmulțirii „uriciunii la neprieteni“.

Cum a observat C. Giurescu, pasajele în care se aduc acuzații lui Lupul Costache sînt interpolările făcute după moartea lui N. Costin de un intim al lui Nicolae Mavrocordat. E greu de spus cui se datoresc cele în care se caută o scuză și o justificare a purtării fostului caimacam, năpăstuit de lăcomia turcilor, pe care nimeni nu le-o poate „satura“. Cum aceste considerații vin ca un răspuns la insinuările datorate unui interpolator și nu lui N. Costin, trebuie să admitem că sînt datorate unei a treia persoane, care a făcut interpolări la interpolările prime, devenite cu transcrierea manuscrisului un nou text. Numai așa se poate explica tonul justificativ al lor față de acuzațiile aduse în cea de-a doua versiune, care, a dovedit-o C. Giurescu, era o interpolare.

Neculce a avut ocazia să vorbească despre comportările vornicului Costache, în perioada amintită, în două rînduri, și e de notat că între cele două versiuni ale sale există oarecare deosebiri. E știut că, după plecarea lui Neculce și a cumnatului său, Ștefan Luca, cu Dimitrie Cantemir în Rusia, Lupul Costache a căutat să se despăgubească de pierderile reale sau imaginare suferite în 1711, cerînd și obținînd de la domn moșiile acestora. Procesul care s-a dezbătut în divan după venirea celui deșțarat, rezumat într-o carte domnească, ne-a păstrat o pagină memorabilă în care marele cronicar se apără și acuză. Acest act oferă o versiune a părerilor lui Neculce despre rolul fostului vornic în împrejurările cunoscute. A doua versiune, evident, e păstrată în cronică.

Să vedem cum tratează cronică lui Neculce acest episod din viața vornicului Lupul Costache.

Lupul vornicul purcede la Iași cu Macsut postelnicul, să fie caimacami. Vizirul, care trimisese să scoată pe moldovenii robiți de tătari, a procedat cu aceștia la un fel de consultare a voinței „țării“. Făcîndu-i să treacă pe la dînsul înainte de a pleca pe la casele lor, îi întreba pe fiecare la ce domn le-a fost mai bine: „La Mihai-Vodă, sau la Neculai-Vodă? Iară ei zicea că le-a fost mai bine la Neculai-Vodă, pentru căci le ieșea înainte Ioan-Vodă, fratele lui Neculai-Vodă“. În urmă vizirul a scris la Poartă cerînd să fie făcut domn Neculai Mavrocordat². De:

¹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 114—116.

² I. Neculce, *Letopiseșul...*, p. 265.

notat că singur Neculce dă știri despre această procedare a vizirului în 1711. Ea tindea să dea o legitimare domniei primului fanariot. Celelalte izvoade n-o cunosc sau nu vreau s-o amintească tocmai pentru acest fapt, deși, dacă e exact ce spune Neculce, ea a fost smulsă prin intimidare sau corupție, ceea ce însemna același lucru.

Lupul, când a ajuns în preajma Iașului la mănăstirea lui Balica, a scris lui Curt să iasă din oraș și i-a trimis și cartea vizirului. Curt n-ar fi vrut, așteptînd să-i vină răspuns la propunerea făcută de a fi el pașă. Lupul l-a amenințat că, dacă nu părăsește capitala, are să se întoarcă la vizir și are să-l pîrască „că lor nu le trebuiește pașă”. Turcul, speriat, se supune. Antioh Jora, văzînd pe vărul său caimacam, a poftit să fie și el, „gîndindu-se, ticălosul, că i se va uita vina lui, cea de au fost cu muscalii, de-i chema care mai sus s-au scris”. Apoi Neculce face considerații asupra justiției divine, „osînda lui Dumnezeu prea rar omu de-l iartă ; că Lupul cum au sosit în Iași, ca un lup nesățios, au și început pre slujitori și pre căpitani care fusese cu moscalii și-i închidea de-i bătea și le lua pungii de bani, zicînd că au agonisit din jacurile turcilor ; și au luat leafă ; și au pus bani pre tîrg, pre neguțători și pre alți breslași și au pus de tot oșnu bejenari să dea cîte doi lei și oamenii n-aveau ce mînca, că era săcușorul de făină cîte cincisprezece lei, și încă nu se găsea”.

Unii din cei loviți de măsurile vornicului au mers de s-au jeliut vizirului, încă neplecat din țară. Auzind aceasta, s-au mîniat „și au mînat pre Ioan Terzimanul să șeadă în Iași caimacam pînă a venit frate-său Neculai-Vodă”. Împreună cu Ioan-Vodă, vizirul a trimis și un capegi-bașa „de au prins pre Lupul vornicul și pre Antioh Jora hatmanul și pre Macsut postelnicul, care erau caimacami”, și, punîndu-i în obezi, i-au trecut peste Dunăre în surghiun la Varna.

Neculce încheie că „pentru faptele Lupului au tras și ceilalți pe-deapsă”.

Se vede că pentru această ultimă parte a capitoului relativ la acțiunea vornicului Lupul Costache, Neculce, utilizînd izvodul favorabil aceștia, l-a alterat într-o mai mare măsură. Lupul schingiuește pe slujitorii care participaseră la lupta contra turcilor pentru a le storce bani ; pune dări pe breslași, negustori și chiar pe bejenari cîte 2 lei. El nu știe că unii au dat „și mai în jos”, cum spune interpolarea la cronica lui N. Costin. Că deci a ținut seamă de cei mai lipsiți. Ca și cum administrarea țării ar fi fost fără nici o trebuință bănească, mai ales în acele împrejurări cînd trebuiau scoși robii și cînd cererile de la turci erau cît mai nesățioase, Neculce nu știe că vornicul Lupul a putut cheltui banii adunați pentru interesul obștesc. El arată că și i-a oprit. Singura știre care-l avantajează în oarecare măsură e numai aceea a discuțiilor cu turcul Curt-pașa, care ar fi vrut să rămînă pașă în Iași și pe care Lupul l-a scos prin atitudinea sa energică. Încolo, acuzații aduse vornicului pentru cruzimi dictate de dorința de a storce bani și persecuții contra celor care fuseseră cu muscalii.

Nu același era punctul de vedere al lui Neculce în 1720, în momentul venirii lui în Moldova după o pribegie îndelungată printre ruși, suspectat încă pentru vina de a fi partizanul acestora. În apărarea pe care și-o face înaintea divanului, el trebuie să arate în primul rînd că și alții au fost compromiși în 1711, între aceștia era și Lupul, și, în al doilea rînd, că fostul caimacam n-a avut pierderi materiale cauzate de evenimentele de atunci, iar toate suferințele și la urmă și moartea i-au venit din cauza purtării lui rele față de țară și de Mavrocordați și chiar pentru legăturile cu rușii, cu care ținea corespondență.

Lupul a luat, ca și alții, bani de la Dumitrașco Cantemir „să cumpere zaherea“ și a trimis slugile de au prădat Bugeacul și au ridicat herghelii și turme, ducîndu-le la casa lui pe Racova. A trimis „lîmbă, un tatar, la împăratul rusesc și au scris că are cîteva mii de oaste gata și va ieși la Fălci înaintă“. Cînd a trecut vizirul Dunărea, îndată a anunțat pe ruși. Dacă a fost credincios Porții, pentru ce a dat de știre rușilor că trec turcii Dunărea? Poate că ar fi fost și mai rău de ruși dacă nu-i anunța el. De asemenea, spătarul Constantin, fratele lui Lupul, a luat și el de la ruși 3 000 de ruble să cumpere vite. El încă cu mai multă dreptate a slujit muscalilor; „că alții cîți bani au luat i-au mîncat, iar dumnealui, dintr-acești 3 000 ruble, 2 000 li-a trimes înapoi“, „tocmai la Nistru au ajuns pe muscali“; pentru restul de 1 000 a scris c-a cumpărat vite și la bătaie le-au luat tătarii. Lupul vornicul era de față. Pentru ce a lăsat să fie trimiși banii înapoi dacă a fost drept? De ce nu i-a dat vizirului? Vizirul Mehmet Baltagiul, văzînd pustiirea țării, a socotit să-i ierte greșelile, au pus pe Lupul caimacam și i-a dat poruncă să imblînzească pe pămînteni și să le dea știrea să vină fiecare la locul său. Lupul însă, fiindu-i „deprinderea mai denainte vreme cu lăcomie“, a trimis în toate părțile armași să jefuiască casele boierilor fugiți, să le bată prisăcile și să îngrozească oamenii pe la casele lor. Lua de la bejenari de tot carul cîte 2, 3 lei. În Iași făcea groază neguțătorilor, slujitorilor și căpitanilor de le lua pungi de bani. Din această sumă „a trimes 11 pungi de bani și vizirului ca să-și facă obraz“. Huietele și țipetele celor năpăstuiți „au ajuns pînă în cer și n-au putut să rabde Dumnezeu îndelung“. Întîmplîndu-se și Bekir-aga în Iași și „văzînd atîta țipăt în oameni și 20 cai cu șeli gata legați, înțelegînd că au scris cărți după împăratul Moscului cu îmbunături, a dat știre vizirului și vizirul îndată au trimes de l-au luat și l-au făcut surgun la Varna“.

Surghiunul i-a venit „din nesocoteala și lăcomia lui“¹. A fost scos din închisoare de Brîncoveanu, iar nu cum pretindea pentru că a dat moșii hanului. Apoi s-a dus în „Țara Romînească la Brîncoveanu și-a început cu alte meșteșuguri să facă la Poartă împotriva lui Neculai-Vodă“. Se dă a înțelege intriga pentru domnie cu sprijinul lui Brîncoveanu. Pe de altă parte, „dînd ponturi“, adică punînd condiții lui Mavrocordat, cerea moșiile lui Ion hatmanul și a Lucăi vistierul și cele 11 pungi de bani, pe care le dăduse hanului, dar care nu fuseseră

¹ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 56.

de la dînsul, ci luate „dipi la unii alții cari mai sus s-au pomenit“. El pretinsese „că li-au luat cu datorie“ și Mavrocordat a fost nevoit să i le restituie. În încheiere se dă mărturia lui Ghedeon mitropolitul, care a „ispovedit“ și a făcut moliftă lui Nicolaie Mavrocordat înainte de a pleca în Țara Romînească. Se vede din această mărturie că Lupul a violentat într-un chip pe care nu-l cunoaștem pe domnul mazil: „Cu mare ciudă s-au jeluît Neculai-Vodă către mitropolitul pre Lupul vornicul, zicînd : «Părinte, mare cinste și mult bine i-am făcut Lupului, iar el în loc de mulțămîtă, după cum îi învățat, multă supărare, ocară îmi face, pentru care să știi, sființia-ta, că mă voi nevoi scurte să-i fie zilele lui și de la mine să-i fie piire»“¹.

Cu totul altfel se oglindesc în cronica racovițeană cele întîmplate în cămăcămia vornicului Lupul. Aici sînt justificate, cu lux de amănunte, toate măsurile luate de Lupul vornicul, măsuri care în relatarea lui Neculce au caracter de extorsiune și care, cel puțin în parte, vor fi fost exacte.

Cronica racovițeană spune că, după plecarea lui Curt-pașa din Iași, a intrat și Lupul vornicul cu Bekir-aga, caimacam pînă la venirea domnului. Îndată a trimis cărți la boierii fugiți să vină fără grijă, arătîndu-le și firmanul vizirului. Pînă la venirea boierilor a orînduit „aice în tîrg o sumă de bani, pre neguțători, pre bresle, pre jidovi și pre toți cum erau strînși și bejăniți prin mănăstiri să dea plocon vizirului“. Înainte de a se împlini o lună, Neculai-Vodă a îmbrăcat caftan de domnie, „și a repezit aice pe un Deli-aga cu ferman, de au luat pre Lupul vornicul și pre Antioh Jora hatmanul în obeze și i-au dus de i-au închis la Varna“. Porunca fusese să ia numai pe Lupul, care pomenise înaintea vezirului pe Mihai-Vodă. Antioh hatmanul, dacă a văzut că e luat vărul său Lupul, a mers și el și a luat și pe Macsut postelnicul, ca să le fie tîlmăciu, „neștiindu că-i duc să-i închiză pentru pizma și zavistia lui Nicolai-Vodă“. Se justifică pretinsa atitudine de favorizare a lui Mihai Racoviță de către Lupul, în fața vizirului, care i-ar fi dat voie să vorbească și să recomande un domn. Sînt deosebit de interesante argumentele prin care cronicarul racovițean justifică adeziunea vornicului la alegerea lui Mihai Racoviță. De cine ar fi pomenit, se întrebă cronicarul? De Constantin Duca, „de care nu era bucuros nici de nume să-i auză“; „au de Nicolaie-Vodă, de care erau bucuroși că s-au mîntuit de dînsul? au de Antiohie-Vodă, a cărui frate era Dumitrașcu-Vodă, atuncea rocoșit și viclean împărăției? Ce numai pre Mihai-Vodă era dator să-l cear ă domn, ce era din boierii de țeră de dînșii ales la domnie cum s-au zis mai sus; pentru care cerere el au încăput la urgie“. Banii strînși de Lupul din tîrg i-a luat Nicolaie-Vodă, „dînd strînsoare și bătaie unui diac de vistierie ce-i erau pre seamă pentru cîți bani erau cheltuiți în trebile țării“. În încheiere, cronicarul constată cu amărăciune că Lupul vornicul, prin mergerea la vizir, „au mîntuit țara de robia tătarilor, iar pre sine nu s-au putut mîntui de urgia lui Nicolaie-Vodă“².

¹ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 58.

² M. K o g ă l n i c e a n u, *Letopise(e...*, vol. III, p. 50.

Din cercetarea celor trei versiuni ale cronicilor în legătură cu aceste din urmă evenimente, vom constata că versiunea lui Neculce și interpolarea la cronica lui Nicolaie Costin sînt în totul defavorabile fostului caimacam. Cronica racovițeană prezintă în schimb o notă apologetică, justificînd impunerile ordonate de Lupul Costache prin „ploconul“ pretins de vizir și amintind de pungile cu bani luate de Nicolaie Mavrocordat, care a dat „strînsoare și bătaie unui diac“, lucru ce se vede să fi fost în parte exact, pentru că, la împăcarea dintre domn și fostul caimacam în 1712, acesta din urmă a pretins și a obținut 11 pungi de bani. Probabil că în afară de banii țării aflați la acel diac de vistierie, Mavrocordat a pus să se ia și din banii și bunurile vornicului Lupul Costache. Finalul cronicii racovițene aduce argumente care să justifice recomandarea de către vornic a lui Mihai Racoviță ca domn. Am văzut și altă dată cită bază se poate pune pe această afirmație.

Mai mult decît o notă de obiectivitate se găsește, cum am văzut, și în cele cîteva fraze interpolate la mai vechea interpolare a cronicii lui Nicolaie Costin. În concluzie, vom menționa că, la fel cu pasajele anterioare și pentru acestea, cronicarii și interpolatorii lor au cunoscut *izvodul costăchesc*, pe care l-au utilizat și adaptat cauzelor cărora slujeau. Neculce, care l-a utilizat indirect, ca de obicei a denaturat unele informații și a ignorat pe altele. Interpolatorul lui Nicolaie Costin a căutat să aducă argumente pentru a combate cele cuprinse în *izvodul costăchesc*.

Imprejurările alcătuirii izvodului. O cronică de familie expune în termeni convenabili fapte din trecutul celui care o comanda sau din a familiei sale; se apărau anumite puncte slabe și se scoteau în evidență merite trecute cu vederea de adversari sau de indiferenți. Rolul persoanei sau al familiei, respectiv partidei, în numele căreia se alcătuia cronica era expus și pentru a fi apărat de acuzațiile ce eventual le aducea cronica adversă, constituind uneori cazuri de polemică¹. Alteori, dimpotrivă, în scriere era atacat un personaj sau se combătea o altă scriere, astăzi pierdută și de a cărei existență și în parte și conținut noi luăm cunoștință numai din opera care o respinge. În felul acesta ni s-a păstrat, de exemplu, amintirea unor scrieri ale filozofilor păgîni, prin care era atacat creștinismul. Scrierile s-au pierdut, dar fragmente și idei din ele s-au păstrat în literatura patristică din primele veacuri ale erei noastre care le combăteau.

În mare măsură, același e cazul operei despre care a tratat studiul de față: o cronică de familie pierdută în vicisitudinile timpului și păstrată numai fragmentar în alte cronici. Întrebarea care se pune pentru noi este: cînd s-a ajuns și cum s-a ajuns la alcătuirea acestei cronici? Ce a determinat pe unul dintre membrii familiei la acest pas? Și care a fost acest membru?

¹ D. Russo, *Cronica Ghiculeștilor*, în „Bulet. Com. Ist.“, II, p. 31; Dan Simionescu, *op. cit.*, p. 146—147.

Familia Gavrilițeștilor sau a Costăcheștilor ajunsese, cum s-a văzut, la o putere cu totul deosebită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Bătrînul Gavriliță Costache, înconjurat de un lung șirag de rude, conduce boierimea din ținuturile Moldovei de Jos. Trecutul lui Gavriliță Costache nu era lipsit de acte, care, frevent săvîrșite de mulți boieri moldoveni, erau totuși privite de opinia generală cu aversiune cînd un boier sau o familie boierească își făcea o obișnuință din aceste procedee. Era, printre altele, vina de hăinie, de schimbare a domnului. Din izvoarele interne narative am văzut că Gavril Costache, cel puțin în trei sau patru rînduri, a uneltit contra domnului din scaun, încercînd înlăturarea lui. Unul dintre primele acte publice amintite de un cronicar înrudit cu dînsul, de Miron Costin, care-î era cumnat, e un act de trădare: trecerea lui în 1659 alături de uzurpatorul Constantin Șerban. Vin apoi, la rînd, treptat: amestecul la înlăturarea lui Antonie Ruset, cu toate suferințele la care a fost supus fostul domn de lăcomia turcească, pentru a-î stoarce sume cît mai mari de bani; participarea la complotul lui Vasile Gheuca și, în fine, trecerea în 1683, alături de Ștefan Petriceicu, ca să nu mai amintim și pribegirea din 1685, sub atît de general detestatul Dumitrașcu Cantacuzino. Toate aceste acte, cunoscute în lumea politică moldovenească, apăsau ca un capital negativ asupra reputației Costăcheștilor. Cronicile favorabile domnilor trădați de Gavriliță le atestau cu lux de amănunte, ceea ce era în detrimentul numeroasei progenituri a bătrînului fost mare-vornic. Se mai puteau domnii încrede într-o familie cu un astfel de pasiv, pentru a ne exprima în termeni actuali?

S-a întîmplat ca Gavrilițeștii să aibă un conflict mai acut cu un domn nou numit în țară, fanariotul Nicolaie Mavrocordat, prea puțin cunosător al tradițiilor boierimii moldovene și al forței de care dispunea. Acesta, într-un moment de tristă inspirație, a pus să bată cu toiagul la spate pe un Gavrilițesc. Măsura, luată de Mavrocordat cu pripeală, a provocat pribegirea multor boieri, dar mai ales a înscris printre dușmanii de moarte ai domniei primului fanariot pe atotputernicii boieri Gavrilițești sau Costăchești. Mai ales era printre dînșii un fiu al lui Gavriliță Costache, Lupul, om de o energie și ambiție puțin obișnuite, bogat și cu legături folositoare în lumea puternicilor: hanul tătăresc, ca și Brîncoveanu, domnul Țării Romînești. Pribeg în prima domnie a lui Neculai Mavrocordat, pîrit la han la mazilire, el va juca un rol cu totul aparte în evenimentele din 1711.

Lupul Costache a fost reprezentantul tipic al boierimii moldovenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Deși, cum s-a văzut din diverse izvoare folosite, era și el partizan al apropierii de ruși și al luptei antiotomane, fiind însă tributar unei concepții vechi — el n-a putut înțelege importanța actului politic săvîrșit de Dimitrie Cantemir. A văzut în tratatul acestuia cu rușii, prin care se tindea la „creșterea puterii centrale a domnului“ și la abolirea practicilor feudale atît de dăunătoare țării¹,

¹ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, p. 99.

numai un pivot de ridicare a Cantemireștilor și a puterii domniei peste „privilegiile“ boierimii.

După lupta de la Stănilești, ascunzându-și cu destulă abilitate propriile-i legături cu rușii, face să se acrediteze față de turci „credința“ lui, astfel încât, după pribegirea lui Cantemir și a unora dintre boieri și bejenirea la munte sau în afara granițelor țării a altora, el se prezintă ca singura forță cu care se putea sta de vorbă în Moldova. Încunoștiințat despre aceasta, vizirul Baltagi Mohamed îi încredințează cămăcămia țării, la care el își adause încă alți doi ajutători, oameni ai săi, cu roluri cu totul șterse : pe vărul său Antohi Jora hatmanul și pe Macsut postelnicul, pentru știința limbii turcești. În preajma vizirului se găsea, nu se precizează cu ce rost, Ion Mavrocordat. Pare-se ca observator al fratelui său ; Lupul, ambițios și vechi uneltitor la domnie, a crezut probabil că i-a venit momentul. Evident, n-a putut accepta pretențiile de patronat și nici cele bănești ale lui Ion Mavrocordat. Fanariotul, respins și maltratată, și-a unit intrigile cu ale unor boieri dintr-o partidă adversă și cu ale unor căpetenii turcești nemulțumite pentru că nu primiseră daruri mai bogate de la noul caimacam ; aceștia au adresat o plîngere, ca din partea pămîntenilor spoliați, vizirului Baltagi, care se afla încă în țară ; la aceste plîngeri au adaus insinuări că Lupul ar fi avînd intenția să treacă de partea rușilor. La patruzeci de zile după ce i se încredințase cămăcămia, Lupul este ridicat de un Capegi-bașa și, împreună cu ceilalți doi caimacami, dus în surghiun la Varna, unde este ținut opt luni. De aici este scos prin intervenția hanului și a lui Constantin Brîncoveanu. Rămas cîtva timp în Țara Romînească, de unde „amesteca“ pe domn, el, în urma unei adevărate convenții cu „ponturi“, vine în Moldova și e reintegrat în drepturile vechi ; i se redă dregătoria de mare-vornic, i se întorc 11 pungi de bani care-i fuseseră luați de Nicolaie Mavrocordat și, ca despăgubire pentru pierderile pe care pretindea că le-a avut în 1711—1712, obține satele unor boieri trecuți de partea țarului. Acesta nu-l împiedică să-l batjocorească în mod crunt pe Nicolaie Mavrocordat la mazilirea lui.

Se pare că în unele cercuri moldovenești se formase un curent contra vornicului Lupul Costache, întreținut de cei care într-un fel fuseseră loviți de dînsul sau se considerau ca atare. Puternicul boier a stîrnit prin acțiunile lui multă invidie, care putea să-i fie fatală. În 1716, într-adevăr, Lupul va și pieri jertfă răzbunării lui Nicolaie Mavrocordat, care a putut să obțină această execuție de la turci, probabil și prin unele mărturii din partea pămîntenilor contra celui urgisit.

Acestea sînt în rezumat faptele de care se făcuseră „vinovați“ mai ales doi dintre Costăchești, Gavrilică și Lupul, fapte care erau privite rău de boierimea moldovenească. Se aducea acuzația lui Lupul Costache de a fi „amestecat“, adică tulburat, domniile și de a fi „stins“ case boierești „după obiceiul lui“. Acuzații de natura aceasta se scriau în cronici, opere care, știm, circulau între boieri. Se pare că, după surghiunul din 1711, Lupul Costache va fi simțit mai apăsător aceste acu-

zații. Ele vor fi devenit tot mai numeroase. În această stare sufletească, cu conștiința, poate, a unei ingratitudini pe care lumea moldovenească o săvârșea față de dînsul, care se dusesse „cu capul a mîină“ înaintea vizirului în momentul în care asupra țării apăsă grav vina unei trădări, bogatul, puternicul și ambițiosul boier a pus pe un om de casă să scrie sau să adauge cu știri care disculpau pe înaintașul său de acuzațiile ce i se aduceau și mai ales scoteau în relief rolul pe care el însuși l-a jucat în evenimentele din 1711. Poate, în intenția acestui frămîntat de mari ambiții, opera ce se alcătuiă nu era numai o carte de disculpare, dar și una de vădire a rolului familiei. Trebuia să fie un piedestal de pe care să se avînte spre mari lucruri, spre domnia țării. Destinul a voit altfel.

S-a văzut felul în care letopisețul a fost utilizat în cronicile următoare. Ținînd seama de acestea, s-ar părea că redactarea lui s-a limitat la epoca de frămîntări de la sfîrșitul secolului al XVII-lea pînă la moartea lui Gavriliță și apoi începutul celei de-a doua decade a secolului al XVIII-lea, la evenimentele din 1711, cu rolul jucat de vornicul Lupul. Dacă astfel ar fi stat lucrurile, ar trebui să presupunem o lipsă de continuitate în expunere (lacuna care cuprinde perioada de după 1686 și pînă la 1710) și, de asemenea, doi scriitori. Nu ni se pare posibil ca Gavrilițeștii să fi lăsat să subziste o astfel de lacună în opera comandată. Dacă evenimentele mai vechi, petrecute cu 30 de ani înainte, au putut fi notate, cu atît mai mult puteau fi notate cele care se apropiau de epoca contemporană lor, adică 1712, data definitivării izvodului și completării cu evenimentele petrecute cu un an înainte. Explicarea acestei lacune aparente trebuie s-o căutăm în lipsa de interes pentru contemporani a manifestărilor lui Vasile Costache, care a fost șeful familiei după moartea lui Gavriliță. Am putea spune chiar lipsa de senzational. A fost omul de care n-au avut să se plîngă prea mult contemporanii. Apoi el era mort în 1711. Nu prezenta nici un interes pentru ambițiile nimănui. Chiar dacă faptele lui ar fi stîrnit critici, întrucît Lupul Costache putea fi acuzat de ele? Cu tatăl său a fost însă altceva. De aceea trebuie să presupunem că izvodul a cuprins și date mai numeroase din viața lui Vasile Costache. Ele însă nu ieșeau prin nimic din comunul vieții boierimii epocii. Nu puteau fi aduse nici în sprijinul, nici contra familiei. Ele vor fi fost neglijate și de cronicile care blamau pe Costăchești, cum va fi cronica buhușească, ca și de cronicile care i-au favorizat, cum s-a întîmplat cu pseudo-Neculai Costin și cronica zisă racovițeană. Credem că aceasta trebuie să fie semnificația puținătății știrilor în legătură cu Vasile Costache în operele amintite.

Data alcătuirii. Izvodul a intrat, în afară de alte cronici, și în letopisețul lui N. Costin, care cuprinde tocmai evenimentele din 1711, an în care Lupul Costache a jucat rolul atît de cunoscut. Dar opera lui N. Costin a rămas neterminată la moartea autorului, întîmplată la sfîrșitul lunii septembrie 1712. Știm că Lupul Costache a petrecut în surghiunul de la Varna, după o cronică, opt luni de zile, deci pînă prin aprilie 1712. Apoi cîtva timp a rămas pe lîngă Brîncoveanu, intrigînd,

după spusa unora, pînă și-a făcut pace „cu ponturi“ dinspre Mavrocordat. În împrejurările acestea n-a putut reveni în țară înainte de iunie același an. La 1 august revendică și obține în divan moșiile boierilor pribegiți cu Dimitrie Cantemir. În jurul acestei date el a pus să i se scrie cronica. Pentru epoca mai veche, desigur, a avut însemnări anterioare, căci altfel nu s-ar putea explica unele precizii și scene atît de viu rediate, care presupun o expunere verbală a vornicului Gavriiliță Costache, cum ar fi, de exemplu, scena dintre acesta din urmă și Constantin Ciobanul postelnicul sau expresia patetică adresată lui Cristea, nepotul lui Gheorghe Duca-Vodă¹.

La redactarea din 1712, acestea au putut suferi numai adaosurile și îndreptările convenabile. Știind că vărul său Nicolaie Costin a primit însărcinare din partea lui Mavrocordat să-i scrie domnia, ca unul care era interesat de felul în care se va face aceasta, îndată ce cronica sa de familie a fost terminată s-a grăbit să-i pună la dispoziție o copie. Desigur, atît domnul, care ținea să se scoată în evidență conducerea lui părintească și legăturile cu „țara“ și cu vechea dinastie, cît și împăciuitoarea Nicolaie Costin vedeau în opera ce urma să se alcătuiască un mijloc de înțelegere cu boierimea și în primul rînd cu Lupul Costache. Dar, la data la care Lupul Costache pusese să i se alcătuiască izvodul, Costin redactase deja mare parte din cronică. În orice caz tratase urcarea pe tron a lui Cantemir, în care se cuprindea și pîra din februarie 1711 făcută de Lupul Costache pe lingă pașă. Desigur, dacă acesta din urmă ar fi fost în țară, cronicarul n-ar mai fi amintit-o, după cum e sigur că, dacă ar fi ajuns să-și transcrie opera, vornicul Lupul Costache i-ar fi cerut să scoată acest pasaj. După moartea timpurie a cronicarului la sfîrșitul lui septembrie 1712, domnul a dat însărcinarea unui cărturar, probabil unui uricar de la cancelaria domnească, să-i transcrie manuscrisurile, și altuia, lui Axinte Uricarul, să continue cronica domniei, care începea cu 1709 și rămăsese neterminată la moartea fostului mare-logofăt.

C. Giurescu a arătat că transcriitorul manuscriselor rămase de la N. Costin — fie opera sa sau a tatălui său — în octombrie 1712, este, după toate probabilitățile, același personaj cu autorul letopiseșului din 1661—1709, scriere alcătuită tot din însărcinarea domnului, care dispusese alcătuirea ei pentru a lega astfel istoria domniilor sale de letopiseșul lui Miron Costin, căci își dădea seama că altfel s-ar fi pierdut².

La aceste concluzii a ajuns observînd că în ambele opere se găsește același defect: necunoașterea transpunerii în ani de la Hristos a evenimentelor date de la facerea lumii, a erei de la 1 septembrie pentru lunile septembrie-decembrie³.

Cam în aceeași epocă în care se ducea mai departe opera costiniană s-a scris și compilația care tratează epoca dintre 1661 și 1709⁴. Dacă

¹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 28.

² C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*, p. 295.

³ *Ibidem*, p. 295—296.

⁴ *Ibidem*, p. 305, „Compilațiune făcută în septembrie-decembrie 1712 din ordinul lui Nicolae Mavrocordat“.

vom menționa că numai în această operă se vede a se fi utilizat izvodul costăchesc pentru perioada mai veche, se poate presupune că transcriitorul manuscriselor costinești (și acesta ar fi încă un argument că el a scris și letopisețul dintre 1661 și 1709) a găsit între hîrțile lui N. Costin și izvodul pe care l-a utilizat, împreună cu altele, pentru epoca mai veche. În felul acesta se explică unitatea de atitudine față de Costăchești, unitate care lipsește altor opere similare.

Autorul izvodului. Costăcheștii — Antioh, Gavriliță și Tudosica — fuseseră, pe cît permiteau împrejurările epocii, cărturari. Acte scrise sau numai semnate de ei s-au păstrat în număr destul de apreciabil. Din ele se vede contactul lor frecvent cu cartea și cu instrumentele de scris. Și legăturile de familie ale acestora ne îndreaptă spre astfel de concluzii. Antioh a fost căsătorit cu fiica lui Grigore Ureche, Alexandra, ea însăși o femeie cu predilecție către cărturărie. Gavriliță a ținut în a doua căsătorie pe Tudosica, fiica lui Costin hatmanul și sora cunoscuților boieri Costinești, adăpați la umanismul polonez, dintre care Miron a fost un mare cronicar. De la Tudosica Costache, căsătorită cu un Jora, ni s-a păstrat un frumos act de împărțeală cu fratele Gavril, semnat de mîna ei. Evident că urmașii lui Gavril Costache au fost și ei cărturari. Acte scrise sau semnate de dînșii abundă în arhivele noastre. Cel mai strălucit dintre toți a fost Lupul vornicul. El va fi căutat să folosească în interesul ambițiilor sale un cărturar al timpului, care să treacă într-o operă menită să circule în lumea moldovenească fapte din trecutul familiei, de altfel nu prea vechi, împletite cu propriile-i merite. Alegerea trebuia să cadă asupra unui om dotat cu talent de povestitor, care într-o operă de expunere plastică, dar în culori cît se poate de vii, să apere pe Costăchești de acuzațiile ce li se aduseseră și să eternizeze rolul vornicului Lupul în anul 1711. Acest personaj, căruia avea să i se încredințeze lucrarea, trebuia să fie un om de casă al familiei, un devotat care ar fi participat cu tot sufletul la opera întreprinsă.

Un om de casă cu astfel de calități și legături cu familia Costăcheștilor întîmpinăm în persoana unui cărturar trăitor la sfîrșitul secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XVIII-lea. El se numea Ștefan Pădure și era feciorul preotului „Grigore Pădure ot Suceava“. Omul făcea parte dintr-o familie de cărturari. Grigore Pădure, el însuși un scriitor de acte, era preot al „sfintei Mitropolii“ din Suceava. Ni s-a păstrat un zăpis scris de dînsul pentru vînzarea de vie, pe care ieromonahul Ghedeon de la biserica sf. Ilie din Suceava o face lui Ioniță Pisoschi. Actul se încheie prin cuvintele: „Eu popa Gligorie Pădure ot st-a Mitropolie am scris zăpisul“¹. Popa Grigore Pădure a avut și un alt fiu decît pe Ștefan. Este cunoscutul tiparnic Dumitru Pădure. Acesta s-a călugărit la mănăstirea Bisericiani, cunoscut centru cărturăresc², unde a avut legături, evident, cu un alt tipograf, gravor și cărturar, Mitrofan, fost episcop de Huși. O notă, cu

¹ G. h. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V, p. 61.

² C. A. Stoide, *Contribuții la istoricul mănăstirii Bisericiani*, p. 11.

data de ianuarie 1695, pe o carte ne spune : „Dumitrașco, sin a preutului Grigore Pădure“, „la Bisericiani s-a îmbrăcat în portul svinților ingeri¹.

Meșterul tiparnic Dimitrie Pădure a tipărit în cursul anului 1694 câteva cărți grecești. În iunie se tipărește o operă a lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, intitulată de editorul modern Legrand *Manual contra lui Karyophilles*². A doua tipăritură e opera lui Ioan Eugenios, intitulată *Discurs contra hotărîrii sinodului de la Florența*. A treia operă este intitulată *Volumul împăcării*, Iași 1692—1694³.

Din această familie de cărturari făcea parte omul de casă al Costăcheștilor, Ștefan Pădure. El scrie în aprilie 1689 un act foarte interesant prin care Gavrilițeștii — Lupul, Solomon și Costache — învoiesc pe fratele lor mai vîrstnic, Vasile, să-și facă case la Bărlălești, alături de ale dinșilor. Motivarea acestui act conține o pagină de istorie moldovenească din epoca cea mai zbuciumată, scrisă cu un deosebit talent de povestitor, în culori vii. Pentru a se vedea felul în care pisarul Ștefan Pădure știa să pună în scris cele văzute de dînsul sau auzite de la alții, reproducem un fragment mai caracteristic din zăpisul de învoială dintre frații Costăchești : „Apoi, tîmplîndu-se a se scorni aciaste răscoale multe în țara noastră, în zilele mării-sale Ducăi-Vodă, cînd au fost la Beciu, sculatu-s-au Savin Zmăcîcîne și cu Moțoc din țara leșească de au venit în țară și, îndemnînd pe mulți cari li s-au potrivit lor și pe mulți și cu sila, i-au făcut de s-au rădicat să margă să bată Bungeacul. Care, ce bătaie și izbînzi au făcut, se va pomeni pîn'va rămîne un om pre acest pămînt. Deci, scăpînd ei dintr-aceea oaste a lor, au lovit pre la Floriani și au aprins casăli dumisale fratelui nostru lui Vasile vornicul. Deci, încă fiind viu răposatul părintele nostru și văzînd că agiunsă la greali vremi de trai, socotit-au dumnilui de departe un frate de altul nu vom putea mai trăi, nici dumnilui fratele nostru va putea trăi acolo unde i-au fost casăli întăi, fiind mai la cîmp, ce i-au zis singur dumnilui răposatul părintele nostru să miargă să-și facă casă la Bărbătești (sic ! Bărlălești), cari sînt lingă Epuriani din gios ; cît și l-ar agiunge prilejul de bune să-și facă“. Învoiala se făcuse între frații Costache, Lupul, Solomon, Vasile, apoi cumnatul lor Constantin Lambrino paharnicul și vărul lor Pavel Bujoreanu biv-sulger⁴.

Cunoaștem și o altă operă, aceasta de transcriere de manuscrise, datorată diacului Ștefan Pădure. Ea se găsește trecută într-o însemnare din 1711 făcută de fostul episcop de Roman, Pahonie, ctitorul schitului Pocrov, despre cărțile pe care le avea. Conținutul notei e destul de laconic, „carti cu hirotonii scris(ă) de Pădure“⁵, dar foarte important pentru că întregește figura acestui personaj. Desigur, Pădure, care co-

¹ C. A. Stoide, *Contribuții la istoricul mănăstirii Bisericiani*, p. 11.

² I. B i a n u, N. H o d o ș, *Bibliografia romînească veche*, t. I, p. 337—338.

³ *Ibidem*, p. 338—339.

⁴ N. I o r g a, *Studii și documente*, vol. VII, p. 91—93.

⁵ Biblioteca Acad. R.P.R., ms. CLXV/160, „Izvod de cărțile cîți am, să si știe, vlet 7219, mart. 7“.

piase în preajma anului 1711 un manuscris de hirotonii, destul de cunoscut contemporanilor pentru a nu fi amintit decât cu numele de familie, nu putea fi decât unul dintre fiii preotului Grigore Pădure. Știm însă că Dimitrie tipograful s-a ocupat mai mult de meșteșugul de culegător de literă grecească și n-a avut, probabil, prea mult timp disponibil pentru a face și operă de transcriitor de manuscrise românești. Aceste rosturi au rămas, evident, în seama fratelui său Ștefan. Legături cărțurărești a avut Ștefan Pădure și cu frații Costinești, Pătrașco și Nicolaie. Pe o cronică poloneză care a aparținut lui Pătrașco Costin și apoi fratelui său Nicolaie, se găsește și o notă scrisă de Ștefan Pădure, din care aflăm că el era și meșter legător de cărți și că a legat cartea. Nota e scrisă cu o elegantă caligrafie și are cuprinsul următor: „Această carte, ce se chiamă Cronică leșească, o am legat eu Ștefan Pădure cu toată cheltuiala dumisale blagorodnicului Nicolai Costin) vel-vornic dolnei zemli, let 7214, iunie 7“¹. Cartea trecuse după moartea lui Pătrașco Costin în stăpînirea fratelui său.

În împrejurările arătate, pînă la o probă contrară, vom socoti pe Ștefan Pădure ca autor al *izvodului Costăcheștilor*. El trebuie să fie trecut între cărțurarii moldoveni contemporani cu Ion Neculce, Nicolae Costin etc. Cronica lui s-a pierdut, dar din ea am identificat unele fragmente în studiul de față. Nădăjduim că la contribuția adusă de noi pentru întregirea operei acestui cărțurar moldovean se vor adăuga, cu timpul, și alte știri. Așezat pe o treaptă socială inferioară marilor săi contemporani citați mai sus, scrisul lui constituie, desigur, un inel din opera minoră a cronicarilor, oameni de casă, dintre care vom găsi pentru perioada aceasta cîțiva și în Moldova. Prin situația lor, ei erau sortiți să rămînă în anonim. Unul care iese din această nedreaptă orînduială e Ștefan Pădure.

¹ I. B i a n u și N. C a r t o j a n, *Pagini de veche scriere romînească*, București, 1921, p. 22.

HAIDUCIA ÎN BALCANI, FORMĂ DE LUPĂ SOCIALĂ ȘI ANTIOTOMANĂ

de S. IANCOVICI

Haiducia este o formă a luptei de clasă și o metodă de rezistență împotriva cotropirii străine. Ea s-a manifestat cu deosebire în perioadele de intensificare a exploatării feudale, de adâncire a crizelor economice și sociale și mai cu seamă în ținuturile unde jugul unor cuceritori străini a fost mai apăsător.

Privită în totalitatea ei, în timp și în spațiu, haiducia coincide cu dominația otomană în Balcani. Jugul otoman a constituit acel cadru economic și politic general în care s-a dezvoltat haiducia la popoarele balcanice. Din condițiile sociale și economice asemănătoare decurg și trăsăturile generale ale haiduciei, care sînt aceleași aproape peste tot în Balcani. *Haiducia* la romîni și la sîrbi, *aidutstvoto* la bulgari și la macedoneni, *clefturia* la greci, sînt denumiri pentru unul și același fenomen social, după cum termenii *haiduc*, *haidutin*, *cleft* indică la diferite popoare balcanice aceeași categorie de oameni socotiți apărători și ocrotitori ai celor oropsiți și exploatați.

Însemnătatea haiduciei a fost sesizată mai de mult de către unii oameni progresiști de frunte. Astfel, Dimităr Blagoev, întemeietorul Partidului social-democrat muncitoresc bulgar, arată că „haiducia a contribuit mult la renașterea poporului bulgar”¹. Socialistul sîrb Svetozar Marcovici explica pe la 1871 că haiducia a constituit o „primă formă de opoziție împotriva situației dintr-o societate creată și susținută cu forța”². La noi, Alecu Russo spunea încă la 1840 că „tot curajul națiilor căzute (sub stăpînire streină. — S.I.) se concentrează în acei oameni energici” care erau haiducii³. N. Bălcescu, referindu-se la haiduci, spunea că aceștia căutau „a dobîndi prin silă ceea ce li se răpise prin silă”⁴. În zilele noastre (1954), comunistul turc S. Ustünghel⁵ scoate în evidență conținutul nou pe care haiducia îl capătă în perioada descompunerii mai accentuate a societății feudale turce, cînd ea devine o formă de luptă comună a sărăcimii bulgare și turce împotriva împilării din partea sultanilor și marilor feudali otomani. Cercetătorul macedonean Alex. Matcovschi constată pe baza documente-

¹ D. Blagoev, *Priinos kăm istoriata na soșializma*, Sofia, 1956, p. 21—22.

² Svetozar Markovič, *Izbrannie socinenia*, Moscova, 1956, p. 330—331.

³ „Convorbiri literare”, VI, 1873, p. 445.

⁴ N. Bălcescu, *Opere alese*, vol. I, București, E.S.P.L.A. 1960, p. 260.

⁵ S. Ustünghel, *Za edinstvoto na bălgarkia i turskia narod v borbata protiv sultanikia gnet...*, 1954.

lor otomane că de la un timp iau parte la haiducie și musulmanii¹. Studiul atent al izvoarelor ne duce și pe noi la constatarea că acțiunile haiducilor au fost îndreptate împotriva tuturor opresorilor, indiferent de ce naționalitate au fost aceștia.

În lumina acestor constatări trebuie socotită ca tendențioasă explicația dată haiduciei în istoriografia burgheză, care, de regulă, a trecut sub tăcere caracterul social, de clasă, al haiduciei, scoțind în evidență numai caracterul ei antiturcesc sau, la noi, antifanariot.

Este adevărat că haiducia s-a dezvoltat ca o reacție față de stăpînirea și opresiunea turcă². După cucerirea teritoriilor balcanice, turcii au introdus rînduieli noi, care se caracterizau printr-o cruntă exploatare feudală și asupra politică și spirituală a raialei, a maselor de ghiauri, de către clasele dominante turcești. În condițiile terorii și stoarcerii la care era supusă, raiaua nu era în stare să înjghebeze forțe organizate pentru a scăpa de opresiune printr-o ridicare în masă. Singura posibilitate care-i mai rămînea era răzbunarea individuală și auto-apărarea activă prin acțiuni locale și de moment, care și-au găsit expresia în haiducie. În mod necesar s-au ridicat din mijlocul masei viteji, acele firi iubitoare de libertate și neîmpăcate cu noua stare de lucruri, care și-au luat sarcina istorică în acele împrejurări de a menține o rază a libertății, de a se răzbuna în numele celor mulți. Acești oameni, relativ puțini la număr, nu puteau acționa altfel decît în cete mici, la adăpostul codrilor. Astfel a evoluat haiducia, ca o mișcare spontană, ca o formă de protest social în condițiile jugului turcesc.

Opresiunea politică, tratamentul aplicat raialei și ura împotriva cotropitorului străin constituie un prim motiv direct al plecării în haiducie, oglindit în poezia populară. „Nu mai pot suporta să văd cum turbează turcul“, spune haiducul bulgar Cara Coliu codrului, iar acesta-i răspunde să strîngă ceată de haiduci și să izgonească pe turci din țară³. „Eu de turc nu m-oi lăsa, pînă capu-mi voi purta“, zice haiducul sîrb Starina Novac⁴. „Să mînînc carne de cuc și să beau sînge de turc“, se exprimă în cîntec haiducul român Gruian⁵.

Silnicia, zulumul turcesc, care nedreptătea, ruina și jignea, creia o situație insuportabilă și împingea la răzbunare. „Unde ai văzut cadiu să plătească argatului său ghiaur“, exclamă un turc la Plevna față de Dimcio și prin aceasta își atrage răzbunarea haiducului Strahil⁶. Despre harambașa Plavșa și ceata lui de 30 de haiduci, cîntecul popular sîrbesc spune că „necazul le-a ajuns pînă la gît. Dar ei au inimă de viteji și urgia turcilor n-au putut suporta și-n codru s-au gîndit a

¹ *Turski izvori za aidutstvoto i aramištvo vo Makedonia*, Skopie, 1961, vol. I (1620—1650), 128 p; vol. II (1650—1700), 140 p.

² Ca formă de luptă antifeudală, haiducia a existat și înainte de invazia otomană. Este cunoscut, de pildă, haiducul Momcilo în munții Rodope la mijlocul secolului al XIV-lea. Aici noi urmărim fenomenul în perioada stăpînirii otomane, cînd această formă de luptă poartă numele de „haiducie“.

³ *Slavistichen sbornik*, vol. II, *Literaturoznanie i folclor*, Sofia, 1958, p. 387.

⁴ Vuk Karadžić, *Srpske narodne pesme*, vol. VII, p. 348.

⁵ Dem. S. Teodorescu, *Poezii populare romîne*, București, 1885, p. 615.

⁶ Spas Kralevski, *Bălgarski narodni pesni*, Sofia, 1961, p. 103.

pleca”¹. Sirbul Miat Tomici a plecat în haiducie nemaiputînd asista la terORIZAREA raialei de către turci.

O altă cauză a haiduciei, tot atît de importantă, era sărăcia, lupta împotriva opresiunii economice și a exploatării. „Sărăcia cumplită m-a determinat: casă nu am, nici avere nu am”, explica harambașa sirbul Vidac. Cauzele de ordin social sînt plastic arătate în cîntec prin gura lui Novac, care lucrînd trei ani la cetatea Semendria, „nu a cîștigat nici o para, nici un dinar, nici măcar pentru opinci în picioare”. Neputînd plăti nici birul greu, fiind sărac, Novac a plecat în haiducie cu singura lui avere: cazmaua. Motivul de ordin social este foarte frecvent în cazul haiducilor romîni. „De frica zapciului și de groaza birului... luai drumul crîngului și poteca codrului și flinta haiducului”². Foarte mulți haiduci bulgari au plecat în codru din cauza angariilor, la care erau supuși atît de beii turci, cît și de ciorbagiilor bulgari.

Haiducul nu-și putea realiza scopul decît cu ajutorul colectiv al altor haiduci. Forța haiducească rezida în ceată, forma principală de organizare a haiducilor încă de la apariția lor. O ceată putea să aibă de la doi pînă la sute de membri. Întîlnim frecvent, în documente și în cîntece, cete de 10, 40, 50, 70 sau 80 de oameni. În fruntea cetei se găsește *căpetenia*, cum este numit în documentele romînești mai noi, numit în Serbia, Macedonia și în Banat *harambașa*, în Bulgaria *voivoda*, iar în Grecia *căpitan* sau *arhicleft*. Aceștia erau aleși de ceată prin vot, pe baza capacității sau meritelor, preferînd pe cel mai în vîrstă sau pe cel care a asigurat succesul unei acțiuni.

Căpetenia putea fi oricînd înlocuită. Dacă se dovedea capabilă, rămînea în fruntea cetei și cîte 10, 20, 27 de ani, chiar și toată viața. Un anume Calender din munții Zlatibor (Serbia) și-a condus ceata timp de 70 de ani, pînă la moarte. După importanță, în cadrul cetei urma *bairactarul*, sau *stegarul*, căruia la clefții greci îi corespundea *protopalicarul*. În cetele haiducilor din Principatele Dunărene nu întîlnim stegar. Ceata mai avea călăuză și purtător de traistă.

Ceata se călăuzea după cîteva principii de disciplină și morală imuabile. La baza disciplinei stătea jurămîntul de credință, ajutor reciproc și răzbunare împotriva opresorilor și trădătorilor, depus la primirea în ceată și la reîntîlnirea ei în fiecare primăvară. Totuși ceata era mai puțin militară și mai mult tovarășească, haiducii socotindu-se între ei frați și tovarăși, iar căpetenia fiind numai primul dintre egali. Regulile disciplinei și moralei haiducești, statornicite cu timpul, erau transmise prin tradiție. Abia în 1867 Gh. Racovschi întocmește un statut scris pentru haiduci. În 1873 voievodul de haiduci Petco Chiriakov din Bulgaria întocmește un statut pentru ceata sa. El reflectă în bună parte principiile permanente ale moralei haiducilor, adaptate însă vremii în care acționa ceata respectivă.

În spiritul moralei lor, haiducii nu-și părăseau niciodată tovarășul bolnav sau rănit, înfruntau toate riscurile pentru a scăpa pe cel

¹ Vuk Karadžić, *op. cit.*, vol. III, p. 414.

² Dem. S. Teodorescu, *op. cit.*, p. 290.

prins sau întemnițat, nu trăgeau cu arme împotriva locuitorilor băgați în putere împotriva lor, nu jigneau femeile, ocroteau pe cei săraci. Un haiduc bulgar definea morala haiducească în felul următor: „Noi simțem trimiși de Dumnezeu să-i apărăm pe cei săraci și să-i pedepsim pe răufăcători... Poporul nu are nici stat, nici protectori, nici apărători. Haiducul trebuie să-i apere onoarea, să-i ocrotească pe cei săraci, să-i consoleze pe cei fără apărare“¹. Un haiduc macedonean declara lui Evlya Celebi pe la 1650 că haiducii vor executa pe judecătorii nedrepti față de raia. „Relele sînt pentru voi, iar bunele pentru noi“ (adică faptele noastre sînt bune pentru popor), declara căpitanului de poteră haiducul român Vasile Bolboceanu, care „bănetu ce cîștiga, cu săracii împărțea de se ducea pomina“².

Înșușirile și morala haiducilor, principiile de organizare a cetei, sistemul lor de luptă le permiteau să facă față dușmanului mult superior numericeste și să-l înfrîngă.

Tactica folosită era în funcție de obiectivele urmărite.

Documentar constatăm că haiducii atacă: cificurile, conacurile boierești, culele beilor, caravanele turcești în drum spre Raguza sau spre diferite blciuri, pe perceptorii haraciului, ai dării avarizului³ și dării bedelinuzului⁴, pe zabiții strîngători ai venitului miriilor⁵, pe otcupcicii de lînă turci și pe marii negustori turci în deplasare, pe ciorbăgii. În 1670 o ceată din Macedonia a atacat și a întors din drum pe curierul Porții trimis în Herțegovina să ducă vestea victoriei turcești la Candia. Mai mult decît toate, haiducii preferau să atace „haznalele împărătești“, adică tezaurul, baniștatului, cînd erau transportați. Atestată documentar în secolul al XVIII-lea în Macedonia, descrisă cu multe amănunte în numeroase cîntece haiducești la bulgari și macedoneni, o asemenea operație comporta riscuri serioase, tezaurul fiind însoțit totdeauna de convoi puternic înarmat. În pregătirea și înfăptuirea operațiilor de acest gen, haiducii procedau cu multă iscusință, un rol de seamă avînd de obicei femeile din ceată sau călăuze și sprijinitoare ale cetelor.

Obiectiv al acțiunii haiducești devenea și cite un sat sau oraș, în care haiducii intrau ziua pentru a se răfui cu autoritățile sau cu alți opresori ai raialei.

Sistemul de atac cel mai frecvent folosit de haiduci era atacul prin pîndă la drum, la cotitură, la loc îngust, în defileu, pîndă numită *busia* în sîrbește, *bastia* sau *pastia* în bulgărește⁶. Ceata se posta pe ascuns la locul de pîndă, împărțită în trei grupuri. Grupul din față lăsa ca-

¹ *Istoria na Bălgaria*, vtoro preraboteno izdanie, vol. I, Sofia 1961, p. 275. Vezi și *Moeto păturane po Stara Planina i životopis na nekoii bălgarski stari i novi voivodi*, napisal Panaiot Hitov, Sofia, 1934, p. XII (introducere).

² D e m. S Teodorescu, *op. cit.*, p. 604.

³ *Avariz* — dare specială, plătită de stăpîinii muleului.

⁴ *Bedelinuz* — bani pentru hrana armatei.

⁵ *Mirie* — fisc.

⁶ Sistemul era folosit și de haiducii romîni. Iancu Jianu zice în cîntec: „Să [mă] țin pe la strîmtori, pe la munți în trecători, în drum pe la negustori...“.

ravana să intre în capcană, grupul din partea opusă trăgea primul foc, iar cînd cei atacați încercau să fugă înapoi îi lua în foc grupul prim, după care intervenea grupul al treilea, postat lateral. După această izbitură, care doboră primele victime și dezorienta pe dușman, haiducii năvăleau asupra turcilor cu săbiile. Această stratagemă dădea greș rar, cu toate că cei atacați erau cam totdeauna superiori ca număr. În caz de înfruntare a dușmanului în cîmp deschis, haiducii formau careu, trăgînd fiecare în fața sa. În orice caz, se căuta ca locul de atac să fie la marginea pădurii pentru ca haiducii să-și ușureze eventuala retragere. La atacarea culilor și a conacurilor se pătrundea înăuntru prin folosirea diverselor procedee iscusite, fără a folosi armele de foc. Pentru a pătrunde în locuri populate și mai primejdioase, cum erau orașele, întăriturile, palatele beilor, haiducii se deghizau în negustori, ostași etc. Travestindu-se în nuntași, haiducii au pătruns, potrivit cîntecelor, în Buda, Istanbul, Salonic, Filipopol, Bazargic, Sofia¹. Pătrunzînd astfel în conacul unui bei deghizat în mireasă, haiducul Marco ia toți galbenii dintr-o „ladă de Brașov“².

Aceste metode sînt comune tuturor haiducilor din Balcani. Ei au imprimat tactica lor de luptă răscoalelor la care au participat, constituind în multe rînduri forța de șoc a acestora.

Efectele acțiunilor haiducești se pot vedea indirect din noianul măsurilor și metodelor de combatere a haiduciei la care recurgea puterea de stat centrală. Haiducia devenind o problemă de stat pentru Imperiul otoman, încă din secolul al XVI-lea (1533, 1553, 1560) au fost postate străji pe la trecătorile principale din Balcani, iar de-a lungul drumurilor au fost ridicate întărituri — *palanca* — cu garnizoane, precum și caraule sau ceardacuri³. În unele rînduri era curățată toată vegetația de-a lungul drumurilor. Autoritățile locale puneau premii pe capetele haiducilor, organizau potere, incendiau pădurile pentru a îndepărta pe haiduci. Uneori se interzicea deținerea de arme și vînzarea de muniții, cum au procedat turcii în Macedonia în 1682 sau cum făceau deseori autoritățile austriece, iar în Principatele Romîne se repetau asemenea porunci an de an la începutul secolului al XIX-lea.

Haiducii prinși erau supuși la torturi de neînchipuit, „spre pildă altora“. Erau aruncați în ocne și în temnițe, pedepsiți cu moarte în public prin tăiere, sugrumare, tragere în țeapă, jupuire de viu, tortură cu focul, călcare sub copitele cailor, zdrobirea oaselor etc.

Cruzimea și varietatea acestor măsuri, scontate pentru a stăvili haiducia, au dat pentru turci prea puține rezultate. Haiducia nu a putut fi combătută, datorită mai ales sprijinului larg dat acesteia de mase.

¹ *Сборник за Нар. Умотвор*, XXI, 1909, p. 121—122; XXVII, 1913, p. 149—150; XXXV, 1918, p. 210; XLIII, p. 431.

² *Ibidem*, XXXI, 1915, p. 172. Haiducul român Miu se îmbracă în straie femciești pentru a pune mîna pe Ștefăniță-Vodă (D e m. T e o d o r e s c u, *Poezii populare romîne*, p. 503).

³ *Spomenik S.A.N.* IX, p. 43. O serie de orașe și orașele din Peninsula Balcanică cu numele „Palanca“ își au originea în aceste întărituri. La fel, așezările cu numele „Derbent“ indică posturile de pază împotriva haiducilor, efectuată de derbengii.

Forma esențială a colaborării locuitorilor cu haiducia era găzduirea. *Gazdele, iatați* în Bulgaria și Iugoslavia, asigurau viața și adăpostul haiducilor, le păstrau avutul, le furnizau informațiile necesare, le înlesneau procurarea celor trebuincioase. Din partea lor, haiducii apărau gazdele, protejau pe locuitori, răspundeau la apelurile lor de a pedepsi pe împilatori și pe colaboratorii acestora, ajutau sărăcimea. St. Bujor, întrebând unde-i sînt averile, răspunde : „Le-am ascuns pe la copaci, de-a ajutor celor săraci“.

De aceea nu numai gazdele sau anumiți oameni de legătură, ci poporul întreg sprijinea pe haiduci. Că lupta haiducească avea un caracter larg popular reiese, printre altele, din faptul că la ea au luat parte și femeile. Femeia nu apare în haiducie numai ca rudă a haiducului, ca informator și călăuză a cetei, ci de foarte multe ori ea este haiduc combatant. harambașă sau voievod de ceată, dînd dovadă de aceleași însușiri și capacități ca și haiducii bărbați. În cîntecele populare bulgărești sînt cîntate ca haiduci : Stoianca, Boiana, Draganca, Penca, Grozdana ș. a., iar ca femei căpetenii de ceată sînt cunoscute la bulgari : Nedeia, Rada, Boina, Ianca, Elenca. În Macedonia e ca atare cîntată Sirna, vestită femeie harambașă de haiduci de la începutul secolului al XIX-lea, care a acționat la Dibra și în defileul Caceanic. La sîrbi sînt cunoscute ca femei haiduci Milița devoica și Andjelia, de fapt Ana din muntele Durmitor, la sfîrșitul secolului al XVII-lea. La noi se constată prezența femeilor în cetele lui Ghiță Cătănuță și Gherghelaș, iar în Moldova este vestită căpetenia de ceată Voichița la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Participarea frecventă și nu sporadică a femeilor la haiducie arată cit de insuportabil și de apăsător era jugul exploator turcesc.

Caracterul popular al haiduciei iese în evidență și din componența socială a cetelor. Masa participanților la haiducie o constituiau țărani, argații, zilerii, păstorii, pescarii, meșteșugarii, minerii, iar mai tîrziu iau parte la haiducie și reprezentanți ai burgheziei sătești și orășenești, precum și reprezentanți ai intelectualității.

De-a lungul secolelor, pînă la apariția mișcărilor de eliberare națională organizate, haiducia a întruchipat năzuința poporului spre libertate.

Se socotește în unanimitate că haiducia există ca formă de luptă antiotomană în Balcani din prima jumătate a secolului al XV-lea, cînd Bulgaria, Serbia veche, Macedonia și nordul Greciei se aflau deja sub jugul turcesc. Cea dintîi știre precisă despre existența haiducilor este din 1433, cînd cavalerul burgund Bertrandon de Broquiere îi semnalează în munții Sredna Gora (Bulgaria). O altă știre e din 1454, cînd la Sofia a fost prins haiducul Radici.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea și prima jumătate a secolului următor, haiducia împinzește toate regiunile cucerite de turci, printre care de acum se enumeră și Serbia pînă la Dunăre (cucerită în 1459), Bosnia (1463), Herțegovina (1482), Muntenegru (1499), Srem (1521), parte din Ungaria (1526.) Cea mai veche știre despre haiducie în Mace-

donia e din 1502, cînd au fost prinși 10 haiduci la Cratovo și executați. În această vreme haiducia a ajuns să reprezinte o primedie serioasă pentru trupele turcești în deplasare, iar circulația caravanelor și a demnitarilor nu era sigură nici măcar pe cele două drumuri principale ale imperiului care duceau la Belgrad și la Raguza.

În sudul Macedoniei și în nordul Greciei, haiducia luase proporții considerabile și stingherea serios comunicațiile, încît Soliman Magnificul (1520—1566) a trebuit să recunoască armatolilor o serie de privilegii în schimbul pazei defileurilor, cîmpiilor și podurilor împotriva clefților. Măsuri similare au fost luate și în alte părți, încît, datorită lor și ascensiunii puterii otomane în urma victoriei de la Mohaci, haiducia părea îngrădită. Absența ei este însă aparentă. Haiducii acționau la marginile imperiului, de unde la nevoie se puteau adăposti pe teritoriile Austriei. Este consemnat cazul lui Pavel Bachici, care a haiducit în Tracia, apoi a intrat în slujba ungarilor și a nemților și a luat parte la apărarea Vienei asediate în 1529, comandînd o ceată de 200 de bulgari și sîrbi ¹.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd, după moartea lui Soliman Magnificul, începe decăderea, slăbește disciplina, silniciile de tot felul se întesesc și se ascut contradicțiile dintre țărănimea creștină și feudalitatea turcă, se intensifică și haiducia ca formă de luptă.

Încă din 1567, pe teritoriul Serbiei domnea nesiguranța pentru turci, din cauza haiducilor, araminilor și chiar a martoloților care li se alăturau. O ceată de haiduci a omorît în această vreme 150 de ieniceri care însoțeau un tun ².

Dar cele mai puternice acțiuni, adevărate campanii răsunătoare, întreprind haiducii la sfîrșitul acestui secol, cînd turcii suferă înfrîngeri în războiul cu Austria, fapt care mărește speranțele popoarelor din sudul Dunării de a se elibera. În răscoalele care izbucnesc acum și în campania lui Mihai Viteazul, un rol de seamă au jucat tocmai cetele haiducești din Balcani. În Serbia, ele au atacat orașele și cetățile turcești, haiducii devenind stăpîni în raioane întregi curățate de turci. A fost nevoie de adevărate expediții militare numai împotriva haiducilor și de asigurare a drumurilor din Serbia asaltate de ei.

Detășamente întregi de haiduci sîrbi, romîni și bulgari, în frunte cu raguzanul Deli Marco și sîrbul Starina Novac (Baba Novac), fac incursiuni în sudul Dunării în 1594—1596, ajungînd pînă la Adrianopol, Plevna și Sofia, jefuind haiducește pe turci.

În Grecia, în această perioadă, după înfrîngerea Turciei la Lepant (1571), s-a intensificat acțiunea clefților și armatolilor, al căror centru devine muntele Olimp. Grebena, Veria, Cojani, Vodena rămîn în stăpînirea deschisă a clefților.

În vremea aceasta deci, haiducia a purtat un adevărat război anti-otoman. Nu mult după aceasta se constată prezența haiducilor în număr mare în munții Bosniei, Serbiei și Albaniei.

¹ *Sbornik za narodni umotvorenja*, vol. II, 1890, p. 317.

² „Bratstvo“, 1927, nr. 21, p. 102—103.

Într-adevăr, pînă la această dată și pentru tot viitorul, s-au constituit în Balcani cîteva centre haiducești, cîteva arii geografice principale ale haiduciei.

Un asemenea centru, poate cel mai important, era muntele Romania din Bosnia, unde poezia sîrbă îi plasează pe cei mai mulți haiduci. Quiclet nota în 1658 că Romania „este un munte primejdios și greu de traversat din pricina haiducilor care operează pe drumurile înguste“. Un alt centru haiducesc era muntele Stara Planina în Bulgaria, unde cîntecele bulgărești plasează pe cei mai mulți dintre haiduci. Muntele Sredna Gora a adăpostit haiducia din cele mai vechi timpuri ale stăpînirii otomane. Munții Rila, Pirin, Vitoșa, Rodopi în Bulgaria, apoi Olimpul și Pindul în Grecia au fost focare ale haiduciei.

În general însă, toți munții au folosit ca adăpost haiducilor. „De la munții Balcani pînă la litoralul dalmatin, de la Carpați la Pind, nu există, poate, vreun munte sau platou care să nu fi adăpostit măcar o ceată haiducească“. Dar munții nu erau un factor determinant, ci unul care numai favoriza haiducia. Determinant era, după cum am arătat, factorul social care împingea în haiducie. Dovadă : faptul că haiducia a fost practică și în văi, șesuri, chiar mlaștini, avînd perioade de intensă dezvoltare în Șumadia, Valea Moravei, în Slavonia, în Tesalia și în șesul Bitoliei, precum și în șesul Dunării, respectiv în Principatele Romîne și în Ungaria.

În secolul al XVII-lea haiducia este răspîndită peste tot în regiunile balcanice, la aceasta contribuind în continuare situația socială și politică grea a raialei, anarhia feudalității turce, războaiele, epidemiile și strămutările de populație. Între 1620 și 1660 haiducia împînzise în proporții nemaivăzute tot spațiul dintre Sofia, Samocov, Salonic și Ohrida, de data aceasta observîndu-se o strînsă colaborare între diferite grupuri haiducești, precum și între acestea și raia. Avîntul haiduciei în Macedonia și în Grecia nu a putut fi stăvilit, în ciuda tuturor măsurilor luate de autoritățile otomane, care au construit la Criva Palanca o întăritură cu 10 tunuri și au pus acolo o garnizoană de 200 de ostași, au organizat poteră de 10 000 de oameni și au spînzurat vreo 50 de haiduci prinși. Un efect vremelnic a avut doar măsura instituită în cadilicul Bitoliei pentru toate satele de a răspunde colectiv pentru necombaterea haiduciei (1640). Peste zece ani însă, 1650, Bitolia este atacată de haiduci sub conducerea lui Toma Mitani¹. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, după cum se vede din actele oficiale otomane, haiducia este foarte activă de la Rusciuc, Silistra și Nicopole în nord, pînă la Vucitîrn și Valona în vest, pînă la Ianina și chiar Moreia în sud. Actele spun categoric că „au apărut răzvrătitori și haiduci“, că aceștia „s-au încuibat în hasurile împărătești, în vacufurile sultanului, în ziameturi și timaruri“². Acțiunile caracteristice ale haiduciei în aceste părți se desfășoară prin atacarea iarmaroacelor (la Moscopole, Elasa, Doliani și Veria). Prin 1670, la Nausia,

¹ „Periodicesko spisanie...“, LXX, nr. 9—10, p. 686; Ivan Katargiev, *Aidtskoto dviženie i Karpošovoto vostanie vo XVII vek*, Skopie, 1958, p. 20.

² *Turski izvori za aidutstvoto...*, vol. II, p. 45, 60, 67, 69, 79.

haiducia capătă caracter de răscoală, condusă de cleftul Andreas Serbetis. Apare acum o pleiadă de personalități haiducești în Grecia și Macedonia, caracterizate de obicei ca oameni care „tind să facă răzvrătire în țară“, „caută să stîrnească răzvrătiri“ etc.

Intensificarea haiduciei la nord de Dunăre, inclusiv țările romîne, în secolul al XVII-lea este o consecință a situației grele create prin ofensivele turcești pînă în Transilvania, la Camenița și în vestul Ucrainei. Haiducii din Țara Romînească și Transilvania circulau pe raze foarte întinse, ajungînd în 1621 pînă la Niș. În timpul domniilor lui Vasile Lupu (1634—1653) și Constantin Cantemir (1685—1693) se constată în Moldova o intensificare a haiduciei, ea neputînd fi curmată nici prin cele mai drastice măsuri. Acestei perioade de intensificare și de extindere a haiduciei îi aparține și vestitul Constantin Turculeț din Moldova, (rudă a cronicarilor Miron Costin și Ioan Neculce¹), care cu haiducii săi aținea calea convoaielor turcești pe drumul Cameniței.

Înaintarea trupelor austriece în Balcani după asediul nereușit al turcilor asupra Vienei în 1683 a oferit haiduciei un prilej și condiții favorabile pentru acțiuni antiotomane mai largi. Încă din primăvara anului 1684, în Dalmația și Hertegovina se formează puternice detașamente de haiduci care năvălesc în vestul Bosniei și sar în ajutorul muntenegrenilor. Cînd centrul de greutate al operațiilor militare se deplasează dinspre vest în centrul Balcanilor, se înregistrează aici o serie de operații ale cetelor de haiduci. În 1689, 3000 de voluntari și de haiduci iau în stăpînire orașul Ujițe. Îndreptarea lui Ludovic de Baden spre Vidin activează haiducia la Bercovița, Mihailovgrad, Cutlovița, Bania, Bazargic. În fața poderelor turcești, cetele din părțile Vidinului își găsiră adăpost în Țara Romînească. Dar mișcarea haiducească din această vreme își atinge apogeul în răscoala haiducului Carpoș în nordul Macedoniei. Haiducul Carpoș, miner la Cratovo, care a trăit cîtva timp în Țara Romînească, atrage în haiducie, pe lîngă țărani, mulți mineri, a căror situație se agravase în urma desființării vechilor lor scutiri de dări, impuneri și angarii. Folosind conjunctura politică prielnică creată prin înaintarea lui Piccolomini înspre sud, lărgind mișcarea haiducească și transformînd-o într-o răscoală populară de masă, cum de altfel apar și în alte părți răscoale stimulate de austrieci, Petre Carpoș eliberează Cratovo, Criva Palanca și Cumanovo, precum și un vast teritoriu în jurul acestor orașe. După retragerea austriecilor însă, forțele răsculaților și ale haiducilor nu pot rezista mult timp și Carpoș este prins și tras în țepă la Skopie². În felul acesta haiducii au înfăptuit în 1689 cea mai puternică răscoală de la instaurarea jugului otoman în nordul Macedoniei. Acțiunile forțelor haiducești în această vreme au dat însemnate rezultate politice, ele depășind cadrul unor acțiuni pur locale sau de simplă răzbunare ca pînă atunci.

¹ Ioan Neculce, *Cronica*, în M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldovei*, vol. II, p. 238, 253—254.

² I. V. Katargiev, *op. cit.*, p. 40.

O adevărată epocă face haiducia în vestul Balcanilor încă din perioada războiului Candiei (1645—1669). Haiducii iugoslavi din aceste părți sînt cunoscuți sub numele de *uscoci*, fiind fugiți încă de la sfîrșitul secolului al XV-lea în ținuturile Venetiei și Austriei, de unde făceau incursiuni împotriva turcilor atît pe uscat, cît și pe mare. Organizați în cete mari de cîte 500—600 de oameni, în frunte cu voievozi, ca la bulgari, *uscocii* au hărțuit neconținut forțele turcești în perioada ascensiunii puterii lor în Balcani. Faptele vitejești ale *uscocilor* au lăsat o puternică amintire, atît în documente, cît și în eposul sîrbesc. Figura centrală a acestui epos este harambașa Ivo Senjanin, personaj istoric, știut sub numele Ivan Novacovici Vlatcovici, executat în 1612. O altă figură mare de haiduc-uscoc este Baio Pivljanin, care haiducește în 1648—1685.

De-a lungul secolului al XVIII-lea, haiducia a continuat să submineze cu succes forța statului feudal otoman, menținînd spiritul de rezistență în masele populare pe tot spațiul balcanic, din Slavonia și țările romîne pînă în Grecia.

Războaiele austro-turce din acest secol au favorizat în bună măsură și acum haiducia. Apar pretutindeni haiduci de mare carieră. Codrean, Lăpușnean și Grozovan în Moldova; Pinteza viteazul în Transilvania; Ceavdar și Laluș la bulgari; Socevița în regiunea zisă Morlachia, adică Hertegovina; Ivan voivoda la macedoneni; Gudas, Cațaunis, Vehas, Con-toianis și Lapas la greci sînt doar cîteva din numele haiducilor cunoscuți care ilustrează haiducia din secolul al XVIII-lea. Apar acum informații și despre clefții albanezi. Dintre aceștia, Hagi Zino, Chiocioni, Murat și Hasan Luca atacă Preveza după 1711, apoi Bitolia. Clefții albanezi mai sînt menționați în 1765 în Rumelia și în 1775 în Macedonia.

În general, la albanezi haiducia a existat pe o scară foarte restrînsă, ei fiind elementul folosit de turci pentru combaterea haiducilor pretutindeni în Balcani. Din această cauză ei nu au nici poezie haiducească. Doar în unele cîntece din nordul Albaniei, unde predomină religia creștină, este cîntat haiducul Ili Kuci, cunoscut de altfel la muntene-greni sub numele Iliia Turov.

Din mediul albanez pare a proveni vestitul Cuzman Capidan de la începutul secolului trecut, cîntat în Macedonia și Bulgaria ca un mare haiduc, deși el fiind în slujba pașei de Ohrida, nu a făcut decît să nimească unele bande de jefuitori turci. Faptele lui au echivalat însă în ochii raialei persecutate cu protegurea unui haiduc viteaz.

O perioadă specifică în istoria mișcării haiducești a creat mișcarea cîrjaliilor la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Mișcarea cîrjaliilor, la început antifeudală, ea însăși un fel de haiducie, a antrenat și pe unii haiduci creștini, printre care cel mai vestit este Stoian Inge voivoda cu bairactarul său Cara Coliu, aceștia vîzînd în mișcarea cîrjaliilor posibilitatea de a slăbi și a scutura jugul otoman. Dar cetele cîrjaliilor au devenit simple bande de jefuitori, și atunci poporul a reacționat, organizîndu-se în cete haiducești de contraacțiune. Pe această linie au devenit vestiți haiducii Hristo, Strahil, Chitan, Cara Tanas ș.a. Haiducia de contraacțiune a reușit să îngrădească în bună măsură pe cîrjaliii jefuitori.

Descompunerea statului feudal turc în cursul secolului al XVIII-lea și dezvoltarea relațiilor capitaliste în Balcani spre sfârșitul acestui secol și începutul celui următor, fac ca și haiducia din această vreme să devină conștientă de faptul că lupta ei are un rost politic, că ea poate duce la rezultate politice. În rîndurile haiducilor sînt acum mulți reprezentanți ai burgheziei comerciale, interesată în înlăturarea îngrădirilor feudale. Elementul burghez și cel intelectual prezent în haiducie o vor integra în mișcările naționale de eliberare care se succed în Balcani de la începutul secolului al XIX-lea. Acest fapt este deosebit de vizibil în cazul răscoalei antiotomane sîrbe din 1804—1813. Răscoala a izbucnit din cauza situației agravate în pașalîcul Belgradului între 1799 și 1804. Terenul ei a fost însă pregătit de haiduci, iar în primele zile această răscoală a fost o acțiune pur haiducească. După întrunirea de la Orașat (februarie 1804), care a pus în fruntea răscoalei pe haiducul Carageorghe, altfel negustor, haiducii au fost aceia care, în frunte cu cîțiva vestiți harambași, au mers în diferite ținuturi și au acționat în sprijinul răscoalei. Haiducia a dat răscoalei sîrbe elementele cele mai combative, comandanți de oștiri și tactica de luptă împotriva forțelor copleșitoare turcești. Menționăm doar pe vestitul Haiduc Velco și apărarea lui eroică la Negotin. El avusese legături cu haiducii din Oltenia. În 1815 nepotul de frate al lui Haiduc Velcu haiducește în Oltenia. Iar revolta fratelui său Milco în 1819 este socotită tot o acțiune haiducească „pentru a face revoluție“.

Cel mai apropiat tovarăș de luptă al lui Haiduc Velcu, Stoian Abraș, a trecut, după căderea Negotinului, în Țara Romînească, unde a făcut haiducie în vremea lui Caragea. Pentru scoaterea lui de la ocnă Telega, unde a fost aruncat după ce a fost prins, a intervenit însuși Miloș Obrenovici prin consulatul rus. Pînă să-și facă efect acest demers, Abraș a fost scăpat din ocnă de Iancu Jianu, cu care apoi iarăși haiducește¹. Haiducimea, foarte activă în vremea spoliatorului Caragea, împotriva căreia polcovnicul Solomon purta adevărate „războaie“, s-a integrat în răscoala din 1821, dîndu-și contribuția în luptele de la Zăvideni și Drăgășani, dar mai ales în perioada finală a răscoalei, cînd haiducii apar printre principalii comandanți ai forțelor de rezistență. Au ieșit în evidență haiducul Vasile, scos de către oamenii lui Tudor Vladimirescu din ocnă, și Ghiță haiducul, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Papa Vladimirescu, fratele lui Tudor. Originar din Serbia, acest Ghiță haiducul, cunoscut acolo ca Ghița Vlahul, a haiducit în Serbia după 1815, apoi în regiunea Vidinului și în Rumelia și din nou în Serbia în 1820, cînd a trecut cu haiducia în Oltenia și s-a înrolat în răscoală². Haiducii din alte regiuni balcanice au luat parte

¹ Raportul lui L. Kiriko, consul rus la București, către Nesselrode din 24 noiembrie 1816 (fotocopie la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., după originalul din arhivele U.R.S.S.). Vezi și „Columna lui Traian“, IV, 1873, p. 51—54; „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, I, 1883, vol. II, p. 413—415; Milan D. Milicević, *Pomenik*, Beograd, 1959, p. 22—25.

² Raportul lui A. Pini din 17/29 iulie 1821 (fotocopie la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., după originalul din arhivele U.R.S.S.). Vezi și M. Gavrilović, *Miloș Obrenović*, vol. II, p. 49, 319.

la răscoala sîrbă și la răscoala din Principatele Romîne. Printre alții, vestitul haiduc Stoian Inge pierе în lupta de la Sculeni.

Iordache Olimpiotul, armatol-cleft din Grecia, ia parte la ambele răscoale. Merită să fie amintită încercarea celebrului cleft Nicoțaras, făcută în 1807 în urma înțelegerii cu amiralul rus Siniavin, de a veni în sprijinul răscoalei sîrbe cu 500 de oameni.

Clefturia grecească, foarte dezvoltată în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, s-a revărsat în mișcarea de eliberare a Greciei. luînd parte la luptele din 1821—1829, dînd un aport substanțial cauzei eliberării. Teodor Colocotroni, fiu de cleft, el însuși cleft, este în fruntea răscoalei din Moreea și devine vicepreședinte al guvernului provizoriu al Greciei în 1823.

Răscoalele din Serbia, Principatele Romîne și Grecia, cu participarea intensă a haiduciei, au însemnat totodată începutul dispariției rapide a acesteia ca formă de acțiune antiotomană și de luptă socială, de acum apărînd pe arenă alte forțe purtătoare ale năzuințelor de dreptate socială. Haiducii diferitelor popoare din Balcani mai apar ca voluntari în războiul ruso-turc din 1828—1829, organizați haiducește în bulucuri și căpităanii. În Principatele Romîne, epoca regulamentelor organice marchează ultimele manifestări ale haiduciei (Ion ăl Mare, Tunsu, Grozea). O ultimă încercare de acțiune haiducească, de data aceasta cu scopuri politice conștiente, înregistrăm în 1842 în Țara Romînească (Gorj), unde o ceată haiducească de 35 de inși își propune să înfăptuiască o răscoală pentru a se ajunge la întocmirea unor „noi așezămînturi“.

În Bulgaria, care se eliberează abia în 1878, și în Macedonia, care se eliberează de sub turci în 1912, haiducia continuă să-și joace rolul și să evolueze în condițiile dezvoltării tot mai intense a relațiilor capitaliste.

Avem în Bulgaria o pleiadă de haiduci-voievozi în perioada 1815—1840. La răscoalele de la Niș (1841), Boinița (1846—1847) și la cea din nord-vestul Bulgariei (1850) iau parte haiducii ca Stanco Atanasov, Nicola Srîndaci, Puio Vilcicov și Stoian Ceavdar, cunoscut în cîntecele romînești ca Stoian Bulibașa¹. Unul dintre cei mai de seamă haiduci de la mijlocul secolului al XIX-lea în munții Rodopi este Anghel voivoda, care „stă-pînește ca un guvernator peste o regiune întregă și nu poate fi prins“². Toți acești haiduci sînt cîntați în folclorul haiducesc care în Bulgaria înfloreste în continuare, purtînd ecourile acestei vremi, pe cînd în restul țărilor balcanice eliberate nu se mai făuresc cîntece haiducești.

La mijlocul secolului al XIX-lea, haiducia bulgară intră într-o fază de dezvoltare superioară, devenind mișcare de cetnici, adică haiducii participă la acțiunile cetelor revoluționare. În noile condiții social-economice din această vreme, cînd mișcarea bulgară de eliberare națională devine organizată, haiducia urmărește în mod conștient scopul eliberării poporului întreg. În numele haiducilor, Gh. S. Racovschi declară : „Vom reinvia Bulgaria nu ca haiduci, ci ca răsculați“.

¹ D. Tuhlev, *Istoria na grad Vidin*, p. 360—361.

² Pogodin, *Istoria Bolgarii*, p. 183—184.

De aceea cetele lui Hitov și Hagi Dimităr din 1866—1867 au fost organizate pe baza principiilor haiducești, pentru a se ajunge la „o mișcare de cetnici unică, organizată, avînd la bază o ideologie revoluționară generală“.

În perioada revoluției naționale care a urmat, Hristo Botev vedea în emigrantul politic bulgar „un legitim moștenitor al haiducului clasic, care a preluat și duce mai departe lupta moștenită cu toate năzuințele sociale ale acestuia“¹ (ale haiducului).

În această vreme acționa în Bulgaria ultimul haiduc, intelectualul Petco Chiriakov, care s-a cunoscut cu Garibaldi și care, printre altele, a executat pe beiful din Maronia pentru că jecmănea și batjocorea poporul, iar conacul lui l-a pus la dispoziția sătenilor pentru școală. De asemenea a executat pe șeful de post din Dedeagaci pentru că persecuta pe lucrătorii de la căile ferate. La sosirea trupelor rusești în Rodope în 1878, Petco Chiriakov a transformat ceata sa haiducească în detașament ostășesc, acționînd în cadrul armatei ruse. Alte cete haiducești la fel au luptat alături de armata rusă, iar după eliberare s-au încadrat în noua armată bulgară. Așadar, mișcarea haiducească s-a încheiat și aici, integrîndu-se, firește, într-un război just, de eliberare.

În Macedonia, haiducia, care de la mijlocul secolului al XIX-lea căpătase și aici un caracter politic-social, din 1893 se contopește cu mișcarea de eliberare națională.

*

De la începutul secolului al XV-lea și pînă în secolul al XIX-lea, haiducia în Balcani a constituit un fenomen dintre cele mai generale, la care au luat parte aproape toate popoarele balcanice, pe tot spațiul de extindere a cuceririlor turcești. Istoria haiduciei este, în fond, istoria intimă a maselor legate de ea prin multe fire de-a lungul secolelor.

Răspîndită din secolul al XVI-lea în toate regiunile balcanice, haiducia a căpătat diferite forme, în funcție de natura cauzelor (economice, sociale și geografice specifice) care o determină. Cea mai răspîndită este haiducia de codru. Haiducia cetelor tribale la albanezi, sulioți, muntenegreni, legată de organizarea militară tribală, se manifestă mai ales în secolele XVII—XVIII. Pe litoralul adriatic, în Dalmația, și pe cel egeic, în Grecia, haiducia își îmbogățește metodele de luptă, recurgînd la expediții pe mare, paralel cu acțiunile din codru. Asemenea acțiuni sînt duse de uscoci în Adriatică cu deosebire în secolele XVI—XVII, iar clefții greci folosesc corăbiile mai ales la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor, pînă la eliberare. În regiunile de graniță, în Croația, Slavonia, Banat, chiar în Transilvania, haiducia există și sub forma de „miliție haiducească“, servind în genere tot cauzei antiotomane. În țările romîne, unde, spre deosebire de regiunile balcanice stăpînite de turci, niciodată nu a lipsit o clasă feudală băstinașă gata totdeauna să pactizeze cu exploatarea venetici, aceasta a constituit obiectivul principal al haiduciei, făcînd ca lupta ei să aibă un caracter social mult mai

¹ După D. Blagoev, *op. cit.*, p. 36.

pronunțat. Și aici haiducii sînt mulți, dar operează de obicei în cete mici. Principatele Romîne au fost un loc de refugiu pentru elementele haiducești din Balcani și punct de sprijin pentru inițiativele haiducești înspre interiorul Peninsulei.

Formele haiduciei balcanice coexistă, se împletesc între ele și, în ultimă analiză, merg toate pe linia luptei antif feudale și anti otomane.

Haiducia nu a fost niciodată lichidată pînă ce nu s-a stins singură, dispărînd obiectivul principal al luptei ei. Ea nu a constituit o țintă prea vizibilă pentru turci sau pentru clasa exploatoare, a dispus totdeauna de arme și de un sistem de luptă de hărțuire eficace, care a dat de lucru mereu puterii otomane. Din aceste puncte de vedere, haiducia prezintă laturi mai pozitive decît, de pildă, o răscoală țărănească locală. Asemănător partizanilor din vremea noastră, haiducii, la timpul lor, și-au valorificat vitejia individuală în cadrul unor grupuri bine organizate și în cadrul unui sistem de luptă dictat de superioritatea forțelor inamice.

Haiducia a constituit o foarte bună școală de luptă și a avut partea ei de influență în direcția statornicirii ideilor democratice. Ea a exercitat și exercită pînă și astăzi, prin intermediul literaturii, folclorului, teatrului, chiar și cinematografului, o influență pozitivă asupra educației omului în general și a tineretului în special, în spiritul dragostei față de popor, de care haiducii au dat nenumărate dovezi.

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA CUNOAȘTEREA HOTARULUI DINTRE MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ DE LA ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR ȘI PÎNĂ LA UNIRE

de C. CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI și ION DRAGOMIRESCU

O afirmație a cronicarului Grigore Ureche cu privire la hotarul dintre Moldova și Țara Romînească a făcut pe mulți dintre istoricii noștri să susțină că acest hotar, înainte de Ștefan cel Mare, se întindea în Moldova pînă la riul Trotuș și orașele unde se lua vamă, Bîrladul și Bacăul.

Într-adevăr, Grigore Ureche se exprimă destul de lămurit în cronica lui cînd arată că în „văleato 6990, martie 10, au luat Ștefan-Vodă citatea Crăciuna cu tot ținutul ce se cheamă ținutul Putnii și l-au lipit de Moldova și au pus pîrcălabii săi, pre Vilcea și pre Ivan“.¹

Inspirîndu-se din acest pasaj al cronicii lui Ureche, B. P. Hașdeu a putut să susțină că, înainte de 1475, Țara Romînească stăpînea toată latura occidentală pînă la Bacău²; Xenopol, inspirat din aceeași sursă, arată, la rîndul său, că Mircea cel Bătrîn stăpînea și Moldova sudică, „anume ținutul Putnei (Vrancea) cu cetatea Crăciuna și portul Chiliei și numai cît mai tîrziu, după cucerirea Chiliei și a ținutului Putnei de la munteni, dobîndește Moldova întinderea ei cunoscută pînă la pîriul Milcovului“³.

N. Iorga, mai prudent decît istoricii menționați, arată că chiar înainte de 1482 „Moldova stăpînea de fapt, dacă nu de drept, tot teritoriul pînă la Milcov și Putna, și așa-zisa anexare a ținutului în 1482, arătată mai întîi de Ureche, a fost numai confirmarea în drept, recunoscută și de Muntenia, a acestei stări de fapt“⁴. Un început de clarificare a problemei nu se produce decît după publicarea importantei colecții de documente dinaintea și din timpul domniei lui Ștefan cel Mare⁵. Acum pot fi cunoscute așezări în cuprinsul ținutului Putna cu privilegiile din timpurile celor dintîi domni. Sate aflătoare pe apa Putnei, cum sînt Bătineștii și

¹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București. E.S.P.L.A., 1955, p. 106.

² B. P. Hașdeu, *Istoria critică a romînilor*, București, 1875, p. 56.

³ A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. 3, vol. III, București, 1925—1930 p. 92. În legătură cu aceeași problemă menționăm un studiu al lui Ioan Băcilă, în care se arată că Moldova se întindea înainte de Ștefan cel Mare pînă la riul Trotuș. I. Băcilă, *Intinderea Moldovei*, în „Bul. Soc. de geografie“, 1916—1918, p. 312.

⁴ N. Iorga, în „Revista istorică“, 1924, nr. 10, p. 187.

⁵ M. Costăchescu, *Documente Moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931. Pe baza analizei unor documente, editorul ajunge la concluzia că Alexandru cel Bun stăpînea Moldova pînă la Milcov.

Călimăneștii, apar în documente cu privilegii de la Alexandru cel Bun¹. Tot de la acest domn avem documentul din 26 august 1424, prin care sînt întărite „3 sate la Putna“, al lui Purcel, al lui Stanciul și al Marinii; documentul face trimiterea la ținut și nu la apă, așa că o confuzie cu apa Putnei din Bucovina este exclusă².

Alte așezări pe care le vom menționa mai jos și care apar în documente înainte de 1482, adică înainte de presupusa dată a încorporării ținutului Putna la Moldova, vin să lămurească și mai mult această problemă. Astfel, într-un document din 20 aprilie 1481, Ștefan cel Mare întărește „boierului Zberii“ satele Jidești, Zbieresti și Jijești pe dealul Putnei și Piticii pe Sireșel, cu privilegii pe care fostul proprietar, boierul Rotompan, le avusese de la Alexandru cel Bun³.

I. Bogdan localizează aceste sate în Bucovina și în județul Neamț⁴. Totuși, două din satele acestea pot fi identificate pe riul Putna în ținutul cu același nume: Igeștii fac parte din comuna Bătinești (regiunea Galați), iar Zbierestii, sat dispărut astăzi, exista tot pe malul Putnei, probabil în apropierea Igeștilor: un document de la Duca voievod din 1680 îl menționează în ținutul Putnei⁵.

În ceea ce privește satul Pitici pe Sireșel, el se află între apa Putnei și Siret, pe un braț mai mic al acestuia din urmă, care purta numele de Sireșel. Într-un document din 1691, Dediul biv-vel-spătar face schimb de moșii cu Ilie clucerul, dînd parte din Pitici și Pungăcești pentru a treia parte din satul Goidășești, toate din ținutul Putnei⁶.

Familia care stăpînise satele menționate în documentul din 1481 era o familie străveche care se înrudea cu Dragoș Viteazul⁷. Unul dintre membrii acestei familii, Stanislav Rotompan, este însărcinat cu conducerea soliei din Moldova care participă la conciliul din Constanța din 1415⁸. Dovadă că această familie a stăpînit satul Pitici și alte sate care se aflau pe malurile Putnei și ale Siretului o constituie și faptul că, pînă în secolul al XVIII-lea, unul dintre drumurile importante în această regiune s-a numit drumul lui Rotompan⁹, care pornea din Focșani, trecea prin Făurei și se îndrepta spre satul Pitici, azi dispărut.

¹ Documente privind istoria Romîniei, veac XIV-XV, A. Moldova, vol. I, doc. 53. Satul Călimănești, astăzi dispărut, este menționat și în harta rusă din 1835 și 1853 (vezi Constantin C. Giurescu, *Principatele Romîne la începutul sec. XIX*, București, Edit. științifică, 1957, p. 260 și 289).

² *Doc. pr. ist. Rom.*, veac XIV-XV A. Moldova, vol. I, doc. 57.

³ *Ibidem*, veacul XV, vol. II, doc. 31.

⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913 p. 254.

⁵ 1680, martie 23. Duca voievod întărește lui Lazăr căminarul, ginerele Moimăscului, mai multe proprietăți în ținutul Putnei la Brătulești, în Focșani la Petrești și la Zbierăști (colecția personală).

⁶ *Ab. St. Buc.*—Mănăstirea Răchitoasa, ms. 572, p. 52.

⁷ M. Costăchescu, *Documente Moldovenești de la Bogdan voievod*, București 1940, p. 93.

⁸ I. Karadja, *Delegația din Țara noastră care participă la conciliul de la Constanța*, „An. Acad. Rom.”, seria III, t. VII, București, 1927.

⁹ În multe acte de proprietate, drumul lui Rotompan apare ca punct de limită în hotărnicia locurilor din această regiune; astfel, în 1721, Dumitru Moimăscul din Mircești vinde lui Ilie Catargiu un pămînt de 22 de pași, care pămînt este în hotarul Tătuleștilor, din apa Sireșelului pînă în drumul lui Rotompan (colecția personală).

Aceste sate străvechi — Zbierestți, Pitici și Igești — stăpînite de Rotompan în puterea unui privilegiu încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, se găseau deci în ținutul Putnei; sub raportul vechimei graniței dintre cele două țări, avem încă o dovadă că hotarul Moldovei se întindea pînă la Milcov cu mult înainte de Ștefan cel Mare.

Tot pe apa Putnei apare și satul Romînești, întărit printr-un uric din 1507 de către Bogdan voievod urmașilor lui Vîlcu¹. Satul, azi dispărut, făcea parte din moșia Fițiinghești, așezată pe apa Putnei în apropiere de Odobești.

În privilegiul comercial confirmat Lembergului la 3 iulie 1460 de Ștefan cel Mare, se vorbește de Tîrgul Putnei ca de unul din punctele de vamă la hotarul Țării Romînești. Tîrgul Putnei, căruia i se mai spunea Tîrgoveți sau Tîrgoveni, era așezat tot pe apa Putnei în hotarul de astăzi al satului Purcelești. Faptul acesta îl aflăm dintr-un document de la jumătatea secolului al XIX-lea, în care se arată că un comis, Soare Zalaru, face schimb cu mănăstirea Secul și Neamț, care aveau pămînturi în ținutul Putnei, în Ocolul Gîrlelor, „în hotarul Tîrgoveți ce-i zic și Purcelești“².

Între satele așezate pe apa Putnei găsim și Cătina; în 1472 Ștefan cel Mare întărește comisului Ilie Huru, Huruieștii pe Polocina și Cătina asupra Putnii³. Acest din urmă sat, dispărut astăzi, a devenit mai tîrziu Stoiestți, așezat în apropierea satului Bizighești, cu care adesea se confundă.

În cuprinderea vechiului ținut Putna mai găsim și alte sate sau locuri menționate de documentele care ies din cancelariile domnești înainte de 1481, cum ar fi siliștea Lumireni, așezată pe Milcov, deci chiar pe linia hotarului dintre cele două țări⁴.

O altă dovadă a stăpînirii Moldovei în aceste părți ale ținutului Putna înainte de Ștefan cel Mare o constituie și documentul din 1440, prin care se dă mănăstirii Bistrița un „pustiu“ pe Șușița la fîntina lui Spravin, „ca să se întemeieze un sat mănăstirii mai sus scrise“⁵.

Vrancea este de asemenea moldovenească încă înainte de Ștefan cel Mare; prin uricul din 1443, voievodul Moldovei întărește lui Vlașin Crețescul, „la Vrancea Seliștea lui Delea, Albiia, la Nadila“⁶. Tot de la domnie este și documentul din 8 august anul 1445, „prin care se dăruiește lui pan Oană Ureachi sate pe Putna, anume unde a fost Stan Hărțagan, unde a fost casa lui Radul și a lui Andriaș mai sus și la rediul lui Andriaș Căliman“⁷. O dovadă a legăturii care exista între localitățile indicate în documentul din 1445 și regiunea Vrancei o constituie și faptul că el a fost găsit în 1827 la Iordache Ciornei, răzăș din

¹ *Doc. pr. ist. Rom.*, veacul XVII, A. Moldova, vol. I, doc. 57.

² Biblioteca Acad. R.P.R., ms. LXIX, doc. 168 (4 octombrie 1851).

³ *Doc. pr. ist. Rom.*, veac. XIV—XV, A. Moldova, vol. I. doc. 459.

⁴ *Ibidem*, doc. 142.

⁵ *Ibidem*, doc. 205.

⁶ *Ibidem*, doc. 233.

⁷ *Ibidem*, doc. 249.

Vrancea, care după spița de neam se considera descendent din familia lui Oană Ureche¹.

Am menționat mai sus câteva din satele aflătoare în documente, și anume acelea care se găsesc în apropierea sau pe linia de hotar a țării, în cuprinsul vechiului ținut Putna, despre care cronica spune că a fost alipit la Moldova după anul 1481. Faptul că aceste sate, despre care vorbesc documentele moldovenești, apar în cuprinsul ținutului Putnei înainte de data amintită, scoate în evidență eroarea făcută de cronica lui Grigore Ureche și de toți istoricii, care au luat de bună afirmația cronicarului.

Hotarul dintre Moldova și Țara Românească a rămas neclintit de-a lungul vremurilor pe toată întinderea lui adică și la est de ținutul Putnei, în ținutul Tecuciului și al Covurluiului. În această parte a hotarului găsim de asemenea așezări străvechi, care sînt menționate în vechile documente. Astfel, sate ca Blajarii, Mereștii, Lieștii, Gîrleștii, Tălăbeștii și Tomceștii sînt așezate pe albia Birladului², cum se constată într-un document din 1448 prin care Petru voievod întărește panului Cernat ploscar și fratelui său mai multe proprietăți³. Sintem deci în fața unor dovezi sigure că și în această parte a Moldovei sudice hotarul a fost de la început așezat pe linia Siretului și că nu poate fi vorba de o stăpînire munteană în această parte a Moldovei în primele timpuri ale expansiunii muntene, așa cum s-a afirmat de unii istorici⁴.

În afară de dovezile arătate, care se sprijină pe mărturiile istorice și care ne indică o stabilitate a hotarului dintre Moldova și Țara Românească de la întemeierea Principatelor și pînă la Unire, alte elemente, care se referă la circulația unor cuvinte și a unor obiceiuri, constituie izvoare prețioase pentru lămurirea acestei probleme.

Ne referim în primul rînd la denumirea de „răzăș“ în Moldova și „moșnean“ în Țara Românească, cuvinte care, deși definesc categorii sociale identice, rămîn mereu la limita indicată de linia hotarului pe care nu-l depășesc, chiar aici în zona de margine, unde, după cum am văzut, contactul dintre locuitorii din ambele părți îmbracă forme atît de obișnuite.

Este adevărat însă că documentele moldovenești vorbesc de moșnenii unor sate care fac parte din cuprinsul Moldovei; este cazul locuitorilor din Moldova care au proprietăți în Muntenia. Aceștia vor intra în categoria socială a devălmașilor moșneni din țara vecină. Astfel, zece familii din Nănești, ținutul Putnei, vînd în 1704 lui Radul Dudescul, marele căpitan de margine al Țării Românești, „tot cotul cît iaste de înconjoară apa Sirețelului, care loc iaste în Țara Muntenească la Rîm-

¹ C. Constantinescu-Mircești și H. Stahl, *Documente Vrăncene*, București, 1929, p. 158.

² Se știe că pe albia Birladului s-au abătut mai tîrziu apele Siretului.

³ *Doc. pr. ist. Rom.*, veacul XIV—XV, A. Moldova, vol. I, doc. 273. Aceste sate vor apărea mai tîrziu în documente, ca fiind loc de sate pe albia Siretului, după ce acesta își va îndruma apele pe albia Birladului.

⁴ C. C. Giurescu, *Oltenii și Basarabia*, în „Revista istorică“, t. X, 1940, p. 130. Colonizările muntene în sudul Moldovei în veacul XIV—XV.

niceni“. Vînzătorii își spun în acest act de vînzare : „noi moșnenii din Nănești, din Țara Moldovei“¹.

Într-o hotarnică pe care Zbiera clucerul și Gheorghe Șendre o fac în Gîrlești, Moldova, sat așezat pe linia hotarului, se vorbește despre „toți răzeșii și moșnenii satului“², înțelegîndu-se prin moșneni pe locuitorii care aveau proprietăți în Țara Romînească.

Trebuie să arătăm totuși că, dacă problema referitoare la ținutul Putnei este definitiv lămurită în ansamblul ei, cînd este vorba despre delimitarea graniței dintre Moldova și Țara Romînească se mai stăruie într-o eroare care n-a fost semnalată de nimeni pînă astăzi. Astfel, mulți dintre istoricii noștri sînt de acord în a arăta că hotarul dintre cele două țări, în partea sudică, era alcătuit din Milcov, iar de la gura acestuia și pînă la Siret de Putna³.

Putna n-a format niciodată, în nici o parte a cursului ei, hotarul dintre Moldova și Țara Romînească; încă de la întemeierea Principatelor și pînă în secolul al XVI-lea, Siretul a format granița sudică a Moldovei, începînd de la vărsarea Milcovului în el și pînă la vărsarea lui în Dunăre. După bifurcarea Siretului în apropiere de satul Ciușlea de astăzi, rămî-nînd pe vechiul lui curs un volum de apă mai mic decît pe brațul care a urmat cursul apei Bîrladului, acest braț a luat numele de Sirețel, care, începînd din dreptul satului Mîndrești și pînă la vărsarea sa în Siret, a format granița dintre cele două țări. După dispariția acestui braț, care s-a produs pe la începutul secolului al XIX-lea, granița a mers pe albia secată a Sirețelului, care era mai spre apus decît Putna de astăzi.

Hotarul în această parte a Moldovei nu putea să fie format de riul Putna nici înainte de secolul al XVII-lea, pentru simplul motiv că acest riu nu-și avea pînă atunci cursul pe actuala albie. Milcovul, Rîmna, Rîmnicul și Buzăul se vărsau în Siret, și acest fapt ne este confirmat în primul rînd de Miron Costin în *Cronica Polonă*, cînd scrie că „Milcovul Mare, Rîbna, Rîbnic, Buzău, aceste toate rîuri izvorăsc din munții ungurești și se varsă în Siretul nostru; riul Putna, scrie cronicarul, de asemenea izvorăște din munți și „se varsă în Siret mai sus de Focșani“; aceasta „dă numele său ținutului“⁴.

Observăm că Miron Costin, care nu putea să fie decît bine informat, ca unul care cunoștea acest ținut, ne precizează că Putna se vărsa în acel timp în Siret la nord de Focșani, adică pe vechea ei albie, care se numește Putna Seacă.

Mai tîrziu, în 1688, cînd Miron Costin, care era staroste de Putna, face o hotarnică pentru alegerea părților de moșie ce le avea mănăstirea Sf. Ioan în satul Bodești, așezat la sud de Focșani, cronicarul avea să

¹ Biblioteca Acad. R.P.R., CXIV, 76 (1704).

² Arh. St. Buc., ms. 628, f. 69, 70.

³ Dăm mai jos cîteva din lucrările în care Putna figurează ca apă de hotar între cele două Principate: P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 226; C.C. Giurescu, *Oltenii și Basarabia*; C a i a n, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906 p. 39; General R. R o s e t t i, *Granițele Moldovei pe timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 6.

⁴ M i r o n C o s t i n, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, E.S.P.L.A., 1958, p. 216—217.

constate schimbarea cursului apei Putnei, arătînd că „Sirețelul se face acum împreună cu apa Putnei“¹. Deducem din acest citat că în timpul cînd Miron Costin scrisese *Cronica Polonă*, adică înainte anulului 1677, Putna mai curgea pe vechea ei albie, vărsîndu-se în Siret la nord de Focșani, între satele Doaga și Străjescu². Devierea ei pe noua albie, care avea gura de vărsare în Siret la sud de Focșani, s-a produs după această dată, și situația ne este confirmată și de faptul că în documentele vremii apa Putnei nu apare niciodată înainte de 1670 pe cursul ei sudic de astăzi.

Tot Miron Costin în cronică citată, cînd vorbește despre Siret și Milcov, spune că Siretul „ne desparte de Muntenia mai jos de Focșani“, iar „Milcovul, de la cuvîntul slav Mialkocsi, micime, este un rîu și mai mic, și acesta curge din munții ungurești pînă la Siret și aici ne desparte de țările Munteniei, dar îndată urmează însuși Siretul ca graniță“³.

Modificarea cursului apelor Siretului și ale Sirețelului în zona hotarului dintre cele două Principate

Putem stabili mai multe faze în evoluția cursului Siretului în regiunea de graniță de la sudul Moldovei. Prima fază, care se prelungește pînă la începutul secolului al XVII-lea, ar fi cea indicată mai sus, cînd Siretul forma hotarul dintre cele două Principate, începînd din dreptul satului Mîndrești și pînă la vărsarea lui în Dunăre.

În a doua fază, volumul de apă curgătoare pe vechea albie, care forma granița dintre satele Mîndrești și Corbul, se deplasează pe brațul de la răsărit, care la rîndul său trece treptat pe albia Bîrladului, în locul Siretului vechi rămînînd un braț mai mic care va primi numele de Sirețel.

În faza a treia, volumul de apă al brațului numit Sirețel, care se desfăcea din Siretul vechi în dreptul satului Ciușlea de astăzi, trece treptat, pînă la dispariție, pe brațul principal, după ce în ultima fază își îndrumase apele scăzute pe albia Putnei. La începutul secolului al XIX-lea, Sirețelul mai rămăsese o amintire în partea lui sudică, iar la nord, între Putna și Pădurea Neagră, vechea lui albie a rămas pînă în zilele noastre formată dintr-un șir de bălți care sînt alimentate de izvoarele de la Baba Saghina. Din cauza acestor transformări ale cursului Siretului de-a lungul vremurilor, au avut loc numeroase încurcături, provocate de faptul că vechiul Siret își luase numele de Sirețel, iar pe albia Bîrladului curgea acum Siretul. Moșiile care figurau delimitate de Bîrlad în vechile acte acum se aflau pe Siret, iar altele care-și aveau hotarnicele pe Siretul „bătrîn“ se găseau așezate pe Sirețel.

Un proces născut în urma acestor devieri ale Siretului este cel dintre mănăstirea Neamțului și vornicul Costache Conachi. Mănăstirea cerea

¹ Hotarnică pentru alegerea părților de moșie a mănăstirii Sf. Ioan, anul 1688 (colecția personală).

² P. P. P a n a i t e s c u, în prefața la volumul *Miron Costin, Opere*, datează apariția *Cronicii Polone* în 1677.

³ M i r o n C o s t i n, *op. cit.*, p. 215—216.

ca la stabilirea hotarelor moșiilor Golășei-Crîngeni și altele, să se țină seama de numirea din acel moment a apelor, dar judecata Divanului din martie 1824 constată că numitele moșii ale vornicului Costache Conachi „trebuie să-și aibă întruparea din matca Siretului vechi, numit Sărițelul, ce este hotar al țării muntenești, pînă în matca Bîrladului, pe care acum curge apa Siretului“¹.

Sirețelul. Dimitrie Cantemir nu cunoștea originea Sirețelului atunci cînd afirma că Putna unită cu Milcovul ia numele de Sirețel. În harta Moldovei întocmită de eruditul cărturar se poate observa, după confluența Putnei cu a Milcovului, o apă neînsemnată care nu poartă nici o numire, avînd izvorul într-o zonă apropiată Siretului, iar gura de vărsare în Putna. După direcția pe care o urmează această apă și locul unde se varsă în Putna, deducem că ar putea fi Sirețelul, despre care autorul hărții are idei confuze. Eroarea făcută de Cantemir, care nu știa că Sirețelul este un braț al Siretului deosebit de Putna, este preluată de cercetătorii de mai târziu, care susțin — ca și Cantemir — că Putna ia numele de Sirețel de la vărsarea Milcovului într-însa.

Sirețelul curgea pe albia Siretului vechi și a luat numele acestuia în momentul cînd volumul principal de apă s-a deplasat pe brațul de la răsărit. Pentru lămurirea unei confuzii care stăruie de la Dimitrie Cantemir pînă astăzi, vom arăta în cele ce urmează cursul care l-a avut această apă, satele pe lîngă care a trecut și documentele vechi care o menționează.

Unele din satele pe lîngă care trecea Sirețelul sînt astăzi dispărute sau și-au schimbat vechiul nume. Astfel, avem satul Bîrlădenii, care la începutul secolului al XVIII-lea ia numele satului Rădulești cu care de fapt se învecina². Satul Bîrlădeni apare pe Sirețel într-un document din anii 1640—1650, prin care Iorga vel-postelnic cumpără un vad de moară în apa Sirețelului la Bîrlădeni³; într-un document din 1650, domnia întărește Zamfirei și Alexandrei Creața, printre alte proprietăți „o jumătate de sat din Bîrlădeni în ținutul Putnei și un vad de moară Beschia într-apa Sirețelului“⁴.

După ce ieșea din Pădurea Neagră și cuprindea Răduleștii și Bîrlădenii ca într-un ostrov în apele lui, Sirețelul se îndrepta spre satele Jorăști—Bodești, unde primea ca afluent apa Putnei, bineînțeles după ce aceasta a început să se verse în Siret, la sud de Focșani. În hotarnica citată, făcută de Miron Costin, în satul Bodești (azi dispărut), care se învecina cu Jorăștii, cunoscutul cronicar, care era în acest timp staroste de Putna, ne arată că „hotarul acestui sat (Bodești) este pe apa Sirețelului“ și că „din balta Sirețelului se începe și Sirețelul cu cele trei scursuri ale sale“⁵. Din dreptul satului Jorăști, după ce trecea pe la Podul Sirețelului, denumire ce a rămas pînă astăzi, Sirețelul se îndrepta

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Neamțului, XXVII/55 (10 iulie 1826).

² Biblioteca Acad. R.P.R., CXX/34.

³ Colecția personală.

⁴ Iulian Marinescu, *Doc. ref. la familia Neculce*, în „Bul. Com. Ist.“, 1925, p. 16.

⁵ Hotarnica satului Bodești făcută de Miron Costin (colecție personală).

spre Mîndrești, trecea apoi pe moșia satului Lămotești, așa cum ne arată un document din 1720¹, și primea ca afluent Milcovul, puțin mai jos de Răstoaca. Urmîndu-și cursul în aceeași direcție, Sirețelul primea ca afluent Rîmna și apoi atîngea satul Rîmniceni. Această poziție a Sirețelului ne este confirmată de mai multe documente².

La Rîmniceni, Sirețelul primea ca afluent Rîmnicul-Sărat, apoi, probabil pe cursul actual al acestei ape, se îndrepta spre satul Belciug³, de unde curgea apoi spre Bulboaca sau Bulboci (Măicăneștii de astăzi), și la urmă trecea spre satul Gîrlești⁴, astăzi Gîrleasca, formînd mereu de la Mîndrești granița dintre Moldova și Țara Romînească. De la Gîrlești, Sirețelul se îndrepta spre sud, lăsînd la stînga lui Crîngenii, apoi se vărsa în Siret în dreptul satului Corbul. O carte de judecată din 1827 ne arată că „locul ce trebuia să cuprindă Hulubeștii și Ciofreștii în lat este din hotarul Tomceștilor pînă drept locul unde se îndrumează hotarul muntenesc, adică acolo unde cade Sirețelul în apa Siretului, unde este satul Corbul din Țara Muntenească și Crîngenii sau Golășeii din Țara Moldovei”⁵.

Cursul Sirețelului, așa cum l-am redat mai sus, ne este confirmat de harta stolnicului Cantacuzino, de documentele vechi și de mărturiile oamenilor bătrîni din satele care sînt așezate în vecinătatea albiei Siretului. Harta stolnicului C. Cantacuzino reproduce cursul Siretului, avînd ca afluent Sirețelul. În Sirețel se varsă Rîmnicu-Sărat, Rîmna și Milcovul, acesta din urmă vărsîndu-se prin două brațe: Milcovul Mare, avînd confluența la Lămotești, și Milcovul Mic, care trece prin Focșani, formează hotarul țării spre Moldova și are confluența la Mîndrești⁶; deci stolnicul Cantacuzino n-a greșit cînd a indicat cursul Sirețelului mai spre apus, avînd curs deosebit de al Putnei de astăzi, sau atunci cînd trece ca afluenți ai Sirețelului, Milcovul, Rîmna și Rîmnicu-Sărat.

Sirețelul apă de hotar între Moldova și Țara Romînească. Cu prilejul indicării drumului pe care l-a urmat Sirețelul de la formare și pînă la vărsarea lui în Siret, am citat cîteva documente în care se menționează că această apă forma hotarul dintre cele două țări; teoria că apa Putnei a format hotarul dintre cele două Principate, începînd de la vărsarea Milcovului într-însa și pînă la vărsarea ei în Siret, nu poate fi confirmată pentru motivele pe care le-am arătat. Pe de altă parte, Putna nu poate fi confundată cu Sirețelul, deoarece n-a curs pe la Rîmniceni, Belciug, Gîrleasa și n-a ajuns niciodată cu gura de vărsare pînă la satul Corbul, unde am văzut că era confluența Siretului cu a Sirețelului.

Există un singur act oficial cunoscut care se referă la hotarul dintre cele două Principate, un fel de tratat încheiat la Focșani între delegații

¹ Biblioteca Acad. R.P.R., CCCXXXVI/11.

² *Ibidem*, ms. LXX/18 (21 aprilie 1704); *ibidem*, CXXV/19.

³ Arh. St. Buc., Mănăstirea Sf. Ioan Focșani/VII (6 mai 1711)

⁴ *Ibidem*, ms. 628, f. 69—70 (3 iulie 1704).

⁵ *Ibidem*, Mănăstirea Neamț, XXVII, 55.

⁶ C. C. Giurescu, *Harta stolnicului C. Cantacuzino*, București, 1943, p. 9.

ambelor țări în 1706. „Hotarul țării — se spune în acest act — pe unde au fost de veac, pe acolo trebuie să stea..., iar Sirețelul de l-au mutat cineva din matca lui, trebuie să-l dea iar pe unde au fost, iar de este vreo gîlceavă pentru mori, să se tocmească ca să nu mai fie gîlceavă, nici despre o parte, nici despre alta“¹.

Ne dăm seama din citirea acestei dispoziții că nu este vorba despre o neînțelegere asupra hotarului dintre cele două țări așa cum era așezat din vechime, ci despre unele lucruri mărunte, încălcări de drepturi și conflicte individuale, determinate de lăcomia unor proprietari de mori care abăteau apa, producînd pagube locuitorilor de pe țărmul vecin.

Menționăm această stabilitate a hotarului dintre Moldova și Țara Romînească ca pe un fenomen rar întîlnit de-a lungul veacurilor și în plină epocă feudală, care se caracterizează prin mobilitatea frontierelor între state.

Unul dintre cele mai vechi documente în care găsim Sirețelul menționat ca hotar între cele două țări este din 1639 de la Vasile vv.², iar altul de la același domnitor din 1648³. În secolele XVII—XVIII găsim mereu aceeași specificare despre Sirețel. Astfel, într-un document din 3 iulie 1704, unde este vorba de o hotarnică a satului Gîrlești, se spune: „Iară în lung este hotarul din capul hotarului de sus, de unde se împreună cu hotarul Mirăieștilor la Puțul Baciului, pînă peste Siret de lovește în Sirețel, de se împreună cu hotarul muntenesc“⁴.

Rolul de apă care formează granița dintre cele două țări apare și mai lămurit într-un document din anul 1755, în care citim: „Căci locul acela este în marginea Țării Muntenești, unde desparte Sărețelul hotarul amîndoror țărilor, și după numele oamenilor străini, ce au descălecat acolo, s-a poreclit acel capăt de moșie“⁵.

Aceeași mențiune o găsim într-un document din 1734: „Și acest bătrîn merge din apa Dimaciului pînă peste Siretul cel mare în Bîrlovița și are parte și Dumbrăvița peste Dimaci, carele merge pînă în Sirețel, la hotarul muntenesc“⁶.

În secolul al XIX-lea, alte documente ne confirmă că apa Sirețelului forma hotarul între cele două Principate. Într-o mărturie a lui Andronache Donici se arată că moșia Crîngeni trebuie să-și aibă intruparea din matca Siretului vechi, numit acum Sirețelul, ce este hotar al Țării Muntenești⁷.

Într-o carte de judecată din 1827 se spune cu privire la același hotar: „Aceste două scrisori mai dau încă o dovadă că locul ce trebuie să cuprindă Hulubeștii și Ciofreștii în lat este din hotarul Tomceștilor, pînă

¹ N. I o r g a, în *Buletinul Soc. de geografie*, an. 1899, p. 189.

² Arh. St. Buc., ms. 524 (9 aprilie 1639).

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, ms. 628, f. 690.

⁵ *Ibidem*, ms. 524, Mănăstirea Adam, doc. 90, rezumat 22.

⁶ *Ibidem*, ms. 524 (26 octombrie 1734).

⁷ *Ibidem*, Mănăstirea Neamț, XXVII/55 (10 iulie 1826).

drept locul unde se îndrumează hotarul muntenesc, adică acolo unde cade Sirețelul în apa Siretului, unde este satul Corbul din Țara Muntenescă și Crîngenii sau Golășenii din Țara Moldovei¹.

În secolul al XIX-lea, prin continuarea deplasării Siretului spre răsărit, curentul de apă care alimenta Sirețelul prin brațul Baba Saghina din Pădurea Neagră își micșorează debitul și, din cauza aceasta, se produc unele transformări serioase în cursurile afluenților Sirețelului. Apa Sirețelului, cu debitul scăzut, părăsește vechiul curs care forma și granița între cele două țări, apele lui fiind îndrumate pe patul Putnei, care dintr-o variantă devine acum albia ce primește apele Sirețelul pînă la totala lui dispariție.

Foștii lui afluenți, Rîmna și Rîmnicul, în căutarea noului făgaș, provoacă unele stricăciuni. Începînd de la confluența cu Putna și pînă la vărsarea în Siret, Sirețelul nu mai poate fi decît o amintire în prima jumătate a secolului al XIX-lea, iar oamenii îi restabilesc cursul cu ajutorul mărturiilor celor bătrîni. Pe locul unde a curs el se întind acum pășunile satelor învecinate sau mlaștinile alimentate de apa Rîmnei în căutarea unei noi alpii. Un document din 1835 arată că „hotarul țării, numit Sirețel, pe multe locuri nu se cunoaște pentru că s-au mîlit de apa Rîmnii, precum mărturisesc bătrîni răzeși, și de aceea nu se cunoaște, fiind acum loc de hrană, cîmp, încît pe multe locuri urmează și pricini între stăpînitorii din partea Valahiei cu cei din partea aceasta, pentru împresurări ce fac la acel capăt unii altora, din vreme în vreme, pe unde nu se cunoaște Sirețelul“².

Bineînțeles că după dispariția Sirețelului, hotarul a rămas tot pe linia pe care o stabilise cursul acestei ape, cu singura deosebire că s-a transformat dintr-un hotar natural într-unul convențional, așa cum îl găsim în momentul Unirii Principatelor. Chiar după înfăptuirea unirii, hotărnicile care se fac moșiilor din această regiune continuă să menționeze Sirețelul ca fost hotar despărțitor între cele două țări. Într-o hotarnică din 1864 a moșiei Crîngeni se spune că acea moșie „se mărginește prin vilceaua numită Sărățelu ce a fost hotar Țării Moldovii și n-au existat nici există vreo contestație din partea cuiva“³.

Într-o altă hotarnică din 1884 a moșiei Vlăduleasa, vecină cu moșiile Lacurile și Gologanul, toate acestea așezate în spațiul în care apa Putnei figura pînă acum în mod greșit ca apă de hotar, inginerul care face măsurătorile arată că „în ceea ce privește vecinătatea dinspre Dumbrăvița (Moldova) mi s-a spus de oamenii din localitate că hotarul între această moșie și moșiile Vlăduleasa, Lacurile, Gologanul și alte moșii din districtul R.-Sărat ar fi vechea linie de demarcație între ambele principate Moldova și Valahia, urmînd cotiturile unei văgăuni numită Sirețelul, care văgăună, destul de bine pronunțată despre Gologanu și alte moșii, nu se mai cunoaște despre Vlăduleasa și Lacurile :

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Neamț, XXVII/59.

² *Ibidem*, ms. 524, f. 108-112.

³ *Ibidem*, Dosare mănăstirești, Mănăstirea Rîmnice, an. 1864, nr. 11.

astfel că în această parte de loc, hotarul urmează pe capetele arăturilor fără nici un semn bine precizat“¹.

Urmărind dezvoltarea hotarului dintre Moldova și Țara Romînească în lumina noilor documente cunoscute, am încercat să lămurim unele confuzii legate de această problemă, venind cu precizările pe care le-am găsit necesare pentru înțelegerea felului în care au evoluat apele Siretului în bazinul lui inferior. Pe baza documentelor citate am fost în măsură să arătăm că apa Putnei n-a format niciodată și nici într-un loc pe cursul ei hotarul dintre cele două Principate.

De la întemeierea Principatelor și pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, hotarul a fost format în această parte sudică de apa Siretului începînd de la vărsarea Milcovului într-însul; după trecerea debitului principal de ape pe brațul de la răsărit, hotarul a rămas de la satul Mîndrești pînă la Corbul tot pe vechea albie a Siretului vechi, care, rămînînd cu un volum mai mic de ape, a luat numele de Sireșel.

În ultima fază, apele Sireșelului, trecînd și ele treptat pe brațul de la răsărit, pe albia secată a rămas granița liniară, care mergea pe urmele graniței naturale și care a indicat hotarul dintre cele două țări de la începutul secolului al XIX-lea și pînă la Unirea Principatelor².

N-a fost vorba deci de o graniță fixată printr-o situație dictată de autoritatea celui mai puternic, ci de un proces lent de infiltrare a căruia expansiune s-a oprit la obstacolul principal creat de cursul Siretului. Cînd Siretul vechi s-a deplasat, lăsînd în urma lui varianta mai redusă a Sireșelului, și cînd acesta din urmă a secat pe la începutul secolului al XIX-lea, statul nu mai îngăduia o deplasare a granițelor după cursul apelor evolute spre răsărit.

Localități istorice pe granița dintre Moldova și Muntenia : cetatea Crăciuna și tîrgul Soci

Cetatea Crăciuna. Încercările care s-au făcut pînă acum de a localiza Cetatea Crăciuna au dat loc la numeroase confuzii și contradicții. Dimitrie Onciul atribuie construirea probabilă a acestei cetăți cavalerilor teutoni, care din Țara Birsei se întinseseră și ocupaseră o parte însemnată din Moldova între Carpați și Siret, construind acolo Cetatea Neamțului și, probabil, Crăciunea în Munții Vrancei³. Iorga susține o

¹ Arh. St. Buc., Dosare mănăstirești, Mănăstirea Rîmnic, an. 1864, nr. 16.

² În comentariile pe care le face cu prilejul cercetării hărții rusești din 1835, C. C. Giurescu arată că în harta indicată hotarul dintre Muntenia și Moldova, „începînd dinspre est, de la Dunăre, e format de Siret, de la vărsarea lui pînă la nord-est de satul Blehani. De aici începe o linie convențională care merge în direcție generală spre nord-vest-vest, cu multe sinuozități însă“. Este de la sine înțeles că această linie convențională cu multe sinuozități nu este alta decît vechea albie a Sireșelului, dispărut la data cînd s-a întocmit harta (C. C. Giurescu, *Principatele Romîne la începutul sec. XIX*, București, 1957, p. 52—53).

³ Dimitrie Onciul, *Opere complete*, vol. I, București, 1946, p. 125.

teorie asemănătoare cînd vorbește de cetatea Milcovului distrusă de tătari, dar refăcută pe înălțimile de lîngă Odobești, la Crăciuna¹. Același istoric localizează această cetate pe Milcov la vărsarea lui în Siret², iar altă dată deasupra riulețului Putna³. Cît privește pe cercetătorii de astăzi care s-au ocupat cu studiul epocii lui Ștefan cel Mare, ei recunosc, fără nici o rezervă, că această cetate n-a putut fi identificată⁴.

Este greu să determinăm sursa care a contribuit la localizarea acestei cetăți pe valea Milcovului deasupra Odobeștilor sau aproape de mănăstirea Mera. Cronicile contemporane pomenesc de cucerirea cetății în 1482, fără a adăuga vreun amănunt care să poată servi la determinarea locului unde este așezată cetatea. Singură cronică moldo-germană reproduce știrea în forma aceasta: „În luna martie în ziua 10, într-o duminică, a cucerit Ștefan vv. un castel la granița dinspre Turcia cu numele Ketzo [Crăciuna] și a așezat în el doi pîrcălabi cu numele Vilcea și Ivan“⁵. Deși mențiunea „la granița dinspre Turcia“ pe care o găsim în cronică este destul de vagă, probabil că ea nu s-ar fi putut face pentru o cetate care era mai apropiată de hotarul statului feudal al Ungariei decît de cel al Imperiului otoman, cum ar fi fost cazul Crăciunei, dacă am admite localizarea ei deasupra Odobeștilor.

Miron Costin, fost staroste al ținutului Putna, în care calitate a făcut mai multe hotărnicii, cînd vorbește în *Cronica polonă* despre cetățile ce se află „aicea în țară la noi“, arată că „la altele multe [cetăți] căroră stau năruiturile, de-abia semnele se cunosc, cum este mai sus de Galați, ce-i dzic Gherghina, și pre Milcov mai sus de Focșani, de care pomeneste Urechia vornicul că o chema Crăciuna“⁶.

Deci este vorba de ruinile pe care Miron Costin le cunoștea pe Milcov mai sus de Focșani și nu deasupra Odobeștilor, cum va arăta mai tîrziu fiul său Neculai Costin. Această afirmație făcută de Miron Costin prezintă interesul său deosebit, deoarece cunoaștem în adevăr aceste ruine, care mai pot fi văzute și astăzi pe Milcov mai sus de orașul Focșani, aproape de satul Cirligele, ruine care n-au trezit pînă acum curiozitatea meritată din partea cercurilor noastre științifice. Marele cronicar localiza cetatea, despre care pomeneste înaintașul său Grigore Ureche, în locul unde întîmplător știe că există aceste ruine, făcînd deducții personale, fără a se putea baza pe informații sigure sau pe o tradiție locală.

Neculai Costin reproduce știrea despre așezarea cetății Crăciuna așa cum este înregistrată de Miron Costin, adică pe Milcov, mai sus de Focșani⁷. Totuși, ultima dată cînd vorbește despre luarea cetății de

¹ N. Iorga, *Ist. Rom.*, vol. III, București, 1937, p. 210, și *Stud. și doc.*, vol. I, p. XIX.

² N. Iorga, *Ist. armatei românești*, vol. I, 1910, p. 137.

³ *Idem*, *Ist. lui Ștefan cel Mare, povestită neamului românesc*, București, 1904, p. 214.

⁴ G. Focșăneanu și I. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în „Studii cu privire la Ștefan cel Mare“, București, 1956, p. 125.

⁵ *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P.P. Panaitescu, 1959, p. 35.

⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 266.

⁷ N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei, de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. Ioan St. Petre, București, 1942, p. 136 și 262.

către Ștefan cel Mare, el arată în aceeași cronică că era așezată în gura Milcovului, deasupra Odobeștilor ¹.

Dimitrie Cantemir, care probabil că nu avusese prilejul să cunoască regiunea în care se afla mănăstirea ctitorită de tatăl său, vorbește despre ruinele unei cetăți străvechi care se găsește la poalele munților Vrancei, arătând „că nu se mai poate afla nici o mărturie, nici despre vremea când a fost zidită, nici despre cel care a înălțat-o” ².

După cum vedem, cei care vorbesc despre presupusele ruine ale cetății Crăciuna le localizează pe Milcov deasupra orașului Focșani sau pe aceeași apă lângă Odobești, sau, în sfârșit, lângă mănăstirea Mera. Noi credem că în realitate este vorba despre aceleași ruine despre care vorbește Miron Costin, așezate de fapt pe apa Mierei, la confluența acesteia cu Milcovul, în apropierea satului Cîrligele, și numai prin confuzia care s-a făcut între această apă Miera și Satul Mera, unde este așezată mănăstirea cu același nume, zidită de Constantin Cantemir, au fost localizate la Mera și apoi deasupra Odobeștilor ruinele de care vorbim ³.

Credem că nu este imposibil ca ruinele așezate în confluența Mierei cu a Milcovului să ascundă urmele unei așezări medievale, cum ar fi acelea ale episcopatului Milcoviei, care a jucat un rol însemnat înainte de întemeierea Principatelor, dar nu vedem rațiunea pentru care un domn din Țara Romînească ar fi așezat în această parte a hotarului țării o cetate de apărare.

Teoria formulată de Onciul și reluată de canonicii C. Auner ⁴ și Ion Ferent ⁵, prin care se susține că cetatea Crăciuna a fost refăcută peste vechiul episcopat al cumanilor, reconstituit la rîndul său peste o așezare teutonică, nu prezintă suficiente dovezi pentru a putea să reziste, după cum nici explicația dată numelui cetății Crăciuna, care ar fi o prefacere a numirii „Kreutzburg” ⁶, nu ni se pare acceptabilă. Din cîte cunoaștem, la cetățile constituite de cavalerii teutoni de o parte și de alta a Carpaților în ținuturile noastre se ținea seama de o tehnică specială care era avantajată de înălțimile dominante, motiv pentru care aceștia evitau fortificațiile la cîmp deschis. Înălțimea de deasupra Odobeștilor despre care vorbește M. Costin și căreia i se spune de către localnici „la Cetățuie” se putea preta la fortificații pe o ridicătură do-

¹ N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cit. p. 264.

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Edit. tineretului, 1961, p. 52.

³ Despre această apă a Mierei vorbesc și documentele din trecut (Arh. St. Buc., ms. 173, p. 470). Apa Mierei există pînă astăzi și, probabil atunci cînd a fost vorba de ruinele de pe Miera, s-a crezut, așa cum am arătat, că este vorba de mănăstirea Mira sau Mera, care se află așezată tot pe Milcov la 14 km depărtare de aceste ruine. Probabil că la aceleași ruine de pe apa Mierei se referă și mărturia unui călător care vorbește în 1766 despre rămășițele unei reședințe episcopale și ale catedralei din Milcov, în apropiere de Odobești, fără a preciza unde se află aceste ruine. *Ungarisches Magazin*, J. C., p. 99, citat de C. Auner, *Episcopatul Milcoviei*, în „Revista catolică”, 1912, p. 544.

⁴ C. Auner, *op. cit.*

⁵ Ion Ferent, *Episcopatul cumanilor*, Blaj, 1931, p. 145—146.

⁶ Dimitrie Onciul, *op. cit.*, p. 295.

minantă în stil teutonic, dar nu putea fi înconjurată cu apă, așa cum știm că era cetatea ridicată de Radu cel Frumos¹.

Ar mai pleda împotriva localizării cetății Crăciuna deasupra Odobeștilor și argumentele de ordin strategic: nici o luptă nu s-a dat între munteni și moldoveni în preajma acestui oraș, într-o regiune muntoasă unde singurul drum accesibil care duce în ținutul închis al Vrancei este pe cursul apei Milcovului. Observăm că aproape toate luptele dintre cele două țări s-au dat în cîmpia din bazinul inferior al Siretului, și anume pe teritoriul județelor învecinate R.-Sărat și Brăila; prima incursiune a lui Ștefan cel Mare a avut ca scop distrugerea Brăilei, unul dintre cele mai însemnate centre comerciale ale Țării Românești. Nu mult timp după aceasta are loc lupta de la Soci, localitate care era așezată la sud de Focșani, pe cursul inferior al Siretului. La 8 noiembrie 1473, cînd domnul Moldovei hotărăște să-l înlocuiască pe Radu cu Laiotă, lupta se dă tot în această regiune, la Cursul Apei², localitate așezată după unii pe malul Rîmnicului, după alții pe malul Milcovului³.

Ștefan cel Mare avea avantajul de a putea trece Siretul pe la Ionășești sau chiar mai jos, pe la Văcărești și Pitici adică acolo unde albia acestei ape străbătea numai ținutul moldovenesc; el putea să ajungă nestingherit la malul Milcovului, care pînă la vărsarea lui în Siret forma hotarul dintre cele două țări, și de acolo să desfășoare atacul împotriva oștilor muntenesti. Dovadă că regiunea de care vorbim oferea elemente strategice în avantajul moldovenilor o constituie și faptul că urmașii lui Ștefan cel Mare au dezlănțuit atacurile lor asupra muntenilor tot în această parte a hotarului muntenesc. Bogdan-Vodă intră în Țara Românească la locul ce se cheamă Retezații „și au șezut cu oaste la ceia parte de Rîmnic 10 zile, de au prădat — spune cronicarul — și au ars de la Milcov pînă la Rîmnic și în jos, pe amîndouă părțile pînă la Sireturi“⁴. Mai tîrziu, în 1574, lupta dintre Ion-Vodă Viteazul și domnul muntean se dă tot în această parte, la vadul „ce se zice Rîmna, lîngă satul Jiliște“.

Niciodată regiunea de la nordul Odobeștilor n-a servit de teatru unor lupte, oricît de neînsemnate ar fi fost ele. Era natural deci ca Radu cel Frumos să fi ridicat cetatea acolo unde au avut loc luptele cunoscute și pe unde domnii Moldovei au călăuzit de atîtea ori oștile spre Țara Românească; ea trebuia să fie folosită de munteni pentru a preîntîmpina repetarea atacului moldovenesc care dusesese la distrugerea temporară a celui mai activ centru comercial de pe malul Dunării. Toate aceste fapte ne fac să considerăm îndoielnice afirmațiile celor care

¹ Incepînd de la Odobești în susul Milcovului, găsim mai multe locuri care sînt numite de locuitori „La Cetățuie“. O carte de hotărnicie făcută în Vîrtișcoi, la vilele banului Iordache Balș, arată că „al doilea piatră am pus la colțul de la vale spre apă, aproape de gîrla morii, a treia piatră la colțul de sub cetățuie“ (Arh. St. Buc., ms. 464, p. 31).

² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1955, p. 90.

³ N. Iorga, *Ist. Rom.*, vol. IV, București, 1937, p. 170.

⁴ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 128.

localizează cetatea Crăciuna deasupra Odobeștilor și să căutăm alte mărturii care ar putea să contribuie la identificarea acestei cetăți.

Din scrisoarea lui Ștefan cel Mare către regele Poloniei din 13 iulie 1471, aflăm că Radu cel Frumos a ridicat o cetate la graniță pe malul Siretului, iar Ștefan a construit și el una în partea opusă, abătînd Siretul ca să curgă pe la cetatea moldovenească¹. Este clar că cetatea lui Radu, de la care Ștefan a abătut apele Siretului, nu putea fi decît cetatea Crăciuna, ale cărei șanțuri de apărare erau alimentate de către apele Siretului și nu ale Milcovului. Dar în același timp, ținînd seama de faptele expuse în această scrisoare, a cărei autenticitate nu poate fi pusă la îndoială, deoarece și cronica lui Dlugosz amintește despre ea, constatăm că și Ștefan cel Mare își ridicase, încă din 1471, o cetate pe malul moldovenesc al Siretului în fața cetății lui Radu cel Frumos; ni se pare că acestui fapt nu i s-a dat atenția cuvenită și din cauza aceasta s-au produs unele confuzii în interpretarea faptului referitor la cetatea Crăciuna.

Istoricul I. Bogdan, referindu-se la cetatea despre care vorbește Ștefan cel Mare în această scrisoare, arată că trebuie să fi fost prin apropierea localității Vadu Roșca, lângă Siret și Putna Veche; s-ar putea, spune el, să fie Crăciuna, care după unii era lângă Odobești, după alții la Mera, localitate în munți, departe de Siret și fără importanță strategică². Alții cercetători care au căutat să lămurească aceeași problemă a cetății zidită de Ștefan cel Mare în fața cetății lui Radu cel Frumos au făcut presupuneri cu totul hazardate, arătînd că cetatea Nouă din Ținutul Romanului, care era așezată în partea de jos a Moldovei și în dreptul ținutului Putna, ar fi fost cetatea despre care vorbește domnul Moldovei în scrisoarea adresată regelui Cazimir, deoarece ar fi singura întăritură din partea sud-vestică a Moldovei³.

Toate aceste presupuneri n-au fost în măsură să convingă cercurile științifice de valabilitatea lor și atît problema localizării cetății Crăciuna, cît și cea a cetății ridicată de Ștefan cel Mare în fața cetății lui Radu cel Frumos au rămas nelămurite pînă astăzi. Credem totuși că faptele considerate în altă lumină și sprijinite de noile mărturii care ne stau la îndemînă ar putea să ne ducă la un început de clarificare a acestei probleme.

Era firesc, după cîte știm, ca toate cetățile construite în diferite epoci să poarte numele localităților învecinate sau ale apei lângă care erau construite; nu cunoaștem o abatere de la această regulă. Cînd ne vorbește despre cetatea Crăciuna, N. Iorga spune că Radul cel Frumos construï o cetate pe care o numi după satul din apropiere al Crăciunei⁴. Dar unde se află satul sau moșia Crăciuna, fiind știut că locuitorii din Odobești n-au cunoscut niciodată această denumire, după cum nu o cunosc nici pînă astăzi? Numele feminizat al substantivului

¹ Ion Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p.314.

² *Ibidem*.

³ C. Andreescu, *Cetatea Nouă în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Cercetări istorice“ an. I, p. 168—169.

⁴ N. Iorga, *Ist. Rom.*, pentru înv. sec. ed. 10, p. 143.

Crăciun, care amintește de sărbătoarea creștină, nu apare niciodată în toponimia noastră, așa că întâlnirea unei localități sau a unei moșii cu acest nume, ar putea să ne lumineze unul din punctele istoriei noastre rămas obscur pînă astăzi.

Într-adevăr, documentele din secolul trecut ne vorbesc despre o moșie cu acest nume. În 1815 mitropolitul Moldovei dă carte de bles-tem asupra megieșilor moșiilor Vadul Roșcâi în ținutul Tecuciului și Crăciuna în ținutul Covurluiului pentru ca locuitorii să mărturisească în privința hotarelor¹. În anul următor, Scarlat Calimah vv. înștiințează pe banul Ioan Iamandi să cerceteze hotarele moșiilor Brăiești-Crăciuna din ținutul Covurluiului și Dimăceni ale mănăstirii Adam, fiind încoronate de megieși². Despre aceeași moșie există ordinul banului Ioan Iamandi către răzeșii din Dimăceni și Crăciune³ și mărturia lui Ghene Ivan și a altora, din 1817⁴. În 1825 pîrcălăbia de Galați înștiințează logofetia cea mare de pricina dintre Iftodie, egumenul mănăstirii Adam, cu Gheorghe Isgon pentru împresurarea moșiei Crăciuna de către moșia Idesti⁵.

După reforma agrară din timpul domniei lui Cuza, sînt luate din moșia Crăciuna 1354 ha pentru improprietărirea locuitorilor care vor forma comunele Vasile Alecsandri și Independența⁶; pe cuprinsul ei este menționat și *piriul Crăciuna*, fapt care prezintă o semnificație deosebită, deoarece de la acesta și-a luat numele, probabil, și moșia.

O hotarnică din 1889 ne arată că moșia Crăciuna, atît cît mai rămăsese în urma improprietarilor făcute, aparținea statului și cuprindea 670 ha, din care 170 loc nearabil, format din balta Siretului⁷; deducem că moșia, înainte de reforma agrară a lui Cuza, se întindea pe imensa suprafață de 2 000 ha. După aceeași hotarnică, suprafața de 670 ha avea următoarele vecinătăți: la nord moșia Măxineni a statului, iar la sud delimitarea Însurășailor din cătunul Vasile Alecsandri și apa Siretului; la est moșia Isgonul, iar la vest Măxinenii statului și delimitarea Însurășailor din comuna Independența. Pe cuprinsul acestei moșii exista și locul confluenței Siretului cu al Sirețelului, loc care în trecut reprezenta unul din punctele cele mai mobile în cadrul evoluției acestor ape. Într-adevăr, numeroase documente ne arată că Sirețelul se vărsa în Siret în dreptul satului Corbul, care, după delimitările arătate, se afla în dreptul moșiei Crăciuna. Cu timpul însă, acest braț al Siretului, trăgîndu-se spre răsărit, a dat loc la mari prefaceri⁸, iar evoluția lui n-a încetat decît atunci cînd apele Siretului vechi, evoluînd și ele spre răsărit, n-au mai putut ali-

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Adam, pachet IV, doc. 81.

² *Ibidem*, doc. 81.

³ *Ibidem*, doc. 122.

⁴ *Ibidem*, doc. 123.

⁵ *Ibidem*, p. IV, doc. 135.

⁶ Arh. St. București, Min. Agr., arhivele reformei agrare din 1864, mapa 644.

⁷ *Ibidem*, Mănăstirea Adam, dos. 21/1889.

⁸ Satul Blehani, așezat pe malul Siretului, a trebuit să fie mutat din cauza acestor prefaceri.

menta apele acestui braț. Cunoașterea acestui fapt ne dă puțința să înțelegem lucrarea de abatere a apelor despre care vorbește Ștefan cel Mare în scrisoarea adresată regelui Poloniei care era posibilă în acest punct.

Prin localizarea cetății Crăciuna pe malul Milcovului, deasupra Odobeștilor trebuie să admitem implicit că această cetate se găsea pe teritoriul Moldovei, așa cum este așezată înălțimea de lângă Odobești, căreia i se atribuia pînă acum rolul de a fi adăpostit pe culmile ei zidurile istoricei cetăți. Teoria și-a făcut loc fără a fi existat știrea aceasta menționată în vreo cronică și fără a se fi putut motiva vreodată în mod satisfăcător cum se ajunsese la această situație ciudată, pe care o creaseră muntenii stăpînind pe teritoriul Principatului vecin numai punctul pe care se afla cetatea. Dacă totuși, în eventualitatea localizării cetății Crăciuna deasupra Odobeștilor, faptul așezării ei pe malul stîng al Milcovului ar fi putut rămîne discutabil, acum, cînd avem elemente care ne indică așezarea cetății pe malul Siretului, acceptarea unui cap de pod pe care l-ar fi format o cetate muntenească în Moldova nu mai poate fi admisă. În primul rînd, apa Siretului, care crea o zonă de bălți și de mlaștini în această regiune, ar fi pus pe munteni în situații prea dificile ca să fi putut construi și apăra cetatea pe teritoriul Moldovei; apoi nu este de conceput ca Ștefan cel Mare, după atîtea incursiuni victorioase făcute în Țara Muntenească, să fi putut trece îngăduitor pînă în 1482 pe lângă o cetate înfiptă în inima hotarului moldovenesc.

Dacă în regiunea de graniță a Moldovei a existat moșia Crăciuna, cum putem explica totuși denumirea dată cetății de către Radu cel Frumos în cuprinderea hotarului Țării Romînești? Situația se explică prin același fenomen pe care l-am remarcat și cu alt prilej și pe care îl constatăm la cele mai multe din localitățile așezate deoparte și de alta a graniței dintre cele două Principate, localități care poartă numiri identice; așa cum am arătat, fiecare din satele Mîndrești, Hîngulești, Soci, Belciugul¹, Maluri², Olteni³, Costieni, Gîrlești, Măxineni etc. așezate pe linia hotarului, aveau omonimul corespunzător în Principatul vecin. Potrivit acestei reguli, era firesc ca satul Crăciuna, așezat într-un punct strategic din care muntenii își făcuseră cea mai importantă bază de apărare împotriva Moldovei, să aibă omonimul corespunzător și în celălalt Principat; și mai găsim iarăși firesc ca Ștefan cel Mare să fi numit cetatea construită în fața cetății lui Radu cel Frumos, despre care vorbește în

¹ C. Mironescu, *Hotarul dintre Moldova și Muntenia*, în „Anuarul de Geografie și Antropogeografie”, 1910—1911, p. 87—122.

² I. Popescu, *Monografia satului Maluri*, jud. Rîmnicu-Sărat.

³ În fața localității Lungoci din Moldova, care a purtat pînă în secolul al XVI-lea numele de Olteni, se găsea în Muntenia moșia Oltenilor sau a Olteanului, așa cum este numită într-o hotarnică din 1698. În aceeași hotarnică se vorbește de Costienii din Muntenia, care aparțineau lui Costin vel-căpitan, de la care, probabil, își luase numele. (Arh. St. Buc., Mănăstirea Sf. Ioan, pachet 7, doc. 1). Despre localitatea Olteni din Moldova vezi C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, vol. II, București, 1937, p. 397.

scrisoarea sa către regele Poloniei, cu același nume, deoarece era așezată în raza unui sat sau a unei moșii care se numea tot Crăciuna.

În cazul acesta, afirmația pe care o găsim în cronica lui Grigore Ureche că, după lupta de la Podul Înalt, lui Ștefan cel Mare i-au venit vești de la starostii de Crăciuna nu poate fi interpretată decît în lumina acestor fapte; domnul moldovean primise vestea în 1475 de la starostii cetății moldovenești Crăciuna. Interpretarea dată acestui pasaj din cronica lui Ureche de către unii din istoricii noștri¹, care arată că ocuparea Crăciunei de către Ștefan a fost reluarea unei cetăți moldovenești încăpută de foarte puțină vreme în mîini muntenene, căci în 1475 domnul Moldovei avea starostii lui la Crăciuna, nu poate fi confirmată de fapte. Nici o mărturie nu menționează pînă în 1482 trecerea acestei cetăți din mîna moldovenilor în cea a muntenilor; este sigur că, dacă faptul de o importanță atît de mare s-ar fi produs, el ar fi meritat aceeași mențiune pe care o face cronicarul în 1482, cînd Ștefan cel Mare cucerește cetatea. Presupunerea lui N. Iorga că cetatea ar fi fost luată de Țepeluș de la Ștefan în iarna anului 1482 și recucerită apoi de domnul moldovean nu poate rămîne în picioare². Scrisoarea din 1481 a lui Cazan, mare-vornic, care cheamă în grabă oamenii lui la cetatea Crăciuna ne dovedește că în timpul lui Țepeluș cetatea se afla în stăpînirea muntenilor, care lucrau la refacerea ei³. Faptul acesta este confirmat și de cele două scrisori adresate, una sibienilor și alta brașovenilor, de către Ștefan Bathory la 9 și la 18 martie 1481, în care se vorbește despre lucrările pe care Țepeluș le conducea în persoană, întărind un castel „*propre Moldaviam*”⁴.

Cetatea despre care se vorbește în aceste scrisori nu poate să fie decît Crăciuna, din Țara Romînească, fortificație așezată la hotarul dintre cele două țări. Cînd în 1482, în timpul luptelor dintre Țepeluș și Vlad Călugărul, Ștefan cel Mare cuprinse cetatea Crăciuna, aceasta trecu în mîinile moldovenilor și din momentul acesta ea nu mai fu niciodată folosită de munteni.

Localitatea istorică Soci. Localitatea istorică Soci prezintă unele situații asemănătoare cu ale cetății Crăciuna, atît prin discuțiile contradictorii care s-au dus în jurul localizării ei, cît și prin așezarea în același cadru limitat în care s-au desfășurat luptele dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos.

În ultimul timp, C. C. Giurescu, care făcuse parte din categoria cercetătorilor susținători ai părerii că Socii istorici s-ar afla în județul Bacău, vine cu o contribuție care stabilește în mod neîndoielnic locul unde se afla istorica localitate. Cercetînd harta statistică rusă din 1835, el găsește în județul R.-Sărat, lîngă hotarul cu Moldova, o

¹ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944 p. 225. N. Iorga afirmă că, încă de la anul 1473, Ștefan era stăpin în cetatea de la Milcov (*Ist. Armatei*, vol. I, 1910, p. 140).

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 172.

³ I. Bogdan, *Relațiile Țării Romînești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 286, *Idem*, *Documente și regeste*, CCVII.

⁴ A. I. Lepădatu, *Vlad rodă Călugărul*, București, 1903, p. 28.

așezare cu numele de Soci și-și exprimă convingerea că aici a avut loc lupta de la 7 martie 1471¹.

Pentru importanța pe care o prezintă identificarea acestei localități și pentru faptul că în articolul menționat unele aspecte ale problemei se cer completate vom veni cu precizările necesare, aducând noi mărturii care vorbesc despre localitatea Soci.

Siretul, așa cum s-a arătat în cuprinsul acestei lucrări, forma hotarul dintre cele două țări, începînd din dreptul satului Mîndrești și pînă la vărsarea lui în Dunăre. Cursul lui trecea pe lîngă satele de astăzi Hîngulești, Maluri și se îndrepta spre Corbul. Cum localitatea Soci apare lîngă primele două sate, deducem că se afla chiar pe malul Siretului, fapt care ar explica și evoluția economică a acestei așezări în epoca respectivă. După abaterea volumului principal de apă al Siretului pe albia Bîrladului, tîrgul Soci, rămînînd pe Sirețel, și-a pierdut importanța economică, devenind sat. În timpul acesta s-a dezvoltat tîrgul Piscul din Moldova, care din sat pe apa Bîrladului, cum este menționat în documentele de la începutul secolului al XVII-lea, devine tîrg pe apa Siretului, la sfîrșitul aceluiași secol, după intrarea acestei ape în albia Bîrladului.

O localitate Soci exista și în Moldova, așezată în fața celei din Muntenia, de care era despărțită prin apa Siretului, iar mai în urmă prin apa Sirețelului și a Putnei². Satul Soci din Moldova forma un singur trup cu satul Dimăceni, iar peste denumirea acestor sate s-a suprapus mai tîrziu aceea de Vadul lui Roșca, devenind în timpurile noastre Vadul Roșca.

Primul document cunoscut în care întîlnim Socii din ținutul Tecuciului este o carte de la Vasile Lupu către logofătul Racoviță Cehan și stolnicul Dumitrașcu, „ca să hotărască moșia Dimăceni și Soci și să aleagă niște părți ale Roșcâi vornicul”³. Despre aceeași localitate din Moldova ne vorbește un document din 1715, în care se arată că „locul Socilor este tocmai în marginea hotarului Țării Muntenesti și a Moldovei, unde desparte Sirețelul hotarul amîndoror țărilor”⁴.

Un document din 1760 ne explică în felul acesta denumirea dată satului Soci din Moldova, devenit mai tîrziu Vadul Roșcâi: „Fiind despre Țara Muntenească satul care se cheamă Socii lui Donie, cu numele Socilor din cea parte, prefăcînd oamenii cum este margine și de iastă parte pe hotarul Dimăceniilor, au început de la o vreme a se zice Soci și oamenilor ce trăia la acest capăt de hotar al Dimăceniilor”⁵.

Este clar că existau două localități Soci, una în Moldova și alta în Țara Romînească, și aceasta din urmă la începutul secolului al XVIII-lea era în stăpînirea lui Donie, pe care îl găsim mare căpitan

¹ C. C. Giurescu *Despre lupta de la Soci*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, p. 423.

² Putna a apucat pe actuala albie la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, iar Sirețelul a dispărut la începutul secolului al XIX-lea.

³ Arh. St. Buc., pachet IV, doc. 90, 23 aprilie 1637.

⁴ *Ibidem*, doc. 26.

⁵ *Ibidem*, doc. 35, 13.

de margine în Țara Românească și despre care știm că era căsătorit cu sora cronicarului Neculce.

O ultimă dovadă care ne arată că localitatea Soci din Țara Românească, fostă tîrg pe vremea luptelor dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, a continuat să existe pînă la jumătatea secolului al XIX-lea o constituie și faptul că este menționată în 1835 într-o statistică pentru fixarea banilor capitației în satele din județul Rîmnicu-Sărat, unde apare cu 45 de familii impozabile și este trecută, în ordinea enumerării între satele Gologanul și Beslăgeni¹. Un amănunt de care trebuie să ținem seama este acela pe care îl conține cronica moldo-polonă cînd arată că lupta s-a dat „pe riul de la Soci“ în Țara Muntenescă². Să vedem care este semnificația acestei trimiteri și dacă există o concordanță între cele afirmate de cronică și între felul așezării acestei localități. În articolul menționat anterior, C. C. Giurescu explică această concordanță prin existența unei ape care forma pe o lungime de 3 km hotarul dintre Țara Românească și Moldova; pe această apă, se arată în același articol, se află satul cu nume caracteristic Maluri, la vreo 4—5 km sud-sud-est de Soci. În realitate este vorba despre balta Leica, care se găsește și astăzi între satele Hingulești și Maluri. Situația era cu totul alta pe timpul lui Ștefan cel Mare, cînd Socii erau așezați pe malul Siretului, iar bălțile formate de el ocupau întinderi considerabile; această situație se menține și în secolul al XVIII-lea, cînd albia vechiului Siret, rămînînd cu un volum mai mic de apă, ia numele de Sirețel. Un document din 1760 va contribui la lămurirea acestui fapt, confirmînd situarea Socilor în vecinătatea apelor, în cadrul pe care noi l-am înfățișat mai sus. Este vorba în acest document despre un Ioniță șetrar și Șendrea jîtnicer, care înștiințează pe domn de cercetarea ce au făcut-o în pricina dintre Iorest Movilă cu banul Costandache și stolnicul Costache Conache. Cei doi boieri însărcinați cu cercetarea arată că au primit porunca domnului „să meargă la Dimăceni-Soci, ce se numește acum Vadul Roșca“, să cerceteze pricina unei girle ce au făcut-o Iorest Movilă pe moșia mănăstirii, „și noi am mers acolo (se arată numele însoțitorilor) și am intrat cu toții în luntre și am trecut la mal în cea parte și am văzut toată starea apei și girlelor acestora, în care baltă vine apa Putnei și Milcovul și Sărățelul și Rîmna și vine din Țara Românească și este lată ca de un ceas“³. Situația înfățișată de acest document ne apare destul de lămurită: Sirețelul și cu afluenții săi, intrînd într-o regiune în care panta era foarte puțin înclinată, formau un bazin imens, către care convergeau toți afluenții din această regiune. Avem un catastif din secolul al XVIII-lea al satelor „din baltă“, așa cum se numeau cele așezate pe dreapta Sirețelului, în fostul județ R.-Sărat, iar unele numiri, ca Girleștii (astăzi Girleasa), Belciugul etc., care se găseau în același județ de margine, ne mai pot da o idee despre întin-

¹ Analele parlamentare, 1831—1832, t. II, anexe, p. 475.

² P. P. P a n a i t e s c u, *Cronicile slavo-romîne*, p. 179.

³ Arh. St. Buc., Mănăstirea Adam, pachet IV, doc. 38.

derea de ape formată de cursul Siretului și al Sirețelului înainte de abaterea lor spre răsărit.

Așezarea Socilor pe malul Siretului și în vecinătatea acestor întinderi de apă îi va fi creat din punct de vedere strategic o situație specială, favorabilă moldovenilor care au cîștigat aici cunoscuta bătălie din 1471.

Prin identificarea localității istorice Soci în regiunea de graniță a Țării Romînești, și datele asupra bătăliei din 1471 vor putea fi apreciate și interpretate în altă lumină: nu este de conceput ca Ștefan cel Mare, care-și stabilise deja un mare prestigiu prin bătăliile cîștigate pînă atunci, să se fi lăsat surprins de o situație pe care el singur o determinase, lăsînd pe Radu cel Frumos să înainteze nestingherit pînă în inima Moldovei. Din moment ce lupta s-a dat pe pămîntul Țării Romînești, este de la sine înțeles că inițiativa a avut-o Ștefan cel Mare, căzînd în felul acesta ipoteza unei expediții de război, atribuită lui Radu cel Frumos de istoricii noștri contemporani.

Hotarul dintre cele două Principate în secolul al XIX-lea.

Reglementarea trecerii produselor dintr-un Principat într-altul nu constituia o problemă pînă la pacea de la Adrianopol. Principalele materii prime fiind considerate monopol turcesc și „deci poprite cu totul a ieși din țară“, produsele care mai puteau fi taxate la vamă nu făceau obiectul unor dispoziții speciale¹. După 1829, o dată cu reglementarea obligatorie a unor probleme vamale, se întărește și paza hotarului cu grăniceri ajutați de locuitorii din așa-numitele sate cordonașe.

O dispoziție din 1834 referitoare la paza graniței dinspre Austria și Moldova arată că potecile prin munți și alte „puncturi“ mai mici pe această graniță se vor da sub paza satelor celor mai apropiate de hotar. Spre a nu se aduce satelor prea multă „îngreunare“, se hotărăște ca niciodată să nu se „analoghisească“ mai mult decît un paznic la 20 de familii supuse la plata capitației. Datoriile paznicilor vor fi „de a nu lăsa să se strecoare cu viclenie, pe sub ascuns, oameni sau mărfuri din țară peste graniță sau de dincolo aici în țară“².

Organizarea și controlul pazei erau încredințate unui ofițer care avea în subordinea sa mai multe pichete³. Acestea erau așezate astfel „încît să se poată vedea unul cu altul“⁴. În august 1860 izbucnind o molimă printre vitele cornute din Moldova, se dau dispoziții severe ca să nu se admită trecerea acestora în Țara Romînească. În acest

¹ I. C. Filitti, *Primele convenții între Principatele Romîne*, în „Viața romînească“. 1908, p. 178.

² Analele parlamentare, tom IV, partea I, Țara rom., Jurnalul ședinței din 13 ianuarie 1834.

³ Reproducem o „listă de așezarea satelor cordonașe din jud. Slam Rîmnic, pentru ținerea pichetelor de pe granița Moldovei în distanța punctului Focșani“ (Arh. St. Buc. Ministerul de Război 237/1851).

Se poate cunoaște din această listă, numirea pichetului, numirea satului din care se recrutează locuitorii pentru pichetul respectiv, numărul familiilor aflate în sat și depărtarea în ceasuri a satului față de pichet (vezi tabelul de la p. 82).

⁴ Arh. St. Buc., Ministerul de Război, Depart. ostășesc, dos. 9/1860.

Numirea pichetului	Numirea satului	Nr. familiilor aflate în sat	Depărtarea satului de pichet în ceasuri
Bălțatu	Bontești	21	3
	Urecheștii de Sus	75	7
Vasile Pușleanu	Urecheștii de Sus	75	7
Grădina Sîrbului	Urecheștii de Sus	75	7
	Urecheștii de Gios	76	6
Spală Sapă	Budești	161	3
Constantin Munteanu	Budești	161	3
Tăbăcari	Budești	161	3
Biserica Jelăboiului	Cotești	223	2
Cojoaca	Cotești	223	2
Dimitrie Potop	Cotești	223	2
Panaitescu	Cotești	223	2
Valea	Cotești	223	2
Sft. Ion	Cotești	223	2
	Blidari	52	1
Cotul Bumbacului	Blidari	52	1
Ulița Popii Radului	Cîrligele	66	1
Mocroiu	Cîrligele	66	1
	Pînticești	58	1
Podul lui Asanache	Pînticești	58	1
Mărculescu	Slobozia Pînticești	80	1,15
Grădina Jelăboiului	Slobozia Pînticești	80	1,15
Lacul lui Asanache	Paraschiveni	43	0,45
Gura Cararii	Mîndrești	39	1
Bahnele	Lămotești	57	1
Aria lui Dinică	Lămotești	57	1
	Risipiți	150	0,45
Mîndrești	Risipiți	150	0,45
Plopii	Risipiți	150	0,45
Risipiți	Risipiți	150	0,45
Prundul Gologanului	Golești	133	0,45
Cîrciuma lui Călcii	Golești	133	0,45

scop se dublează numărul soldaților pentru paza pichetelor și, cu prilejul măsurilor care se iau, aflăm că pe Focșanii de Putna îl desparte de cel de Rîmnic „numai un șanț”¹.

După desființarea vămilor între Principate, grănicerii și ampoliații vamali rămîn pentru controlarea articolelor prohibite și pentru verificarea pașapoartelor. Se pare că, formalitățile odată reduse, exigența grănicerilor crește față de articolele care mai sînt supuse regimului vamal. Astfel, la 23 martie 1860, rapoartele punctului de trecere Focșani arată că au fost prinși doi locuitori, Ștefan Ciobanu și Hristodor Ciobotaru, cu 31 de ocale de sare moldovenească pe care voiau s-o treacă în Muntenia; ei au fost supuși la plata taxei îndoite de 2,32 lei². La 10 aprilie același an, raportul arată că a fost prins un moldovean cu două ocale de sare de producție moldovenească, „voind a o importa”. S-a luat taxa dublă 1 leu și 24 de parale³.

¹ Arh. St. Buc., Ministerul de Război, Depart. ostășesc, dos. nr. 9/1860, f. 79.

² *Ibidem*, p. 31.

³ *Ibidem*, p. 26.

Desigur că nu lipsește nici menționarea unor abateri din partea celor care fac de strajă pe graniță ; un proces-verbal din 13 martie 1860 arată că unii grăniceri de rînd la pichete „s-au abătut cu necuviință în vămuală de furțișag”¹. În orașul Focșani, linia convențională a hotarului trecînd prin apropierea gospodăriilor se întîmpla de multe ori ca locuitorii să aibă nemulțumiri din partea soldaților. O adresă expediată de cancelaria acestui punct de trecere, trimisă autorităților superioare, arată faptele necuviincioase ale grănicerilor Budișteanu și Dinu Tăbăcaru din satele Budești și Cotești, care, fiind de rînd la „puncturile” cu nr. 47 și 42 din oraș, unindu-se cu Ion Vizitiu, „au furat o pătură, trei cămăși și o fustă”. Stabilindu-se vinovăția, se cere să fie supuși judecății criminale ostășești².

Rapoartele găsite în corespondența respectivă menționează și multe dezertări ale grănicerilor recrutați din satele cordonașe. La 7 aprilie 1860, comandantul punctului Focșani intervine la administrația R. Sărat pentru găsirea grănicerilor din satele Bonțești și Cotești care au fugit. Astfel de cazuri sînt des menționate și din frecvența lor se poate trage concluzia că locuitorii din aceste sate considerau destul de împovăraătoare obligațiile la care erau supuși. Un grănicer, Dumitru Ștefan Marin, a fugit de pe graniță, iar în urmă a fost dovedit complice la spargerea schitului Vărzărești. La eliberarea din închisoare este reîncorporat în rîndul grănicerilor, „ca să nu mai cugete și alții că aceasta le este scăparea”³. Deci se putea concepe în timpul acela că unii grăniceri ar fi fost în stare să recurgă la atare mijloace numai pentru a scăpa de serviciu. Găsim cazuri cînd unii grăniceri, nefiind schimbați duminica, cum se obișnuia, făceau de pază cîte două săptămîni în loc de una, cum era regula. Un raport adresat comandantului punctului Focșani arată că paznicii din punctul Piuia Mănăstirii sf. Ioan au fost două săptămîni de pază, fiindcă n-au fost schimbați de locuitorii din satul Urechești. Se cere curmarea pe viitor a unor astfel de neorînduiri⁴.

În afară de paza propriu-zisă a graniței⁵, locuitorii din satele cordonașe erau obligați și la alte contribuții, cum ar fi construirea pichetelor, aducerea lemnelor pentru încălzit, cumpărarea și întreținerea cailor necesari pentru patrularea între pichete etc.

Printr-o adresă din 9 iulie 1860, comandantul punctului de trecere Focșani intervine pe lîngă prefectul județului R. Sărat ca să oblige satele grănicerești să aducă furaje și remontul necesar și să-l predea aceluși punct. O însemnare din același an ne arată că, de la 1 septembrie 1860 pînă la 1 septembrie 1861, 2 288 de familii din satele grănicerești au contribuit cu 1 463 ocale de orz, 5 172 ocale de fîn și 804 lei,

¹ Arh. St. Buc. Ministerul de Război, Depart. ostășesc, dos. nr. 9/1860, p. 16.

² *Ibidem*, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ *Ibidem*, dos. 193/1850, p. 23.

⁵ Dăm la p. 84 o listă de felul cum era rînduită paza la trei din pichetele punctului Nămoloasa în 1851 (Ministerul de Război, Cancelaria punctului Nămoloasa 282/1851).

toate acestea „trebuincioase pentru hrana a doi cai ai punctului Focșani și pentru remontul șeilor, potcovitul cailor și alte cheltuieli necesare“¹.

În acest timp, dispozițiile referitoare la controlul pasagerilor sînt destul de confuze. O adresă din iunie 1860 arată că biletele romînilor din cele două Principate nu se mai revizuiesc de nimeni². Totuși, numai la o lună după această dispoziție, organele grănicerești ale punctului de trecere Focșani arată prefectului de R. Sărat că diligențele ce vin din

Numele pichetului	Numele satului din care se recrutează	Numele cordonașilor
Salcia din Balta lui Călcii	Golești	<p>Rîndu 1 Toader sin Toader Druța Irimia zăt Stoian Croitoru</p> <p>Rîndu 2-lea Ion zăt Constantin Răileanu Dumitrache sin Constantin Răileanu</p> <p>Rîndu 3-lea Caloianu sin Toader Mocanu Dinu Ștefanoiu Rezerva Neagu Petre Gradișteanu</p>
Gurguieți	Slobozia-Cioraști	<p>Rîndu 1 Toader sin Radu catana Ion Albu</p> <p>Rîndu 2-lea Ion Iamandi Ion Mălureanu</p> <p>Rîndu 3-lea Stoica Dobromir Stan Toma Rezerva Petrea Malureanu</p>
Țarina Boțirlau	Slobozia-Cioraști	<p>Rîndu 1 Ion Stoian Ștefan Albu</p> <p>Rîndu 2-lea Ion Gogonatu Dobre Burban</p> <p>Rîndu 3-lea Ilie Aldea Bucur Ion Lazăr</p> <p>Rezerva 6 (rupt)</p>

¹ Arh. St. Buc., Ministerul de Razboi, Depart. ostașesc, dos. 9/1860, p. 63.

² *Ibidem*.

București pentru Moldova și pasagerii din Moldova pentru București „se angajează și trec frontiera fără nici o formă dictată de legile graniței, care pune pe punct în grea responsabilitate, mai virtos că aduce pagube statului de la taxa pașapoartelor“¹. Bineînțeles că această atitudine se explică prin opinia generală care-și făcuse loc în cele două Principate și care considera că hotarul se mai menține numai de formă, pentru a nu contraveni dispozițiilor prevăzute de convenție.

Problema hotarului dintre cele două Principate de la alegerea lui Cuza și pînă la desființare (1862)

Regimul vamal stabilit în 1847 continuă, cu neînsemnate modificări, și după îndoita alegere a lui Cuza, care, după cum știm, trebuia să guverneze pe baza convenției din 1858. Aceasta nu stabilea nici unirea, nici separația celor două țări, ci înființa un fel de regim hibrid pentru a cărui aplicare trebuia să se bazeze pe neputincioasa Comisie centrală de la Focșani². La dificultățile de ordin tehnic-administrativ se mai adăuga și opoziția boierimii, care, bănuind intențiile domnitorului, începuse să se organizeze în vederea unei lovituri decisive. Pe de altă parte trebuia mult tact și multă răbdare față de unii reprezentanți ai puterilor străine, care urmăreau îndeaproape întreaga mișcare de emancipare a țării, dîndu-și aere de mentori față de domnitor, mergînd pînă la amenințare atunci cînd li se părea că lucrurile intră pe un făgaș neconform cu stipulațiile prevăzute de convenție. Chiar entuziasmul frenetic manifestat de masele care îl simpatizau pe Cuza și care cereau tot mai stăruitor să se treacă la desăvîrșirea unirii devenea un element periculos care trebuia frînat pînă în momentul cînd poziția morală și materială a țării ar fi putut îngădui libertatea unor astfel de manifestări³.

Nici răspunsurile pe care le primește din partea unor puteri în urma demersurilor făcute nu erau prea încurajatoare pentru domnitor. Franța declara că proiectele pentru care Cuza cere sprijinul sînt primejdioase, greu de înfăptuit și pline de consecințe, iar Bulwer (Anglia) telegrafia consulului din Principate să comunice lui Cuza că orice încălcare a convenției avea să fie reprimată cu forța⁴.

În această atmosferă de suspiciuni și amenințări, în care se putea bizui și pe bunăvoința Rusiei — unele puteri îl bănuiau pe domnitor că ar fi avut chiar o înțelegere secretă cu această putere — Cuza con-

¹ Arh. St. Buc., Min. de Război, Depart. ostășesc, dos. 9/1860, p. 63.

² T. W. R i k e r, *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1940, p. 231.

³ Este curios că înșiși oameni de mare răspundere manifestau aceeași nerăbdare în fața tacticii adoptate de Cuza, și chiar un ministru de talia lui Kogălniceanu putea să mărturisească că este pentru proclamarea unirii fără a mai aștepta acțiunea puterilor străine (R i k e r, *op. cit.*, p. 375).

Despre dificultățile întîmpinate de Cuza în acest timp, vezi și N. C o r i v a n, *Acțiunea diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri*, în „*Studii privind Unirea Principatelor*“, p. 404.

⁴ T. R i k e r, *op. cit.*, p. 307.

tinuă să facă demersurile necesare pentru a putea obține modificarea convenției.

În sfârșit, după câteva luni de negocieri între delegații marilor puteri, la 2 decembrie 1861 apare firmanul a cărui redactare fusese dezbătută în comun și care, în sfârșit, prin dispozițiile pe care le conținea, putu să liniștească spiritele în Principate. Firmanul suspenda Comisia centrală de la Focșani, încuviința un singur guvern și o singură adunare, precizând că recunoaște această situație numai pentru durata domniei lui Cuza. Principiul separației se respecta totuși prin *menținerea granițelor între cele două Principate*¹.

La 24 ianuarie 1862, țara întregă sărbătorește de la un capăt la altul marele și mult așteptatul eveniment. În ședința solemnă ce se ține cu acest prilej, domnitorul, vădit emoționat, declară : „Credincios misiunii ce mi-ați dat și cunoscând statornicia voință a românilor de a rămâne pururi uniți, am proclamat atît înaintea domniilor voastre cît și înaintea țării, Unirea definitivă a Principatelor”².

După terminarea discursului, domnitorul a fost aclamat cu cel mai mare entuziasm atît în sala Adunării, cît și în curtea ei, și în drumul străbătut pe jos pînă la scoborirea Dealului Mitropoliei³. Poporul își manifestă entuziasmul prin demonstrații de stradă și prin sutele de telegrame trimise de pe întreg cuprinsul țării. Focșeneni telegrafiază cu această ocazie că poporul din oraș, în entuziasmul lui „făcînd o sărbătoare din acea zi fericită, a mers în pompă la hotarul care trecea prin inima acestei întinse și frumoase țări și au aruncat pietre într-însul, dorînd ca nici urmele lui să nu se mai cunoască în viitor”⁴. Dar o telegramă plină de semnificație și de duiosie totodată este aceea pe care Cuza o primește de la mama lui : „Am dorit a mai trăi — spune aceasta — numai ca să văd România Unită. Astăzi doresc ca Dumnezeu să-mi mai lungească viața numai ca să mă mai bucur cîtva timp de binefacerile acestei sfinte uniri. Te felicit pentru acest act mare. Eu sînt sănătoasă, și poci oare să nu fiu bine astăzi mai ales ? Sultana Cuza”⁵.

Deși țara avea acum o singură Adunare și un singur guvern ales la 23 ianuarie 1862, ea continua totuși să rămînă despărțită, prin granița pe care firmanul o menținuse în speranța unei reveniri la situația dinainte de Unire. A mai existat vreun demers din partea lui Cuza pentru ridicarea acestui ultim vestigiu acum cînd țara era unificată sub raportul politic și economic ? Nici o mărturie nu ne-o atestă ; de altfel este ușor de înțeles că, după insistențele care s-au depus pentru obținerea modificării convenției, nu era de loc oportun ca domnitorul să înceapă demersuri pentru a obține o nouă aprobare referitoare la graniță ; omul care obținuse prin modificarea convenției una dintre cele mai mari victorii politice își dădea seama că situația hotarului despărțitor putea să fie

¹ T. W. R i k e r, *op. cit.* p. 421.

² „Monitorul oficial” din 25 ianuarie 1862.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem*, din 28 ianuarie 1862.

⁵ *Ibidem*, din 9 februarie 1862.

lichidată fără a se mai acționa pe cale diplomatică. Totuși, și acest ultim act trebuia înfăptuit cu multă prudență pentru a nu irita cercurile diplomatice interesate. Deși firmanul cerea ca unică condiție a concesiilor făcute menținerea hotarului de la Milcov, totuși în toate cercurile exista certitudinea că lichidarea acestui ultim vestigiu era o chestiune de zile.

La 29 ianuarie 1862, Ministerul de Finanțe cere Ministerului de Război să răspundă la ce dată încetează funcționarea grânicerilor din comunele de pe linia despărțitoare Moldova—Țara Romînească, pentru a se putea întocmi tablourile de constatare ale contribuabililor din satele cordonașe care pînă atunci erau scutite de impozite¹. În răspunsul pe care-l dă la 31 ianuarie, Ministerul de Război arată că granița dintre România de dincolo și de dincoace de Milcov există încă și că principala îndatorire a acestui cordon este aceea de a se îngădui trecerea sării dintr-o parte în alta ; or, această obligație căzînd după preluarea administrării salinelor de către guvern, „granița a rămas de prisos a mai exista între ambele Principate unite deja”².

La 8 martie, Ministerul de Interne comunică celui de Război „că după realizarea definitivei Uniri a Principatelor, nemaiputînd exista frontiera între ambele țări surori, s-a dat ordin directorului pentru departamentul Moldovei și prefectilor din Rîmnicul Sărat și Brăila, încă din luna trecută, ca pentru orice călătorie în Principatele Unite a locuitorilor pămînteni să se urmeze numai cu bilete de drum, iar nu cu pașaporturi ca mai înainte”³.

Deci ordinul nu hotăra o desființare integrală a graniței, ci numai o simplificare a formalităților pentru locuitorii din cele două Principate. La rîndul lui, Ministerul de Război arată celui de Finanțe că, pentru a putea lua inițiativa de a propune Consiliului ministerial desființarea granițelor dintre România de dincolo și de dincoace de Milcov, trebuie „să i se comunice dacă nu există vreo antrepriză care, prin această măsură suferind pagube, să dea prilej de reclamári și cereri de despăgubiri de la stat”⁴.

Între timp pretențiile apar ; municipalitatea orașului Iași sesizează Ministerul de Finanțe că, prin ridicarea granițelor dintre cele două țări, exportul săului, „apaltul” cărților de joc și taxa pe tutunul turcesc, care constituiau veniturile exclusive ale acelei municipalități, vor avea de suferit, deoarece amplexii fiscului încasau aceste venituri o dată cu vama. Ministerul de Finanțe arată în răspunsul său că taxa asupra săului nu poate constitui un obstacol, deoarece este suprimată prin legile

¹ Arh. St. Buc., Ministerul de Război, Depart. ostășesc, dos. 109/1862.

² *Ibidem*, f. 5, 31 ianuarie 1862.

³ *Ibidem*, f. 8, 8 martie 1862.

În urma acestei dispoziții a Ministerului de Interne, comandantul punctului Focșani arată că după luarea acestor măsuri — desființarea popririi exportului sării între ambele Principate și libera călătorie a locuitorilor dintr-o parte în alta cu simple bilete de drum — misiunea ofițerului ce era destinat la poteca Vîrțișcoi ca comandir a devenit așa de ușoară, încît s-ar putea îndeplini numai de un caporal de grâniceri cu știință de carte (*ibidem*, f. 10, 16 martie 1862).

⁴ *Ibidem*, f. 79, 9 martie 1862.

din decembrie 1861, iar pentru încasarea veniturilor de la celelalte două privilegii sfătuieste municipalitatea să procedeze cum va crede de cuviință, „căci oricum starea noastră de astăzi reclamă de indispensabilă suprimarea fruntariilor de peste Milcov“¹.

În sfârșit, la 28 martie 1862, Ministerul de Război trimitea comandanților punctelor de trecere Brăila, Galați, Focșani, Vădeni următoarea depeșă telegrafică: „În minut veți înceta vizarea pașapoartelor sau a biletelor de drum pentru călătorii din ambele părți ale României, aceste formalități fiind ridicate pentru totdeauna de guvern. Ministrul de Rezbel, I. Ghika“².

Un simplu ordin al Ministerului de Război hotărăște la 26 martie 1862 ridicarea graniței dintre cele două Principate. Măsura a fost luată, desigur, cu consimțământul domnitorului, care avea interesul ca în această problemă să procedeze cu toată discreția pentru a nu irita puterile interesate, și în special Turcia. Deși ordinul era categoric, totuși, lucru foarte curios, situația pe graniță rămâne neschimbată. Pichetele nu se desființează și cordonul de militari continuă să rămână cu efectivele lui vechi. În acest timp lumea se întreabă care sînt motivele care obligă statul să mai facă cheltuieli pentru paza unei frontiere care nu mai există. Paradoxul îl constituie faptul că chiar ministerele de care depindea menținerea sau desființarea graniței își puneau aceleași întrebări.

Trecuse o lună și jumătate de la data cînd Ministerul de Război adusese la cunoștință desființarea tuturor formalităților pentru călătorii din ambele părți ale României. Cunoscînd și faptul că controlul vamal fusese ridicat mai de mult, această dispoziție echivala cu un ordin de desființare a graniței. Totuși, la 5 mai 1862, colonelul Crăsnaru, inspectorul cordonului munților, care avea în subordinea lui pichetele de grăniceri de pe granița dintre cele două Principate, cere Ministerului de Război să-i răspundă dacă pot să-și facă și grănicerii din „puncturile Focșani și Vădeni cortele noi, cele vechi avîndu-le prea de mulți ani, acum cînd se crede că or să se desființeze acești grăniceri de pe linia de strejuire dintre România (sic!) și Moldova“³.

Peste cîteva zile, același colonel repetă adresa, de data aceasta cerînd să i se declare definitiv dacă este desființată paza frontierei, fiindcă grănicerii se găsesc în lipsă de uniforme⁴. Cum am arătat, confuzia domnește și în rîndurile miniștrilor care au căderea și obligația să lămurească această chestiune. Ministerul de Interne cere lămuriri celui de Război, arătîndu-i că, după informațiile pe care le are de la prefectul de Putna, la Milcov sînt încă grăniceri „ce zic că păzesc frontiera dintre România de dincolo de acest rîu de dincoace“. În continuare se cere Ministerului de Război să arate „la ce mai slujește o pază de frontieră în partea despre Milcov și dacă este vreo împedecare legală de a ridica cu desăvîrșire

¹ Arh. St. Buc. Ministerul de Război dos., 109/1862, f. 25, 26 martie 1862.

² *Ibidem*, dos. 9/1862

³ *Ibidem*, f. 28, 2 martie 1862.

⁴ *Ibidem*, f. 56.

paza unei frontiere ce nu mai exista“¹. În același timp, locotenentul Millu, unul din comandantii punctului de trecere de la Focșani, propune Ministerului de Război să aprobe ca pe viitor paza frontierei „să urmeze“ pentru taxa tabacului și a altor venituri ale statului². Ministerul de Război trimite în copie Ministerului de Finanțe atît adresa Ministerului de Interne, cît și adresa cu propunerea locot. Millu, cerînd insistent să dea un răspuns lămurit referitor la granița dintre cele două Principate³. Totodată, același Minister se adresează Ministerului de Interne, arătîndu-i că în intenția pe care o are de a ridica străjuirea de dincolo și de dincoace de Milcov este stînjinit de Ministerul de Finanțe, care, la numeroasele invitații ce i s-au făcut în această problemă, nu a dat nici un răspuns pînă acum. La rîndul lui, Ministerul de Finanțe, în răspunsul pe care îl da la 12 mai, face răspunzător Ministerul de Interne de această întîrziere în problema ridicării graniței, arătînd că taxa pe tutun și „apaltul“ cărților de joc fiind contribuții municipale de competența Ministerului de Interne — acesta nu a răspuns la adresele prin care i se cerea să hotărască asupra regulilor ce urmează a se păstra asupra acestor venituri⁴. În aceeași zi Ministerul de Război primește o adresă și din partea Ministerului de Interne și, lucru destul de ciudat, acesta uită că numai cu cinci zile înainte cerea să i se arate la ce mai slujește paza unei frontiere care nu mai există și ce motive legale împiedică să se ridice paza ei. În opoziție cu spiritul în care era concepută adresa de la 7 mai, Ministerul de Interne recunoaște la 12 mai că a fost unul dintre factorii care a avut un rol hotărîtor în tergiversarea acestei chestiuni. „Singura împrejurare — se spune în adresă — care a făcut pînă acum acest minister a nu se pronunța categoric în privința procedurii către ridicarea grănicerilor de la Milcov au fost îngrijirea dacă antreprenorii tutunului turcesc și a cărților de joc din partea Moldovei nu ar avea cumva cuvinte de pretenții asupra guvernului“⁵.

Este vorba, în realitate, despre cele două antreprize, una asupra cărților de joc importate în țară, alta asupra taxelor pe tutunul turcesc, care foloseau grănicerilor și ampoloaiților fiscalului de la vamă pentru constatarea mărfurilor intrate și care au avut puterea să țină în loc două luni de zile desființarea frontierei dintre cele două Principate.

„Apaltul“ pe cărțile de joc era în antrepriza lui Ion Ivașcu, care plătea municipiului Iași 80 000 de lei anual, iar încasarea taxei pe tutunul turcesc în antrepriza lui Mendel Pozner și Nicolaie Vlaicu, care plăteau anual aceluiași municipiu 216 700 de lei⁶.

Încă de la 26 martie, Ministerul de Finanțe cunoștea faptul că antreprenorii, în cazul ridicării frontierei, au doar latitudinea să poată

¹ Arh. St. Buc. Ministerul din Năuntru către Ministerul de Resbel, dos. 109/1862, f. 57.

² *Ibidem*, f. 58, 18 mai 1862.

³ *Ibidem*, f. 59, 12 mai 1862.

⁴ *Ibidem*, f. 64, 12 mai 1862.

⁵ *Ibidem*, f. 65, 12 mai 1862.

⁶ *Ibidem*.

renunța la contract, fără nici o altă despăgubire. Procesul-verbal în care era lămurită problema aceasta chiar de către membrii Consiliului municipal din Iași a fost trimis Ministerului de Finanțe, iar la 26 martie Ministerului de Război și, în mod sigur, el a fost primit și de Ministerul de Interne, deoarece chiar în cuprinsul procesului-verbal se arată că ședința a avut loc în vederea unui răspuns la o adresă primită de la acel minister¹.

Faptul că din răspunsurile date de aceste ministere în problema desființării graniței se pot desprinde atâtea contradicții ne face să deducem în mod neîndoielnic că manevrele erau conduse de cei câțiva antreprenori care reușiseră să intereseze în acțiunea lor și pe unii funcționari de la cele două ministere: Finanțe și Interne.

Imediat ce Ministerul de Război primește adresele Ministerelor de Finanțe și de Interne, avînd acum dezlegare pentru a acționa în vederea ridicării graniței dintre cele două Principate, înaintează la 14 mai Consiliului de Miniștri un referat în care — după ce arată că efectivul pe granița de dincoace de Milcov se compune din 8 ofițeri, un secretar, un subsecretar, 666 de grăniceri și 111 rezerve, iar în partea de dincolo (Moldova) din doi ofițeri și 38 de grăniceri — propune desființarea acestui cordon, deoarece „pentru importul tutunului turcesc și cărțile de joc nu există în sarcina guvernului nici o pază“².

La 16 mai Consiliul de Miniștri ia în discuție referatul prezentat și, „considerînd că ambele țări, prin a lor unire, n-ar mai avea trebuință de asemenea cordon, a cărui existență nu aduce alt decît cheltuieli statului, decide ca străjuitorii de dincolo și de dincoace de Milcov să se desființeze, iar ofițerilor ce cu această desființare rămîn sur-numerari să li se libereze leafa și diurna ce o primesc, pînă vor intra în complet la alte corpuri sau chiar la corpul graniței ce există despre alte otare“³.

În sfîrșit, ultimul act din istoria acestui hotar se produce la 22 mai 1862, cînd domnitorul Cuza iscălește raportul de desființare a granițelor de dincolo și de dincoace de Milcov, prezentat de colonelul I. Ghica, ministrul de război⁴. La 23 mai același ministru care prezentase raportul de ridicare a graniței spre aprobare se grăbește să trimită comandantului punctului de trecere de la Focșani următoarea telegramă: „Granița s-au desființat, oamenii merg la casele lor, după ce mai întii li se va popri obiectele guvernului și armătura. Canțelaria punctului va trimite cu armătura convoi de dorobanți. Comunică și loc. Millu“⁵.

¹ Arh. St. Buc. Ministerul din Năuntru către Min. de Resbel dos. 109/1862, f. 26.

² *Ibidem* f. 66, 14 mai 1862.

³ *Ibidem*.

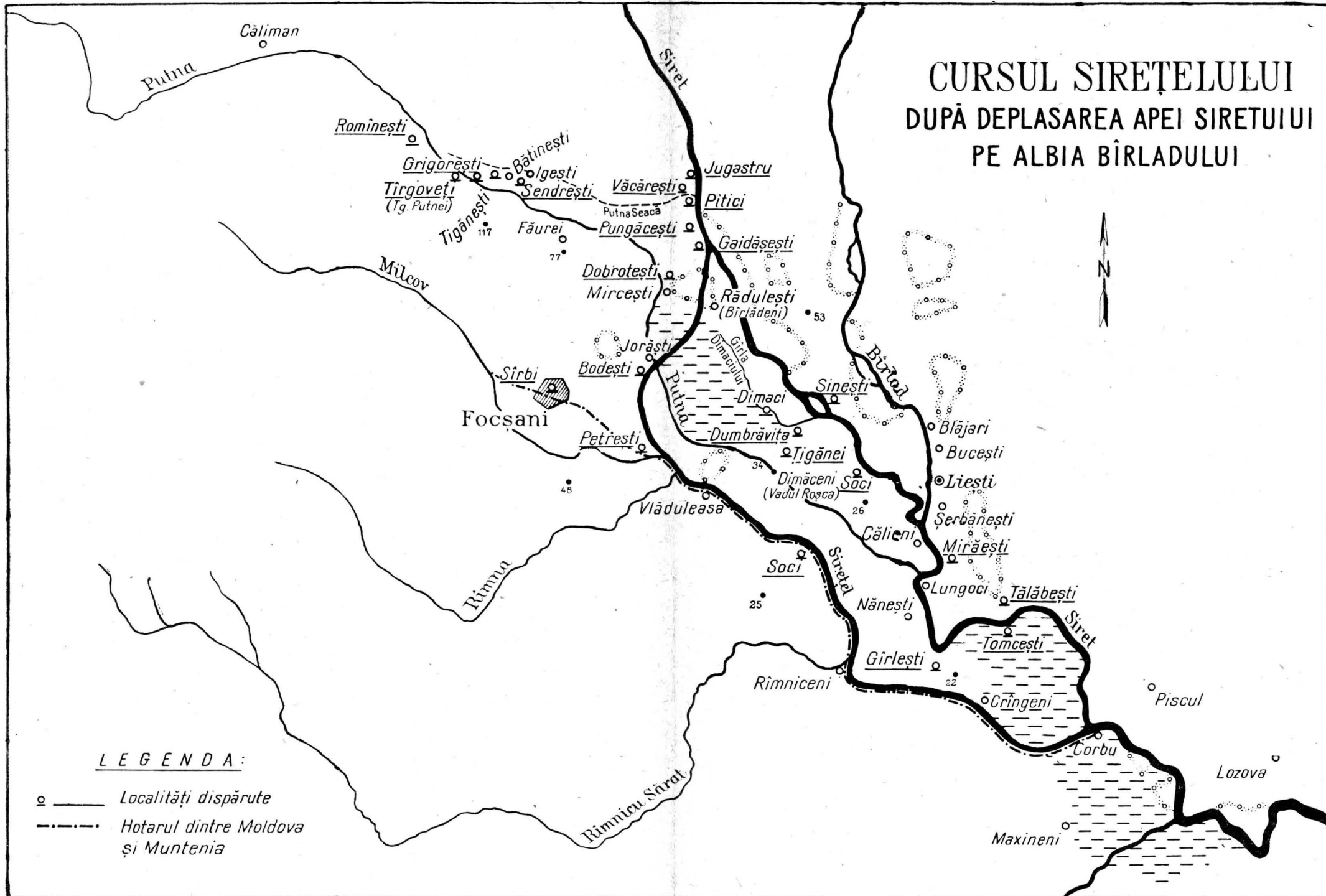
⁴ *Ibidem*, f. 92.

⁵ *Ibidem*, f. 75. Aceeași telegramă este trimisă și celorlalte puncte de trecere de pe granița.

Avem în fața noastră dispozițiile prin care se încheie ultima etapă din istoria Principatelor, și anume aceea prin care se desăvârșește actul de la 24 ianuarie 1859. După câțiva ani de frământări în timpul cărora luptele pentru unire ajunseseră rostul de căpetenie al unei întregi generații, ultima piedică, granița dintre cele două țări, este înlăturată¹ și masele care prin participarea lor dăduseră o amploare atât de mare acestei mișcări puteau acum să aștepte reformele sociale asociate atât de puternic de realizarea actului Unirii.

¹ La 14 iunie, locotenentul Millu aduce la cunoștința Ministerului de Război desființarea frontierei Focșanii Moldovei (ibidem f. 105). Urmează apoi operațiile de inventariere ale lucrurilor care aparțineau unităților militare și de predare a clădirilor care serviseră la adăpostirea pichetelor, consiliilor comunale mai apropiate de aceste puncte (ibidem, f. 125 și 220). Se face propunerea ca acele clădiri care aparțineau punctului Vîrteșcoi să fie vîndute prin scoatere la mezat. Dispoziția se schimbă în urma intervențiilor autorităților locale, care reușesc să obțină aceste clădiri pentru a fi folosite de instituțiile din comună (ibidem, f. 180 și 222). Se face în același timp inventarierea întregului armament care exista la pichetele grănicerești de pe această graniță.

CURSUL SIRETELULUI DUPĂ DEPLASAREA APEI SIRETULUI PE ALBIA BÎRLADULUI

LEGENDA:

- — Localități dispărute
- ··· — Hotarul dintre Moldova și Muntenia

stecat și în frământările revoluționare care au avut loc în Moldova în 1848¹. Mama sa, Soltana Cozadini, a fost, după spusele contemporanilor, o femeie ce poseda o frumoasă cultură².

Alexandru Cuza a făcut primele studii la Iași, în pensionul francez Cunin, unde alături de el au mai învățat, printre alții, V. Alecsandri și M. Kogălniceanu. După terminarea școlii din țară, spre a-și completa studiile, părinții săi l-au trimis la Paris, unde a terminat cursurile colegiului Stanislas, obținând diploma de bacalaureat în litere de la Sorbona la 10 decembrie 1835³. După obținerea acestei diplome, Cuza era hotărât să urmeze medicina, însă, neputând suporta disecțiile, s-a orientat către studiile juridice pe care le-a terminat fără să obțină vreun titlu academic. A fost însă numit membru al societății economiștilor din Paris⁴.

La 15 septembrie 1837, într-un timp când a servi în oaste era considerat ca o datorie de patriot și de înaltă onoare, Alexandru Ioan Cuza s-a înrolat în armată în calitate de cadet (voluntar). Studentul Cuza, ca și studentul Kogălniceanu, făceau astfel parte din oștirea țării⁵. Cuza a făcut parte din oștire până la 8 februarie 1840, când, la întoarcerea sa din străinătate, și-a dat demisia pentru a reintra apoi după 17 ani⁶.

Sederea sa la Paris timp de peste 5 ani⁷, într-o vreme de adânci frământări sociale și politice care au premers revoluția din 1848, a avut, desigur o înriurire puternică asupra formării tinărului Cuza. Aici va fi luat el cunoștință în mod direct cu ideile spiritului revoluționar francez, la care se adăpau și alți tineri revoluționari din Principatele Române.

După întoarcerea de la Paris, Cuza a intrat, în baza studiilor sale, ca membru al Tribunalului din Galați. La 30 aprilie 1844, la Solești, în județul Vaslui, s-a căsătorit cu Elena Rosetti, fiica postelnicului Iordache Rosetti și a Caterinei⁸. Stabilindu-se la Galați, unde își exercita funcțiunea de președinte al tribunalului, Alexandru Cuza n-a rămas pasiv la evenimentele ce aveau loc în Moldova. El a intrat în legătură cu cei ce pregăteau revoluția și nu lipsea de la nici una din întrunirile lor de la Iași. G. Sion, în amintirile sale, vorbind despre capii mișcării din Moldova enumeră și pe Cuzești și arată că ei aveau mare influență și credit în țară⁹. Mai mult decât atât, o scrisoare a lui Alexandru Ioan Cuza din Galați cu data de 9 iunie 1846, către cumnatul său Iordache Lambrino din Birlad, ne arată că el făcea parte din mișcarea revoluționară demo-

¹ Vezi G. h. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în „Studii”, 1958, nr. 3, p. 58.

² A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 18.

³ Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, ed. 2, București, f. a., p. 23.

⁴ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 19.

⁵ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. III, București, 1889, p. 55.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Biografia lui Alexandru Ioan I. Cuza, principele românilor — 1859—1865*, Roman, 1892, p. 7.

⁸ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, p. 19.

⁹ G. Sion, *Surenire contemporane*, București, 1888, p. 181; cf. și G. h. G. h. i. b. ă. n. e. s. c. u, *Cuzeștii*, Iași, 1912, p. CCLVIII.

cratică din 1846 din Moldova, „Asociația patriotică“. Referindu-se în această scrisoare la frământările revoluționare ce aveau loc în Moldova, Cuza arăta că „orice moldovean nu poate fi decît pătruns de speranța pentru prosperitatea țării și mîndru de a fi moldovean, avînd în vedere mișcările patriotice ale nemulțumiților și bunele garanții ale guvernului ; și eu, plecînd cu inima plină de bucurie pentru fericirea țării mele, mă duc s-o compar cu aceea a altor țări și să fac panegiric al guvernului nostru“¹. Aceasta ne arată că Alexandru Cuza era încă din această vreme pătruns de spiritul înalt al luptei revoluționare împotriva feudalismului. Deși prin naștere Cuza se cobora din rîndurile boierimii de mîna a doua, totuși, prin interesele sale economice directe, prin formația sa intelectuală și politică, el s-a alăturat noii clase care își afirma acum puterea — burghezia.

Cînd a început acțiunea revoluționară din Moldova, Cuza s-a aflat printre fruntașii mișcării². În momentul întrunirii de la 27 martie 1848, prezidată de Grigore Cuza³, el a fost alături de unchiul său. În aplauzele neconținute ale manifestațiilor, Cuza a luat cuvîntul, a expus suferințele poporului și a arătat că mai presus de orice trebuie să stea interesele patriei, adăugînd că în ceea ce îl privește „este gata să-și dea viața pentru libertate“⁴.

El a făcut parte și din comitetul celor 16 persoane⁵ care au redactat acea petiție-memoriu pe care au înaintat-o domnitorului Mihail Sturza. G. Sion, într-o scrisoare către Barițiu, arată că în mijlocul celor rămași să redacteze petiția s-a ridicat Alexandru Cuza împreună cu alți doi, care au ținut discursuri foarte înflăcărâte, îndemnînd la răscoală prin cuvintele : „Să mergem asupra baionetelor tiranului. Să ne scaldăm în sîngele nostru și al său“⁶. Entuziasmat de măreția acestui moment, Cuza și-a încheiat cuvîntarea în felul următor : „Da, fraților ! Să murim ! Dar să ne pregătim pentru ca să murim. Cu moartea noastră trebuie să deschidem un viitor nației noastre, vrednic de trecutul strămoșilor noștri romani. Astăzi, toate națiile învie ; trebuie să învie și a noastră“⁷.

În urma acestei agitații, Alexandru Cuza a fost prins, legat cot la cot și dus la cazarmă, unde a fost bătut și rănit la un picior, rană de care el a suferit mult timp⁸. A doua zi de la prindere, împreună cu alți fruntași ai mișcării, Cuza a fost trimis sub pază la Galați pentru a fi trecut apoi hotarul Dunării și predat turcilor la Măcin. Dimitrie Sturza, general-inspector al miliției moldovenești, arăta printr-o circulară din 28 martie 1848, trimisă către comandanții trecătorilor, că pentru „însemnații

¹ G. h. Ungureanu, *op. cit.*, p. 64.

² N. Iorga, *Unirea Principatelor (1859), povestită romînilor cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la întemeierea statului român*, Vălenii de Munte, 1909, p. 106.

³ Cf. G. h. Ghibănescu, *Cuzeștii*, Iași, 1912, p. CCLXI.

⁴ *Anul revoluționar 1848 în Moldova. Mărturii și documente*, vol. I, București, 1950, p. 215—216.

⁵ G. Sion, *Suvenire contemporane*, București, 1888, p. 176.

⁶ *Enciclopedia Romîniei*, vol. I, p. 833.

⁷ Cf. Dumitru Hîncu, *Kogălniceanu*, București, Edit. tineretului, 1960, p. 129.

⁸ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 19.

mai jos revoltanți“, printre care și Alecu Cuza, să fie cu „neadormită priveghere în tot cuprinsul distanței... spre a nu se putea întoarce numiții scriși în Prințipat“¹. Ajuns la Galați, după ce a fost ținut sub un regim foarte aspru la cazarmă, urma să fie dus în surghiun la Măcin. Soția lui Cuza, care fusese înștiințată de trecerea captivilor spre Galați, a alergat repede aici și, prin mijlocirea consulului englez Cuningham, a cumpărat pe marinarii greci care trebuiau să întovărășească pe cei prinși. În felul acesta marinarii au condus pe surghiuniți, în loc de direcția Măcinului, spre Brăila, de unde cei prinși s-au răspândit în toate părțile. Astfel, la Brăila, Alexandru Cuza a scăpat de sub paza soldaților, împreună cu o parte din tovarășii săi. După aceea s-a îmbarcat pe un vapor austriac, mergând spre Pesta.

De la Baziaș au pătruns cu toții în Transilvania, cu intenția vădită de a nu se depărta prea mult de granița Moldovei. Aici, Alexandru Cuza, laolaltă cu ceilalți pribegi, a participat la adunarea care s-a ținut în mai 1848 pe Cimpia Libertății din Blaj². Delegații din Moldova, împreună cu Cuza, au susținut ideea justă, lansată de Bălcescu, că românii transilvăneni trebuie să colaboreze cu ungurii la lupta pentru libertate. Din Transilvania, împreună cu ceilalți tovarăși ai săi, Cuza a venit la Cernăuți, unde a locuit cîțva timp în casa lui Eudoxiu Hurmuzachi, deschisă tuturor refugiaților din Principate³. Aici a luat ființă un comitet revoluționar, cunoscut sub numele de „Societatea romînească din Cernăuți“, din care a făcut parte și Alexandru Cuza. În cadrul comitetului revoluționar au avut loc mai multe ședințe, ținute în iunie și iulie 1848. Cuza a participat la toate ședințele comitetului și a făcut parte din comisia instituită pentru administrarea banilor încasați în cadrul societății⁴. Aici Cuza a participat activ, alături de ceilalți revoluționari moldoveni, la acțiunea de tipărire și răspîndire a broșurilor politice și la alcătuirea memoriilor trimise ambasadelor străine. Într-unul din apelurile lansate de comitetul revoluționar către poporul moldovean în iunie 1848, semnat și de Cuza, se arată că poporul trebuie să aibă „nădejde bună și unire, fiindcă Mihail Sturza va fi demis din domnie“⁵.

Ivindu-se holera la Cernăuți, Cuza a plecat la Viena în noiembrie 1848. La 24 ianuarie 1849 el se afla la Viena, de unde scrie lui Eudoxiu Hurmuzachi despre situația materială a refugiaților moldoveni⁶. Aici, împreună cu N. Pisoschi, un prieten intim, și cu Dumitru Rosetti, cumnatul său, a asistat la lupta dintre armata care refuza să meargă contra ungarilor și care era sprijinită de studenți, și regimentele rămase cre-

¹ *Anul revoluționar 1848 în Moldova. Mărturii și documente*, vol. I, p. 18.

² N. I o r g a, *Unirea Principatelor (1859) povestită romînilor cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la întemeierea statului român*, p. 106.

³ T. B ă l a n, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina (1848)*, Sibiu, 1944, p. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 14—15.

⁵ *Ibidem*, p. 38.

⁶ *Ibidem*, p. 114.

dincioase împăratului. De la Viena, Cuza a mers la Paris, apoi la Constantinopol, de unde s-a întors în țară o dată cu Grigore Alexandru Ghica care fusese numit domn în Moldova în 1849.

*

În Moldova, după revoluția din 1848, în cadrul luptei pentru unire, un rol de frunte l-a avut și Alexandru Ioan Cuza, care a fost, după expresia consulului francez Place, unul din șefii cei mai ardenti ai unirii¹.

Astfel, în 1856², cum rezultă dintr-o scrisoare din 12 august, el s-a ridicat împotriva ocupării țării de către trupele austriece, a căror cartiere se prelungea în Moldova peste termenul fixat³.

Într-altă scrisoare, după conținut din același an, Cuza își exprima speranța într-un viitor mai bun al țării sale, pe care-l socotea foarte apropiat. În aceeași scrisoare el se arată foarte mîhnit de starea de corupție ce domnea în organizarea statului și de lipsa de patriotism ce domina spiritul politic al vremii și în locul căruia, cum arată el, nu găsești decît egoismul cel mai mizerabil și mai feroce⁴.

O dată cu anul 1857, anul deschiderii adunărilor ad-hoc în Principatele dunărene, lupta maselor pentru unire a căpătat un caracter din ce în ce mai revoluționar. În această luptă s-a angajat și Cuza, care, alături de Kogălniceanu, a fost unul din susținătorii activi ai unirii.

O corespondență din 9 martie 1857 a lui Thouvenel către Walewski îl caracteriza pe Cuza ca fiind unul din partizanii ce reprezenta cele mai multe garanții pentru unire și-l aprecia ca „excelent și neutru”⁵.

În timpul caimacamului Vogoride, Cuza și-a exprimat dorința de a reintra în rîndurile oștirii, din care făcuse anterior parte în calitate de cadet. Caimacamul, prin ordinul de zi către armată din 4 martie 1857, a confirmat reintrarea lui Cuza în oștire cu gradul de sublocotenent și ca atașat la statul-major superior⁶. Cuza a continuat lupta pentru unire și, în această calitate, a purtat corespondență cu unele personalități politice străine în scopul de a crea o opinie publică internațională favorabilă unirii Principatelor Romîne⁷.

La puțin timp după reintrarea lui Cuza în armată, Vogoride, luînd în considerație exactitudinea cu care acesta își îndeplinea serviciul în calitate de aghiotant al palatului, îl avansează la rangul de locotenent

¹ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. IX, București, 1901, p. 231.

² Cuza a fost numit pîrcălab de Galați la 14 februarie 1857 prin ordinul Ministerului de Interne nr. 4 533 (cf. *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne (1854—1857)*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1961, p. 16.

³ T. Bălan, *op. cit.*, p. 20—21.

⁴ A. Gorovei, *Un mănunchi de documente cu privire la Unirea Principatelor*, Cernăuți, 1926, p. 21.

⁵ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. IV, București, 1889, p. 24.

⁶ *Ibidem*, p. 55.

⁷ Cf. corespondența din 27 martie 1857 dintre Cuza și Carro din Penzing din Austria (vezi *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. IV, București, 1889, p. 278).

prin ordinul de zi din 12 aprilie 1857¹. La 4 zile de la această avansare, printr-un alt ordin, Cuza este ridicat la rangul de căpitan, drept recompensă pentru buna conducere a afacerilor ca pîrcălab al portului Galați². La 21 aprilie 1857 Vogoride înaintează pe Cuza la gradul de maior pentru zelul de care a dat dovadă în serviciul statului³. Această ascensiune fulgerătoare a lui Cuza pînă la gradul de maior în mai puțin de o lună de zile, apoi colonel în 1858, a făcut ca el să apară în ochii opiniei publice ca omul de încredere al caimacamului antiunionist Vogoride. Păreră aceasta a dăinuit pînă la demisia sa din 24 iunie 1857, cînd Cuza a protestat cu vehemență împotriva amestecului caimacamului în alegerile pentru Divanul ad-hoc al Moldovei⁴.

Demisia lui Cuza a avut un ecou deosebit atît în țară, cît și în străinătate. Poetul Sion a cîntat această demisie și a arătat printr-un articol că acest bărbat era demn de timpii antici⁵.

Comitetul central al unirii din Iași, printr-o circulară către comitetele unioniste din toate județele țării, arată că demisia motivată a lui Cuza „a făcut mare senzație și a dat însemnător sprijin protestației generale ce s-a trimis la București”⁶. Consulul francez Place, în corespondența sa către Walewski din 6 iulie 1857, relevă importanța demisiei lui Cuza, calificînd-o drept un act oficial „de o gravitate extremă”, un act teribil de acuzare contra guvernului moldovean, care demască politica de amestec a Turciei și Austriei, politică fără precedent în istoria oricăror alegeri generale a vreunei țări. În aceeași corespondență se arată că Prefectura Galațiului era cea mai importantă din Moldova, iar Cuza, care o administra, „unul din funcționarii cei mai capabili, cei mai cinstiți și cei mai energici ai țării”⁷.

De asemenea, într-o scrisoare a lui C. V. Virnav către C. Hurmuzachi din 7 iulie 1857, se arată că demisia lui Cuza a avut o puternică înfrîurire asupra opiniei publice din Moldova, făcînd „o mare și favorabilă senzație chiar și asupra neunioniștilor”. Ca urmare a acestui fapt, membrii Comitetului central al unirii din Iași au găsit de cuviință să scoată mai multe copii de pe această demisie pe care au difuzat-o „cît și pe unde au putut”⁸.

Cuza a participat și la ședințele Divanului ad-hoc al Moldovei, în calitate de deputat al ținutului Galați⁹, însă nu a luat parte la discuții, întrucît se considera lipsit de talentul vorbirii.

¹ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. IV, p. 415.

² *Ibidem*, p. 451.

³ *Ibidem*, p. 485.

⁴ *Ibidem*, vol. V, 1890, p. 47.

⁵ Cf. D. Bolintineanu, *Cuza-Vodă și oamenii săi. Memoriu istoric*, ed. 4., București, 1870, p. 16.

⁶ *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. V, p. 51.

⁷ *Ibidem*, p. 53—54.

⁸ *Ibidem*, p. 171.

⁹ După demisia din funcția de pîrcălab al districtului Covurlui la 26 iunie 1857, Alexandru Ioan Cuza cere înscrierea sa între alegătorii orașeni pentru Adunarea ad-hoc (cf. *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne (1854—1857)*, vol. I, p. 91 și 105).

Urmărind procesele-verbale ale ședințelor Adunării ad-hoc¹ a Moldovei, se constată că Alexandru Cuza susține prin votul său amendamentele și propunerile cele mai importante care au venit în dezbaterile Adunării ad-hoc. Astfel, el a subscris alături de alți 21 de deputați în frunte cu Mihail Kogălniceanu, amendamentul cu privire la desființarea privilegiilor de clasă². Cu prilejul unei alte ședințe, împreună cu alți 14 deputați, Cuza a susținut amendamentele lui Kogălniceanu privitoare la unele probleme de interes general, printre care și problema referitoare la „instrucția publică gratuită și obligatorie în toate orașele și satele”³. El a sprijinit și propunerea lui C. Negri, I. Roată, R. Sava, I. Levărdă, V. Bălaș și D. Bălan cu privire la împrăștierea țăranilor, votând pentru discutarea și rezolvarea ei⁴.

Împreună cu C. Negri, Cuza a alcătuit și un proiect de conducere a orașelor din partea deputaților din Galați, prin care cerea organizarea de municipalități în orașele României, care să-și aibă consiliile lor și să se ocupe de treburile economice și edilitare ale orașelor⁵.

După scurgerea unui an de la încheierea lucrărilor Divanului ad-hoc, Cuza a fost confirmat, prin ofisul cămăcămiei din 23 octombrie 1858, locțiitor de hatman⁶. A făcut parte și din consiliul administrativ ce era însărcinat, printre altele, cu elaborarea unui proiect de instrucțiuni electorale care să stea la baza alegerii domnitorului⁷. În același timp a fost ales deputat și în Adunarea electivă a țării, care și-a început lucrările în ziua de 28 decembrie 1858. Cu acest prilej, Cuza a manifestat mult interes și elan patriotic pentru cele mai însemnate probleme care au format obiectul dezbaterilor din adunare. Participând la discuțiile ce au avut loc în legătură cu unii deputați aleși, dar contestați de adunare, Cuza arăta că „trebuie să punem patimile deoparte și să deschidem era Constituției prin dreptate și frăție”⁸. Activitatea sa revoluționară în etapa premergătoare anului 1848, dar mai ales în etapa luptei pentru unirea celor două țări surori, au făcut din Cuza un luptător popular și cunoscut atât pe plan politic intern, cât și în afara granițelor țării. Aceasta explică, în parte, și îndoita sa alegere ca domn al Moldovei și al Țării Românești la 5 și 24 ianuarie 1859 și entuziasmul deosebit al maselor populare la

¹ La 5 septembrie 1857 Alexandru Cuza fusese ales în unanimitate deputat în Adunarea ad-hoc a Moldovei cu un număr de 266 de voturi (cf. *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne 1854—1857*), vol. I, p. 222.

² *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI, partea I, București 1896, p. 134—135.

³ *Ibidem*, p. 267.

⁴ D. A. S t u r d z a, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, București, 1912, p. 432—434.

⁵ *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne (1854—1857)*, vol. I, p. 258—259.

⁶ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VII, București, 1892, p. 612.

⁷ *Ibidem*, p. 614.

⁸ *Ibidem*, vol. VIII, București, 1900, p. 194.

aflarea știrii că Alexandru Cuza fusese menit să întruchipeze principiul unirii celor două țări¹.

•

Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza în ambele Principate Române n-a constituit însă decît prima etapă a unirii lor, deoarece acest act trebuia să fie recunoscut și de marile puteri europene. Rămînea, așadar, ca domnitorul Cuza, sprijinindu-se pe lupta întregului popor român, să apere și să consolideze pe plan diplomatic ceea ce masele populare făuriseră deja la 24 ianuarie 1859, cu alte cuvinte să înfăptuiască acea unire completă ce devenise, cum zicea el, „religia politică a țării”². De aceea nu întîmplător, cu prilejul unei convorbiri cu A. Panu la puțin timp după îndoita sa alegere, Cuza avea să declare acestuia următoarele: „Unirea este credința mea politică, ea este ținta de mîntuire a națiunii romîne, la care părinții noștri au căutat a ajunge și la care sper că vom putea ajunge. Eu trebuie să fac unirea, sînt dator către nația care m-a ales și către istoria către care trebuie să am o responsabilitate”³.

Intr-adevăr, activitatea lui Cuza dintre anii 1859 și 1866 ne arată pe luptătorul patriot și progresist, pe reformatorul democrat care, alături de Mihail Kogălniceanu și de alte forțe progresiste, avea să săvîrșească acte și reforme de o mare însemnătate istorică. Aceste acte și reforme trebuiau să fie, cum însuși avea s-o spună, „însuflețite de spiritul libertății, al egalității și al propășirii, pentru binele și fericirea obștească”⁴.

Primul act la care domnitorul Cuza și-a adus o contribuție însemnată îl constituie actul desăvîrșirii Unirii Principatelor. Ca reprezentant înaintat al burgheziei, el își dădea seama că, spre a crea un cîmp larg și liber de activitate puterii economice a clasei pe care o reprezenta, trebuie să lupte pentru a șterge cu desăvîrșire hotarele dintre cele două Principate.

În lupta pentru desăvîrșirea unirii, Cuza a întîmpinat mari greutăți, cauzate atît de reacțiunea internă a conservatorilor, cît și de cea externă a Turciei, Austriei și Angliei, care se opuneau cu înver-

¹ În aceasta privință vezi N. A d ă n i l o a i c și M a t e i D. V l a d, *Rolul maselor populare în făurirea unirii țărilor romîne*, în „Studii”, 1959, nr. 1, p. 94—103; vezi și D a n B e r i n d e i, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în țara Romînească*, în „Studii”, 1955, nr. 2, p. 51—74; și C o r n e l i a B o d e a, *Actul original al alegerii prealabile a lui Alexandru I. Cuza, domn al „Principatelor Unite”*, în „Studii”, 1959, nr. 1, p. 267—268; C. C. G i u r e s c u, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 347—386.

² N. I o r g a, *Mesaje, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza-Voda*, Valenii de Munte, 1910, p. 60—61 (în continuare: *Mesaje, proclamații etc.*).

³ M. S a v e l, *Domnia marelui domnitor român Alexandru Ioan I. Cuza și epoca glorioasă a romînilor*, ed. 2, Bacău, 1911, p. 27; cf. și C r i s t a c h e G e o r g e s c u, *Cuza-Voda*, Tirgoviște, 1912, p. 16.

⁴ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 58.

șunare actului de la 24 ianuarie 1859. Recunoașterea oficială a dublei alegeri, ca și desăvârșirea administrativă și politică a unirii, s-a datorat acțiunii revoluționare a maselor populare, ale căror interese pe plan politic și diplomatic au fost însă susținute cu multă energie de către domnitorul Cuza și de alte figuri progresiste ale vremii. Această energie și-a găsit izvorul în lupta întregului popor român. Pătruns adânc de importanța misiunii ce-i fusese încredințată, Alexandru Ioan Cuza avea să lupte pentru atingerea acestui prim țel politic. Într-un discurs ținut la 15 octombrie 1861, el declara: „De la suirea mea pe tronul României, unirea a fost statornicul obiect al preocupărilor mele”¹.

Cuza a știut, cu ajutorul sfetnicilor și agenților săi, îndeosebi al lui C. Negri și V. Alecsandri, să acționeze cu multă vigoare și energie pentru a trage „tot profitul posibil pentru fericirea și independența poporului său”². Sprijinindu-se pe forțele progresiste din interior și găsind un prețios ajutor diplomatic în Franța și Rusia, Cuza a izbutit să conducă cu multă dibăcie tot șirul de inițiative în favoarea Principatelor. De altfel, în tot acest răstimp, se constată cum domnitorul recurge la tot felul de măsuri administrative pe plan intern și de combinații diplomatice pe plan extern pentru a grăbi și apropia momentul unirii administrative a Principatelor. Încă de la 17/29 mai 1859, el scria către conducătorii puterilor europene: „Unirea desăvârșită, definitivă este mai mult ca oricând nevoia celor două Principate”³.

Dacă Cuza a știut să ocolească orice pas greșit care ar fi putut compromite unirea, în aceeași măsură se poate spune că el nu s-a lăsat niciodată intimidat de vreunul din reprezentanții puterilor străine și nu și-a ascuns împotrivirea sa față de asupritorii otomani. Într-o depeșă telegrafiată a consulului Angliei la București, Colqhoun, din 27 februarie 1859, se arată de către acesta următoarele: „Cuza e înzestrat cu multă judecată și prudență și, după cât se pare, își înțelege pe deplin situația. El m-a asigurat că se va înclina cu toată supunerea în fața hotărârii conferinței europene, însă a spus (și a repetat-o de trei ori) că, dacă turcii încearcă să intre pe teritoriul muntean, se va așeza în fruntea poporului său și va fi vărsare de sânge. Mi-a declarat că are 20 000 oameni în Muntenia și 10 000 în Moldova și că nu se teme de ce va face Turcia”⁴. Într-adevăr, cu prilejul multor evenimente, Alexandru Ioan Cuza avusese posibilitatea să constate că masele populare pot suporta nu numai vicisitudinile istoriei, dar pot determina chiar mersul ei, așa cum o dovediseră la 24 ianuarie 1859. În tot timpul luptei pentru desăvârșirea unirii, Cuza trece deseori de la declarații aparent inofensive la declarații fățișe și categorice, uneori amenințătoare pentru puterile garante, arătând că poate desăvârși

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 60—61.

² Cf. Dan Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea unirii (24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 423.

³ T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1944, p. 306.

⁴ *Ibidem*, p. 270.

unirea sprijinindu-se „pe masa populației“ și pe armată¹. Dacă asemenea declarații Cuza le făcea în vara anului 1860, un an mai târziu, la 31 august 1861, el avea să declare și mai categoric consulului Austriei: „Ne trebuie unirea; dacă nu ne-o va acorda puterile, vom fi siliți să ne-o dobîndim singuri“².

Din cauza limitelor poziției sale de clasă, cu toată lupta patriotică pe care a dus-o și cu toată dorința-i sinceră de a desăvîrși unirea și de a reforma societatea romînească, Cuza a așteptat însă deseori ca împrejurările din afară, jocul complicat al diplomației europene, să-i dea prilejul să treacă la fapte. De aceea el a preferat să realizeze desăvîrșirea unirii cu „asentimentul Europei și în mijlocul ordinei și al legalității“³. Pentru a grăbi această operă, Cuza a întreprins în septembrie 1860 și o vizită la Constantinopol, spre a-l convinge pe sultan să recunoască Unirea Principatelor.

Vizita la Constantinopol a constituit, desigur, un succes pentru domnul unirii, succes care a fost — cum spunea Cuza — în primul rînd „al țării“⁴. A trebuit să treacă însă un an de la această vizită pentru ca cerințele juste ale poporului român să fie satisfăcute. În acest răstimp, Cuza a stăruit insistent pe lingă sultan să aprobe unirea completă, fapt obținut abia în noiembrie 1861. În felul acesta, datorită sprijinului constant și entuziast dat de masele ideii de unire, precum și neobositei activități diplomatice a lui Alexandru Ioan Cuza și a sfătuitoarelor săi pe plan extern, unirea deplină a fost, pînă la urmă, cucerită⁵. De aceea cu drept cuvînt, în proclamația sa către poporul român din 11 decembrie 1861, Alexandru Ioan Cuza, vestind în mod oficial realizarea unirii depline pe plan administrativ, avea să declare: „În zilele de 5 și 24 ianuarie ați depus toată a voastră încredere în alesul națiunii, ați întrunit speranțele voastre într-un singur domn; alesul nostru vă dă astăzi o singură Romînie“⁶. Într-adevăr, în etapa luptei pentru desăvîrșirea unirii, Cuza are un merit personal deosebit. Dîndu-și seama de dorința și aspirațiile naționale ale poporului său, Cuza a știut, în toată perioada dintre 24 ianuarie 1859 și 24 ianuarie 1862, să ocolească cu mult tact și prudență orice acțiune și primejdie care ar fi putut duce la anularea unirii. În proclamația sa din 11 decembrie 1861, Cuza prezintă unirea ca un rezultat al luptei poporului român și nu ca un dar al puterilor europene.

¹ Cf. Dan Borindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrșirea unirii (24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 431.

² R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938, p. 326—327; cf. și Dan Borindei, *op. cit.*, p. 441—442.

³ Cf. Dan Borindei, *op. cit.*, p. 431.

⁴ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 40.

⁵ Vezi în această privință unele aspecte în studiile ample și documentate ale lui N. Corivan, *Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui A.I. Cuza, și Dan Borindei, op. cit.*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 387—412, și, respectiv, 413—419.

⁶ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 224.

Obținută prin lupta dîrză a maselor populare și prin eforturile lui Alexandru Ioan Cuza ca și ale altor luptători progresiști, unirea definitivă a marcat un moment important în dezvoltarea istorică a statului național român.

*

Rolul progresist al lui Cuza constă însă nu numai în lupta și strădaniile sale pentru desăvîrșirea Unirii Principatelor, ci și în elaborarea de legi și în crearea de instituții care aveau să schimbe organizarea statului și să creeze România modernă. Pătruns de un puternic patriotism pentru țara și poporul său și sprijinindu-se pe un grup de personalități înaintate în frunte cu Mihail Kogălniceanu, Cuza a acționat în direcția înfăptuirii unor reforme progresiste și democratice. Încă cu un an înainte de desăvîrșirea unirii, Cuza considera că „ar socoti de cetățean rău“ pe acela care „s-ar ține astăzi de lături“ sau care, „mișcat de un interes meschin, ar cuteza a pune piedici lucrării noastre comune“ care trebuie să ducă la „înaintarea și binele scumpei noastre patrii“. „România — continua el — e ostenită de încercări zadarnice, fără țel, fără folos... Ea voiește să pășească înainte și să dea semne de viață“¹.

Doi ani mai tîrziu, cu prilejul discursului din 24 ianuarie 1862, Cuza avea să declare, de asemenea, următoarele: „Astăzi statul nostru s-a așezat pe o temelie mai întinsă. O eră nouă ni s-a deschis. Sosiți la acest stadiu al viitorului nostru... trebuie să punem toată activitatea noastră într-o comună conlucrare pentru dezvoltarea morală și materială a României“².

Cuza era ferm convins că Principatele trebuie să capete instituții care să garanteze înflorirea economiei și culturii pe temeiuri cu totul noi. De aceea el considera că „progresul și legalitatea“ trebuie să devină „deviza“ tuturor celor chemați să conducă țara, deoarece ele constituiau, după părerea sa, „cele mai sigure mijloace pentru consolidarea poporului român“. Personal ținea să asigure pe cei care îi dăduseră mandatul de domnitor că „va fi neadormit pentru a ajunge la ținta constantă a tuturor aspirațiilor legitime ale țării“, pentru a „întemeia astfel fericirea României“³.

Cuza a fost un domnitor cu vederi progresiste și el a pus mult zel pentru a instaura în țară, în sectoarele vieții economice, sociale, politice și culturale, spiritul de muncă, de dreptate, ordine și disciplină. Era un adversar hotărît al nepăsării în muncă, al abuzurilor funcționarilor și lipsei de punctualitate. De aceea în toate împrejurările el a simțit o adevărată repulsie față de vechiul regim al privilegiilor, abuzurilor și hatîrurilor feudale. Pornind de la aceste convingeri progresiste, Cuza avea să declare că în era nouă pe care o trăia țara ar dori „ca nici mă-

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 11—12.

² *Ibidem*, p. 64—65.

³ *Ibidem*, p. 56—57.

car cuvîntul de abuz să nu mai existe“¹, iar punctualitatea „să devie regula noastră nestrămutată“². În ceea ce privește „ordinea“ și „legalitatea“, Cuza le considera ca fiind „două neapărate condiții ale prosperității publice“³. În legătură cu aceasta, ținem să subliniem faptul că în concepția și vederile sale, deși „ordinea și legalitatea“ se limitau la un cadru strîmt, exclusiv burghez, totuși Cuza arăta că cu cît „cineva este pus mai sus, cu atît mai mult el trebuie să respecte legea și să fie pedepsit mai aspru cînd nu o păzește“⁴. Cu alte cuvinte, el nu înțelegea ca în aplicarea legilor să existe măsuri diferite, unele mai ușoare pentru asupritori și altele mai aspre pentru cei asupriți. Cu același prilej, Cuza avea să declare că națiunea i-a „delegat suveranitatea“ nu ca să aibă „două măsuri“, în care să permită unora „toată licența“, iar „celorlalți să nu le dăm măcar dreptatea“⁵.

Domnitor cu idei înaintate, Cuza n-a putut rămîne indiferent la modul cum evolua țara. De aceea, încă din primul an al domniei sale, dîndu-și seama de risipa, abuzurile și haosul ce existau în domeniul finanțelor țării, el își manifestă dorința ca „regula cea mai perfectă și cumpănirea cea mai dreaptă să se stabileze numaidecît între venituri și cheltuieli“⁶. El considera necesar să atragă atenția că pentru a înlătura jaful și camăta trebuie să se înființeze o singură bancă, aceea a Ministerului de Finanțe, care să poată fixa un buget autentic „în care țara întreagă să poată vedea dintr-o singură ochire starea sa ade-vărată“⁷.

În timpul domniei lui Cuza s-au contractat o serie de împrumuturi externe care au ușurat pătrunderea capitalurilor străine în țară. Dar, pentru a nu greși, noi trebuie să judecăm asemenea acte numai în raport cu condițiile obiective de ordin economic, social și politic, existente în epoca dată. Cuza, însuși, înțelegea întrebuintarea împrumuturilor numai în scopuri care să ducă la „dezvoltarea prosperității publice“, considerată de el ca fiind „țelul pe care ni-l propunem și la care trebuie să ajungem numaidecît“⁸. De altfel, vorbind de împrumuturi, el avea să declare următoarele: „Departee de noi de a împinge țara pe o cale de împrumuturi nesfîrșite“. „Noi nu ne vom împrumuta — adăuga el — decît pentru a putea învinge greutățile de față, lăsate nouă de tristele împrejurări ale trecutului, și mai cu seamă pentru... a pune în mișcare toate trebile țării, care se află în cea mai ticăloasă amorțire“⁹. Însuflețit de marile transformări economice și sociale din a doua jumătate a secolul al XIX-lea și năzuind „să ridice neamul românesc la

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 28.

² *Ibidem*, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 46.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 47.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ *Ibidem*, p. 13.

⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁹ *Ibidem*, p. 14.

locul ce i se cuvine"¹, Cuza spunea că sînt multe de creat în țară: „Avem a întemeia creditul nostru public, a deschide drumuri, a face poduri, a împodobi și a sănătăți orașele, a lărgi porturile, a înflori comerțul, a încuraja industria, a întări armata, a săpa canaluri, a întinde linii de drum de fier pe suprafața pămîntului nostru pentru înlesnirea comunicărilor și, într-un cuvînt, a dezvolta toate stabilimentele publice"². Asemenea sarcini aveau un caracter progresist pentru epoca respectivă și, o dată puse în practică, ele ar fi putut duce la propășirea economică a Romîniei. Aceasta cu atît mai mult cu cît Cuza năzuia ca „lucrurile ce s-ar întreprinde în folosul obștească"³ să fie executate numai „supt privegherea statului“ pentru a înlătura orice abuzuri din partea capitaliștilor și antreprenorilor particulari. Deși considera că „aceste cheltuieli, cînd sînt bine făcute, sînt roditoare, căci ele aduc un folos vederat nației“⁴, el n-a putut depăși concepția și limitele unor luptători burghezi mai înaintați. Cu toate acestea, Cuza n-a urmărit să trăiască din sudoarea poporului și nici n-a căutat să se îmbogățească și să adune sute de milioane pentru a le depune la băncile străine, așa cum a procedat monarhia prusacă în cei peste 80 de ani de dominație în țara noastră. Cuza a folosit de la țară lista civilă, fixată la 60 000 galbeni anual, și a ieșit sărac din domnie⁵. Acest domnitor a luptat ca în țară să predomines spiritul de libertate, egalitate și de „propășire“ care să ducă la „binele și fericirea obștească“⁶.

În strînsă legătură cu aceste preocupări se cuvine să scoatem în evidență faptul că, în timpul domniei sale, Cuza a țintit nu numai la ridicarea economică a țării, dar și la ridicarea culturală a poporului său. Pînă și în executarea unor lucrări publice de către unii întreprinzători străini el vedea nu numai „dezvoltarea prosperității publice“, ci și „un alt avantajiu“, un fel de „școală practică“ pentru romîni, la care să se formeze, cum spunea el, „o mulțime de arhitecți, de ingineri și de constructori pe cari nu vom mai avea nevoie de a-i trimite cu mari cheltuieli în străinătate ca să-și capete instrucție“⁷. În această direcție, Cuza ținea să remarce că școlile romînești, deși există de 27 de ani, „nu au realizat nicicum sperările nației“. O cauză importantă a acestei stagnări el o vedea și în faptul că „noi am prea căutat a imita aceea ce se petrece în alte țări, pregătind oameni pentru profesii liberale“⁸. Văzînd în educația poporului cele mai bune garanții de progres și de patriotism, el arăta că Romînia, spre deosebire de alte țări, „are și alte nevoi, ce îi sînt speciale și la care a sosit timpul ca să ne gîndim“⁹. Pornind de la nevoile concrete și specifice ale Principatelor,

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 36.

² *Ibidem*, p. 14.

³ *Ibidem*, p. 21.

⁴ *Ibidem*, p. 14.

⁵ Cf. Petru Rășcanu, *Cuza-Vodă*, București, 1909, p. 71; cf. M. Savel, *op. cit.*, p. 7.

⁶ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 58.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 22.

Cuza considera că sistemul total de învățatură trebuie „să fie mai mult și mai special apropiat trebuințelor și naturii românilor decît imitat fără nici o chibzuire din cutare sau cutare instituție străină“¹. În legătură cu această problemă, el arăta că instrucțiunea publică trebuie să fie „pusă în deosebitele sale graduri la îndemîna tuturor claselor“², în așa fel ca „fiecare locuitor să știe în curînd a scrie și a ceti“³. Cuza era încredințat că, dacă „o instituție superioară... ni este folositoare, instrucția elementară și primară ni este neapărată spre a răspîndi o viață nouă în toată țara“⁴. Într-adevăr, în vremea lui s-a introdus învățămîntul primar obligatoriu și gratuit, au luat ființă universitățile din Iași și București și tot atunci s-au creat premisele înființării „Societății Academice“⁵ de mai tîrziu.

Acestor idei progresiste. Alexandru Ioan Cuza a încercat să le dea viață în cursul domniei sale. Se ridică însă întrebarea, și aceasta în mod firesc, de ce Cuza, care a nutrit asemenea idei înaintate pentru epoca sa, nu le-a dus pe toate la îndeplinire. Răspunsul la această întrebare constă în limitele concepției sale de clasă și mai ales în aceea că nici nu s-a încheiat bine anul unirii, 1859, și Cuza s-a văzut pus în fața discordiilor și a luptelor dintre partidele politice⁶. Acum este îndeobște cunoscut faptul că întreaga sa domnie a fost neconținut zbu-ciumată de aceste lupte. De aceea pe bună dreptate s-a spus că în 1873 Alexandru Ioan Cuza „n-a murit de năcaz pentru căderea lui ci de suprema deznădejde a unui om care văzuse că toate silințele sale, întovărășite și de atîta iertare, n-au putut preface societatea romînească într-o singură falangă pentru urmărirea aceluiași ideal“⁷. Era și greu de realizat acest lucru în condițiile unei societăți împărțită în clase antagoniste și bazată pe exploatare, în condițiile în care burghezia și moșierimea nu urmăreau decît scopuri de îmbogățire pe spinarea celor de jos.

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 23.

² *Ibidem*, p. 22.

³ *Ibidem*, p. 23.

⁴ *Ibidem*, p. 22—23.

⁵ Vezi Dan Berindei, *Proiecte de înființare a unei Societăți Academice în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, București, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., 1961, p. 203—233.

⁶ Modul cum privea el partidele politice reiese din relatarea lui Bolintineanu: „Pusem în voi, liberali, oameni de la 1848, toate speranțele mele spre mîntuirea rezelor țării. Voiți a da libertatea celor cinci milioane de romîni, clăcași, la o clasă de oameni cari rapînd libertățile interioare ale patriei n-au știut a-i da în schimb nici cel puțin întărirea naționalității. Acea castă este moartă, pe ea nu mă pot sprijini: viața fuge de moarte. Pe străini nu mă pot sprijini prea mult și alături de voința nației, căci interesele Europei trec la ei asupra intereselor țării mele. În țară nu mă rezemam decît pe partida cea mai jună, aceea care are mai multă viață și generozitate. Astfel mă sprijinirăți voi, încît astăzi, ca să nu compromit armonia, să fiu nevoit a alerga din nou la casta care nu mai are nimic în viitor“ (D. Bolintineanu, *Cuza-Vodă și oamenii săi. Memoriu istoric*, ed. 4, București, 1870, p. 42—43).

⁷ N. Iorga, *Spiritul public și literatura în epoca unirii*, București, 1915, p. 24—25.

În ciuda tuturor piedicilor ce i-au stat în cale, Alexandru Ioan Cuza n-a fost însă omul care să cedeze ușor în fața rezolvării unor probleme care frământau societatea românească și pe care el ar fi dorit să le ducă la îndeplinire. Înainte de înfăptuirea reformei agrare, numele lui e legat de secularizarea averilor mănăstirești. Buzuindu-se pe sprijinul energetic al lui Mihail Kogălniceanu, Cuza a secularizat averile mănăstirești, și în felul acesta o pătrime din pământul țării, stăpinit pînă atunci de călugării greci, intra în patrimoniul național. Venituri care se urcau la jumătate din bugetul țării nu mai aveau să se scurgă peste hotare în fiecare an¹. Astfel, în 1863, s-a rezolvat cu bine una din problemele cele mai grele și mai complicate care s-au pus noului stat național².

Dar, pe măsura scurgerii timpului, în concepția lui Cuza aveau să se contureze tot mai clar ideile sale cu privire la întîietatea reformelor social-economice, și îndeosebi a reformei agrare ca forță importantă în întărirea statului național român. Tissot, consulul francez de la Iași, relatează că, vorbind despre țărănime, Cuza i-a spus: „Aceasta îi forța activă a statului. Ceilalți nu înseamnă nimic și, în ziua cînd ar face încercarea de a mă răsturna, aș avea trei milioane de țărani cu mine“³. Într-adevăr, cu toată opoziția îndirjită a moșierilor, Cuza nu s-a descurajat în fața lor. Încă din primul an al domniei, el a căutat să atragă atenția asupra îngrijorătoarei situații a țărănimii clăcașe, cerînd emanciparea ei din iobăgie și împrumutarea cu pămînt. Cu ocazia mesajului din 6 decembrie 1859, Cuza arăta că „de agricultură se leagă o chestie foarte grea, chestia țărănilor și a proprietății“. Cu același prilej el ținuse să precizeze că, cu toată greutatea ei, „această chestie trebuie să fie hotărîtă, și va fi“⁴. Și Cuza s-a ținut de cuvînt. În perioada care a premers decretul din 14 august 1864, el s-a străduit, împreună cu Mihail Kogălniceanu, să ducă la îndeplinire „marea făgăduință dată muncitorilor de pămînt“⁵. Într-o cuvîntare rostită la 6 ianuarie 1861, Cuza sublinia faptul că problema agrară, deși „este plină de frici pentru unii și plină de nerăbdare pentru alții“, a ajuns într-un asemenea stadiu încît este nevoie „să se dezlege cît mai curînd“. El își exprima dorința că se va „ajunge la o soluție dreaptă“ în rezolvarea ei și mai nădăjduia că proprietarii vor înțelege să „sacrifice interesul privat pentru interesul țării“⁶.

Speranțele lui Cuza în „înțelegerea“ proprietarilor aveau să se spulbere repede, mai ales cu prilejul discutării în adunare a proiectului de lege rurală pe care-l elaborase împreună cu Kogălniceanu. Convins că

¹ Considerații mai ample vezi la C. C. Giurescu, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în „Studii“, 1959, nr. 2, p. 149—156.

² Cf. Andrei Oțetea, *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat, în 90 de ani de viață academică în țara noastră*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1956, p. 97.

³ Cf. Dumitru Hîncu, *Kogălniceanu*, București, Edit. tineretului, 1960, p. 249.

⁴ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 26—27.

⁵ *Ibidem*, p. 113.

⁶ *Ibidem*, p. 54—55.

nu se mai poate merge mai departe dacă „cel mai puternic element, țărănimea — cum zicea el —, este jefuit și speculat de arendași și proprietari“¹, Cuza a început să se gândească și la alte mijloace pentru rezolvarea problemei agrare. Domnitorul Cuza se gândea la o reformă prin care „clăcașii, prin plata muncii lor, să ajungă a stăpîni pîrticica lor de pămînt în plină proprietate“². Prin urmare, el era pătruns de credința că țăranul clăcaș trebuie să devină un cetățean în toată puterea cuvîntului. Aceasta era dorința lui Cuza, dar împrejurările sociale și politice l-au împiedicat să-și pună în aplicare în întregime planul pe care și-l făurise. Cu toate acestea, el avea să continue lupta cu boierimea conservatoare.

Lupta și frămîntările țărănimii au constituit cauza principală care l-au determinat pe domnitor să respingă cu atîta hotărîre proiectul reacționar de lege rurală, elaborat de conservatori. „Proiectul de lege rurală votat de onorabila adunare în sesiunea din anul 1862 — spunea Cuza — nu l-am putut sancționa, fiindcă el nu corespundea la condițiunile de îmbunătățire a soartei muncitorilor de pămînt“³.

Dîndu-și seama că nu poate realiza nimic pentru țară dacă lasă interesele ei pe seama partidelor politice, Alexandru Ioan Cuza s-a hotărît atunci să intre direct în acțiune și să impună reformele de care țara avea nevoie, și, în primul rînd reforma agrară. Între timp el avusese posibilitatea să constate că balanța înclină în cele din urmă de partea actelor de forță și nu de partea amînărilor și a mersului în zigzag. Se mai convinsese, de asemenea, că opoziția și partizanii vechiului regim așteptau salvarea numai de la anarhie și dezordini, de la confuzie și intervenție străină.

Față de rezistența întîmpinată din partea partidelor politice, Cuza și-a dat seama că altă soluție nu există decît aceea „de a apela la națiune“⁴. Această situație o confirmă foarte mulți istorici, care arată că, atunci cînd judecăm acest act al lui Cuza, nu trebuie să uităm că „lovitura de stat devenise inevitabilă datorită atitudinii partidelor politice“⁵. Chiar și N. Kretzulescu, fostul prim-ministru al lui Cuza, arată că o lovitură de stat „devenise o necesitate publică“⁶. De aceea pe bună dreptate s-a subliniat, la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale din 24 ianuarie 1959, că, „în fața impotrivirii monstruoasei coaliții, Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu n-au putut înfăptui reforma agrară decît pe calea unei lovituri de stat“⁷.

În proclamația ce făcea cunoscut plebiscitul, Cuza anunța că supune poporului noua lege electorală, respinsă de adunare, și un proiect de

¹ Cf. Cristache Georgescu, *op. cit.*, p. 23.

² *Mesaje, proclamații etc.*, p. 113.

³ *Ibidem*, p. 107.

⁴ *Ibidem*, p. 113.

⁵ Paul Henry, *L'abdication du prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie. Documents diplomatiques*, Paris, 1930, p. 5—6.

⁶ N. Kretzulescu, *11/23 februarie 1866*, București, 1866, p. 10—11.

⁷ Chivu Stoica, *100 de ani de la Unirea țărilor romine*, în „Studii“, 1959, nr. 1, p. 14.

statut care să dezvolte dispozițiile convenției din 1858. El spunea : „Românilor, voi sînteți acum chemați a da un vot hotărîtor“¹. Poporul a răspuns cu însuflețire la chemarea domnitorului și a sancționat noua lege electorală în ziua de 14 mai 1864. Din 683 928 de cetățeni care au luat parte la vot, numai o minoritate de 1 307 s-au rostit „Nu“, iar 50 232 s-au abținut². Lovitura de stat a produs un entuziasm de nedescris în rîndul maselor populare. Prin lovitura de la 2 mai 1864 și prin organizarea plebiscitului, Cuza a reușit să lovească în casta privilegiatilor, în acea „oligarhie turburătoare“ pe care a înlocuit-o, cel puțin temporar, cu o reprezentanță mai largă și mai progresistă³.

Dar lovitura de stat, oricîte alte urmări însemnate ar fi avut asupra situației interne și externe a țării, fusese determinată în primul rînd de necesitatea înfăptuirii reformei agrare, care „fusese cuiul în jurul căruia se învîrtise toată domnia lui Cuza-Vodă“⁴.

După lovitura de stat de la 2 mai 1864, Cuza și guvernul său, condus de Kogălniceanu, au reușit să promulge legea rurală, care a fost decretată la 14 august 1864 și a intrat în vigoare la 23 aprilie 1865. Deși reforma oglindește limitele de clasă ale lui Cuza și Kogălniceanu sau „limitele pozițiilor unor democrați burghezi“⁵, ea a avut totuși un rol progresist pentru epoca dată, deoarece a contribuit la restrîngerea relațiilor feudale, la dezvoltarea mai largă a forțelor de producție și a noilor relații capitaliste⁶.

După reforma agrară, popularitatea lui Cuza a crescut foarte mult. În călătoria pe care el a întreprins-o în Moldova în august și septembrie 1864, i s-a făcut o adevărată primire triumfală. La fiecare stație de poștă, ca și în fiecare oraș, „mii de țărani alergau să mulțumească cu lacrimile în ochi marelui lor părinte și binefăcător“⁷. La 8 și 9 septembrie, cînd el a sosit la Ruginoasa, au venit de asemenea circa 6 000 de țărani din județele Moldovei de sus ca să-i mulțumească. Cuza a venit în mijlocul lor, le-a tălmăcit legea rurală și i-a sfătuit „să fie oameni de bună rînduială și de o îndoită hărnicie, fiind în adevăr liberi pe munca lor“⁸.

¹ *Mesaje, proclamații etc.*, p. 114.

² Cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 395—396.

³ Într-adevăr, în noiembrie 1864, după noua lege electorală, s-au ales în adunare și 20 de deputați țărani (cf. Cristache Georgescu, *op. cit.*, p. 29).

⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 412.

⁵ Cf. Chivu Stoica, *100 de ani de la Unirea țărilor române*, în „Studii“, 1959, nr. 1, p. 13.

⁶ În legătură cu reforma agrară din 1864, vezi I. Adam și N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, vol. I, București, 1956, p. 83—145; vezi și Andrei Oțetea, *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat*, în *op. cit.*, p. 98—103; Matei D. Vlad, *Despre cauzele economice și sociale ale răscoalelor țărănești din 1907 în România*, în „Buletinul Academiei Militare“, București, 1957, p. 6—9.

⁷ Cf. Petru Rășcanu, *Cuza-Vodă, în Unirea — 24 ianuarie 1859*. București, 1909, p. 52.

⁸ *Ibidem*.

Monstruoasa coalitiție, zdrobită în încercările ei de subminare a reformei agrare, și-a intensificat eforturile în vederea înlăturării lui Cuza. I. G. Valentineanu scrie în memoriile sale că „cu cât popularitatea lui Cuza-Vodă se mărea, mai ales în urma mărețelor acte săvârșite ca domn al românilor, cu atât conspirațiunea ocultă lucra din răputeri pentru ajungerea scopului ei de răsturnare“¹. În iunie 1865, membrii acestei conjurații, în care intrau cei mai de seamă fruntași politici ai partidului liberal și conservator, au înființat un fel de comitet, zis și „central“. Membrii acestui comitet au semnat un pact trădător prin care se angajau să lupte pentru răsturnarea lui Cuza prin orice mijloace, chiar prin asasinare, și aducerea în locul lui a unui prinț străin. Concomitent cu acest pact, monstruoasa coalitiție a început campania de calomnii cu privire la personalitatea și la domnia lui Cuza, cu scopul de a-l discredita și de a pregăti opinia publică în vederea actului trădător de la 11 februarie 1866. Astfel, Ion Brătianu, care în ședința Camerei din 11 februarie 1863 se ridicase chiar numai împotriva discutării problemei agrare, în 1865 o atacă cu inverșunare, susținând că aceasta este „o lege care schimbă din culme pînă în temelii toată economia producerii țării“².

În ura lor față de domnitor și de reformele sale, complotiștii au alergat la străinii și dușmanii țării, făcînd cauză comună cu ei, cerîndu-le sprijin și asociindu-i la acțiunea lor trădătoare. Un rol cu totul nefast și reacționar în această privință l-a avut I. C. Brătianu, autorul principal al trădării de la 11 februarie 1866³ și acela care a atacat pe Cuza cu „o violență intenționat injustă și răuvoitoare“⁴. Ion Brătianu a găsit unii susținători în cercurile reacționare din Europa, potrivnice domnitorului Cuza. Astfel, pentru a da un singur exemplu, istoricul francez, François Lenormant, într-un studiu apărut chiar în timpul domniei lui Cuza, în 1864, îi atribuia acestuia calificativul de „despot“. Acest istoric protestează, între altele, împotriva lui Cuza că „a făcut să izbucnească problema agrară într-un mod foarte grav și a provocat lupta țăranilor contra proprietarilor, a săracilor contra bogaților“⁵.

Concomitent cu aceste atacuri, îndreptate direct împotriva lui Cuza, complotiștii, nefiind siguri de rezultat, au început să propage ideea falsă că poporul dorește detronarea. Ei au mers pînă acolo, încît au ajuns să afirme despre domnia lui Cuza că adusese țara într-o asemenea stare încît, chipurile, „cuțitul ajunsese la os, trebuia ca poporul să dea țipătul de durere și de disperare“⁶. Desigur că în concepția lor poporul se redu-

¹ I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele (o pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea și înmormîntarea lui Cuza-Vodă, 1859, 1866, 1873*, București, 1898, p. 105.

² Ion Brătianu, *Reflessiuni asupra situațiunii etc.*, București, 1865, p. 31—32; vezi și Jean Brătianu, *Le panslavisme, le prince Cuza, la Roumanie — la Russie*, Paris, 1866.

³ Cf. Paul Henry, *op. cit.*, p. 2.

⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁵ François Lenormant, *Les principautés danubiennes et le prince Couza*, Paris, 1864, p. 268.

⁶ „Revoluțiunea“ de la 11 februarie, București, 1867, p. I, col. I, p. 6.

cea numai la acel mănunchi de politicieni ce unelteau la viața domnitorului Cuza. Aceasta rezultă din înseși spusele lor. Se știe că, în dispărarea lor, conjurații au reușit să atragă de partea lor și câțiva ofițeri superiori. Întâlnirea acestor ofițeri cu reprezentanții monstruoasei coaliții este apreciată de autorul unei broșuri anonime, broșură îndreptată împotriva lui Cuza, ca fiind o întâlnire cu poporul. Iată cum descrie acest autor întâlnirea respectivă : „Ei (adică ofițerii trădători. — M. V.) s-au întrunit cu membrii comitetului central, prin urmare cu poporul, cu frații lor, și au început să lucreze pentru răsturnare, pentru libertate, pentru independență“¹. Același autor merge până acolo, încât consideră noaptea de 10 spre 11 februarie ca „o noapte cu totul altfel decât nopțile celelalte“², ca „momentul cel mai mare de abnegare și de patriotism“³.

În legătură cu aceasta se cuvine să precizăm aici că la 11 februarie 1866 nici măcar soldații care au participat la această acțiune n-au avut idee de ce „doi-trei șefi ai lor îi scotea din cazarme și îi conducea pe la trei ore din noapte pe piețele Bucureștilor“⁴. Însuși I. G. Valentineanu, care era șeful poliției secrete a lui Cuza, arată după 32 de ani că, „dacă coalițiunea nu ar fi câștigat o parte din ofițerii superiori care făceau parte din garnizoana palatului, desigur că manoperile lor și mijloacele ei de răsturnare n-ar fi reușit decât numai printr-o abdicare voluntară a domnitorului, căci întreaga armată, ca și poporul, nici nu visau la revoluțiune“⁵. La rîndul său, N. Kretzulescu, fostul prim-ministru al lui Cuza, la șase luni după această trădare, scria plin de indignare : „...Eu caut să găsesc acel popor... și nu găsesc decât vreo 15 foști miniștri care s-au succedat la putere, rînduri-rînduri, sub Vodă-Cuza, și care au fost capii călcării și câțiva ofițeri din garnizoana Bucureștilor“⁶. De altfel, cu prilejul așa-numitului plebiscit „fulger“ înscenat de coaliția burghezo-moșierească la 30 martie 1866, pentru a justifica aducerea lui Carol I, poporul și-a arătat nemulțumirea față de noul domnitor. Numeroși cetățeni au votat contra, iar alții și-au manifestat ura prin neprezentarea la vot. Manifestări ale maselor populare împotriva lui Carol au răbufnit cu o deosebită forță în momentul sosirii lui în țară⁷. Acest lucru s-a văzut și mulți ani mai târziu, cînd Cuza nici nu mai era în viață. Astfel, în timpul răscoalei din 1888, țăraniii strigau „Jos Carol ! Trăiască Cuza !“⁸. În ceea ce privește armata, menționăm că, la cîteva zile după aducerea în țară a lui Carol, un număr de circa

¹ „Revoluțiunea“ de la 11 februarie, București, 1867, p. I. col. I., p. 6.

² *Ibidem*, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 8.

⁴ N. Kretzulescu, 11/23 februarie 1866, p. 4—5.

⁵ I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele (o pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea și înmormîntarea lui Cuza-Vodă, 1859, 1866, 1873*, p. 105.

⁶ N. Kretzulescu, 11/23 februarie 1866, p. 3—4.

⁷ Vezi în această privință V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1956; vezi și Gh. Georgescu-Buzău, *24 Ianuarie 1859 — Unirea Țării Românești cu Moldova*, București, S.R.S.C., 1959, p. 84—88; vezi și Gh. Tuțu și Mircea Popa, *Hohenzollernii în România*, București Edit. politică, 1962, p. 6—7.

⁸ *Documentele răscoalei țărănilor din 1888*, București, 1950, p. 271.

130 de ofițeri i-au înaintat acestuia un protest, în numele ofițerilor garnizoanei București, prin care arătau că, „cu prilejul evenimentelor ce s-au produs la noi la 11 februarie, mai mulți ofițeri au nesocotit onoarea militară și datoriile lor cele mai sfinte“¹. Totodată ei mai cereau regelui de „a nu tolera ca mișelia cîtorva (ofițeri. — M. V.) să planeze ca o pată neștersă pe întreaga noastră armată, care respinge o asemenea solidaritate și protestă de nevinovăția ei“². Desigur că regele Carol I n-a văzut în acest protest decît „o infracțiune la legea militară“ și a găsit necesar să atragă atenția că „datoria soldaților este de a susține tronul și persoana prințului lor și de a nu se ocupa de politică“³. Prin aceasta se trasa, de fapt, linia pe care trebuia s-o adopte și s-o urmeze armata, o linie de slujire docilă, cu gloanțe și cu tunuri, a regimului burghezo-moșieresc și a monarhiei prusace, așa cum s-a întîmplat cu prilejul marilor răscoale țărănești din 1888 și 1907.

După ridicarea sa din palatul domnesc, Alexandru Ioan Cuza, escortat de unii din conjurați și de cîțiva ofițeri, a fost dus în casa lui Ciocîrlan și după aceea în palatul de la Cotroceni. În acest timp i s-au făcut mai multe propuneri de ajutor pentru a-și recîștiga tronul. Alexandru Ioan Cuza, care, deși demis, ar fi putut oricînd să răstoarne prin simpatiile ce le păstra în țară toate planurile trădătorilor, a avut totuși o ținută demnă și mîndră. Cînd consulul Franței, François Tillos, i-a făcut propunerea să-l ajute să-și reocupe tronul, Cuza i-a răspuns: „Eu sînt om din popor, domnule consul. Poporul m-a ales domn, poporul m-a detronat. Prin urmare, tot ce a făcut poporul, bine a făcut“⁴. Cuza nu înțelesese atunci că nu fusese răsturnat de popor, ci de monstruoasa coalitție burghezo-moșierească. Dar și atunci cînd a fost înștiințat de către soția sa că „armata nu se solidarizează întregă cu conjurații și că un singur cuvînt așteaptă de la domnitorul lor spre a-l reîntrona“⁵, Cuza a răspuns: „...Niciodată nu voi face vărsare de sînge pentru a-mi recăpăta tronul“⁶.

În zorii zilei de 13 februarie 1866, complotiștii, care pregătiseră deja expulzarea din țară a lui Cuza, l-au dus spre Transilvania. Aici, cînd să păsească peste graniță, a mai privit o dată pămîntul ce-i fusese atît de scump, ca și cum o presimțire îi spunea că n-are să-l mai vadă. După aceea a îmbrățișat santinela romînă, aducînd astfel un ultim salut țării sale.

Plecînd departe de ai săi, Alexandru Ioan Cuza lăsa în urma lui o Romînie unită și autonomă, o țară ridicată pe baze moderne, în care se înfăptuiseră multe reforme cu caracter progresist și democratic, care,

¹ I. G. Valentinianu, *op. cit.*, p. 115—116.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem*, p. 117.

⁴ *Ibidem*, p. 19.

⁵ Cf. Lucia Borsș, *Doamna Elena Cuza*, ed. II, București, f.a., p. 190.

⁶ *Ibidem*, p. 191.

cu toate limitele lor, au contribuit la consolidarea bazelor noi societăți capitaliste ce luase naștere în România.

Din cauza opoziției monstruoasei coaliții și a lui Carol I, Cuza nu s-a mai putut reîntoarce niciodată în patria sa, deși țărani îl așteptau ca pe un adevărat liberator, mai ales că moșierii căutau să eludeze prevederile legii agrare date de Cuza.

La șapte ani după expulzarea din țară, Alexandru Ioan Cuza își trăia ultimele zile în Germania. Răcind greu în timpul unei călătorii în drum de la Florența spre orașul Heidelberg, unde plecase să-și caute sănătatea, el a căzut la pat și a murit în ziua de 5 iunie 1873. Astfel s-a încheiat viața domnitorului Cuza, o viață plină de roade și fapte mari pentru țară, care nu a fost liniștită și nici lipsită de adversități.

Rămășițele sale pămîntești, după multe greutăți întimpinate de soția sa, au fost aduse în patrie și înmormîntate la biserica din satul Ruginoasa. Cu acest prilej, cu toate măsurile de restricție luate de guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu și de către prințul Carol I, la Ruginoasa au venit mii de țărani din toate colțurile țării pentru a aduce un ultim omagiu fostului domnitor. Mulți dintre ei, din cauza restricțiilor amintite, au fost nevoiți să călătorească ascunși pe sub vagoanele trenului pentru a sosi la înmormîntare.

Correspondentul ziarului francez „Le Monde Illustré”, relatînd marea durere ce cuprinsese țărănimea romînă la moartea lui Cuza, scrie într-un număr din august 1873 că „din toate părțile Romîniei, cu tot zelul nelocalul lui desfășurat de jandarmii prințului de Hohenzollern, țărani și-au părăsit munca cîmpului pentru a veni să salute în trecere coșciugul dezrobitorului lor”¹. Correspondentul mai precizează că nu exagerează de loc „socotind la peste o sută de mii numărul celor de față care umpleau gara”. În momentul cînd sicriul a fost luat pe brațe de țărani ce trebuiau să-l ducă la biserică, s-a produs în mulțime o explozie de durere de nedescris. Același correspondent relatează că a văzut „mame aducîndu-și copiii să atingă coșciugul, țărani aspri îngenunchind și privind cu un aer dîrz galbena față a mortului, pe cînd o lacrimă brăzda fața lor pîrlită de soare; am văzut femei plîngînd în hohote și bătrîni cu trupul tremurător de vîrstă, cerînd să-i sprijine ca să vie să îngenunchie înaintea binefăcătorului lor”. Și pe bună dreptate se întreba acest corespondent: „Ce comentariu mai elocvent al unei domnii decît această durere a unui popor întreg!”².

Alexandru Ioan Cuza a fost domnitorul a cărui amintire a rămas neștearsă pînă astăzi în sufletul și în inima poporului nostru. El a întrupat lupta de veacuri a țărănimii romîne pentru pămînt contra acelor exploataatori pe care el i-a fixat cu numele de „ciocoi”. Un contemporan

¹ Vezi M. S a v e l, *op. cit.*, p. 160.

² *Ibidem*, p. 160—161.

a spus că domnitorul Cuza „avea simțăminte democratice și nu prea iubea așa-numita elită socială (boierimea), pentru că în ochii ei avea marele păcat originar de a nu fi făcut parte din înalta protipendadă“¹. În pofida tuturor legăturilor pe care le avea cu ea, Cuza a sfidat moșierimea, s-a luptat cu ea și a reușit, sprijinit de masele populare și de colaboratorul său intim, Mihail Kogălniceanu, să înfăptuiască împrăștierea, care a fost, de fapt, una din cele mai însemnate reforme ale sale. Cuza a fost domnitorul care a ascultat păsurile și suferințele țărănimii. Bolintineanu scrie în memoriile sale, și pe bună dreptate, că domnitorul Cuza „nu era străin în patria sa, cunoștea oamenii și lucrurile“; el „primea plîngerile tuturor, și orice om neîndreptățit de ministru afla încă la palat o protecție. Tronul nu era străin de popor în păsurile lui“².

Nutrind dragoste pentru poporul de jos³, el și-a atras în mod firesc împotrivirea moșierilor. În schimb, masele populare l-au iubit și au păstrat în inima lor amintirea domnitorului, devotat aspirațiilor lor⁴. Putem spune că Alexandru Ioan Cuza a fost ultimul domnitor pe care poporul, și îndeosebi țărănimea, l-a iubit cu adevărat.

Alexandru Ioan Cuza a fost, cum arată Bolintineanu, „expresia adevărată a epocii în care a trăit“. De aceasta și-a dat seama în primul rînd prietenul și colaboratorul său intim, Mihail Kogălniceanu, care avea să spună, cu prilejul discursului ținut la înmormîntare, că domnia lui Cuza „n-are trebuință de istoriograf“, deoarece „el singur și-a scris istoria sa prin legi, prin actele cu care a făcut un stat, o societate, altă decît aceea ce i s-a fost dat cînd l-am proclamat domnitor“⁵. Aceleași motive îl mai îndreptăteau pe marele istoric și om de stat să declare că „nu greșelile lui l-au răsturnat, ci faptele cele mari“⁶.

Intr-adevăr, Alexandru Ioan Cuza a fost domnitorul care și-a adus contribuția și și-a pus pecetea personalității sale pe reformele săvîrșite în timpul domniei sale. Aceste reforme, care au întemeiat România modernă, îi asigură un loc important în istoria poporului nostru.

¹ N. Gane, *Amintiri (1848—1891)*, ed. Ion Șiadbei, Craiova, 1941, p. 81.

² D. Bolintineanu, *op. cit.*, p. 56—57.

³ Cf. Cristache Georgescu, *op. cit.*, p. 6.

⁴ Vezi Tudor Vianu, *Literatura Unirii Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 49—53.

⁵ M. Savel, *op. cit.*, p. 149.

⁶ Cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol II, p. 256; cf. și M. Savel, *op. cit.*, p. 149—150.

CONSIDERAȚII ASUPRA LEGII RURALE DIN 1864

de. N. ADĂNILOAIE

Dezbaterea problemei agrare în anii premergători reformei din 1864. Dezvoltarea economică și socială a Țărilor Române, la mijlocul veacului trecut, cerea, ca o necesitate tot mai imperioasă, schimbarea structurii relațiilor dintre clăcași și stăpîinii de moșii.

Problema agrară, fiind cea mai importantă și mai arzătoare problemă internă, a fost trecută pe primul plan — spre rezolvare — de revoluționarii pașoptiști. Astfel, masele populare sătești din Transilvania, venind în mare număr la Adunarea convocată în zilele de 3—5 mai 1848 pe Cîmpul libertății de la Blaj, au impus burgheziei elaborarea unui larg program de schimbări sociale. În articolul 3 al programului (cunoscut sub numele de „petițiunea națională”), care a fost citit în Adunarea de la Blaj de către August Treboniu Laurian, se cerea „desființarea iobăgiei fără nici o dezdăunare din partea țăranilor iobagi”¹. Cîteva zile mai tîrziu — la 12 mai — revoluționarii moldoveni (C. Negri, Al. Ruso, V. Alecsandri, G. Sion, Zaharia Moldovan ș. a.), refugiați la Brașov, au înscris în programul lor — intitulat *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei* — la loc de frunte „împroprietărirea lăcuiților săteni fără nici o răscumpărare din partea lor”².

Revoluția din Țara Românească a preconizat, de asemenea, îmbunătățirea soartei țăranilor. Aici, datorită influenței curentului liberal moderat în frunte cu I. Eliade Rădulescu — care reprezenta interesele burgheziei și ale boierimii liberale — s-a prevăzut în programul revoluționar, ca desființarea clăcii să se facă prin despăgubirea moșierilor.

Articolul 13 al proclamației de la Islaz preconiza: „emanciparea clăcașilor, ce se fac proprietari prin despăgubire”. Articolul 13, deși nu hotăra o rezolvare radicală a problemei agrare, a găsit ecou la sate antrenînd masele țărănești la revoluție. Pe bună dreptate N. Bălcescu scria, mai tîrziu, că „acest articol” a format „caracterul deosebit și principal al revoluției de la 1848”³; iar în privința necesității

¹. A. Papiu Ilarian, *Istoria romînilor din Dacia superioară*, t. II, Viena, 1952, p. 247.

². Din *Istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a, Ed. Acad. R.P.R., 1963, p. 58.

³. N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R. P. R., 1953, p. 275.

împroprietăririi clăcașilor el sublinia că „pentru a avea o patrie, spre a o putea apăra și a apăra naționalitatea noastră, este de neapărată trebuință a face pe țaran proprietar”¹. Această convingere a lui N. Bălcescu — întemeiată pe studiul aprofundat al relațiilor agrare din Principate — corespundea atât dezvoltării social-economice, cât și năzuinței clăcașilor de a scăpa de servituțiile feudale și a primi pământul pe care trudeau de secole.

Majoritatea boierilor doreau, de asemenea, o schimbare a raporturilor agrare, dar în favoarea lor. Ei își dădeau seama că pe măsura intensificării producției de cereale marfă, a dezvoltării pieței interne, munca de clacă corespunde tot mai puțin nevoilor moșiei și nu dă randamentul maxim sub raportul calității². De aceea boierii declarau că nu se opun desființării clăcii, în realitate însă urmăreau să-și elibereze doar moșiile de servituțiile feudale ce apăsau asupra lor și să devină proprietari în sensul burghez al cuvântului. În loc de împroprietărirea țăranilor dependenți, moșierimea conservatoare preconiza deposedarea totală a acestora de pământ; săteanul fiind despărțit de moșie, aceasta, în întregimea ei, urma să intre în proprietatea absolută a boierului.

Soluțiile moșierimii conservatoare, privitoare la așa-zisa „eliberare” a clăcașilor sau la modul de abordare a problemei proprietății — fiind contrare progresului social și îmbunătățirii situației sătenilor — nu puteau fi nici acceptate, nici impuse țărănimii. Dezbaterile din Comisia proprietății — convocată în vara anului 1848 pentru a stabili bazele aplicării articolului 13 din proclamația de la Islaz — au confirmat din plin acest lucru. În ședința Comisiei din 12 august, când li s-a cerut deputaților săteni să declare că proprietatea e sfântă, aceștia au strigat: „noi sfințim proprietatea, însă după ce se va împărți, iar acum nu putem”³. În cadrul aceleiași ședințe deputatul sătean din județul Dimbovița, Stan Stănică, a precizat: „...munca este sfântă și proprietatea este sfântă. Însă după ce se va împărți și clăcașului cite o părticică”⁴. În timpul lucrărilor Comisiei, majoritatea reprezentanților boierimii s-au opus împroprietăririi țăranilor — unii părăsind chiar sala de ședințe pentru a împiedica adoptarea unor hotărâri constructive. Marii proprietari, făcând presiuni asupra locotenenței domnești (formată, după cum se știe, din I. Eliade Rădulescu, N. Golescu și Christian Tell), au determinat-o să suspende, la 19 august 1848, lucrările Comisiei proprietății.

Burghezia, avînd nevoie de sprijinul maselor țărănești în lupta împotriva orinduielilor feudale, promisese la începutul revoluției că va

¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I. Ed. Acad. R. P. R., 1953, p. 237.

² Ecaterina Negruți-Munteanu, *Dezvoltarea agriculturii în Moldova între anii 1848 și 1864*, în *Dezvoltarea economiei Moldovei 1848—1864*, Ed. Acad. R.P.R., 1963, p. 33.

³ D. C. Sturdza Scheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. I, București 1907, p. 478 (citată în continuare *Acte și legiuri*).

⁴ *Ibidem*, p. 477.

satisface revendicările clăcașilor. Pe parcurs, aripa moderat liberală a burgheziei — care avea o poziție preponderentă în conducerea revoluției — a adoptat însă o politică oscilatorie, fapt ce a dus la compromisuri și tranzacții cu boierimea, în dauna intereselor țărănimii. Din această cauză, cu toate eforturile aripei democrat revoluționare — condusă de N. Bălcescu — cu toate acțiunile de luptă ale țărănimii¹, rezolvarea burghezo-democratică a problemei agrare nu a fost înfăptuită la 1848 și nici în anii următori.

După înăbușirea revoluției, boierimea conservatoare, reinstalată la conducere în Țara Românească și în Moldova, a căutat să profite de situația creată în Principate și de prevederile Convenției de la Balta Liman pentru a soluționa în folosul ei problema agrară. Astfel, în expunerea de motive a comisiei însărcinate de domnitorul muntean Barbu Știrbei cu cercetarea raporturilor dintre proprietari și clăcași, boierii au susținut din nou că „proprietarul este stăpîn absolut pe pămîntul său, iar săteanul pe persoana și pe munca sa”². Prin susținerea acestei teze, boierii urmăreau, pe de o parte, să-și transforme domeniul feudal în proprietate absolută, capitalistă³, iar pe de altă parte, expropriind țărănimea s-o constrîngă să le muncească după „învoieli” impuse arbitrar.

Teama de eventualele mișcări țărănești a determinat pe domnitorii celor două Principate să nu legifereze totuși prin „așezămintele agrare” — promulgate în aprilie 1851 — deposedarea totală a clăcașilor de pămînt, cum preconizau inițial boierii.

Așezămintele agrare din 1851, menite să reorganizeze relațiile dintre moșieri și „lucrătorii pămîntului”, deși au schimbat unele articole (138—146) din Regulamentul organic, n-au îmbunătățit soarta clăcașilor cum pretindeau legiuitorii⁴. Este adevărat că așezămintele legiferau drepturile și îndatoririle reciproce, stabileau întinderea de pămînt ce urma a fi dată clăcașilor în folosință — în raport cu numărul de vite — și munca pe care aceștia erau obligați s-o presteze moșierului, dar ele — pregătind în fond transformarea latifundiilor feudale în proprietăți capitaliste — lăsau la latitudinea proprietarilor dreptul de a dispune, la bunul plac, de moșie și de a izgoni de pe dînsa pe orice clăcaș. În acest sens, așezămîntul din Țara Românească prevedea că proprietarul poate să lase pe moșie „sau să depărteze din săteni pe ciți va socoti”⁵ iar cel din Moldova sublinia că „proprietarul poate cere depărtarea de pe moșia sa a țăranilor răzvrătiți și îndărătnici”⁶. Gradul de răzvrătire sau neapănare al țăranilor putea fi apreciat de moșier după cum vroia.

¹ În legătură cu lupta țărănimii vezi A. S t a n, *Aspecte ale mișcării țărănești în timpul revoluției de la 1848 în Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. 1960, p. 155—187.

² *Acte și legiuiri*, p. 578.

³ V. M a c i u, *Caracterul legiuirilor agrare din România din deceniile VI și VII ale secolului XIX*, în *Comunicări și articole de istorie — Societatea de științe istorice și filologice*, București, 1955. p. 64—65.

⁴ *Acte și legiuiri*, p. 532.

⁵ *Ibidem*, p. 708.

⁶ *Ibidem*, p. 542.

Legiuirile acestea agrare au menținut dijma, monopolurile cît și o serie de alte obligații feudale impuse anterior țărănimii. Totodată, ca și Regulamentul organic, ele au limitat dreptul de folosință al clăcașilor asupra pămîntului. Sătenii, care aveau nevoie pentru hrană de o întindere mai mare de pămînt decît cea prevăzută, trebuiau să facă „invoieli“ cu moșierul sau arendașul pentru așa-zisele „prisoase“, în condițiuni nereglementate de nici o lege, condițiuni care numai în folosul țărănilor nu puteau fi. De altfel, atît în Moldova cît mai ales în Țara Romînească așezămintele — considerînd pe săteni drept simpli „chiriași“¹ iar pe moșieri ca stăpîni asupra întregului pămînt — urmăreau să faciliteze — după cum recunoșteau chiar legiuitorii² — introducerea și generalizarea așa-ziselor învoieli „de bună voie“ între moșieri și clăcași, fapt ce ducea la exproprierea totală a țărănimii muncitoare. Învoielile acestea între clăcași și moșier — după cum just arăta N. Bălcescu — urmăreau „a despoia pe țaran de toate drepturile sale, a-l declara proletar și cu dreptul d-a muri de foame unde va voi sau a primi condițiile cu care va binevoi proprietarul a-i da pămîntul, căci transacțiile nu pot fi libere cînd existența unuia e în mîinile celuilalt“³.

Așezămintele agrare din 1851 oglindesc expresia voinței moșierimii conservatoare, voință ridicată la rangul de lege. Ele n-au soluționat problema agrară, care a rămas în continuare deschisă. Boierii, refuzînd să împrumătească pe săteni, au căutat totodată să folosească aceste legiuri drept bază juridică pentru acapararea întregului pămînt pe care-l aveau clăcașii în folosință.

În anii următori, boierimea conservatoare a încercat, prin întocmirea și publicarea unor broșuri, să-și fundamenteze teoretic așa-zisul „drept“ de proprietate absolută asupra moșiilor. Astfel, în 1857, Barbu Catargiu scrie la București broșura *Proprietatea în Principatele moldo-romîne*, iar N. Istrate, la Iași, *Chestia relațiilor dintre proprietari și locuitorii lucrători de pămînt*. N. Istrati s-a declarat dispus să facă și o concesiune iluzorie clăcașilor recunoscîndu-le dreptul de a fi împrumătăriți cu locul de casă și grădină (circa 10 prăjini) în schimbul renunțării acestora la orice pretenție asupra moșiilor. El a încercat chiar să aplice pe moșiile sale această soluție; țărani nu s-au lăsat însă înșelați⁴.

Paralel cu tendința moșierilor conservatori de a legifera și fundamenta teoretic teza lor reacționară, s-a conturat și o poziție opusă, aceea a partizanilor rezolvării burgheze a problemei agrare. Izvorită din programele revoluției de la 1848 și alimentată continuu de frămîntările țărănești, această soluție burgheză preconiza eliberarea clăcașilor și împrumătarea lor pe locurile ce le aveau deja în folosință în con-

¹ Acte și legiuri p. 700.

² Așezămintul Țării Romînești menționa de la început, că avea în sine un caracter temporar „pînă cînd se vor putea introduce deobște în Valahia învoielile de bună voie pentru fieșcare parte, la care învoieli privește mai cu seamă duhul acestei legiuri și pe care ea se silește a o înlesni prin toate mijloacele“ (Ibidem, p. 700).

³ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 285.

⁴ Gh. Platon, *Frămîntări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, în „Studii privind Unirea Principatelor“, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 299.

formitate cu legiuirile agrare în vigoare. Împroprietărirea urma să se facă pe bază de despăgubire, iar pământul acordat clăcașilor nu putea depăși două treimi din moșie. Adepții acestei teze — mai receptivi la năzuințele țărănimii — prin broșuri, articole de presă, sau cuvântări ocazionale aduceau argumente istorice pentru a-și convinge adversarii că împroprietărirea clăcașilor este absolut necesară dezvoltării Principatelor. Dacă A. G. Goleșcu¹ și V. Boerescu² — urmînd exemplul lui N. Bălcescu — prin broșuri, au căutat să fundamenteze teoretic dreptul țăranilor asupra pământului, M. Kogălniceanu, fiind luptătorul cel mai activ în această direcție, va izbuti în cele din urmă — cu concursul lui Al. I. Cuza — să impună împroprietărirea de la 1864.

În anul 1857 lupta pentru unirea Principatelor, cuprinzînd toate clasele și păturile sociale romînești, a dat un nou impuls și dezbaterilor în jurul problemei agrare. Țăranii sprijineau Unirea sperînd că o dată cu realizarea ei — în noul stat romînesc — vor scăpa de clacă și vor primi și pământul pe care trudeau de secole. De aceea, în Divanurile ad hoc, după ce deputații clăcași au votat unirea Moldovei cu Țara Romînească, au cerut să se ia în discuție și dorințele speciale ale clasei lor.

În Divanul ad hoc de la București, încercările deputaților săteni de a impune o dezbatere a problemei agrare au fost paralizate de împotrivirea reprezentanților moșierimii și ai burgheziei.

La Iași, în Divanul ad hoc al Moldovei, deputații pontășii, conștienți de mandatul incredințat lor de întreaga țărănime clăcașe — văzînd eschivarea celorlalți deputați — au hotărît să deschidă singuri discuția în problema agrară. Sprijiniți de unii răzeși și intelectuali progresiști, ei au întocmit cunoscuta propunere sau jalbă, al cărei prim semnatar este deputatul Ioan Roată, reprezentantul clăcașilor din județul Putna.

În această zguduitoare jalbă sînt arătate, în mod elocvent, suferințele și dorințele clăcașilor moldoveni. Pe bună dreptate declara M. Kogălniceanu, mai tirziu, că această jalbă „este una din pleduările cele mai elocvente în favoarea țăranilor“ și că „ea descrie cu litere de foc suferințele seculare ale muncitorilor“³. În partea a doua a jalbei, după ce se fac unele propuneri pentru îmbunătățirea soartei țărănimii — înlăturarea bătăii, a „beilicurilor“, a „havalelelor“, a „birului pe cap“ și a altor sarcini feudale care le făceau viața amară — deputații clăcași cer categoric „căderea boierescului“. Pontășii se arată dispuși să răscumpere sarcinile feudale; ei scriu: „vroim să ne răscumpărăm din robia în care suntem“. Totodată cer, pentru ei și urmași, dreptul de a avea și a „lucra pământul trebuitor pentru hrană“ pînă la două treimi din moșie, fapt

¹ A. G. Goleșcu, *De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes* Paris 1856.

² B. Boerescu, *La Roumanie apres la Traité de Paris du 30 mars 1856*, Paris, 1856. Lucrarea e publicată și de D.A. Sturdza, Ghenadie Petrescu, D. C. Sturdza, în colecția „Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei“, vol. III, București, 1889, p. 13—113 (citată în continuare „Acte și documente“).

³ Mihail Kogălniceanu, *Profesie de credință* (scrieri literare, istorice și sociale). Antologie, prefață și note de Geo. Șerban. Text stabilit de Dan Simonescu. Ed. Tineretului, p. 184.

ce echivala cu împrăștierea clăcașilor pe locurile legiuite, adică pe pământul ce-l aveau în folosință¹.

Jalba pontășilor — depusă pe biroul Adunării la 9 noiembrie 1857 — a surprins pe reprezentanții celorlalte clase sociale și a alarmat pe stăpînii de moșii din toată țara. „În toate județele — relatea M. Kogălniceanu — proprietarii se adunară, formulară protesturi, jalbe, memnrii, în vederea de a sprijini proprietatea și de a arăta ca false afirmările țăranilor“².

Intruniți în comitete, reprezentanții proprietarilor din Divanul ad hoc — în săptămînile următoare — au luat în cercetare propunerea deputaților săteni combătînd-o cu ură și vehemență. Astfel, în ședința din 3 decembrie a comitetului marilor proprietari, Gr. Balș pretindea că jalba clăcașilor e cuprinzătoare „de idei comuniste“³, iar P. Mavrogheni o cataloga drept „o crimă în contra țării și a nației“³.

La 18 decembrie comitetele, terminînd studierea propunerii deputaților pontăși, și-au prezentat rapoartele lor în ședința întregii Adunări. În felul acesta, datorită inițiativei deputaților clăcași, a putut începe dezbaterea publică a problemei agrare în ședințele plenare ale Divanului ad hoc. În acea zi, boierii, temîndu-se să nu-și piardă moșiile, au venit în mare număr la Iași spre a determina pe reprezentanții lor din Divan să respingă orice propunere de împrăștiere a clăcașilor.

Astfel, cînd au început dezbaterile în problema agrară „marea sală a ședințelor Adunării fu înconjurată de mii de proprietari alergați din toate ungherile Moldovei și chiar din județele învecinate ale Munteniei. Deputații care erau pentru o soluțiune favorabilă cererei țăranilor fură mai ales asediați și amenințați“. M. Kogălniceanu, care relatează aceste lucruri, subliniază că, chiar el a fost ținut sub presiune timp de trei zile de marii proprietari din județul Dorohoi, veniți anume să-i „închiză gura de a vorbi“, să-i „lege mîna de a scrie“ și să-i interzică de a da „țăranilor moșiile lor“⁵.

În raportul majorității comitetului proprietarilor mari, prezentat Divanului la 18 decembrie, se susținea că starea țăranilor moldoveni era „mai bună decît aceea a locuitorilor din multe alte țări“ și că pământul muncit de clăcași era „necontestabil al proprietarilor“. Întemeindu-se pe așezămîntul agrar din 1851, boierii au propus din nou introducerea așa-ziselor relații „de bună voie“ între moșieri și țărani⁶, bazate pe respectul proprietății absolute.

Raportul minorității din comitetul marilor proprietari propunea ca problema agrară să fie rezolvată de o viitoare Adunare prin „statornicirea unor principii care, fără a jigni drepturile proprietarilor, să împace

¹ Acte și legiuri, vol. II, p. 9—14; vezi și Acte și documente, vol. VI, partea I-a, p. 342—346.

² M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 185.

³ Acte și documente, vol. VI, partea I, p. 504.

⁴ *Ibidem*, p. 505.

⁵ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 186.

⁶ Acte și documente, vol. VI, partea I, p. 349—359.

și interesele locuitorilor“¹. O propunere izolată a moșierilor liberali preconiza „desființarea boerescului“ și darea în stăpînire locuitorilor a loturilor de casă, de 15 prăjini, fără a prevedea însă și împroprietărirea cu locurile de hrană².

Cîțiva reprezentanți ai intelectualității și ai răzășimii — în frunte cu Vasile Mălinescu, Neofit Scriban și N. Bosie — au prezentat un amplu și documentat amendament la propunerea deputaților pontăși, amendament care, în fond, nu se deosebea prea mult de propunerea clăcașilor. Acești deputați cereau „oborîrea monopolurilor“ feudale, „răscumpărarea boerescului“ și „lăsarea în întregă și deplină stăpînire a sătenilor cîtîmea de pămînt atribuită prin așezămînt, după statul quo“³. Majoritatea deputaților reprezentanți ai marilor proprietari s-au ridicat împotriva acestui amendament și au izbutit să-l scoată din discuția Adunării.

În aceeași zi, C. Negri, în numele său personal și a cinci deputați pontăși — Ioan Roată, Ioan Levărdă, Răducanu Sava, Dănilă Bălan și Vasile Bălaș —, a dezvoltat în Divan o propunere similară, cerînd „împroprietărirea locuitorilor săteni“ pe loturi cumpărate de la proprietari. Se preconiza ca moșierii să fie obligați să vîndă țaranilor pămînturi, pînă la întinderea loturilor ce le aveau în folosință, conform așezămîntului agrar din 1851, după un preț care trebuia fixat de viitoarea Adunare legiuitoare⁴.

În timpul discuției problemei agrare în Divanul ad hoc, deputații marii boierimi, în special, s-au ridicat împotriva tuturor propunerilor și amendamentelor menite să îmbunătățească situația țărănimii. Ei au vociferat din nou că jalba clăcașilor este predominată de „un duh comunist și idei subversive“, că autorii jalbei au urmărit să răstoarne ordinea socială și să prezinte pe boieri drept „o clasă de tirani, impilatori [ai] norodului“. În pofida adevărului istoric, reprezentanții boierimii susțineau că în Moldova, încă din anul 1749 „nu mai există nici urmă de feudalism și că locuitorii sunt liberi și neatîrnați de proprietari“. Totodată, cu o ipocrizie ce le era caracteristică, acești moșieri afirmau că ei „au fost pururea interesați ca toți locuitorii să fie bogați“ și că au „un singur gînd“, acela de a-i vedea pe țărani „în starea cea mai înfloritoare“⁵.

M. Kogălniceanu, deși a fost silit de proprietarii din Dorohoi să se abțină de la orice „soluție radicală“ în problema țărănească⁶, a luat totuși cuvîntul în apărarea drepturilor clăcașilor. El a arătat că de rezolvarea chestiunii agrare „atîrnă însăși soarta nației noastre“ pentru că țărani sînt clasa „cea mai numeroasă și cea mai importantă a societății... țărani sînt însuși țara“⁷. Criticînd pe boerii conservatori, M. Ko-

¹ Ibidem, p. 361. Acest raport este semnat și de M. Kogălniceanu.

² Ibidem, p. 362.

³ Ibidem, p. 369—385.

⁴ Ibidem, p. 386—387.

⁵ Ibidem, p. 399—401.

⁶ M. K o g ă l n i c e a n u, *op. cit.*, p. 187.

⁷ Acte și documente, vol. VI, partea I, p. 410.

gălniceanu sublinia că ei „nu sunt în stare de a face vreo reformă radicală în favoarea locuitorilor săteni“ deoarece „aristocrația română este ruginită, mută și surdă la orice progres“¹.

În ședința din 19 decembrie a Divanului ad hoc, răzeșul N. Bosie, reprezentant al micilor proprietari din Fălciu, a ținut o cuvîntare patetică în sprijinul clăcașilor moldoveni, pledînd pentru ridicarea boerescului și „împroprietărirea țaranului“. El susține cu tărie că „împroprietărirea țaranului este dreaptă... este folositoare pentru toată țara; că numai așa poate să înflorească cultura și industria națională“. Adresîndu-se celorlalți deputați, N. Bosie îi cheamă să-și dea cu toții mîna pentru a smulge „veșmîntul robiei“ din spatele țaranului și a-l face pe clăcaș proprietar căci dacă „am cerut dreptatea împăraților, trebuie să fim drepți către frații noștri... ca să merităm Unirea“².

Apelurile deputaților progresiști n-au izbutit însă să înmoaie inimile împietrite ale reprezentanților moșierimii conservatoare. Puse la vot, toate propunerile privind îmbunătățirea soartei țaranilor au fost respinse de deputații moșierimii, care întruneau majoritatea în Divanul ad hoc. De altfel, Adunarea n-a aprobat nici propunerea marilor proprietari care urmărea să depozedeze pe clăcași de drepturile lor legitime asupra pămîntului.

Deși Divanul ad hoc a respins împroprietărirea clăcașilor, dezbaterrea publică a problemei agrare³ n-a fost inutilă. Cu această ocazie au ieșit din nou în vileag — ca și în timpul discuției din cadrul Comisiei proprietății de la 1848 — contradicțiile puternice existente între clăcași și stăpînii de moșii; s-au conturat totodată și deosebirile dintre unii reprezentanți ai burgheziei — care înțelegeau necesitatea și urgența împroprietării — și moșierimea conservatoare.

E de remarcat faptul că dezbaterrea problemei agrare în Divanul ad hoc al Moldovei a obligat și comisia de informare a celor șapte puteri garante — constituită la București conform prevederilor Congresului de la Paris — să analizeze și să se pronunțe în această problemă. Comisia europeană a însărcinat, din sînul ei, un comitet alcătuit din comisarii Franței, Prusiei și Austriei care, cercetînd diferitele propuneri făcute în Divanul de la Iași, și-a format o opinie proprie privind soluționarea problemei agrare în Principate⁴. Cei trei comisari au ajuns

¹ Acte și documente, vol. VI, partea I, p. 416.

² Ibidem, p. 420—421.

³ În privința dezbaterii problemei agrare în Divanul ad hoc, vezi Valerian Popovici, *Probleme sociale în desbaterile Divanului ad hoc al Moldovei*, în „Studii și cercetări științifice, Istorie, Iași, 1959, fasc. 1—2; Dan Berindei, *Problema agrară în dezbaterrea Divanului ad hoc și a Adunărilor Țării Românești 1857—1861* în „Studii“, nr.1/1958, p. 32-37; N. Adaniłoaie, *Țărănimea și Unirea*, în „Studii privind Unirea Principatelor“, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 259—273.

⁴ Comisarii au recunoscut că „propunerea formulată de deputații clasei țaranilor clăcași de a dobîndi dreptul să răscumpere claca și să devie astfel proprietari ai pămîntului ce cultivă astăzi... a ridicat în Divan și în țară o chestiune socială, a cărei soluțiune a fost amînată astăzi și care se poate considera cu drept cuvînt ca una din cele mai grave ce s-a agitat de mai mult de un secol în Principate“ (*Acte și documente*, vol. VI, partea a II-a, p. 580).

la concluzia că trebuie „să fie ameliorată starea țăranilor liberându-i de clacă în schimbul unei despăgubiri și constituindu-i proprietari“ asupra pământului pe care-l au „în posesie“¹. Această concluzie — împreună cu diferite alte opinii — a fost inclusă în raportul „asupra stării și reorganizării Principatelor Moldova și Muntenia“ întocmit de comisia europeană și adresat Congresului de la Paris, la începutul lunii aprilie 1858².

Ca urmare a raportului comisiei europene de informare, conferința celor șapte puteri garante (Franța, Rusia, Prusia, Sardinia, Anglia, Austria și Turcia) ce și-a desfășurat lucrările la Paris în vara anului 1858, a luat în dezbateri și problema agrară din Principate, apreciind necesitatea soluționării grabnice a acesteia. După cum se știe, la 7 august 1858 conferința de la Paris a adoptat o Convenție care stabilea principiile esențiale de organizare a Principatelor Române. Articolul 46 al Convenției de la Paris, în afară de desființarea tuturor privilegiilor și monopolurilor, în problema agrară, mai hotăra următoarele: „se va proceda fără întârziere la revizia legiurii care regulează raporturile proprietarilor pământului cu cultivatorii, avînd în vedere îmbunătățirea stării țăranilor“³.

Cu sprijinul efectiv al maselor populare țărănești și orășenești, în Ianuarie 1859 s-a realizat unirea Principatelor⁴. Speranțele nutrite de clăcași că vor primi pământuri îndată după Unire au fost înșelate de clasele dominante. Prin petiții și acțiuni spontane, sătenii își exprimau neliniștea și deziluzia pentru faptul că, după Unire, în loc să dispară „toate relele din țară“, așa cum spera „tot poporul“, situația lor de miserie continuă „ca în vremea bătrînei feudalități“⁵.

Reforma agrară tergiversîndu-se, frământările din rîndul țăranimii îmbracă, tot mai mult, un caracter permanent⁶. În multe locuri nemulțumirile țărănești se transformă în răscoale locale, ca de exemplu la Bezdie (județul Dîmbovița), la Păltineni (județul Buzău), la Băilești (județul Dolj)⁷, sau la Cudalbi (județul Covurlui) unde țăranii veniți din 40 de sate, s-au împotrivit să tragă la sorți pentru recrutarea la oaste „cerînd să li se deie pămînt mai întii“⁸.

¹ Acte și documente, vol. VI, partea a II-a, p. 585.

² Ibidem, p. 559.

³ *Dionisie Ionescu, Gheorghe Tuțui, Gh. Matei, Dezvoltarea constituțională a statului român*, Ed. Științifică, 1957, p. 448.

⁴ *Vezi N. A. Dăniloaie și M. D. Vlad, Rolul maselor populare în făurirea Țărilor Române*, în „Studii“, nr. 1/1959, p. 77—107; *Acad. A. Oțetea, Însemnătatea istorică a Unirii*, în „Studii“, nr. 1/1959, p. 33—38; *Const. C. Giurescu, Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Studii privind Unirea Principatelor“, p. 347—386.

⁵ *Arh. St. Buc., Min. Int., Moldova*, dos. 91/1889 f. 45 și 50. *Petiția țăranilor din Comănești, județul Bacău*; *vezi și Petiția țăranilor din Ciomăgeștii de Jos, județul Olt*. (*Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Adm.*, dos. 16/1859, f. 358 și 367).

⁶ *Vezi*, în acest sens, *D. Berindei, Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în „Studii și materiale de istorie modernă“, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 167—245.

⁷ *Gh. Georgescu-Buzău, 21 Ianuarie 1859. Unirea Țării Românești cu Moldova*, București, 1959, p. 76.

⁸ *M. Kogălniceanu, Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, Ed. Științifică, 1959, p. 299—300. Ediție îngrijită de Vladimir Diculescu.

Acțiunile țărănești demonstau eficient că vechiul regim agrar constituia o frână în dezvoltarea internă a statului modern. Prin presă sau în parlament, unii intelectuali sau politicieni mai înaintați atrăgeau mereu atenția asupra necesității de a se lua măsuri grabnice pentru ameliorarea situației clăcașilor¹. Convenția de la Paris — actul fundamental de organizare a Principatelor — preconiza, de asemenea, schimbarea raporturilor dintre proprietari și clăcași. Cu toate acestea, în primii ani după Unire, nu s-a dezbătut în Adunările de la București și Iași nici un proiect de reformă agrară.

Moșierimea conservatoare, care deținea majoritatea locurilor atât în cele două Adunări cât și în Comisia Centrală de la Focșani (menită să asigure unitatea legislației în Principate), a încercat la un moment dat să impună adoptarea unei legi agrare și mai împovărătoare pentru țărănime decât așezămintele din 1851. Astfel, în iulie 1860, în Comisia Centrală de la Focșani, majoritatea conservatoare — cu toată opunerea lui V. Mălinescu și a altor politicieni liberali — a elaborat și votat un proiect de reformă agrară care — pretinzând că eliberează brațele clăcașilor — anula orice drept al sătenilor asupra pământului și consfințea exproprierea totală a acestora de către moșieri.

După înfăptuirea unificării administrative a Principatelor — cu un guvern și o singură Adunare — acest proiect reacționar, aprobat de guvernul condus de conservatorul Barbu Catargiu, a fost prezentat Camerei deputaților spre dezbateri.

La 25 mai 1862, M. Kogălniceanu, rostind una din cele mai frumoase pledoarii ale sale, a combătut proiectul și a cerut împrumutarea clăcașilor. În încheiere, adresându-se moșierilor conservatori, Kogălniceanu le spunea: „O! nu drămuțiți brazda de pământ trebuitoare hranei țăranilor... Gândiți la origina averilor d-voastre; gândiți că cea mai mare parte din ele o datorăți muncii și sudorilor lor... Aduceți-vă aminte că atunci când era ocupațiunea străină, mulți din noi treceau hotarul, iar țăranii rămăneau și ne păzeau moșiile și averile... O! de ce nu se ridică dintre d-voastră vreun urmaș al vechilor domni români, sau ai companionilor de luptă ai lui Ștefan cel Mare și ai lui Mihai Țepeșul... să se puie în capul mării reforme, să ridice el steagul emancipării țăranilor români... O! fie-vă milă de dinșii [de țărani], fie-vă milă de țara noastră; ... căci nenorocind trei milioane de țărani, nenorocită și moartă va fi România“².

Trei prinți și trei miniștri, în frunte cu Barbu Catargiu³ — cel mai de seamă orator al conservatorilor — au încercat prin discursuri vehemente să împrăstie argumentele lui Kogălniceanu favorabile împrumutării și să impună adoptarea de către Adunare a proiectului legii rurale. M. Kogălniceanu, nelăsându-se intimidat, a luat din nou cuvântul în

¹ De pildă, Dimitrie Bolintineanu scria în ziarul *Dimbovița* din 16 mai 1859, că „pînă nu se va îmbunătăți soarta țăranilor nici o altă îmbunătățire nu poate să aibă soliditate“.

² Acte și legiuri, seria I, vol. II, p. 404—453.

³ Aceștia, în afara primului ministru, erau: Dimitrie Ghica, Gr. Sturdza, Al. Moruzi, C. Brăiloiu și Apostol Arsache.

Adunare pentru a opri votarea acestei legi potrivnice intereselor țărânimii¹. El a prezentat și un contra proiect de lege rurală care n-a fost însă acceptat. Cu toate că la 8 iunie primul ministru Barbu Catargiu — cel mai înverșunat adversar al împrumutării țăranilor — a fost împușcat la ieșirea din Adunare, peste trei zile, majoritatea reacționară a votat această lege rurală spoliatoare pentru clăcași.

Legea din 11 iunie 1862 n-a putut fi însă aplicată pentru că domnitorul Al. I. Cuza, fiind și el un adept al împrumutării clăcașilor, a refuzat să o sancționeze². Date fiind frământările de la sate, domnitorul a considerat că aplicarea acestei legi, sau aminarea continuă a împrumutării, ar putea duce la intensificarea lor³, care ar periclita însăși orânduirea statului burghez. De aceea, în anul următor, el va încredința conducerea guvernului lui M. Kogălniceanu, partizan înflăcărat al reformei agrare.

Elaborarea și promulgarea legii rurale din 1864. În ajunul elaborării legii rurale, majoritatea politicienilor români — fie conservatori, fie liberali — opinau pentru schimbarea regimului agrar existent, care nu mai corespundea dezvoltării economice a țării. Dar, în timp ce conservatorii se pronunțau numai pentru desființarea clăcii (ce nu mai era avantajoasă) fără împrumutări, liberalii de diferite nuanțe — democrați, radicali sau moderați — arătau că interesele statului, ale păstrării ordinii burgheze, ale țăranilor și chiar ale moșierilor, fac absolut necesară și împrumutarea clăcașilor.

Acceptarea soluției preconizate de moșierimea conservatoare ar fi dus la proletarizarea țărânimii în masă, la depopularea satelor, la răscoale puternice. Dându-și seama de eventualele consecințe, unii conservatori se declarau dispuși să facă și concesii infime țărânimii, ca acordarea de loturi pentru casă și grădină, sau de islazuri comunale sub formă de emfiteuza și a.

Dintre toate grupările politice, liberalii democrați — în frunte cu M. Kogălniceanu — se situau pe poziția cea mai înaintată în rezolvarea problemei agrare. Ei cereau să se facă urgente concesii țărânimii, mergând pînă la împrumutarea clăcașilor cu loturile integrale ce le aveau în folosință. Încă din 1861, M. Kogălniceanu, într-un discurs ținut în Adunarea de la Iași, sublinia că el, ministru, s-a văzut „față în față

¹ La 7 iunie 1862, C.A. Rosetti scria în ziarul *Romînul* următoarele: „Domnul Kogălniceanu a avut de astă dată dureroasa onoare de a lupta singur contra tuturor. Ideea însă ce susținea era atât de mare încît, deși învins sub puterea bilelor, a fost învingător și mine poimîne toți vor recunoaște adevărul și vor mărturisi că a luptat cu o putere ce creștea în proporțiunea mărimii misiunii ce avea” (R a d u R o s e t t i, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, București 1907, p. 376).

² La 14 martie 1864, Al. I. Cuza, referindu-se la această lege, va menționa că n-a putut-o sancționa deoarece ea „nu corespunde la condițiunile de îmbunătățire a soartei muncitorilor de pămînt, garantată lor prin art. 46 al Convențiunii” (Acte și legiuri, seria I vol. II, p. 734).

³ În legătură cu aceasta, Radu Rosetti scria: „Cuza știa prea bine că dacă ar fi sancționat acea lege care desmoștenea țărânimia cu desăvîrșire, răscoala întregii obști ar fi fost urmarea imediată a unui act atât de necugetat; [deaceia] el nu o sancționează” (R a d u R o s e t t i, *op. cit.*, p. 376).

cu două revoluții : una de sus și alta de jos“ că a preferat-o „pe cea de sus“ și s-a străduit să sădească țăranilor încrederea în guvern și în domnitor pentru a evita „revoluțiunea de jos“¹. În continuare, Kogălniceanu arăta că deși e proprietar, consideră că pentru a se asigura proprietatea trebuie să se facă concesiile țăranilor, trebuie să li se îmbunătățească soarta. El declara textual : „...sunt mulți proprietari, dintre care sunt și eu unul, care socot că ora concesiilor a sosit, care cred că este patriotic, că este prudent, că este folositor, chiar pentru proprietar, de a nu amîna neconținut aceste concesi, de a nu lăsa să fim surprinși prin cuvîntul fatal *prea tîrziu*“².

E de menționat faptul că în lupta pentru pămînt de o parte a bariadei se găsea țărănimea clăcașă, care revendica ogoarele pe care le mucea din tată în fiu, iar de partea cealaltă clasele dominante : moșierimea și burghezia — tîrguindu-se cît pămînt și în ce condiții să-l cedeze.

Lenin, referindu-se la poziția moșierimii și a burgheziei față de reforma agrară înfăptuită în Rusia la 1861, arăta că s-a desfășurat o luptă „*înlăuntrul* claselor dominante, în cea mai mare parte *în rîndurile moșierilor*, o luptă care avea la bază *exclusiv* proporțiile și forma *concesiilor*“. În această luptă „liberalii, ca și iobăgiștii, se situau pe pozițiile recunoașterii proprietății și puterii moșierilor, condamnînd cu indignare orice idei revoluționare despre *desființarea* acestei proprietăți, despre deplina răsturnare a acestei puteri“³. În continuare, Lenin preciza că liberalii — care erau ideologii burgheziei — „au vrut «să elibereze» Rusia «de sus» fără să desființeze nici monarhia țarului, nici proprietatea moșierilor asupra pămîntului, nici puterea lor, ci determinîndu-i numai să facă «concesi» spiritului vremii“. Burghezia „nu se poate împăca cu iobăgia, dar se teme de revoluție, se teme de mișcarea maselor, capabilă să răstoarne monarhia și să nimicească puterea moșierilor. De aceea, liberalii se limitează la «lupta pentru reforme», la «lupta pentru drepturi», adică la împărțirea puterii între iobăgiști și burghezie“⁴.

Deși legea rurală de la 1864, în esența ei, a fost urmarea raportului de forțe din sinul claselor sociale și consecința unui anumit stadiu al dezvoltării relațiilor de producție din Principate⁵, aprecierile lui Lenin sînt, în mare parte, valabile și pentru poziția adoptată de burghezia și moșierimea romînă față de reforma agrară.

Burghezia — avînd nevoie de brațe libere — voia înlăturarea relațiilor clăcășești și împrumietăriră țăranilor dependenți contra unei despăgubiri plătită foștilor stăpîni, ea voia totodată să îngrădească și puterea moșierilor pentru a putea pune în aplicare legislația și instituțiile caracteristice orînduirii capitaliste. Burghezia căuta însă să înfăptuiască de sus aceste reforme și — deși pare paradoxal — în înțelegere cu moșierimea, cu toate divergențele existente în sinul acestor clase dominante. Dacă

¹ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 376.

² Ibidem, p. 378.

³ V. I. L e n i n, „Reforma țărănească și revoluția țărănească-proletară“, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 103.

⁴ Ibidem, p. 104.

⁵ I. A d a m și N. M a r c u, *op. cit.*, p. 141.

liberalii de diferite nuanțe — reprezentînd interesele burgheziei și ale moșierimii liberale — se declarau, în principiu, pentru rezolvarea problemei țărănești printr-o reformă agrară¹, nu toți luptau activ pentru înlăturarea acestora.

Venirea la putere, în octombrie 1863, a guvernului prezidat de M. Kogălniceanu — liberal democrat — va aduce în centrul preocupărilor problema reformei agrare. La 13 decembrie, primul ministru a prezentat Adunării proiectul de lege pentru secularizarea averilor mănăstirești. Mănăstirile — închinete sau neînchinete — dețineau moșii întinse reprezentînd circa 26% din suprafața întregii țări. Legea a fost votată și de deputații conservatori care sperau că statul va împărți aceste pămînturi la clăcași, iar moșiile particulare vor fi astfel salvate. Calculele reprezentanților moșierimii conservatoare s-au dovedit a fi greșite deoarece, peste trei luni, Cuza și Kogălniceanu vor înainta Adunării deputaților proiectul de lege rurală care afecta atît proprietățile statului cît și cele particulare.

Proiectul legii rurale, prezentat Camerei la 16 martie 1864, prevedea desființarea clăcii și a celorlalte sarcini feudale și împrumutarea sătenilor cu „pămînturile de pășune de fînă și arătură, ce ei posedă sau se cuvine a posedă în puterea legilor... în ființă“. O dată cu desființarea sarcinilor feudale ale clăcașilor, proprietarii de moșii urmau să primească „o potrivită despăgubire răspunsă și garantată de stat“².

Proiectul de lege a fost publicat în același timp în Monitor și difuzat în toată țara pentru a liniști pe țărani și a le demonstra că guvernul este preocupat de îmbunătățirea soartei lor. Totodată primul ministru M. Kogălniceanu a trimis și o circulară prefectilor prin care cerea ca „îmbunătățirea soartei muncitorilor de pămînt“ să nu se facă prin „răsculare și spoliațiune“³. Cu toate că Kogălniceanu cerea ca împrumutarea să se facă prin despăgubire, pe cale pașnică, strict legală, fără violențe, țărănimea a primit cu satisfacție proiectul guvernului de lege rurală, iar moșierimea cu ostilitate deschisă. Înverșunarea moșierimii conservatoare împotriva guvernului s-a manifestat atît în cadrul Parlamentului cît și prin acțiuni ostile întreprinse în unele județe.

Proiectul de lege rurală a fost trimis secțiunilor Camerei unde a fost dezbătut de un comitet de delegați, în frunte cu Lascăr Catargiu și Ion C. Brătianu. La 13 aprilie, comitetul, terminînd analiza proiectului și-a prezentat raportul în fața Adunării, deschizîndu-se astfel dezbaterile publice asupra reformei agrare. Raportul comitetului, care exprima punctul de vedere al moșierimii conservatoare, face o critică aspră guvernului pentru că a elaborat și publicat un astfel de proiect defavorabil proprietarilor⁴. Comitetul a venit cu un așa-zis amendament la proiectul guvernului care, în fond, era un contra proiect. În acesta, moșierimea, pentru a nu pierde mai mult, s-a arătat dispusă să facă

¹ În privința atitudinii diferitelor grupări politice față de problema agrară vezi D a n B e r i n d e i, *Problema agrară în dezbaterile Divanului ad hoc și a Adunărilor Țării Românești (1857—1861)*, în „Studii“, nr. 1/1958, p. 29—52.

² Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 734.

³ Monitorul Oficial, din 23 martie 1864, p. 313.

⁴ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 748-761.

unele concesiile clăcașilor, declarându-se gata să le acorde loturi de circa 2 ha în Muntenia și 2 fălci în Moldova, în condițiuni destul de grele. În afară de faptul că loturile acestea nu reprezentau nici 50% din suprafața prevăzută de proiectul guvernului, se preconiza o despăgubire mai mare din partea clăcașilor, plătită într-un timp mai scurt, cu o dobândă sporită și o aminare cu trei ani a aplicării legii rurale¹.

I. C. Brătianu, șeful liberalilor radicali, nu a semnat contraproiectul conservatorilor, dar nici nu l-a sprijinit pe al guvernului. Urmind exemplul moșierimii conservatoare, a venit și el cu un alt proiect, mai dezavantajos țărănimii, pentru a crea o diversiune. Proiectul legii rurale prezentat în Cameră de I. C. Brătianu — deși în unele privințe se aseamăna cu al guvernului — preconiza să se dea țăranilor o suprafață de pământ mai mică decât cea cerută de M. Kogălniceanu, excludea împroprietărirea sătenilor și pe moșiile statului — acolo unde două treimi din proprietățile particulare erau insuficiente — îngrădea folosirea de către țărani a pădurilor, nu garanta un minim de pământ clăcașilor și preconiza o dobândă mai mare decât cea prevăzută de guvern².

De altfel, spre deosebire de liberalii democrați, liberalii radicali conduși de I. C. Brătianu — făcând front comun cu conservatorii, în cadrul „monstruoasei coaliții” îndreptate împotriva lui Cuza — pentru a fi pe placul moșierimii, tergiversau înfăptuirea reformei agrare. După ce în februarie 1863 I. C. Brătianu, referindu-se la rezolvarea problemei agrare, declarase în Cameră că „trebuie să așteptăm până ce vor veda proprietarii că modul proprietății de astăzi nu este cel mai profitabil pentru dinșii; să vadă că au alte resurse mai bune decât acele ce le dau legile existente”³, în aprilie 1864 s-a opus categoric proiectului de lege rurală prezentat de M. Kogălniceanu. În ședința furtunoasă a Camerei din 13 aprilie 1864 — în care deputații conservatori: D. Ghica, V. Boerescu, G. Costaforu, M. C. Epureanu ș.a. au proferat blesteme și amenințări la adresa lui M. Kogălniceanu, acuzându-l că vrea să devină „tribun popular”, „rege al țăranilor”, că a întocmit un proiect de lege rurală pe baza „unui principiu socialist”, un proiect „spoliator și incendiator”, care „provoacă resbel civil” și sărăcește pe moșieri⁴ — I. C. Brătianu, deși se considera radical, a declarat textual: „sunt d-lor în contra acestui proiect, atît în detaliu cît mai cu seamă pentru aplicabilitatea lui”⁵. În aceeași ședință, el îl apostrofa pe M. Kogălniceanu: „și dacă ...te-ai pus, d-le ministru, ca singurul apărător al țăranului, adevăratul bine ce ai face nu stă în o bucată de pământ cu un pogon mai mică sau mai mare, ci folosul real ce i-am aduce este să-i dăm mijloacele prin care se poate lua o educațiune, să se facă un adevărat cetățean român”⁶.

¹ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 762-771.

² Ibidem, p. 780-789.

³ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 267.

⁴ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 776-822.

⁵ Ibidem, p. 833.

⁶ Ibidem, p. 830.

Luind apărarea moşierilor, liberalii radicali criticau proiectul lui M. Kogălniceanu pentru că, chipurile, prevedea despăgubiri prea mici pentru pământurile ce urmau a fi luate de la aceştia şi date țăranilor.

Din analiza celor trei proiecte reiese că I. C. Brătianu dorea să se facă țăranimii concesii mult mai reduse decât cele acordate de Al. I. Cuza şi M. Kogălniceanu prin legea rurală din 1864, iar concesiile moşierimii conservatoare erau cu totul infime. Ca şi în Rusia, divergenţele din lăuntrul claselor dominante se referea tot la „proporţiile şi forma concesiilor“ ce urmau a fi făcute țăranimii.

În şedinţa Adunării din 13 aprilie M. Kogălniceanu, prin intervenţiile sale repetate, respinge proiectul şi atacurile deputaţilor conservatori şi pledează pentru adoptarea legii rurale propusă de guvern. El arată că a luptat „totdeauna pentru împroprietărirea țăranilor“, îşi datorează „toate căderile... ideii din acest proiect“ şi nu poate, ca ministru, să renunţe la credinţele întregii vieţi¹. Subliniază că a întocmit proiectul legii rurale pentru că consideră — ca şi amicii săi — „că nu e mîntuire pentru ţara aceasta decât cînd această plagă uricioasă se va desfiinţa, decât cînd se va ridica claca, boierescul, care nu se face altmintrelea decât cu sila, cu biciul, chiar dacă e proprietarul omul cel mai milostiv“². M. Kogălniceanu se arată dispus să accepte unele modificări la proiectul guvernului dacă acestea nu majorează sarcinile clăcaşilor şi nu le reduce pogoanele legiuite. El declară categoric : „... nu sporiţi însă darea ce trebuie să dea țăranul, căci e destul de mare chiar astfel cum e pusă de guvern... nu intraţi cu prăjina în ogorul țăranului“ şi „nu amînaţi chestiunea pentru trei ani de zile, căci n-aveţi dreptul să o faceţi“³.

În continuare, primul ministru critică pe moşierii conservatori care — tratînd pe țărani „ca pe nişte paria“ — vor o lege rurală în folosul proprietarilor nu în interesul ţării⁴. Totodată, M. Kogălniceanu răspunde conservatorilor, care-l invinuiau de socialism, că la baza proiectului legii rurale stau principiile lui Hardenberg şi Stein care au făcut reforma agrară în Prusia, principiile contelui Walewski oglindite în Convenţia de la Paris, ale „bărbaţilor de stat ai Rusiei“ înfăptuitorii reformei din 1861, iar „dacă acei oameni sunt socialişti, atunci — declară el — primesc şi eu să fiu socialist“⁵.

Cu toată apărarea lui M. Kogălniceanu, majoritatea reacţionară a Camerei, printr-o moţiune — acuzînd guvernul că prin elaborarea şi publicarea proiectului bagă vrajbă „între clasele agricole şi proprietari... încurajează ura şi răzburarea între cei avuţi şi cei neavuţi“ şi urmăreşte „să niveleze societatea pogorînd pe cei ridicaţi şi ridicînd pe cei prea

¹ Acte şi legiuri, seria I, vol. II, p. 772—773.

² Pentru a fi mai convingător, M. Kogălniceanu declară: „Şi eu sunt proprietar, şi cu toate ordinele ce dau, nu pot garanta pentru slugile mele“ (Ibidem, p. 773).

³ Ibidem, p. 777—778.

⁴ Ibidem, p. 821.

⁵ Ibidem, p. 820.

jos impilați — declară că nu poate „dezbate legea rurală cu un asemenea Minister“¹ și-i dă un vot de blam, în seara zilei de 13 aprilie².

În urma votului de blam, primul ministru și-a prezentat demisia, dar domnitorul — care vroia să rezolve problema agrară împreună cu guvernul Kogălniceanu — nu i-a primit-o, prorogînd și Adunarea pînă la 2 mai.

Atît Cuza cît și M. Kogălniceanu, văzînd impotrivirea permanentă a reprezentanților moșierimii conservatoare și a unei părți a burgheziei, au ajuns la concluzia că împrumutarea clăcașilor nu se poate realiza pe cale parlamentară. Chiar dacă se dizolva Adunarea, venea alta la fel de reacționară, întrucît stipulațiile electorale înguste, ale Convenției de la Paris, stabilind un cens foarte ridicat, dădeau dreptul de a fi aleși numai moșierilor și vîrfurilor burgheziei. Totodată deputații moșierimii refuzau să discute și să adopte o nouă lege electorală³, care, schimbînd componența Camerei, ar fi creat o majoritate favorabilă reformei agrare. În aceste condiții s-a impus necesitatea unei reforme constituționale menită să modifice prevederile Convenției în sensul creării unor stipulații electorale mai largi, care să permită alegerea unei Adunări legislative mai reprezentative.

Pentru înfăptuirea acestor reforme indispensabile, domnitorul Cuza — sfătuit și de M. Kogălniceanu, N. Crețulescu, C. Negri și alți fruntași politici ai vremii — a fost nevoit să dea cunoscuta *Lovitură de Stat*⁴ de la 2 mai 1864, dizolvînd Adunarea și supunînd apoi, printr-un plebiscit, aprobării poporului o nouă lege electorală și un act constituțional intitulat *Statutul dezvoltător al Convenției*. „Fără Lovitura de Stat — după cum recunoaște și un istoric burghez — nu se putea ajunge la nici o îmbunătățire a soartei țăranilor din cauza legii electorale care alcătuiseră un monopol al sufragiului tocmai în mîna clasei care posedă cu mult cea mai mare parte a pămîntului celor două Principate“⁵.

Prin proclamația adresată poporului român, la 2 mai, Cuza învinuiește oligarhia moșierească din Adunare și justifică Lovitura de Stat. Astfel, domnitorul scrie: „Am voit ca clăcașii, prin plata muncii lor, să ajungă a stăpîni pîrticica lor de pămînt în plină proprietate“ dar Adunarea „a dat un vot de blam guvernului... pentru că proiectul înfățișat era o lege de dreptate, era realizarea speranțelor legitime a trei milioane de

¹ Acte și legiuri, seria I, vol. II, p. 790.

² Ibidem, p. 835.

³ Chiar în ziua de 2 mai 1864, primul ministru, M. Kogălniceanu, a citit mesajul domnitorului de dizolvare a Adunării numai după ce făcuse o ultimă încercare de a impune deputaților discutarea proiectului legii electorale. Drept răspuns deputații conservatori au pregătit o nouă moțiune de blam la adresa guvernului.

⁴ A. D. Xenopol justifică necesitatea Loviturii de Stat în felul următor: „Ca toate faptele istorice, și Lovitura de Stat era o urmare fatală a împleticirii evenimentelor. Adunarea nu putea «subscrie sentința ei de moarte înainte de a hotărî asupra legii rurale»; iar domnitorul în zadar ar fi apelat iarăși la țară după vechea lege electorală. Adunarea însă refuzase a vota noua lege electorală. Ce-i rămînea de făcut decît, sau abdicarea, sau aplicarea mijloacelor eroice: Lovitura de Stat“ (A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 391).

⁵ R a d u R o s e t t i, *Amintiri din copilărie*, București, 1925, p. 200.

țărani“¹. Proclamația domnească chema pe locuitori să se pronunțe în cadrul plebiscitului, ce avea loc în zilele de 10—14 mai, asupra legii electorale și a Statutului.

Moșierimea reacționară a adoptat o poziție și mai ostilă față de guvernul Kogălniceanu atît pentru faptul că acesta a rămas la putere după votul de blam din 13 aprilie, cît și pentru înfăptuirea Loviturii de Stat. Unii moșieri, mînați de interese înguste de castă, pentru a-și salva latifundiile amenințate de reforma agrară, nu s-au sfiit să alunece pe panta trădării naționale. Astfel, C. Șuțu a trimis la Constantinopol pe doctorul Lambert pentru a protesta contra legii rurale și a cere intervenția armată a Porții otomane împotriva domnitorului și a guvernului român. În aprilie 1864, C. Șuțu scrie la Constantinopol că guvernul român ar urmări, chipurile, „ruinarea societății și răpirea mării și micii averi a tuturor claselor, precum a făcut-o cu averile mănăstirești“; el cere ca sultanul „să se milostivească, înainte de 2 mai, să ne izbăvească de bici, prin biruitoarele sale oștiri și să scape provinciile de lepra sanculotismului, al căruia șefi sunt prințul și adiutantul său, primul ministru, visul dracului“².

După Lovitura de Stat, înverșunarea și intrigile reacțiunii se accentuează. C. Șuțu la București și Panait Balș la Iași unelteau, prin intermediul lui Lambert, „spre a sfărîma Unirea și a detrona pe domnitor“³. Șuțu și Balș urmăreau să ajungă caimacami, primul în Muntenia și al doilea în Moldova⁴. La 9 mai, M. Kogălniceanu, printr-o depeșă telegrafică, anunța pe prefecți că Lambert, întorcîndu-se de la Constantinopol, a fost prins și arestat la Giurgiu; la el s-au găsit actele doveditoare a „crimei de înaltă trădare“⁵. A doua zi au fost arestați și principalii uneltitori: Șuțu și Balș; asupra lor găsindu-se o bogată corespondență cu străinii împotriva intereselor țării⁶.

În timpul semnării plebiscitului unii moșieri și chiar unii comercianți⁷ făceau agitație printre locuitori împotriva lui Cuza și Kogălniceanu. Astfel, moșierul G. Braboveanu mergînd în satele Pleșoiu de Jos și Solomonești (județul Dolj) a „sfătuit“ pe țărani să nu iscălească pe listele de primire a plebiscitului pentru că — pretindea el — stăpînirea le-ar putea „adăoga felurite sarcini“⁸. Moșierul Barbu Izvoranu de asemenea făcea instigație printre țărani împotriva guvernului; pe unii îi închidea în casă, îi amenința, sau îi „bătea cu biciul“ pentru a le impune „ideile sale reacționare“⁹.

¹ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țărani*, p. 407.

² A. D. Xenopol, *op. cit.* p. 390.

³ Arh. St. Craiova, fond Prefectura Dolj, dos. inv. 204/1864, f. 1.

⁴ Ibidem, f. 4; vezi și A. D. Xenopol, *op. cit.* p. 390.

⁵ Arh. St. Craiova, Fond Prefectura Dolj, dos. inv. 204/1864, f. 1. Lambert, arestat de prefectul de Vlașca, a încercat să rupă și să înghită actele compromițătoare (Ibidem, f. 12—17).

⁶ Ibidem, f. 4.

⁷ Ibidem, dos. 83/1864, f. 4 și 13.

⁸ Ibidem, f. 17.

⁹ Ibidem, dos. 198/1864, f. 147.

Țăranii nu s-au lăsat intimidați; au reclamat pe moșieri autorităților și au semnat cu toții aprobarea plebiscitului. Din rapoartele subprefectului plășii Dumbrava (unde se aflau moșierii menționați) către prefectul județului Dolj rezultă că țăranii „aclamează faptul de la 2 mai și resping ori ce înriuriri pernicioase”¹. Același subprefect reliefează aflulxul sătenilor la iscălirea plebiscitului precizând totodată că parte din proprietari „să abțin neprezentându-se”². Și alți subprefecți raportau că „locuitorii muncitori, doriți de împroprietărirea lor” au „primit cu bucurie plebiscitul” strigând în multe sate trăiască domnitorul, în timp ce „proprietarii și arendașii... nu au depus sub semnături pre nici un registru”, sau au „subscris contra”³. În celelalte județe, de asemenea, țăranii, așteptând împroprietărirea, au aprobat plebiscitul primind cu mare bucurie Lovitura de Stat și măsurile luate de Cuza și Kogălniceanu⁴.

Statutul, aprobat prin plebiscitul din mai 1864, reprezenta o adevărată constituție aducând modificări esențiale Convenției de la Paris⁵. Prin Statut, deși puterea legiuitoare era împărțită între domn, Cameră și Senat, domnitorul avea inițiativa legilor iar elaborarea lor era încredințată Consiliului de Stat, organ recent înființat. Totodată, pentru a nu se mai întârzia rezolvarea problemei agrare și spre a se evita eventuala împotrivire a viitorilor deputați ai moșierimii, prin Statut s-a precizat că „decretele ce pînă la convocarea noiei Adunări se vor da de domn, după propunerea Consiliului de Miniștri și a Consiliului de Stat, ...vor avea putere de legi”⁶. În virtutea acestui articol al Statutului, în august 1864, va putea fi decretată și promulgată legea rurală.

După votarea Statutului, guvernul și-a axat preocupările în direcția definitivării și adoptării legii rurale. În acest sens, la 25 mai 1864, M. Kogălniceanu, printr-o circulară către prefecturi, cerea autorităților județene anumite date statistice referitoare la evaluarea sarcinilor clăcașilor către proprietari conform legilor în vigoare. Pentru județele din Muntenia primul ministru cerea ca situația statistică să cuprindă valoarea exactă a celor 22 de zile ce le prestează, la moșier, clăcașii de fiecare categorie (cu 4 boi, cu 2 boi sau cu palmele) și valoarea dijmei de pe pogoanele legiuite; iar în județele din Moldova datele trebuiau să includă „prețurile curente” pentru munca cîmpului ce o făceau clăcașii (separat, de fiecare categorie) și evaluarea celorlalte sarcini „carele de lemne, podvezile și zilele de meremet”. M. Kogălniceanu insista ca aceste statistici să fie cit mai reale și pentru aceasta el ordona subalter-

¹ Arh. St. Craiova, dos. 198/1864, f. 90.

² Ibidem, f. 116.

³ Ibidem, f. 113, 119, 120, 124, 134 și 200.

⁴ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura Brăila, dos. 2345/1864, nepaginat. Vezi și Monitorul Oficial din 16 și 20 mai 1864, p. 507 și 519.

⁵ La sfîrșitul lunii mai 1864, Cuza, mergînd la Constantinopol, a reușit să obțină din partea sultanului aprobarea Statutului și recunoașterea deplinei autonomii interne a Romîniei cu dreptul de a-și modifica oricînd legile de organizare ale statului (Dionisie Ionescu, Gh. Tuțui, Gh. Matei, *op. cit.*, p. 136). Prin aceasta uneltirile reacțiunii interne, care cerea o invazie străină în Romînia, au fost paralizate.

⁶ Ibidem, p. 452.

nilor : „să consultați nu numai opiniunile proprietarilor, dar mai cu csebire să consultați și pe țăranii cu conștiință, capabili de a vă da asemenea informații“ ; datele „să conțină curatul adevăr, căci pe cît la viitoare legiure vroesc ca proprietarii să primească o despăgubire reală, asemenea eu nu așî consimți ca clăcașii (pontași) se fiă victima unor prețuri esagerate“¹.

La 31 mai M. Kogălniceanu, printr-o altă circulară, cerea prefectilor să trimită Ministerului de Interne tabele statistice referitoare la numărul și categoria clăcașilor din județe ; tabelele trebuiau să oglindească, separat, situația numerică a clăcașilor, atît pe moșiile statului cît și pe cele particulare². În cursul lunii iunie aceste date statistice au fost adunate și centralizate la Ministerul de Interne³ iar în luna următoare situația generală a fost înaintată Consiliului de Stat pentru a servi la fixarea despăgubirii anuale ce urmau s-o achite țăranii după împrörietărire⁴.

La începutul lunii iulie Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu invitau, de altfel, Consiliul de Stat ca neîntîrziat să elaboreze un proiect de lege rurală care „oborînd claca“ și împrörietărînd pe săteni „pe locurile ce ei astăzi le posedă“ să garanteze și proprietarilor de moșii o despăgubire „dreaptă... și îndemîntică pentru sat și pentru cultivatorii de pămînt“⁵. M. Kogălniceanu înainta totodată Consiliului de Stat — spre a-i servi ca model — proiectul său de lege rurală și o serie de lucrări auxiliare.

Consiliul de Stat a însărcinat o comisie care a întocmit proiectul legii rurale, proiect dezbătut și definitivat apoi în cadrul unor ședințe prezidate de domnitor⁶. Cu puține excepții, textul acestui proiect repeta, în general, conținutul legii rurale elaborat de M. Kogălniceanu în martie 1864⁷. Totodată, față de proiectul lui Kogălniceanu, acesta din urmă — trecut prin filiera Consiliului de Stat — conținea unele prevederi mai avantajoase moșierimii. Astfel, dobînda pe care urmau s-o încaseze moșierii pe „obligațiile rurale“ s-a majorat de la 5% la 10% ; în comisiile de plasă — pentru constatarea clăcașilor — intrau și reprezentanți ai proprietarilor ; de asemenea proiectul prevedea ca, în decurs de trei ani, statul să vîndă din domeniile sale loturi de 100—500 pogoane — această măsură era menită să servească proprietarilor pentru a-și reîntregi moșiile afectate de reforma agrară. O altă modificare a proiectului — tot defavorabilă țăranimii — făcută de Consiliul de Stat hotăra ca legea rurală să intre în vigoare abia în aprilie 1866⁸.

Aceste modificări negative — care înăspreau legea rurală elaborată în martie de M. Kogălniceanu — se explică prin presiunea exercitată asupra domnitorului și a Consiliului de Stat de moșierimea liberală și de

¹ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 156/1864, f. 71.

² Arh. St. Brăila, fond. Prefectura Brăila, dos. 2287/1864, f. 63.

³ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Rur. — com., dos. 2251/1864.

⁴ Ibidem, f. 287—288.

⁵ Acte și legiuri, seria I, vol. II, p. 836.

⁶ M. Kogălniceanu, *Profesie de credință*, p. 191.

⁷ Vezi, pentru comparație, Acte și legiuri, seria I, vol. II, p. 734—745 și p. 854—877.

⁸ Ibidem, p. 876.

reprezentanții ei în guvern sau în organul legislativ : N. Crețulescu ¹, I. Strat ², C. Bozianu ³, A. Papadopol-Calimah ș. a. Acești liberali moderați vroiau să se facă țărănimii concesii cât mai mici.

Unii dintre liberalii moderați, ca de exemplu A. Papadopol Calimah și G. Apostoleanu au susținut în Consiliu de Stat, la 14 august 1864, să se amine aplicarea legii rurale pentru că altfel s-ar aduce perturbări în interesele proprietarilor și arendașilor și „greutăți considerabile în exploatarea moșiilor pe anul 1865, nefiind nime pregătit la reforma ce astăzi s-a legiuit“ ⁴. În realitate, atât clăcașii cât și moșierii erau pregătiți pentru reforma agrară ; și unii și alții erau conștienți de faptul că ea trebuie să se înfăptuiască ; deosebirea era numai că primii luptau ca reforma să se realizeze cât mai grabnic, iar ceilalți încercau s-o evite sau s-o facă inoperantă.

Pentru înțelegerea atitudinii moșierilor, ca de altfel și a țăranilor, față de reforma agrară sînt necesare anumite exemplificări : Încă din toamna anului 1863, moșierii, speriați că guvernul Kogălniceanu va impune de urgență improprietărirea țăranilor, și-au intensificat acțiunile lor arbitrare pentru a contracara înfăptuirea reformei agrare. De altfel — după cum mărturisește deputatul conservator D. Ghica — „numai singurul fapt al numirii d-lui Kogălniceanu ca președinte al Consiliului a fost de ajuns spre a arunca spaima în inimi“ ⁵ moșierilor.

Ceea ce n-au izbutit să realizeze, pe plan legislativ, reprezentanții lor — adică exproprierea totală a clăcașilor — au căutat să pună în practică moșierii și arendașii, prin mijloace cu totul arbitrare. Astfel, profitînd de prevederile așezămintelor agrare din 1851, care erau în vigoare, proprietarii și arendașii au intensificat procesul de izgonire a sătenilor de pe moșii ⁶. Izgonirea era calea cea mai sigură și mai ușoară pentru moșieri și arendași de a scăpa de elementele curajoase din rîndurile clăcașilor, de sătenii care încercau să se opună exploatării feudale. Mulți clăcași au fost alungați de pe moșii pe motivul că ar fi „răzvrățitori și îndărătnici“ sau pentru că ar „turbura liniștea obștească“ ⁷. Dreptul de izgonire, exercitat de obicei cu brutalitate și violență, folosea proprietarilor și posesorilor de moșii pentru a sili pe clăcași să accepte condițiile cele mai împovărătoare.

¹ N. Crețulescu a intrat în guvern în iulie 1864 ca ministru de justiție; el încuraja pe moșieri, „făgăduindu-le îndreptare“ și căuta orico prilej pentru a defăima pe Kogălniceanu spre a-i lua locul.

² I. Strat, ca membru al Consiliului de Stat, a propus ca guvernul să vîndă loturi de 100—500 pogoane proprietarilor pentru a-și reîntregi moșiile.

³ C. Bozianu era vicepreședinte al Consiliului de Stat, iar la sfîrșitul lui ianuarie 1865 va lua locul lui Kogălniceanu.

⁴ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 878.

⁵ Ibidem, p. 815.

⁶ Arh. St. Craiova fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 25, 109 și 183/1864.

⁷ În privința alungării țăranilor de pe moșii vezi: D a n B e r i n d e i, *Aspecte ale problemei agrare în Țara Romînească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în „Studii și materiale de istorie modernă“, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 189—197; G. h. P l a t o n, *op. cit.*, p. 316—329; E c a t e r i n a N e g r u ț i M u n t e a n u, *op. cit.*, p. 150 și 158.

În afară de alungarea clăcașilor, moșierii le-au micșorat tot mai mult loturile date în folosință, islazurile, „prisoasele“ și au căutat, pe alocuri, să transforme regimul clăcii în „învoieli speciale“ pentru a ocoli astfel eventualele prevederi ale reformei agrare și a-și salva integral moșiile. Folosirea acestor mijloace violente împotriva țăranimii s-a accentuat și mai mult în primăvara anului 1864, când moșierii și arendașii au aflat din desbaterile Camerei, sau au citit în Monitor, textul integral al proiectului de lege rurală pregătit de guvern.

Cu cât se apropia decretarea legii rurale, cu atât mijloacele folosite de moșieri împotriva sătenilor deveneau mai numeroase. Reducând locurile de fînețe și islaz și impunând condiții grele pentru acordarea „prisoaselor“, moșierii au obligat pe mulți clăcași să-și piardă vitele. Mai ales în Moldova, proprietarii, în mod premeditat, pentru a avea un număr cât mai redus de clăcași cu vite care să fie împroprietăriți pe moșia lor, au depus toate eforturile fie să-i alunge cu totul, fie să-i determine să-și vîndă vitele¹; în felul acesta transformîndu-i în pâlmași, la aplicarea legii rurale, le dădea loturi mai mici, rămînînd proprietarilor cea mai mare parte din suprafața moșiilor. Așa se explică faptul că în vara anului 1864 în unele județe din Moldova — Botoșani, Dorohoi și Suceava — mai mult de jumătate din clăcași, neavînd vite trăgătoare, au fost trecuți în categoria pâlmașilor², iar în altele numărul sătenilor cu patru boi era cu totul redus. De pildă, în județul Roman din 10.342 clăcași numai 271 aveau cîte patru boi, în județul Iași din 11.306 numai 244 posedau patru boi³, de altfel și în județele Dorohoi și Botoșani disproporția era la fel de mare : 323 frunțași la 13.910 și respectiv 461 la 13.134 clăcași⁴.

Uneori cînd proprietarii nu izbuteau să alunge pe țărani, le spuneau că sînt de prisos, că n-au nevoie de forța lor de muncă deoarece vor aduce mașini „pentru lucrarea pămîntului“⁵; alteori îi ademeneau sau îi sileau să semneze anumite învoieli speciale precizînd în contracte că acestea nu puteau fi anulate „măcar ori ce prefacere ar fi din partea guvernului“⁶ — pentru a nu mai fi considerați în categoria clăcașilor și astfel, la decretarea legii rurale, să nu fie obligați a le da pămînturi. Moșierii din Ianca, (județul Brăila), Bahnele, (județul Putna), Băjești, (județul Muscel), Orăștii Clucerului, (județul Ilfov), în preajma reformei agrare, prin învoieli ticluite, înșelînd buna credință a țăranilor le-au răpit dreptul de împroprietărire⁷.

Mulți clăcași reclamă autorităților că fiind alungați și neprimindu-i nici un proprietar sau arendaș pe moșie, s-au întors neavînd unde se

¹ Ecaterina Negruți - Munteanu, *op. cit.*, p. 150.

² Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.-com., dos. 2251/1864, f. 8, 178, 210—211, 185 și 190.

³ Ibidem, f. 218, 240, 246—247.

⁴ Ibidem, f. 178, 210—211; vezi și I. D. Marin, *Evoluția situației țăranimii botoșănene între 1864—1907*, în Studii și articole de istorie, III, Ed. Științifică, Buc., 1961, p. 270.

⁵ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.-com., dos. 4508/1863, f. 9.

⁶ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura Brăila, dos. 2456/1865, f. 132-135.

⁷ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.-com., dos. 2200/1864, f. 54; Ibidem, dos. 2196/1864, f. 566.

strămuta. Clăcașii din Drăguțești, județul Gorj, de pildă, se plîng domnitorului că proprietarul, „ca deputat în Cameră cunoscînd promulgarea legii rurale“, i-a izgonit cu forța și neprimindu-i nimeni „pe nici o proprietate“, au rămas „cu corturile pe drumuri“¹.

Pentru a stăvili alungarea clăcașilor, M. Kogălniceanu, la 3 iunie 1864, printr-o circulară, atrage atenția prefectilor că „mai mulți dintre proprietari și arendași de moșii, sub diferite pretexte, acum în ajunul soluțiunei chestiei rurale, caută a izgoni pe locuitori de pe moșiile lor“ și le ordonă „să nu tolereze nici să încuviințeze asemenea strămutări“². La 23 iulie, primul ministru dă o altă circulară prin care ordonă autorităților județene să stăvilească încercările moșierilor de a micșora loturile date clăcașilor în folosință. M. Kogălniceanu atrage atenția prefectilor „că mai mulți proprietari și arendași de moșii, în vederea viitoarei legi rurale, pe de o parte au luat de pe la unii din locuitori locurile cultivate pînă acum de dinșii, în coprinderea legilor existente, ear pe de altă parte, n-au încetat a pretinde și de la acei locuitori deplin munca stipulată prin lege“. El ordonă prefectilor să ia „energice măsuri ca pretutindena să se întregească locuitorilor ce au făcut clacă, pămînturile cuvenite lor dupe legile în vigoare și care legi trebuie să se respecte ad literam pînă la noua lege rurală“³.

Un politician conservator — cunoscînd mijloacele folosite de stăpîinii de moșii împotriva clăcașilor în ajunul reformei agrare — declara mai tirziu în Cameră următoarele: „Toți oamenii abili, toți oamenii vicleni s-au opus la împrumutarea, sub cuvînt că au învoieli particulare și mulți au izbutit să înlăture aplicarea legii rurale... în Moldova clăcașii au fost goniți cu totul de pe unele proprietăți ca să nu-i apuce legea rurală făcînd clacă. În părțile noastre, mulți proprietari au luat biletele de clacă de la locuitori, ca să poată susține că n-au făcut clacă și prin urmare n-au dreptul la împrumutarea“⁴.

Aceste relatări sînt confirmate de documentele vremii. Este adevărat că mulți proprietari și arendași au retras biletele de clacă de la săteni, dar și mai mulți au refuzat chiar să elibereze clăcașilor astfel de chitanțe (prevăzute de dispozițiunile în vigoare), pentru munca prestată pe moșii. Unii, profitînd de neștiința de carte a țăranilor, le dădeau chitanțe false scriind în ele că munca s-a făcut în contul anilor trecuți; aceasta pentru a putea susține că în 1864 sătenii respectivi n-au prestat clacă și, în consecință, n-au dreptul de a fi împrumutați. Astfel de cazuri — de neliberare, sau de înminarea unor chitanțe necorespunzătoare — s-au petrecut în vara anului 1864 la Sinnicul de Jos, Ișalnița, Pelești, Teascu, Brabova de Sus, Lăcrița, Coșoveni, Mischii, Ghercești, Horezu-Poenari⁵ ș. a., deși în multe locuri clăcașii lucraseră pe moșii zile în plus, la Ișal-

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur. com., dos. 1508/1863, f. 6.

² Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 183/1864, f. 52.

³ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura Brăila, dos. 2287/1864, f. 261.

⁴ Vezi I. A d a m și N. M a r c u, *op. cit.*, p. 106.

⁵ La Horezu-Poenari, moșierul C. Tîrnoveanu, în august 1864, scria pe biletele eliberate clăcașilor: „pentru rămășița din anul expirat 1863“ (Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 124/1864, f. 157).

nița¹, de pildă, cercetîndu-se abuzurile proprietarului P. Opran, s-a constatat că sătenii au prestat pe moșia acestuia 669 zile în afara celor legiuite².

Guvernul — sesizat de multiplele reclamații primite din partea clăcașilor împotriva refuzului moșierilor de a le elibera chitanțe și a-i dijmui la timp — a ordonat o anchetă. Autoritățile din Dolj au constatat, la anchetă, că 90% dintre moșierii și arendașii județului au încălcat dispozițiile legale favorabile atît la eliberarea biletelor pentru claca prestată de săteni, cît și în privința dijmuirii produselor în termen³.

Legea rurală considera clăcași și dădea drept de împrumut numai sătenilor care au prestat clacă în anul 1864. Ceilalți săteni puteau să primească doar loc de casă și grădină (10—12 prăjini). Prestarea clăcii pe moșie urma a fi dovedită, în fața comisiilor de plasă sau a comitetelor permanente județene, prin prezentarea biletelor eliberate de proprietari sau arendași. Stăpînii sau posesorii de moșii, cunoscînd prevederile legii rurale și procedeele întocmirii tabelelor de constatare a clăcașilor, refuzau să elibereze chitanțe pentru zilele prestate spre a putea exclude cît mai mulți săteni de la împrumut⁴. Întrucît folosirea de către moșieri a acestor samavolnicii luase amploare în vara anului 1864, M. Kogălniceanu dă o circulară către prefectii de județe prin care le cere să ia măsuri urgente pentru curmarea abuzurilor menționate; în caz de împotrivire ordonă ca autoritățile să execute „chiar prin doboranți pe proprietari și pe arendași de a da bilete clăcașilor pentru zilele de muncă făcute”⁵.

În primăvara anului 1864, în timp ce reprezentanții claselor dominante se amenințau reciproc, sau se țirguiau în privința concesiilor ce trebuiau făcute țărănimii, în timp ce moșierii și arendașii își intensificau metodele pentru a contracara o reformă agrară eficientă, la sate acțiunile și frămîntările clăcașilor iau o amploare tot mai mare. Țăranii, sătui de tergiversări, sătui de promisiuni, refuzau — în multe comune — să mai presteze clacă, cerînd o împrumut grabnică. De altfel, la 13 aprilie 1864, în timp ce în Adunare se dezbătea legea rurală, o mulțime de țărani din împrejurimile Capitalei au venit pe dealul Mitropoliei să-și manifeste dorința de împrumut, fapt ce a iritat pe deputații conservatori⁶.

Clăcașii erau conștienți că moșierii vor să se descotorosească de ei pentru a nu fi obligați să le dea pămînturi; de aceea nu vroiau să se strămuțe și se împotriveau, chiar cu forța, izgonirii de către proprietari, a unor consăteni ai lor. Clăcașii din Cioroiașu, județul Dolj, de pildă,

¹ Arh. St. Craiova, dos. inv. 28/1864, f. 307; Ibidem, dos. inv. 182/1864, f. 10—11; Ibidem, dos. inv. 29/1864, f. 17—24, 94, 97, 99—104.

² Ibidem, dos. inv. 29/1864, f. 35.

³ A l e x a n d r a A n g h e l, *Aspecte privind aplicarea legii rurale din 1864 în județul Dolj*, în „Studii”, nr. 4/1960, p. 205.

⁴ În fondurile arhivistice centrale și locale sînt foarte multe documente care atestă refuzul moșierilor de a elibera sătenilor chitanțe de prestarea clăcii.

⁵ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura Brăila, dos. 2287/1864, f. 392.

⁶ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 794—795.

au declarat autorităților că „nu se vor strămuta nici într-un chip“¹. În unele locuri, deși executați cu dorobanți, țărani refuzau să respecte anumite „învoieli“ impuse de proprietari, refuzau să se strămute și chiar intrau cu plugurile în pământurile oprite pe seama stăpînilor de moșii. Cazurile de împotrivire fățișă a țăranilor petrecute la Cioroiășu, Tismana și Drăguțești (judetul Gorj), Breșnița (judetul Mehedinți), Romînești (judetul Dîmbovița), Hotarul (judetul Ilfov), Negulești și Ionășești (judetul Tecuci) ș. a.² au îngrijorat clasele dominante.

Atit guvernul cît și domnitorul se temeau ca acțiunile izolate să nu se transforme în puternice răscoale țărănești. De aceea, Cuza și mai ales Kogălniceanu — care declarase că atîta vreme cît „țăranii vor avea încredere în guvern“ și în domnitor „revoluțiune de jos nu va fi“³ — văzînd că sătenii încep să-și piardă încrederea și răbdarea, pentru a preveni răscoalele, au cerut urgentarea înfăptuirii reformei agrare. Pe drept cuvînt istoricul Radu Rosetti mărturisea, mai tîrziu: „nu încapе îndoială că prin legea rurală de la 1864 Cuza a ferit țara de catastrofa unei cumplite răscoale țărănești“⁴.

În această atmosferă social-politică, în august 1864, Consiliul de Stat, pierzînd simțul realității, dispunea ca aplicarea legii rurale să fie amînată cu 2—3 ani. M. Kogălniceanu, conștient că amînarea reformei agrare avea să ducă la împotrivirea în masă a clăcașilor, și-a prezentat demisia declarînd domnitorului că nu poate răspunde „de ordinea publică“, că, prin orice mijloace de execuție, îi este imposibil a „îndatora pe țărani trei veri de-a rîndul a mai face claca sau boierescul. ...În dosul fiecărui clăcaș mi-ar trebui cîte un jandarm — spunea Kogălniceanu lui Cuza — și dacă măria ta ai avea atîți jandarmi cîți sunt țărani și încă nu te-ai sfătui să faci de ei o asemenea întrebuițare și nici că ordinele mării tale ar fi ascultate pentru că și jandarmii... sînt clăcași sau fii de clăcași“⁵.

Domnitorul, apreciînd gravitatea situației, i-a respins demisia primului ministru, împuternicindu-l să pledeze din nou în fața Consiliului de Stat pentru „imediată aplicare“ a legii rurale⁶. În urma intervenției categorice a lui M. Kogălniceanu, s-a hotărît ca legea să fie pusă în aplicare la 23 aprilie 1865, iar pînă atunci să se facă toate lucrările pregătitoare (constatarea numărului clăcașilor, alegerea, delimitarea, măsurarea și împărțirea pămînturilor la cei îndreptățiți). Domnitorul, guvernul și Consiliul de Stat căzînd de acord și asupra termenului de intrare în vigoare a legii rurale, aceasta fiind definitivată s-a putut sancționa și da publicității. Astfel, la 14 august 1864, Al. I. Cuza — în puterea Statului — a dat decretul domnesc de sancționare și promulgare a legii rurale.

¹ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 109/1864, f. 16.

² Institutul de istorie al Academiei R.P.R. a pregătit pentru tipar un volum de documente inedite referitoare la lupta țăranimii și la relațiile agrare din anii 1859—1864.

³ Acte și legiuri, seria I, vol. II, p. 376.

⁴ Radu Rosetti, *Amintiri din copilărie*, p. 200.

⁵ M. Kogălniceanu, *Profesie de credință*, p. 192.

⁶ Ibidem, p. 192.

Publicat la 14 august, textul legii rurale a fost difuzat, în două zile, în toate județele țării. Legea era precedată de o proclamație a domnitorului „cătrec sătenii clăcași“, proclamație despre care M. Kogălniceanu spunea că reprezintă „testamentul politic al lui Cuza Vodă“¹. Adresându-se clăcașilor, Cuza arăta: „Îndelungata voastră așteptare, marea făgăduință dată vouă de Înaltele Puteri ale Europei prin art. 46 al Convențiunii, interesul patriei, asigurarea proprietății fonciare și dorința mea cea mai vie s-a îndeplinit. Claca (boierescul) este desființată pentru deapaurarea și de astăzi voi sunteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirii voastre, în întinderea hotărîtă prin legile în ființă... De astăzi, voi sunteți stăpîni pe brațele voastre, voi aveți o pîrticică de pămînt, proprietate și moșie a voastră; de astăzi voi aveți o patrie de iubit și de apărât“. Totodată Cuza — datorită limitelor poziției sale de clasă — afirmînd că mulți proprietari au dorit și au lucrat pentru această reformă, îi sfătua pe clăcași să uite „zilele grele“ prin care au trecut, să uite „toată ura și toată vrajba“, să nu dea ascultare celor care îi vor „întărîta în contra stăpînitorilor de moșii“, să se supună legilor țării și să fie „bărbați de pace și de bună rînduială“².

După cum se menționa și în proclamația lui Cuza către săteni, legea rurală din 14 august desființa claca, dijma, podvezile, zilele de muremet, monopolurile stăpînitorilor de moșii din vatra satelor și toate celelalte obligații feudale ale țărănimii clăcașe în schimbul unei despăgubiri bănești față de proprietari, despăgubire care urma a fi plătită prin intermediul statului, periodic, timp de 15 ani. Legea hotăra împrumutarea țăranilor pe locurile ce le aveau deja în folosință (pe baza așezămintelor agrare din 1851), stabilind cuantumul loturilor pe trei categorii, după numărul vitelor cu care sătenii făcuseră claca la moșier: clăcașii cu patru boi (frunțașii), clăcașii cu doi boi (mijlocașii); în a treia categorie erau încadrați sătenii care, în lipsă de vite trăgătoare, lucrașeră cu brațele (pălmașii).

Tot în funcție de categoria în care erau înscriși — frunțași, mijlocași sau pălmași — țăranii urmau să plătească și despăgubirea clăcii.

E de subliniat faptul că legiuitorii de la 1864, considerînd că clăcașii aveau drepturi istorice asupra stăpînirii a două treimi din fiecare moșie, au hotărît ca despăgubirea să reprezinte evaluarea clăcii și a celorlalte obligații feudale și nu prețul pămîntului primit la împrumutarea. De altfel, primul articol al legii rurale preciza că „sătenii clăcași (pontași) sunt și rămîn* deplin proprietari pe locurile supuse posesiunii (stăpînirii) lor“ în întinderea hotărîtă de legile existente³. Această întindere sau suprafață a loturilor nu era uniformă. De aceea legea rurală stabilea ca în județele din Muntenia frunțașii să primească la împrumutarea 11 pogoane, mijlocașii 7,19 pogoane și pălmașii (sau toporașii) 4,15 pogoane; iar în județele din Moldova frunțașii urmau să primească 5,40

¹ M. Kogălniceanu, *Profesie de credință*, p. 193.

² Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 890—891.

* Sublinierea noastră.

³ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 892.

fălci, mijlocașii 4 fălci și pâlmașii 2,40 fălci. În afara acestor locuri de arătură, finețe sau pășune li se mai recunoștea țăranilor proprietatea asupra unei întinderi de 10—12 prăjini „în vatra satului, pentru casă și grădină“.

Se preciza că întinderea pământurilor „rămase în deplina stăpînire“ a sătenilor nu va putea depăși două treimi din suprafața întregii moșii¹; clăcașilor afectați de această dispoziție (cărora nu li se putea împlini loturi complete din cele două treimi) li se lăsa facultatea de „a se strămuta pe moșiile statului cele mai apropiate“². În articolele 5 și 6 se hotăra de asemenea că aveau facultatea de a primi pământ pe moșiile statului sătenii ce, prin învoieli speciale cu proprietarii, posedau numai locuri de casă și grădină și însurăței care nu avuseseră pogoane legiuite în folosință.

Legile stabileau apoi ca nevolnici, văduvele fără copii, sătenii neagricultori și cei care n-au avut pământ de hrană și n-au făcut clacă, să devină proprietari numai pe locurile de casă și grădină, plătind o despăgubire de un galben moșierului.

Pământurile primite la împroprietărire nu puteau fi înstrăinate sau ipotecate, timp de 30 de ani, decît către comună sau către vreun alt sătean. Tot în stăpînirea comunei urmau să treacă pământurile împroprietărilor ce nu puteau plăti regulat despăgubirea clăcii și a celor morți fără moștenitori legitimi.

În privința despăgubirii sau răscumpărării clăcii și a celorlalte sarcini feudale se hotăra ca frunțașii să plătească 133 lei anual, mijlocașii 100,24 lei și pâlmașii 71,20 lei. Excepție de la acest cuantum făceau clăcașii din satele de munte din Moldova, care urmau a achita anual o despăgubire mai redusă: frunțașii 94,10 lei, mijlocașii 73,2 lei și pâlmașii 51,36 lei³. Despăgubirea clăcii era destul de mare, iar dispoziția — cuprinsă în lege — ca ea să fie achitată o dată cu dările fiscale a făcut-o și mai împovărătoare pentru țărani.

Legea rurală stabilea ca proprietarii să primească pentru renunțarea la sarcinile clăcii o mare despăgubire (de fiecare sătean de pe moșie ei urmau să încaseze sume variind între 592 și 1521 lei, în funcție de categoriile acestora) plătitibilă, eșalonat, prin tragerea la sorți a „obligațiunilor rurale“. Inițial comisiile de plasă eliberau proprietarului „titluri provizorii de despăgubire“ în care se menționa numărul clăcașilor din fiecare categorie, ce vor fi împroprietăriți pe moșia acestuia, și suma globală ce urma s-o încaseze. După verificarea titlurilor provizorii de către comitetele județene, moșierii le preschimbau ulterior, prin intermediul unei case centrale de despăgubire, în „obligațiuni rurale“⁴. Pînă la lichidarea tuturor plăților de către casa de despăgubire, moșierii primeau și dobîndă de 10% asupra sumei ce o aveau de încasat.

Moșierii au fost favorizați de lege în dauna țăranilor, deoarece suma despăgubirii pe care trebuia s-o plătească un clăcaș — după cum

¹ Acte și legiuiri, seria I, vol. II p. 893.

² Ibidem, p. 894.

³ Ibidem, p. 897.

⁴ Ibidem, p. 898—900 și p. 934.

au remarcat și economiștii vremii — depășea prețul real al pământului primit. Dacă moșierii ar fi vândut suprafețele de pământ pe care legea de la 1864 le-a acordat clăcașilor, ar fi obținut pe ele un preț mai mic, mai ales că majoritatea locurilor erau proaste sau slab productive în comparație cu restul moșiei.

Aplicarea legii rurale. La 14 august 1864, M. Kogălniceanu, printr-o circulară, ordonă prefectilor de județe să dea legii rurale și proclamăției lui Cuza către clăcași — care preceda textul legii promulgate în aceeași zi — o mare publicitate în toate satele; să fie citite, la prima sărbătoare, de autoritățile comunale, în prezența tuturor țăranilor. Primul ministru opina să nu se facă tedeum-uri oficiale în biserică „pentru această zi frumoasă care emancipează un întreg popor, căci sunt sigur, — declara el — că la cea dintâi citire a acestei legiuri, cîntări de mulțumire“ se vor ridica din inima fiecărui sătean și toți „vor binecuvînta numele aceluia carele astăzi răsplătește zilele de 5 și 24 ianuarie 1859, emancipînd munca și proprietatea“¹.

În adevăr, vestea decretării legii rurale — care aducea reforma agrară — a avut un mare ecou la sate, țăranimea primind-o cu explozii de bucurie. Imediat, din multe comune rurale, au pornit scrisori de mulțumire și recunoștință către guvern și în special către domnitor, sătenii glorificîndu-l pentru că le-a dat pământ și libertate și le-a ridicat de pe umeri apăsătorul jug al clăcii. Țăranii — arătînd că domnitorul a înălțat „un popor impilat de suferință“ — îl numeau pe Cuza „salvatorul și eliberatorul nostru... de sub robia faraonilor“, de sub legea feudală².

M. Kogălniceanu făcînd, în a doua jumătate a lunii august, o călătorie în Oltenia s-a bucurat, peste tot, din partea țăranilor de o primire mai mult decît triumfală³. „Țăranii din Slatina... îi ridicase arcuiri de triumf și cînd se duceau să vadă pe Kogălniceanu, spuneau că merg să vadă pe măriia sa care le-a dat pământ“⁴. Mulțimea țăranilor veniți să-l întîmpine cu flori și urale pe Kogălniceanu l-au determinat pe fostul revoluționar pașoptist Gh. Magheru să scrie la 27 august 1864 că „nici Mihai Bravul nu cred se fi avut mai mare țere monie cînd intra triumfător în Alba Iulia“⁵. La începutul lunii septembrie făcînd și domnitorul o călătorie în nordul Moldovei a fost primit, de asemenea, cu multă căldură, de miile de săteni veniți să-l întîmpine la stațiile de poștă sau la reședința sa de la Ruginoasa⁶.

Țăranii — după cum sublinia și istoricul A. D. Xenopol — „fură cuprinși de o mare bucurie la vestea că li se dăduse pământ“, manifestîndu-și deschis aprobarea pentru legea rurală⁷. Laturile negative ale

¹ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 7; Acte și legiuri, seria I, vol. II, p. 905.

² Biblioteca Academiei R.P.R., Ms., fond. Arhiva Cuza, vol. XII, f. 212—216.

³ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. II, Iași 1903, p. 2—3.

⁴ *Ibidem*, p. 2.

⁵ *Ibidem*, p. 349.

⁶ Vezi T. Rășcanu, *Cuza-Vodă*, în vol. Unirea — 24 Ianuarie 1859, București 1909, p. 52.

⁷ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 466; vezi și V. Mihordea, *Frământări țărănești după aplicarea reformei agrare*, în „Studii“, 1/1958, p. 107.

legii n-au fost luate în considerare de țărănime de la început. De aceea în primii ani după reforma agrară nu-s prea numeroase plîngerile țăranilor referitoare la insuficiența pămîntului acordat de lege. Țărănimea își concentra eforturile pentru a ajunge în stăpînirea de fapt a dreptului legal, adică a pogoanelor prevăzute de legea rurală. Prin mii de reclamații și petiții — adresate prefectilor, Ministerului de Interne sau domnitorului — țăărănimea își va arăta nemulțumirea nu în privința legii ca atare, ci a aplicării ei, incorecte, de către moșieri, arendași și administrația județeană. Reclamațiile în privința insuficienței pămîntului acordat se vor înmulți abia în anii următori, o dată cu aplicarea legii „tocmelilor agricole” și mai ales după ce lotul primit la împroprietărire va începe să se pulverizeze, împărțindu-se la moștenitorii fostului clăcaș¹.

Spre deosebire de țărănime, moșierimea, în majoritatea ei, a privit legea rurală cu ostilitate. Moșierii și arendașii s-au împotrivit reformei agrare, au sabotat-o, uneori au căutat s-o eludeze, iar alteori să profite de anumite imprecizuni ale acesteia. În multe locuri, bucurîndu-se de complicitatea autorităților județene, moșierii au izbutit să dea reformei un caracter mai restrîns decît cel prevăzut de lege. Textul legii rurale le-a facilitat de asemenea mașinațiile lor; acest lucru a fost posibil deoarece legiuitorii, pornind de la premiza falsă că ambele părți interesate — moșierii și țăranii — sînt de bună credință, le-au lăsat, oarecum mină liberă — teoretic în egală măsură — să aleagă și să delimiteze „prin bună înțelegere” pămînturile convenite clăcașilor.

Cînd s-a văzut că stăpînii și posesorii de moșii caută să saboteze legea rurală sau s-o folosească în interesul lor îngust, de clasă, s-au luat de către guvern o serie de măsuri, întocmindu-se chiar instrucțiuni speciale privind aplicarea concretă a unor articole din lege. Primul ministru M. Kogălniceanu — care conducea în același timp și Ministerul de Interne — prin circulări permanente, adresate prefectilor, a luat atitudine categorică împotriva abuzurilor și a interpretării tendențioase date de către moșieri legii rurale.

O dată cu trimiterea textului legii rurale în județe, M. Kogălniceanu arăta prefectilor că este necesar ca lucrările legate de reforma agrară să înceapă de urgență pentru ca pînă la sfîrșitul anului „stăpînii de moșii și sătenii să cunoască ce este al unora și ce este al altora”². Primul ministru cerea totodată ca sătenii să fie îndemnați să-și îndeplinească ultimele obligații față de moșieri făcînd arăturile de toamnă, pentru ca agricultura să nu sufere din cauza aplicării legii. Deși claca, dijma și celelalte sarcini feudale erau în vigoare pînă la 23 aprilie 1865, pentru aceste arături de toamnă țăranii urmau a fi retribuiți de către moșieri și arendași, după prețurile curente³. Guvernul a dat și alte dispoziții autorităților județene, cerîndu-le să citească și să explice țăranilor legea rurală.

Cu toate ordinele primite, aparatul administrativ — fiind compus în mare parte din moșieri — nu se arăta dispus și nici nu-și dădea înte-

¹ Cf. Mihordea, *Rascoala grănicerilor de la 1866*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 91-92.

² Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 905.

³ Ibidem p. 906.

resul ca dispozițiile guvernului, în privința aplicării legii rurale, să fie executate. Guvernul și chiar domnitorul „personal s-a încredințat că în multe locuri legea este rău înțeleasă și chiar necunoscută“, arăta la 6 septembrie M. Kogălniceanu ; de aceea el le cerea prefectilor să facă o călătorie prin județe, să adune pe „primari și alți săteni la reședințele plășilor“ și să le explice „legea rurală în textul și în spiritul ei“¹. A doua zi, primul ministru, printr-o nouă circulară, atrăgând atenția prefectilor că „unii din subprefecți, cari au moșii în plășile lor, nu esplică și, încă mai puțin, nu aplică legea rurală“, le cere să vegheze și să controleze atitudinea și faptele acestor subprefecți ce se abat de la îndatoririle lor și nu execută, cu energie, ordinele guvernului. M. Kogălniceanu arată prefectilor că ei sînt „personal răspunzători“ de purtarea subalternilor lor și totodată le declară că „în curînd“ va trimite funcționari din Minister să facă o „cercetare scrupuloasă despre chipul cum se aplică legea rurală în țară“².

Nici aceste ordine categorice nu i-a impresionat pe prefecti ; în loc să inspecteze plășile, să explice legea rurală și să vegheze ca lucrările legate de reformă să fie executate cu energie și promptitudine, ei preferă să stea la prefectură și să dea de acolo ordine subalternilor lor. De pildă, Căliman, prefectul de Dolj, ignorînd faptul că i se ceruse să se deplaseze personal în județ, dă dispoziții subprefecților să adune pe primari, consilieri comunali, și locuitori și să le explice legea rurală în „textul și spiritul ei“³. Ca urmare a circularei din 7 septembrie, acest prefect — copiind ideile primului ministru — cere subprefecților să vegheze la aplicarea legii rurale, căci are de gînd să facă „prin amploiați din prefectură exprese cercetări în județ“⁴.

Subprefecții, fiind siguri că amenințarea prefectului referitoare la inspecție nu se va pune în practică, nu s-au grăbit să execute ordinele primite. Abia peste două săptămîni unii dintre ei au început să viziteze comunele rurale din plășile ce le aveau de administrat, spre a explica țăranilor legea rurală. Aceste vizite erau mai mult formale, efectuîndu-se la 5—6 comune pe zi⁵, prin trecerea rapidă a subprefecților de la o primărie la alta.

Lucrurile se desfășurau în toate plășile după un oarecare șablon. Subprefectul, în scurta lui oprire la primărie, în fața membrilor consiliului comunal și a mai multor săteni, le citea sau le lămurea, celor prezenți, anumite aspecte ale legii rurale reliefînd de obicei îndatoririle ce reveneau țăranilor. Sub dictarea subprefectului, primarul sau notarul comunei, scria și semna un scurt proces-verbal, sau act de încredințare, în privința lămuririlor date de organul superior. Subpre-

¹ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 66. Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 386/1864, f. 50

² Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 43.

³ Ibidem, f. 67.

⁴ Ibidem, f. 45.

⁵ La 21 septembrie 1864, subprefectul plășii Jiul de Sus a vizitat 6 comune rurale ; în același zi, colegul său de la plasa Amaradia a vizitat 5 comune. (Ibidem, dos. inv. 206/1864, f. 38—57 și 135—153).

fectul, luînd cu sine procesul-verbal — ca act justificativ — pleca apoi în altă comună unde proceda la fel.

În procesele-verbale din comunele plășii Amaradia se menționează laconic, că venind subprefectul la primărie „și adunîndu-se locuitori li s-au cetit și li s-au deslușit din destul noa lege rurală“, drept care primarul și notarul adevăresc aceasta¹. Actele de încredințare din plasa Jiul de Sus precizează că subprefectul, venind în comună, după ce le-a explicat „textul și spiritul“ legii rurale i-a sfătuit pe săteni să facă arăturile de toamnă pentru „a nu rămîne vreo cauză de dușmăniă, sau prigonire, între clăcași cu proprietaru“². Din cele 22 de procese-verbale, încheiate în plasa Balta, rezultă că subprefectul nu le-a citit locuitorilor legea, ci le-a vorbit de desființarea clăcii și de „foloasele ce au a trage din împroprietărire“; în încheiere se menționează că sătenii „au rămas mulțumiți“ de legea rurală³.

Deși prefectul de Dolj a primit, în lunile august și septembrie numeroase ordine din partea guvernului să se deplaseze în județ și să dea lămuriri țăranilor în privința legii rurale⁴, abia la 26 septembrie el se arată dispus să viziteze reședința plășii Jiul de Sus. În acest sens, anunțînd pe subprefectul respectiv, că va sosi peste două zile în localitate, îi cere să invite la subprefectură pe primari, notari, consilieri „și cite trei locuitori frunțași din fiecare comună... spre a le vorbi în cestia legii rurale“⁵. E de subliniat faptul că, deși toate ordinele lui M. Kogălniceanu precizau ca la aceste adunări să fie invitați cit mai mulți săteni, prefectul dispunea să fie chemați numai cite trei din fiecare comună, iar aceștia să fie din categoria frunțașilor (adică să aibă fiecare cite patru boi). Spre deosebire de Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu — care bucurîndu-se de o mare popularitate, în călătoria întreprinsă în țară, dădeau sfaturi și explicau legea rurală tuturor clăcașilor veniți să-i întîmpine, indiferent de categoria și averea lor — prefectul de Dolj considera că nu-i de demnitatea lui să vorbească în prezența unor țărani săraci!

Ca și în Dolj⁶, în celelalte județe explicarea legii rurale de către autoritățile administrative a avut loc tot formal, sporadic și cu mari întirzieri. Primul ministru insista ca legea rurală să fie citită și explicată în fiecare comună deoarece majoritatea clăcașilor, fiind analfabeți, nu-și puteau cunoaște singuri drepturile prevăzute de lege, iar moșierii și arendașii profitau de starea de ignoranță a țăranimii. În luna septembrie 1864, guvernul a numit în unele județe și „comisari

¹ Ibidem, dos. inv. 206/1864, f. 145. În dosar sînt 18 documente cu conținut asemănător reprezentînd procesele-verbale din cele 18 comune vizitate de subprefect.

² Ibidem, f. 49. Mai există în dosar 19 documente asemănătoare.

³ Ibidem, f. 99; vezi și f. 82—104.

⁴ Ibidem, dos. inv. 205/1864, f. 43, 67, 90, 114 ș.a.

⁵ Ibidem, f. 173.

⁶ În prezenta lucrare vom ilustra ideile expuse prin mai multe exemplificări din Dolj, deoarece în acest județ, la 1864, era numărul cel mai mare de clăcași. Astăzi, fondul arhivistic al prefecturii locale — existent la Arhivele Statului Craiova — conține, comparativ cu celelalte fonduri similare, cele mai multe documente în privința problemei agrare pentru perioada istoriei moderne.

speciali“ cu misiunea „de a explica prin comunele rurale noua lege rurală“¹. Astfel, Dimitrie Miclescu a fost trimis în Moldova, iar Gh. Magheru în Oltenia.

În ciuda preocupării guvernului, în unele locuri țăranilor li s-a tănuit conținutul legii rurale. De exemplu, la 9 decembrie 1864, clăcașii din comuna Buciumeni se plîng prefectului de Tecuci că nimeni n-a voit a le arăta și a-i lumina și pe ei „de cuprinderea acestii legi“², iar cînd a venit casierul plășii, convenind cu moșierul, i-a respins de la împrumut, deși făcuseră clacă. De altfel într-un sat din județul Suceava pînă în anul 1872 țăranilor nu li s-a spus că au dreptul să fie împrumutați conform legii rurale³.

Paralel cu explicarea prin județe a legii rurale, conform instrucțiunilor guvernului, avea loc și instituirea comisiilor care urmau să procedeze la aplicarea pe teren a menționatei legi.

Conform articolului 24 din legea rurală, trebuia să se aleagă în fiecare plasă cîte o comisie formată dintr-un delegat al proprietarilor, un delegat al consiliilor comunale (adică al clăcașilor) și unul al fîscului. Aceste comisii de plasă se mai numeau și „comisii de constatare“ pentru că prima îndatorire a lor era de a constata numărul clăcașilor ce urmau a fi împrumutați pe fiecare moșie. În afară de aceasta, comisiile de plasă mai aveau misiunea de „a stabili diferitele categorii de clăcași aflați pe fiecare proprietate“ și „de a determina, în urma acestor constatări, cifra despăgubirilor la care are dreptul fiecare proprietar“ după legea rurală⁴. În instrucțiunile date de guvern pentru aceste comisii se preciza că pe tablele de constatare, în vederea împrumutării, vor fi trecuți clăcașii „după starea în care se aflau“ pe „fiecare proprietate la 14 august 1864“⁵. Cu alte cuvinte, țăranii urmau a fi împrumutați pe categorii — cu patru boi (frunțași), cu doi boi (mijlocași) sau pâlmași (cei care au muncit cu brațele) — în funcție de modul în care prestau claca pe moșie la apariția legii rurale.

Comisiile de plasă nu erau obligate să se călăuzească, în lucrările lor, după situațiile statistice întocmite în iunie 1864 de autoritățile administrative. Sarcina comisiilor era de a merge din sat în sat și de a face constatări proprii de numărul și categoria clăcașilor existenți atît pe

¹ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 386/1864, f. 50; Ibidem dos. 703/1864, f. 322.

² În plîngerea către prefect, clăcașii din Buciumeni arată că autoritățile ca să le demonstreze că n-au drept decît asupra locurilor de casă și grădină au pretins că așa prevede legea „și luînd o carte — scriu țăranii în continuare — ce zicea că-i legea și care acum întii noi am văzut-o, au început a o ceti precum d-lor le vine mai bine a ne citi, încît ascultînd acele ce ne cetea, și cu toată prostia noastră, tot am înțeles că nu era aceasta ce legea ne dă dreptul după cum ni s-au spus de alți clăcași cărora li s-au cetit legea după cum este scrisă. Atunci unul din noi a răspuns că nu este aceasta legea făcută de guvern, căci guvernul este bun și ne-a dat drept să avem pămîntul pentru care muncim“; clăcașul care a protestat a fost „pus la butuc“... „încît noi, tremurînd... am tăcut mai ales cînd și primarul și notarul erau în contra noastră și ne răstălmăce legea după vroița și plăcerea proprietarului nostru“ (Ibidem, f. 664—665).

³ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. com., dos. 4115/1872, f. 181.

⁴ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 925.

⁵ Ibidem, p. 926.

moșiile particulare cît și pe proprietățile statului. După aceste constatări comisiile urmau să întocmească tabele cu numele, categoria, pămîntul ce avea de primit și despăgubirea anuală ce trebuia s-o plătească fiecare clăcaș. La sfîrșitul operațiunilor, pentru fiecare moșie, comisiile de plasă trebuiau să expună într-un proces-verbal sinteza constatărilor făcute și să elibereze proprietarilor „titluri provizorii de despăgubire” în raport cu numărul și categoria clăcașilor ce urmau a fi împroprietăriți¹.

Pe măsură ce comisiile de plasă își îndeplineau lucrările într-un sat, o „comisie ad hoc” formată, în fiecare comună rurală, dintr-un reprezentant al moșierului și unul al autorității comunale urma să facă „prin bună înțelegere” alegerea, comasarea și delimitarea locurilor care se cuveneau după articolul 1 din lege, a fi date clăcașilor.

La sfîrșitul acestei operațiuni, inginerul topograf al statului — desemnat cîte unul în fiecare județ — după măsurarea sau verificarea măsurătorilor efectuate anterior, trebuia să înceapă „ridicarea în plan a liniilor despărțitoare a locurilor locuitoarești de acele ale proprietarilor și liniile de hotare ale vetrei satelor după semnele făcute de comisia ad hoc”². Articolele XV și XVII din lege prevedeau, de altfel, ca inginerii topografi să „dirijeze și să activeze” hotărnicirea și pietruirea vetrei satelor, a islazurilor, fînețelor și a locurilor de arătură „rămase în proprietatea sătenilor”³.

Instrucțiunile guvernului precizau ca, pe parcursul lucrărilor comisiilor ad-hoc, dacă se iveau divergențe între părțile interesate, „în privința întinderii pămînturilor”, prefectul județului trebuia să trimită la fața locului pe inginerul topograf care, printr-o cercetare minuțioasă, urma să hotărască și să răspundă personal de exactitatea măsurătorilor⁴. Dacă divergențele între membrii comisiei nu puteau fi aplanate, sau dacă nemulțumirile proveneau din alte cauze — calitatea pămîntului, strămutarea forțată, trecerea clăcașilor dintr-o categorie în alta etc. — partea care se considera nedreptățită (sătenii sau moșierii) aveau dreptul să facă contestație la Comitetul permanent județean. Se proceda atunci: la tragerea la sorți a unui superarbitru dintre membrii Comitetului permanent, care, mergînd în comuna respectivă și cercetînd lucrurile, urma să decidă. Contra deciziilor superarbitrului se putea face apel, în termen de 2 luni, la Consiliul de Stat.

Deși instrucțiuni erau multe și variate, iar guvernul, cînd constata anumite nelămuriri sau incorectitudini, dădea mereu noi dispoziții prefectilor cuprinzînd precizările necesare, aplicarea legii rurale a întîmpinat, în toate județele, mari dificultăți.

La 1 septembrie 1864, M. Kogălniceanu, printr-o circulară, atrăgînd atenția prefectilor că instituirea comisiilor de plasă e „foarte urgentă”, le ordona să convoace, la subprefecturi, pe deoparte pe proprietarii de

¹ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 930—934.

² Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 29/1864, f. 393 și 400.

³ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 895.

⁴ Ibidem, p. 912, 913.

moșii, iar pe de alta pe primarii comunelor rurale „pentru a-și alege delegații ceruți de lege”⁴. Prefecții, la rîndul lor, au dat dispoziții sub-prefecților să convoace la reședința plășilor pe moșieri și pe primari sau pe unii membri ai consiliilor comunale spre a-și desemna delegați în comisia de constatare.

La prima convocare a subprefecților — care a avut loc, între 10 și 25 septembrie, în majoritatea plășilor din țară — primarii, iar pe alocuri și consilierii comunali, s-au adunat la reședința plășilor alegîndu-și delegații lor în comisia de constatare. În județul Dolj în toate cele șapte plăși alegerea a avut loc la 10 septembrie². În fiecare plasă cei adunați și-au desemnat, drept delegat, cîte un primar pe care îl considerau mai activ în apărare drepturilor clăcașilor³.

În județul Tecuci reprezentanții consiliilor comunale rurale din plasa Bîrladului, alegîndu-l la 19 septembrie pe N. Hilohi, consemnează în procesul-verbal că au toată încrederea că acest delegat „va face o dreaptă lucrare”⁴. La unele plăși — Nicorești de pildă — delegatul ales era consilier comunal⁵. La plasa Zăbrăuți din județul Putna, țărani, știindu-l pe Ioan Roată — fostul deputat clăcaș în Divanul ad hoc al Moldovei — ca luptător neînfricat împotriva boierescului și-au îndreptat privirile asupra acestuia. Deși nu era primar sau membru al vreunui consiliu comunal, Ioan Roată — considerat de ceilalți clăcași drept cel mai competent reprezentant al lor, care să le apere interesele cu prilejul aplicării legii rurale — a fost ales delegat în comisia plășii Zăbrăuți⁶. Și în adevăr, documentele atestă că vașnicul luptător putnean a apărut cu cinste și a reușit să impună în cadrul comisiei de plasă, pentru majoritatea satelor, respectarea drepturilor acordate clăcașilor de legea rurală⁷.

Pe alocuri însă, cu concursul administrației județene, au fost desemnate, în comisiile de plasă, — ca delegați ai sătenilor — și persoane care nu făceau parte din rîndurile clăcașilor. Astfel, în unele plăși din județul Buzău au fost aleși moșneni ca reprezentanți ai clăcașilor în comisia de constatare⁸, la Zeletin în Județul Tecuci a fost desemnat sub-prefectul⁹, iar la plasa Ștefănești din județul Botoșani, ca delegat

¹ Colecție de toate instrucțiunile și deslegările ce s-au dat în aplicația noii legi rurale. Ediție oficială, Imprimeria Statului, București, 1864, p. 7.

² Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 2, 4, 6, 17, 12 24 (vezi procesele-verbale de alegere).

³ Aceștia erau: Gh. Alexandrescu, Stan Opreș, Nenciu Stamboliu, Marin Grigorian, Alexandru Iliescu, Matei Ionaș și Gh. Dobrin — cîte unul de fiecare plasă (Ibidem, dos. inv. 205/1864, f. 187).

⁴ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 703/1864, f. 319.

⁵ Ibidem, dos. 386/1864, f. 121.

⁶ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rural-comunală, dos. 2200/1864, f. 4.

⁷ Ibidem, Min. Agriculturii, Reforma agrară din 1864, mapa 1847 bis, dosarul plășii Zăbrăuți; vezi în acest sens și N. A d ă n i l o a i e, *Ioan Roată și reforma agrară*, în vol. omagial închinat acad. P. Constantinescu-Iași, Ed. Academiei R.P.R. (sub tipar).

⁸ Pentru amănunte în legătură cu aplicarea legii rurale în județul Buzău vezi dosarele fiecărei plăși la Arh. St. Buc., Min. Agriculturii, Reforma agrară din 1864, mapa 378 bis.

⁹ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 386/1864, f. 121.

„din partea locuitorilor clăcași“, a fost chiar un moșier¹. Se înțelege că acești delegați, care nu aveau nimic comun cu suferințele clăcașilor, vor apăra în cadrul comisiilor interesele moșierilor.

Cu ocazia alegerii comisiilor de plasă au început să iasă la iveală scăderile legii rurale și lipsa de prevedere a autorilor ei. De acest lucru au profitat moșierii pentru a sabota, organizat sau tacit, reforma agrară.

În timp ce sătenii dădeau curs dispozițiilor guvernului alegându-și reprezentanți, moșierii, în mare parte, refuzau să se prezinte la reședința plășilor pentru desemnarea delegaților lor și, în consecință, activitatea comisiilor de plasă a fost paralizată de la început — fapt ce a dus la întârzierea tuturor operațiunilor legate de reformă. Legea nu prevedea nici sancțiuni în caz de neprezentare a moșierilor, nici o altă procedură pentru instituirea comisiilor. Probabil, pentru a preveni o eventuală împotrivire a moșierilor, M. Kogălniceanu, în proiectul său de lege rurală, din martie 1864, preconizase ca aceste comisii de plasă să fie formate numai din doi delegați: unul al clăcașilor și altul al fiscului. În timpul discuțiilor din Adunare, deputații conservatori au cerut, în contra proiectul lor, să fie și un delegat al proprietarilor, iar în august, cînd legea rurală se definitiva, reprezentanții moșierimii din Consiliul de Stat au introdus acest deziderat, tocmai pentru a-și crea noi posibilități de torpilare a reformei agrare.

În județele Mehedinți și Gorj, fostul deputat conservator Gr. Busuioceanu a încercat să organizeze chiar o campanie de împotrivire fățișă la aplicarea legii rurale. Astfel, el s-a dus la plasa Motrului de Jos și i-a îndemnat pe ceilalți proprietari să nu-și aleagă delegat în comisia pentru constatarea clăcașilor. La 16 septembrie, subprefectul plășii Motrului de Jos raportează prefectului că „proprietarii din acea despărțire se opun a îndeplini condițiile art. 24 din legea rurală“ și că „au protestat prin înscris chiar, că dinșii, neluînd partea nici direct nici prin delegați la acea lege, nu pot să contribuiască la punerea ei în lucrare“². În acțiunea de împotrivire, proprietarii au atras și pe unii primari — devotați lor — care de asemenea au refuzat să execute legea. Peste cîteva zile, M. Kogălniceanu, fiind înștiințat că Gr. Busuioceanu a inițiat o împotrivire colectivă, ordonă prefectilor de Gorj și Mehedinți să-l aresteze și să-l înainteze procurorului, iar pe primari să-i destituie din funcțiile lor³.

În județul Dolj, la plasa Ocolu, toți proprietarii au fost convocați pentru ziua de 12 septembrie să-și aleagă delegatul lor în comisia de constatare. Alegerea — raportează subprefectul — nu s-a putut însă efectua „din cauza absenței a celei mai mari părți dintre numiții proprietari“⁴. La o a doua convocare, s-a ales ca delegat al proprietarilor I. P. Apostol; acesta, după ce a făcut — împreună cu ceilalți doi membri — constatarea clăcașilor la o singură comună, a declarat că nu mai lucrează în comisie dacă nu va plăti cu cîte un sfanț de fiecare clăcaș⁵. La plasa

¹ Arh. St. Botoșani, fond Prefectura Botoșani, dos. 382/1864, f. 199.

² Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Adm., dos. 153/1864, f. 3; Ibidem, f. 2.

³ Ibidem, f. 4—8.

⁴ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 206/1864, f. 23.

⁵ Ibidem, f. 311 și f. 251—252.

Jiul de Sus a fost ales un delegat de la început, dar el demisionînd, subprefectul i-a convocat pe proprietari, la 5 decembrie, să-și aleagă un altul și n-a venit la reședința subprefecturii nici un moșier pentru această alegere¹.

La două plăși din județul Prahova — Cîmpu și Tîrgșor — delegații moșierilor din comisiile de constatare, de asemenea, au demisionat la scurt timp după alegere; în felul acesta toate lucrările privind aplicarea legii rurale au suferit o mare întîrziere².

În județul Putna — după cum reiese din raportul prefectului către Ministerul de Interne, din 7 octombrie 1864 — la plasa Bîliești nu s-a ales delegat din partea moșierilor în comisia de constatare nici pînă la acea dată deoarece — precizează prefectul — „după chemările ce s-au făcut d-lor proprietari de subprefectura respectivă nu s-au convocat de a-și alege delegatul din parte-le“³.

În județul Tecuci, subprefectul plășii Nicorești raportează prefectului că la 20 septembrie fiind termenul de alegere a delegatului moșierilor pentru comisia de plasă și „stînd în adăstari la cancelaria subprefecturii pînă la orele 4 după amiază și ni ivîndu-și nici unul din proprietari afară de domnul Iancu Șendrea, cari fiind singur nici au putut numi pe delegat“⁴. Un arendaș din plasă nici n-a vrut să primească adresa de convocare. Tot în ziua de 20 septembrie, fiind fixată alegerea în plasa Berheciu, din 37 de proprietari s-au prezentat numai 7 la reședința subprefecturii, alegîndu-și totuși un delegat⁵. La plasa Bîrlad s-au adunat de asemenea foarte puțini moșieri la convocare și de aceea n-au ales pe nimeni în comisie⁶. La o nouă alegere a fost desemnat un delegat care a demisionat însă peste puțin timp. Pentru ca comisia de plasă să-și poată îndeplini totuși atribuțiunile, subprefectul i-a convocat pe proprietari pentru ziua de 20 ianuarie 1865, dar, „nu s-au înfățișat nici unul“ — încheie subprefectul raportul către prefect, cerînd deslegare pentru un alt termen⁷.

Delegații aleși nu-și dădeau osteneala cerută de seriozitatea lucrărilor comisiei de plasă. Astfel, la 1 noiembrie 1864, casierul plășii Zeletin raportează prefectului că comisia de constatare n-a putut începe lucrările deoarece a luat parte numai el împreună cu delegatul clăcașilor, delegatul proprietarilor n-a venit deși a fost anunțat și așteptat toată ziua⁸. Delegatul moșierilor din plasa Berheciu a cerut subprefectului să amîne lucrările comisiei de constatare a clăcașilor pînă după 15 decembrie, întrucît este ocupat, iar în caz contrar să-l considere demisionat⁹.

¹ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 206/1864, f. 336.

² Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.-com., dos. 2199/1864, f. 6 și 8

³ Ibidem. dos. 2200/1864, f. 4.

⁴ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 386/1864, f. 136. Iancu Șendrea a răspuns la convocare deoarece era și primar al Tîrgului Nicorești (Ibidem, dos. 703/1864 f. 252).

⁵ Ibidem, dos. 703/1864, f. 201—203.

⁶ Ibidem, f. 319.

⁷ Ibidem, f. 790.

⁸ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 703/1864, f. 508.

⁹ Ibidem, f. 553.

Cînd prefectul județului Tecuci a observat că nu se pot forma comisiile plășilor datorită refuzului moșierilor de a se prezenta la subprefectură pentru a-și alege delegați și că, în felul acesta, aplicarea legii agrare e paralizată, a cerut îndrumări speciale de la Ministerul de Interne. M. Kogălniceanu, în răspunsul său, precizează că alegerea delegatului se poate face de orice număr de proprietari ce se vor aduna la subprefecturi „și cînd nu ar veni nici unul lucrarea rămîne a se săvîrși după ce se va termina la celelalte plăși, numai de către delegații comunelor și ai fiscului“, rămînînd proprietarilor dreptul de recurs în caz de nemulțumire¹. Această soluție, deși menită să contracareze opoziția moșierilor, ducea totuși la amînarea împroprietăririi clăcașilor întrucît, conform legii, termenul de încheiere a lucrărilor de către comisiile de plasă era de opt luni, iar abia după aceea putea să înceapă și constatările la plășile care nu aveau comisii legal instituite.

Tot în luna septembrie, conform instrucțiunilor Ministerului de Interne², au început să se constituie — în comunele rurale — și comisiile ad hoc (care se mai numeau comisii de delimitare, sau de comasare). De data aceasta, M. Kogălniceanu, pentru a preîntîmpina opoziția moșierilor a dat de la început dispozițiuni categorice. Astfel, la 5 septembrie 1864, el ordonă prefectilor de județe să ia măsuri ca moșierii să-și trimită delegați pentru delimitarea pămînturilor cuvenite clăcașilor, iar dacă în termen de 15 zile aceștia nu se vor prezenta la prefectură, delimitarea și măsurătoarea „se vor face de autoritatea locală în prezența a cîțiva dintre proprietarii vecini, sau a trei consiliuri comunale cele mai apropiate“; proprietarii absenți vor avea dreptul să conteste lucrarea³. Peste cîteva zile, printr-o nouă circulară, se preciza că nu-i necesar ca delegații proprietarilor și ai autorităților comunale să se prezinte personal la prefectură, ci „este trebuință numai ca numele lor să fie notificate administrațiunii“⁴. Totodată Ministerul de Interne anunță pe prefecti că „spre înlesnirea proprietarilor, termenul numirii delegaților este prelungit pînă la 1 octombrie“⁵.

În majoritatea comunelor rurale, clăcașii și-au ales delegați pentru comisiile ad hoc încă din luna septembrie. În multe comune din județele Prahova, Dîmbovița, Dolj, R. Sărat, Brăila, Buzău ș.a. sătenii i-au împuternicit pe primari să-i reprezinte în aceste comisii. Prin alte locuri au fost desemnați unii clăcași ce se pricepeau la măsurarea pămînturilor. De pildă țărani din Gurbănești, județul Tecuci, adunîndu-se la primăria comunală, scriu în procesul-verbal că l-au ales ca delegat spre „a lua parte la lucrările rurale“ pe G. Brînză „ce s-au socotit cu buni purtări și cunoștință întru asemenea“⁶.

¹ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 703/1864 f. 322.

² Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 906—908.

³ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 62; vezi și Colecție de toate instrucțiunile și deslegările ce s-au dat în aplicarea noii legi rurale, p. 11.

⁴ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 910.

⁵ Ibidem.

⁶ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 703/1864, f. 274.

Unii moșieri și-au numit delegați care să-i reprezinte în comisiile ad hoc, alții, considerînd că împuterniciții nu le-ar apăra cu suficientă convingere interesele, s-au propus pe ei înșiși. Așa s-au petrecut lucrurile la Torcești în județul Tecuci. La 20 septembrie, Panait Balș scrie prefectului de Tecuci următoarele: spre a îndeplini cererea subprefectului „a numi un delegat din partea mea pentru moșiile Torcești... m-am ales eu singur spre a fi față la măsurîște”¹.

Mulți proprietari însă — cu toată amenințarea din partea guvernului că, în caz de neprezentarea delegatului împuternicit, moșia tot se va împărți în lipsă — au persistat în refuzul lor de a conlucra cu autoritățile la aplicarea legii rurale, întirziind astfel măsurarea și delimitarea locurilor cuvenite clăcașilor. De exemplu, într-un raport referitor la comisia ad hoc din comuna Motoci, județul Dolj, se arată că s-a ales delegat numai din partea autorității comunale, deoarece proprietarii „nici într-un chip n-au venit în fața locului”². La fel s-a întîmplat și la comunele Ișalnița, Cioroiășu, Troaca, Coșoveni³. În octombrie 1864, subprefectul plășii Balta raportează prefectului de Dolj că patru proprietari nu s-au prezentat să ia parte la lucrările comisiei și nici nu și-au pus vreun delegat care să-i reprezinte la delimitarea pămînturilor⁴.

Arendașul moșiei Borcea, proprietatea lui M. Sturdza, din județul Tecuci, a refuzat să primească și adresele prin care era invitat să conlucreze la măsurătoarea și delimitarea locurilor⁵. Suprefectul plășii Zeletin reclamă prefectului de Tecuci că nu se poate trece la împărțirea pămînturilor, la clăcași, deoarece 6 moșieri lipsesc de la proprietățile lor, nu se știe unde sînt și nici n-au împuternicit pe nimeni să-i reprezinte la măsurătoare⁶. Același subprefect raporta mai tîrziu prefectului că delimitarea și împărțirea locurilor la țărani s-a făcut la o singură moșie din cauză că, la celelalte, delegații proprietăților n-au vrut să se prezinte ori cîte invitații „li s-au făcut”⁷.

De altfel, la 15 decembrie 1864, P. Donici, directorul general al Direcției generale a agriculturii și lucrărilor publice din Ministerul de Interne, arăta că din cauza neformării comisiilor ad hoc „la cele mai multe județe” nu s-au putut începe lucrările inginerilor de ridicare a planurilor topografice⁸.

La multe moșii din județul Brăila, proprietarii refuzînd să-și desemneze reprezentanți în comisia de delimitare sau să conlucreze cu autoritatea comunală, operațiunile de alegere și măsurare a pămînturilor cuvenite clăcașilor s-au făcut de cîte trei consilii comunale din apropiere, întrucît și proprietarii vecini lipseau sau evitau să asiste. Așa s-a procedat pe moșiile: Comănești, Sordila-Greceni, Bagdatu

¹ Arh. St. Tecuci fond. Prefectura Tecuci dos. 386/1864, f. 103.

² Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 30/1864, f. 149.

³ Ibidem, f. 144, 148, 176, 287, 290.

⁴ Ibidem, dos. inv. 206/1864, f. 158.

⁵ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 703/1864, f. 269.

⁶ Ibidem, f. 440.

⁷ Ibidem, f. 774.

⁸ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 206/1864, f. 354.

Nou, Ianca, Chichinețu, Jugureanu, Scărlățești¹ etc. Inginerul județului, părtinind pe moșieri, refuza să facă ridicarea planurilor la aceste moșii motivînd: „subsemnatul neputînd proceda în această lucrare de vreme ce împărțirea s-a făcut în lipsa proprietarului“². Delimitări ale pămînturilor, în absența proprietarilor, de către trei consilii comunale apropiate, s-au făcut și în județul Putna³.

E de remarcat faptul că dacă lucrările comisiilor de plasă și ale comisiilor ad hoc — deși multe instituite cu mare întîrziere — într-un ritm mai mult sau mai puțin lent, se desfășurau totuși la sfîrșitul anului 1864, în majoritatea județelor din țară, nu același lucru se poate spune despre operațiunile tehnice care trebuiau efectuate de inginerii topografi. Lucrările ingineresti au fost mult îngreunate și de lipsa de personal calificat. Statul dispunea, la 1864, de un număr foarte mic de ingineri topografi; parte din ei erau polonezi, fugiți din țara lor după reprimarea răscoalei⁴.

Proiectul lui M. Kogălniceanu de lege rurală preconiza să fie rînduiți de stat cîte doi ingineri la fiecare județ⁵. Legea definitivată în august, fără să precizeze, menționa că „se vor numi“ pentru fiecare județ „ingineri topografi îndestulători“⁶. Chiar în ziua promulgării legii rurale, M. Kogălniceanu cerea rapoarte de la prefecți în privința numărului inginerilor existenți în județ și a condițiilor în care aceștia ar accepta să facă lucrările tehnice legate de împroprietărire. Din răspunsurile prefecților se constată că cei mai mulți ingineri erau la Craiova⁷, iar în multe județe nu exista nici un inginer. Văzînd lipsa de ingineri, Ministerul de interne hotărăște să fie „rînduiți“ numai cîte „unul și numai provizoriu în fiecare județ“⁸. Totodată, spre a suplini lipsa inginerilor, guvernul detașează provizoriu, pentru aceste lucrări, ofițeri activi care aveau cunoștințe de topografie. Acestora li se spunea ingineri delimitatori și inițial se stabilise ca ei să facă numai măsurătorile și hotărnicile locurilor convenite clăcașilor de pe domeniile statului, iar lucrările lor să fie verificate de inginerul județului (numit de guvern); ulterior — pentru a nu se mai întîrzia împărțirea pămînturilor — mulți dintre ei au fost însărcinați să efectueze toate lucrările tehnice și pe moșiile particulare.

Dintre inginerii recomandați de prefectul de Dolj, Ministerul de Interne a numit pe unul pentru acel județ, iar pe alții pentru județele: Teleorman, Mehedinți și Romanați⁹. Spre sfîrșitul lunii octombrie 1864, Ministerul cere prefectului de Dolj să propue dintre inginerii

¹ Arh. St. Braila, fond Prefectura Brăila, dos. 2436/1864, f. 6, 33, 35, 47—48, 150—160.

² Ibidem, f. 35.

³ Arh. St. Focșani, fond. Prefectura Putna, dos. 13/1864, f. 192.

⁴ R a d u R o s e t t i, *Pentru ce s-au răscolat țărani*, p. 412.

⁵ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 736.

⁶ Ibidem, p. 895.

⁷ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 72—73.

⁸ Acte și legiuiri, seria I, vol. II, p. 912.

⁹ Arh. St. Craiova, fond Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 96, 163, 167 și 334.

locali pe unul pentru județul Brăila și pe altul pentru Gorj, deoarece în acele județe „lucrările suferă“¹. Prefectul răspunde că „nici unul“ dintre inginerii „mai capabili“ nu acceptă să meargă la Brăila sau la Gorj². De altfel și dintre ceilalți ingineri, care acceptaseră să facă (contra cost, bineînțeles) lucrările tehnice legate de aplicarea legii rurale, unii s-au prezentat foarte târziu în județele unde au fost trimiși. Inginerul numit la Romanța a plecat în acel județ în luna noiembrie și numai după ce Ministerul l-a amenințat cu destituirea³; iar inginerul de la Mehedinți — arată P. Donici la 3 decembrie — „este o lună de cînd n-a dat pe la post“⁴.

La 18 noiembrie 1864, prefectul de Tecuci, subliniind că pînă la acea dată nu s-a prezentat inginerul topograf, întreabă Ministerul dacă poate apela „spre aplicarea legii rurale“ la inginerul delimitator de la moșiile statului sau la cei din județele vecine⁵. Cu încuviințarea Ministerului — la cererea proprietarilor — inginerul din Covurlui a făcut cîteva măsurători și în județul Tecuci⁶. La 15 decembrie abia, căpitanul G. Boteanu, numit inginer topograf al județului Tecuci, a plecat din București să-și ia postul în primire⁷.

În decembrie, Ministerul de Interne, prin cîteva ordine circulare — arătînd că în unele județe inginerii topografi au lucrat foarte puțin, iar în altele nici n-au început măcar operațiunile de măsurare și ridicare a planurilor — dă dispoziții prefectilor să activeze lucrările tehnice și să raporteze periodic desfășurarea acestora⁸. Este adevărat că pe alocuri operațiunile de ridicare a planurilor și de împărțire a pământurilor la clăcași erau mereu amîinate de întîrzierea lucrărilor comisiilor de plasă și a comisiilor ad hoc, ori de împotrivirea moșierilor, dar unii ingineri, ca cel din județul Putna și în special cel din Brăila, refuzînd sistematic să contribuie la efectuarea delimitărilor sau la aplanarea neînțelegerilor dintre părți, tergiversau ei înșiși aplicarea legii rurale.

După cum am subliniat, din cauza opoziției moșierilor unele comisii de plasă nu s-au putut institui la timp, iar altele, deși formate, și-au început cu mare întîrziere lucrările. În această situație, multe comisii ad hoc, sau consilii comunale, fără a mai aștepta rezultatul constatărilor, au început delimitarea și măsurarea locurilor cuvenite sătenilor. Așa s-au petrecut lucrurile și în județul Brăila, unde comisiile de plasă nu și-au început activitatea pînă în ianuarie 1865. Printr-o serie de adrese, prefectul de Brăila înștiințîndu-l pe inginerul județului că, în anumite sate, comisiile ad hoc au terminat „măsurătoare și delimitarea locurilor“, îl invită să treacă și el la ridicarea planurilor; inginerul primind adresele punea pe

¹ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 310 și 332.

² Ibidem, f. 311 și 333.

³ Ibidem, f. 342—343.

⁴ Ibidem, dos. inv. 206/1864, f. 268.

⁵ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 703/1864, f. 594.

⁶ Ibidem, f. 647.

⁷ Ibidem, f. 700; vezi și f. 652.

⁸ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura Brăila, dos. 2436/1864, f. 1 și 11; Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 206/1864, f. 354.

ele rezoluții ca : „la dosar, pînă ce și comisiunea de plasă-și va începe lucrările sale și va trece și prin astă comună ca să constate numărul și categoria locuitorilor, fără de care nu se poate proceda la verificare“, sau : „la dosar“ pînă se vor aplana și neînțelegerile între țărani și proprietar, sau : „la dosar“ de vreme ce nici „d. proprietar n-a luat parte la împărțire“¹. Procedînd astfel, respectivul inginer a întîrziat în mod voit împroprietărirea în județul Brăila.

Întîmpinînd obstacole — sau fiind mereu tergiversate de cei care erau însărcinați să le execute — lucrările de aplicare a legii rurale nu s-au putut încheia la termenul stabilit inițial — 23 aprilie 1865. M. Kogălniceanu — prevăzînd întîrzierea și constatînd abuzuri — a luat numeroase măsuri pentru a facilita și a urgenta lucrările legate de reforma agrară pentru ca toți țărani să poată intra, cît mai de vreme, în stăpînirea pămîntului acordat de lege. În afară de circularele și instrucțiunile menționate, primul ministru a dat dispoziții, încă din septembrie 1864, ca acolo unde delimitarea și măsurarea pămîntului din „felurite cauze“ ar întîrzia, să li se permită clăcașilor „a-și ara pentru semănăturile de toamnă locurile ce le-au avut în stăpînire în anul trecut,... în întinderea hotărîtă de lege“²; tot el — cu asentimentul domnitorului — a luat o serie de măsuri împotriva proprietarilor care, interpretînd arbitrar legea rurală, încercau să excludă de la împroprietărire mai multe categorii de săteni. Astfel, M. Kogălniceanu a dat instrucțiuni să fie împroprietăriți: pădurarii și feciorii boierești (care fuseseră luați „în asemenea slujbe dintre clăcași“), însurăței cărora proprietarii au refuzat să le dea pămînt în anii trecuți, nevolnicii, văduvele, lingurarii și ursarii, dacă au prestat clacă sau au avut pămînt în folosință (în caz contrar, să li se dea totuși locuri de casă și grădină); deasemeni, clăcașilor ce au făcut „jumătate de boieresc“ și au posedat jumătate din pogoanele legiuite să li se dea pămîntul deplin la împroprietărire³.

Din multe instrucțiuni și depeșe telegrafice (unele confidențiale), date prefectilor în toamna anului 1864, se observă cu claritate: simpatia pe care o avea M. Kogălniceanu față de țărani, iluziile ce și le făcea în legătură cu reforma agrară, dar și limitele sale de clasă. În septembrie 1864, M. Kogălniceanu, prin depeșe telegrafice, cerea prefectilor să sfătuiască pe mosieri ca în timpul alegerilor delegaților pentru comisii, să se abțină de la manifestări contrare spre „a nu da exemplu desordinei, de care ar putea apoi profita țărani“⁴; el cerea apoi ca prefectii să invite „pe toți proprietarii ca să se grăbească... a alege și a otări pămînturile cuvenite clăcașilor, prin bună învoială cu comunele, căci întîrziînd își pregătesc supărări, fiindcă clăcașii mai tîrziu vor ridica mai mari pretențiuni în privința calității și a situațiunii locurilor“⁵. Totodată, primul ministru arăta că alegerea, delimitarea și măsurătoa-

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura Brăila, dos. 2436/1864, f. 38, 4, 6, 8, 9, 13, 30, 33, 34, 36 ș.a.

² Acte și legiuri, seria I, vol. II, p. 908.

³ Ibidem, p. 918—920 și 924—925.

⁴ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 115.

⁵ Ibidem, f. 117.

rea pământurilor ce revin sătenilor fiind lăsate la „inițiativa proprietarului și autorităților comunale“ se întâmpină și greutăți „câci unii din proprietarii mari ar vrea se impună locuitorilor a primi pământurile ce d-lor le destină“; de aceea el cere ca prefectii să vegheze la aplicarea strictă a legii pentru ca clăcașii să intre în stăpânirea pământurilor ce le-au avut în folosință, nu mai rele sau mai bune, iar în caz de comasare să li se de locuri de aceeași calitate¹.

Intr-o circulară, din 20 octombrie, primul ministru ținea să releve spiritul de ordine în care se aplică legea rurală; printre altele el scria: „o asemenea mare reformă socială, aiure a adus după sine comoțiuni din cele mai violente, atacuri și împotriviri sîngeroase, în România se aplică în cea mai mare liniște, rivalizînd și proprietarii și clăcașii, ca prin bună înțelegere să pue în lucrare cu o oră mai înainte o legiuire care — un de aproape viitor o va dovedi — va produce rezultatele cele mai binefăcătoare și pentru țeară și pentru proprietarii de moșii și pentru populațiunile rurale“. În continuare, M. Kogălniceanu conchidea: „să ne bucurăm de rîvna și încrederea cu care bunii noștri săteni s-au grăbit a asculta și a pune în lucrare părinteștile sfaturi“ ale domnitorului, de a trăi în pace cu „foștii lor stăpîni“, prin aceasta dovedindu-se că sînt demni de „ori ce libertate“². Nu vor trece decît două săptămîni și M. Kogălniceanu, ovservînd că opoziția moșierimii și a unor autorități județene față de reforma agrară se intensifică, își va schimba impresia despre aplicarea „liniștită“ a legii rurale sau despre „bunăvoința“ proprietarilor. La 4 noiembrie, printr-o telegramă, el atrage atenția prefectilor că „în unele plăși se merge încet, ba chiar nicidecum la aplicarea legii rurale“ și chiar „unii din subprefecți fac... propagande în contra acestei legi“. Arătînd că țaranii au dat domnitorului „cele mai noi dovezi despre devotamentul lor“, M. Kogălniceanu sublinia că tolerarea propagandei potrivnice reformei agrare ar însemna o rea răsplată pentru săteni, ar „aduce îndoiala în inimile lor“. În încheierea telegramei li se cerea prefectilor să stăruie „din toate puterile“ pentru aplicarea urgentă a legii rurale³.

Rolul pozitiv al lui M. Kogălniceanu și a colaboratorilor săi aporpiți în acțiunea de curmare a samavolniciilor și de aplicare corectă a legii rurale poate fi urmărit aproape zi de zi, din august 1864 pînă la sfîrșitul lunii ianuarie 1865, cînd a fost nevoit să se retragă de la guvern. M. Kogălniceanu, deși avea limitele lui de clasă, a luptat din răsputeri pentru împrorpietărirea țaranilor și a oprit temporar unele abuzuri moșierești; el n-a putut impune însă aplicarea corectă și completă a legii rurale.

Succesorii lui M. Kogălniceanu la guvern — C. Bozianu și apoi, din iunie 1865, N. Crețulescu — au dat și ei diverse instrucțiuni organelor în

¹ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 149.

² Ibidem, dos. inv. 206/1864, f. 193. Accastă circulară a fost publicată și în Monitorul Oficial nr. 234 din 1864.

³ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 206/1864, f. 194.

subordine, în privința reformei agrare¹. Lipsindu-le însă autoritatea, înflăcărea și mai ales dorința predecesorului lor de a aplica corect și urgent legea rurală, au făcut concesii moșierimii nedreptățind pe țărani. Pe această linie, noul prim ministru a anulat și ordinele date de M. Kogălniceanu referitoare la autorizarea consiliilor comunale de a delimita și măsura pământurile moșierilor potrivit sau absenți². Procedind astfel, guvernul a oferit claselor dominante noi posibilități de a tergiversa lucrările legate de reforma agrară. De aceea, în aprilie 1865, când aplicarea legii rurale trebuia să fie încheiată, aproape 50% dintre clăcași nu intrase încă în stăpînirea pămînturilor lor. De pildă în județul Brăila, din cele 70 de moșii existente, comisiile plășilor făcuseră constatarea clăcașilor la 42 de moșii, comisiile ad hoc terminaseră lucrările la 32, iar inginerul hotărnicise și ridicase planurile numai la 5 moșii³. În județul Tecuci, din 107 moșii comisiile de plăși mai aveau de făcut lucrările la 7 proprietăți, comisiile de delimitare la 58, iar pămînturile se împărțiseră sătenilor numai pe 54 de moșii⁴. În județele Dîmbovița și Prahova delimitările se făcuseră numai la jumătate dintre moșii, iar în Putna lucrările ingineresti se efectuaseră numai la 6 proprietăți la data cînd aplicarea legii rurale trebuie încheiată⁵.

Tergiversarea lucrărilor de improprietărare din partea celor însărcinați să le execute, abuzurile moșierilor și ale administrației — cauzatoare a mii de contestații și procese îndelungate — toate acestea au făcut ca aplicarea legii rurale din 1864 să nu fie terminată nici în următorii 10 ani.

E de menționat faptul că, dacă în primele luni de la promulgarea legii rurale unii moșieri s-au împotrivit categoric reformei agrare — declarînd că preferă să li „se taie“ capul „în patru decît moșia în două“ (T. Apostol din Brăila)⁶, sau că „nici o lege“ nu-i poate obliga să dea pămînt clăcașilor (Costache Sturza din Bacău)⁷, mai tirziu, cînd au înțeles că pot să profite de scăderile legii și de corupția funcționarilor, s-au dovedit mai docili în conlucrarea cu autoritățile județene, pe spinarea țăranilor.

Astfel moșierii, influențînd comisiile de plasă, au izbutit să excludă de pe tabelele de improprietărare un mare număr de clăcași ; cînd nu reușeau să-și impună punctul de vedere în fața comisiilor, făceau contestații la Comitetul permanent județean unde, fiind tot moșieri, obțineau, în majoritatea situațiilor, cîștig de cauză. Un moșier din Mohorîți, județul Tecuci, avînd pe fratele său delegat în comisia plășii Zeletin și membru al Comitetului permanent, a izbutit să înlătore de la improprietărare pe toți clăcașii ce-i avea pe moșia sa⁸. În Siliștiaru, județul Gorj, proprie-

¹ La unele circulare ale noului guvern se menționa că voința și dorința domnitorului este ca „legea rurală să fie executată în toată țara“ pînă la 15 martie; în altele se dădea termenul de 23 aprilie, stabilit de lege (Arh. St. Brăila, fond Prefectura Brăila, dos. 2477/1865, f. 11 și 28).

² Ibidem, f. 42.

³ Ibidem, dos. 2436/1864, f. 112—114, 150—160.

⁴ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 5/1865, nepaginat.

⁵ Arh. St. Focșani, fond. Prefectura Putna, dos. 13/1864, f. 177.

⁶ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura Brăila, dos. 2436/1864, f. 14—15.

⁷ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur-com., dos. 2180/1864, f. 57.

⁸ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 5/1865, nepaginat.

tarul, fiind și președinte al Comitetului permanent, a determinat comisia de plasă să nu treacă „în rolul de împrăștiere”, un număr de 14 clăcași de pe moșia sa¹. La moșia Ciolănești din județul Putna, deși comisia de plasă (din care făcea parte și Ioan Roată) a constatat — în prezența arendașului — că clăcașii au dreptul la împrăștiere și ca atare i-a trecut pe tabel, mai târziu, proprietarul a izbutit să obțină din partea Comitetului permanent o decizie de anulare a împrăștierei². Proprietarul moșiei Prohozești, din județul Bacău, a obținut, de asemenea din partea Comitetului permanent, o decizie de anulare a împrăștierei clăcașilor, deși aceștia fuseseră trecuți pe tabel de comisia plășii Tazlăului de Sus³.

O altă practică pe care moșierii o exercitau tot prin influență era trecerea clăcașilor dintr-o categorie superioară spre una inferioară; pe mulți fruntași îi treceau în categoria mijlocașilor, pe aceștia în categoria pâlmașilor, iar pe ultimii numai cu loc de casă și grădină; aceasta pentru a le delimita cât mai puțin pământ. În ianuarie 1865, când comisia de plasă a mers la moșia lui Ion Hagiad din Simnicul de Jos, județul Dolj, reprezentantul proprietarului a stăruit și a izbutit s-o determine ca pe mulți săteni care făcuseră clacă cu 2 boi să-i treacă în categoria pâlmașilor, iar pe unii să-i îndepărteze cu totul de la împrăștiere „vrînd cu aceasta — reclamă clăcașii — a iconomisi pământul se rămîie pe seama d-lor”⁴. Proprietarul moșiilor Grojdibod și Gura Padinii, județul Romanați, a determinat Comitetul permanent să treacă peste 20 de clăcași într-o categorie inferioară de împrăștiere. Procedul nu-i lipsit de semnificație. Țăranii, nefiind anunțați că la 26 iunie 1865 se va judeca contestația moșierului, nu s-au prezentat la Prefectură în acea zi. Prefectul județului, împreună cu proprietarul și doi membri ai Comitetului permanent, profitînd de absența clăcașilor au luat o hotărîre potrivit intereselor acestora. După ce, în hotărîrea Comitetului permanent sînt dați nominal clăcașii, decizia se motivează astfel: „...toți aflîndu-se absenți, proprietarul declară că în anul 1864 au făcut claca cu brațele și pentru că n-au fost următori a-și susține dreptul, rămîn a primi pământul legiuit ca toporași, iar nu precum s-a clasificat de comisie ca mijlocași”⁵. În iulie 1865, dintr-o plîngere a sătenilor din Valea Romînești, județul Muscel, constatăm că moșierul, împotrîvindu-se clasificării clăcașilor făcută de comisia de plasă, i-a trecut în categorii inferioare. Clăcașii, vîzîndu-se nedreptățiți de Comitetul permanent județean, reclamau Consiliului de Stat următoarele: „...proprietariu, n-au voit a ne da drepturile, ci pe cei cu 4 boi le-au dat drept cu 2 și pe cei cu 2 i-au făcut cu palmele și pe cei cu palmele i-au depărtat cu totul”, iar biletele „de plata clăcii... ni le-au rupt, trecînd în catastiful dumnealui cum au voit”⁶

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.-com., dos. 2190/1864, f. 38.

² Arh. St. Buc., Min. Agriculturii, Reforma din 1864, mapa 1847 bis, plasa Zăbrăuți, f. 31—32.

³ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.—com., dos. 2180/1864, f. 336.

⁴ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 1/1865, f. 1.

⁵ Arh. St. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. inv. 5/1864, f. 21 și 60.

⁶ Arh. St. Buc., Min. Justiției, Curtea de Apel, Secția II, Buc., dos. 85/1866, f. 1.

Comparînd statisticile din vara anului 1864 cu tabelele de împroprietărire, constatăm că sînt, pe întreaga țară, deosebiri de zeci de mii de la o categorie la alta în sensul celor afirmate mai sus și că foarte mulți clăcași au fost excluși total de la împroprietărire de către moșieri. De exemplu în iulie 1864 — după tabelele prefecturilor — erau următorii clăcași :

	categoria fruntași	categoria mijlocași	categoria pălmași
în jud. Argeș	1521	8716	4382
„ „ Bacău	1442	7000	6315
„ „ Botoșani	461	5724	6949
„ „ Dîmbovița	4441	10624	7160
„ „ Dolj	5785	17518	7858 ¹
„ „ Suceava	746	5893	7401

Din aceștia au fost împroprietăriți:

	categoria fruntași	categoria mijlocași	categoria pălmași
în jud. Argeș	1281	8113	4208
„ „ Bacău	1046	5847	7695
„ „ Botoșani	117	4918	7439
„ „ Dîmbovița	4215	9954	5194
„ „ Dolj	4291	16539	7763 ²
„ „ Suceava	523	5421	6668

La măsurătoarea și delimitarea pămîntului moșierii își aduceau inginer particular sau influențau de multe ori chiar pe inginerul statului să declare că moșia face parte din categoria celor „strîmte“ și atunci, pentru a nu se ataca treimea proprietății, le înjumătățeau loturile fiecărei categorii de clăcași.

În afară de faptul că moșierii și arendașii înșelau pe săteni la măsurătoare, le dădeau pămînt lipsă și la distanțe mari de vatra satului, dar documentele atestă că, în majoritatea cazurilor — deși legea prevedea să li se dea pogoanele ce le avuseseră mai înainte în folosință, sau de aceeași calitate — li s-a delimitat cele mai proaste și mai neroditoare

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur. com., dos. 2251/1864, f. 253, 162, 8, 75—76, 86—87, 185 și 190.

² Leonida Coleseu, *La loi rurale de 1864 et la statistique des paysans devenus propriétaires*, Buc., 1900, p. XIV.

locuri de pe moșie : rîpi, prunduri, tufărișuri, mlaștini etc.¹. Nedreptatea făcută clăcașilor prin acordarea celor mai proaste pămînturi este uneori recunoscută și de autoritățile județene. Așa de pildă, prefectul de Putna sesizat de plîngerile țăranilor din comuna Răstoaca a mers la fața locului și, în aprilie 1866, a scris Ministerului de Interne că „asupra mai flagrantă nu crez să se fi făcut în altă parte cu ocazia împrumutării sătenilor ca în această comună Răstoaca. Din 580 fălci pămînt ce se cuvine să ia acești locuitori li s-a dat peste 400 fălci numai baltă, unde nu poate răzbi nu numai om dar chiar ori ce fel de vită“, iar locuitorii plătesc deci un pămînt care nu le e de nici un folos. Mai departe, prefectul arată că proprietarul a izbutit a-și îndeplini formalitățile legii cu concursul superarbitrului, care „n-a făcut decît a împovăra mai mult pe acei nenorociți locuitori“, iar Consiliul de Stat le-a respins recursul pe motiv că nu era în forma cuvenită².

În multe sate locurile repartizate clăcașilor erau în așa fel alese și delimitate încît, pentru a ajunge la ele, sau la vadurile de adăpare a vitelor, țăranii să treacă peste moșia proprietarului și să fie constrînși să se învoiască cu el în viitor³.

Lucrînd în complicitate cu autoritățile, sau avînd influență la guvern, moșierii au reușit să impună respingerea a mii de contestații făcute de săteni pentru nedreptățile suferite la împrumutarea. Menționez că cele mai multe contestații pentru nedreapta aplicare a legii rurale au avut loc în județul Dolj, unde țăranii din peste 100 de sate au reclamat împotriva abuzurilor comise de moșieri și arendași. Unele contestații s-au judecat mulți ani mai tîrziu, dar foarte puține decizii au dat cîștig de cauză țăranilor. În numeroase sate, țăranii, opunîndu-se delimitărilor abuzive, făcute de proprietari și arendași, au fost constrînși, prin forța armată să le accepte. Au avut loc în mai multe localități adevărate răscoale țărănești, cauzate de samavolniciile moșierilor și ale administrației la aplicarea legii rurale. La Buhoci (județul Bacău), Rogova (județul Mehedinți), Băleni și Bezdead (județul Dîmbovița), Corbii Mari și Vinătorii Mari (județul Vlașca) și în multe alte sate, autoritățile au adus armata de linie pentru a înăbuși rezistența țăranilor.

După detronarea lui Cuza de către monstruoasa coaliție frămîntările la sate s-au accentuat, țăranii temîndu-se ca moșierii — cu concursul noului guvern — să nu le ia pămînturile. A fost nevoie de o serie de circulări ale guvernului și de deplasări ale prefectilor prin comune ca să convingă pe săteni să se liniștească pentru că nimeni nu se va atinge de

¹ Arh. St. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. inv. 18/1865, f. 1; Arh. St. Tecuci, fond Prefectura Tecuci, dos. 2/1866, nepaginat; Arh. St. Focșani, fond. Prefectura Putna, dos. 32/1867, f. 133—152; Ibidem, dos. 5/1866, f. 52—61; Ibidem, dos. 4/1872, f. 1 012—1 014; Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 205/1864, f. 248; Ibidem, dos. inv. 206/1864, f. 205; Ibidem, dos. inv. 165/1865, nepaginat; Ibidem, dos. inv. 269/1865, f. 16 și 18; Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.—com., dos. 2 962, f. 66 și 93.

² Arh. St. Focșani, fond. Prefectura Putna, dos. 5/1866, f. 17—18.

³ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, dos. inv. 40/1865. Ibidem, dos. inv. 41/1865; Ibidem, dos. inv. 206/1864, f. 232, 239; Arh. St. Caracal, fond. Prefectura Romanați, dos. inv. 4/1865 Ibidem, dos. inv. 40/1865.

legea rurală¹. Detronarea lui Cuza a dat prilej moșierilor să facă unele încercări de a-și relua o parte din pământuri, iar venirea la putere, în 1871, a guvernului conservator, condus de Lascăr Catargiu și măsurile luate de acesta în privința verificării sau a completării unor lucrări legate de aplicarea legii rurale au facilitat scopurile urmărite de moșieri. Cu ocazia verificării măsurătorilor, moșierii aducându-și ingineri particulari și influențându-i, au luat îndărăt de la foștii clăcași mii de hectare, pământ pentru care ei încasaseră și sumele de despăgubire în anii anteriori.

Prin legea rurală — care n-a fost aplicată complet — au fost improprietăriți — după statisticile oficiale din 1874, ale guvernului conservator — 406 898 țărani, iar alți 60 651 au primit numai locuri de casă și grădină. Din cei 406 898 clăcași, 72 111 au primit pământ la categoria: frunțași, 199 791 ca mijlocași și 134 995 ca pălmași². Cifrele acestea — și cele date de unii economiști la începutul secolului al XIX-lea — sînt cu totul relative: cercetările ulterioare le vor preciza. În total, improprietăriți au primit 1 810 311 ha, din moșiile particulare și din cele ale statului. Peste 100 000 de familii de clăcași au rămas fără pământ de hrană, iar 134 995 au primit loturi mici, insuficiente pentru a le asigura existența. Comparînd cifrele, în funcție de numărul clăcașilor existenți și de cei improprietăriți la diferitele categorii pe moșiile statului și pe cele particulare, constatăm — după cum just au remarcat și unii economiști sau istorici agrari (Ion Ionescu de la Brad, G. D. Greangă, Leonida Colescu ș.a.) — că legea s-a aplicat mai corect pe proprietățile statului decît pe ale moșierilor, că pe cele dintîi proporția frunțașilor e mai ridicată. Acest fapt constituie încă o dovadă că împotrivirea și abuzurile moșierimii au influențat negativ aplicarea legii rurale de la 1864.

Unele articole (5 și 6 din lege, referitoare la improprietărirea însurățeilor) au fost aplicate abia după războiul de independență.

Reforma agrară din 1864 a subminat bazele regimului feudal în agricultură, deși nu l-a lichidat complet și n-a desființat marea proprietate și nici moșierimea ca clasă. Moșierimea, împreună cu statul, a continuat să dețină circa 70% din suprafața cultivabilă a țării. Din cauza menținerii mării proprietăți, dezvoltarea capitalismului în agricultură s-a produs nu pe cale revoluționară ci pe așa-numita cale prusacă, dureroasă pentru țărănime în cadrul căreia formele capitaliste de exploatare s-au împletit cu rămășițele feudale.

Neavînd suficient pământ, majoritatea sătenilor, deși erau eliberați teoretic de dependența personală, au fost nevoiți să cadă sub dominația moșierilor și arendașilor, să lucreze pe pământurile acestora în condițiile înrobitorii legi a tocmelilor agricole. Mulți foști clăcași deposedați de pământ — prin abolirea servituzilor feudale — ajung să-și vîndă forța de muncă la orașe, contribuind la formarea proletariatului. De altfel,

¹ Arh. St. Tecuci, fond. Prefectura Tecuci, dos. 136/1866, nepaginat.

² Arh. St. Buc. Min. Agr. Ind. Div. comunală, dos. 4111 bis/1872, f. 92—114.

legea rurală prin atribuirea unor loturi diferențiate foștilor clăcași, în condițiile menținerii unor puternice resturi de relații feudale (dijmă, rușfeturi etc.), a contribuit și ea la stratificarea și pauperizarea țărănimii, implicit la crearea brațelor de muncă libere, necesare dezvoltării industriei. Totodată, reforma agrară din 1864 a impulsionat și lărgit circulația de mărfuri și folosirea forței de muncă salariate, contribuind efectiv la dezvoltarea pieței interne. Statisticile vremii consemnează că în deceniile următoare reformei se accelerează ritmul înființării și dezvoltării întreprinderilor industriale în economia României.

Evoluția ulterioară a sistemului agrar și contradicțiile sociale și economice care au măcinat România au fost, în bună parte, determinate de modul înfăptuirii reformei agrare din 1864.

Menținerea rămășițelor feudale și a mării proprietăți funciare a constituit — după cum se știe — o piedică în calea dezvoltării economice și sociale a țării, ducând la formarea regimului burghezo-moșieresc — instaurat după detronarea lui Cuza — care va înăbuși, decenii de-a rîndul, lupta poporului pentru libertate și progres social.

După reforma din 1864, proprietatea feudală asupra pământului s-a transformat în proprietate de tip burghez, modul de producție capitalist devenind dominant și în agricultură.

Deși n-a rezolvat complet problema țărănească, reforma agrară din 1864, desființînd claca și dependența personală și împrăștiînd majoritatea clăcașilor, a dat un puternic impuls dezvoltării producției de mărfuri și în general progresului societății românești. De aceea, pe drept cuvînt, reforma agrară din 1864 este considerată de istorici ca reprezentînd unul din cele mai importante evenimente din istoria modernă a României.

APLICAREA LEGII RURALE DIN 1864 ÎN JUDEȚUL BUZĂU

de DIMITRIE GH. IONESCU

Cercetări mai noi întreprinse în ultimii ani prezintă baza juridică a legii rurale din 1864 confuză și contradictorie¹, iar latura ei socială drept o contopire a intereselor burgheziei și moșierimii².

În miezul problemei se pare că nu stă numai țesătura încilcită sau interesele de clasă exprimate în lege, ci și o altă latură: aplicarea ei pe teren care dezvăluie, o dată cu ciuntirea uneori pînă la rădăcină a drepturilor și așa destul de limitate ale clăcașilor, *moravurile odioase ale claselor stăpînitoare*.

Dacă, teoretic, ar fi trebuit să primească pămînt toți cei care pres-taseră claca în condițiile așezămîntului din 1851³, practic împroprietă-riții prin lege au fost, în parte, expropriati, la adăpostul legii, tocmai de cei rînduiți s-o aplice.

Paginile care urmează înfățișează, parțial, conflictele ivite atunci, pe teren, între moșierimea buzoiană interesată de a-și menține stăpînirea neștirbită asupra domeniilor și țărănimea (clăcași și neclăcași)⁴ în lupta pentru pămînt și zugrăvesc creșterea tensiunii sociale în perioada împroprietăririi prin aceste părți ale țării.

*

¹ H. S t a h l , *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești.*, vol. I, București, 1958, p. 31—32.

² I. A d a m și N. M a r c u , *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agri-cultura Romîniei*, vol. I, București, 1956, p. 137.

³ Așezămîntul din 1851 modifica art. 138—146 al Regulamentului Organic: zi-lele de clacă, convertibile — la voia proprietarului — în bani, se ridică la 22, dijma în produse: 1/10, clăcașul (simplu chirias) se putea muta numai dacă și-a achitat toate datoriile; moșierul (proprietar deplin) îl putea izgoni oricînd; legea fixa echivalentul în muncă al unei zile de clacă și introducea biletele de clacă (textul integral la D . C . S t u r z a - S c h e e a n u . *Acte și legiuiri referitoare la chestia țărănească*, București, 1907, p. 892—903). „Barbu Știrbei a urmărit” — zice N. Iorga — „să descătuseze pe țaran de legiuirile meșteșugite din trecut și, după aceasta să-l așeze liber între perspectiva morții de foame și neîndurata tocmeală a celui alt factor liber al muncii ogoarelor, pro-prietarul” (*Viața și domnia lui Barbu D. Știrbei*, în An. Acad. Rom., s. II, t. XXVII, p. 3).

⁴ Limitînd cu atîta exclusivitate categoria clăcașilor, legea lăsa pe din afară nu-meroși țărani fără pămînt, ocupați, totuși, în agricultură: argații, păzitorii de vite, pîn-darii, izgoniții recent de pe moșii, nevîrstnicii, plecații la oaste sau în căutarea unei alte îndeletniciri, văduvele fără copii, bolnavii, acei care îmbinau unele meșteșuguri cu muncile agricole, micii moșneni nediferențiați prea mult de clăcași (textul legii în *Codul general al Romîniei*, vol. II. București, 1903, p. 1396—1407).

În oraşul Buzău, prin secularizarea averilor bisericeşti din 1863, statul devine proprietarul moşiei „Vatra Episcopiei“. Alcătuită în secolele XVI¹—XVIII din pământ domnesc, boieresc şi al ţirgului, moşia ajunge să cuprindă toată partea nord-vestică a oraşului, adică înconjurul episcopiei cu satul Frăşinet, precum şi tot teritoriul dintre episcopie şi ţirg².

La început, lângă ţăranii şi ţirgoveţii, aflaţi din vechime cu locuinţele în acest spaţiu, sint aşezate în septembrie 1525 câteva sălaşe de ţigani³ şi „un popor din partae de sus a judeţului“⁴, adusă să muncească la morile episcopiei; apoi, în secolele următoare, episcopia, în goană după forţă de muncă, atrage şi alţi ţărani ca posluşnici⁵, ruptaşi⁶, curteni (în înţelesul de rîndaşi)⁶ şi, mai tîrziu, embaticari sau cu speciale învoieli⁷.

În aceste condiţii ia fiinţă pe o proprietate care nu aparţinea oraşului, dar care era aşezată în nemijlocita lui apropiere, un cartier nou, denumit pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea *Mahalaua Episcopiei*⁸, la început comună rurală, apoi în 1848 anexată urbei⁹.

Populaţia, după originea socială şi muncile pe care le îndeplineşte, era formată în mare parte din ţigani, folosiţi la treburile domestice în incinta şi grădinile episcopiei, din ţărani, meşteşugari, patentari, salariaţi etc., aflaţi în relaţii de producţie foarte variate cu episcopia: robi, clăcaşi, embaticari, cu speciale învoieli etc.

În ce priveşte clăcaşii, pe măsură ce ne apropiem de începuturile orinduirii capitaliste, episcopia nu mai cultivă terenul arabil cu mîna de lucru aservită, recurgînd la sistemul arendărilor¹⁰; drept urmare, raporturile de dependenţă dintre proprietar şi foştii clăcaşi, trăind din alte indeletniciri, se exprimă acum prin plata unei sume anuale echivalentă muncii ce ar fi trebuit prestată în zilele obligatorii de clacă¹¹.

Situaţia la 14 august 1864 era deci următoarea: statul, nu oraşul, preluase recent din mîinile episcopiei o proprietate pe care se ridicase un întreg cartier compus din aproape 200 de familii, apăsate încă de înrobitoarele sarcini feudale (claca convertită în bani, embaticul, monopolul circiumilor şi băcăniilor, speciale învoieli, dijme pentru izlaz, fineţe etc.)¹²

¹ Actul prin care se pun bazele acestei moşii datează din 1572, cînd Mircea Alexandru Voievod dăruieşte episcopiei 43,5 pogoane „ca să-i fie ocină şi loc cu vii în jurul episcopiei“ (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, sec. XVI, t. IV, p. 65).

² Pentru limita sud-estică a moşiei „Vatra Episcopiei“ în 1864, vezi planul delimitării (Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agr., 1864, mapa 378 bis).

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, B., sec. XVI, t. I, p. 190—191. În 1739 erau 20 de sălaşe („Ingerul“, an XI, nr. 6—7, p. 525), în 1899 — 67 sălaşe cu 271 de suflete („Bis. orb. rom.“, an LII, nr. 1—2, p. 23).

⁴ Arh. St. Buc., Episcopia Buzău, ms. 171, f. 27 v. 28.

⁵ Ibidem, ms. 173, f. 430.

⁶ Ibidem, ms. 172, f. 354.

⁷ Arh. St. Buzău, Primăria Buzău, dos. 196/1870, f. 2 şi 7.

⁸ Arh. St. Buc., Episcopia Buzău, ms. 173, f. 430 v.

⁹ Arh. St. Buzău, Primăria Buzău, dos. 196/1870, f. 12.

¹⁰ Arendăşia, una din formele incipiente ale pătrunderii relaţiilor capitaliste în agricultură, apare pe moşiile episcopiei de Buzău imediat după 1821 (Arh. St. Buc., Episcopia Buzău, ms. 174, f. 106 v.).

¹¹ Arh. St. Buzău, Primăria Buzău, dos. 196/1870, f. 6.

¹² Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. Agr., 1864, mapa 378 bis, actul de delimitare.

Apariția legii rurale, într-o vreme în care însăși economia orașului se afla în plină transformare, a stîrnit, în chip firesc, dorințele acestor locuitori de a trăi și munci ca oameni liberi, dar prilejul a trezit și lăcomia altora de a folosi împrejurările în scopul acaparării unor întinderi de pămînt la care nu erau prin nimic îndreptățiți.

La cererile repetate ale locuitorilor, în primăvara anului 1866, comisia însărcinată cu stabilirea numărului și categoriilor de clăcași în plasa Sărata își începe lucrările în oraș, cu toate că avocatul statului îi contestase în prealabil competența, deoarece, susținea el, moșia, nefiind rurală, nu intră în prevederile legii.

Cu dezlegarea plășii, au fost invitați toți cei care se credeau îndrituiți la împrumut, ca să-și dovedească calitatea de clăcaș, prezentînd biletele „pentru claca ce au făcut în anul 1864”¹.

După modul în care s-au desfășurat lucrările comisiei, rezultatele consfințite în procesul-verbal, încheiat în ziua de 10 mai 1866, sînt de-a dreptul uluitoare: din numărul total (167) al celor care, avînd anumite drepturi de folosință, primesc loc de casă și grădină (400 st.²), șase — socotiți pâlmași — apar înscrși pe tabel cu cîte 4 pogoane și 15 prăjini; motivul: „au avut în posesiune locuri de hrană împrejmuite și au răfuit 22 zile ca clăcași cu brațele”². Aceștia erau: Nae Stănescu, primarul orașului; Radu Serianu, directorul episcopiei³; Ion Costinescu, șeful serviciului statistic al districtului Buzău⁴; Dumitru Băltăceanu, secretarul consistoriului eparhial; Petre Rădulescu, negustor, și Andrei Orbu-leasa, grădinar⁵.

Cum era și de așteptat, Comitetul permanent al Consiliului județean, sesizat, respinge în noiembrie același an incidentul de incompetență ridicat de avocatul public, aprobă lucrările comisiei, menținînd pe Nae Stănescu pe tabel pentru că „își dovedise calitatea de clăcaș în 1862, după care dată, fiind arendaș, nu-și mai putea elibera sieși bilete de clacă”⁶. Un singur membru, C. Gheorghescu, din patru cîți alcătuiau comitetul, dîndu-și seama că legea fusese eludată cu bună-știință, refuză să semneze procesul-verbal și, într-un „post-scriptum”, atacă sub semnătură proprie încheierea comitetului ca ilegală și abuzivă, deoarece:

a) nici unuia dintre cei trecuți pe tabel, scrie el, nu i se poate atribui calitatea de clăcaș (în înțelesul legii), întrucît toate biletele pentru răfuirea clăcii, prezentate comisiei, n-au fost bilete de clacă potrivit legii din 1851, ci „niște chitanțe pentru desfacerea unor dări”;

¹ Arh. St. Buc., Min. Agr. Ref. Agr. 1864, mapa 378 bis, dos. plășii Sărata, f. 4—5.

² Ibidem, f. 5.

³ În 1857 figura pe lista proprietarilor de moșii de pe valea Slănicului cu 143 ha (*Doc. priv. Unirea Principatelor*, vol. I, București, 1960, p. 410).

⁴ Poseda o moșioară în Mînzălești-Buzău, semna pentru prefect și era secretarul Comitetului permanent județean (Arh. St. Buc., Min. Agr., Delimitări rurale, dos. 556/1864, f. 42, și dos. 581/1864, f. 15).

⁵ În 1887 e dat în judecată de Iancu Garoflide, arendașul moșiei Vatra Episcopiei, fiind acuzat că ocupă o întindere mai mare decît aceea din actul delimitativ (Arh. St. Buc., Delimitări rurale, dos. 567/1864, f. 211 și 219).

⁶ Arh. St. Buzău, Primăria Buzău, dos. 196/1870, f. 7.

b) clasificarea în două categorii (6 cu brațele și 161 numai cu loc de casă și grădină) nu se justifică, de vreme ce biletele tuturor, nefiind în conformitate cu legea din 1851, nu exprimă relații de clacă;

c) potrivit aceleiași legi, orice clăcaș trebuia să locuiască pe moșia respectivă; ori, adaugă el, e foarte ușor de dovedit că unii dintre cei de pe tabel locuiesc în alte părți ale orașului;

d) în sfârșit, observă Gheorghescu, unii fac parte din tagma călugărească, alții sînt holței sau însurați de curind, muncesc cu plată, deci nu sînt clăcași. Concluzia: toți cei 167 de locuitori, avînd pe moșie numai locuri înfundate, cu „speciale învoieli“, se pot încadra exclusiv în prevederile art. 5 din lege, cu drept la loc de casă¹.

Nu am citat cuvînt cu cuvînt această opinie separată, dar neregulile săvirșite de comisie cu ocazia întocmirii listelor, denunțate de un membru al comitetului, nu trezesc nici o îndoială. Argumentarea este logică, fiindcă se întemeiază pe date concrete raportate la prevederile legii.

Critica lui Gheorghescu, lipsită de virulență, nu se ridică însă peste o anumită poziție convențională. Frazele lui nu acuză direct pe cei care comiteau abuzuri, cu atît mai mult cu cît aceasta, după cum se va vedea, n-a fost singura modalitate de a se călca legea rurală din 1864 în orașul Buzău. Din această cauză, protestul lui rămîne izolat și, în lumea de atunci care nu arată nici un respect față de lege, se dovedește ineficace. Nici Curtea de apel din București, în fața căreia avocatul public dovedește ilegalitatea admiterii „celor 6“ la pogoane ce vor fi speculate, păgubind statul cu mii de galbeni², chemată să se pronunțe în recurs, după tergiversări prelungite ani de zile nu schimbă nimic³.

Abia în 1877, datorită presiunii exercitate de orășeni se dispune „delimitarea pe teren conform tabelului din 1866“⁴.

O rectificare se face în anul următor, 1878, dar tot în favoarea celor 6, cărora li se mai atribuie cîte 400 st.² pentru locuri de casă, luați din suprafața destinată inițial celor 8 locuitori cu speciale învoieli, reduși în felul acesta numai la locurile de casă⁵.

Constatarea de mai sus relevă o altă cale, nesemnălată de Gheorghescu, dar folosită de comisie în scopul introducerii pe tabel, cu loc de casă și grădină, a altor neîndreptățiți.

În legătură cu aceasta nu se poate contesta proveniența umilă a multora dintre beneficiarii mărunți ai împroprietăririi din 1864 cu loc de casă și grădină în orașul Buzău (după nume, mulți sînt dintre foștii robi, 22 de văduve, birjari, vizitii, curelari, zidari, fierari, lăcătuși,

¹ Arh. St. Buzău, Primăria Buzău, dos. 196/1870, f. 10.

² Arh. St. Buc., Min. Agr., Delimitări, dos. 567/1864, f. 2.

³ Arh. St. Buzău, Primăria Buzău, dos. 196/1870, f. 14.

⁴ Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, actul de delimitare.

⁵ Ibidem, actul de delimitare și procesul-verbal din 31 august 1878. În fapt, delimitărilor din 1877 și 1878 le-au urmat anchete, procese și alte delimitări cerute de împroprietăririi care nici în 1884 nu-și primiseră în întregime suprafețele (Arh. St. Buc., Min. Agr., Delimitări, dos. 567/1864, f. 143, 153, 168, 174, 211 și 219).

spoitori, jimblari, bucătari) însă pe același tabel „s-au strecurat“ și dintre cei cu un stufos arbore genealogic în spate : casa Vernescu, casa Berindei, casa Dîmboviceanu, casa Sibiceanu, casa Pătîrlăgeanu, Borănescu etc.¹. Tot printre cei înscriși formal în liste pentru un teren pe care nu-l folosesc se mai pot cita cîțiva avînd locuințe departe de oraș : popa Mihai în comuna Pleșcoi, Ion Curelescu în orașul Focșani, călugărul Atanasie la un schit din județ².

În felul acesta, cei rînduiți cu aplicarea legii rurale în orașul Buzău sînt cei dinții care o calcă pentru a se putea chivernisi.

*

În județ, rolul principal în aplicarea pe teren a legii rurale revenea comisiilor de plasă, cum le denumește art. 24 din lege³. Acestea ei se cerea să stabilească numărul și categoriile clăcașilor fiecărei moșii, suprafața cuvenită, precum și suma datorată moșierilor drept despăgubiri.

Componența comisiilor, în condițiile existente atunci, nu era însă de natură să le asigure o doză de responsabilitate și un spor de independență în activitatea pe care erau chemate s-o desfășoare. Delegatul proprietarilor și delegatul fiscului se aflau împreună pe aceeași poziție de clasă, de pe care nu se distanța, uneori, prea mult nici delegatul consiliilor comunale. Ales și el adesea dintre moșneni⁴, nefiind deci un clăcaș neaoș, era înclinat mai curînd să sprijine marea proprietate împotriva căreia era îndreptată legea.

La cele șase comisii de plasă care au funcționat atunci în județul Buzău, se întilnește un singur clăcaș : este vorba de Manta Țîrcă, de fel din comuna Smeieni, delegat al consiliilor comunale din plasa Cîmpul.

Pe de altă parte, hotărîrile comisiilor putînd fi apelate de ambele părți la Comitetul permanent al Consiliului județean și apoi la Curtea de apel — instanțe alcătuite din reprezentanți ai claselor avute —, apărarea intereselor clăcașilor rămînea în vînt.

Pe aceste temeuri, rînduite cu tîlc, își desfășoară activitatea inegală comisiile.

Despre modul în care au acționat se poate afirma că unele au pus, cel puțin formal, mai mult interes, în timp ce altele s-au menținut la un nivel destul de scăzut. Sare repede în ochi la ce s-au mărginit lucrările comisiei din plaiul Pîrscov : completarea tabelelor A, fără nici o încheiere scrisă, numai cu o scurtă certificare a totalurilor cifrice⁵ ; în schimb, în plaiul Slănic, redactarea îngrijită a proceselor-verbale, cu expuneri dezvoltate în care problemele analizate sînt cîntărite pînă la amănunt, a constituit, după cum se observă, o sarcină de răspundere⁶. Pe o linie de mijloc se mențin lucrările comisiilor din plășile Cîmpul,

¹ Arh. St. Buzău, Primăria Buzău, dos. 186/1870, f. 7—9.

² Arh. St. Buc., Delimitări, dos. 567/1864, f. 3.

³ *Codul general al Romîniei*, p. 1401.

⁴ La plasa Sărata — N. Ivănescu, la pl. Tohani — C. Gheorghescu, la pl. Slănic — C.N. Berhă, la pl. Pîrscov — Radu Ștefan și la pl. Buzău D. Ghica.

⁵ Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, dos. Pîrscov

⁶ *Ibidem*, dos. pl. Slănic.

Sărata și Tohani, de la care avem doar scurte procese-verbale pentru fiecare moșie ¹.

Ca o constatare reieșind din lectura atentă a cuprinsului tuturor proceselor-verbale subliniem ușurința cu care comisiile acceptă, la insistențele moșierilor sau arendașilor, modificări în tabele, anulînd propriile constatări făcute anterior. De pildă, în ziua de 7 martie 1865, comisia plaiului Buzău înregistrează pe moșia Chirilești (com. Mlăjet) a lui Costache Sibiceanu: un clăcaș cu 4 boi, 4 cu cîte 2 boi și 9 cu brațele. Intervenind moșierul, comisia nu exclude pe țărani de la împroprietărire, cum pretinde el, dar, sub pretext că moșia face parte din cele „strîmte”, atribuie celui cu 4 boi numai 5 pogoane, celor cu 2 boi cîte 3 pogoane, iar pâlmașilor cîte 2 pogoane ². Sibiceanu, avînd întinse relații — în 1848 reprezentase moșierimea buzoiană în comisia proprietății —, obține de la Comitetul permanent trecerea tuturor clăcașilor în categoria celor cu locuri pentru casă și îngerădituri. Un nou proces-verbal consfințește această hotărîre la 12 iulie 1865 ³, dar la aceeași dată o altă încheiere a aceleiași comisii relatează, nu fără oarecare cinism, că sătenii clăcași de pe moșia Chirilești „s-au prezentat din proprie inițiativă cu o hîrtie scrisă, declarîndu-se mulțumiți cu ceea ce li se dăduse” ⁴. Același procedeu e folosit și în comunele Stilpu și Gura Teghii ⁵.

Uneori comisiile lucrează în mod deliberat cu rea-credință; datele culese în cea mai mare parte din listele comunelor sau ale arendașilor de multeori nu corespund realității, dar întotdeauna sînt luate drept bune. În comuna Cernătești, țărani se sesizează și procedînd la verificarea listelor, se descoperă clăcași cu 4 boi trecuți numai cu 2, iar alții șterși pur și simplu ⁶. Nici tabelele clăcașilor de pe moșiile statului Beilic, Șeineasca, Scurtești-Ciocîrlia n-au fost găsite în regulă ⁷.

Nu pot fi trecute cu vederea nici conivențele care se stabilesc între diferiți moșieri și comisii. Astfel, pe proprietatea lui Eftimie Hristu și Mariții Musceleanu din comuna Gura Sărății, cei 34 de clăcași sînt înscriși în 1865 numai cu locuri de casă. Sătenii contestă lucrările comisiei și atît Comitetul permanent, cît și Curtea de apel le dă dreptate, deoarece dovedesc în fapt că efectuaseră claca pentru locuri de hrană, dar, prin delimitare, obțin numai cîte 608 st. ² „din lipsă de teren agricol” ⁸.

Cîteodată, în rapoartele prefecturii către Minister, comisiile sînt făcute răspunzătoare de confuziile create în urma deselor procese ivite între clăcași și moșieri pentru pogoanele pe care țărani începuseră să le plătească fără să fi intrat în stăpînirea lor. Se mai reproșează comisiilor că nu întotdeauna lucrările sînt întocmite la fața locului, tabelele împărțindu-se satelor din anumite centre ⁹.

¹ Arh. St. Buc. Min. Agr., Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, dosarele plășilor respective.

² Ibidem, dos. pl. Buzău, f. 103.

³ Ibidem, f. 99.

⁴ Ibidem, mapa 378 bis, dos. pl. Buzău, f. 104.

⁵ Ibidem, pl. Sărata, f. 184, și pl. Buzău, f. 62, 70.

⁶ Ibidem, pl. Slănic, f. 34.

⁷ Ibidem, Min. Agr., Delimitări, dos. 612/1864, f. 17—19; dos. 590/1864, f. 1, 2 și 5.

⁸ Ibidem, Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, pl. Tohani, f. 176; vezi și f. 54—58.

⁹ Ibidem, Min. Agr. Delimitări, dos. 612/1864, f. 55, 83, 128—129.

Rămîne însă de-a dreptul revoltător procedeul comisiilor de a nu fi înregistrat întotdeauna clăcașii în categoriile la care erau îndreptățiți. În dosarele plășilor se întîlnesc numeroase cazuri cînd tabelele nu cuprind constatările inițiale ale comisiilor, ci modificările obținute de moșieri în urma intervențiilor și proceselor complet nejustificate. În comuna Gura Sărății, de pildă, 229 de clăcași, așezați pe moșiile unor moșieri cu trecere (Sărățeanu, Samurcaș, Vernescu), cu toate că „fac dovada zilelor de clacă cu vitele, cu bani sau cu alte învoiri“, sînt trecuți, după un proces care durează 9 ani de zile la Curtea de apel, numai cu dreptul la locuri de casă și grădină¹. Cazuri identice s-au petrecut în toate plășile județului.

Trebuie însă menționat și faptul că uneori, în litigiile dintre moșieri și clăcași, comisiile de plasă, întregind cercetările cu noi probe, iau, în limitele legii, apărarea celor din urmă².

Nu cunoaștem din alte izvoare numărul sătenilor din județul Buzău îndreptățiți să primească pămînt pe baza legii rurale din 1864 și nu ne rămîne decît să acceptăm cifrele exprimate în procesele-verbale și tabelele litera A, încheiate de comisii, cu rezerva că au fost întocmite în lumina procedurilor semnalate mai sus.

a) Pe categorii de moșii, situația, după tabelele A³, era următoarea :

La 14 august 1864	Cu 4 boi	Cu 2 boi	Cu palm.	Total	Cu loc. casă	Total
Clăcași pe moșiile particularilor	3 097	2 929	2 187	8 213	1 832	10 045
Clăcași pe moșiile statului	1 733	2 311	1 832	5 876	847	6 723
Clăcași pe moșiile Ef. spit. civile	129	50	29	208	10	218
Clăcași pe moșiile Spit. Gîrлаși-Buzău . . .	6	12	1	19	6	25
Clăcași pe moșiile Sc. Crăciunescu-Mizil . .	11	10	18	39	20	59
Clăcași pe moșiile bis. neseccularizate . . .	1	4	2	7	5	12
Total	4 977	5 316	4 069	14 362	2 720	17 082

¹ Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agr. 1864, mapa 378 bis, dos. pl. Tohani, f. 68—69 și Min. de Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 204, 230 și 234.

² Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agrară, 1864, mapa 378 bis. pl. Cîmpu, f. 17—18, 65, 127, 236; Ibidem, pl. Slănic, f. 66; pl. Tohani, f. 11, 98.

³ La Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agr., 1864, în mapa 378 bis, se află 6 dosare, cîte unul pentru fiecare plasă, legate în piele, cuprinzînd procesele-verbale și tabelele A. Extrăgînd din fiecare proces-verbal și tabel (sînt peste 1 000): moșia, moșierul, numărul clăcașilor pe categorii, comune și plăși, centralizînd apoi datele, am obținut o situație a clăcașilor din Buzău la 14 august 1864, neînglobată pînă acum în circuitul științific. Adăugînd din aceleași tabele A pe cei trecuți numai cu locuri de casă (2 720), numărul capilor de familie fără pămînt, înregistrați oficial la 1864 în județul Buzău, se ridică la 17 082. Cifrele astfel obținute sînt în mod neîndoielnic mai aproape de realitate, dar nici ele nu o exprimă în întregime, deoarece alte izvoare contemporane (hotărnicile) conțin numeroase nume de clăcași neînregistrați pe tabelele reformei agrare. De pildă, între cei 13 mici moșneni Obrăjești din com. Grăjdana, pl. Sărata, figurează 6 clăcași. (Hotărnicia din 1853 în arhiva noastră). De altfel, putem cita și recunoașteri oficiale că, în 1864, din categoria atît de limitată a celor îndreptățiți la împroprietărire „mulți s-au scăpat a-i trece în tabelele A, cel puțin cu dreptul la loc de casă și grădină“ (rap. Prefecturii jud. Buzău nr. 339 din 17 martie 1869 către Min. de Finanțe. Arh. St. Buc., Min. Agr., Delimitări, dos. 581/1864, f. 15).

b) Pe plăși, situația clăcașilor, repartizați pe categorii, se prezenta astfel :

	Cu 4 boi	Cu 2 boi	Cu palm.	Total	Cu loc. casă	Total
Plasa Cîmpu	2 300	473	227	3 000	195	3 195
„ Tohani	1 125	637	354	2 116	360	2 476
„ Sărata	516	1 059	582	2 157	1 143	3 300
Plaiul Slănic	553	1 273	703	2 529	299	2 828
„ Pîrscov	266	1 154	944	2 364	339	2 703
„ Buzău	217	720	1 259	2 196	384	2 580
Total	4 977	5 316	4 069	14 362	2 720	17 082

Pe tabel, plășile au fost trecute, nu întâmplător, ci urmînd ordinea impusă de relief : de la cîmpie spre munte. Se poate observa cum numărul clăcașilor cu 4 boi de la cîmpie scade treptat, crescînd spre munte numărul pâlmașilor. În lipsa uneltelor agricole se utilizează pe o scară întinsă, la cîmp, atelajele cu 4 boi în stare să defrișeze pămînturile întelenite pentru ca moșierii, înteeînd exploatarea clăcașilor, să obțină cantități sporite de cereale cerute la export.

Continuînd cercetarea, ne întrebăm : în ce a constat amestecul direct al moșierilor în operațiile efectuate pe teren cu prilejul aplicării legii rurale ?

Cu toate că imediat după 1864 moșierimea nu mai avea aceeași forță, interesele ei fundamentale fiind apărute acum în cadrul coaliției burghezo-moșierești, cu prilejul aplicării legii rurale ea dovedește, totuși, că nu-i era prea greu să acționeze în vederea apărării a ceea ce consta baza materială a regimului : marea proprietate capitalistă și moșierească. Unicul scop al luptei în care se angajează la 1864 era cît mai puțin pămînt țăranilor, iar unul din mijloacele folosite era reducerea numărului celor îndreptățiți la împrumutarea.

Actele rămase în arhive relatează numeroase cazuri în care clăcașii au fost scoși de pe liste, contestîndu-li-se de către moșieri, cu vădită rea-credință, calitatea de clăcași pe motiv că legea îi găsise argați, tîr-lași, colibași, în curs de strămutare, embaticari, cu speciale învoieli, meșteșugari etc. Pe moșia Albești, plasa Cîmpu, G. Vernescu nu recunoaște 11 clăcași pentru că își întocmiseră formele de strămutare încă din 1862. Cînd i se făcu dovada că legea îi găsise, totuși, pe moșie,

aruncă totul asupra arendaşului vinovat că-i reţinuse ca să profite el de claca lor¹.

Un caz interesant s-a petrecut pe moşia Udaţii-Minzului din aceeaşi comună, stăpînită în devălmăşie : 34 de clăcaşi (28 cu 4 boi, 4 cu cîte 2 boi şi 2 cu braţele) sînt şterşi de pe listă pentru că proprietarii le impută venirea prea de curînd, de prin alte părţi, pe moşie, ca tîrlaşi, colibaşi. Clăcaşii dovedesc însă cu „bileturile“ că în vara anului 1864 prestaseră claca sub diferite forme : ciobani, paznici, pietrari, dijmă. Însuşi contractul de arendare împuternicea pe arendaş să transforme claca fie în alte munci, fie în dijmă sau în bani, ceea ce impune comisiei, în ciuda opoziţiei unui singur proprietar din 4 cîţi erau, menţinerea ţăranilor pe liste. La urmă, făţarnicia moşierilor, luptînd coalizaţi pînă la Curtea de apel, de unde, după cîţiva ani, smulg o hotărîre favorabilă lor, iese la iveală².

Un alt caz, ilustrînd interesul moşierilor de a da cît mai puţin pămînt ţăranilor s-a petrecut în comuna Săgeata, unde T. Murgescu refuză să accepte înscrierea pe liste a celor 7 argaţi pe care-i avea în curte la paza vitelor. Toţi aveau familii, locuiau în bordeie construite din „materiale proprii“, dădeau dijmă din produse, iar arătura pogoanelor pentru hrană o plăteau în muncă. Pentru că „nu erau muncitori agricoli“ li se dă doar locuri de casă³.

Un mijloc mult mai eficace decît acesta, folosit îndeosebi în satele de munte, a fost împingerea clăcaşilor spre categorii cu mai puţin pămînt, motivîndu-se fie insuficienţa suprafeţelor arabile, fie neproducivitatea solului⁴.

În comuna Calvini, pe moşiile stăpînite de Bîsceanu, Petrescu şi Cărbuneşti, comisia înregistrează 43 de clăcaşi cu cîte 2 boi, 72 de pâlmaşi şi 26 cu locuri de casă⁵. Intervenţia proprietarilor la Comitetul permanent anulează, fără cercetare, drepturile a 27 de clăcaşi cu cîte 2 boi şi a 50 de pâlmaşi, dispunînd să fie trecuţi între cei cu locuri de casă ; alţi 8 sînt şterşi de pe listă⁶.

La fel, 15 clăcaşi din hotarul Sibiesc — Pătirlage, cu toate că efec-tuaseră claca pentru locurile avute de hrană, „întrucît nu se pot hrăni pe pămînturile rîpoase şi pietroase“ sînt aruncaţi în categoria celor cu locuri de casă⁷.

În regiunea de munte îndeosebi, s-a folosit şi procedeul „renunţării de bună-voie“ la pămînt, mijloc la care recurg proprietarii în scopul eliberării moşiiilor de sub regimul clăcii. Prin cereri ticluite cu viclenie de moşieri şi semnate de ţărani prin punere de deget, sate întregi de

¹ Arh. St. Buc., Min. Agric., Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, pl. Cîmpu, f. 2, 162; Ibidem, pl. Slănic, f. 10, 66, 74, 80 şi 88.

² Ibidem, mapa 378 bis, pl. Cîmpu, f. 14 şi 15.

³ Ibidem, f. 213.

⁴ Ibidem, pl. Tohani, f. 68—69.

⁵ Ibidem, pl. Buzău, f. 28—29, 51—52, şi 58.

⁶ Ibidem, f. 58—59.

⁷ Ibidem, f. 140.

clăcași rămîn fără pămînt. Unul din aceste cazuri, în care cinismul moșierilor e de netăgăduit, s-a petrecut în comuna Gura Teghii. Procesul-verbal din 29 martie 1865, păstrat în arhive, reproduce un pasaj din petiția celor 113 țărani care cer „să nu se îngăduie proprietarilor a ne da pogoanele legiuite, deoarece noi am clăcuit sub osebite condiții și ne mulțămim numai cu locuri de casă și grădină“. Comisia, în care unul din proprietarii acestei moșii, Ianache Persescu, figura ca reprezentant al moșierilor din plaiul Buzău, dîndu-și seama că suplica țăranilor ar pune-o într-o lumină nefavorabilă, motivează înscrierea clăcașilor în ultima categorie (locuri de casă) cu îndeletnicirile pe care le aveau: dogari, șindrilari, toporăși, pescari, cășari, crescători de vite etc.)¹.

De asemenea, în comuna Stîlpu moșierul Procopie Filitis izbutise, luptînd din răsputeri, să scoată, cu aprobarea Comitetului permanent, 33 de pâlmași de pe liste; cînd cei rămași, vîzîndu-se aruncați pe alte loturi decît cele avute în posesie, declară că renunță la ele, el caută să-i înfricoșeze, prezentîndu-le împrumutarea obligatorie în sensul acceptării oricărui fel de pămînt².

Ca să ilustrăm mai pregnant arbitrarul care a dominat efectuarea operațiilor de împrumutarea în 1864, relatăm succint ceea ce s-a petrecut în comuna Zărneștii de Cîlnău. Procesul-verbal din 18 martie 1865 constată pe moșiile C. Vernescu, G. Săseanu și a moșnenilor Ghizdeni existența a 59 de clăcași cu cîte 4 boi, 38 cu cîte 2 boi, 39 de pâlmași și alți 21 numai cu locuri de casă³. Intervenind, moșierii obțin din partea comisiei scoaterea a 29 de clăcași din primele două categorii, pretextînd insuficiența suprafețelor. Această reducere scoate din cauză moșia lui Vernescu, rămîind față în față cu clăcașii numai celelalte două. Abia în 1872, după ce Comitetul permanent recunoaște dreptul țăranilor la pogoanele legiuite, se descoperă, în urma delimitării topografice, că, de fapt, pe suprafața în litigiu se află trei trupuri de moșie: Solomon, Săseanu și Ghizdenii. Cotele țăranilor devin acum minuscule (clăcașii cu 4 boi primesc cîte 3 pogoane și 12 prăjini, în timp ce moșnenii Ghizdeni, lăsați să se înțeleagă direct cu sătenii, vor da cui vor și cît vor: Constantin Burlacu cu 4 boi primește 20 de prăjini, Gheorghe Constantin, pâlmaș — 2 pogoane, Radu Petrance cu 4 boi — 14 prăjini, pâlmașul Grigore Potîrnice — 14 prăjini⁴.

Un nivel și mai ridicat al lăcomiei boierești îl atinge însă moșierul Ioniță Păltineanu, stăpînitor al unor întinse pămînturi neproductive în munții Buzăului. Profitînd de ignoranța sătenilor, el atrage, prin surprindere, lîngă cei 20 de clăcași ai săi, 157 de mici moșneni din Nehoiăș și satele învecinate, induce comisia în eroare, trecîndu-i pe tabelele A cu scopul de a înșela pe țărani și a fraudă statul, de la care primește obligații rurale în valoare de 8 000 de galbeni. Printr-o delimitare formală făcută de el în 1866, 24 de țărani primesc loturi reduse, alți 24 nu primesc nimic, altora le include în pogoanele legiuite suprafețele moș-

¹ Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. Agr., 1864, mapa 378 bis, pl. Buzău, f. 70.

² Ibidem, pl. Sărata, f. 190.

³ Ibidem, pl. Slănic, f. 103.

⁴ Ibidem, mapa 378 bis, dos. pl. Slănic, f. 102.

nenești, iar de la 39 continuă să încaseze anual 4 450 de lei vechi drept dijmă și ierbărit, ca și sub regimul clăcii ¹.

Această stare anormală de lucruri, care nu prejudicia numai statul, cât mai ales țăranii „executați cu dorobanții” ² să plătească pogoanele pe care nu le primiseră, e demascată de plîngerile țăranilor adresate Ministerului de Interne, de anchetele care se fac, de fisc. Dar constatările, cu toate că identifică țărani care nu fuseseră niciodată clăcașii lui Păltineanu, întrucît, „aveau pămînturi proprii în alte hotare” ³ cu toate că el încasa, o dată cu ratele despăgubirilor direct de la țărani și cuponul obligațiilor ajunse la scadență, că țăranii nu primiseră încă în întregime suprafețele etc., nu duc la o punere sub acuzare a moșierului necinstit: organele administrative se desesizează, îndrumînd pe săteni să se adreseze justiției ⁴.

Uneori pămîntul primit de țărani se ia înapoi după oarecare trecere de timp, pentru că moșierul, tot apleînd la Comitetul permanent și la Curtea de apel, izbutește să schimbe prima hotărîre ⁵; alteori, după ce hotărîrile comisiilor intraseră în vigoare, unii clăcași sînt schimbați pe parcurs dintr-o categorie într-alta ⁶. În ambele cazuri s-au creat atît de grave confuzii, încît unii clăcași, deși începuseră să achite ratele, se văd rămași fără pămînt ⁷, în timp ce alții, plătind pentru o anumită întindere, se trezesc cu suprafețe mult reduse.

Formal aceste procedee nu convin aparatului administrativ, încît la 30 martie 1866, prefectura cere ministerului să curme această stare de lucruri ⁸, fără ca ea însăși să lichideze mai întîi gravele carențe ale organelor în subordine care foloseau împrôpietărirea drept mijloc pentru a-și rotunji veniturile. În comuna Măgura fuseseră împrôpietăriți, între alții și 18 locuitori-țigani ca pâlmași pe moșia Cîndeștii de Sus. La început, profitîndu-se de lipsa lor de interes pentru agricultură pe suprafețe mai mari, pămînturile lor sînt cultivate de alții. Cînd fiscal își cere ratele, la refuzul lor de a plăti, primarul comunei, în loc să le traseze loturile, separă din tarla suprafața cuvenită lor și o arendează ginerelui său. Locuitorii se plîng Comitetului permanent, prefecturii și petițiile lor se întîlnesc în 1875 prin birourile Ministerului de Interne ⁹.

Urmărind să-și mențină cu orice chip latifundiile, moșierii caută prin contestații și procese să încetineze ritmul reformei: frații Zerlendi

¹ Rap. Min. de Finanțe către Min. Interne din 11 martie 1872 (Arh. St. Buc., Min. Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 6, 60).

² Plîngerea țăranilor din 6 martie 1872 (ibidem, f. 7, 20).

³ Plîngerea țăranilor din Gura Teghii (ibidem, f. 17).

⁴ Arh. St. Buc., Min. Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 376.

⁵ Moșierul Hristodur obține în 1875 o decizie a Curții de apel prin care 8 țărani de pe moșia Mihăilești sînt scoși de pe liste, iar alții deplasați în categorii cu pămînt puțin (Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agr., 1864, dos. pl. Tohani, f. 101).

⁶ Ibidem, f. 102.

⁷ În iunie 1873, clăcașii din Găgeni-Vintileanca, împrôpietăriți pe un teren în litigiu, cu buna știință a proprietarilor, sînt scoși de pe pămînturile primite (Arh. St. Buc., Min. interne, Comunale., p. 281, dos. 1/1872, f. 94, 117 și 281).

⁸ Arh. St. Buc., Min. Agr., Delimitări, dos. 612/1864, f. 128.

⁹ Ibidem, Min. Interne, Com., dos. 1/1872, f. 253, 255 și 266.

se judecă ani de zile cu locuitorii împrăprietăriți pe moșia lor, „Scurtești“, acuzându-i pe nedrept că ar fi luat 21 de pogoane peste ceea ce li se cuvenea. Neputînd nega evidența, în fața Curții își retrag apelul¹.

Ar fi o greșeală să atribuim numai moșierilor faptul că numeroși clăcași au fost frustrați în 1864 de drepturile prevăzute de lege. Acțiunile întreprinse de moșieri au implicat într-un fel sau altul și pe arendași. În acele împrejurări a ieșit mai puternic la iveală arivismul acestora din urmă. În goana lor de a scoate cît mai mult de pe spinarea clăcașilor, ei luptă acum să-și facă din împrăprietărire o nouă sursă de îmbogățire: arendașul moșiei lui A. Niculescu din comuna Luciu, observînd că numai șicanele nu dau rezultate, pretinde fățiș țăranilor cite 20 galbeni spre a nu-i mai contesta²; în alte cazuri, arendașii, adulmecînd din timp apariția legii, nu eliberează țăranilor bilete de clacă pentru 1864³ sau le eliberează pentru o categorie inferioară aceleia în care clăcuiseră⁴.

În fine, amintim că și condițiile în care s-au efectuat delimitările pe teren au stîrnit adînci nemulțumiri: clăcașii se plîng în petiții că, delimitarea întîrziînd, trasarea loturilor în fiecare toamnă provoacă scandaluri care se termină cu certuri și bătăi, că deseori, în lipsa hotarnicilor, „măsurătorile primarilor se fac alandala“, că nu se primesc actele de proprietate, că moșnenii, primarii, notarii și cămătarii satelor le cotropesc pămînturile prin șiretenie sau schimburi meșteșugite⁵.

S-ar putea crede că soarta țăranilor clăcași împrăprietăriți pe moșiile statului a fost mai ușoară decît a aceloră de pe moșiile boierești. Revelator pentru poziția claselor stăpînitoare față de țăranimea aflată în acest sector sînt nenumăratele procese intentate țăranilor pe diferite pretexte, fie de avocatul public, fie de arendași. Semnalăm numai cîteva aspecte: treimea a fost respectată cu strictețe și aici⁶, drepturile țăranilor sînt deseori contestate pînă la Curtea de casație⁷, delimitarea se face cu mari întîrzieri⁸, la măsurătoare țăranii sînt înșelați⁹,

¹ Arh. St. Buc., Curtea de apel Buc., s. II, dos. 88/1866, f. 1, 10.

² Ibidem, Min. Agr., Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, dos. pl. Cîmpu, f. 159.

³ Ibidem, dos. pl. Slănic, f. 34; dos. pl. Buzău, f. 21, 47, 139.

⁴ Ibidem, Delimitări, dos. 569/1864, f. 1; dos. 141/1864, f. 21, 47 și 139.

⁵ Petiția țăranilor din Cislău de la 26 martie 1898, în Arh. St. Buc., Delimitări, dos. 569/1864, f. 95, 126, 146; ibidem, dos. 595/1864, f. 7, 9, 19—20.

⁶ Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agr., 1864, mapa 368 bis, dos. pl. Cîmpu, f. 179—180, 198.

⁷ La 18 mai 1893, 23 de clăcași de pe moșia Negreasca (Odăile Banului) — Simileasca se plîng că, deși în 1879 li se recunoscuse dreptul la cîte 11 pogoane, arendașul C. Radulescu îi supără pe motivul că pogoanele date lor au fost luate din suprafața arendată lui (Arh. St. Buc., Min. Agr., Delimitări, dos. 581/1864, f. 7; dos. 559/1864, f. 7, 18, 19).

⁸ Ibidem, Delimitări, dos. 569/1864, f. 95. Locuitorii-țigani de pe moșia Simileasca-Banu, cărora li se recunoscuse dreptul la pămînt, li se delimitează locurile de casă abia în 1895 (Min. Agr., Ref. agr., 1864, mapa 311, Actul delimitativ; vezi și Delimitări, dos. 369/1864).

⁹ Clăcașii de pe moșia Grăpesci-Vadu Sorești se plîng Casei regale în 1871 că nu li s-a dat suprafața prevăzută; ancheta dovedește că primiseră în minus 220 de pogoane (ibidem, Delimitări, dos. 564/1864, f. 64).

iar în satele de munte li se includ în loturi suprafețe acoperite cu păduri ¹.

Rezultatul condițiilor în care au decurs lucrările de împrumietărire pe teren între 1864 și 1878, în satele județului Buzău, este ilustrat de această situație ²:

Plasa	Cu 4 boi		Cu 2 boi		Cu palmele		Total		Rămăși fără pământ	Cu loc de casă și gr.	Total col. 8 + 10
	la 15.VIII.64	Împroprietăriți	la 15.VIII.64	Împroprietăriți	la 15.VIII.64	Împroprietăriți	la 15.VIII.64	Împroprietăriți			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Cîmpu	2 300	2 180	473	521	227	220	3 000	2 921	79	314	3 235
Tohani	1 125	1 070	637	532	354	462	2 116	2 064	52	434	2 498
Sărata	516	390	1 059	718	582	975	2 157	2 083	74	1 281	3 364
Slănic	553	492	1 273	1 263	703	756	2 529	2 511	18	317	2 828
Pîrscov	266	249	1 154	1 166	944	937	2 364	2 352	12	351	2 703
Buzău	217	207	720	625	1 259	1 023	2 196	1 855	341	725	2 580
Total	4 977	4 588	5 316	4 825	4 069	4 373	14 362	13 786	576	3 422	17 208

Se știe că însușărilor, celor cu speciale învoieli și celor cărora nu li se împlineau suprafețele, legea rurală, prin art. 5 și 6, le oferea, dacă părăsesc satele, pământ pe moșiile statului. În realitate, împrumietărirea acestor categorii a fost amînată pe cale administrativă *sine die*. Măsura nu era dictată de nici un fel de necesitate și contrazicea flagrant prevederile legii. Abia după 12 ani, în 1876, sub presiunea maselor populare, au început să se adune datele și să se întocmească tabelele, pentru ca numai în 1878 să se treacă la efectuarea operațiilor pe teren. Iată, pe plăși și categorii, rezultatele împrumietării din 1878. (Vezi tabelul de la p. 176).

Coroborînd datele acestor două tabele, avem pe județ: cu 4 boi 6 906 săteni, care primesc 38 336 h și 9 052 m². Procentul cel mai ridicat din totalul acestei categorii îl deține plasa Cîmpu (68⁰/₀), în timp ce plaiurile Pîrscov și Buzău, din regiunea de munte, abia ating 3,7⁰/₀; cu 2 boi — 4 853 de săteni, care primesc 18 915 ha și 7 568 m²; pălmașii — 4 514, care primesc 8 508 ha și 2 544 m². În totul, celor 16 263 de împrumietă-

¹ Plîngerea țaranilor din satul Izvoranu-Grăjdana (ibidem, Delimitări, dos. 595/1864, f. 7).

² În același fond, susmenționat, de la Arh. St. Buc., se află și un registru mare centralizator în care sînt înscrise, nominal, împrumietăriții pe comune și moșii, cu suprafețele primite și sumele datorate. Lipsesc cei cu locuri de casă. Comunele sînt grupate pe plăși, iar acestea pe județ. Cifrele noastre sînt luate din acest registru, întocmit în 1872 și ținut la curent cu modificările survenite pînă în 1875 (f. 434). Unele diferențe în plus se explică prin erorile de calcul din registru, iar deosebirea totalurilor pe categorii provine din repartizarea împrumietăriților după întinderile efectiv primite și nu după cele la care aveau dreptul, cum se află în registru.

Plăşile	Nr. loc. cu			Total	Suprafeţele primite						Total	
	4 boi	2 boi	Pal.		Cu 4 boi		Cu 2 boi		Cu palm.		ha	m ²
					ha	m ²	ha	m ²	ha	m ²		
Cîmpu	1 293	28	95	1 416	6 772	7 956	98	2 352	238	700	7 103	1 008
Tohani	518	—	—	518	2 839	2 976	—	—	—	—	2 839	2 976
Sărata	253	—	46	299	1 394	8 396	—	—	126	8 036	1 521	6 432
Slănic	201	—	—	201	1 007	4 120	—	—	—	—	1 007	4 120
Pîrscov	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Buzău	53	—	—	53	246	8 210	—	—	—	—	246	8 210
Total	2 318	28	141	2 487	12 261	1 658	98	2 352	364	8 736	12 724	2 746

riţi pe baza legii rurale în judeţul Buzău li se distribuie 65 761 ha şi 1 794 m², ceea ce revine, în medie, fiecăruia cîte 4 ha şi 436 m.p.¹.

Menţionăm, de asemenea, că în anii 1878—1879 au luat fiinţă în partea de cîmp a judeţului 5 sate noi, populate în mare parte cu însurăţei :

— satul C. A. Rosetti, pendinte de comuna Cotu Ciorii, pe moşia Ciorani-Bălteni ;

— satul Bisceni, adaos satului Vadu-Paşii, comuna Scurteşti, pe moşia Scurteasca ;

— satul Florica, comuna Glodeanu-Sărat, pe moşia Snagoveanca ;

— satul Balta Plopului, comuna Stîlpu, pe moşia Pîrscoveni-Cucuteni ;

— satul Gura-Cîlnăului, comuna Zilişteanca, pe moşia Cîlnău şi altele.

Pentru o orientare mai realistă asupra lucrărilor de aplicare pe teren a legii rurale, reproducem situaţia plăşii Sărata, cu un relief foarte variat şi cu cel mai ridicat indice demografic. Geografic, plasa Sărata se întindea atunci pe o rază de circa 20 km în jurul oraşului, formînd aşa-zisa zonă de aprovizionare. Moşilor întinse pînă sub dealuri le succedau, sub munte, proprietăţi de mică întindere, multe din ele moşneneşti. Aceste condiţii social-economice întetesc lupta pentru pămînt, multiplicînd conflictele.

Cîteva aspecte se impun atenţiei analizînd tabelul de la pag. 189—190:

— deplasarea certă a clăcaşilor spre categorii cu pămînt puţin şi, drept rezultat, creşterea numărului pâlmaşilor şi al celor care primesc numai locuri de casă, ca în nici o altă plasă ;

— cu toate că în multe sate coexistau clăcaşi ai moşierilor şi clăcaşi ai moşnenilor, doar în Grăjdana şi Gura-Nişcov cîţiva dintre cei din urmă primesc, pe lîngă locul de casă, şi pămînt ;

— dintre clăcaşii rămaşi fără pămînt în perioada împrumutării, numai cei aşezaţi pe moşia satului Comana sînt împrumutăriţi în 1878 ;

¹ Leonida Colescu, în a sa *La loi rurale de 1864 et la statistique des paysans devenus propriétaires*, Bucureşti, 1900, p. X—XI, folosind, după cum pretinde, arhivele Ministerelor de Finanţe şi Agriculturii, afirmă că în judeţul Buzău, 19 144 clăcaşi au primit 142 153 ha şi 9 146 m, fiecăruia revenindu-i, în medie, cîte 7 ha şi 7 703 m². Din cele arătate mai sus rezultă că cifrele lui sînt inexacte şi de-a dreptul fanteziste.

PLAȘA SĂRĂȚĂ

MOȘIA	PROPRIETARUL	Nr. clăcașilor la 15.VIII.1864 cf. tabelului A				Nr. clăcașilor împroprietăriți						COMUNA
		Cu 4 boi	Cu 2 boi	Cu palmele	Total	Cu 4 boi	Cu 2 boi	Cu palmele	Total	Cu loc casă	Total	
Vatra Episcopiei	Statul	—	—	6	6	—	—	6	6	161	167	Buzău
Ciolanu	Statul	—	—	4	4	—	—	4	4	—	4	Cindești
Cindeștii de Jos	El. Picleanu	—	14	1	15	—	14	1	15	—	15	Cindești
Cindești	Em. Băleanu	21	63	109	193	21	63	109	193	32	225	Cindești
Cindeștii de Jos	Gh. Știrbei	10	32	6	48	10	32	6	48	3	51	Cindești
Bradu	Statul	27	13	11	51	27	13	11	51	9	60	Clondiru
Barbu și Berca	Statul	81	28	10	119	81	28	10	119	30	149	Clondiru
Ulmu	Al. Hrisoscoleu	63	74	35	172	—	63	109	172	30	202	Dara
Izvorul Dulce	N. Lahovari	24	89	32	145	—	75	42	138	47	185	Gura-Sărății
Muscelu Dării	Ef. Hristu și Marița Musceleanu	—	34	—	34	—	—	34	34	34	68	Gura-Sărății
Comana și Banu	Statul	1	—	14	15	1	—	—	1	38	39	Gura-Sărății
Fundu-Sărății și Brinzeasca	Sărățeanu, Vernescu, Samurcaș	—	—	—	—	—	—	—	—	183	183	Gura-Sărății
Muscelu Dării și Brinzeasca	Moșneni	—	—	—	—	—	—	—	—	46	46	Gura-Sărății
Săsenii Noi și Cîrlo-mănești	Statul	19	61	21	101	7	55	39	101	8	109	Gura-Nișcov
Săseni	D. Filitis	3	14	4	21	3	14	4	21	2	23	Gura-Nișcov
Gura-Nișcov	C. Cîrlova, Tîrcoveanu ș.a.	1	10	—	11	1	3	8	11	34	45	Gura-Nișcov
Izvoranu	Statul	2	32	20	54	2	32	20	54	5	59	Grăjdana
Miluiți I	Statul	—	10	3	13	—	—	13	13	1	14	Grăjdana
Bărbucești și Miluiți II	Statul	—	14	2	16	—	—	16	16	3	19	Grăjdana
Barbu	Statul	2	19	5	26	2	19	5	26	7	33	Grăjdana
Miluiți, Grăjdana și Lunceni	Ghiță Săseanu și alți moșneni	—	—	6	6	—	—	6	6	58	64	Grăjdana
Lipia	Ghiță Popescu și alții	—	—	—	—	—	—	—	—	110	110	Lipia
Potoceni	Al. Hrisoscoleu	1	15	6	22	1	14	6	21	7	28	Mărăcineni
Potoceni	Al. Borănescu	4	14	2	20	4	14	2	20	4	24	Mărăcineni
Mărăcineni	C. Crețulescu	33	13	6	52	32	13	6	51	4	55	Mărăcineni
Mărăcineni	C. Costescu	4	11	1	16	4	11	1	16	5	21	Mărăcineni

MOȘIA	PROPRIETARUL	Nr. clăcășilor la 15.VIII.1864. cf. tabelul A				Nr. clăcășilor Improprzetăriți						COMUNA
		Cu 4 bol	Cu 2 bol	Cu pal-mele	Total	Cu 4 bol	Cu 2 bol	Cu pal-mele	Total	Cu loc casă	Total	
Mătești	V. Boierescu	19	3	3	65	19	43	3	65	2	67	Mărăcineni
Căpăținești	Gr. Mărăcineanu	21	43	13	57	22	23	13	58	4	62	Mărăcineni
Ogrăzile	Zoe Moscu	17	52	25	94	—	—	94	94	29	123	Merei
Merei	Moșneni	—	—	—	—	—	—	—	—	72	72	Merei
Negreasca, Bănceasca și Banu Simileasca	Statul	18	16	3	37	18	16	3	37	23	60	Simileasca
Spătaru	Zoe Filipescu	1	15	5	21	1	15	5	21	4	25	Simileasca
	C. Stambuliu, Hristodur și Poienaru	2	11	1	14	2	11	1	14	4	18	Simileasca
Stilpu	D. Filitis	109	63	68	240	109	63	35	207	9	216	Stilpu
Șaringa	N. Iatropol	29	68	58	155	—	29	126	155	22	177	Șaringa
Strezeni, Lapoș și Sf. Gh. Nou	Statul	—	14	6	20	—	9	11	20	19	39	Tisău
Vatra Bradu și Cio- lanului	Statul	1	95	58	154	—	—	153	153	14	167	Tisău
Tisău	I. Melic	—	33	29	62	—	—	63	63	—	63	Tisău
Frăsineanca	C. Miricescu	—	4	1	5	—	5	1	5	3	9	Tisău
Tisău	Moșneni	—	—	—	—	—	—	—	—	78	78	Tisău
Zorești	C. Crețulescu	—	2	3	5	—	2	3	5	10	15	V. Teancului
Zorești	Sc. Voinescu	—	7	—	7	—	7	—	7	7	14	V. Teancului
Vrăbia, Barbu și Sf. Ion	Statul	—	—	1	1	—	—	1	1	18	14	V. Teancului
Zorești	Sc. Voinescu și Leascu	3	17	4	24	3	17	4	24	1	25	Vernești
Vernești	I. Marghiloman	—	6	—	6	—	6	—	6	1	7	Vernești
Vernești	N. Greceanu	—	7	—	7	—	7	—	7	10	17	Vernești
Vernești	D. Criteanu	—	1	—	1	—	1	—	1	1	2	Vernești
Clinciu	Statul	—	2	—	2	—	1	1	2	—	2	Vernești
Clinciu	Moșneni	—	—	—	—	—	—	—	—	70	70	Vernești
T O T A L		516	1059	582	2157	390	718	975	2083	1281	3364	

— urmărind tabelul pe liniile orizontale, se dezvăluie mai limpede proveniența împrăștiatelor numai cu locuri de casă și grădină.

*

Din cele relatate mai sus s-a văzut că, în condițiile în care s-a efectuat împrăștierea din 1864, legea n-a fost respectată, deoarece moșierimea conservatoare exercita încă o puternică înrîurire asupra aparatului administrativ, intervenind în mod direct în toate operațiunile. Dar din această cauză nici țărani, în marea lor majoritate, n-au stat neputincioși în fața abuzurilor, exprimându-și nemulțumirea în diferite forme. Știrile pe care le avem în această privință nu sînt, de bună seamă, complete, dar suficiente ca să arate cum se conturează opoziția țăranilor.

Mai întii, să înlăturăm o confuzie: unii cercetători, fără a merge la arhive, afirmă că „mulți săteni din județul Buzău, datorită condițiilor în care s-au efectuat lucrările reformei agrare de la 1864, nu și-au luat în stăpînire loturile destinate lor¹. A explica în felul acesta faptul că 576 de familii îndreptățite prin lege rămîn, totuși, fără pămînt înseamnă a arunca o umbră peste rezistența și lupta țăranimii din aceste părți. Cercetarea atentă a documentelor timpului nu a întilnit în județul Buzău cazuri în care să se fi renunțat „de bunăvoie“ la drepturile prescrise în lege, în afară de renunțările puse la cale de proprietari, ușor identificabile.

În sprijinul acestei afirmații, prima dovadă este adusă de acțiunea curajoasă a văduvelor cu copii, cărora legea le oferea, în art. 4, și alternativa de a primi numai loc de casă și grădină. În toate satele județului, vădulele se ridică, cerînd insistent comisiilor să fie împrăștiate la rînd cu bărbații, în ordinea de preferință fixată de lege, asumîndu-și curajos, în scris, obligația de a răspunde îndatoririlor bănești². Ba, de mai multe ori, lupta femeilor pentru pămînt depășește stăruința obișnuită.

În comuna Beceni, capul unei familii de clăcași de pe moșia Mărgăriți moare în iarna 1863—1864, scurt timp după ce-și îndeplinesc formele de strămutare. Moșierul nemilos (Ghiță Mărgăritescu) alungă femeia și copiii de pe moșie, motivînd *strămutarea*, nu fără să adauge că locuința aparținea moșiei, nu clăcașului. Femeia dovedește comisiei că a făcut clacă în 1863 și reclamă casa și pămîntul pe care robise. În procesul-verbal încheiat la 6 februarie 1865 se decide, „cu res-

¹ I. A. D. A. M. și N. M. A. R. C. U., *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei*, București, 1956, p. 132. Textul lui I. Rădoi (*Chestiunea agrară în Romînia*, București, 1895, p. 152), pe care se sprijină autorii — și el nedocumentat — n-a fost just sesizat. Combătînd pentru circulația bunurilor rurale, Rădoi o argumentează cu necesitatea de a cumpăra pămînt a unor „săteni (mulți din județul Buzău) care nu au luat în stăpînire pămînturile date lor după legea rurală din 1864 și au fost îngăduiți numai în locurile de casă“, ceea ce e cu totul altceva.

² Frecvența acestor cereri în dosarele plășilor, amintite mai înainte, face inutilă referirea la pagini.

pectarea formalităților legale“, că văduva și orfanii nu pot primi locuința, „fiindcă se strămutaseră“, și nici pământul, deoarece „nu clăcuiseră în 1864“¹.

Mai importantă pare acțiunea întreprinsă de Sevastița Mihai Tudoran, văduvă cu 5 copii, de pe moșia statului din comuna Grăjdana. Fiind așezată la o margine a moșiei, văzînd că nu i se dă întreaga suprafață, și-o completează singură, deplasînd îngrăditura. Cînd arendașul caută să i se împotrivescă, îl reclamă ministerului acuzîndu-l de cotoșirea posesiunii².

Se știe că mulți clăcași, cînd nu mai puteau suporta grelele condiții economice sau brutalitățile vechililor și arendașilor, ca o formă de protest, încărcau ce bruma aveau în căruțe strămutîndu-se pe alte moșii. Apariția legii din 1864 a găsit pe unii fie strămutați de curînd, fie în curs de strămutare. Toți aceștia se străduiesc acum să revină la locul de baștină, fapt care arată cît de strîns se simțeau legați de pământul pe care-l munciseră, chiar dacă nu fusese al lor. Cităm, între altele, insistențele repetate ale unui grup de 20 de țărani din comuna Glodeanu-Sărat, strămutați pe Ialomîța³. Numai în cîteva cazuri izolate comisiile și-au dat adeviziunea. Între cei admiși să revină se numără și clăcașul Manta Țircă din comuna Smeieni, delegat al consiliilor comunale, silit însă să se mulțumească numai cu loc de casă și grădină⁴.

Una din formele cele mai frecvente de împotrivire a țăranilor a fost puzderia de reclamații la Comitetul permanent județean, la Ministerul de Interne, la Curtea de apel și la Curtea de casație⁵. Țăranii se „jăluiesc“ că nu li s-au dat suprafețele la care erau îndreptățiți după lege⁶, că au fost schimbați dintr-o categorie într-alta⁷, că au fost șterși de pe liste în mod samavolnic⁸, că uneori li s-au luat pământul înapoi de către proprietari⁹, sau că sînt scoși din vatra satului și siliți să primească loturile convenite la o margine a moșiei cu pămînturi sterpe, pline de pietriș, neproductive.¹⁰

Remarcăm protestul clăcașilor din Grabicina, în care surprindem elemente cu totul neașteptate. Grabicinenii se cred năpăstuiți și nu vor să accepte criteriul împroprietăririi prevăzut în lege, deoarece, zic ei, claca o făcuseră în raport cu pogoanele avute pentru hrană și nu în funcție de numărul vitelor. Pentru încadrarea lor pe categorii, ei propun o bază socială mai justă: *criteriul muncii*. Comisia și comitetul permanent nu le schimbă încadrarea pentru că „fusese făcută

¹ Arh. St. Buc., Min. Agr., Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, dos. pl. Slănic, f. 10.

² Ibidem, Delimitări rurale, dos. 595/1864, f. 19.

³ Ibidem, Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, pl. Cîmpu, f. 77, 223.

⁴ Ibidem, mapa 378 bis, pl. Cîmpu, f. 204.

⁵ Ibidem, Delimitări, dos. 559/1864, f. 7, 8, și 19.

⁶ Ibidem, dos. 564/1864, f. 64.

⁷ Ibidem, Ref. Agr., 1864, mapa 378 bis, dos. pl. Tohani, f. 160 și 176.

⁸ Ibidem, dos. pl. Slănic, f. 24, 74, 80 și 88.

⁹ Ibidem, Delimitări, dos. 557/1864, f. 7.

¹⁰ Arh. St. Buzău, Trib. jud. Buzău, dos. 2645/1873, f. 40.

conform legii după numărul vitelor avute la 15.VIII.1864¹, dar argumentarea clăcașilor rămîne fără putință de contestare.

Amintim însă că printre ei se afla învățătorul Costache Moglan, fost deputat clăcaș al județului Buzău în Divanul ad-hoc de la București din 1857, în stare să cuprindă cu istețimea minții lui slăbiciunile legii.

Delimitarea loturilor pe teren a mai adăugat și alte nedreptăți. Clăcașii grabicineni, cu toate că moșia pe care se aflau devenise a statului prin secularizare, sînt deposedați pur și simplu de pămînturile pe care le lucraseră înainte de reformă și împinși astfel, prin măsurătoare, într-un „gol al Grabicinii“. Urmează apelul la Comitetul permanent județean, decizia arbitrilor, care nu schimbă nimic și temporizarea rezolvării, prilej pentru arendaș de a le lua în continuare dijmă din produse.

Paralel cu „apelația“ la Curtea de apel, în primăvara anului 1868, o jalbă a lor împotriva abuzului arendașesc și a delimitării contrară legii ajunge pe birourile Comisiei de petiții a Camerei Deputaților. Datorită stăruințelor repetate ale lui Moglan, se iau măsuri împotriva arendașului, dar pentru obținerea terenurilor la care aveau dreptul sînt trimiși să se judece cu statul².

Patru ani mai tîrziu, la 12 aprilie 1872, grabicienii se jăluiesc Ministerului de Interne că din pămînturile cu care fuseseră improprietăți, în mare parte terenuri fugitive, 50 ha se surpaseră, distrugîndu-le și 30 de locuințe. Cererea lor de a li se da alte locuri și materiale de construcție este respinsă sub cuvînt că „s-ar schimba delimitarea“³.

Ne-am oprit mai mult asupra acestui caz, fiindcă pentru o perioadă de peste 20 de ani (1848—1872), lupta țărănimii din acea parte a văii Slănicului împotriva asupririi este strîns legată de numele lui C. Moglan, el însuși argat în prima tinerețe la schitul Poiana Mărului, apoi, cu o îndelungată experiență de clăcaș asuprit de către „arendașul moșiei în unire cu părintele stareț și cu administrația locului“⁴, se transformă într-unul din principalii luptători pentru drepturile țărănimii⁵.

Mulți țărani nu s-au mărginit la simple petiții, ci bat cu îndirjire ani îndelungați drumul proceselor costisitoare la Curtea de apel din București. Curînd însă își dau seama că protestele lor și judecățile, în condițiile

¹ Arh. St. Buc., Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, dos. pl. Slănic., f. 51.

² Date din scrisoarea lui I. Marghiloman către C. Moglan din 26 februarie 1868 București, la Muzeul ist. Buzău, Mapa cu acte neinventariate.

³ Arh. St. Buc., Min. Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 28, și 29. Același răspuns negativ primesc și locuitorii din com. Pîcelele, aflați într-o situație identică (Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 1/1872, f. 9 și 30).

⁴ Fragmente din jalbă la C. Moglan către Domn din 1857 la S a n d u T u d o r Costache Moglan — luptător social, în „Vlăstarul“, an. XVIII, 1939, nr. 5, p. 8.

⁵ O descriere completă a activității acestui învățător profund devotat cauzei țărănești, la I. M o l d o v e a n u, *Aspecte din epoca unirii la Buzău*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 491—516.

sociale și politice de atunci, sînt deseori lipsite de perspectivă și trec la manifestări mai vii.

Cităm, în primul rînd, cazul locuitorilor satului Atîrnați (35 de familii), pe care legea rurală îi găsește pe hotarul dintre moșia statului Comana și moșia Olgăi Lahovari, unde clăcuiseră de-a valma pînă în 1863, cit amîndouă formaseră un trup. Înregistrați de comisie, confirmați de Comitetul permanent, sătenii nu pot primi pămînt pentru că statul o avea arendată, iar Lahovari pretinde că își avea clăcașii săi. După ce timp de șase ani țaranii nu-și pot rezolva revendicările prin petiții, în 1871, cuprinși de deznădejde, părăsesc această cale și „prin forță ocupă cu violență mai mult de jumătate din moșia statului“. Raportul prefectului, sosit la fața locului, recunoaște că „țaranii au izbutit numai prin forța numărului lor“ și, drept soluție, cere să li se facă proces de uzurpare ¹.

O demonstrație de forță împotriva cîrdășiei dintre moșieri și aparatul administrativ au realizat-o țaranii din comuna Smeieni, plasa Cîmpu. Moșierul Gună Vernescu, dîndu-și seama în 1869, după 5 ani de la împrăștierea, că foștii săi clăcași, avînd acum legături directe cu moșierii vecini, nu mai contractează cu el „învoieli în orice condițiuni“ ², declară prima delimitare provizorie și intervine pînă la Curtea de casație pentru o nouă trasare a loturilor țărănești la o margine a moșiei departe de sat, cu pămînturi sterpe, sărate și pline de pietriș.

Respingerea categorică, de către toate instanțele, a acțiunii pentru că el însuși efectuase delimitarea în acordul ambelor părți, delimitare definitivată prin faptul primirii de către moșier a titlurilor de despăgubire și achitării la zi de către săteni a ratelor scadente ³, nu-l descurajează și, în 1872, obține aprobarea Ministerului de Interne ⁴, argumentînd de data aceasta că prima delimitare se făcuse fără respectarea art. 16 din legea rurală, care-i îngăduia comasarea locurilor de arătură cu izlazarile și finețele cînd acestea erau prea dispersate.

În esență, moșierul caută să-și asigure, pe mai departe forța de muncă a țăranilor într-o vreme în care aceștia, avînd pămînt și oarecare inventar agricol, începuseră să se simtă liberi și nu se mai lăsau intimidați. La început, ei se plîng Ministerului de Finanțe că organele administrative din spatele moșierului comit un exces de putere față de dreptul lor de proprietate și cer să fie lăsați în pace, spre „a nu se aluneca pe panta disperării“ ⁵. Apoi, în vara anului 1873, efectuarea pe teren a noii delimitări, conform cu sentința superarbitrului, a fost de două ori zădărnicită prin opoziția lor îndîrjită. La 27 septembrie același an, cînd autoritățile județene, în frunte cu procurorul, intră în sat însoțite de 40 de dorobanți călări, bărbații și fe-

¹ Arh. St. Buc., Min. Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 124, 125, 133 și 158; ibidem, Min. Agr., Delimitări, dos. 574/1864, f. 3, 24 și 27.

² Ibidem, Min. Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 149.

³ Ibidem, f. 132.

⁴ Ibidem, f. 131.

⁵ Ibidem f. 56, 57, 58 și 59

meile, înarmați cu ciomege, răngi de fier, leuci și furci, dezarmează dorobanții, le iau săbiile, punându-i pe toți pe goană. Procurorul, avocatul proprietarului, subprefectul și superarbitrul, înspăimîntați de groază, se refugiază tocmai în comuna Maxenu. Raportul prefecturii, relatînd Ministerului de Interne cele petrecute la Smeieni, nu scapă să adauge amănuntul semnificativ că „ostașii, în apărare, au făcut uz numai de bice, fără să folosească armele”¹.

La 9 octombrie 1873, Consiliul de Miniștri, discutînd cazul de la Smeieni, „menține delimitarea din 1864”, iar privitor la „împotrivirea prin rebeliune a locuitorilor și insulta făcută forței publice și militare să se dea în judecată capii rebeliunii și să se pedepsească conform legii”².

Cercetările și ancheta cu numeroși țărani întemnițați se prelungește trei luni de zile, dar nu se ajunge la condamnări³. Nici încercarea lui Gună Vernescu, făcută în septembrie 1876, de a-l prezenta pe G. Sălceanu, moșierul vecin, ca „instigator al țăranilor spre a se folosi de munca lor” nu e luată în seamă⁴.

Faptul însă că țăranii folosesc violența ca să-și mențină pămînturile împotriva combinațiilor puse la cale *meșteșugit* de moșierul lacom ne lasă să întrevedem conștiința forței care se trezise în țăranii de la Smeieni.

O acțiune asemănătoare s-a desfășurat în satele Țurloiești și Valea Largă: 94 de foști clăcași pe moșia Sărulești-Cărătnău, delimitați departe de sat pe niște terenuri rîpoase și neproductive, după ce plîngerile adresate și Casei regale rămîn fără răspuns, în 1871 trec și-și delimitează singuri pogoanele pe vechile locuri avute în jurul satelor. Cercetările, anchetele și procesele durează pînă în 1875, țăranii declară în fața instanțelor că nu părăsesc pămîntul, și pînă la sfîrșit, rămîn cu el⁵. Insuși subprefectul recunoaște, de altfel, într-un raport că „e cu neputință a-i scoate pe țărani de pe aceste locuri”⁶.

De asemenea, cele întîmplate în comuna Padina vădesc existența unor conflicte mai vechi între clăcașii de pe moșia lui G. Bibescu și arendașul Oprișan Iorgulescu. Trei țărani (Ilie Țițeica, Stoica Bözogeanu și Ion Vasilescu) se plîng comisiei că au fost izgoniți pe nedrept de pe moșie de către arendaș încă din 1863, fiind socotiți „răzvrătitori și turburători între ceilalți locuitori”. Clăcașii petiționaseră prefecturii, Ministerului de Interne și acum cereau să li se redea „locuințele și pămînt după lege”. Comisia cercetează actele, strînge mărturii, dar nu trece peste concluziile anchetei subprefectului, care

¹ Arh. St. Buc. Min. Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 149.

² Ibidem, f. 136. Pentru detaliile procesului, vezi *Dimitrie Gh. Ionescu, Mișcarea țăranilor de la Smeieni-Buzău din septembrie—octombrie 1873* în „Studii” an. XII, nr. 3, p. 163—167.

³ Arh. St. Buzău, Trib. jud. Buzău, dos. 2645/1873, f. 40.

⁴ Arh. St. Buc. Min. Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 313.

⁵ Ibidem, Min. Agric., Delimitări, dos. 556/1864 f. 11,48,111.

⁶ Ibidem, Min. Interne, Comunale, pach. 281, dos. 1/1872, f. 279.

își însușise anterior acuzațiile, aprobînd îndepărtarea. Numai lui I. Vasilescu, ca mai puțin vinovat, i se înapoiază casa cu locul dimprejur¹.

Nu avem alte date privitoare la natura și la proporțiile conflictului de la Padina, care a dat mult de lucru autorităților, dar e sigur că n-a putut avea altă cauză decît abuzurile arendașului, pe care țărani ajung să nu le mai poată suporta. Clăcașii Țițeica și Bozoșgeanu, rămași fără locuințe și pămînt, sînt victime ale încercării lor de a înfrunta asuprirea.

•

Cercetările de mai sus, bazate pe materiale documentare din arhive, duc la următoarele concluzii.

Condițiile în care s-au efectuat lucrările de aplicare a legii rurale din 1864 în părțile Buzăului, fără să difere prea mult de cele ce s-au petrecut în restul țării, aduc totuși cîteva elemente noi.

— Plîngerile țăranilor clăcași din satele județului Buzău, procesele-verbale ale comisiilor de plasă, încheierile arbitrilor și ale hotărîrilor Curții de apel pun în lumină o gamă variată de procedee necinstite (izvorite din lăcomie, ipocrizie, cruzime chiar și minciuni), folosite de către moșieri și arendași pentru ca aplicarea legii rurale să le vatăme cît mai puțin interesele. Nici o notă de înțelegere nu se înregistrează pentru omul de alături, pentru țăranul sărac care muncește și produce.

— Clăcașii, nemaiputînd răbda nedreptatea și abuzurile, luptă cu hotărîre și izbutesc să reducă numărul celor excluși de la împroprietărire: în 1864, în județul Buzău, din 14 372 de clăcași trecuți pe tabelele A, numai 576, adică 4%, nu primesc pămînt. Și chiar dacă socotim fără pămînt și pe cei care au primit numai locuri de casă, procentul ridicîndu-se la 20%, tot rămîne mai redus decît în alte județe².

— Că țărănimea săracă nu cîștigă în suficientă măsură se explică prin limitele obiective impuse luptei sale de înseși prevederile legii, care, proporționînd suprafețele date în raport cu numărul vitelor de muncă, o diferențiază, fărîmițîndu-i eforturile în acțiuni izolate.

Lupta țărănimii dependente pentru pămînt și libertate nu a putut fi înăbușită în județul Buzău, și călcarea legii, nedreptățile și abuzurile comise, provoacă în întregul ținut o stare de nemulțumire și de agitație ce se transformă la Smeieni (în cîmp) și la Sărulești (în munte) în adevărate mișcări țărănești.

¹ Arh. St. Buc., Min. Agric. Ref. agr., 1864, mapa 378 bis, pl. Cîmpu, f. 169.

² Cf. I. D. Marin, *Evoluția situației țărănimii botoșănene între anii 1864—1907*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, București, 1961, p. 273.

CU PRIVIRE LA APLICAREA LEGII RURALE DIN 1864 ÎN JUDEȚUL PRAHOVA

de C. BONCU

Țăranii au sprijinit unirea Moldovei cu Țara Românească sperînd că o dată cu formarea statului național se vor împlini și năzuințele lor de veacuri : înlăturarea clăcii și împrăștierea. Întrucît Unirea din 1859 n-a adus după sine înlăturarea exploatarei feudale și rezolvarea, pe această bază, a problemei agrare, lupta țărănimii pentru pămînt și libertate a continuat, sub diferite forme, și în anii următori.

Sub presiunea acțiunilor țărănești, moșierii au fost nevoiți să renunțe la exproprierea totală a clăcașilor, cum intenționau anterior, și să accepte secularizarea averilor mănăstirești, crezînd că vor rezolva astfel problema agrară, iar ei își vor putea păstra integral marile proprietăți.

La rîndul ei, burghezia avea interesul să-și consolideze pozițiile cucerite în urma unirii. Ea urmărea să-și asigure mîna de lucru ieftină și să înlătore repetațele răscoale ale țărănilor.

„Sprijinindu-se pe boierimea liberală și pe o parte a burgheziei, Cuza a urmat, în rezolvarea problemei trecerii la capitalism, calea de mijloc, neconsimțind nici la exproprierea totală a țărănilor, cum vroiau boierii conservatori, nici la exproprierea totală a boierilor, cum doureau clăcașii“¹, dînd la iveală legiuirea agrară din 14 august 1864.

Pentru aplicarea acestei legi era prevăzută instituirea unor comisii de plasă formate dintr-un reprezentant al moșierilor, unul al clăcașilor și unul al fiscului, care aveau misiunea de a face constatarea și repartizarea țărănilor pe categorii, și a unor comisii ad-hoc, alcătuite dintr-un reprezentant al proprietății și unul al autorității comunale, pentru a delimita și a împărți pămîntul ce constituia obiectul împrăștiării.

Cu toate că țăranii aveau reprezentanți în comisii, în unele locuri atribuțiile acestora au fost îndeplinite mai mult de moșieri și de primari, provocînd nemulțumirea clăcașilor datorită nenumăratelor abuzuri și nedreptăți săvîrșite. Întrucît în majoritatea comunelor primul îndeplinea rolul de reprezentant al clăcașilor în comisiile ad-hoc, el facilita și samavolniciile moșierilor sau arendașilor. La Cîmpina,

¹ Vasile Maciu, *Caracterul legiuirilor agrare din România din deceniile VI și VII ale secolului XIX*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955, p. 62.

de pildă, locuitorii au fost chiar nevoiți să ceară demisia primarului pentru că acesta întârzia mereu aplicarea legii rurale¹. Din sutele de conflicte ivite cu ocazia aplicării legii, numai unul semnalează faptul că primarul s-a asociat cu clăcașii; acest primar a fost destituit și arestat.

Atît de numeroase erau cazurile de încălcare a legii săvîrșite de reprezentanții moșierilor în comisiile ad-hoc și de administrația comunală, încît prefectul de Prahova afirma că „administrația județului a avut trista reputație de a fi una din cele mai abuzive“, fapt care l-a determinat să formeze o comisie care să sancționeze abaterile funcționarilor abuzivi².

Și activitatea unor comisii de plasă (adică de constatare) s-a redus la o simplă formalitate în fața intereselor moșierilor.

În general, activitatea comisiilor de plasă s-a limitat la constatarea categoriilor de clăcași și la definitivarea tabelelor pentru eliberarea cît mai grabnică a titlurilor pentru despăgubirea clăcii, fără a cunoaște modul incorect în care s-a aplicat legea.

Instanța superioară a comisiilor de plasă sau ad-hoc erau superarbitrii, aleși prin tragere la sorți dintre membrii Comitetului permanent al județului. Ei activau la cererea comisiilor în care se iveau neînțelegeri cu privire la întocmirea listelor, a delimitărilor făcute cu ocazia aplicării legii și aveau un cuvînt hotărîtor în privința includerii pe liste a celor omiși de la împroprietărire sau în privința excluderii celor considerați neîndreptățiți de lege.

Prefectul județului Prahova recunoștea, de pildă, în 1871 că locuitorii din Rîncezi fuseseră fraudăți de suprafața de 300 de pogoane la aplicarea legii rurale, dar el n-a cerut remedierea situației lor pe motiv că hotărîrea fusese luată de superarbitru³. În situații asemănătoare au fost și clăcașii din Teișani, care, după numeroase intervenții făcute timp de cinci ani, au rămas în continuare cu suprafețe mai mici pentru că n-a putut fi anulată decizia superarbitrului⁴.

Anchetele solicitate de țărani erau efectuate de superarbitri, uneori însoțiți de ingineri, și respinse adesea pe motiv că țăranișii nu respectau termenul prevăzut de lege pentru contestațiile adresate superarbitrilor. Dacă acest argument era folosit cu multă scrupulozitate în toate ocaziile în care țăranișii le cereau sprijin, nu se întîmpla la fel cu contestațiile făcute de moșieri.

Astfel, în 1871, moșierul Gheorghe Grigore Cantacuzino, proprietarul moșiei Edera de Jos, contesta măsurătoarea făcută la aplicarea legii rurale sub pretext că se repartizaseră suprafețe mai mari ță-

¹ La 19 iulie 1866, un număr de 200 de locuitori din Cîmpina, printr-o telegramă, cer Ministerului de Interne „suspendarea primarului“ deoarece, arată sătenii, el „este pedica nedării pămîntului nostru nici pînă astăzi; cunoaștem că e unit cu domni proprietari“ (Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur. — com., dos. 2979/1866, f. 133).

² Ibidem, dos. 2053, f. 66.

³ Ibidem, dos. 2980/1866, f. 403, 448, 483.

⁴ Ibidem, f. 322, 396, 437, 438.

ranilor. Deși termenul prevăzut de lege pentru contestații expirase de șapte ani, autoritățile județene au aprobat în mod abuziv o nouă delimitare ¹.

Hotărârile superarbitrilor erau definitive și nu puteau fi atacate decît de Consiliul de stat, instanță unică pe țară, cu sediul în București, format din membri numiți de guvern. Recursul la Consiliul de stat se putea face în termen de două luni. Mulți țărani au rămas fără pămînt, pentru că nu contestaseră în termenul prevăzut de lege. Cercetările întreprinse de Consiliul de stat în legătură cu reclamațiile făcute de țărani și uneori de moșieri erau dirijate de către prefect.

După 1868 instanțele prevăzute de lege pentru aplicarea legii agrare din 1864 încetează a mai funcționa. De la această dată rezolvarea litigiilor dintre moșieri și țărani cu privire la aplicarea acestei legi a fost repartizată administrației și justiției; de obicei instanțele judecătorești își declinau competența ², iar administrația respingea aceste intervenții pe motiv că expirase orice termen prescris de lege.

*

Faptul că majoritatea comisiilor erau sub influența moșierilor a făcut ca legea să se aplice în dauna țăranilor. Comisiile satești au îndepărtat de pe tabele pe unii țărani care, deși făcuseră claca, nu aveau acte doveditoare, moșierii refuzînd să le elibereze. Nu au fost cuprinși în liste meșteșugarii, chiar dacă făcuseră claca, nici sătenii așezați pe proprietățile moșnenilor prin învoiri speciale, embaticarii, văduvele și nevolnicii.

Cele mai multe abuzuri săvîrșite de moșieri s-au produs însă cu ocazia delimitărilor. În general, delimitările moșiilor s-au făcut cu mare întîrziere.

Prefectul arăta că întîrzierea acestor lucrări s-ar datora demisiei moșierilor din comisiile plășilor Cîmpu și Tîrgșor și raporta în același timp că în alte două plăși „delegații aleși amîneau din zi în zi începerea lucrărilor și se arătau îndărătnici numai ca să întîrzie lucrările comisiilor” ³.

Acțiuni de sabotare a delimitărilor sînt frecvente și în rîndul comisiilor ad-hoc. Numeroși țărani au reclamat că membrii comisiilor satești amîneau intenționat efectuarea lucrărilor de delimitare ⁴.

Tergiversarea acestor lucrări a continuat, fără a se ține seama că legea prevedea ca lucrările de delimitare să fie terminate pînă la 23 aprilie 1865. Așa se explică faptul că, pînă în martie 1865, în județul Prahova se delimitaseră numai 143 de moșii din totalul de 264. Faptul că la această dată nu se delimitaseră mare parte din suprafețele cuvenite țăranilor, iar timpul pentru începerea lucrărilor agri-

¹ Arh. St. Buc. Min. Int. Div. rur.-com., dos. 2980/1866 f. 370, 510, 570, 772.

² Arh. St. Ploiești, Trib. Prahova, s. II, dos. 1724/1878, f. 126, 137.

³ Arh. St. Buc., Min. Int. Div. rur.-com., dos. 2199/1864, f. 9.

⁴ Ibidem, dos. 2979/1866, f. 132, 133.

cole se precipita, anunțind o mare dezorganizare a economiei agricole care putea duce la o înfometare a populației, a determinat Ministerul de Interne să ordone ca, pînă la delimitarea suprafețelor prevăzute de lege, țărani să folosească, în mod provizoriu, locurile pe care le munciseră în calitate de clăcași.

Aplicarea acestei măsuri a dat posibilitate moșierilor să încaseze de la țărani pentru aceeași suprafață atît ratele pentru despăgubirea clăcii, cît și dijma, provocînd mari nemulțumiri în unele sate. Perspectiva aceasta i-a determinat pe moșieri să continue delimitările în ritm și mai lent.

Sabotarea legii de către moșieri și lipsa de interes a autorităților locale și centrale au împiedicat bunul mers al lucrărilor reformei agrare. În mai 1870, la 6 ani de la apariția legii, încă nu se făcuseră delimitările în comunele Stănțești, Bordeni, Bătrîni, Șiotrile, Telega, Văleni, Gornet, Valea Mieilor, Rîncezi, Poiana Vrăbilău și Călugăreni¹.

Unii țărani au fost mutați de pe locurile ce le-au avut în folosință ca clăcași și chiar din locuințe, dîndu-li-se pămînturi mai neproductive.

Aspectul acesta este subliniat de contestațiile țăranilor și de rapoartele prefecturii. La 11 februarie 1865, prefectul raporta Ministerului de Interne că Zoe Brîncoveanu și Panait Ghica, proprietarii moșiei Breaza, repartizaseră țăranilor 700 de pogoane „sterpe” și neproductive. Locuitorii din Fundeni, Scăioși, Adincata, Tîrlești, Secăria, Măgureni protestau că li se dăduseră terenuri neproductive, însă prefectul îi înștiința că „nu este nici un mijloc de a ameliora poziția lor, pentru motivul că a expirat orice termen prevăzut de lege”².

Alt neajuns creat țăranilor a fost strămutarea locuințelor sub pretext că „sînt răspîndite”, „izolate și depărtate de comună”. Astfel au fost somați a se muta și locuitorii din cătunele Surdești, Valea Morii, Valea Tîrsei din comuna Breaza de Jos.

Din contestațiile făcute de țărani cu privire la modul în care s-a aplicat legea rezultă că moșierii au folosit o serie de mijloace pentru a o eluda.

Cu toate că legea rurală a prevăzut repartizarea pămîntului după principiul inegalității, al menținerii mării proprietăți și al protejării celor înstăriți, moșierii au comis totuși numeroase abuzuri cu scopul de a împiedica aplicarea ei. Legea dădea dreptul țăranilor să primească pămînt, potrivit așezămîntului din 1851, după categoria în care se aflau: fruntașii 11 pogoane, mijlocașii 7 pogoane și 11 prăjini, pâlmașii 4 pogoane și 15 prăjini; moșierii însă au șters de pe liste pe mulți clăcași sau i-au trecut în categorii inferioare. Au fost apoi omiși de pe liste și au rămas fără pămînt argații și numeroși țărani care se aflau în alte localități decît în aceea în care făcuseră claca. Mulți țărani au fost alungați de pe moșii sub pretext că erau „nesupuși și tulburători

¹ Arh. St. Buc. Min. Int. Div. rur. - com. dos. 2980/1866, f. 333.

² Ibidem, f. 507; ibidem, dos. 2199/1864, f. 278, 282.

ai liniștii satului“ și „răzvrățitori“¹. Prin alungarea de pe moșie, moșierii îndepărtau elementele care îndemnau pe țărani la nesupunere și micșorau numărul celor îndreptățiți de a primi pământ. În modul acesta moșierii au respins de la împroprietărire numeroși clăcași, iar contestațiile lor au fost soluționate nefavorabil sub pretext că erau tardive.

O altă cale pentru înlăturarea țăranilor de la împroprietărire a fost divizarea abuzivă a moșiilor în mai multe trupuri. Prevalându-se de faptul că legea prevedea că țăranii vor primi pământ numai pe moșia unde locuiau, moșierii au divizat proprietatea în mai multe trupuri, dând țăranilor pământ numai pe trupul de moșie pe care locuiau, în limita celor două treimi prevăzute de lege; restul moșiei, deși muncită de aceiași clăcași, rămânea intangibilă, chiar dacă țăranii erau lăsați fără pământ sau cu suprafețe mai mici. O contestație în acest sens au făcut țăranii de pe moșia Ungureni, despărțită în trei trupuri: Ungureni, Belicu și Cacalați. Țăranii cereau să li se completeze cele două treimi și pe celelalte două trupuri pe care munciseră pînă la apariția legii. Contestațiile țăranilor au fost însă respinse. Prin aceleași mijloace au fost deposedați total sau parțial și țăranii de pe moșia Crivina. La cererea lor, Ministerul de Interne le-a răspuns: „Dacă moșiile Crivina și Pucheni-Miroslăvești sunt separate cu totul și nu formează amîndouă un trup, în așa cas locuitorii nu pot primi pământ dupe legea rurală decît în proporțiune cu întinderea acelei moșii unde sînt cu locuința“². Situații asemănătoare au avut loc și locuitorii din Dițești și Măgureni.

Țăranii din Edera de Jos fuseseră eliberați de clacă pe moșia lui Constantin Cantacuzino. Între timp, moșia a fost cumpărată, prin licitație publică, de Gheorghe Grigore Cantacuzino. În 1871 noul proprietar a cerut Prefecturii județului Prahova să se măsoare din nou moșia, pretextînd că fostul proprietar repartizase țăranilor o suprafață mai mare. Datorită autorității politice de care dispunea noul proprietar, țăranii au fost somați să părăsească locurile pe care chipurile, le-ar fi stăpînit în plus.³

Modul arbitrar în care a fost aplicată legea a produs nemulțumiri și în rîndul țăranilor din Provița, proprietatea statului. La puțin timp de la apariția legii, în urma unui proces, moșia a trecut în stăpînirea aceluiași moșier, Gheorghe Grigore Cantacuzino. Acesta divizase moșia în mai multe trupuri și pretexta că țăranii ocupaseră suprafețe mai mari.³

Sprijiți de inginerii hotarnici, moșierii i-au înșelat pe țăranii la măsurătoare, delimitîndu-le suprafețe mai mici decît cele cuvenite. Aceasta era calea cea mai frecventă prin care moșierii încercau să eludeze legea rurală. La asemenea măsurători, un rol deosebit îl aveau

¹ Arh. St. Ploiești, Pref. Prahova, dos. 228/1864, nenumerotat.

² Ibidem, dos. 2199/1864, f. 422.

³ Ibidem, dos. 2980/1866, f. 370, 510, 570, 572.

⁴ Ibidem, dos. 2979/1866, f. 569, 270, 290, 294, 351, 355, 358, 361, 371, 541, 581, 612—620, 632; ibidem, dos. 2199/1864, f. 278.

inginerii hotarnici, care făceau măsurătorile superficial, adesea incorect. Prin asemenea procedee, locuitorii din Breaza de Sus au fost înșelați cu 98 de pogoane și 435 de stînjeni.

Majoritatea țăranilor care au primit pămînt puțin și care au fost omiși în urma aplicării legii din 1864 vor deveni cu timpul, în condițiile dezvoltării capitalismului, salariați agricoli sau, pentru a putea trăi, vor lua pămînt în arendă în condiții de muncă impuse de moșieri și de arendași.

*

Legea agrară a servit interesele burgheziei și moșierimii și datorită faptului că țăranii au fost obligați să achite, drept despăgubire, o sumă de bani în funcție de categoria din care făceau parte: frunțașii au plătit 1 521,10 lei, mijlocașii 1 148,20 lei, iar pâlmașii au plătit 816 lei răsкупpărarea clăcii.

Pentru țărani, plata acestor sume a constituit o povară. Foștii clăcași erau așa de săraci, încît din 25 016 țărani din Prahova care au fost împroprietăriți au putut achita de la început suma integrală numai 18¹.

Suma răsкупpărării, deși era eşalonată în 15 rate anuale, acestea au fost suportate greu de către țărani, îndeosebi de către foștii clăcași care dețineau suprafețe mai mici, dar care erau obligați să achite ratele pentru întreaga suprafață prevăzută de lege. Astfel, țăranii din Comarnic petiționau că, deși primiseră 1—2 pogoane, „despăgubirea proprietății o corespundem deplin fiecare în categoria ce ne aflăm după constatarea comisiei de plasă”²; iar cei din Cornu reclamau că, deși aveau numai pămîntul de sub case, erau obligați să plătească ratele pentru un pămînt pe care nu-l stăpîneau³.

Majoritatea contestațiilor cu privire la plata despăgubirilor nu au fost admise, sub pretext că n-au fost înaintate în termenul prevăzut de lege.

Răsкупpărarea clăcii a lovit deosebit de greu și pe foștii clăcași cărora li se repartizaseră suprafețe neproductive. De exemplu, 214 țărani din Comarnic primiseră cîte 3—4 pogoane care nu produceau nici cît un pogon de pășune.

Pentru răsкупpărarea clăcii, mulți țărani au fost nevoiți să înstrăineze sub diferite forme, total sau parțial, suprafețele delimitate în 1864, cu toate că legea interzicea înstrăinarea acestui pămînt timp de 30 de ani. În 1881 erau în situația aceasta numeroși țărani din plasa Podgoria.

Plata ratelor pentru răsкупpărarea clăcii a fost suportată atît de greu de țărani, încît în 1879, cînd a expirat ultimul termen pentru răsкупpărarea clăcii, țăranii din Prahova mai datorau încă 771 796,41 lei⁴.

În timp ce moșierii s-au folosit pentru eludarea legii din 1864 de puterea administrativă și de forța armată, țăranii au opus și ei rezistență, apărîndu-și sub diferite forme drepturile.

La început, țăranii au folosit cererile, pe care le-au adresat Consiliului de stat, prefecturilor de care aparțineau, Ministerului de Interne, cre-

¹ Arh. St. Ploiești, Pref. Prahova, dos. 2199/1864, f. 112.

² Ibidem, f. 316.

³ Ibidem, dos. 2980/1866, f. 47; ibidem, dos. 2979/1866, f. 270.

⁴ Ibidem, Div. Adm., dos. 5843/1879, f. 24.

zînd că vor reuși să obțină aplicarea corectă a legii. Din conținutul acestor cereri rezultă că majoritatea țăranilor atacau modul nepermis în care se aplica legea, îndeosebi faptul că li se repartizaseră suprafețe mai mici decît cele prevăzute și locuri neproductive.

Interesantă este cererea țăranilor din Slănic adresată Ministerului de Interne în 1874. „...Porunciți a ni se da pogoanele legiuite pe care de 9 ani le plătim cu sudori de sînge și pe care nu le-avem — reclamau ei —, căci este păcat a ne înșela purtîndu-ne cu vorba și a ne lua banii în zadar, sau cel puțin a ne opri numai cît pămînt avem, iar nu mai mult decît ce este“¹.

Numărul reclamațiilor făcute de țărani a crescut pe măsură ce s-au făcut delimitările. În martie 1865, țăranii contestau delimitările făcute pe 21 de moșii, iar după trei luni numărul contestațiilor sătești a ajuns la 126.

Numărul mare de contestații dovedește incorectitudinea cu care moșierii au delimitat pămîntul, tendința lor de a aplica legea în sprijinul intereselor lor de clasă. Cele mai multe contestații au fost adresate instanțelor prevăzute de lege, autorităților administrative și, concomitent, organelor centrale de stat. Multe dintre ele au fost urmate de corespondențe și anchete, dar acestea din urmă, fiind făcute chiar de cei care provocaseră abuzurile, nu s-au încheiat cu rezultatul dorit de țărani.

În fața nenumăratelor abuzuri și samavolnicii, țăranii au devenit mai dirji; unii au organizat chiar acțiuni îndreptate împotriva autorităților comunale. După ce au refuzat să plătească despăgubirea clăcii, țăranii din comuna Crivina, de pildă, au alungat autoritățile comunale, „au destituit singuri pe primarul comunei, alegînd altul, sub motiv că acela nu le sprijinea drepturile lor“. Timp de trei zile comuna a fost condusă de țăranii răsculați. Pentru că spiritele continuau să fie agitate, raporta prefectul, procurorul, însoțit de 30 de dorobanți, a făcut numeroase arestări². Și cererile țăranilor din Comarnic au fost însoțite de acțiuni violente îndreptate împotriva primarului și perceptorului, care sprijiniseră abuzurile moșierului. Ei au pătruns în repetate rînduri în primărie, au luat sigiliul comunei, procesele-verbale încheiate de comisia de plasă, legea rurală, „le-au rupt, le-au călcat în picioare“ și, baricadînd primăria, au împiedicat desfășurarea alegerilor pentru consiliul comunal. Prefectul județului și procurorul, deși erau însoțiți de 20 de dorobanți, constatînd că țăranii erau extrem de agitați, au solicitat 40 de dorobanți din Predeal. Numai cu ajutorul acestora ei au reușit să restabilească „ordinea“, făcînd numeroase arestări în rîndul țăranilor din comună și din satele vecine, care veniseră în sprijinul țăranilor răsculați din Comarnic³.

O altă cale folosită pentru cîștigarea drepturilor a fost chemarea moșierilor în justiție. Judecarea proceselor intentate de țăranii din Valea Dulce, comuna Podenii Noi⁴, Belciugu, Reghina, Motohani s-a făcut cu

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur. - com. dos. 4110/1872, f. 229.

² Ibidem, dos. 2199/1864, f. 422, 423.

³ Ibidem, f. 314—318; Arh. St. Ploiești, Pref. Prahova, dos. 78/1865, nenumerotat.

⁴ Arh. St. Ploiești, Trib. Prahova, s. I, dos. 1724/1878, nenumerotat.

mare întârziere. Țăranii au fost obligați să angajeze avocați, pentru ca în cele din urmă, sub influența exercitată de moșieri asupra instanțelor judecătorești, acțiunile deschise de ei în justiție să fie clasate ca neconcludente. Astfel, datorită influenței arendașului moșiei din Singeru și Mireșu, tribunalul Prahova a renunțat la măsurarea moșiei, iar procesul a fost lăsat în suspensie pînă în 1873, cînd țăranii au redeschis acțiunea. Datorită faptului că arendașul moșiei fusese ales senator al județului Prahova, procesul a fost amînat în repetate rînduri, justiția a oprit efectuarea unei măsurători cerută de țărani și, în cele din urmă, procesul a fost închis ¹.

În unele comune țăranii au pătruns pe moșii pentru a-și completa singuri lipsa de pămînt lăsată de aplicarea defectuoasă a legii agrare; moșierii au recurs însă la forța armată. Astfel, locuitorii din Telega au pătruns pe moșia statului pe care fuseseră împrorietăriți și au ocupat suprafețele pentru care se judecau. La încercarea inginerului de a face o nouă măsurătoare, cu toate că era de față prefectul județului, ei s-au împotrivit, au amenințat autoritățile și au alungat pe țăranii veniți din satele vecine ca să ajute la ridicarea unui plan nou al moșiei. Cu această ocazie, prefectul a ordonat arestarea unor țărani considerați ca instigatori. După retragerea dorobanților din comună, locuitorii au luat iarăși în stăpînire pămînturile. În 1868, prefectul județului însoțit de procuror și dorobanți, a încercat din nou să pună în posesia pămîntului pe arendaș, însă locuitorii au părăsit comuna ².

Intr-o situație asemănătoare au fost și locuitorii din Edera de Jos, unde proprietarul a somat pe țărani să părăsească locurile pe care, după afirmația inginerului, le stăpîneau în plus. Țăranii au refuzat să aplice hotărîrea Comitetului permanent și au alungat pe inginerul care venise să facă o nouă măsurătoare. Spiritele erau foarte agitate; procurorul și judele instructor, însoțiți de armată, au arestat și au întocmit acte de trimitere în judecată unui mare număr de țărani care se împotriviseră ³. În mai 1871 țăranii împrorietăriți pe această moșie au pătruns pe pămîntul rămas arendașului și au împărțit între ei suprafața de 101 pcgoane. Cu ocazia anchetei făcute de subprefectul plășii în ziua de 3 mai, țăranii au recunoscut faptele săvîrșite, însă la inițiativa subprefectului de a părăsi pămîntul „au început rezistența și atacul contra autorității, blamînd guvernul, ...arătînd că ei sînt legiuitorii care sprijină comuna și că orice putere ar veni împotriva lor sînt în stare să facă revoltă” ⁴. În noiembrie 1871 țăranii au declarat subprefectului, care venise la fața locului, că „nu vor lăsa de bunăvoie pămîntul ce-l posedă”. Ei au stăpînit pămîntul pînă în 1872, cînd arendașul a fost „pus în posesie cu forța a 40 de dorobanți” ⁵. La 12 octombrie același an, prefectul raporta

¹ Arh. St. Ploiești, Trib. Prahova, s. I. dos. 477/1871, nenumerotat.

² Arh. St. Buc., Min. Int. Div. rur.-com., dos. 2980/1866, f. 5, 10; ibidem, dos. 2979/1866, f. 335, 260, 261, 306, 307; Arh. St. Ploiești, Trib. Prahova, s. I., dos. 16/1864; ibidem, dos. 317/1867; ibidem, s. II, dos. 19/1869, nenumerate.

³ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.-com., dos. 2980/1866, f. 370, 510, 570, 572.

⁴ Arh. St. Ploiești, Trib. Prahova, s. II, dos. 1032/1871, nenumerotat.

⁵ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur.-com., dos. 2980/1866, f. 510.

Ministerului de Interne că locuitorii din Edera, „în contra hotărîrii superarbitrului, s-au opus în silnicie și au cosit finul după partea rămasă proprietății“, iar un reprezentant al lor s-a deplasat la București pentru a prezenta ministerului o cerere cu doleanțele lor.¹

Aplicarea incorectă a legii rurale din 1864 a provocat mari nemulțumiri și în rindul țăranilor din Provița. Și ei au încercat să-și capete drepturile, folosind forme de luptă variate. Astfel s-au opus și au împiedicat pe inginer să facă o nouă măsurătoare; au dovedit prin mărturiile locuitorilor din satele vecine că moșia Provița aparținuse statului din timpuri vechi și deci noul proprietar, Gheorghe Grigore Cantacuzino, nu avea nici un drept de revendicare. La aceste inițiative ale țăranilor, moșierul a folosit represaliile. Susținut de autoritățile comunale, le-a închis vitele, lăsîndu-le fără nutreț. Pentru a-i forța să părăsească locurile pe care le ocupaseră potrivit legii, la cererea influentă a proprietarului, în iunie 1868 au fost trimiși 65 de dorobanți, care au fost repartizați pe la casele țăranilor. Aceștia, spuneau ei, „s-au pornit asupra-ne cu aspră execuțiune, încît țipă fiul din maică, luîndu-ne păsările de prin curți și puținele erburi ce avem prin grădinile noastre...“² Cu toate că sistemul acesta de execuție provoca mari pagube țăranilor, după plecarea armatei — reclama prefectul — ei și-au întins din nou stăpînirea pe pămînturile proprietății. Încercarea făcută de procuror de a îndepărta pe țăranii, prin forța dorobanților, de pe aceste locuri s-a lovit de rezistența dîră a sătenilor. În iulie 1868 subprefectul comunica Ministerului de Interne că execuția „continuă pînă ce se va restabili definitiv posesiunea“ lui Cantacuzino. Cu această ocazie au fost arestați și înaintați parchetului din Ploiești 15 locuitori, conducători ai țăranilor³.

Tot pentru aplicarea corectă a legii agrare și împotriva abuzurilor moșierilor au luptat și locuitorii din Breaza. Ei au întocmit numeroase proteste către Ministerul de Interne și au întreprins multe acțiuni violente. La 14 august 1867, după ce țăranii reclamaseră în șase rînduri neajunsurile provocate de moșier, prefectul județului s-a deplasat în comună spre a comunica țăranilor ordinul primit de la București. Hotărîrile luate de Ministerul de Interne nu schimbau cu nimic situația lor, și țăranii, nemulțumiți și revoltați, au pătruns în localul primăriei și au bătut și au alungat pe conducătorii comunei. Din ordinul prefectului, „pentru a proteja averea de orice atac“, au sosit procurorul și 80 de dorobanți, care, abia după trei zile de tratative urmate de încăierări, au reușit să restabilească liniștea“.

În septembrie 1867 țăranii din Breaza au făcut o nouă măsurătoare și, constatînd că nu li se delimitase întreaga suprafață, s-au răscolat din nou. Și de data aceasta intervine armata și face 20 de arestări. În anul următor, în iunie, cînd începea munca pe ogoare, țăranii din Breaza au luat „cu putere... în stăpînire tîrgul rămas pe seama proprietății după delimitare...“⁴. Această acțiune îndrăzneată determină autoritățile să formeze o comisie, în care intrau și reprezentanți ai Ministerului de Interne, cu scopul de a

¹ Arh. St. Buc., Min. Int. Div. rur. - com., dos. 4110/1872, f. 12.

² Ibidem, dos. 2979/1866, f. 581.

³ Ibidem, 613.

⁴ Ibidem, f. 580.

ancheta modul în care se aplicase legiuirea agrară în această comună. Comisia constată cu ocazia aceasta că locuitorii din mai multe cătune aparținând de comuna Breaza nu primiseră încă pământ și hotărăște să fie mutați în comuna Breaza de Sus. Hotărârea aceasta, deși a fost luată de reprezentanții ministerului, nu a fost aplicată de autoritățile județene și comunale, care lucrau sub directa influență a principesei Brîncoveanu, proprietara moșiei. Deși locuitorii din aceste cătune la 24 mai 1869 nu primiseră încă pământul conform hotărârii comisiei ministeriale, autoritățile îi executau să plătească despăgubirea clăcii, „fără să avem — reclamau ei — în posesie măcar o palmă de pământ“. În această situație, țărani, fără să mai facă vreun demers, au pătruns „cu silnicie pe pământul proprietății, pe care l-au cosit și au adunat roadele“. Încercarea autorităților administrative de a restitui moșierului produsele ridicate de țărani a întâmpinat rezistența locuitorilor, încurajați de data aceasta de primarul comunei. Pentru acest motiv primarul a fost imediat destituit, iar consiliul comunal dizolvat. În cele din urmă, pentru a pune în posesie pe moșier, s-a intervenit iarăși cu armata. Și de data aceasta s-au făcut numeroase arestări, printre arestați aflându-se și primarul, care a fost înaintat, sub escortă, parchetului din Ploiești¹. La 22 aprilie țărani au măsurat din nou pământul ce li se delimitase cu ani în urmă. De data aceasta, inginerul a încercat să arate că lipsa de pământ a țăranilor s-ar datora, în parte, și faptului că 100 de case cu grădini ale locuitorilor din cătunele aparținând comunei Breaza fuseseră luate în seama proprietății fără să li se delimiteze locuri în altă parte a moșiei. Constatarea făcută cu această ocazie ne arată că decizia Comisiei ministeriale din 1867, prin care se hotăra ca locuitorii acestei comune să primească pământ în comuna de reședință, nu fusese aplicată de către autoritățile administrative nici pînă în 1870. În iulie 1870 locuitorii acestor cătune au alungat pe oamenii proprietarului care veniseră să cosească fin, susținînd că locurile aparțineau comunei.

Încercările brezenilor de a obține drepturile lor prin forță nu au dat rezultatele dorite. Moșierul a folosit toate mijloacele pentru a împiedica pe țărani să intre în posesia suprafețelor pe care le munciseră înainte de aplicarea reformei. Din cauza aceasta, începînd din 1870, țărani au acționat pe calea justiției. Procesul a început în 1878, cînd locuitorii din Breaza cereau să li se restituie suprafața de 359 de pogoane. Concomitent cu această acțiune, proprietarul moșiei revendica de la clăcașii din Breaza de Jos suprafața de 1 566 de pogoane. Procesul s-a judecat la Tribunalul Prahova și apoi la Curtea de apel din București. Sentința dată în 1881 obliga pe locuitorii din Breaza de Jos să restituie proprietarului suprafața de 1 301 pogoane. Țărani s-au împotrivit, au refuzat să aplice această sentință și după patru ani moșierul folosește din nou forța armată². Se pare că brezenii, imediat după plecarea armatei, au reintrat cu forța în posesia pământului, pentru că în martie 1887 arendașul moșiei

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur. - com., dos. 2199/1864, f. 307, 308, 310, 348, 353, 354, ; ibidem, dos. 2980/1866, f. 126, 128, 135, 183, 207, 212, 213, 237, 240, 252.

² Arh. St. Ploiești, Trib. Prahova, s. I, dos. 1603/1883, nenumerotat.

Brîncoveanu, reclama că locuitorii l-au deposedat încă din 1886 de 1 200 de pogoane¹. Procesul a fost continuat de locuitorii din Breaza de Sus, care au revendicat de la proprietar suprafața de 359 de pogoane. În același timp au chemat în judecată și pe locuitorii din Breaza de Jos și Talea pentru a li se verifica întinderea pe care o posedau. La cererea justiției se face o nouă măsurătoare, prin care se constată că locuitorii din Breaza de Jos și Talea stăpîneau exact suprafețele la care aveau dreptul, iar cei din Breaza de Sus aveau lipsă 293 de pogoane. Pe baza acestor constatări, Tribunalul Prahova, după un proces care a durat 40 de ani, în ședința din 26 martie 1910 hotărăște ca moșierul să restituie locuitorilor din Breaza de Sus suprafața de 293 de pogoane și 435 de stînji și-l condamnă să plătească 5 000 de lei cheltuieli de judecată².

*

Lupta desfășurată de țărani împotriva modului abuziv în care se aplicase legea rurală din 1864 a determinat burghezia și moșierimea să aplice prevederile cuprinse în art. 5 și 6 din această lege, referitoare la împrumutarea însurăților. Moșierii au amînat aplicarea acestor articole, crezînd că însurății vor accepta să muncească în dijmă pe pămîntul lor sau al părinților împrumutați în 1864 și că, în cele din urmă, își vor vinde forța de muncă. Ei mai sperau că dacă vor amîna împrumutarea însurăților vor avea timpul necesar să intre în posesia pămîntului destinat de stat acestor tineri, că proprietatea moșierească se va întări.

Sub presiunea acțiunilor organizate de țărani pentru aplicarea legii, guvernul a trecut la reglementarea modului în care urmau să fie împrumutați însurății, țărani care nu erau clăcași în 1864, dar care aveau învoiri speciale cu moșierii, țărani aflați sub arme și cei care nu primiseră suprafețele prevăzute de lege sub motiv că moșiile erau strîmte. Lucrările pentru întocmirea unui regulament în acest sens au început datorită acțiunilor țărănești și s-au desfășurat sub presiunea războiului din 1877—1878, cînd statul avea nevoie de tineri care să lupte pentru independența țării. Aplicarea decretului s-a făcut în anii 1878—1879, după terminarea războiului, de către comisii județene formate din doi reprezentanți ai Comitetului permanent și din primarii comunelor în cuprinsul cărora se aflau moșiile destinate acestei împrumutări. Activitatea acestor comisii a fost dificilă datorită faptului că primăriile nu mai păstrau actele întocmite de comisiile de plasă cu privire la însurății.

Împrumutarea însurăților pe moșiile statului a provocat nemulțumiri și în rîndurile arendașilor și administratorilor acestor moșii. Ei au întreprins o campanie cu scopul de a forma o opinie de neîncredere în rîndul țăranilor. Au căutat să speculeze naivitatea unor țărani, afirmînd că lucrările întocmite de comisiile județene nu vor fi temeinice dacă nu vor avea consimțămîntul lor și că ei vor consimți numai

¹ Arh. St. Ploiești, Trib. Prahova, s. I., dos. 11/1887, nenumărat.

² Ibidem.

dacă fiecare sătean cu drept de împrăprietărire se va obliga să muncească fără plată un număr de pogoane de arătură și de zile cu vitele și cu mîinile. Aplicarea și definitivarea lucrărilor s-a făcut abia în 1879. Cu această ocazie, în județul Prahova au primit pămînt, conform legii, 644 de țărani; suprafața primită era da 2 587 ha și 6 956 m.p.¹.

În repetate rînduri, Ministerul de Război a intervenit pe lîngă Ministerul de Interne pentru a fi cuprinși în liste — dacă se încadrau în descripțiile legii — și țărani care se aflau în cadrele armatei în timpul desfășurării războiului.²

Și de data aceasta guvernul nu s-a ocupat de țărani omiși de pe liste în 1864 și nici de cei care primiseră suprafețe mai mici pe moșiile strîmte. Din numeroasele comune în care țărani au semnalat lipsa de pămînt în 1864, în urma aplicării art. 5 și 6 din această lege au primit pămînt numai 8 țărani din Puchenii, în suprafața de 28 ha și 672 m².

Dacă comparăm numărul celor care au primit pămînt potrivit acestui decret cu numărul țăranilor rămași fără pămînt din comunele județului după aplicarea legii din 1864, rezultă că și în urma aplicării decretului de împrăprietărire a însurăteților nu au fost satisfăcute cerințele multor țărani rămași fără locuri de hrană.

Protestele țăranilor rămași fără pămînt au determinat guvernele burghezo-moșierești să continue vînzarea pămîntului aparținînd statului. Vînzările s-au făcut lent, în proporție mică față de necesitățile țăranilor și la prețuri mari, achitate integral o dată cu aplicarea legilor pentru vînzarea bunurilor statului. Cu toate că statul dispunea de numeroase moșii, între 1881 și 1888 s-au vîndut țăranilor din județul Prahova foarte puține loturi. Numărul mic de loturi vîndute din proprietatea statului în această perioadă arată lipsa de preocupare față de țărani rămași fără pămînt în 1864 și trădează intențiile pe care le aveau moșierii de a intra ei și în posesia acestor moșii.

*

Materialul prezentat cu privire la aplicarea legii rurale din 14 august 1864 în comunele județului Prahova demonstrează că moșierii, în înțelegere cu autoritățile de stat, au exclus de la împrăprietărire numeroși țărani, acaparînd astfel mari întinderi din pămîntul muncit de foștii clăcași.

Dacă ținem seama de faptul că în iunie 1864 erau în județ, conform statisticii prefecturii, 26 184 de clăcași (6 815 cu patru boi, 9 413 cu doi boi și 9 956 de pâlmași)² și că au primit pămînt prin aplicarea legii rurale numai 25 016 (6 727 la categoria cu patru boi, 9 126 la categoria cu doi boi și 9 163 ca pâlmași)³ rezultă că 1 168 de țărani care presta-seră claca au rămas neîmprăprietăriți. Un număr de 1 298 de locuitori, considerați ca neclăcași, văduve sau „nevolnici“, au primit numai loc de casă și grădină, adică întinderi variînd între 10 și 12 prăjini.

¹ Leonida Goleșcu, *La loi rurale de 1864 et la statistique des paysans devenus propriétaires*, București, 1900, p. XIV.

² Arh. St. Buc., Min. Int., Div. rur. - com., dos. 2251/1864, f. 216 și 244.

³ Leonida Goleșcu, *op. cit.*, p. X și XIV.

Reforma agrară din 1864 a menținut și în județul Prahova marea proprietate moșierească, iar aplicarea ei a contribuit la întărirea latifundiilor și a relațiilor capitaliste în agricultură. Prin delimitarea suprafețelor, moșierii nu mai aveau obligația, ca mai înainte, să dea țăranilor o parte din pământ pentru a le asigura traiul. Țăranii, eliberați de sarcinile feudale în mod oficial, au căpătat libertate personală, însă au fost totodată „eliberați“ complet sau în mare măsură și de mijloacele de producție. Situația lor nu s-a modificat nici în urma aplicării art. 5 și 6 din legea agrară și nici în urma vânzărilor din moșiile statului.

Ținând seama că numeroase categorii de țărani au fost excluși prin lege de la împroprietărire, că 1 298 de familii au primit numai loc de casă și grădină, că 1 168 de foști clăcași au fost respinși de la împroprietărire, că țăranii împroprietăriți au primit mai puține pogoane decât li se cuvenea, rezultă că o dată cu reforma agrară s-a produs o masivă deposedare de pământ și că țăranii lipsiți de mijloace de producție au fost nevoiți a-și vinde forța de muncă, contribuind la lărgirea pieței interne și la intensificarea dezvoltării capitalismului.

Reforma agrară din 1864 a înlocuit proprietatea de tip feudal cu proprietatea de tip capitalist asupra pământului și a facilitat la sate dezvoltarea condițiilor de diferențiere social-economică a țăranimii. Legea rurală a stimulat și procesul acumulării primitive a capitalului, prin acumularea sumelor pe care le-au achitat țăranii pentru răscumpărarea clăcii.

O parte din sumele acestea au fost depuse la bănci sau au fost investite în întreprinderi industriale sau în inventar agricol, contribuind și ele la dezvoltarea capitalismului în agricultură și a industriei, în general, la dezvoltarea capitalismului din România.

PĂTRIOTISMUL LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

de GH. GEORGESCU-BUZĂU

Cu veacuri în urmă, poporul se acoperise de glorie, luptînd pentru apărarea patriei amenințată de colosul turcesc, iar apoi pentru redobîndirea independenței ce-i fusese răpită. Conducus în această grea luptă de domnitori plini de cutezanță și însuflețiți de aceeași iubire de patrie, ca Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Ioan Vodă și Mihai Viteazul, poporul a fost gata să se jertfească pentru patrie în acest trecut îndepărtat. Pentru că în secolele XIV—XVI țărănimea, care forma grosul poporului, era în marea ei majoritate liberă și stăpîină pe cea mai mare parte a întinsului patriei. În veacurile următoare însă, cînd feudalismul a atins apogeul, iar apoi a intrat în descompunere, boierimea, egoistă și din ce în ce mai nesățioasă, și-a extins domeniile, înghițînd aproape tot pămîntul țărănimii copleșite de greul dărilor și o dată cu aceasta transformîndu-i pe țărani în șerbi, adică răpîndu-le patria și libertatea. La această jefuire și ingenunchere, boierimea a avut concursul domnitorilor din ce în ce mai slabi, care astfel au pierdut sprijinul mării mase a țărănimii.

Fixînd în timp începutul acestei drame după legătura lui Mihai Viteazul, N. Bălcescu constată cu amar că de atunci „poporul se făcu cu totul nesimțitor la glasul domnului și al boierilor”¹. El dă explicația judicioasă că poporul „nu mai vru a se jertfi pentru o patrie unde nu i s-a lăsat drepturi și pentru o libertate de care el nu se poate bucura”².

În legătură cu această stare de amorțeală a sentimentului patriotic al poporului, Bălcescu discerne: „Pentru ce să se mai jertfească el (poporul) pentru libertate cînd nu se poate bucura de dînsa. cînd e și va rămînea rob? Pentru ce să mai apere o țeară unde n-are nici un drept, nici o palmă de pămînt, nici chiar libera dispoziție a muncii sale?”³.

În loc să se sprijine pe popor și să-l folosească în acțiunile pentru eliberarea patriei, domnitorii și boierii au căutat „razămul împărățiilor streine”⁴, pentru a-i ajuta să țină poporul sub asuprire și a-și asigura astfel exploatarea pe care o intensifică. Atunci cînd unii dintre domnitori sau boieri au inițiat vreo acțiune de eliberare a patriei, ei s-au văzut siliți

¹ N. Bălcescu, *Opere alese*, București, vol. I, E.S.P.L.A., 1960, p. 158.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 259.

⁴ *Ibidem*, p. 103.

„a cerșători ajutor strein“¹, adică ajutorul marilor puteri vecine. De aceea Bălcescu îi acuză : „Aristocrați, ei se uitau împrejurul lor, vedeau oameni corupți și degradați și strigau cu desperare : „Unde sînt acum vitejii lui Mircea, Vlad Țepeș, Radu de la Afumați și Mihai ?“ Ei nu priveau jos, prea jos, poporul care se țira la picioarele lor și se muncea ca să le hrănească lenea ; ei nu gîndeau că din acest popor au ieșit toți acei viteji, că el a mîntuit țeara într-atîtea rînduri și că ar mîntui-o încă, dacă ei, făcînd apel la dînsul, l-ar fi interesat la pricina țării și i-ar fi dat drepturi și o patrie a apăra“².

Încrezător în dragostea latentă de patrie a poporului, Bălcescu continuă acuzarea : „Ei nu știau ce poate face un popor, cît de mic, cînd își apără ale sale și cînd e aprins de o sfîntă și nobilă idee. Ei nu știau încă nici acestea că, chiar în sufletul acelor oameni umiliți de o lungă tiranie, orbi sau corupți, este un glas ascuns care le vorbește de adevăr, virtute... și care la trebuință îi preface în eroi“³.

Patria, ca și statul feudal, au început să constituie, așadar, pentru boieri un monopol menit să le asigure puterea și exploatarea. După ce turcii au instaurat domniile fanariote în Moldova și Țara Romînească (1711—1716), boierii au pozat în „patrioți“, dar „patriotismul“ lor s-a limitat numai la apărarea unor interese înguste împotriva concurenței ce le făceau boierii greci, nou veniți, de a împărți cu ei beneficiile pe care le storceau de la „patrie“. O excepție de la această constatare întîlnim în exemplul boierilor cronicari sau cărturari care au deplîns suferințele patriei, făcînd să pilpie în paginile lor primele licăriri ale ideii naționale, dublată de un cald patriotism. Dar și patriotismul lor a fost limitat numai la proteste împotriva dominațiilor străine, și îndeosebi împotriva dominației otomane, nu și a dominației de clasă a boierimii, deoarece erau exponenți ai intereselor acesteia.

Sfera patriotismului avea să fie lărgită, în sensul de a avea și un conținut social, de către burghezia în formare. Paralel a fost extinsă și noțiunea de patrie, în sensul de a cuprinde întregul popor și de a-l considera ca stăpîn al patriei.

Cuvîntul patrie este din ce în ce mai des repetat în timpul răscoalei din 1821 și în perioada revoluției din 1848 și a formării statului național.

Respingînd ideea de patrie în sensul de monopol al boierimii, Tudor Vladimirescu, exponent al burgheziei în formare, răspunde vornicului Nicolaie Văcărescu : „Ci pă semne dumneata pă norod, cu al cărora sînge s-au hrănit și s-au poleit tot neamul boieresc, îl socotești nimic și numai pă jăfuitori îi numești patrie... Dar cum nu socotiți dumneavoastră că patrie să cheamă poporul, iar nu tagma jăfuitorilor?“⁴.

El precizează : „Prea-cinstiți boieri, de sînteți dumneavoastră patrioți și părinți ai norodului, precum o ziceți, cea de slugă a mea socoteală este așa : că acum aveți dumneavoastră vreme a scăpa de hula

¹ N. Bălcescu, *op. cit.* p. 104.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. I, 1959, p. 258.

tuturor neamurilor și să vă faceți patrioți adevărați, iar nu vrăjmași ai patriei, precum ați fost pînă acum... să vă învoiți cu norodu la cererile ce fac..."¹, adică la satisfacerea revendicărilor poporului formulate în proclamația de la Padeș. El constată însă plin de revoltă că, dimpotrivă, „tagma jăfuiitorilor“, în loc să dea o astfel de dovadă de patriotism, „au pornit bătaie cu arme dă moarte asupra norodului“², chemînd și armata turcească să intervină pentru înăbușirea răscoalei și pentru „salvarea patriei“ în înțelesul pe care ei i-l dădeau. Boierii, pretinzînd cu același cinism de pînă atunci că ei sînt „niște adevărați patrioți“³, Tudor le răspunde sfidător că el este „un adevărat fiu al patriei“ și că de aceea norodul l-a luat să-i fie „chivernisitor pentru binele și folosul tuturor“⁴.

Foarte curînd după răscoală, un anonim, foarte probabil un element din rîndurile burgheziei în formare, face în același sens un aspru rechizitoriu boierimii într-un apel pentru „unirea blagorodnicilor“, adică a boierilor de un neam. Li se dă boierilor sfatul să fie și ei „supuși la pravilele și dreptățile patriei“ și să înceteze de a mai considera pe patrioți că „sînt datori a să aduce jărtvă trufiei, lăcomiei și desfătărilor lor“. Este exprimată și ideea că nu boierii constituie patria, căci „nu pot face blagorodnicii patrie, ci patria face pe blagorodnici“. Patria să nu mai fie restrînsă de boieri, ca pînă atunci, la clasa lor, ci să fie lărgită pentru a cuprinde și elemente noi, luînd ca model „blagorodiia cea adevărată ce să urmează și în Evropa“. Autorul face astfel aluzie la o nouă patrie, de tip burghez, și la primirea elementelor burgheziei în sînul acestei noi patrii ce trebuia să se închege și pe pămîntul nostru. Pentru că, se spune mai departe, „nu socotiți pă patrioții voștri de dobitoace! Au trecut vremea dobitociei! Acum fiii patriei au dobîndit simțiri“. Este de reținut apoi avertismentul ce se dă boierilor: „De aceea, dar, vă îndreptați, ca nu cumvași obida și deznădăjduirea neamului să nască alți Theodori!... căci în adevăr să știți că nu veți mai fi!“⁵

Dar, după cum se știe, boierimea nu s-a trezit la realitate, ci și-a continuat dominația și și-a consolidat-o, de astă dată sub scutul domnitorilor „pămînteni“, reinstaurați în 1822. Patria de tip boieresc a devenit din ce în ce mai apăsătoare pentru popor. De aceea a trebuit să se nască „alți Theodori“, hotărîți să lupte împreună cu poporul pentru a pune capăt acestei patrii vitrege, care dănuia de veacuri paralel cu orînduirea feudală. Este pleiada elementelor tinere, înaintate din rîndurile burgheziei, alături de care au trecut și unii fii de boieri, influențați de ideile egalitare ale revoluției franceze. Unii dintre reprezentanții acestei generații s-au angajat în luptă prin scrisul lor, activînd pe plan ideologic, alții s-au avîntat fățiș pe cale revoluționară, iar cîțiva dintre ei au

¹ Doc. priv. ist. Rom. Răsc. din 1821. vol. I, p. 230.

² *Ibidem*, p. 229.

³ *Ibidem*, p. 213.

⁴ *Ibidem*, p. 229.

⁵ Emil Vîrtosu, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932, p. 161—164.

împletit cele două căi de luptă, după cum au împletit și lupta pentru libertate socială, pentru democrație, cu lupta pentru libertate națională.

N. Bălcescu în Muntenia și Mihail Kogălniceanu în Moldova sînt cele două exemple mai reprezentative din ultima categorie. În timp însă ce Bălcescu a activat în sens democrat-revoluționar, propagînd revoluția drept cale de urmat de către popor pentru înfăptuirea revendicărilor sale, ceea ce îl ridică pe un plan superior, Kogălniceanu a activat în sens democrat-liberal, preconizînd calea legală a reformelor de sus în jos pentru satisfacerea năzuințelor poporului. El a rămas însă pînă la sfîrșitul vieții sale de 75 de ani un liberal consecvent, spre deosebire de marea majoritate a liberalilor, care au trădat chiar democrația de tip burghez căzînd la tranzacție cu moșierimea și oprîmînd poporul împreună.

Dar dacă cei doi luptători se deosebesc prin alegerea mijloacelor de acțiune, ei se aseamănă prin urmărirea aceluiași mari scopuri: înlăturarea orînduirii feudale și înlocuirea ei prin orînduirea capitalistă, Unirea Principatelor, iar apoi obținerea independenței Romîniei.

Activitatea desfășurată de ei încă din fragedă tinerețe pentru atîngerea acestor mari țeluri, activitate care lui Bălcescu i-a fost întreruptă de moarte la vîrsta de numai 33 de ani, prezintă și o altă notă comună: amîndoi au dat dovadă de un înalt patriotism.

Patriotismul lui Kogălniceanu izvorăște, pe de o parte, din cunoașterea trecutului de luptă al poporului din epoca de vitejie dintre secolele XIV-XVI și apoi a trecutului întunecos din epoca de decădere care a urmat, iar pe de altă parte din revolta ce i-a stîrnit prezentul atît prin nedreptățile sociale accentuate, cît și prin amortîirea sentimentului patriotic al poporului. Dacă pînă atunci boierimea nu fusese interesată să redeștepte în popor acest sentiment, acum burghezia, în rîndurile căreia Kogălniceanu, deși fiu de boier, se înregimentează, simțea această necesitate. Astfel se putea crea acea forță capabilă să ducă lupta de eliberare națională de care era condiționată dezvoltarea economică normală a celor două Principate, firește întii de toate spre profitul burgheziei.

În acest scop, Kogălniceanu, ca și Bălcescu, au înțeles însă că ideea de patrie, dublată de ideea națională, nu puteau prinde în popor decît cointeresîndu-l, și anume dîndu-i „drepturi și o patrie a apăra“, cum se exprimă amîndoi. Nu se putea porni lupta pentru dezrobire din afară cu un popor înrobît înăuntru și dezmoștenit de bunurile patriei. De aceea reforma emancipării clăcașilor și a împroprietăririi lor a stat în centrul programului de luptă al amîndorura din 1848 și de după aceea.

Kogălniceanu, ca și Bălcescu, a făcut din studiul istoriei poporului un minunat instrument pentru trezirea sentimentului patriotic. El mărturisește cu îndreptățită mîndrie că încă din 1833, cînd era în vîrstă de numai 16 ani, a început să cerceteze cronicile. Rezultatul cercetărilor sale istorice a fost concretizat curînd după aceea (1837), publicînd în limba franceză la Berlin, unde se afla la studii, primul volum din *Istoria Valahiei, Moldovei și a valahilor de peste Dunăre* și care cuprinde istoria

Țării Românești pînă la 1792¹. În prefața lucrării, Kogălniceanu își arată indignarea că moldo-valahii sînt încă priviți ca „un popor sălbatic, nătîng și nedemn de libertate”², pe cînd ei „au virtuți ce cu greu s-ar afla la un alt popor”, iar „viciile lor nu-s decît trista consecință a relei guvernări la care au fost supuși pînă acum”³.

El a scris această istorie atît pentru a face Principatele Romîne cunoscute străinătății, care avea noțiuni vagi și deformate despre poporul nostru, cît și „pentru patria mé”, cum scrie el. Atașat de popor, tînărul istoric, carea avea numai 20 de ani, își propune, pentru prima oară în istoriografia noastră, să lărgească sfera istoriei patriei, care pînă atunci fusese limitată numai la „biografia voievozilor”. „Am încercat să fac cunoscute de asemenea instituțiile, administrația, moravurile, în sfîrșit viața moldovalahilor, ceea ce mi-a fost destul de greu, din cauza lipsei documentelor”, arată el⁴. Reluînd această idee în lecția de deschidere a cursului de istorie națională, ținută în noiembrie 1843, el va fi mai explicit. „Pînă acum, toti acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografia domnilor, *nepomenind nimică de popor, izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără care stăpînitorii n-ar fi nimică*. Mă voi sili să mă feresc de această greșală de căpetenie, ci, pe lîngă istoria politică..., voi căuta a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale, asupra obiceiurilor, prejudețelor [prejudecăților], culturii, negoțului și literaturii vechilor romîni”, precizează de astă dată tînărul istoric⁵. El își propunea deci să introducă poporul în sfera istoriei și să scoată în relief rolul ce i se cuvenea. Curînd după aceea Bălcescu va adopta aceeași concepție asupra sferei istoriei patriei, depășindu-l însă pe Kogălniceanu în ceea ce privește realizarea ideii.

În paginile istoriei sale, Kogălniceanu acuză boierimea din secolul al XVIII-lea pentru că a trădat cauza patriei. „Pierzînd iubirea de patrie și de independență — scrie el —, boierii nu se gîndeau decît la bogăția și interesele lor particulare; luînd ca exemplu pe fanarioți, ei se uniră cu aceștia pentru a jefui Valahia... ca și cînd nu mai era patria lor”⁶. Acuzația privea indirect și boierimea din vremea sa.

În „Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională”, tînărul profesor Mihai Kogălniceanu spune că s-ar simți „norocit” dacă ar putea dezvolta mai mult în inima auditorilor săi „interesul pentru istoria patriei”, că s-ar mîndri dacă ar spori în ei „iubirea către patrie”, pentru că astfel ar contribui și el „la păstrarea naționalității”⁷.

Subliniind importanța istoriei universale, Kogălniceanu pune totuși mai presus de aceasta importanța istoriei patriei, spunînd: „Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare,

¹ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, ediția critică adnotată, cu o introducere și note de Andrei Oțetea, București, t. I, 1946, p. 43—534.

² *Ibidem*, p. 49 (trad. ns.).

³ *Ibidem*, p. 50 (trad. ns.).

⁴ *Ibidem*, (trad. ns.).

⁵ *Ibidem*, p. 648 (subl. ns.).

⁶ *Ibidem*, p. 511—512.

⁷ *Ibidem*, p. 640.

lui Mihai Viteazul ; dar, domnilor mei, și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cezar ; aceștia sînt eroii lumii, în loc că cei dintii sînt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile și izbînzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acelea de la Maraton și Salamina, pentru că sînt cîștigate de către romîni“¹.

Tot atît de înălțător, el admiră localitățile istorice din țara noastră : „Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice. Suceava și Tirgoviște sînt pentru mine mai mult decît Sparta și Atena ; Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru romîn are mai mult preț decît Corintul“².

Căzînd în admirație în fața istoriei patriei noastre, Kogălniceanu nu alunecă pe panta exaltării, care denaturează printr-un patriotism exagerat, adevărul istoric. Dimpotrivă, el anticipează că va corecta astfel de deformări tendențioase ale istoriei patriei. Chiar în acest „Cuvînt“ Kogălniceanu respinge exagerarea noilor adepți ai școlii latiniste, care se voiau „romani“ cu orice chip.

„În mine — spune el — veți găsi un romîn, însă niciodată pînă acolo ca să contribuez la sporirea romanomaniei, adică mania de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia“. Numele lui Petru Maior este pentru el un nume „de fericită aducere-aminte“, căci prin cartea sa *Despre începutul romînilor în Dacia*, publicată în 1812, acesta „a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac, și lui îi sîntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii ale vechii Dacii“³.

Aceeași admirație poartă și celorlalți doi reprezentanți ai școlii latiniste, Samuil Micu și George Șincai, pentru „neprețuitele“ lor opere și pentru că viața lor „n-a fost decît o lungă luptă și o întregă jertfă pentru patrie“⁴. Kogălniceanu constată însă că, pe de altă parte, Petru Maior „a avut și nevinovata nenorocire să producă o școală destul de numeroasă de romani noi, cari, fără a-și sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupra-le-și cînd strigă că se trag din romani, că sînt romani și, prin urmare, cel întii popor din lume“⁵.

În loc de a se mîndri cu victoriile romanilor, Kogălniceanu evocă eroismul dacilor și al lui Decebal, care, nevoind să-și vadă patria supusă de către romani, „își dă singur moartea și scapă de a figura în triumful lui Traian“⁶. Și Bălcescu, în prefața la *Cîntarea Romîniei* a lui Alecu Russo, își exprimă același punct de vedere patriotic, făcînd autorului

¹ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, I. p. 639.

² *Ibidem*, p. 639—640.

³ *Ibidem*, p. 646.

⁴ *Ibidem*, p. 645.

⁵ *Ibidem*, p. 646.

⁶ *Ibidem*, p. 643 (probabil trofeul lui Traian).

poemului, altminteri minunat, mustrarea că a căzut în extaz în fața cuceritorului roman al Daciei și a civilizației romane introduse aici, fără să observe că pentru daci aceasta „avu și ea durerile sale“¹.

În acest „Cuvînt“, Kogălniceanu face și o periodizare a istoriei patriei, împărțind-o în *istoria veche*, *istoria de mijloc* și *istoria nouă*². În cadrul celei din urmă, care începe de la instaurarea domnitorilor fanarioți și continuă în vremea sa, el reia vechea teză că în această perioadă, caracterizată ca „veacul cel mai cumplit care vreodată au apăsât țările noastre“, patriotismul a dispărut. Kogălniceanu face vinovată pentru acest declin boierimea, care, „sprijinită de Poartă și de cler, ține poporul în lanțuri“, iar „driturile țerii care din care se silește să vîndă cu mai mic preț și mai de grabă“³.

În încheierea acestui „Cuvînt“, care reflectă patriotismul său constructiv, Kogălniceanu mai nădăjduiește că prin lecțiile sale va putea deștepta „un duh de unire mai deaproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie“. El considera ca patrie „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește“, și anume teritoriul vechii Dacii⁴.

Numai că guvernul lui Mihai Vodă Sturza desărcină din post pe tînărul profesor. Clasa dominantă se teme de un curs în care propunătorul anticipase nu numai că va face prezent poporul cu suferințele sale, îndurate timp de veacuri de pe urma ei și a asupritorilor din afară, ci și că-l va concepe ca un „strașnic tribunal“ în fața căruia o va judeca fără cruțare⁵.

Publicarea *Letopiseșelor Țării Moldovei* în anii 1845—1852, ca și reeditarea lor în 1872, a fost inițiată de Kogălniceanu atît pentru a contribui la „dezvoltarea patriotismului“, cît și pentru a ajuta la scrierea unei „istorii naționale“⁶.

*

Activitatea literară paralelă a lui M. Kogălniceanu din acești ani ai tinereții sale oglindește aceeași preocupare patriotică. Referindu-se la momentul întoarcerii sale în țară de la studiile urmate la Berlin pînă în 1838, el scrie : „Cînd veneam de la universitate, capul îmi era plin de planuri, unele mai bune decît altele : vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii“.

În schițele literare publicate, tînărul Kogălniceanu a dat curs acestor planuri. În „Soirées dansantes“ (1839), în „Nou chip de a face curte“ (1840) și în „Iluzii pierdute“ (1841), el critică cu asprime moravurile decadente ale boierimii, ca și ale societății „alese“ în general. Lipsa de

¹ N. Bălcescu, *Opere*, ediție critică adnotată de G. Zane, tom. I, partea a II-a, București, 1940. p. 111.

² Mihail Kogălniceanu, *Opere*, ediție critică. de Andrei Oțetea, p. 648—652.

³ *Ibidem*, p. 651.

⁴ *Ibidem*, p. 652—653.

⁵ *Ibidem*, p. 636.

⁶ *Ibidem*, p. 671—677 și p. 679—693

patriotism și cosmopolitismul acestei societăți, suferind îndeosebi de francezomanie, constituie ținta permanentă a biciuirii sale. În schița autobiografică „Iluzii pierdute“, de exemplu, Kogălniceanu constată că e inutil să mai vorbească „înaltei nobleți“ despre cinste și iubirea de patrie, ajungînd la concluzia : „ca și cînd dumneavoastră ați avea ceva a face cu cinstea și cu patria“¹.

Revista „Dacia literară“, pe care o scoate în 1840, va fi, anunță el, o foaie care „s-ar indeletnici numai cu literatura națională“; va fi „o foaie romînească“; va fi „un repertoriu general al literaturii romînești, în carele, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său“². Prin aceasta, el urmărea în același timp ca romînii „să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți“³, care să contribuie la trezirea ideii unirii țarilor romîne. Chiar și titlul revistei, „Dacia literară“, fusese ales pentru a înmănușea simbolic toate provinciile romînești. El explică de ce se simțea nevoia unei literaturi originale romînești : „Dorul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că cmoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covîrșitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărți în limba romînească. Dar ce folos ! că sînt numai traducții din alte limbi și încă și acele de-ar fi bune. Traducțiile nu fac o literatură. Noi vom prigoni cît vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi“⁴.

Ca izvor de inspirație a literaturii noastre originale, Kogălniceanu recomandă faptele eroice de care abundă istoria noastră, frumusețile patriei, care sînt destul de numeroase, obiceiurile atît de pitorești ale poporului⁵.

El reia aceste teze numaidecît după aceea, în introducerea la jurnalul de călătorie al lui Anatol Denidoff, diplomat și cercetător rus care a trecut prin țările noastre în 1837, cu prilejul unei călătorii de studii întreprinsă de-a lungul Dunării și în sudul Rusiei⁶. Fragmente din acest jurnal, scris în limba franceză, au fost traduse de Kogălniceanu și publicate în „Dacia literară“ (1840), căci, precizează el, „n-am înțeles că vom trece sub tăcere și acele scrieri streine care se ating de noi“⁷.

El repetă aici strigătul său de alarmă în fața primejdiei xenomaniei care amenință cu pieirea societatea romînească a vremii, în general, și literatura, în special. „O abnegație de naționalitate domnește obștește și în toate. Numai cele străine sînt bune, frumoase și plăcute. Cele vechi, cele strămoșești, cele pămîntești sînt toate abuzuri, catahrisuri, obiceiuri varvare“, se indignază Kogălniceanu⁸.

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simonescu, București, E.S.P.L.A., 1955, vol. I, p. 97.

² *Ibidem*, p. 163.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 164.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 167—177.

⁷ *Ibidem*, p. 170.

⁸ *Ibidem*, p. 172.

El acuză boierimea pentru această xenomanie, constatînd că „boierii noștri... nu mai au pretenția de a fi romîni“¹ și manifestă cu cinism o „abnegație de orice este național, de orice este romîn“².

Fără ca să cadă în xenofobie, Kogălniceanu înfierează xenomania, pentru că „ne-a stricat sistema națională, sistema politică, sistema morală“, iar acum, adaugă el, „ne amenință spre pieire și sistema literară, care, slabă, tînără, de-abia începe a se ivi și pe la noi“³.

Arătîndu-și admirația pentru unii boieri din trecut cum au fost cronicarii, care și-au adus contribuția lor la începutul culturii romînești și „au așezat temelia literaturii noastre“, Kogălniceanu protestează împotriva „evgheniștilor“ din vremea sa, întrebînd: „Care este evghenistul ce ar catadicsi să se îndeletnicească cu literatura nației sale: care este măcar acela ce ar ceti o gazetă sau o scriere romînească? Mulți au biblioteci de două trii mii de tomuri, dar într-însele nu se găsește măcar o carte scrisă în limba patriei“⁴.

Și limba romînească este disprețuită, căci toți evgheniștii noștri știu franțozește și unii și nemțește“, adică dau întîietate limbilor străine⁵. La fel își pervertesc și progeniturile, căci „îndată ce copiii lor încep a gingăvi două-trii cuvinte, numai, numai să aibă ceva mijloace, îi pun îndată la pansion ca să învețe franțozește. Pentru romînește n-au trebuință; vor învăța-o de la țigani“⁶, adică de la robii și roabele ce aveau în stăpînire și-i foloseau în casă ca bucătari, doici etc.

Kogălniceanu deplînge aici și un alt impas al dezvoltării literaturii originale, și anume dificultățile materiale de care se loveau atunci aceste publicații, ca o consecință a preferinței unor astfel de cititori pentru traducerile de romane străine. Numărul „prenumerațiilor“, al abonațiilor la publicațiile originale, nu trecea de „întîia sută“. „Urechile publicului sînt surde pentru producțiile literare ieșite din pămîntul său“, constată Kogălniceanu dezamăgit⁷. În astfel de condiții vitrege, și anume lipsită de sprijinul publicului, ca și al statului, dificultate care avea să dăinuiască pînă la instaurarea regimului democrat-popular în țara noastră, trebuia să înmugurească literatura noastră originală.

Cu toate scăderile inerente aceluî început, această literatură era prețuită de Kogălniceanu, căci, scria el, „poate să le deie [evgheniștilor] idee de faptele strămoșilor lor, de obiceiurile țării, de gustul, de duhul național“⁸. El îi întrebă pe cei cuprinși de apatie față de literatura „nației lor“: „Poate că socotesc că literatura noastră n-are nimică vred-

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, vol. I., p. 172.

² *Ibidem*, p. 173.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 173—174.

⁵ *Ibidem*, p. 174.

⁶ *Ibidem*, p. 175.

⁷ *Ibidem*, p. 176.

⁸ *Ibidem*, p. 174.

nic de însemnat“ ? Și le răspunde plin de optimism: „Se înșală ; deși puțin, dar tot era îndestul ca să răsplătească pre acel ce și-ar jărfti o parte a vremii sale întru cultivarea ei. Și chiar de n-ar avea încă nimic bun, tot ar trebui s-o ocrotească ca să [se] producă măcar în viitor“. El este convins că „geniul se află în toate națiile și în tot pământul“ și că „are trebuință numai de slobozenie, ocrotire și prilejuri ca să se arate. De datoria celor mari este ca să i se deie aceste“¹.

Atent la condițiile necesare pentru dezvoltarea poporului, Kogălniceanu declară în aceeași ordine de idei : „Poporul are nevoie de două feluri de trebuințe : trebuințele fizice și trebuințele intelectuale. Un popor în care trebuințele intelectuale se dezvoltă (în sensul că se exteriorizează, se valorifică — Gh.G-B) se face o nație mare ; dimpotrivă, acela la care aceste trebuințe se înădușesc se face o nație brută, se îndobitoceste și se întoarce la starea sa cea sălbatică“. Apoi el exclamă : „Ferice de acela care înlesnește dezvoltarea inteligenței ! Vai de acela ce omoară duhul unei nații“². Este o exclamație care constituie o aluzie la adresa domnitorului Mihail Sturza și a clasei conducătoare a Moldovei.

Kogălniceanu este însă și împotriva poeziei anacreontice, inspirată din „mitologia părăginită“, cum îi spune el, recomandând poeților moldoveni care se îndeletniceau cu traduceri proaste sau cu imitații ale acestui gen să se inspire din realitățile patriei, fie din trecut, fie din prezent³. Lui Alexandru Hrisoverghi, care altminteri a fost un poet minor, îi poartă admirație, de exemplu, pentru poezia sa *Oda ruinelor cetății Neamțu*, în care acesta și-a ridicat glasul de protest împotriva nesăbuiinței locuitorilor din Tirgu-Neamț, care au scos și cărat piatra din zidurile vechii cetăți a lui Ștefan cel Mare ca să-și facă locuințe din ea. Astfel Kogălniceanu își îndreaptă glasul său de protest împotriva lipsei de respect, „ce tot omul trebuie să aibă pentru antichitățile patriei“⁴. Poeților moldoveni le dă ca exemplu poezia patriotică din Țara Românească, unde s-a dezvoltat mai mult, „avea mai multă vervă și începuse a se îndrepta după gustul național“, datorită unor poeți ca Văcăreștii, Eliad, Cîrlova și Grigore Alexandrescu, ale căror nume sînt evocate de Kogălniceanu cu multă căldură⁵.

În 1844, în programul revistei „Propășirea. Foaie științifică și literară“, din al cărei titlu cenzura avea să suprimă primul cuvînt, considerîndu-l subversiv, Kogălniceanu repetă vechea sa preocupare pentru dezvoltarea literaturii originale românești. El declară și de astă dată ca dăunătoare traducerile din „literatura ușoară a francezilor și germanilor“ sau acele „traducții de articole ușoare și de anecdote franțuzești și nemțești“ care invadaseră Principatele⁶. Această izgonire se referă însă la acea literatură străină care nu prezintă „nici un interes pozitiv pentru

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, vol. I, p. 174.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 186—187.

⁴ *Ibidem*, p. 185—186.

⁵ *Ibidem*, p. 187.

⁶ *Ibidem*, p. 195.

noi“ și care deci nu ar îmbogăți literatura română¹. Kogălniceanu a încurajat traducerea unor opere de valoare, cu conținut realist și critic, fiind el însuși traducător al unor mici narațiuni satirice și descrieri ale moravurilor societății contemporane.

N-avea să se bucure nici „Propășirea“ de o viață mai lungă, fiind suprimată de cenzură după numărul din 22 octombrie 1844 pentru niște simple „pretexte“.

În prefața la *Letopisește* (1852), Kogălniceanu susține din nou dezvoltarea literaturii naționale, scriind: „Artele și literatura, expresiile inteligenței, n-au speranță de viață decât acolo unde ele își trag origina din însăși tulpina popoarelor. Altminteri ele nu sînt decât niște plante exotice pe care cel dintîi vînt ori le îngheață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională, trebuie ca ele să fie legate cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într-un cuvînt cu istoria noastră“².

Cangrena cosmopolitismului s-a prelungit însă, stînjinind dezvoltarea literaturii noastre naționale. De aceea Kogălniceanu reia acțiunea sa patriotică împotriva cosmopolitismului în paginile ziarului „Steaua Dunării“ (1855), al cărui obiectiv principal era propagarea Unirii Principatelor.

Constatînd slabul progres al literaturii romînești originale și voloroase, Kogălniceanu își exprimă din nou, cu mai multă vigoare, dezamăgirea provocată de această situație, în programul ziarului „Steaua Dunării“. Ca și mai înainte și ca și V. Alecsandri în revista sa „Romînia literară“, Kogălniceanu crede că „literatura romînească trebuie să se adape la izvoarele naționalității, adică [din] istoria, moravurile și credințele țării noastre³. Revoltat de calea greșită pe care i-o imprimaseră unii din scriitorii contemporani, el declară: „Vom combate, dar, din toate puterile noastre direcția falsă ce o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a o da limbii și literaturii... Precum în politică nu sîntem pentru utopii, așa și în literatură nu sîntem nici pentru pedantism, nici pentru șarlata-nism, sîntem pentru adevăratul progres. Urîm confuziile babilonice, urîm ignoranța și mediocritatea ascunse sub cuvinte răsunătoare, dar seci de simț; socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, națională, însușită de a ne forma mintea și inima, o literatură de care să ne putem făli și înaintea străinilor. Aceasta nu ne va da-o pacotila [marfă de proastă calitate] de versuri fără poezie, de romane traduse și de tratate anabaptisto-limbistice, a celor mai mulți din scriitorii noștri de astăzi“⁴.

Cu discernămintul care l-a caracterizat, Kogălniceanu adaugă cu privire la începătorii tineri în ale literaturii: „Nimene mai mult decât noi nu prețuiește meritele legiuit cîștigate în literatura romînească; cu o vie bucurie vom aplauda orice talent nou ivit... Vom face ades partea juneței și a neexperienței. Dar vom păși hotărîtor în contra tuturor

¹ M K o g ă l n i c e a n u, *Scrieri alese* p. 196.

² I d e m, *Opere*, ediție critică... de Andrei Oțetea, p. 674.

³ I d e m, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simonescu vol. II. p. 100.

⁴ *Ibidem*, p. 100—101.

semizeilor, pătrimilor și optimilor de zei, carii fără nici un titlu, fără nici o capacitate, din autoritatea lor privată s-au constituit succesorii muzelor, năvălind Olimpul și Parnasul. De interesul public, de datoria noastră va fi de a-i combate și de a-i răsturna din pozițiile uzurpate... Și drept arme în această luptă nu ne vom servi decât de însuși [sic] scrierile lor“¹.

Tot în acest program, Kogălniceanu e preocupat să înceapă o critică organizată și pentru apărarea limbii românești, care, constată el cu aceeași mîhnire, „este răstignită pe fel de fel de cruci, stropită prin fel de fel de sisteme, întunecată prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decât altele“².

Nu înțelege aceasta rigid, căci precizează : „Sîntem pentru dezvoltarea limbii ; aceasta este o convicție a juneții noastre ; cu optsprezece ani mai înainte am scris despre regularea și purificarea ei“, încheie Kogălniceanu³, referindu-se la lucrarea sa *Limba și literatura romînă sau valahă*, scrisă în limba germană și tipărită la Berlin în 1837.

Aceeași poziție patriotică are Kogălniceanu și față de promovarea și dezvoltarea teatrului național. În 1840 constată că spectatorii Iașului sînt nelipsiți de la reprezentațiile franceze, în timp ce la reprezentațiile românești nu se vede nici unul⁴.

După cum s-a mai văzut, Kogălniceanu n-a făcut numai teorie asupra patriotismului în literatură, ci el însuși a aplicat această teorie în primele sale schițe literare. Cea mai elocventă aplicare de acest fel o constituie însă fragmentul său de roman intitulat *Tainele inimii*, scris de el în 1850 și rămas pînă încoace tîrziu inedit.

El pune pe unul dintre eroii pozitivi ai romanului, „domnu Stihescu“, să exprime punctul său de vedere despre patriotism. Iata cum grăiește acesta și deci însuși Kogălniceanu :

„Nu credeți însă... că urăsc tot ce este străin. Nu. că chiar dacă sînt prost, nu sînt neghiob. Dar urăsc tot ce nu se cuvine țării noastre, toate acele parascovenii și bazaconii pre care voi le luați de la străini cu ochii închiși. Știu că europcii au multe lucruri bune ; știu asemenea că romînii nu sînt desăvirșiți și că, prin urmare, ei au toată dreptatea de a se împrumuta de la cei dintii, dar socot că le-am putea lua altceva decât straiele, butcele și luxul desfrînat, care vă pregătește un viitor de ticăloșie“.

Așa le răspunde acesta celor care se credeau „nici mai mult, nici mai puțin decât franțujii Răsăritului“⁵.

„Ce aduceți, în adevăr, din țări străine, voi europcii cei noi ? Straie de Paris, lornete în nas, datorii în pungă, și [iar] în adevărate cunoștințe și în folositoare aflări, tufă !“, completează Stihescu⁶. El face muștrare unuia dintre cei ce se considerau „floarea țării“, despre care era con-

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, vol. II., p. 101.

² *Ibidem*, p. 100.

³ *Ibidem*, p. 100—101.

⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 165—166.

⁵ *Ibidem*, p. 144.

⁶ *Ibidem*, p. 145.

vins că „tare mi-ii teamă că n-a să aducă vreodată rod“. „Bunăoară tu, vere Leșescule, care ai vînturat opt ani de zile toată Europa civilizată, mult mai bine ai fi făcut dacă ai fi adus vreun plug bun, vreun soi de moară care să facă mai curată făina, vreo născocire de a îmbunătăți sămînța grîului și soiul vitelor, adevăratele noastre bogății. În loc de aceste, ți-ai adus o marcă de conte, cînd știi că tatăl tău n-a fost nici ducă [duce], nici baron, decît ce era mai bine, un cinstit și vrednic boier moldovean“¹.

Ar fi fost recomandabil, îl mai muștră el, să fie atent la înființarea drumului de fier, „pe care și oamenii, și mărfurile merg, fiind trași de aburi de foc în loc de cai“, precum și la alte noutăți ca vapoarele. „Ian, de ieste noutăți adă-ne, vere! Atuncea podvozele [transporturile] ar fi mai ieftine, grîul s-ar vinde mai lesne și atuncea și țara noastră ar însemna mai mult“, opinează Stihescu pe bună dreptate, încheind indignat: „Cu straiete dișențate și cu mințile și mai dișențate, duceți-vă la dracu, tu și cu toți coconașii ce-ți seamănă!“².

Această convorbire servește autorului pentru a interveni apoi el direct și a face, „o mică digresie“, edificatoare pentru a defini punctul său de vedere în această privință.

Kogălniceanu declară: „Niciodată n-am fost contrar ideilor civilizației străine. Din potrivă, crescut și trăit o mare parte a tinerețelor mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost și sînt de ideea că, în secolul al XIX-lea, nu este iertat nici unei nații de a se închide înaintea înrîuririlor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini... Propășirea este mai puternică decît prejudețile [prejudecățile] popoarelor și nu este zid destul de înalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Romîinii, prin poziția geografică, politică, morală și etnografică, sînt datori mai mult decît orîșicare altă nație de a nu rămîne străini la tot ce face gloria și puterea secolului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decît prin civilizație, adică prin îmbunătățirea intelectuală și materială a țării lor. Din nenorocire însă noi n-am vrut a înțelege în dreptul simț puterea acestui cuvînt și, cum mă tem, luînd un drum strîmb, avem să ajungem la calea rătăcită. Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general“³.

Observînd însă miopia de care contemporanii sufereau din acest punct de vedere, Kogălniceanu discerna: „Noi însă, în pretenție de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pămîntesc și n-am păstrat decît abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă a unei rău-înțelese și mincinoase civilizații. Așa, predicînd ura a tot ce este pămîntesc, am împrumutat de la străini numai superficialități, haina din afară, litera, iar nu spiritul, sau, spre a vorbi după stilul vechi, slova, iar nu duhul. Prin aceasta

¹ M. Kogălniceanu, *Scriseri alese*, vol. I, p. 145.

² *Ibidem*, p. 145—146.

³ *Ibidem*, p. 146.

am rupt cu trecutul nostru și n-avem nimică pregătit pentru viitor decît corupția năravurilor“¹.

Concluzia la care Kogălniceanu ajunge este că „adevărata civilizație este aceea care o tragem din sinul nostru, reformînd și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față“².

O astfel de cale, constată el, au urmat „chiar națiile care se află în capul luminilor“, ca Franța, Anglia, Germania și Rusia Ecaterinei a II-a, în timp ce „noi am socotit că, lepădînd tot și împrumutînd tot, am face mai bine și am merge mai departe“. „Ce am isprăvit?“ se întrebă el. Și răspunde: „Am adus în țara noastră plante străine, nepotrivite cu clima și pămîntul nostru și care nu ne vor da niciodată roduri coapte, în loc de a ne mărgini a curăți și a vultui [altoi] plantele înrădăcinate de sute de ani în țara noastră. Așa am schimbat abuzurile pămîntești cu abuzurile străine. Am luat luxul, corupția și formele exterioare a Europei, dar nu și ideile de dreptate și deopotrivă îndrituire, bunăstarea materială și descoperirile geniului, care astăzi fac fala secolului“³.

Rezultatul acestei miopii este descris de Kogălniceanu în următorul tablou sumbru: „Ne pretindem nație civilizată și avem robi, civilizația noastră se mărginește în lux, în mărfurile europene, care ne exportează toată bogăția, în caritele și juvaerele femeilor noastre și în cunoștința superficială a unei sau două limbi străine care ne dau înlesnire de a înțelege romanele doamnei Sand și vodevilele domnului Scribe. Propășirea noastră intelectuală se mărginește în șasesprezece școli publice! Iar bunăstarea materială este închisă între pereții poleiți a cîteva palaturi boierești... Țăranul trăitor în vizunii, căci numai case nu le putem zice, îmbrăcat cu zdrențe și ingenuncheat, este tot așa ca și cînd era silit de a fugi înaintea hunilor și tătarilor. Orașele noastre sînt numai niște sate mari. N-avem drumuri, n-avem canaluri, produsele noastre putrezesc pe loc, comorile noastre minerale zac necunoscute în vinele pămîntului. În mijlocul celor mai mari bogății, cu pămîntul cel mai roditor, cu apele cele mai vii, cu pădurile cele mai frumoase, sîntem săraci“, întregește Kogălniceanu acest tablou al stării de înapoiere a celor două țări romine din 1850⁴. Încheierea sa se referă întii de toate la starea jalnică a țărănimii, menținută încă în cătușele feudalismului și pe care și Bălcescu o compătimentește în același an în pasajul acela impresionant cu care începe lucrarea sa „*Reforma socială la romini (Question économique...)*“.

Același inflăcărat patriotism străbate și întreaga activitate politică a lui Mihail Kogălniceanu, care începe în jurul anului 1848 și se prelungeste timp de peste patru decenii.

Vibrațiile acestui patriotism însoțesc lupta sa pentru democrație, contopindu-se cu aceasta.

¹ M. Kogălniceanu, *Scriseri alese*, vol. I, p. 147.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 147—148.

⁴ *Ibidem*, p. 148—149.

Încă din 1837, Kogălniceanu exprimă astfel această contopire într-o scrisoare din Berlin către surorile sale : „Adevărata civilizație constă în iubirea patriei și a aproapelui, în respectul legilor, în desființarea sclaviei, care dăinuiește încă în țara noastră, spre rușinea noastră, în egalitatea persoanelor, fără deosebire de rang și de naștere“¹.

În *Dorințele partidei naționale în Moldova*, redactată la Cernăuți după eșuarea mișcării din 1848 de la Iași, Kogălniceanu a înscris, printre celelalte reforme burghezo-democratice, și desființarea boierescului (clăcii) și împrumietărirea clăcașilor. El argumentează : „Numai o țară ce are mulți proprietari (adică țărani proprietari) e tare, căci numai acolo unde este răspîndită iubirea pămîntului este răspîndit[ă] și iubirea patriei. Astăzi însă pentru ce țăranul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie unde el n-are nici un drept, ci numai îndatoriri și sarcine?“². În condițiile istorice respective, această reformă se impunea întii de toate pentru a se trece la orînduirea capitalistă.

După cum se știe, Adunarea ad-hoc a Moldovei din 1857, spre deosebire de cea a Munteniei, a trecut și la unele deziderate de reforme interne pe lîngă cele așa-numite „fundamentale“ ,între care era Unirea Principatelor. Această bază mai largă de reforme s-a datorat prezenței acolo a cîtorva elemente mai progresiste, și îndeosebi lui Mihail Kogălniceanu. Explicînd mai tîrziu de ce Adunarea ad-hoc de la Iași nu s-a oprit numai la „reforme fundamentale“, Kogălniceanu arată că a vrut să facă „din patria noastră un stat european, o societate europeană și democratică“ sau a vrut „a ne europeaniza patria“³.

Atunci cînd, spre consternarea marii majorități a Adunării ad-hoc, deputații țărani au depus impresionanta propunere pentru reforma emancipării și împrumietării lor, care nu fusese înscrisă pe ordinea de zi, Kogălniceanu nu se arată surprins. „Vroim să scăpăm, vroim să ne răscumpărăm din robia în care sîntem, vroim să ne răscumpărăm, să nu mai fim ai nimănu, să fim numai ai țării și să avem și noi o țeară“, cereau țărani⁴, care se considerau a fi rămas fără țară de vreme ce aceasta se afla atît din punct de vedere economic, cît și politic în mîinile boierimii. Kogălniceanu găsește îndreptățită cererea țărănimii, dar arată că pentru salvarea unirii, la care trebuiau să-și dea votul și reprezentanții boierimii din adunare, destul de numeroși, această reformă fusese amînată. Dar dacă acești reprezentanți, ca de altfel și cei mai mulți dintre reprezentanții burgheziei, concepeau această amîinare *sine die*, Kogălniceanu o considera de scurtă durată. Căci pentru el Unirea Principatelor avea un conținut mai larg, incluzînd și reforme sociale, între care emanciparea și împrumietărirea țărănilor era cea mai de seamă. Numai astfel statul național ce urma să ia ființă putea deveni patria pe care poporul avea să fie gata a o apăra. De aceea Kogălniceanu sfătuiește pe

¹ N. Cartoian, *M. Kogălniceanu la Berlin*, p. 10.

² M. Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova*.

³ Idem, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simionescu, vol. II, p. 205—206.

⁴ D. A. Sturdza..., *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei...*, vol. VI, partea I, București, 1890, p. 345.

boierii reacționari să înceapă a se obișnui de pe atunci cu ideea dezrobirii și împroprietăririi țăranilor, căci această reformă nu va mai putea fi întârziată¹. Și va dovedi aceasta în 1864.

Discursul său din 18 decembrie 1857 pe marginea propunerii deputaților pontasi este dătător de nădejde pentru țărani, iar pentru boieri o acuzare mai mult. El le spune răspicat acestora că falsul lor patriotism „se întinde numai de a cere, iar nu de a da” și că „aristocrația română este ruginită, mută și surdă la orice progres; ea nu voiește a avea un popor zdravăn și patriot”².

Observînd conținutul meschin pe care boierimea tindea să-l dea Unirii Principatelor, Kogălniceanu spune: „Singurul motiv care a făcut-o să îmbrățișeze cu atita ardoare ideea unirii a fost speranța de a putea, sub acest steag (sub steagul statului național), a păstra privilegiile sale și măgulirea de a deveni boieri ai regatului Romîniei decît de a fi aceia ce sîntem astăzi: boieri a două țări slabe și oficial tratate ca provincii turcești”³.

Kogălniceanu concepea „nu numai unirea politică a Romîniei, ci și unirea intimă între toate clasele”⁴. Pentru el unirea trebuia să însemne în același timp progres prin introducerea reformelor, care „sînt în stare a ne civiliza societatea și a ne întări nația”⁵.

Se cunoaște acțiunea pe care Kogălniceanu a dus-o pînă la împlinirea statului național român la 24 ianuarie 1859. El nu revendică însă pentru sine vreun merit deosebit în această privință, ci scoate în relief pentru prima oară acțiunea energică a maselor populare care stă la baza acestui mare act. Celor care se pretindeau ei realizatori ai unirii, Kogălniceanu le răspunde în ședința Camerei din 9 februarie 1863: „Unirea, domnilor, eu nu recunosc nimănui dreptul să zică că... e actul său individual, proprietatea sa exclusivă; Unirea e actul energic al întregii națiuni romîne, e marea noastră conquistă, și de aceea, domnilor, nici chiar domnitorului [Alexandru Ioan Cuza], dar încă unui singur particular, nu-i recunosc și nici nu-i voi da vreodată dreptul acesta d-a zice că el a făcut singur unirea. Nu, domnilor, unirea națiunea a făcut-o, națiunea care a ales un domn pentru ambele țări cu misiunea de a realiza unirea...”⁶.

Anii treceau însă și reformele democratice pe care poporul le legase de Unirea Principatelor întârziiau să vină. Pînă la 24 ianuarie 1862, guvernele și adunările legiuitoare din București și Iași, precum și Comisia centrală de la Focșani, condiționau aceste reforme de recunoașterea unirii de către marile puteri. Acesta nu era însă decît un pretext, în dosul căruia se ascundea poziția lor reacționară, căci tărăgănarea s-a prelungit și după 24 ianuarie 1862, de astă dată de către guvernele unice

¹ D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei..* vol. VI. p. I. p. 416.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*, p. 409.

⁵ D. A. Sturdza, *Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București*, p. 152.

⁶ M. Kogălniceanu, *Cuvînt în contra adresei rostite în ședința Adunării Generale a Romîniei din 9 februarie, 1863*, București, 1863, p. 16.

care s-au perindat și de parlamentul unic al României din București, devenit capitala țării. La această târăgănare s-au aliniat, alături de reprezentanții boierimii, și reprezentanții aripii drepte a burgheziei. Complicitatea a început a se suda mai ales în jurul reformei agrare, adoptând și aceștia formula boierimii, și anume emanciparea clăcașilor fără împrietărire.

Se tindea astfel ca patria să fie transformată într-o bază economică și politică de care să se folosească deopotrivă moșierii și marea burghezie, ceea ce avea să se concretizeze în viitorul apropiat.

În acești frământați ani, Kogălniceanu adaugă noi manifestări democratice și patriotice, fiind consecvent cu angajamentul ce-și luase de a însoți Unirea Principatelor cu reforme sociale.

Membru în Comisia centrală de la Focșani, el recomandă acestei comisii, alcătuită în mare parte din elemente reacționare și preocupată de aducerea unui „principe străin“ numai la câteva luni după alegerea domnitorului Alexandru Ioan Cuza de către popor, să-și îndrepte atenția asupra realizării unirii administrative, a ministerelor și a Camerelor legiuitoare, „căci numai astfel vom putea face un pas înainte în ceea ce voim să dobîndim, arătînd națiunii că sîntem demni de misiunea ce ni s-a încredințat“¹.

Mereu preocupat să se îndrepteze starea de plîns a țărănimii și să i se insuflă iubirea de patrie, Kogălniceanu culminează în aceste cuvinte : „Să plecăm ochii noștri către acele gloate multe și amărite care pînă acum de la patrie n-au cunoscut decît dări și asupriri. Pe lîngă îndatoriri, să le dăm acum și drepturi. Să facem ca și pentru dinșii să răsară soarele emancipațiunii ; întru cîtă vreme nu vom emancipa poporul, nu ne vom emancipa țara. Să arătăm, dar, lumii că ce voim nu vroim numai pentru noi, numai pentru clasa noastră, ci pentru întreaga națiune... Să ridicăm clasele de jos și să facem ca și pentru dinsele cuvîntul de libertate, de egalitate și de dreptate să ajungă a fi un adevăr. Să le dăm o patrie și, făcînd așa, vom reaprinde în inimele lor scînteia naționalității, azi mai [aproape] stinsă prin împilări seculare ; și, făcînd așa, atunci vom fi tari, vom putea merge cît de departe, căci națiunea întregă va fi cu noi“². Numai că și acest glas, care a răsunit în ședința de la 31 iulie 1859 a Comisiei centrale, a rămas fără ecou în urechile surde ale celorlalți membri ai comisiei, potrivit oricărei reforme.

Numirea lui Kogălniceanu ca prim-ministru al Moldovei în aprilie 1860 a stîrnit nădejde în rîndurile maselor. El n-avea să guverneze însă nici un an de zile, fiind răsturnat de adunarea legiuitoare reacționară, îndîrjită de programul său democratic, în care stăruia îndeosebi asupra a două mari reforme : electorală și agrară, precum și de unele măsuri administrative favorabile poporului.

¹ Gh. Georgescu-Buzău, *Mihail Kogălniceanu innoitorul*, București, Editura de Stat, 1947, p. 66.

² *Protocoloalele Comisiunii Centrale*, protocolul XXXV, ședința din 31 iulie 1859; Mihail Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca unirii*, ediție îngrijită de Vladimir Gh. Diculescu..., București, 1959, p. 112—113 (subl. ns.).

În acuzarea ce i-a adus, marele moșier Grigore Balș, vechi adversar antiunionist al lui Kogălniceanu din Adunarea ad-hoc, nu mărturisește adevăratele motive care îndirjiseră reacțiunea împotriva-i. Acestea sînt dezvăluite de Kogălniceanu în memorabilul său discurs ținut în ședințele Adunării moldovene din 15 și 17 februarie 1861¹.

Principalul cap de acuzare nemărturisit era intenția sa de a înfăptui reforma agrară. Apărător perseverent al acestei reforme, Kogălniceanu repetă și de astă dată: „Vă declar cu toată francheța că sînt pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, sînt pentru *împroprietărirea lor*“. Și justifică: „În îmbunătățirea soartei țăranilor văd tot viitorul țării mele, văd fondarea naționalității romine. Cîtă vreme țăranii vor fi sub jug, cît ei vor fi considerați numai ca niște mașini bune de produs grîu și păpușoi, pînă cînd ei nu vor fi lipiți către țară prin drituri [drepturi] și avere, pînă cînd, într-un cuvînt, ei nu vor fi *cetățeni*, noi nu avem nație... O mai repet, în cît timp țăranul nu va avea conștiința drepturilor și a demnității sale, în cît timp îl vom lăsa în poziția în care se găsește astăzi, adică asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către țară prin nimica, ce sprijin vom putea avea de la dînsul în oara pericolului, în oara cînd va trebui să ne apărăm țara și naționalitatea... Este timp, dar, ca înaintea interesului privat să gîndim la interesul cel obștesc, ca înainte de a ne ocupa de moșiile cele mici să ne ocupăm de moșia cea mare: *Rominia*...“²

Atent la desfășurarea obiectivă a procesului istoric în sensul că feudalismul trebuia să apună, Kogălniceanu face usturătoarea constatare că boierismul „și-a făcut timpul“³, că „două mii de boieri nu fac o nație“⁴ și că „oara concesiilor a sosit“⁵.

Se înșela însă că moșierimea va consimți de bunăvoie la această mare concesie. Dîmpotrivă, adunarea reacționară, de astă dată constituită în parlament unic, a votat la 11 iunie 1862 proiectul de lege agrară întocmit de Comisia centrală în 1860 și conceput după vechea formulă moșierească: dezrobire fără împroprietărire. Și de astă dată Kogălniceanu a încercat în zadar să înduioșeze inimile de piatră ale reprezentanților boierimii prin mișcătoarele sale discursuri din 25 mai și 1 iunie 1862⁶. Legea aceasta era „contra naționalității“. Pentru că, spune Kogălniceanu în discursul din 25 mai 1862, „departe de a dezvolta simțul patriotic în inima gloatelor [țărănești], fără de care o națiune niciodată nu este tare, n-ar face decît de a dezlipi clasa cea mai numeroasă a populațiunii noastre de la sînul patriei“⁷. Mai departe el explică: „Nelegind pe țăranii cu nici un interes la apărarea pămîntului strămoșesc, i-am face

¹ Mihail Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca unirii*, ediție îngrijită de Vladimir Gh. Diculescu..., p. 230—308.

² *Ibidem*, p. 287—288.

³ *Ibidem*, p. 291.

⁴ *Ibidem*, p. 288.

⁵ *Ibidem*, p. 292.

⁶ Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 87—105.

⁷ *Ibidem*, p. 95; M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. Dan Simonescu, vol. II, p. 178—179.

străini în propria lor țară și poate i-am sili în deznădejdea lor, ori la o pustietoare emigrațiune peste hotar, ori la o grozavă rezistență înlăuntrul țării“¹, adică la o răscoală ale cărei simptome existau.

Către sfârșitul discursului de la 1 iunie 1862, Kogălniceanu amintește Adunării legiuitoare cuvintele unuia dintre reprezentanții țăranilor în Comisia proprietății din 1848 de la București, care urma să întocmească un proiect de lege pentru emanciparea și împrumutarea clăcașilor. „Țării noastre nu-i trebuie la hotar un gard de nuiele — spusese acesta —, ci un gard format din piepturile fiilor săi“. Pornind de la aceste cuvinte, Kogălniceanu întreabă adunarea: „Cu ce vreți să duceți la hotar acele piepturi dacă nu veți ridica clasele [clasa] de jos din apatia lor, dacă nu le veți interesa la apărarea patriei“ [prin dezrobire și împrumutarea], „dacă nu veți învia entuziasmul lor“?². Spre satisfacția sa însă și nu se știe dacă nu chiar sub înruierea sa, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a refuzat să sancționeze o astfel de lege, nefiind „conform dorințelor mele“ și neîmpăcînd „interesul național“, după cum motivează însuși domnitorul³.

Sprijinită și de mulți dintre reprezentanții marii burghezii cu care împreună a constituit acea coaliție caracterizată pe bună dreptate ca „monstruoasă“ chiar de unii progresiști contemporani, ca Cezar Boliac, moșierimea nu va voi să cedeze nici după aceea pentru a face țăranimii marea concesie pe care i-o ceruse Kogălniceanu.

De aceea însuși Mihail Kogălniceanu, devenit a doua oară prim-ministru în octombrie 1863, de astă dată al Romîniei, va ajunge împreună cu domnitorul la concluzia de a da „lovitura de stat“ de la 2 mai 1864 pentru a înlătura această stîncă reacționară din calea reformelor democratice ce-l preocupau încă din fragedă tinerețe. Astfel, la 14 august 1864 a putut fi decretată reforma pentru emanciparea și împrumutarea clăcașilor, care, cu toate limitele pe care le-a avut, determinate și acestea de condițiile istorice în care a putut fi înlăptuită, poate fi considerată ca cea mai importantă reformă de pînă atunci din istoria atît de întune-coasă a poporului nostru.

Se știe că prin această reformă nu s-a dat țăranimii deplină satisfacție, că mulți țărani au primit pămînt puțin și că o mare parte dintre ei n-au primit deloc. Aceste neajunsuri i-ar fi pe nedrept imputabile lui Mihail Kogălniceanu și domnitorului Alexandru Ioan Cuza, pretinzîndu-le să fi înlăptuit în acele condiții istorice, o reformă completă și desăvîrșită. Ei trebuie priviți prin prisma contemporaneității lor, iar nu a contemporaneității noastre. Pe de altă parte, trebuie să se țină seama că aplicarea legii a fost sabotată de autoritățile reacționare, fiind redusă la un simulacru. Însuși Kogălniceanu s-a străduit să pună capăt acestor abuzuri printr-o serie de circulare și ordine adresate acestor autorități, dar a trebuit să demisioneze curînd după aceea (26 ianuarie 1865)⁴.

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, vol. II p. 178—179.

² G. H. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 104—105.

³ *Ibidem*, p. 105.

⁴ *Ibidem*, p. 157.

Legea rurală din 1864, chiar dacă n-a pus capăt crizei agrare, a rupt totuși zăgazarile trecutului, constituind un hotar despărțitor de istorie. Ea a creat ceea ce Xenopol numește „țăranul cetățean“ în locul țăranului rob de pînă atunci¹, înlăturînd trăsătura fundamentală a feudalismului : iobăgia. E drept că după aceea țăranul lipsit de pămînt va cădea față de moșier într-o altă dependență : dependența de tip capitalist, dar aceasta era mult mai atenuată decît cea feudală.

Astfel, acest „țăran-cetățean“, acest sătean devenit liber la 1864 va lăsa la 1877, fără nici o codire, ba încă cu cît entuziasm, plugul și sapa și luînd pușca în mînă alături de armatele rusești, va deveni viteazul „Peneș curcanul“, fiind gata să-și lase viața pe redutele Plevnei. Pentru că de astă dată știa că dincoace de Dunăre are o patrie de iubit și de apărat, unde „avea pentru dînsul și pentru familia sa o pîrticică de pămînt, proprietate și moșie a lui și a copiilor săi“, cum va evoca Kogălniceanu vitejia dorobanților sau căciularilor care au luptat pentru dobîndirea independenței Romîniei². El omite însă o altă explicație, anume că în momentul intrării Romîniei în război guvernării au făcut ostașilor, atît înainte de a porni la luptă cît și în desfășurarea războiului, promisiunea că va urma o nouă împroprietărire, ceea ce a constituit un îmbold pentru aceia care în 1864 nu fuseseră împroprietăriți, ca și pentru cei care atunci nu primiseră pămînt suficient. A fost însă o promisiune demagogică. Considerînd aceasta ca o „greșală“, contemporanul Radu Rosetti³ scrie : „Ce să zic de greșala guvernului de la 1877 care a făgăduit pămînt oștenilor în momentul cînd treceau Dunărea?... Făgăduința, odată făcută, trebuia ținută“³. Faptul este confirmat de înșiși cei înșelați. „Sint acum 10 ani de cînd ne-am desconcentrat din campanie după războiul de la 1877 și am așteptat din zi în zi, din an în an, pentru a ne împroprietări și pe noi cu pămînt, după cum ni se spunea în fața inamicului [de] domnii șefi superiori cei care-i aveam comandanți, la atacurile cele mari dimprejurul Plevnei. În zadar am așteptat și am răbdat pînă în timpul de față“, aflăm dintr-o jalbă înaintată „maiestății“ în octombrie 1888 de către 50 de țărani dintre cei răsculați la 1888, aruncați în închisoarea Văcărești⁴.

După reformele înfăptuite în urma loviturii de stat de la 2 mai 1864 a urmat conspirația nocturnă a monstruoasei coaliții de la 11 februarie 1866, care l-a detronat pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, aducînd în locu-i curînd după aceea și împotriva voinței poporului, pe prințul Carol de Hohenzollern. E drept că s-a ținut, pentru înșelarea aparențelor, un plebiscit, dar acesta a fost transformat într-o farsă, după cum ne convingem din cîteva mărturii contemporane⁵. Astfel a fost instaurat regiîmul burghezo-moșieresc, care împreună cu domnitorul, apoi regele

¹ A. I. Xenopol, *Istoria romînilor*, ed. 3, vol. XIV, p. 26.

² M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. Dan Simonescu, vol. II, p. 236.

³ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii?* București, 1907, p. 571.

⁴ Mihail Roller, *Documente privind răscoala țăranilor din 1888*, București, 1950, p. 527.

⁵ Gh. Georgescu-Buzău, *24 ianuarie 1859 — Unirea Țării Romînești cu Moldova*, p. 85—88.

Carol I, a transformat patria într-un monopol de exploatat, de astă dată de către paraziții celor două clase sociale : burghezia și moșierimea.

Democrația a fost transformată într-o mască pe care cele două partide, liberal și conservator, și-au trecut-o unul altuia, succedându-se la putere prin rotație. Economia României a fost din ce în ce mai mult subordonată capitalismului apusean.

Mihail Kogălniceanu și-a trăit restul vieții sale în această atmosferă, fiind ostracizat din când în când pentru faptul de a fi fost „omul de la 2 mai (1864)“.

El n-a conținut însă să-și iubească patria, adăugînd noi gesturi de devotament pentru țară.

Glasul său protestatar s-a ridicat împotriva nefastei convenții comerciale din 1875, încheiată de guvernarea conservatori cu Austro-Ungaria pe timp de zece ani, ceea ce a dus la o adevărată paralizie a economiei românești. Kogălniceanu s-a opus votării acestei convenții înrobitoare pentru țara noastră, atît în parlament¹, cît și printr-un articol publicat în numărul din 30 iunie 1875 al ziarului „Romînul“, apărut din această cauză în cadru de doliu. „Jeri 29 iunie — scrie Kogălniceanu protestatar — s-a înfipt cuțitul pînă la mîner în pîntecele Romîniei. Corpul ei, palpitînd încă, fu îmbrîncit la picioarele contelui Andrassy“ (ministrul de externe al Austro-Ungariei care a semnat Convenția). Politica protecționistă adoptată de el pe plan economic a izvorît, desigur, din necesitatea dezvoltării economice a Romîniei în sens capitalist. Totodată însă această politică se leagă și de sentimentele sale patriotice.

Urmează anul 1876, cînd Kogălniceanu, lăsînd la o parte orice nemulțumire care îl despărțise de adversarii săi politici, fu gata să se pună la dispoziția țării pentru a conlucra la acel mare act care avea să ducă la dobîndirea independenței Romîniei : războiul din 1877.

În Cameră se discuta, cu lux de amănunte, atitudinea ce Romînia trebuia să ia față de războiul ce izbucnise în Balcani. În această privință s-au făcut de către diferiți fruntași politici propuneri de neutralitate, care de care mai lașe și mai neghioabe. Era o adevărată crimă față de acea armată de „căciulari“ care clocotea de dorul luptei pentru dobîndirea neatîrnării țării și aștepta cu nerăbdare începutul².

Kogălniceanu, considerat totuși de cercurile guvernamentale ca omul politic cel mai indicat pentru a conduce politica externă a Romîniei în aceste grele împrejurări, a fost numit ministru al afacerilor externe în aprilie 1876.

Dacă la început a fost și el pentru a ne păstra neutralitatea, a declarat însă limpede la 16 iunie 1876 că pentru aceasta Poarta trebuia să ne facă neapărat concesiile pe care Romînia n-ar fi vrut să le smulgă cu armele. El cerea cu demnitate : recunoașterea individualității statului romîn și a denumirii sale istorice, „Romînia“ ; dreptul de a avea repre-

¹ Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu...*, București, 1963, p. 265—266.

² G. h. Georgescu-Buzău, *Introducere la Ș. t. Georgescu-Sergent, Din carnetul unui veteran*, București, 1956, p. 11.

zentați diplomatici întocmai ca și celelalte state; inviolabilitatea teritoriului român și alte cereri care tindeau la obținerea recunoașterii indirecte, *de facto*, a independenței României. Neadmiterea acestor cereri „va compromite în cele din urmă raporturile cele bune cu Turcia“, adăuga Kogălniceanu categoric¹.

Curind după aceea, la 20 iulie 1876, ministrul de externe Kogălniceanu își arată intenția de a veni în ajutorul luptei crâncene începute de popoarele din sudul Dunării împotriva dominației turcești și deci de a părăsi poziția de neutralitate a României de pînă atunci. „Nu putem să ascundem preocupările și simpatia pe care ne-o inspiră starea cîtorva provincii ale Turciei. Strigătele de indignare și de protestație se aud din toate părțile, și lumea creștină orientală ne acuză cu glas tare că sancționăm, prin neutralitatea noastră și prin tăcerea noastră, acele crime hidoase care se comit aproape la porțile noastre“, își arată Kogălniceanu intenția de a se solidariza cu această luptă. Era profund mișcat de ororile nemaipomenite săvîrșite de turci în Bulgaria, unde fusese masacrată o întreagă populație, oameni spînzurați cu grămada la Adrianopol, orașe distruse și sate pierind fără urmă. Fuseseră distruse peste 100 de orașe, orașele și sate, peste 25 000 de oameni omorîți, iar 1 000 de copii de creștini vînduți.

„Nu știi care ar fi guvernul ce ar putea să reziste mai multă vreme la sentimentele de revoltă ale unei populații care vede pe frații săi și pe coreligionarii săi masacrați și averile lor distruse“, își arată Kogălniceanu propria-i revoltă.

„Ne este imposibil să rămînem indiferenți la strigătele de durere care pleacă de pe malul drept al Dunării“, continuă ministrul de externe român.

El acuză apoi marile puteri apusene pentru indiferența pe care o arătau față de această tragedie, întrebînd: „Europa creștină nu găsește în puterea sa, în regulile civilizației sale, în legile umanității alte mijloace pentru a veni în ajutorul acestor nenorocite populații decît o tăcere insultătoare?“.

Gata de a solidariza lupta poporului nostru pentru independență cu lupta celorlalte popoare din Balcani, Kogălniceanu declară: „Această tăcere, România, așa modestă cum este pozițiunea sa, n-ar putea să o păstreze mai multă vreme“ și adaugă: „...Armata romînă ea însăși freamătă... dorind să ia parte la luptă“².

Între timp însă Kogălniceanu a trebuit să părăsească importantul său post. L-a reluat la 3 aprilie 1877, fiind sigur că izbucnirea războiului, al cărui partizan era, nu mai putea fi amînată. Chiar a doua zi, 4 aprilie 1877, Kogălniceanu semna la București, în numele guvernului, convenția cu Rusia, prin care se îngăduia armatei ruse libera-trecere prin România pentru a porni războiul împotriva Turciei. Rusia a recunoscut România ca stat independent, deși această independență nu

¹ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență 1877—1878, vol. I, partea II-a, p. 193—194; V. M a c i u, *Cu privire la războiul pentru independență*, în „Studii“, 1957, nr. 4, p. 116.

² N. I o r g a, *Mihail Kogălniceanu*, p. 125—130.

fusesse încă proclamată¹. Acum Kogălniceanu putea avea curajul să anunțe poporului și armatei, care ardea de nerăbdare pentru a începe lupta, că neutralitatea păstrată pînă atunci de guvernanți cu toate atacurile provocatoare, repetate, ale turcilor asupra populației romîne din stînga Dunării trebuia să înceteze².

Elanul războinic al armatei noastre avea să crească după 12 aprilie 1877, cînd Rusia a declarat război Turciei și apoi după 9 mai 1877, cînd Adunarea Deputaților putea proclama, la propunerea lui Mihail Kogălniceanu, „independența absolută a Romîniei”, pe care poporul era ferm hotărît s-o apere „cu arma în mînă”, ca și independența teritoriului.

Adunarea Deputaților a aprobat, aproape în unanimitate, declarația cutezătoare a lui Mihail Kogălniceanu că „tunul nostru răspunde tunului otoman”, că „sîntem în stare de rezbel cu turcii”, că „legăturile noastre cu Înalta Poartă sînt rupte”. că „noi sîntem o națiune liberă și independentă”³.

A urmat războiul cu cunoscuta sa desfășurare, la care armata romînă și-a dat din plin sacrificiul de sînge alături de armatele rusești, adăugînd astfel partea sa de contribuție la dobîndirea victoriei împotriva Turciei. „Zece mii de romîni dintr-o armată de cincizeci de mii de oameni dorm astăzi ultimul lor somn împrejurul Plevnei și în cîmpiile bulgare”, va evoca Kogălniceanu într-o scrisoare din 31 ianuarie 1878 sacrificiul vitejesc al armatei noastre, care a mers cu curaj la luptă, avînd în frunte în sfîrșit, „după două secole de slăbiciune și de înjosire națională”, drapelul romînesc ca simbol al independenței noastre⁴.

În schimb, în timpul desfășurării războiului, el a acuzat drastic unele elemente tinere din rîndurile burgheziei și moșierimii care căutau să se eschiveze de la această mare datorie către patrie. Revoltat de „scandaloasele scutiri ce în contra legii s-au făcut mai multor tineri din clasele bogate sau superioare” pentru a se eschiva de la război, Kogălniceanu a trimis prefectilor, la 16 august 1877, o circulară energică pentru a pune capăt acestor abuzuri. „Vă recomand și personal vă pun răspunderea de a face ca fiecare, din orice clasă a societății ar fi, să satisfacă unei îndatoriri legale care este obligatorie pentru toți. *Ar fi o monstruozitate ca numai clasele muncitoare să fie de fapt supuse serviciului ostășesc, ca numai ele să răspundă țării impozitul singelui.* Între funcționarii statului, ai județului, ai comunelor, sînt mulți tineri care n-au satisfăcut legii militare. D-voastre veți avea de mare obligațiune de a face ca și aceștia și mai ales aceștia să se conforme cu legea... Voi trimite înaintea justiției toate cazurile de scutire făcute contra legii”, incheie Kogălniceanu circulara sa către prefecti⁵.

¹ Documente priv. istoria Romîniei, Războiul pentru independență. 1877—1878, vol. II, p. 111—113; V. M a c i u, *op. cit.*, p. 120.

² N. I o r g a, *op. cit.*, p. 136.

³ Doc. priv. istoria Romîniei. Războiul pentru independență, 1877—1878, vol. II, p. 667—669.

⁴ G. G. B u r g h e l e, *Mihail Kogălniceanu...*, p. 85.

⁵ *Vezi Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, întocmit de Augustin, Z.N. Pop., 1959, nr. 1648, p. 330 (subl. ns.).

Multă vreme, meritul „covârșitor“ al inițiativei de la 1877 a fost împărțit de contemporani între prințul Carol și primul-ministru Ion C. Brătianu, în timp ce numele lui Kogălniceanu era trecut sub tăcere pentru motive lesne de înțeles. De-abia mai târziu, într-o ședință din 1895 a Academiei Române, Dimitrie A. Sturza, fostul șef al Partidului național liberal, care deci avea mare obligație față de memoria lui Ion C. Brătianu, fostul său predecesor, e silit să recunoască în mod solemn că „în timpul redobândirii independenței culminează viața lui Mihail Kogălniceanu“, și nu numai atât, dar că „în mijlocul acestor împrejurări el a desăvârșit cel mai însemnat act politic al vieții sale, un act care nu numai se cuvine, dar care e de datorie a-l scoate cât mai mult la lumină, spre admirațiunea contemporanilor și spre exemplu de imitat pentru cei ce vor veni după noi“¹.

Intr-adevăr, la baza marelui act săvârșit de poporul nostru în 1877 stă și contribuția de preț a patriotismului nețărmurit al lui Mihail Kogălniceanu.

În anii care au urmat se vor mai auzi alte câteva ecouri răzlețe ale acestui patriotism.

Unul dintre aceste ecouri a fost provocat în 1881 de tendința Austro-Ungariei de a domina Dunărea de la Porțile de Fier pînă la Galați în cadrul Comisiei europene a Dunării, știrbind astfel suveranitatea națională a României, ca și a celorlalte state riverane. Kogălniceanu scrie atunci două memorii de protest, intitulate „Chestiunea Dunării“, în care strigă din toate puterile glasului său patriei ce se afla în pericol: „Ferește-te, mamă dragă“².

O tentativă asemănătoare este repetată tot de Austro-Ungaria în 1885, pe calea porturilor france. Kogălniceanu se ridică și acum pentru a apăra independența economică a României împotriva pretențiilor austro-ungare, recomandînd „să fim stăpîni în țara noastră, în casa noastră“³.

O altă atitudine patriotică a lui Kogălniceanu în aceeași vreme stă în legătură cu apărarea refugiaților bănățeni și ardeleni din țară pentru a nu fi expulzați. Începutul s-a făcut în 1881 prin izgonirea a 400 de bănățeni care veniseră în România după 1877, cerînd să fie colonizați în Dobrogea. I. C. Brătianu și alți fruntași politici au fost împotriva acestei colonizări și au propus expulzarea bănățenilor băjenari. Kogălniceanu a susținut colonizarea lor, dar a învins majoritatea antipatriotică⁴. Închămînd România la carul Triplei alianțe în 1883, regele Carol I și primul-ministru Ion C. Brătianu și-au asumat astfel rolul trădător de a interzice propaganda refugiaților transilvăneni pentru continuarea luptei lor juste de eliberare națională de sub dominația austro-ungară. Servilismul lui Carol I și al lui Ion C. Brătianu a mers pînă

¹ D. A. Sturza, *Răspuns la discursul de recepție al lui Xenopol*, în G. G. Burghelle, *op. cit.*, p. 90—97.

² Mihail Kogălniceanu, *Chestiunea Dunării*, p. 87 și 144.

³ N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, p. 153.

⁴ Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări...*, vol. VII, București, 1939, p. 79—89; C. Boerescu, *Discursuri politice*, p. 310 și urm.

acolo, încît în 1885, au hotărît expulzarea din România a 6 frați romîni transilvăneni (G. Secășeanu G. Ocășanu, Al. Ciurcu, Nicolae Ciurcu, I. Droc-Bănciulescu și I. Corneanu) pentru că scosesea aici două ziare : „Romînia liberă“ și „Unitatea națională“, și organizaseră în 1884, împotriva lașității guvernului și regelui, o serbare pentru comemorarea centenarului răscoalei din 1784, condusă de Horia, Cloșca și Crișan¹.

Împotriva acestei expulzări, Mihail Kogălniceanu a făcut o interpellare în Cameră în ședința de la 11 februarie 1886, în care a înfierat ordinul de expulzare dat de Ion C. Brătianu și a cerut anularea lui. „Om de la 1848, care totdeauna amintești faptele dumitale de la 1848 — se adresează el lui Ion C. Brătianu, crezînd că-l va mișca — adu-ți aminte de acele lacrimi (ale mamelor, soțiilor, surorilor conducătorilor exilați după revoluție, între care și I. C. Brătianu) și șterge pe acele care astăzi se varsă în urma ordinului dumitale de expulzare... Sfirșind, conjur pe d. Ion Brătianu să nu facă ca lacrimile vărsate din ochi de romîni să păteze paginile istoriei întîiului rege al Romîniei“².

Dar Ion C. Brătianu, nu încape îndoială de complicitate cu regele, a preferat ca aceste pagini să se păteze, astfel că cei șase ardeleni au trebuit să apuce calea surghiunului, plecînd prin Giurgiu la Rusciuc. În Gara de Nord a avut loc o puternică manifestație de solidaritate din partea mulțimii care a asistat la plecarea lor³.

Astfel Kogălniceanu s-a aflat în poziția celui mai leal patriotism față de cauza romînilor din Transilvania. Romîni transilvăneni au avut în marele om politic de peste Carpați un sprijinitor permanent. În momentele lor de grea încercare, ei i s-au adresat cu toată încrederea.

În ultimii ani ai vieții, bătrînul Kogălniceanu a fremătat de aceeași dragoste de țară.

Glasul i-a fost amuțit de moarte la 20 iunie 1891, la Paris, sub cuțitul celei de-a unsprezecea operații, în al 75-lea an al vieții. La aflarea veștii morții sale, parlamentul țării și-a precupețit jalea, tocmindu-se asupra suspendării ședinței⁴.

A fost însă cineva care a prețuit pe „omul dela 2 mai 1864“. A fost țara, poporul, care știa să prețuiască pe cel ce prețuisese poporul și țara și căruia de aceea i-a păstrat o neștearsă amintire.

¹ Alex. Lapedatu, *Un episod revoluționar acum o jumătate de veac*, București, 1936; Mihail Kogălniceanu, *Interpelațiunea privitoare la expulzarea romînilor de peste Carpați*, București, 1886; C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II, p. 12—13 și p. 23—24.

² Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 32.

³ C. Bacalbașa, *op. cit.*, vol. II, p. 12—13; C. Boerescu, *op. cit.*, p. 411 și urm.

⁴ G. H. Georgescu-Buzău, *Mihail Kogălniceanu înnoitorul*, p. 215.

GREVA MUNCITORILOR METALURGIȘTI DIN BUCUREȘTI DIN IUNIE 1912

de ION IACOȘ

Greva muncitorilor metalurgiști din vara anului 1912 a fost una din cele mai mari acțiuni ale proletariatului bucureștean dinaintea primului război mondial imperialist, pentru cucerirea contractului colectiv și pentru apărarea organizațiilor sale profesionale de clasă, sindicatele.

Greva a avut loc în condițiile adâncirii contradicțiilor dintre muncă și capital, dintre principalele partide politice burgheze — conservator și liberal — pentru dobândirea unor profituri sporite de pe urma exploatarea maselor populare.

Măsurile luate de clasele exploatare din România în anii 1910—1912, legiurile reacționare, demagogia desfășurată în jurul legii meseriilor, uneltirile și teroarea contra organizațiilor muncitorești, etc, au ridicat clasa muncitoare și oamenii muncii la luptă.

Reconstituirea în 1910 a Partidului social-democrat a însemnat un succes al clasei muncitoare din țara noastră, a dat imbold luptei acesteia, ducând la înviorarea procesului de organizare a muncitorimii. „Deși a adus o contribuție prețioasă la ridicarea conștiinței politice a clasei muncitoare, la organizarea luptei sale revendicative — spune tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — Partidul social-democrat era dominat de ideologia reformistă a Internaționalei a II-a, care mergea pe linia colaborării și compromisului cu burghezia“¹.

Un rol însemnat în organizarea luptei clasei muncitoare, a acțiunilor greviste, l-au avut sindicatele, care reușesc să grupeze în jurul lor tot mai mulți muncitori și să aibă influență sporită în masa muncitorească.

Înrăutățirea condițiilor de muncă și de trai a făcut ca mase tot mai largi de muncitori să se ridice la luptă. Greva metalurgiștilor din București din 1912 face parte din șirul de acțiuni greviste din acea vreme, în care lupta pentru mărirea salariilor și micșorarea zilei de muncă, contra condițiilor neigienice din ateliere, a abuzurilor și bătăilor etc. s-a împletit cu lupta pentru întărirea organizațiilor de clasă, pentru dreptul la organizare, pentru libertatea presei muncitorești, împotriva terorii regimului burghez-moșieresc.

¹ G h. G h e o r g h i u - D e j, *Articole și cuvântări. 1959—1961*, București Edit. politică, 1961, p. 426.

Greva metalurgiștilor din București, condusă de Sindicatul în fier și metal, a demonstrat că organizațiile sindicale, deși nu erau recunoscute de lege, deși se luau tot felul de măsuri teroriste din partea autorităților contra muncitorilor înaintați, se afirmau tot mai mult ca o forță, devenind o armă prețioasă în mîna clasei muncitoare pentru apărarea propriilor ei interese.

În 1912, industria metalurgică, deși slabă în comparație cu ansamblul economiei rominești, cunoaște o continuă dezvoltare, realizînd progrese importante în toate ramurile de specialitate (metalurgie, turnătorie, instalații mecanice)¹. Cu toată dezvoltarea înregistrată, producția acestor ramuri industriale era departe de a satisface nevoile consumului intern, lăsînd loc pentru un import mare de produse. Deși parlamentul burghezo-moșieresc adoptase o serie de legi „protecționiste”², în 1912 guvernul conservator, de sub președinția lui P. P. Carp, a prezentat parlamentului o nouă lege de „încurajare a industriei”, adoptată la 14 februarie, care a adus noi posibilități de sporire a profiturilor capitaliste³. Ca urmare, și capitaliștii din industria metalurgică au realizat însemnate profituri⁴. Numai fabrica „Vulcan”, de exemplu, și-a sporit capitalul social în 1912 cu 1 000 000 de lei⁵.

Deși capitaliștii din principalele fabrici metalurgice din București: „Lemaître”, „Vulcan”, Metalurgia romină” (J. Katz), „Haug”, „Hornstein”, „Ciriak”, „Weigel” etc., obțineau profituri însemnate ca urmare a exploatării muncitorilor, condițiile de muncă, igiena în ateliere, mai ales în turnătorii, salarizarea erau de nesuportat. Pentru o muncă istovitoare de 10—12 ore, muncitorii metalurgiști erau retribuiți cu un salariu între 1 și 3 lei pe zi. Față de scumpirea, mereu în creștere, a produselor de strictă necesitate, salariul ce-l primeau muncitorii metalurgiști era neîndestulător⁶. Înșiși economiștii burghezi menționează în lucrările lor că prețul alimentelor a crescut în perioada anilor 1905—1909 cu peste 250%, iar între 1909 și 1913 în medie cu 35—400%⁷. În aceeași perioadă însă, salariile au crescut foarte puțin sau au rămas staționare.

¹ N. Stănescu, *Industria metalurgică, turnătoriile și instalațiunile mecanice în România în ultimii 50 de ani*, în „Buletinul Societății politehnice”, an XLV, nr. 11, noiembrie 1931, p. 1597.

² Enciclopedia Romîniei, vol. III, București 1939, pag. 251.

³ C. Hamangiu, *Codul general al Romîniei*, vol. VII, 1911—1913, pp. 860—867.

⁴ Arh. St. Buc., fond Preș. Cons. de Min., dos. 30/1912, f. 210; „Universul” din 8 iunie 1912.

⁵ „Argus” din 15 iulie 1912.

⁶ Arh. St. Buc., fond Preș. Cons. de Min., dos. 34/1912, f. 307; „Fier și metal” din 1 septembrie 1912.

⁷ S. C. Dragu, *Scumpirea traiului*, Edit. Flacăra, 1913, p. 33. Spre a ne da mai bine seama de acest fapt, redăm prețul mediu al citorva articole din 1911 pe piața Bucureștiului: „Un kg piine costa 0,27 lei, un kg carne de porc 1,34 lei, un litru lapte 0,40 lei, un litru ulei 2,05 lei, un kg orez 1,06 lei, un kg zahăr 1,18 lei, un kg fasole 0,35 lei, un kg cartofi 0,14 lei (*Anuarul statistic al Romîniei 1915—1916*, Buc. 1919, p. 160).

Comparînd salariul unui muncitor cu prețul pieții, la care se mai adăugau *chiria enorm de scumpă*¹ și alte trebuințe familiale, ne dăm seama de nivelul de trai scăzut al clasei muncitoare din țara noastră, ceea ce și explică cauza numeroaselor greve ce au avut loc în cursul anului 1912. Creșterea prețurilor este confirmată, în bună parte, și de presa din acea vreme. „De șase ani încoace — scria revista „Facla“ — viața s-a scumpit neconținut, dar salariile s-au menținut mereu aceleași. Și în vreme ce chiria se îndoia, iar celelalte cheltuieli strict necesare se urcau și ele în proporție, balanța salariilor se cobora încetul cu încetul“². Și alte publicații ale vremii semnalau „insuficiența salariilor față de nevoile zilnice ale traiului“³.

La aceasta se adăuga slaba protecție a muncii, care ducea la mărirea numărului de accidente, de pe urma cărora muncitorii rămîneau muritori de foame, deoarece patronii refuzau să plătească vreo despăgubire, întrucît „vinovat de accident“ era, în ultimă instanță, tot lucrătorul⁴. Demnitatea omenească era batjocorită în fel și chip; muncitorii, mai ales cei organizați în sindicate, erau persecutați, insultați, bruscați de maiștri sau de către patronii atelierelor, care, după cum relatea un ziar al vremii, „și-au făcut o ocupație de căpetenie din a persecuta pe lucrători“⁵. Un alt fapt care a provocat nemulțumire în rîndurile muncitorilor l-a constituit reținerea de 30% din salarii de către patroni pentru așa-zisa casă de ajutor din fabrică, bani ce erau administrați de patron și folosiți după dorința sa, mai ales pentru recrutarea unor agenți în rîndurile lucrătorilor⁶. Reținerile la „casa de ajutor“ au provocat adeseori conflicte între lucrători și patroni, ajungîndu-se uneori la greve, deoarece capitaliștii nu restituiau suma de bani „cotizată“ de la muncitori atunci cînd aceștia erau concediați sau se angajau în altă fabrică. Toate acestea constituiau tot atîtea cauze de nemulțumire și revoltă în rîndurile muncitorilor, care pentru îmbunătățirea nivelului lor de trai pornesc la luptă deschisă.

Adoptarea de către clasele dominante a legii meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești, în aprilie 1912, denumită și legea Nenițescu, a umplut cupa răbdării, stîrnind mari acțiuni și demonstrații de protest în toată țara⁷. Prin această lege, burghezia și moșierimea urmăreau să îngrădească dreptul de organizare în sindicat al muncito-

¹ „Adevărul“ din 9 martie și 16 iunie 1912.

² „Facla“ nr. 25 din 23 iunie 1912, pag. 482.

³ „Universul“ din 8 iunie 1912; „Adevărul“ din 12 aprilie 1912.

⁴ N. N. C o n s t a n t i n e s c u, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, București, Edit. politică, 1959, p. 385.

⁵ „Dimineața“ din 20 și 21 februarie 1912.

⁶ „România muncitoare“ din 25 decembrie 1907; „Dimineața“ din 17 iunie 1912.

⁷ Vezi în acest sens marile întruniri publice și demonstrațiile de stradă din București, Ploiești, Brăila, Galați, T. Severin, Iași, Bacău, Constanța etc. Ca urmare a grevei generale din Ploiești legea nu s-a aplicat în toată Valca Prahovei timp de mai bine de doi ani.

rilor, căutînd să reînvie, sub o formă mascată, corporațiile create în 1902¹.

Lucrătorii metalurgiști s-au încadrat și au participat activ la această luptă generală, devenind detașamentul ei de frunte.

Un rol însemnat în organizarea și conducerea luptei metalurgiștilor din Eucurești l-a avut Sindicatul în fier și metal, creat încă din 1906². O însemnătate deosebită în orientarea activității sindicatului, în imprimarea unui caracter combativ, hotărît, în creșterea capacității sale de luptă au avut-o elementele revoluționare în frunte cu Șt. Gheorghiu, I. C. Frimu, M. Gh. Bujor, Al. Constantinescu, D. Marinescu și alți reprezentanți ai clasei muncitoare. Ca urmare a activității desfășurate de sindicat, influența acestuia în rîndurile muncitorilor metalurgiști sporea an de an, devenind cel mai puternic sindicat din București. Sindicatul fier și metal, prin grupele sindicale din fabrici, prin manifestele răspîndite între muncitori, prin coloanele ziarului „Romînia muncitoare“, prin adunările sale, la care participau, de regulă, și muncitorii neorganizați, a desfășurat o muncă activă în rîndurile lucrătorilor metalurgiști, făcîndu-i să înțeleagă și pe cei cu o scăzută conștiință de clasă că numai printr-o muncă unită și solidară își vor putea îmbunătăți viața. Astfel, într-un manifest editat de sindicat în ianuarie 1912 și publicat în coloanele ziarului „Romînia muncitoare“, intitulat *Către lucrătorii turnători în fontă și metale, către lucrătorii metalurgiști din capitală*, se demascau uneltirile capitaliștilor, teoriile despre așa-zisa comunitate de interese dintre exploatați și exploatați, arătîndu-se că „lupta de clasă și deosebirea de interese ce există între capital și muncă, între patron și lucrător iese din ce în ce mai mult în evidență“. Manifestul descria condițiile grele în care trăiau și munceau lucrătorii metalurgiști, chemîndu-i să se organizeze în sindicat, să pornească pe calea luptei pentru impunerea revendicărilor lor³.

Ca un prim rezultat al muncii desfășurate de sindicat a fost acela că metalurgiștii de la „Vulcan“ declară grevă la 20 februarie 1912, în urma căreia reușesc să impună mărirea salariilor și alte revendicări. Greva de la „Vulcan“ a ilustrat cu prisosință roadele organizării, forța sindicatului, solidaritatea de clasă în luptă a greviștilor, arătînd în mod concret celorlalți metalurgiști calea pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai. Un alt aspect pozitiv al grevei de la „Vulcan“ a fost acela că numărul metalurgiștilor din alte fabrici care aderau la sindicat era în continuă creștere, încît în iunie, în momentul

¹ Vezi articolul *Lupta clasei muncitoare din Romînia împotriva corporațiilor 1902—1908*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.“, 1962, nr. 5, pp. 117—147.

² Primul sindicat metalurgic din București, cel al strungarilor în fier, a luat ființă în martie 1905. În mai 1906 se transformă în Sindicatul în fier și metal. Activitatea lui atrage noi muncitori spre organizare, fiind centrul de legătură cu organizațiile din țară. În 1909, ia ființă, în mod provizoriu, „Uniunea în fier și metal“, la care au aderat sindicatele metalurgiștilor din Ploiești, Cîmpina, Galați, T. Severin, Constanța și Brăila. În iulie 1912 se pun bazele definitive ale uniunii („Fier și metal“ nr. 5 din ianuarie 1913).

³ „Romînia muncitoare“ din 22 ianuarie 1912.

izbucnirii grevei, majoritatea muncitorilor metalurgiști din București erau organizați în sindicat¹.

Răspunzînd aspirațiilor manifestate de muncitorii metalurgiști, conducerea sindicatului împreună cu delegații grupelor din fabrici au formulat un program de revendicări, care cuprindea între altele : 10 ore de lucru pe zi (în loc de 11—12) ; mărirea salariilor cu 0,50 lei pe zi sau cu 10% pentru cei ce lucrau în acord ; plata salariului să se facă în fiecare sîmbătă la ora 17 ; plata orelor suplimentare cu un spor de 25% ; recunoașterea unei comisii formate din muncitori (membrii de sindicat și lucrători neorganizați) pentru rezolvarea diferendelor dintre aceștia și patroni ; respectarea demnității omenești ; restituirea fondurilor de la așa-zisele case de ajutor din fabrici care fuseseră dizolvate prin legea meseriilor etc.².

Programul de revendicări ce urmau să-l prezinte patronilor, metalurgiștii din București l-au dezbătut pe larg în întrunirile sindicale din 13 aprilie, 4 și 18 mai și 3 iunie 1912. Tot atunci s-au ales delegațiile pentru tratative și a fost informată masa muncitorilor despre rezultatele la care s-a ajuns.

În cadrul dezbaterilor s-au ivit însă și divergențe de păreri, determinate de faptul că unii lucrători, cu o slabă conștiință de clasă, manifestau încă încredere în patroni și teamă de a păși pe calea luptei greviste. Divergențe de păreri au existat chiar și între membrii conducerii sindicatului și a uniunii în privința ajutorului pe care sindicatul trebuia să-l acorde muncitorilor neorganizați. În acest sens elementele oportuniste care reușiseră să impună, în martie 1912, adoptarea unei rezoluții după care „sindicatul nu va mai da ajutor decît lucrătorilor organizați și grevelor anunțate“³ au căutat să perpetueze această situație. Delegații din fabrici și elementele înaintate din sindicat și din uniune s-au opus acestor metode oportuniste. Deși rezoluția din martie nu s-a aplicat în timpul grevelor ce i-au urmat, ea a constituit totuși o frînă în stabilirea și realizarea unității de vederi dintre lucrătorii din diferite fabrici metalurgiste din București, periclitînd frontul de luptă al metalurgiștilor.

Față de frămîntările metalurgiștilor, Comitetul executiv al P.S.D. nu a luat măsuri eficace de organizare și conducere a luptelor acestora, considerînd de altfel, în mod oportun, că luptele economice sînt atribuția exclusivă a sindicatelor. La rîndul său, nici Comisia generală a sindicatelor n-a acordat importanța cuvenită agitațiilor și dezbaterilor din rîndurile metalurgiștilor. Elementele revoluționare din Comisia generală și din Comitetul executiv al Partidului social-democrat, deși s-au preocupat de luptele greviste și de frămîntările din rîndurile metalurgiștilor, totuși nici ele n-au acționat în sensul pregătirii unei lupte generale a acestora. N-a fost lansată lozinca grevei generale a muncitorilor metalurgiști din București și nici nu s-a acționat în

¹ „Romînia muncitoare“ din 3 iunie 1912; „Fier și metal“ din 1 ianuarie 1913.

² „Romînia muncitoare“ din 7 iunie 1912; „Dimineața“ din 17 iunie 1912.

³ Ibidem.

acest sens. De asemenea n-a fost alcătuită o delegație comună a muncitorilor tuturor fabricilor metalurgice care să prezinte patronilor programul de revendicări, în colectiv, în numele tuturor muncitorilor metalurgiști. În aceste condiții, deși muncitorii din fabricile metalurgice au dezbătut în cadrul aceluiași adunări revendicările lor și programul de luptă, deși starea de spirit în rândurile metalurgiștilor era agitată, ei fiind gata de luptă, greva, în loc să înceapă ca o acțiune unitară în toate fabricile metalurgice din București, a izbucnit treptat în funcție de tratativele pe care le purtau delegații muncitorilor cu patronii fiecărei fabrici în parte și de rezultatul acestora. Cu toate că greva a început treptat, însă pe fondul unei stări de efervescență revoluționară, ea s-a transformat cu rapiditate într-o acțiune generală, intrând în atenția întregului proletariat și a opiniei publice din București.

Greva metalurgiștilor din București a început la 30 mai, prin părăsirea atelierelor de către lucrătorii de la fabrica „Haug“; intră în grevă apoi, în zilele următoare, lucrătorii de la „Metalurgia română“ (J. Katz) la 2 iunie, cei de la „Hornstein“ la 4 iunie, cei de la „Lemaitre“ la 6 iunie, cei de la „Ciriak“ la 11 iunie etc., numărul greviștilor ridicându-se la 3 000¹. Peste tot domneau entuziasmul și optimismul în luptă.

Rapiditatea cu care intra în grevă o fabrică după alta, creșterea numărului greviștilor de la o zi la alta, acțiunile întreprinse de Sindicatul în fier și metal pentru menținerea solidarității de clasă au făcut ca lupta metalurgiștilor să se impună ca un fenomen cu totul deosebit în viața capitalei; declararea unei noi greve într-o fabrică constituia un mijloc însemnat de îmbărbătare a greviștilor din celelalte fabrici, de întărire a încrederii în forțele lor, în justetea căii alese, a hotărârii de a-și câștiga drepturile.

Încă de la declararea grevei în primele întreprinderi, muncitorii s-au întrunit în sala sindicatelor din Piața Amzei, care devine sediul greviștilor, unde dezbăteau toate problemele referitoare la lupta lor. Comitetul sindicatului și delegații sindicali din fiecare fabrică aflată în grevă deveneau conducătorii nemijlociți ai greviștilor, ca organ unic. În același timp au fost alcătuite pichete de greviști din cei mai combativi și mai dârji muncitori, care patrulau în fața fabricilor și a căilor de acces spre ele, pentru a împiedica pe patroni să recruteze spărgători de grevă².

Pentru a menține moralul greviștilor, a-i informa asupra felului cum evoluează lupta, a menține și a întări unitatea de acțiune, a respinge și a demasca uneltirile exploataților, Comitetul sindicatului a organizat o gamă variată de acțiuni. Aproape zilnic aveau loc adunări, mitinguri, demonstrații de stradă, excursii la grădinile Bordei și Tei, pe cimpul Filaret și Belu.

¹ „România muncitoare“ din 7 iunie 1912; „Dimineața“ din 3,5 și 18 iunie 1912; „Adevărul“ din 7 și 18 iunie 1912; „Universul“ din 8 iunie 1912.

² „Adevărul“ din 7 iunie 1912.

Astfel, după declararea grevei, în primele două fabrici („Haug“ și „Metalurgia română“) Comitetul sindicatului organizează la 3 iunie o întrunire în sala „Amiciția“, la care a participat, alături de greviști, și un număr însemnat de muncitori metalurgiști. Cei care au luat cuvântul în cadrul întrunirii și-au exprimat solidaritatea cu greviștii, subliniind necesitatea intrării în grevă a tuturor metalurgiștilor pentru a putea impune programul lor de revendicări. În moțiunea adoptată cu acest prilej se spunea: „Lucrătorii în fier și metal din București, adunați în număr mare în sala «Amiciția»... protestează împotriva fabricanților care nu recunosc dreptele cereri ale lucrătorilor și-și iau angajamentul de a duce lupta mai departe pînă la bun sfîrșit“¹. Spre a da întrunirii un caracter mai impunător, după terminarea ei, s-a organizat o mare demonstrație de stradă, la care au participat peste 2 000 de lucrători metalurgiști și peste 1 500 de tăbăcari, care de asemenea se aflau în grevă. Coloana muncitorilor în care domneau însuflețire și entuziasm, a trecut protestînd prin fața palatului regal, de la sala „Amiciția“ pînă la sediul din Piața Amzei, unde a avut loc din nou un scurt miting². Spiritul combativ în care a decurs adunarea și manifestația de stradă, participarea numeroasă la această *primă acțiune* a greviștilor au contribuit la lărgirea frontului de luptă a metalurgiștilor, la declararea de noi greve în fabricile metalurgice din București.

Un fapt semnificativ pentru greva metalurgiștilor îl constituie aderența la grevă a tuturor ucenicilor încă de la izbucnirea ei. În felul acesta solidaritatea de clasă s-a dovedit a fi viabilă și sub acest aspect. Capitaliștii n-au putut folosi ucenicii ca spărgători de grevă; dimpotrivă, ei au devenit un element important în munca de agitație desfășurată în cursul manifestațiilor de stradă. Activitatea desfășurată de sindicat și de Cercul tineretului muncitor a dus la rezultatele așteptate³.

Față de creșterea numărului grevelor din fabricile metalurgice din București și de dezvoltarea solidarității de clasă în jurul lor, autoritățile burghezo-moșierești au luat măsuri de pază în jurul întreprinderilor pentru a ușura patronilor recrutarea de spărgători de grevă. Pe lîngă jandarmi și polițiști care patrulau pe străzi și în fața fabricilor, au fost aduși și soldați, iar în unele locuri au fost introduși jandarmi în curțile fabricilor⁴.

În același timp patronii au încercat să intimideze pe greviști, amenințîndu-i cu concedierea dacă nu vor relua lucrul. Așa, de exemplu, direcțiile fabricilor „Haug“ și „Katz“, la 9 iunie, au avertizat pe lucrători să-și ridice carnetele de muncă și banii ce-i aveau de luat, „declărîndu-i concediați“⁵. De asemenea, pentru recrutarea de spărgători de grevă, patronii au făcut mari presiuni asupra muncitorilor de altă națio-

¹ „Dimineața“ din 5 iunie 1912.

² „Romînia muncitoare“ din 7 iunie 1912

³ „Dimineața“ din 28 iunie 1912.

⁴ „Adevărul“ din 9 iunie 1912.

⁵ „Dimineața“ din 11 iunie 1912.

nalitate, amenințându-i că, dacă nu vor relua lucrul, vor cere autorităților expulzarea lor¹. Totodată patronii căutau să răspîndească ideea că metalurgiștii n-ar avea nici un motiv real pentru declararea grevelor.

Nici teroarea, nici măsurile de intimidare și de calomniere n-au speriat însă pe muncitori. Pichetele de greviști erau la posturile lor zi și noapte, încît în fața fabricilor se aflau jandarmi și polițiști, iar pe trotuarul opus și pe căile de acces spre fabrică se aflau pichetele de greviști. Lupta era încordată, dar muncitorii erau disciplinați și hotărîți de a nu da posibilitatea autorităților la provocări de pe urma cărora să opereze arestări.

Împotriva acestor acte samavolnice, Sindicatul în fier și metal a lansat la 9 iunie 1912 două manifeste asemănătoare în conținut: unul către lucrătorii metalurgiști și altul către opinia publică². Manifestele făceau cunoscut starea mizerabilă în care trăiau și munceau lucrătorii metalurgiști, concedierile abuzive săvîrșite de patroni, tratamentul inuman la care erau supuși, fapte ce i-au determinat să declare greva³. Manifestele mai aveau menirea să arate opiniei publice adevărata stare de lucruri din industria metalurgică, să explice cauzele reale ale grevei, să sublinieze justetea acesteia și să facă un nou apel la solidaritate. „Pentru ca grevele să poată fi încununate de succes, pentru ca lăcomia de cîștig a capitaliștilor să poată fi înfrîntă și lucrătorii să iasă învingători din această luptă — se spunea în manifestul adresat lucrătorilor — sindicatul vă sună trîmbița de alarmă. Stringeți-vă rîndurile, uniți-vă forțele, organizați-vă temeinic și atunci trîmful va fi al vostru“⁴.

Pentru a protesta împotriva măsurilor preconizate de patroni, de concediere a muncitorilor greviști și a acțiunilor de corupere și recrutare a spărgătorilor de grevă, împotriva măsurilor teroriste luate de autorități, sindicatul a organizat al doilea miting, care a avut loc la 10 iunie în sala „Dacia“. Mai mulți lucrători care au luat cuvîntul, între care și Șt. Georgescu, Șt. Calomfirescu, S. Moraru, Ivășeanu, au scos în evidență cauzele reale ale grevelor, arătînd că ele „au fost determinate de grelele condiții de muncă și de plata mai mult decît insuficientă a celor care duc greul industriei“⁵. De la tribuna adunării au fost demascate demagogia patronală și ațîțările naționaliste făcute cu scopul de a dezbina lupta greviștilor⁶. Vorbitorii au subliniat necesitatea organizării mai bune a pichetelor de grevă care să patruleze în jurul fabricilor și să împiedice pe capitaliști să recruteze spărgători de grevă⁷. Totodată s-a dezbătut problema organizării mai temeinice a ajutorului material care trebuia acordat greviștilor și în special, muncitorilor cu

¹ „Romînia muncitoare“ din 14 iunie 1912.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond 96, dos. 240, f. 21.

³ „Adevărul“ din 11 iunie 1912.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 96, dos. 240, f. 21.

⁵ „Universul“ din 12 iunie 1912.

⁶ „Romînia muncitoare“ din 14 iunie 1912.

⁷ „Voința națională“ din 12 iunie 1912.

mulți copii. Toți cei prezenți și-au exprimat solidaritatea în luptă și hotărîrea de a continua greva pînă la satisfacerea tuturor revendicărilor.

Pentru a intimida pe muncitorii participanți la miting, la ieșirea acestora din sală au fost prezente însemnate forțe polițienești, în frunte cu I. Bărbătescu, directorul Poliției capitalei¹. Disciplina și ordinea care au domnit însă în rîndurile muncitorilor n-au permis poliției să efectueze arestări. Cei aproape 2 000 de muncitori s-au încolonas și, într-un impunător cortegiu, au manifestat din nou pe străzi pînă la sala sindicatelor din Piața Amzei. Aceasta a fost a doua mare demonstrație a greviștilor.

Manifestațiile de stradă, desfășurate într-o atmosferă entuziastă, în cîtece revoluționare, pe distanțe mari și pe străzi însemnate ale capitalei, au devenit una din formele principale de luptă a metalurgiștilor. Demonstrațiile de stradă fiind, după cum subliniază V. I. Lenin, „un foarte important mijloc de educare politică a maselor muncitoare”², ele aveau un rol hotărîtor în mobilizarea și antrenarea maselor de muncitori la lupta împotriva exploatării și a terorii burgheze, împotriva nedreptăților autorităților administrative și polițienești.

În fața rezistenței, a solidarității și a hotărîrii muncitorilor de a-și cuceri revendicările, patronii, care acționaseră pînă atunci izolat, încep să se sfătuiască asupra măsurilor comune împotriva greviștilor. În acest sens, comitetul Uniunii generale a industriașilor din România a avut la 9 iunie o ședință secretă în care a analizat situația creată în industria metalurgică din București ca urmare a grevelor declarate³ și a măsurilor ce trebuiau luate pentru înăbușirea luptei muncitorilor.

Cu acest prilej, capitaliștii au hotărît că, dacă în timp de 15 zile, cu începere de la 12 iunie, muncitorii nu vor relua lucrul, vor închide fără nici o condiție toate fabricile metalurgice, ceea ce însemna concedierea în masă a lucrătorilor, însemna lock-out⁴.

Hotărîrile adoptate de capitaliști au fost aduse la cunoștință lucrătorilor, la 11 iunie 1912, printr-un comunicat.

Din comunicat rezultă un fapt semnificativ privind raportul de forțe în luptă, și anume teama capitaliștilor de organizațiile sindicale.

De aceea patronii amenințau pe greviști că nu vor sta de vorbă la tratative decît cu delegații din fiecare fabrică în parte, fără reprezentantul sindicatului. În felul acesta, ei voiau să rupă pe muncitori de sindicat, iar eventualele concesi făcute muncitorilor să nu apară în ochii acestora ca datorîndu-se rolului jucat de sindicat în organizarea luptei lor. „Intervenția oricărei organizații necunoscute de legile țării”⁵ — se spunea în comunicat — urmează să fie respinsă de patroni fără nici o altă cerce-

¹ „Dimineața” din 12 iunie 1912.

² V. I. L e n i n, *Opere complete*, vol. 7, București, Edit. politică, 1962, p. 245.

³ „Adevărul” din 13 iunie 1912.

⁴ „Voința națională” din 13 iunie 1912.

⁵ Sindicatele din acea vreme (și pînă în 1921) activau doar în baza Constituției, neexistînd o altă lege specială pentru acestea. De aceea capitaliștii contestau adesea, dreptul sindicatelor de a purta tratative în numele muncitorilor. Lupta clasei muncitoare a impus însă acest drept.

tare“¹. Așadar, capitaliștii urmăreau ca, în mod solidar, să înfrîngă rezistența greviștilor, să-i dezbine și să-i îndepărteze de organizațiile lor de clasă, de sindicate.

Comunicatul U.G.I.R.-ului a stîrnit o puternică indignare în rîndurile greviștilor și chiar în rîndurile opiniei publice².

În semn de protest împotriva acțiunii colective a patronilor, Sindicatul în fier și metal a lansat chemarea către toți muncitorii metalurgiști pentru a participa în ziua de 14 iunie la o a treia mare manifestație de stradă și întrunire publică, organizată în sala „Dacia“³. Pentru o cît mai bună reușită a acțiunii, delegații de fabrici, pichetele de greviști și Comitetul sindicatului au desfășurat o intensă muncă de propagandă.

În aceste împrejurări, văzînd că lucrătorii se mențin ferm pe poziție, patronii fabricilor „Haug“, „Metalurgia romînă“ și „Hornstein“, care aveau însemnate comenzi de executat, — iar continuarea grevei le producea pagube serioase — recurg la tratative, care au loc, în ziua de 13 iunie la Casa centrală a meseriilor. Cu acest prilej a ieșit și mai bine în evidență tendința patronilor de a manevra, de a sparge frontul de luptă al greviștilor: astfel ei au cerut lucrătorilor să reîntre în fabrici, asigurîndu-i că „apoi li se vor da îmbunătățirile promise“⁴, ceea ce echivala cu nesatisfacerea revendicărilor, cu înfrîngerea greviștilor. De aceea muncitorii au respins manevra celor trei capitaliști și au hotărît să continue lupta.

Manevra patronilor cu tratativele i-a îndirjît și mai mult pe greviști, care în tot cursul zilei de 14 iunie s-au întrunit la sindicat, unde s-au sfătuit, s-au pregătit pentru miting și demonstrație. În după-amiaza zilei de 14 iunie, peste 2 000 de greviști metalurgiști s-au încolonat, disciplinați și hotărîți, și au plecat demonstrînd pe străzile capitalei pînă în cartierul Tabaci, unde se afla sediul greviștilor tăbăcari. Spre a ne da mai bine seama de amploarea manifestației, este suficient să spunem că după ce greviștii au demonstrat în fața fabricilor din cartierul Tabaci și Filaret, au coborît apoi pe la Antrepozite pe străzile Uranus, Sirenelor, Aquila, Izvor, unde au manifestat în fața întreprinderii „Compania de apă“, îndreptîndu-se pe Bd. Elisabeta, Calea Victoriei spre strada Carol și de acolo spre sala „Dacia“⁵. Circulația a fost întreruptă pe bulevarde mai mult de o jumătate de oră.

Manifestația a fost deosebit de impunătoare, stîrnind admirația și respectul opiniei publice. Referindu-se la desfășurarea manifestației, N. D. Cocea o descria în felul următor: „Eram ieri pe stradă cînd am

¹ „Universul“ din 13 iunie 1921.

² Comunicatul a fost în același timp amplu comentat și în presă, el fiind pentru acea vreme un act rar. Au fost publicate articole -interviuri, au fost făcute tot felul de declarații demagogice, de „obiectivitate“ etc. Insuși ministrul de interne, C.C. Arion, fiind obligat să țină seama de forța clasei muncitoare, la întrebarea unui corespondent asupra legalității sindicatelor, a declarat următoarele: „Cum dv. patronii vă cartelați, tot așa și muncitorii sînt în drept să se carteleze în sindicat pentru a-și apăra interesele“ („Universul“ din 15 iunie 1912).

³ „Romînia muncitoare“ din 17 iunie 1912.

⁴ „Dimineața“ din 15 iunie 1912; „Romînia muncitoare“ din 12 iunie 1912.

⁵ „Dimineața“ din 16 iunie 1912.

văzut venind dinspre o răsăritie o procesiune de greviști. În frunte mergeau bicicliștii însărcinați să ție ordinea, apoi veneau femeile și copiii greviștilor și cît vedeai cu ochii, în lungul străzii, sub pancarde roșii, pe care erau scrise revendicările lor imediate, ca o armată disciplinată, muncitorii alungați din fabrici și intonînd sub cerul liber cîntecul lor de luptă, de încredere și de speranțe : «Internaționala»¹. Manifestațiile greviștilor, care deveneau tot mai dese și impunătoare, erau comentate pe larg în presa vremii. Așa, de exemplu, într-un articol publicat în ziarul „Adevărul“ se spunea : „Zilnic sute și mii de muncitori parcurg străzile cu steaguri și pancarte roșii, pe care sînt scrise revendicări foarte drepte“².

Manifestația, cît și mitingul de la „Dacia“, ținut în una din cele mai mari săli din București din acea vreme, au fost impunătoare și au avut o semnificație deosebită pentru lupta greviștilor. Pentru prima dată participă la miting, în mod oficial, reprezentanți ai conducerii P.S.D. și ai C.G.S.R., care iau atitudine deschisă de sprijinire a grevelor. Este necesar să subliniem că, datorită concepțiilor oportuniste de care erau pătrunse unele elemente din organele centrale ale partidului și sindicatelor de atunci, cît și a limitelor și confuziilor ideologice de care au dat dovadă la început elementele revoluționare, nu s-a luat atitudine deschisă de a se sprijini și îndruma grevele din capitală, lăsînd aceasta pe seama sindicatului. Existența acestor limite în poziția elementelor revoluționare se datora faptului că acestea erau prizoniere ale unor dogme învechite, moștenite de la Internaționala a II-a, iar pregătirea lor politică-ideologică mai avea multe lacune și scăderi. Elementele revoluționare n-au sesizat de la început că era vorba de o grevă de mari proporții, cu un număr mare de lucrători, cu influență în masa muncitorească, cu greutate în activitatea industrială din București.

Poziția de expectativă binevoitoare a conducerii P.S.D. față de luptele greviste explică și mai clar rolul slab jucat de acesta în organizarea acțiunilor muncitorești, neputința de a se ridica la nivelul unui adevărat stat-major al proletariatului.

Influența ideologiei reformiste era încă puternică în Partidul social-democrat din România. Aceasta și explică de fapt poziția P.S.D. față de interesele clasei muncitoare, de lupta sa, de organizațiile sale. Oportunistul Toma Dragu a declarat că „P.S.D. n-a intervenit pînă acum în conflictul dintre patroni și greviști, crezînd că-i mai bine să-i lase pe cei din urmă să-și ducă singuri lupta“³. În felul acesta, P.S.D., în loc să fi luat măsuri pentru organizarea luptei greviștilor, stătea ca un observator pasiv în coada maselor.

Dar, cu toate slăbiciunile manifestate, elementele revoluționare, aripa de stînga a P.S.D. de mai tîrziu, au jucat un rol important în organizarea și conducerea luptelor revoluționare muncitorești.

Deschizînd seria cuvîntărilor, delegatul Comisiei generale a sindicatelor, Constantin Popovici, care a prezidat și întrunirea, a demascat comunicatului U.G.I.R.-ului, arătînd că, „oricare ar fi hotărîrea lor (a patro-

¹ „Adevărul“ din 19 iunie 1912.

² Ibidem, 24 iunie 1912.

³ „Voința națională“ din 16 iunie 1912; „Dimineața“ din 16 iunie 1912

nilor — I.I.), tot vor trebui să stea de vorbă cu sindicatul, pentru că unirea lucrătorilor le dă acestora o forță de care se vor zdrobi toate încercările industriașilor. Spiritul de clasă s-a dezvoltat în muncitori, așa că greviștii vor putea sta și șase luni în grevă“¹. Recunoscînd izolarea de care a dat dovadă Comisia generală pînă atunci, vorbitorul, în continuare, a spus că de acum Comisia generală „va interveni fățiș în luptă“².

Unul după altul, muncitorii care au luat cuvîntul de la tribuna întrunirii, I. C. Frimu, C. Popovici, Șt. Georgescu, Șt. Calomfireanu și alții, și-au exprimat hotărîrea de a continua greva pînă la victorie pentru cucerirea revendicărilor în baza cărora au pornit greva, de a rezista atacurilor capitaliștilor coalițați, de a-și apăra organizațiile lor de clasă, sindicatele, de a-și apăra dreptul la organizare. Secretarul P.S.D., I. C. Frimu, luînd cuvîntul, s-a referit la comunicatul U.G.I.R.-ului, arătînd că luptele muncitorești se desfășurau în condiții forate grele. De aceea „lucrătorii trebuie să dea dovadă de strînsă solidaritate“³. Insuflînd greviștilor încredere în forțele lor și subliniind necesitatea de a sprijini grevele metalurgiștilor și de a trage trage învățăminte din ele, Frimu spunea : „Grevele actuale trebuie să fie prilej de mari învățăminte pentru lucrători... Greviștii de astăzi să lupte și vor învinge ; mai bine să prefere a muri de foame decît să reentre în fabrici umiliți“⁴.

Mitingul s-a încheiat într-o atmosferă înălțătoare și dîrză. Ea exprima de fapt starea de spirit din rîndurile greviștilor. Lupta devenea din ce în ce mai încordată, lua forme tot mai variate, atît dintr-o parte, cit și din cealaltă. Muncitorii aveau de înfruntat tot mai multe greutăți, de făcut față la tot mai multe probleme și situații, fie că veneau din partea autorităților și patronilor, fie a greutăților materiale, deoarece greva dura de două săptămîni. De aceea ei întăreau pichetele de grevă, organizau întruniri și mari demonstrații de stradă, greve de simpatie, o intensă muncă de propagandă și o largă publicitate. Pe de altă parte patronii unelteau, amenințau cu lock-out, duceau tratative la nivelul organizației lor patronale, acțiuni la care se adăuga sprijinul tot mai fățiș al autorităților polițienești și guvenamentale. Cu toate acestea, lupta se desfășura în continuare. Sindicatul se preocupa de toate problemele grevei, avînd de acum sprijinul direct al Comisiei generale a sindicatelor.

În jurul grevei metalurgiștilor din București s-au desfășurat frumoase acțiuni de solidarizare, atît în țară, cit și în străinătate.

Sindicatul și delegații de fabrici, la îndrumarea uniunii lor⁵, au lansat liste de subscripție în fabrici pentru ajutorul greviștilor. La apelul sindicatului, lucrătorii din mai multe fabrici din capitală „au decis să-și dea salariul pe o zi dintr-o săptămîină atît timp cit vor continua gre-

¹ „Romînia muncitoare“ din 21 iunie 1912.

² „Adevărul“ din 16 iunie 1912.

³ Ibidem.

⁴ „Universul“ din 16 iunie 1912.

⁵ Bazele Uniunii lucrătorilor în fier și metal din Romînia au fost puse în 1909, iar constituirea ei definitivă a avut loc la Congresul din 2 iunie 1912.

vele“¹. De asemenea, lucrătorii de la Franzelăria Matache Teodorescu au trimis greviștilor 130 de pâini², iar brutarii de la fabrica Gagel 200 de pâini etc.³. Societatea lucrătorilor sobari, deși nu era afiliată la C.G.S.R., a oferit ajutor material greviștilor⁴. Ajutoare au venit și din partea muncitorilor organizați din Ploiești, Bacău, Iași, Brăila, Piatra-Neamț, Buzău și din alte orașe⁵. La Brăila și Iași au avut loc întruniri de solidaritate cu greviștii și de protest contra măsurilor arbitrare ale autorităților polițienești luate împotriva greviștilor bucureșteni⁶.

Acțiunile de solidaritate s-au manifestat sub diverse forme ajungând pînă la greve de simpatie de cîteva ore sau chiar de cîteva zile. Așa, de exemplu, la 8 iunie lucrătorii de la „Compania de apă“ au refuzat să execute lucrările aduse din fabricile care se aflau în grevă, mergînd *in corpore* la sindicat; la 12 iunie, metalurgiștii de la fabrica „Abramovici“ și „Vulcan“ au declarat grevă de două zile⁷ în semn de solidaritate cu greviștii din celelalte fabrici, revendicînd restituirea banilor de la „casa de ajutor; la 14 iunie, textiliștii de la „Industria bumbacului“ au declarat și ei o grevă de simpatie⁸.

Pentru a împiedica pe patroni să recruteze spărgători de grevă din străinătate, C.G.S.R. a intervenit pe lîngă Biroul Internaționalei Sindicale, care-și avea sediul la Stuttgart, și Uniunile sindicale metalurgice din Viena și Budapesta, înștiințîndu-le să ia toate măsurile pentru a împiedica angajarea de lucrători metalurgiști pentru România atîta vreme cît va dura greva⁹.

În același timp cu lupta metalurgiștilor, în capitală se aflau în grevă lucrătorii tăbăcari și era mare agitație în rîndurile lucrătorilor cizmari, brutari, croitori, care au declarat, tot în cursul lunii iunie, greve pentru revendicări proprii¹⁰. Greve puternice au avut loc în Ploiești, Galați, Craiova, Iași și în alte orașe¹¹.

Efervescența revoluționară, actele de solidarizare cu greviști constituiau un bun prilej de răspîndire a ideilor socialiste, de organizare în sindicat sau de atragere spre mișcarea organizată a clasei muncitoare a

¹ „Dimineața“ din 14 iunie 1912; „România muncitoare“ din 21. iunie 1912.

² „Adevărul“ din 15 iunie 1912.

³ „România muncitoare“ din 24 iunie 1912.

⁴ „Dimineața“ din 14 iunie 1912.

⁵ „Adevărul“ din 20 iunie 1912; „Dimineața“ din 19 și 20 iunie 1912; „România muncitoare“ din 21 și 24 iunie și 9 august 1912.

⁶ „Dimineața“ din 11, 14 și 16 iunie 1912; „România muncitoare“ din 17 și 21 iunie 1912.

⁷ La fabrica „Vulcan“ nu s-a declarat grevă generală, ca la celelalte fabrici, deoarece muncitorii cuceriseră, în urma grevei de la sfîrșitul lunii februarie și începutul lunii martie 1912, recunoașterea aceluiași revendicări pentru care luptau acum metalurgiștii, iar la „Abramovici“ patronii satisfăcură, de asemenea, cererile lucrătorilor spre a evita greva.

⁸ „Dimineața“ din 11,14 și 16 iunie 1912; „România muncitoare“ din 17 și 21 iunie 1912.

⁹ „Universul“ din 10 iunie 1912.

¹⁰ „Universul“ din 7, 16 iunie 1912, „Adevărul“ din 9 iunie 1912.

¹¹ Arhiva C.G. al P.M.R., fond 79, dos. 7 471, f. 2; „Dimineața“ din 6 și 27 iunie 1912; „Universul“ din 15 iunie 1912.

nenumărați lucrători care pînă atunci stăteau inactivi, departe de mișcarea muncitorească. Acest lucru a fost remarcat și de unii comentatori burghezi, care, luînd drept exemplu fabrica „Lemaître“, semnalau că „unde înainte se aflau numai cîțiva sindicaliști, acum — după declararea grevei — s-au înscris (în sindicat) cu toții“¹.

Dezvoltarea luptei de clasă, creșterea acțiunilor greviste în București și în țară au alarmat clasele dominante. Guvernul conservator de sub președinția lui Titu Maiorescu, spre a-și cîștiga popularitate în rîndurile maselor muncitoare, a căutat, la început, să păstreze o atitudine „imparțială“ față de greve, rezumîndu-se la întărirea pazei în jurul fabricilor și la unele măsuri de intimidare. Cînd grevele au luat însă amploare, autoritățile burghezo-moșierești au recurs la arestarea și maltratarea mai multor muncitori din pichetele de grevă. Astfel, în zilele de 12 și 13 iunie, poliția a arestat mai mulți greviști care făceau de pază în fața fabricilor „Metalurgia romînă“, „Ciriak“ și „Haug“². În același timp, patrulele de jandarmi au mers pe la casele greviștilor spre a-i obliga să reia lucrul³. Măsurile luate de autorități au facilitat patronilor să recruteze și să introducă cu forța cîțiva lucrători în fabricile „Ciriak“ și „Metalurgia romînă“, dar, la îndemul greviștilor, a doua zi aceștia au părăsit lucrul, fugind peste gard la pichetele de greviști⁴. Pentru a provoca pe greviști, ginerele patronului Haug a tras cu revolverul asupra lucrătorilor ce se aflau în stradă în fața fabricii, încît scandalul ce s-a iscat s-a soldat cu intervenția poliției, care a acuzat lucrătorii de „turburări“ și a operat noi arestări⁵.

Concomitent cu măsurile luate de autorități, ziarele burgheze au desfășurat o aprigă campanie împotriva greviștilor, a organizațiilor lor sindicale, propagînd idei și teorii menite să ducă la colaborarea de clasă, sau cerîndu-se măsuri de represiune contra greviștilor.

Ziarele liberale au publicat numeroase articole în care grevele erau prezentate drept „mijloc de agitație, de ațîțare a urei de clasă“, al căror țel nu ar fi altul decît „revoluția socialistă“⁶. Tendința vădită de a exagera scopul grevei a fost aceea de a atrage atenția opiniei publice asupra „pericolului“ ce l-ar prezenta grevele și mai ales de a pregăti opinia publică pentru măsurile cele mai drastice împotriva muncitorilor. Ziarele guvernamentale, la rîndul lor, își exprimau teama față de organizarea muncitorilor în sindicat, prezentînd deformat grevele, al căror obiectiv ar fi „numai organizarea muncitorilor nesindicaliști“⁷, și subliniind că grevele ar avea „o singură cauză : spiritul de anarhie“⁸.

Totodată, în articolele scrise în jurul grevelor se făcea apologia teoriei „armoniei“ între clase, a „comunității“ de interese între exploatați

¹ „Voința Națională“ din 10 iunie 1912.

² „Adevărul“ din 13 și 15 iunie 1912; „Dimineața“ din 14 iunie 1912.

³ „Universul“ din 14 iunie 1912.

⁴ „Voința națională“ din 20 iunie 1912; „Adevărul“ din 19 și 20 iunie 1912.

⁵ „Adevărul“ din 13 și 15 iunie 1912; „Universul“ din 14 iunie 1912.

⁶ „Voința națională“ din 16 iunie 1912.

⁷ „Epoca“ din 17 iunie 1912.

⁸ Ibidem, 16 iunie 1912.

și exploatatori, a preocupării permanente pe care trebuiau s-o aibă patronii „de a îngriji ca ideile anarhiste [sic !] să nu prindă rădăcini în mintea muncitorilor“¹.

Pentru a contracara influența pe care o avea greva metalurgiștilor asupra muncitorilor din București, apologeții capitalului, care vedeau în sindicate o armă prețioasă de luptă în mâna greviștilor, în mai multe articole publicate au propagat ideea reacționară după care organizațiile sindicale ar trebui să fie simple case de ajutor și nu organizații de luptă, creînd chiar unele sindicate naționaliste (galbene) în vederea dezbinării proletariatului². În coloanele ziarelor se vădesc fricțiuni între Partidul liberal, aflat în opoziție, și cel conservator, aflat la guvern, pe diferite probleme politice la ordinea zilei (chestiunea tramvaielor, a legii încurajării industriei etc.), dar care față de grevele muncitorești aveau aceeași poziție : ele trebuiau aplanate, rezistența greviștilor înfrîntă, lucrul reluat, căci altfel grevele, pe lângă „spiritul de anarhie ce-l răspîndesc“, spuneau ei, „vor avea un efect rău asupra capitalurilor străine care sînt necesare industriei noastre“³. «Boala e adîncă — se spunea într-un alt articol — să tragem învățăminte cît mai este timp»⁴. Oficiosul liberalilor „acuză“ chiar guvernul conservator că nu ia măsuri suficient de drastice pentru „aplanarea“ acestor greve, „care au răscolit mii de muncitori“⁵. Toată campania purtată de presa burgheză, în special de „Voința națională“ și „Epoca“, avea menirea să discrediteze în fața opiniei publice organizațiile sindicale, să prezinte grevele și lupta metalurgiștilor deformat, falsificînd adevărul despre cauzele lor reale, să organizeze atacul capitalist contra greviștilor și a muncitorilor socialiști.

În aceste împrejurări, însuși guvernul a început să acorde atenție grevelor, care luaseră o amploare cu totul deosebită. Burghezia a văzut în mișcarea grevistă, în general, și în cea a metalurgiștilor, în special, o acțiune politică de mare amploare, o afirmare a proletariatului ca clasă ; de aceea, cu prețul satisfacerii unor revendicări economice, a încercat să înlătore pericolul, să țină pe muncitori departe de problemele politice. În ședința Consiliului de Miniștri din 13 iunie 1912, în urma unor consultări, ministrul de interne, C. C. Arion, a dat o declarație care exprima de fapt poziția demagogică a guvernului conservator și totodată atitudinea sa ostilă față de greviști. În declarație se spunea că guvernul „va garanta lucrătorilor libertatea grevei pașnice“. Aceasta însemna că guvernul a fost nevoit să recunoască formal dreptul la grevă, dar numai a grevelor „economice“, care să se desfășoare lin, fără demonstrații de stradă, fără intruniri, fără organizare, fără mitinguri de masă. În același timp guvernul avertiza că „orice încercare de turburare va fi imediat reprimată“⁶. În felul acesta se deschidea posibili-

¹ „Voința națională“ din 19 iunie 1912

² „România muncitoare“ din 2 august 1912.

³ „Voința națională“ din 23 iunie 1912.

⁴ Ibidem, 19 iunie 1912.

⁵ Ibidem, 9 iunie 1912.

⁶ „Universul“ din 15 iunie 1912; „România muncitoare“ din 17 iunie 1912.

tatea de a se interveni „legal“ în reprimarea grevei în cazul că s-ar produce „tulburări“. Declarația avea menirea să justifice măsurile ce urmau să se ia împotriva pichetelor de grevă, sub pretextul că ar provoca scandal și ar opri angajarea de către patroni a unor noi muncitori, în fond a spărgătorilor de grevă.

Pentru a sfârși odată cu grevele, care luaseră o amploare neobișnuită, guvernul conservator, la cererea patronilor, acceptă ca ministrul industriei și comerțului, Dimitrie S. Nenițescu, să fie arbitru în rezolvarea conflictului. Referitor la rolul ce trebuia să-l joace arbitru în conflict, întrucât era prima acțiune în spiritul legii meseriilor, Consiliul de Miniștri a dat la 20 iunie un comunicat în care se spunea : „Consiliul a hotărît să mențină o atitudine cât se poate de neutră între patroni și lucrători. Se va căuta a se asigura libertatea muncii și a atelierelor“¹. Declarația avea menirea să semene confuzie în rîndul masei muncitoare, să slăbească elanul revoluționar al greviștilor și, sub pretextul împăcării celor două tabere aflate în luptă să determine în fapt pe lucrători să renunțe la cererile lor drepte.

În fața tergiversării tratativelor, care trebuiau să înceapă la 19 iunie², și a refuzului unor patroni de a accepta arbitrajul ministrului de industrie și comerț în scopul vădit diversionist, de a crea impresia unor poziții divergente între guvern și patroni, în fața tendinței generale a patronilor de a satisface doar parțial revendicările lucrătorilor, Comisia generală a sindicatelor, împreună cu Sindicatul în fier și metal, la întrunirea greviștilor din seara zilei de 19 iunie, au hotărît pentru 20 iunie declararea unei greve generale a tuturor metalurgiștilor și tăbăcarilor din București și organizarea unei mari demonstrații de stradă. Vestea aceasta s-a răspîndit cu iuțeală în masa greviștilor. Comitetele celor două sindicate — metalurgist și al tăbăcarilor — împreună cu delegații din fabrici au mobilizat pe muncitorii celor două ramuri să participe în totalitatea lor la greva demonstrativă, grevă care a fost, de fapt, punctul culminant al luptei metalurgiștilor din București.

Conform hotărîrii luate, în dimineața zilei de 20 iunie muncitorii metalurgiști din toate fabricile din București, s-au adunat în fața fabricii „Wolf“ din Dealul Filaret, unde a avut loc un scurt miting de instruire asupra desfășurării grevei generale. Tot atunci greviștii tăbăcari s-au adunat la sediul sindicatului lor din Tabaci (str. Elena Cuza nr. 5). Cele două coloane — metalurgiștii aproximativ 9 000 și tăbăcarii 7 000 — s-au întîlnit la Parcul Expoziției (Parcul Libertății) într-un entuziasm de nedescris, unindu-și glasul și forța pentru a demonstra claselor exploatatoare tăria solidarității de clasă, hotărîrea de a învinge, de a-și impune revendicările. De acolo, în jurul orelor 8,30, cu pancarte și drapele roșii, în sunetele Internaționalei, s-au îndreptat prin cartierul Tabaci, pe Calea Văcărești, Sf. Vineri, Bl. Carol, spre Clubul social-democrat din Piața Amzei³. Coloana greviștilor a fost impunătoare, spi-

¹ „Adevărul“ din 22 iunie 1912.

² „Universul“ din 20 iunie 1912.

³ „România muncitoare“ din 24 iunie 1912.

ritul de luptă și de solidaritate era în continuă creștere. Cincizeci de bicicliști mergeau pe margini pentru a păstra ordinea.

Cîntecele revoluționare treceau la viață noi muncitori din fabricile și atelierele pe lângă care treceau demonstrații, atrăgîndu-i la luptă. „Pe tot parcursul — scria „Adevărul“ — s-au asociat la demonstrație lucrători și lucrătoare din diferite fabrici aflate în drum, care păraseau în mod spontan lucrul“¹. Au aderat la greva demonstrativă toate fabricile din Dealul Filaret, din Tabaci, țesătorii, tricoterii, călcătorii, tîmplarii, fabricile de ace etc². Astfel, greva demonstrativă, a cărei coloană de bază o formau metalurgiștii, a atras în jurul ei numeroși muncitori din alte sectoare economice, devenind aproape o grevă generală pe capitală. Demonstrații, pe tot parcursul drumului, intonau cîntece revoluționare, strigau lozinci, protestau împotriva patronilor — care refuzau să satisfacă revendicările greviștilor — a abuzurilor organelor polițienești și ale jandarmilor, a demagogiei guvernamentale, a presei reacționare. Pe Calea Victoriei și pe alte străzi, „circulația a fost cu desăvîrsire întreruptă“³. De la sediul sindicatelor și al Clubului social-democrat, unde avusese loc un scurt miting, greviștii, la ora 11, s-au îndreptat prin Piața Romană spre Grădina Tei.

În tot cursul zilei de 20 iunie, pe măsură ce muncitorii de alte profesii din diferite fabrici și ateliere aflau de marea demonstrație a metalurgiștilor și tăbăcarilor, declarau și ei grevă, apoi plecau la Clubul social-democrat, de unde se îndreptau spre Grădina Tei, unde erau primiți cu ovații și urale⁴. Astfel, numărul greviștilor ajunge la 20 000⁵. În după-amiaza aceleiași zile, la orele 17—18, impunătoarea coloană a greviștilor s-a îndreptat spre Parcul Expoziției, unde în amfiteatrul „Arenelor romane“, care se umpluse pînă la refuz, a avut loc mitingul greviștilor, deschis prin cîntecul Internaționalei. Încercările poliției de a împiedica mitingul sub pretextul că se ține „sub cerul liber“, ceea ce era o formă voalată de interzicere a întrunirilor, de limitare a numărului de participanți la el, au eșuat în bună măsură. Deși poliția a interzis delegaților muncitorilor greviști să vorbească de la tribună, totuși secretarul Comisiei generale a sindicatelor, Gh. Cristescu, a luat cuvîntul și a vorbit, pe scurt, despre însemnătatea grevei generale ca mijloc eficace de a impune capitaliștilor revendicările lor, lucru confirmat de faptul că în după-amiaza aceleiași zile de 20 iunie patronii au acceptat începerea tratativelor. În aceeași cuvîntare, Cristescu a anunțat că „toți greviștii de simpatie să reîntre în lucru a doua zi, însă să fie pregătiți, căci, dacă mîine nu se va aplatona conflictul, se va proclama greva generală“⁶.

¹ „Adevărul“ din 21 iunie 1912.

² „Romînia muncitoare“ din 24 iunie 1912.

³ „Dimineața“ din 22 iunie 1912.

⁴ Ibidem.

⁵ „Romînia muncitoare“ din 24 iunie 1912; „Fier și metal“ din iunie 1913; „Uniunea“ din iulie 1912; „Adevărul“ din 21 iunie 1912; „Dimineața“ din 22 iunie 1912.

⁶ „Romînia muncitoare“ din 24 iunie 1912.

Greva celor 20 000 de muncitori și manifestațiile de stradă care au avut loc în ziua de 20 iunie sînt un moment deosebit în lupta greviștilor metalurgiști din București, reprezintă punctul ei culminant. Pornită la început în cîteva fabrici, greva s-a extins tot mai mult, căpătînd amploarea unei greve generale a metalurgiștilor din București, cu ea solidarizîndu-se numeroși muncitori de diferite profesii și meserii. În articolul *O zi istorică*, publicat în „Romînia muncitoare”, se spunea: „Capitala nu a mai văzut încă o masă mai numeroasă și mai împozantă de oameni. Se părea că întregul popor e în picioare și manifestațiile entuziaste ale zecilor de mii de obișduiți, ce și-au părăsit lucrul, ce nu s-au mai gîndit că-și pierd salariul, sînt un avertisment destul de semnificativ atît pentru patroni, cît și pentru guvernăntii prezenți și viitori”¹.

Amploarea care a luat-o greva de la 20 iunie a depășit așteptările conducerii centrale a organizațiilor muncitorești, care n-au știut să o folosească în vederea lărgirii sferei de revendicări (care au rămas aproximativ aceleași ca la începutul acțiunii), a frontului luptelor greviste în general. Manifestațiile de la 20 iunie reflectă, în același timp, teama elementelor oportuniste, „legaliste” ca grevele să nu se extindă prea mult și în acest fel să creeze „complicații”. Așa se și explică faptul că, deși exista o stare de spirit favorabilă pentru o grevă în toată capitala muncitorii avînd aceleași revendicări generale (scurtarea zilei de lucru, mărirea salariilor, apărarea organizațiilor sindicale etc.), Comisia generală a sindicatelor și Comitetului executiv al P.S.D. n-au luat măsurile necesare spre a canaliza acest șuvoi revoluționar, pentru a impune tuturor patronilor aceleași revendicări generale.

Numeroși muncitori din București și-au exprimat nemulțumirea față de slaba organizare a grevei generale de la 20 iunie. Prin numeroase scrisori trimise redacției „Romînia muncitoare” și organelor centrale ale mișcării muncitorești, ei au protestat pentru faptul de a nu fi fost chemați și dînșii la greva demonstrativă. Analizînd acest fapt, ziarul „Romînia muncitoare” scria: „Azi, a doua zi după grevă, din toate părțile ne vin protestări, din ateliere mici și din ateliere mari, din fabrici și din uzine, de ce n-au fost și dînșii înștiințați de greva generală, de ce n-au fost și dînșii chemați să manifesteze alături de frații lor de muncă, să arate clasei stăpînitore tîria solidarității, puterea clasei muncitoare”². Așadar, poziția muncitorilor a fost exprimată cît se poate de clar. Pe de altă parte, reiese că oportuniștii, cu bună-știință, n-au chemat masele la luptă, căutînd să minimalizeze pînă și numărul participanților la manifestație. În acest sens, Ilie Moscovici arăta în *Calendarul muncii pe 1913* că la grevă au participat 15 000 de muncitori³, deși toate sursele, inclusiv cele burgheze, vorbesc despre o participare la grevă a 20 000 de muncitori⁴. De asemenea, C. Racovski, încă la întrunirea din 10 iunie, sub pretextul irosirii fondurilor, a cerut „să nu se mai declare decocamdată

¹ „Romînia muncitoare” din 24 iunie 1912.

² Ibidem.

³ *Calendarul muncii pe anul 1913*, București, 1913, p. 89—90.

⁴ „Romînia muncitoare” din 24 iunie 1912; „Fier și metal” din iunie 1913; „Uniunea” din iulie 1912; „Adevărul” din 21 iunie 1912; „Dimineața” din 22 iunie 1912.

nici o grevă nouă“¹. Oportuniștii, care se temeau de lupta maselor, spre a arăta claselor dominante necesitatea de a satisface revendicările greviștilor, declarau că „manifestația pe care noi am oprit-o ca să ia proporții mai mari, masele muncitoare, care la semnalul nostru au reintrat în fabrici, se poate oricînd repeta“².

Efectul imediat al grevei demonstrative de la 20 iunie a fost că, patronii, a doua zi, au acceptat să înceapă tratativele, care s-au purtat în zilele de 21 și 22 iunie la Ministerul de Industrie și Comerț³, în prezența ministrului Nenițescu. Tratativele, la care au participat patronii sau reprezentanții lor din fabricile metalurgice aflate în grevă, delegații lucrătorilor din fiecare fabrică și reprezentantul Comisiei generale a sindicatelor, au decurs fără prea multe dificultăți. Principiul ca greviștii să fie reprezentați de o singură delegație a fost respins de patroni, așa că fiecare fabrică și-a delegat reprezentanții săi. Burgheziei îi era frică de mișcarea organizată, de aceea a impus tratative separate. Muncitorii au dejucat însă manevra patronilor, căci delegații fiecărei fabrici în parte se prezentau și susțineau aceleași revendicări. Totodată patronii au fost nevoiți să accepte participarea la tratative a delegatului sindicatelor.

În urma dezbaterii problemelor ridicate în memoriu și după ce s-a căzut de acord asupra lor au fost semnate procesele-verbale de împăcare, care de fapt constituiau contractele colective de muncă încheiate. În ziua de sîmbătă 23 iunie, tratativele s-au încheiat, iar lucrul a fost reluat luni 25 iunie⁴. Astfel, greva metalurgiștilor, după aproape patru săptămîni de luptă hotărîtă, a luat sfîrșit, victoria fiind de partea muncitorilor.

Contractele încheiate de lucrătorii fiecărei fabrici deși s-au făcut separat, revendicările cucerite erau în esență aceleași: ziua de muncă de 10 ore; mărirea salariului cu 25 de bani pe zi (în loc de 50 cît ceruseră lucrătorii); reprimirea tuturor greviștilor în fabrică, respectarea demnității omenești; plata în fiecare sîmbătă seara; restituirea banilor de la „casele de ajutor“ conform art. 39 din legea meseriilor etc.⁵.

Încheierea acestor contracte cu îmbunătățirile menționate constituia o cucerire însemnată pentru metalurgiștii din București. Greva metalurgiștilor a pus pentru prima dată pe patronii metalului în fața unor revendicări a căror acceptare însemna pentru ei recunoașterea noilor organizații ale clasei muncitoare, însemna recunoașterea contractului colectiv, însemna recunoașterea exploatării sălbatice la care erau supuși lucrătorii⁶.

Tratativele purtate în fața unui ministru autorizat de guvernul său au însemnat recunoașterea organizațiilor sindicale ale clasei muncitoare din țara noastră, o mare victorie muncitorească. Metoda tratati-

¹ „Universul“ din 12 iunie 1912.

² „Romînia muncitoare“ din 24 iunie 1912.

³ „Epoca“ din 25 iunie 1912.

⁴ „Romînia muncitoare“ din 28 iunie 1912.

⁵ Ibidem, 5 august 1912.

⁶ Ibidem, 28 iunie 1912.

velor îmbinată cu acțiunea grevistă și demonstrația de stradă, formă care începea tot mai mult să fie aplicată în mișcarea muncitorească, s-a dovedit a fi justă și eficace. Tratatивele nesfârșite, fără lupta de jos, erau dăunătoare și totodată periculoase atunci când deveneau o metodă unică de luptă. Față de un astfel de pericol, Comisia generală a sindicatelor, sub impulsul elementelor revoluționare, a dat un comunicat în care se spunea: „Comitetele organizațiilor, propagandiștii și toți tovarășii conștienți trebuie să vegheze ca lucrătorii să nu apuce pe calea nefastă a intervenționismului, folositor numai onora și să lupte cu toată căldura pentru păstrarea caracterului de clasă al organizațiilor sindicale, arătând muncitorilor că intervențiunile sînt eficace numai atunci cînd sînt făcute de o masă muncitorească puternică și organizată“¹.

Greva și succesul repurtat de muncitori au fost obiecte de discuții și aprecieri în cele mai largi cercuri ale opiniei publice. Unele aprecieri asupra grevelor au fost de natură economică, arătînd cauzele lor reale și subliniind forța și capacitatea de luptă a proletariatului, a organizării și a solidarității muncitorești. Ziarul „Romînia muncitoare“, generalizînd experiența grevelor din București, scria: „Toți își dau astăzi seama că lupta muncitorilor dintr-o fabrică sau dintr-un atelier nu este izolată, nu este un fapt izolat în viața unei părți din clasa muncitoare, ci este lupta întregii clase muncitoare din țara romînească. Înfîngerea lucrătorilor dintr-un atelier sau dintr-o fabrică îi interesează și-i lovește pe toți muncitorii din toate industriile și din toate fabricile; victoria unei părți din clasa muncitoare este victoria întregii clase muncitoare“².

Organul lucrătorilor metalurgiști, „Fier și metal“, care a început să apară după grevele din vara anului 1912, scria: „În uriașele greve din vara trecută, lucrătorii metalului, prin numărul și solidaritatea lor manifestată, prin grandioase și impozante manifestații, au arătat întregii clase proletare din țară ce forță are muncitorimea organizată“³.

În coloanele presei burgheze cu orientare democratică s-au scris numeroase articole în care se arăta simpatia față de lupta metalurgiștilor, exprimîndu-se încrederea în forța proletariatului. Solidaritatea greviștilor, școala prețioasă prin care au trecut muncitorii, a fost apreciată de către revista „Facla“ drept „un cîștig moral care întrece cu mult sporurile de salar și reducerea orelor de muncă“⁴. Într-un articol din ziarul „Adevărul“ privind sfîrșitul grevelor, se spunea: „Izbindă muncitorilor greviști din capitală... a dovedit conducătorilor de azi și de miine, tuturor acelor care știu să vadă, forța imensă de idealism și de solidaritate care singură îndreptățește existența unei clase sociale și care o arată capabilă să înfrunte forțele de opresiune și să-și asume răspunderea și conducerea politică a unei țări“⁵.

¹ „Romînia muncitoare“ din 5 august 1912.

² Ibidem, 24 iunie 1912.

³ „Fier și metal“ nr. 10 din iunie 1913.

⁴ „Facla“ nr. 25 din 23 iunie 1912, p. 488—489.

⁵ „Adevărul“ din 23 iunie 1912.

Înseși ziare burgheze de dreapta au fost nevoite să recunoască amploarea deosebită pe care o luaseră grevele din București. „Ultimele greve din capitală — spune „Epoca“ —, provocate de lucrătorii sindicaliști [sic !], ne-au dat un moment iluzia că sîntem departe de țara noastră, într-un mare centru industrial din Apus“¹. „Decorul grevelor din țările vechi industriale — se spune în continuare — avea la noi o copie destul de reușită. N-au lipsit nici violențele [sic !] pentru a împiedica să se continue lucrul cu alți lucrători, n-au lipsit nici focurile de revolver, nici intervenția jandarmilor pentru a împiedica acte de sabotaj și, în fine, nici intervenția celor mai superioare autorități în industrie, între patroni și greviști, pentru aplanarea neînțelegerilor“².

Ridicîndu-se împotriva muncitorilor înaintați, a grevelor muncitorești, care, după cum menționează un ziar, „răspîndesc lupta de clasă cea mai înverșunată, cea mai fără cruțare“, apologetii capitalului propovăduiau armonia între clase. „Noi, liberali — se spune într-un articol —, vom răspîndi cît va fi cu putință mai mult ideea sănătoasă, științifică și creștinească a solidarității între toate clasele sociale“³.

Ca soluție și mijloc de rezistență împotriva grevelor, patronii preconizau crearea de noi societăți și asociații ale industriașilor. În acest sens, unul din reprezentanții capitalului declara: „Singura cale de izbîndă (contra muncitorilor — I.I.) ar fi cartelarea industriașilor metalurgiști“; de aceea el își exprimă încrederea că greva metalurgiștilor va servi ca învățămînt demn de luat în seamă și „va grăbi înțelegerea preconizată“⁴.

Greva muncitorilor metalurgiști din București din iunie 1912, prin amploarea ei, prin numărul mare de participanți, prin formele variate de luptă și prin durata ei, a fost una din cele mai mari acțiuni greviste ale proletariatului bucureștean dinaintea primului război mondial. Ea a constituit o reflectare a ascuțirii contradicțiilor de clasă dintre burghezie și proletariat într-una din ramurile de bază ale economiei, fiind prima acțiune a metalurgiștilor din București care a ajuns în pragul grevei generale.

Ca unul din detașamentele înaintate ale clasei muncitoare, metalurgiștii din București au influențat pozitiv lupta muncitorimii din capitală și din întreaga țară. În cadrul numeroaselor greve ce au avut loc în 1912, metalurgiștii au constituit elementul mobilizator și încurajator în impunerea revendicărilor, în încheierea de contracte colective, pentru apărarea organizațiilor lor de clasă, syndicatele.

Cu acest prilej a ieșit în mod și mai pregnant în evidență că patronii au interese cu totul opuse celor ale muncitorilor, că nu se dau în lături de la folosirea oricăror mijloace pentru înfrîngerea luptei muncitorilor. În timpul grevei a reieșit cîrdășia strînsă dintre patroni, poliție și autorități împotriva muncitorilor și organizațiilor lor. Însuși guvernul con-

¹ „Epoca“ din 26 iunie 1912.

² Ibidem.

³ „Voința națională“ din 26 iunie 1912.

⁴ „Epoca“ din 17 iunie 1912.

servator, prin intermediul unuia din miniștrii săi — cel al industriei și comerțului — a mediat aplanarea conflictului din industria metalurgică bucureșteană. Presa de toate nuanțele a comentat pe larg mișcarea metalurgiștilor, ceea ce dovedește ecoul deosebit pe care l-a avut greva în rîndurile opiniei publice.

Ridicînd în mod imperios problema întăririi organizațiilor politice și profesionale ale muncitorilor, greva metalurgiștilor a constituit un izvor prețios de învățăminte atît pentru muncitorii metalurgiști, cît și pentru întregul proletariat din țara noastră. Ca un rezultat nemijlocit al luptelor și al creșterii spiritului combativ al metalurgiștilor, la 2 iulie 1912 se pun bazele definitive ale Uniunii în fier și metal, care începe să editeze și un ziar propriu.

Toate acțiunile din timpul grevei — manifestațiile de stradă, mitingurile de protest și de solidarizare, întrunirile, excursiile și alte forme de luptă, care au culminat cu marea demonstrație de la 20 iunie — au contribuit la dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului, la întărirea spiritului revoluționar în rîndurile muncitorimii.

Lucrările congresului P.S.D. și al sindicatelor ce s-au desfășurat între 29 iunie și 1 iulie 1912 oglindesc creșterea stării de spirit revoluționare în rîndurile clasei muncitoare, delegații dezbătînd problemele organizării, conducerii luptelor economice și politice, orientării activității spre centrele industriale etc. în lumina grevelor și demonstrațiilor din toată țara, ce i-au premers, între care și cea a metalurgiștilor din București.

Greva muncitorilor metalurgiști din București din iunie 1912 a contribuit la îmbogățirea experienței revoluționare de luptă a clasei muncitoare din România, constituind o verigă din lanțul acțiunilor revoluționare pentru eliberarea muncitorimii din robia capitalistă.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA STĂRII SOCIAL-ECONOMICE ȘI A LUPTEI ȚĂRĂNIMII HUNEDORENE PENTRU PĂMÎNT ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

de MIRCEA VALEA și CONSTANTIN ENEA

În perioada primului război mondial imperialist și îndeosebi după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, avîntul revoluționar al maselor din România a crescut în mod considerabil, datorită ascuțirii tuturor contradicțiilor regimului burghezo-moșieresc. În condițiile puternicului avînt al luptelor revoluționare ale clasei muncitoare, lupta pentru pămînt a maselor țărănești s-a intensificat.

Sub presiunea furtunosului val revoluționar și cu scopul de a izola țărănimea de lupta clasei muncitoare, burghezia și moșierimea romînă au fost silite să promită și apoi să acorde reforma agrară.

Așa cum arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, „burghezia și moșierimea au înțeles că prăbușirea propriei lor puteri devenea inevitabilă dacă mișcarea revoluționară a proletariatului se unea cu lupta pentru pămînt a maselor țărănești. Însăpămîntate de înrîurirea Revoluției ruse, care a dat pămînt țăranilor, clasele stăpînitoare au vînturat încă din 1917 promisiuni cu privire la o reformă agrară, înfăptuită în 1921 în mod ciuntit, incomplet, ea menținînd mai departe marea proprietate moșierească”¹.

Programele demagogice afișate ani de zile de către partidele „istorice” nu urmăreau decît să înșele masele țărănești aflate în plină luptă pentru pămînt, să frîneze dezvoltarea mișcării revoluționare, lupta unită a proletariatului și a țărănimii sub conducerea proletariatului pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc.

Sarcina demascării și combaterii politicii antițăărănești a partidelor „istorice” a fost îndeplinită cu hotărîre de către Partidul Comunist din România. Conducînd lupta revoluționară a proletariatului, partidul comunist a activat totodată și pentru a mobiliza și organiza masele țărănești în lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc.

*

Aflînd de lucrările pregătitoare cu privire la reforma agrară, țăranii săraci din fostul județ Hunedoara au început să înainteze cereri, către autorități, solicitînd să fie și ei împrorietăriți. Astfel, țăranii din comuna Federi (plasa Pui), bazîndu-se pe o promisiune făcută de Ministerul de Comerț în timpul războiului, în care se spunea că după război toate comunele care nu au pășuni vor fi împrorietărite, cer prefectului,

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, București, Edit. politică, 1961, p. 431.

în 15 ianuarie 1919, să fie împrumutate, iar pînă atunci să oblige pe proprietarii din hotarul comunei să scadă prețurile la pășune și s-o dea în arendă comunei Federi și nu persoanelor particulare¹ (cererea țăranilor avea în vedere pe chiaburii din comună). La fel, țăranii săraci din Ribița (plasa Baia de Criș) cereau prefectului, la 19 august același an, să fie luați și ei în considerare, arătînd că în comuna lor se află cîțiva proprietari de pămînt, care, cu ocazia comasării pămînturilor (sub regimul austro-ungar), au mituit pe experții și clasificatorii de pămînt și au căpătat terenurile cele mai bune. În urma acestui fapt ei au rămas fără pășune și „fără arabil”. În încheiere cer prefectului „ca, cu ocazia formării comisiilor de expropriere, să fie luați între cei ce se împărtășesc cu pămînt”, căci pînă acum „au chinuit, lucrînd în parte pămîntul proprietarilor”². Împrumutarea cer și țăranii din Ribicioara, aceeași plasă, care arată prefectului la 21 august, că pămîntul pe care-l posedă este atît de puțin și de nefertil, încît, cu toată munca și osteneala lor, sint în imposibilitate de a-și satisface cele necesare traiului³.

În anii de după primul război mondial, țăranimea muncitoare din fostul județ Hunedoara ajunsese într-o stare materială deosebit de grea. Lipseau alimentele de bază, lipsea îmbrăcămintea, lipsea pămîntul. Numeroase telegrame ale Prefecturii județului Hunedoara din acel timp vorbeau despre „completa criză de cereale” din județ⁴, despre faptul că pe piață nu se găsea sare, ceea ce provoca „tulburări și nemulțumiri în sinul populației”⁵.

Văzînd că masele continuă să fie nemulțumite, deși li s-a comunicat că lucrările pregătitoare ale reformei agrare au început, clasele dominante au fost nevoite să pună în aplicare o parte din măsurile prevăzute. Ca primă etapă în aplicarea reformei agrare considerau necesar ca pămînturile destinate expropriării să fie acordate țăranilor în mod provizoriu, prin așa-zisa arendare forțată. Pămîntul se arenda în fiecare an, sub diferite pretexte, altor țărani. Din acest motiv, țăranii refuzau adesea să primească în arendă forțată pămîntul, ceea ce de fapt convenea autorităților, avînd posibilitatea să ia cele mai bune terenuri agricole și pășuni și să le arendeze la chiaburi. Pe de altă parte, prin acest sistem al arendării forțate, moșierii nu pierdeau nimic, deoarece ei încasau arenda potrivit prețului local de arendare obișnuită. Sumele plătite de țărani pentru pămîntul arendat forțat, sume fixate de către comisiile județene pentru reforma agrară, erau în acest caz foarte mari, cu scopul de a nu da posibilitatea țăranilor să știrbească marea proprietate moșierească.

Dar în ciuda acestor inconveniente, din cauza lipsei acute de teren arabil și de pășunat, țăranii, în majoritatea cazurilor, acceptau arendarea forțată, ba chiar o cereau. Astfel, în fostul județ Hunedoara, țăranii din Tîrnava (plasa Ilia) cer Consiliului dirigit, la 28 septembrie 1919,

¹ Arh. St. Deva, fond. Subprefectură, pac. 6/1919, f. 3.

² Arh. St. Alba-Iulia, fond. Consilierat agricol Hunedoara, dos. 3/1919.

³ Ibidem.

⁴ Arh. St. Deva, fond. Prefectură, dos. 443/1919, fasc. 163.

⁵ Ibidem, dos. 462/1919.

„să li se dea și lor pământ în arendă din moșiile baronilor de la Brănișca, deoarece pământul lor este foarte slab și nu dă roade multe și cei mai mulți sînt tare săraci de pământ, lucrînd pînă acum în parte la cei bogați“¹. Același lucru îl cereau și țărani din comunele: Bîznic (plasa Ilia), Vinerea (plasa Orăștie), Sulighete (plasa Deva), Cîmpuri-Surduc (plasa Ilia) etc.².

În comuna Biscaria (plasa Deva), groful Ocskay dăduse în arendă țăranilor, încă în timpul primului război mondial, un teren de 100 de jugăre din suprafața de 700 de jugăre cît deținea. Contractul încheiat între moșier și țărani prevedea că arendarea are valabilitate timp de 9 ani. Pământul dat în arendă era „de calitate cea mai rea“, cum arată o plîngere a țăranilor către prefect³. Dar, în luna iulie 1920, din ordinul Comisiei agrare județene, țărani „au fost scoși cu forța armată din moșia domnească“ sub pretext că „în cîteva zile se va face altă aranjare“, ba „chiar împărțirea definitivă“⁴. În acest timp, groful încerca pe toate căile să-și declare moșia „fermă-model“, spre a o scoate astfel de sub urmările legii agrare. Țărani, în plîngerea lor adresată prefectului, se ridică împotriva proprietarului moșiei, care era, după cum arată ei, „posesorul a mai multor palate din Budapesta, mine de aur și alte bogății în Cehoslovacia, a căror valoare ajunge la mai multe zeci de milioane“, și cer „dreptate pentru popor“⁵. Nesatisfăcîndu-li-se cererea, în martie 1921, o delegație a țăranilor din Biscaria se prezintă la București, cerîndu-i lui Garoflid, ministrul Agriculturii, să pună capăt abuzurilor ce se săvîrșesc. La răspunsul acestuia că va da ordin Consilierului agricol din Deva „să studieze cauza“, ei au arătat că nu au încredere în consilier, „căci dînsul sprijină prea mult pe magnați“, și cer să se trimită la Biscaria un delegat al Ministerului Agriculturii. Inginerul sosit din București a constatat că „cererea țăranilor este justă și că pământul cerut de dînșii trebuie să li se dea în arendă forțată“. El a promis țăranilor că va propune Comisiei agrare județene să li se facă dreptate. Țărani au așteptat, însă fără nici un rezultat pozitiv. Văzînd această situație, ei au intrat cu plugurile în moșia grofului. Aflînd despre acest lucru, consilierul agricol din Deva trimite jandarmi la Biscaria pentru a-i scoate pe țărani de pe moșie, „amenințîndu-i totodată că va aduce pe capul lor poliția dacă vor mai îndrăzni să se mai atingă de moșia magnatului“⁶.

În comuna Pui (plasa Pui), moșierul Nolaczy Geza stăpînea peste 300 de jugăre de pământ. „Acest magnat — arată un document al vremii — nici nu știe bine unde este situată averea lui, decum să o fi muncit vreodată“⁷. În 1920 Comitetul agrar din Cluj dă în arendă forțată țăranilor din Pui moșia lui Nolaczy, cu prețul de 120 de coroane

¹ Arh. St. Alba-Iulia, fond. Consilierat agricol Hunedoara, dos. 3/1919.

² Ibidem, dos. 11/1919.

³ „Romînia liberă“ (Deva) din 20 martie 1921.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, din 19 septembrie 1920.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

jugărul. Țăranii au plătit banii primăriei comunale, căci moșierul a refuzat să-i primească, neținând cont de hotărîrea luată de către Comitetul agrar. Dar, în timp ce ei își transportau recolta acasă, consilierul agricol a încercat să-i oprească, spunîndu-le că trebuie să dea proprietarului jumătate din recoltă. Țăranii însă se opun. Atunci, din ordinul consilierului agricol sînt trimiși și aici, ca și la Biscaria, jandarmi, pentru a nu da posibilitate țăranilor să transporte recolta. Fără a ține seama de interesele acestora, consilierul agricol sosit la Pui, ținîndu-i parte moșierului, dresază un proces-verbal prin care falsifică realitatea, afirmînd că, „părțile fiind pe deplin mulțumite cu ceea ce au primit, se lasă proprietarului 200 de jugăre de pămînt“. Pe baza acestui proces-verbal fals, Comisia agrară județeană hotărăște să-i rămînă proprietarului cele 200 de jugăre, „iar țăranii din patru comune au fost dați afară de pe acea moșie“¹.

În iunie 1921, Comisia județeană pentru reforma agrară din Deva stabilește prețul unui jugăr de pămînt ce urma să fie arendat forțat între 100 și 140 de lei². Pe baza acestei hotărîri, membrii comisiilor pentru reforma agrară, fiind slugi credincioase ale claselor exploatare, au început să stabilească în mod arbitrar suprafețele destinate spre a fi arendate forțat țăranilor. Aceasta fiind starea de lucruri, Consiliul dirigent anunța îngrijorat Prefectura județului Hunedoara că „se simte o vie nemulțumire în popor“³.

Frământările au cuprins și pe soldații aflați încă sub arme. Aflînd de cele ce se petrec la sate, ei se prezintă în masă la comandamente și cer să li se dea concedii, „ca singuri să se răfuiască cu cei ce nedreptățesc familiile lor rămase fără sprijin“⁴. Comandantul Regimentului 92 infanterie din Orăștie raporta prefectului că zilnic soldații din regimentul său se prezintă la raport, arătînd că părinții lor sînt maltratați de către jandarmi și de către autoritățile civile comunale, că nu li se distribuie acestora petrol și zahăr, care se dau doar oamenilor de încredere ai primarilor și jandarmilor, că secretarii comunali împart după bunul lor plac ajutoarele legale familiilor de soldați și că pămîntul se arendează în mod nedrept. „Socotind după dese reclamațiuni ce-mi vin — arată raportul — starea spiritelor la sate și, prin repercuție, și în cazarmă nu este de loc îmbucurătoare“⁵.

Mari abuzuri s-au comis și în legătură cu efectuarea pe teren a reformei agrare. Terenurile fertile și izlazurele au fost cedate parțial chiburilor, diferiților funcționari, jandarmilor, popilor, învățătorilor etc., făcînd să scadă suprafețele destinate țăranimii sărace și mijlocașe. În același timp, o parte din acești țărani, au fost înlăturați de la împrietărire sub diferite motive (cum ar fi dezertarea din armată, participarea la revoluția burghezo-democratică din noiembrie-decembrie 1918 etc.).

¹ „Romînia liberă“ (Deva) din 19 septembrie 1920.

² Ibidem, 17 aprilie 1921.

³ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 443/1919.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

O cercetare atentă a dosarelor existente în diferite arhive care au aparținut autorităților din fostul județ Hunedoara ne dă o imagine mai clară asupra problemei: cum și în interesul căror clase s-a realizat reforma agrară din 1921. Dintre numeroasele cazuri ce oglindesc felul nedrept în care s-au desfășurat lucrările de împrumietărire, vom da doar câteva mai concludente.

Într-o plîngere a țăranilor din comuna Teiu (plasa Ilia) adresată președintelui Comisiei agrare din București la 30 septembrie 1923, se arată că, la întorcerea de pe front, soldaților li s-a repartizat în mod provizoriu teren din proprietatea statului. Cu ocazia împrumietăririi însă, la cei mai mulți li s-au luat pămîntul; pe de altă parte, cu terenul expropriat în comunele Teiu, Grind și Lăsău, arată țăranii, „au fost împrumietărite biserica și școala din comuna Teiu, care mai dispunea de 32 de jugăre de pămînt“. În felul acesta, din 82 de oameni îndreptățiți la împrumietărire, au primit pămînt numai 30, dar și aceștia nu au primit mai mult de 2,1 și $\frac{1}{2}$ jugăr de pămînt¹. Rezultă, așadar, că cea mai mare parte a populației comunei Teiu a rămas fără pămînt. În anul 1929 aceiași țărani săraci din comuna Teiu cer prefectului revizuirea împrumietăririi, din cauză că s-au făcut multe ilegalități, lăsîndu-i fără pămînt, în timp ce chiaburi care aveau suficient pămînt au fost trecuți pe listele de împrumietărire. Luînd atitudine hotărîtă împotriva chiaburilor, țăranii săraci din Teiu arată în cererea lor că aceștia „nu trebuie să mai aibă pentru că au destul și noi nu avem“². Situații asemănătoare oglindeau și cererile numeroase ale țăranilor din alte sate hunedorene, ca Bejan (plasa Deva), Săcămaș (plasa Ilia), Crișeni (plasa Hunedoara), Gothatea (plasa Ilia), Nădăștia Inferioară (plasa Hunedoara) etc.³.

Anii crizei economice (1929—1933) au adîncit și mai mult mizeria maselor țărănești din fostul județ Hunedoara. La aceasta a contribuit, printre altele, și nerezolvarea problemei agrare. La fel ca în întreaga țară, lucrările de împrumietărire se găseau într-o stare de provizorat.

La 3 august 1930 delegații țăranilor din comuna Tîrnava arătau Consilieratului agricol județean că nemulțumirile din sînul țăranimii sînt provocate de faptul că terenul cu o suprafață de 60 de jugăre expropriat din moșia lui Iosika Samoil „nu este în mod definitiv dat celor îndreptățiți, ci folosesc din acel teren mai mulți indivizi neîndreptățiți“⁴. În iulie anul următor, țăranii din satele plaselor Hațeg, Hunedoara și Orăștie cereau autorităților să se clarifice situația împrumietăririi, pentru că nici pînă atunci nu au căpătat loturile de pămînt ce li se cuveneau⁵.

Aminarea lucrărilor de împrumietărire dovedea o dată mai mult că burghezia și moșierimea nu au avut nici un interes în rezolvarea arzătoarei probleme țărănești. O serie de documente din anii ce au precedat cel de-al doilea război mondial redau clar toată mascarada

¹ Arh. St. Alba-Iulia, fond Consilierat agricol Hunedoara, dos. 97/1923.

² Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 5/1929.

³ Arh. St. Alba-Iulia, fond Consilierat agricol Hunedoara, dos. 99/1923.

⁴ Ibidem, fond Camera agricolă Hunedoara, dos. Tîrnava.

⁵ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 2/1931.

legată de reforma agrară din 1921. Chiar într-un referat adresat la 5 august 1931 Consiliului de Miniștri de către ministrul Agriculturii și Domeniilor, se recunoștea că lucrările de măsurare și parcelare cadastrală în vederea definitivării reformei agrare erau departe de a fi terminate. Pentru efectuarea acestor lucrări, țărani transilvăneni trebuiau să plătească suma de 120 de lei de jugăr¹.

Datele statistice ne arată că în 1932, adică la șase ani după ce guvernul liberal declarase că reforma agrară a fost terminată, în județul Hunedoara situația se prezintă astfel:

Teren aparținând moșierilor înainte de împroprietărire	Teren expropriat	Împroprietăririi definitive
— Arator (inclusiv fâneațe) 28 370 jug. 387 stp.	17 885 jugăre 1 478 stp.	8 364 jugăre 661 stp.
— Pășune 66 798 jug. 981 stp.	63 331 jugăre 727 stp.	4 553 jugăre 422 stp.
— Pădure 226 367 jug. 785 stp.	12 236 jugăre 858 stp.	1 688 jugăre 1 307 stp.

Terenul pe care nu se făcuseră împroprietăririi definitive era folosit încă în arendă forțată².

O lipsă acută continuau să ducă țărani din Transilvania și în ce privește pășunile și pădurile. Și aici situația se prezenta la fel ca și în cazul împroprietăririi cu teren arabil. Chiar Garoflid, vizitând Transilvania în 1920, a trebuit să recunoască că țărani sînt lipsiți de pășuni, că în unele părți ale Transilvaniei țărani sînt siliți să transforme o parte din terenurile arabile cele mai bune în pășuni pentru vite. Moșierul Garoflid afirma că insuficiența pășunilor s-ar datora nu lipsei de pămînt, ci „excedentului de vite“, negînd în felul acesta principala cauză a stării în care se găsea țărănimea. În același timp, Garoflid își exprima teama că „această situație anormală poate deveni dăunătoare bunei orînduirii economice a țării“. Într-adevăr această situație anormală care provoca teama lui Garoflid este ilustrată și de numeroasele documente ale vremii din fostul județ Hunedoara.

În 1921 țărani săraci din Barbura (plasa Deva) cer insistent prefectului să li se dea izlaz comunal. Pînă la acea dată ei folosiseră ca izlaz pășunea satului vecin Fizești, plătind o arendă de 15 coroane jugărul. Din 1921 însă autoritățile comunale din Fizești au refuzat să mai dea în arendă pășunea țăranilor săraci din Barbura. Din acest motiv, după cum arată ei în cererea adresată prefectului „toți săracii și-au vîndut caprele, oile și vitele mari“³. La fel se plîng și țărani din

¹ Arh. St. Alba-Iulia, fond Consilierat agricol Hunedoara, dos. Insp. cadastral, 1931.

² Ibidem, dos. 78/1929.

³ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 462/1921.

satul Groși (plasa Hunedoara) în august 1922. În plîngerea înaintată prefectului, ei arată că le este strict interzis pășunatul caprelor pe izlazurile vecine. „Ne supunem ordinelor — afirmă țărani — dacă în schimb ni se va da ceea ce încă de mult ni s-a promis : pășune“¹. În caz că plîngerea lor nu poate să fie rezolvată, țărani cer să li se permită să emigreze în țări străine pentru a nu muri de foame².

În 3 noiembrie 1923, agronomul regional din Ilia anunța îngrijorat Consilieratul agricol județean Hunedoara că protestele țăranilor din comuna Grind (plasa Ilia) „curg tot mai aspre din zi în zi“ deoarece din pădurea comunală li s-a luat o parte de către stat³. Cererile țăranilor de a li se da păduri comunale de cele mai multe ori erau respinse. Se întîmpla însă că, deși uneori autoritățile promiteau țăranilor că li se va rezolva problema pădurilor, cheltuielile de administrare, pază și îngrijire a pădurilor erau așa de mari, încît întreceau folosul pe care l-ar fi adus pentru țărani. Mai mult decît atît, pădurile erau situate în locuri atît de inaccesibile, încît — potrivit unor mărturii ale autorităților din acel timp — „nici peste 40—50 de ani nu vor putea fi folosite“⁴. Datorită acestui fapt, țărani erau siliți adesea să renunțe la folosirea pădurilor.

În 1931 comuna Timnava a primit prin reforma agrară 33 de jugăre de pășune. Foloasele de pe urma pășunii însă le-au tras doar o mină de chiaburi. Țărani săraci din comună, văzînd această nedreptate, s-au adresat prefectului, arătînd că de la război încoace s-au plîns neîncetat autorităților, dar nu au fost luați în considerare. Pentru a-și întreține vitele, au cerut să li se dea prin reformă 80 de jugăre din moșia baronului Iosika. Un timp li s-a promis acest teren, însă au rămas doar cu promisiunile⁵. În același an, țărani săraci din Barbura se plîng din nou prefectului că nu au o palmă de pășune comunală și pădure, deoarece consilierul agricol a împărțit tot ce se cuvenea țăranilor îndreptățiți din Barbura unor chiaburi din satele vecine⁶. În iulie țărani din satul Săcel (plasa Hațeg) se plîng prefectului că, deși plătesc izlazul, trecut ca proprietate a lor doar în scriptele primăriei, nu au unde să-și pășuneze vitele⁷. Predarea, prin reforma agrară, în posesiunea comunei Zam (plasa Ilia) a unui teren cu pădure nu se realizase nici în 1931, cu toate că, cu mulți ani în urmă, inginerii defalcaseră pădurea și hotărîrea de expropriere era dată⁸. În comuna Dobra, țărani erau nemulțumiți pe motivul că, deși încă în 1923 li se promisese că vor primi pășune, autoritățile au tărăgănat efectuarea împroprietăririi, încît nici în august 1931 nu o posedau. Ocolul silvic din Ilia, după cum rezultă dintr-un raport al notariatului Dobra, atribuia acestei pășuni destina-

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură dos. 513/1922.

² Ibidem.

³ Arh. St. Alba-Iulia, fond Consilierat agricol Hunedoara, dos. 97/923.

⁴ Ibidem.

⁵ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 2/1931.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, dos. 3/1931.

ția de pădure, iar organele agricole destinația de pășune. În felul acesta, terenul a rămas nefolosit, neputînd fi curățat de mărăcișișurile care îl năpădiseră¹. După doi ani, țărani din comunele Groși, Poienița Tomii, Socet și Cinciș (plasa Hunedoara) se adresează prefectului, cerînd să li se aprobe să transforme pădurea expropriată în izlaz comunal atît de necesar pentru vite. Cererea țăranilor a fost respinsă însă, ca multe altele².

Pentru a ilustra mai bine în ce stare se aflau lucrările de reformă agrară din fostul județ Hunedoara privind pădurile și pășunile în 1934, redăm mai jos un tabel întocmit de Ocolul silvic din Deva la 20 iulie același an :

Comunele pe seama cărora s-a expropriat	Păduri	Pășuni	Păduri	Pășuni	Păduri	Pășuni
	Expropriate definitiv, defalcate dar nepredate definitiv		Expropriate definitiv, dar nedefalcate		Expropriate dar nedefalcate	
	ha	ha	ha	ha	ha	ha
67	3 537,92	710,10	2 353,95	950,86	—	1 743,60

Din tabel rezultă, fără putință de tăgadă, că în 1934, în fostul județ Hunedoara, suprafața pădurilor destinată împroprietăririi țăranilor, dar care la această dată nu a ajuns în posesiunea lor din diferite motive, era de 5 891,87 ha, iar suprafața pășunilor de 3 408,56 ha³.

La 20 iulie 1934, adică exact la data cînd Ocolul silvic din Deva întocmea tabelul de mai sus, țărani săraci din comuna Tîrnava arătau Consilieratului agricol județean Hunedoara că din cauza lipsei de pășune nu pot să-și crească vite pentru a acoperi datoriile față de stat și comună. Din cele 140 de familii cît are satul, se plîng țărani, numai 8 familii de chiaburi au posibilitatea să obțină suficiente cereale de pe pămînturile lor, restul țăranilor fiind siliți să le cumpere de pe piață. Ei cer să li se dea terenul de pădure din moșia baronului Iosika, teren cu care, de altfel fuseseră împroprietăriți, dar care le-a fost răpit. În același timp, țărani cer să li se permită ca, în cazul cînd vor primi pădurea, s-o poată folosi ca pășune comunală, deoarece au mare lipsă de pășune⁴.

Ocolul silvic din Ilia pune în vedere țăranilor din Stîncești—Ohaba (plasa Ilia), în primăvara anului 1938, că nu mai au voie să pășuneze vitele în pădurile posesoriatului din satul lor. În urma acestei interdicții, țărani se plîng prefectului, arătînd că sînt complet nimiciți, siliți să-și vîndă vitele, singurele lor surse de cîștig, și să părăsească cu toții satul⁵. În aceeași primăvară, organele silvice din Baia de Criș au hotărît să planteze cu salcîmi și brazi terenul de pășunat care aparți-

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 3/1931.

² Ibidem, dos. 23 868/1933.

³ Arh. St. Alba-Iulia, fond Consilierat agricol Hunedoara, dos. Comisia regională, 1937.

⁴ Ibidem, fond Camera agricolă Hunedoara, dos. 32/1934.

⁵ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 14 270/1938.

nea satului Junc. Țăranii din Junc, aflînd de această hotărîre, se plîng prefectului, arătînd că singura lor sursă de existență este creșterea caprelor și a oilor, cu produsele cărora au plătit dările către stat și comună și au întreținut familiile. Luarea pășunii fără consimțămîntul lor și transformarea ei în pepinieră însemna în sine nimicirea posibilității de a mai crește vite. Opuîndu-se acestor măsuri, țăranii, în cererea lor adresată prefectului, demascau în mod necruțător politica fățarnică a autorităților burghezo-moșierești legată de reforma agrară. „Noi, cînd am plecat la război — scriu țăranii din Junc — am știut că de la stînci am plecat, pentru stînci am luptat, la stînci am venit... În loc să ne dea, vor și pe acestea să ni le ia. Ni s-au aprobat 30 jugăre și în folosință nici vorbă nu mai este să le primim“. În încheiere țăranii cer să fie colonizați în altă parte a țării, unde să aibă fiecare familie posibilitatea de a trăi, iar satul Junc „fie a ocolului silvic din Baia de Criș“¹. Cererea țăranilor din Junc și atitudinea lor dîrză au produs îngrijorare organelor administrative ale județului. Această îngrijorare reiese clar din următorul fapt: pe marginea cererii, prefectul a însemnat chiar cu mîna sa: „Curată agitație bolșevică“².

Uneori, datorită presiunii maselor țărănești, autoritățile s-au văzut silite să cedeze și să permită unor sate pășunatul vitelor în pădurile statului. Dar taxele de pășunat erau atît de ridicate, încît țăranii nu erau în stare să le plătească. Astfel, primăria comunei Păroasa (plasa Hunedoara) raporta primpretorului în 1938 că s-a aprobat pentru țărani pășunatul vitelor în pădurea statului, fixîndu-se o taxă de 250 de lei pentru o vită mare și 50 de lei pentru una mică pe o perioadă de trei luni. Țăranii, fiind anunțați despre taxele fixate, au refuzat să le accepte. Văzînd rezistența lor, primarul din Păroasa își exprima îngrijorarea și sublinia că în situația creată s-ar putea ajunge ca țăranii să intre cu forța în pădure pentru a pășuna vitele. „Nemulțumirile sînt mari — raportează primarul — și nu putem prevedea ce se va face la anul viitor pentru a întîmpina o colectivă acțiune ilegală a populației“³.

Lucrările de improprietărire în fostul județ Hunedoara nu erau terminate nici în 1940. La 22 martie țăranii din comuna Lingina (plasa Hunedoara) cer prefectului să fie improprietăriți cu teren din pădurea și pășunea fostei proprietăți a moșierului Simeny Bela. Dar, la cererea țăranilor, Inspectoratul agricol al ținutului Timiș comunică prefecturii Hunedoara că „petiționarii nu mai pot fi satisfăcuți“, deoarece printr-o sentință a comitetului agrar s-au retrocedat în mod irevocabil proprietarului „suprafețele reclamate de locuitorii din Lingina“⁴. Neprimind pășune prin reforma agrară, țăranii din satul Visca (plasa Ilia) se plîng, de asemenea, prefectului, arătînd că ei sînt nevoiți să-și pășuneze vitele pe terenuri degradate, care, în majoritatea cazurilor, nu satisfac nici pe departe necesitățile. Seceta este o calamitate pentru posesorii de

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 15 295/1938.

² Ibidem.

³ Ibidem, dos. 13 269/1938.

⁴ Ibidem, dos. 8 313/1940.

vite, continuă să arate țăranii, deoarece pășunea de pe dealuri se usucă și vitele nu-și mai găsesc hrană decît în pădure, hrănindu-se numai cu frunzele arborilor. „Comuna noastră este situată într-o regiune dintre cele mai sărace ale județului Hunedoara, ai căror locuitori se ocupă cu creșterea vitelor și întîmpină mari greutăți din lipsă de pășune comunală“. În încheiere, țăranii cer să li se aprobe pășunatul pe cele 150 de jugăre, proprietate a avocatului Hărăguș din Deva¹. Pășune pentru vite cer și țăranii din alte 21 de sate din plasa Ilia².

Nedreptățile săvîrșite de autoritățile locale în aplicarea pe teren a reformei agrare, și în special răpirea sub diferite pretexte a unor loturi care fuseseră acordate țăranilor, produc puternice frămîntări în rîndurile țăranimii. Mii de cereri adresate prefectilor de județe și forurilor superioare de stat cer revizuirea reformei agrare și definitivarea ei o dată pentru totdeauna. În județul Hunedoara, țăranii din satul Grind (plasa Ilia) se plîng prefectului în 1940 că din cele 57 de jugăre pășune primite prin reforma agrară li s-a luat de către Camera de agricultură o suprafață de 10 jugăre, care a fost trecută Casei pădurilor. Țăranii cereau să li se restituie pășunea luată³. La fel cer revizuirea reformei agrare și țăranii comunelor Demșuș și Cutini (plasa Hațeg). Țăranii săraci din Ohaba—Sibișel (plasa Hațeg) cer prefectului revizuirea lucrărilor de împroprietărire cu privire la pădurea și pășunea de pe muntele Lolaia, fostă proprietate a contelui Teleky și cumpărată ulterior de un moșier din Simeria. Temîndu-se de o ciocnire între proprietar și țăranimea nemulțumită, prefectul se vede nevoit să se adreseze Ministerului Agriculturii, cerînd să lichideze acest conflict pe cale pașnică și să le cedeze țăranilor o parte din pășune și pădure⁴.

Din documentele studiate, rezultă că reforma agrară din 1921 a fost promisă de burghezia și moșierimea din România sub presiunea avîntului revoluționar care a cuprins masele muncitoare între anii 1917—1921. Dar reforma agrară, fiind făcută de sus cu scopul de a împiedica unirea mișcării muncitorești cu lupta țăranimii pentru pămînt, a fost doar un simulacru de reformă. După cum rezultă din materialele documentare ce se referă la fostul județ Hunedoara, ea a apărut în bună parte marea proprietate și unele obligații cu caracter semifeudal.

— Prin reforma agrară din 1921, țăranii din fostul județ Hunedoara au primit pămînturi slabe la un preț foarte ridicat. Din această cauză s-a creat o stare de nemulțumire și frămîntare generală, care se reflectă deosebit de limpede în plîngerile țăranilor adresate diferitelor autorități.

— După ce avîntul revoluționar al maselor a intrat în reflux, iar în țară a urmat o vremelnică stabilizare a capitalismului, burghezia și moșierimea, simțîndu-și pozițiile consolidate, au început să tărăgăneze lucrările de definitivare ale reformei agrare și să ciuntească loturile destinate țăranilor săraci. În felul acesta, chiar și în 1940, pe multe moșii

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 10 801/1940.

² Ibidem.

³ Ibidem, dos. 27 615/1940.

⁴ Ibidem, dos. 30 300/1940

din fostul județ Hunedoara destinate expropriării, lucrările de împroprietărire erau departe de a fi definitive.

Prin urmare, reforma agrară din 1921 nu a ușurat în mod real situația țăranilor din fostul județ Hunedoara. Ea a dus la consolidarea relațiilor de producție capitaliste la sate și la adâncirea procesului de straticare a țăranimii.

*

Înșelați prin reforma agrară și apăsați de impozite împovărătoare, de cotele de răscumpărare a pământului și de datoriile față de chiaburi și bănci, mulți țărani ajunseseră într-o stare de cruntă sărăcie. Față de perioada anterioară primului război mondial fiscalitatea care apăsa pe umerii maselor țărănești a crescut. Prin reforma fiscală din 1921, cotele stabilite la impozitele proporționale, diferențiate în funcție de proveniența veniturilor, avantajau pe moșieri, care plăteau impozite variind între 10 și 15⁰/₀, în timp ce veniturile țăranilor erau impuse cu 15—34⁰/₀. Examinarea veniturilor bugetare provenite din impozite directe între 1923 și 1928 arată clar deplasarea acestora înspre impozitele pe veniturile agricole și salarii și totodată scăderea greutății specifice a impozitelor pe veniturile din industrie, comerț etc. Astfel, dacă în 1923 încasările din impozitul agricol au reprezentat 13,6⁰/₀ din totalul încasărilor bugetare provenite din impozitele directe din acel an, în 1927 aceste încasări au reprezentat 18⁰/₀, în timp ce în același an procentul încasărilor din impozitul pe industrie și comerț a scăzut de la 28,7⁰/₀ la 19,5⁰/₀¹. Mizeria și povara fiscalității care apăseau pe umerii maselor țărănești hunedorene în perioada stabilizării relative a capitalismului sînt ilustrate deosebit de limpede de numeroasele documente ale vremii. Vom folosi cîteva mai sugestive.

Într-o plîngere a țăranilor din Groși (plasa Hunedoara) trimisă prefectului în august 1922 se arată că, pe terenurile agricole ce le dețin, „abia se produc 3—4 saci de cucuruz și jumătate car de fin“, recoltă insuficientă pentru populația nevoiașă a satului. Țăranii se plîng că le pier copiii de foame, fiindcă numai apa nu o cumpără². O adresă a Institutului de credit și economii „Zărândeana“ din Băița (plasa Brad) trimisă prefectului relatează alarmată că țăranii satelor din jurul Băiței „sînt absolut revoltați“, deoarece, din cauza mizeriei în care se află, nu sînt în stare să cumpere produsele agricole de strictă necesitate de pe piața Băiței la prețurile ridicate la care se vindeau. La acea dată, măsura de porumb se vindea cu 120—130 de lei, iar cea de grîu cu 130—140 de lei³ (o măsură = 30 de litri).

Situația maselor țărănești a fost și mai mult agravată de legea taxelor din 26 iunie 1924, prin care statul burghezo-moșieresc urmărirea refacerea economică a țării prin impunerea de taxe și contribuții comu-

¹ N. Marcu, *Unele aspecte ale crizei agrare din România în perioada dintre cele două războaie mondiale*, în „Probleme economice“, 1961, nr. 11, p. 81.

² Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 513/1922.

³ Ibidem, dos. 508/1922.

nale maxime. În 1925 țăranii din Godinești (plasa Ilia), într-o cerere adresată prefectului, se plîng că notarul i-a impus cu un arunc comunal¹ de 230% în raport cu darea către stat, „fără a ține socoteala că poporul e foarte sărac“, iar pămîntul atît de neroditor încît abia au putut plăti dările². În satul Grind, țăranii sînt siliți să plătească un arunc comunal și mai ridicat, de 480%. Acest fapt a determinat pe țărani să se adreseze prefectului, arătînd că „mijloacele existenței noastre și sărăcia cu care avem de luptat ne-ar face, dacă am fi forțați să plătim an de an acest arunc, ca peste cîțiva ani să ne vindem puținul pămînt pe care-l posedăm, rămînînd muritori de foame“³. Țăranii săraci din Fizeș (plasa Ilia), nemaiputînd suporta greutatea multiplelor obligații ce li se impun, cer prefectului în același an să cerceteze starea lor materială și să ia măsuri pentru ușurarea sarcinilor ce le au. Țăranii se plîngeau că dările fixate în 1922, cu toate că au fost mari, le-au suportat, însă în 1925 ele s-au dublat față de 1924, fără ca în schimb veniturile să fi crescut. Deznădăjduiți, țăranii întrebă ce să facă în asemenea situații cînd pentru niște rîpe pietroase plătesc un impozit echivalent cu cel perceput pe pămînturile de calitate întii. „Cînd nu ploauă — spun țăranii — arde holda în vîrfurile coastei. Cînd ploauă mult, se duce pămîntul împreună cu holdele la vale“. În încheiere ei arată că sînt lipsiți de pășune și fînațe și din această cauză nu pot să crească vite mari pentru a plăti dările enorme ce-i apasă⁴.

Atît de mult sărăcise țăranimea, încît autoritățile comunale erau silit să raporteze forurilor lor superioare în 1925 că legea taxelor este inaplicabilă din cauză că nu se mai găsesc obiecte de impunere⁵.

Nici în anii crizei agrare din 1929—1933 presiunea fiscală asupra gospodăriilor mici și mijlocii nu s-a ușurat. Dacă în 1929 încasările statului provenite din contribuțiile directe au reprezentat, la veniturile impozitului agricol, 14,7% din totalul acestor venituri, în exercițiul bugetar 1932—1933 ele au reprezentat 15,3%⁶. O contestație a țăranilor din Runcșor (plasa Ilia) arată că bugetul satului pe 1931 a fost ridicat de către notar la suma de 59 000 de lei. Țăranii cer prefectului ca plîngerea lor împotriva bugetului prea mare să nu aibă același rezultat ca al comunei Gurasada, în care „s-au arătat toate abaterile domnilor“ și s-a cerut micșorarea bugetului, pentru ca, în cele din urmă, țăranii din acea comună să fie siliți să plătească sume mult mai mari decît fuseseră fixate de către consiliul comunal. „În toate comunele — arată țăranii în contestația lor — nu se procedează legal. Și sîntem exploatați de domni în dragă voia lor“⁷.

¹ Taxe comunale stabilite de Consiliul comunal pentru diferite nevoi ale comunei, ca reparări de poduri, de drumuri etc.

² Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 580/1925.

³ Ibidem, dos. 594/1925.

⁴ Ibidem, dos. 580/1925.

⁵ Ibidem.

⁶ N. Marcu, *op. cit.*, p. 81.

⁷ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 2/1931.

În scriptele primăriilor și ale notariatelor, veniturile impozabile ale comunelor erau mărite după bunul plac al funcționarilor, crescînd în același timp și impozitele. Venitul de pe izlaz al comunei Mălăiești de pîldă. a fost ridicat cu 150⁰/₀, al comunei Nucșoara cu 166⁰/₀, iar al comunei Paroș, „unde este pămîntul cel mai slab din plasa întregă” — potrivit unui raport al notariatului — a crescut cu 300⁰/₀ ¹.

Începînd din 1933, pe umerii țărănimii au fost aruncate noi poveri fiscale. Țăranii din Almășul Sec (plasa Deva) se plîng prefectului, în mai 1938, că pînă în 1935 aruncul pentru pășune a fost de 1 600 de lei anual, dar începînd din 1936 s-a urcat la 3 300 de lei. Ei cer scăderea aruncului comunal pentru a-l putea plăti ². Împotriva aruncului apăsător se plîng și țăranii din satul Boz (plasa Ilia) la 2 august 1938. Față de amenințările autorităților că, în caz că nu vor plăti aruncul comunal li se va lua pămîntul și se va trece la sechestrarea obiectelor din gospodărie, țăranii arată prefectului într-o cerere că și în cazul cînd ar vinde întreaga recoltă a anului 1938 tot n-ar reuși să-și achite aruncurile și impozitele pe care le au ³. La 22 martie 1940, țăranii din satele Cerbăl, Socet, Feregi, Poienița Tomii, Arăneș și Ulm, toate din plasa Hunedoara, trimit o plîngere comună prefectului, dezvăluind starea materială în care i-a adus jefuirea sălbatică a fiscului. Trăind în sate sărace de munte, țăranii erau nevoiți să plece în sezonul muncilor agricole de vară, împreună cu familiile lor, în satele de la șes pentru a-și agonisi cele necesare traiului, muncind la chiaburi. Cu toate că erau foarte săraci, arată țăranii în cerere, totuși dările comunale au crescut din an în an ⁴.

Sărăcia generală în rîndurile țărănimii muncitoare era accentuată și de faptul că țăranii nu-și puteau valorifica produsele decît la prețuri derizorii. Consecințele decalajului dintre prețurile mărfurilor industriale, menținute — datorită acțiunii monopolurilor — la un nivel relativ ridicat, și prețurile mărfurilor agricole, scăzute mult, au fost dezastruoase pentru masa micilor producători agricoli. Astfel, în 1931, în fostul județ Hunedoara măsura de grîu de calitatea întîi se vindea cu 50—60 de lei, cea de porumb cu 30—40 de lei, o pereche de boi care înainte costau 20 000 de lei se vindeau cu 6 000 de lei, o vacă cu 500—600 de lei, iar un vițel care mai înainte costa 1 800—2 000 de lei se vindea cu 180—200 de lei. În același timp, produsele coloniale erau menținute la prețurile ridicate de dinainte de criză. La fel de ridicate erau și prețurile la produsele textile ⁵. Într-o cerere a țăranilor din satul Fornădia (plasa Deva) adresată prefecturii se menționa că, din cauza scăderii prețurilor la produsele agricole, ei nu mai sînt în stare să plătească marile dări care-i apasă și să-și asigure traiul de pe o zi pe alta ⁶.

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 4/1933.

² Ibidem, dos. 13 185/1938.

³ Ibidem, dos. 19 577/1938.

⁴ Ibidem, dos. 8 078/1940.

⁵ Ibidem, dos. 3/1931.

⁶ Ibidem, dos. 2/1931.

Documentele Congresului al V-lea al P.C.R., referindu-se la situația țărănimii din anii 1929—1933, arătau că „criza agrară, care se exprimă printr-o scădere mare a prețurilor la produsele agricole, duce la deprecierea produselor muncii țărănimii, la ruina ei economică și la înrobirea ei chiaburimii și cămătarilor“ și, ca urmare, „forțează diferențierea de clasă și pauperizează și condamnă la foame și piere majoritatea colesitoarea a țărănilor“¹.

Scăderea catastrofală a prețurilor la produsele agricole, lipsa unor credite ieftine și a ajutorului din partea statului au silit pe țărani să se înglodeze în datorii la bănci și cămătari. Dobinzile percepute de către acești jefuitori se ridicau uneori la 60% din valoarea împrumutului făcut de țărani. Supraindatorarea gospodăriilor țărănești se adăuga nedreptei împărțiri a pământului, accentuată prin reforma agrară din 1921. An de an, pământurile țăranilor erau vândute la licitație din cauza neputinței acestora de a-și plăti datoriile. Cele două legi de „conversiune a datoriilor agricole“ nu au îmbunătățit cu nimic situația maselor țărănești. Scopul politic urmărit de burghezie și moșierime a fost acela de a potoli agitațiile țărănimii sărace, de a întări chiaburimea și de a salva interesele marilor creditori (bănci, marii moșieri etc.).

Starea dezastruoasă a maselor țărănești hunedorene și ura lor nestăvilă împotriva exploatatorilor de orice fel sînt oglindite și în procesele-verbale întocmite în 1933 cu ocazia înjghebării organizației democratice țărănești Frontul plugarilor. Țăranii din comuna Birsău (plasa Deva) socoteau că e o datorie a lor să se organizeze pentru a se apăra de cei care căutau să le vîndă și „cenușa din vatră“. Starea de sărăcie, arată țăranii, în loc să se mai îndrepte apasă tot mai mult, ei ajungînd să nu-și mai poată plăti nici dările către stat, necum datoriile ce le au la bănci și cămătari². „Ne-am organizat contra datoriilor de la bănci și contra particularilor care au luat camătă după bani și contra avocaților“, declară țăranii din Crăciunești (plasa Brad) cu ocazia înființării organizației Frontul plugarilor în comuna lor³.

Țăranii din Barbura arată că pînă cînd statul nu le va asigura piinea, dîndu-le posibilitatea să se angajeze ca muncitori la minele de aur și pînă cînd nu se va urca prețul produselor agricole, ei nu au de unde să-și plătească datoriile către bănci, deoarece nu au nici un izvor de cîștig și au ajuns să nu mai aibă ce mîncă⁴.

Situația maselor țărănești din fostul județ Hunedoara a fost agravată și de felul în care taxele și diferitele impozite erau percepute de agenții fiscului și jandarmi. Rapacitatea și brutalitatea acestora a făcut, nu o dată, ca populația satelor să se ridice și să se opună execuțiilor silite. Organele fiscale luau din casa țaranului tot ce găseau, umilindu-l prin acte de violență și batjocură. La 20 martie 1932, de pildă, în satul Unciuc (plasa Hațeg) notarul sechestraseră vitele și toate lucrurile din

¹ Documente din istoria Partidului Comunist din România 1929—1933, vol. III E.S.P.L.P., 1956, p. 351—352.

² Arh. dr. Petru Groza, cutia 25, vol. 3, fasc. 9/1933.

³ Ibidem, cutia 25, vol. 2, fasc. 6/1933.

⁴ Ibidem, cutia 25, vol. 3, fasc. 5/1933.

casele țăranilor, anunțându-i că pe data de 24 martie va ridica cu forța tot ce a sechestrat din cauza neplății dărilor și aruncului comunal¹.

La 3 iunie 1935, perceptorul, doi agenți fiscali, o patrulă de jandarmi și subprimarul, efectuând strângerea dărilor din comuna Bejan (plasa Deva) au intrat în curtea țăranului Aron Părăoan, care era cu familia la munca cîmpului. Văzînd că ușile casei sînt închise, agenții fiscalului au spart geamurile, au pătruns înăuntru și au luat toată lenjeria. În timpul cînd se săvîrșea jaful, arată țăranul într-o declarație, „unul din agenți păzea din șosea ca să nu vin eu să dau peste dînși intrați în casă pe fereastră și ca să-și asigure viața”².

Impresionantă este și o scrisoare adresată de un țăran din Brad conducerii organizației Frontului plugarilor, la 14 martie 1936. În scrisoare se arată că în zilele de 2—4 martie 1936 „au plecat hoții și jefuitorii prin comună pe la casele bieților țărani și au început jaful”. Beți fiind, agenții fiscalului sechestrău hainele din case și sigilau ușile de la casele datornicilor. Țăranii cereau conducerii organizației Frontul plugarilor să ia inițiativa ținerii unei adunări pe întreaga țară în care „să ne adunăm toții, plugarii și muncitorii, într-o singură zi și să plecăm spre București, unde să luăm de gît pe toți care se nădușesc în grăsimi”. Țăranii cereau să se ia toate măsurile „pentru alungarea moșierilor de la cîrma țării, căci noi nu mai putem suporta așa greutatea. Dacă nu, vom pune mîna pe coase și sape și pînă la București nu ne oprim și ne-om face noi dreptate”³.

Așadar, în perioada dintre cele două războaie mondiale s-a adîncit procesul exproprierii țăranimii muncitoare, stăpînirea propriu-zisă a unui număr mare de gospodării țărănești trecînd în mîinile chiaburimii, moșierimii și a băncilor. O dată cu înrăutățirea situației țăranimii, în lumea satelor a crescut spiritul combativ al celor exploatați, care au început să-și dea seama tot mai bine că interesele lor fundamentale cer dărîmarea putredului sistem burghezo-moșieresc, în alianță și sub conducerea clasei muncitoare.

*

În apărarea maselor asuprite țărănești s-a ridicat în mod hotărît Partidul Comunist din România. Încă de la înființarea sa, partidul comunist a militat în mod activ pentru închegarea unei trainice alianțe a clasei muncitoare cu țărănimea, pentru ca, găsindu-se în rolul de conducător al luptei țăranimii împotriva moșierimii și burgheziei, să poată fi rezolvată în mod just problema țărănească. Între cele două războaie mondiale, P.C.R., deși se afla în adîncă ilegalitate, prin lozinci, chemări și crearea unor organizații legale de masă, ca Blocul muncitoresc-țărănesc, Frontul plugarilor etc., a reușit să influențeze și să mobilizeze la luptă masele țăranimii exploatare.

¹ Arh. St. Deva, fond. Prefectură, dos. 3/1932.

² Arh. dr. P. Groza, cutia 26, vol. 4 fasc. 5/1935

³ Ibidem, fasc. 5/1936

În fostul județ Hunedoara, după cum rezultă din documentele aflate în arhive, lupta țăranilor — exprimată prin acțiuni directe împotriva marii proprietăți și a sarcinilor grele de tot felul, împotriva fiscului și a jandarmeriei — s-a desfășurat în trei etape :

a) în perioada pînă în 1929, caracterizată prin acțiuni spontane, neorganizate ;

b) în perioada crizei economice, cînd influența P.C.R. crește la sate și se creează Frontul plugarilor. Din cauza luptelor fracționiste, problema țărănească a continuat să rămînă în majoritatea cazurilor subapreciată, iar legăturile organizatorice ale partidului comunist erau încă insuficiente. De aceea, și în această perioadă acțiunile țărănești continuă să rămînă, în majoritate, spontane ;

c) în perioada anilor 1934—1940, cînd, datorită activității Frontului plugarilor, organizație îndrumată de P.C.R., acțiunile țărănești capătă un caracter organizat.

Vom urmări, în continuare, unele aspecte ale luptei țăranilor desfășurate în cadrul acestor trei perioade.

Refuzul claselor dominante de a înfăptui reforma agrară promisă a determinat pe țăranii hunedoreni să continue lupta pentru pămînt și după intrarea trupelor romine pe acest teritoriu. Astfel, ca toate că la 14 decembrie 1918 trupele romine se aflau la Deva, țăranii din fostul județ Hunedoara continuă să atace pe marii moșieri și proprietari de întreprinderi industriale și comerciale. În numărul său din 22 decembrie 1918, ziarul burghez „Huniadvarmegye“ relatează următoarele : „Din provincie sosesc încontinuu știri despre faptul că încă se mai întimplă jafuri. Printre alții au fost jefuiți moșierii : Lazar Laszlo din Lăpușnic, soția lui Seiden Iosif din Peșteana și Racskovey Artur din Bîrsău“¹. Ziarul, ca de altfel toate documentele burgheze, considera în mod dușmănos acțiunile țăranilor îndreptate împotriva moșierilor drept jafuri.

Același ziar arată că țăranii au devastat cîrciuma lui Engelstein din comuna Rișca, magazinul lui Kompolthy Aladar din Bîrsău și au incendiat casa lui Bakcay din Ribița. Devastarea de către țăranii a numeroase prăvălii și cîrciume reprezenta o formă spontană a acțiunilor țărănești împotriva celor care de ani de zile îi exploatau. În plasa Baia de Criș, continuă ziarul, „dezordinile“ au luat o așa amploare, încît maghiarii și românii de acolo (evident, ziarul are în vedere păturile avute maghiare și romine) s-au adresat în comun Consiliului dirigent din Sibiu ca să grăbească trimiterea de unități militare pentru a stăvili mișcările țărănești².

Dar, în ciuda ordinelor drastice emise de autoritățile militare, țăranii au continuat să ocupe cu forța pămînturi aparținînd fie moșieri-

¹ „Huniadvarmegye“ nr 51 din 22 decembrie 1918.

² Ibidem.

lor, fie statului și să devasteze pădurile. Astfel, țărani din Baia de Criș, în iunie 1919, au pus stăpînire pe pădurile aparținînd căilor ferate unite din Arad și Cenad¹.

Pe lângă insuficiența pămîntului arabil, țărănimea hunedoreană ducea o mare lipsă de pășuni și păduri. De aceea un alt obiectiv al atacurilor ei au fost pădurile aparținînd statului și marilor proprietari. Însăpămîntat de amploarea devastării pădurilor exploatare de firma „Pecol“, prefectul de Hunedoara cerea urgent Consiliului dirigent, la 24 decembrie 1919, ca „în interesul liniștirii populației din comunele învecinate cu pădurile, să dispună de urgență să se dea comunelor lemnele de foc necesare la preț de cost“². La 13 martie anul următor, primpretorul din Orăștie făcea cunoscut legiunii de jandarmi din Deva că Ocolul silvic din Orăștie i-a raportat că „locuitorii comunei Cugir din nou au început devastările de păduri într-un grad foarte mare“³. Primpretorul cerea legiunii de jandarmi să mărească de urgență efectivul de jandarmi din Cugir, pentru a putea face față atacurilor țăranilor⁴. Țărani din fostul județ Hunedoara aveau nevoie de păduri în special pentru a folosi o parte din ele ca pășuni pentru vite. Proprietarii însă nu vindeau aceste păduri decît la prețuri foarte ridicate, care depășeau puterile de cumpărare ale țăranilor. Văzînd că moșierii refuză să le vîndă pădurile la un preț convenabil, țărani incendiau adesea aceste păduri. În aprilie 1920, plutonierul de jandarmi din Baia de Criș raporta legiunii de jandarmi din Deva că țărani au dat foc pădurii din hotarul comunei Birtin, aparținînd moșierului Șerban Constantin din Baia de Criș⁵. Incendierea, continuă plutonierul de jandarmi, s-a produs pe motivul că țărani au fost nemulțumiți de faptul că la 17 aprilie consilierul agricol, arendînd pămîntul arabil al moșierului, „a respins pretențiile locuitorilor“ privitoare la pădure⁶, pretinzînd un preț extrem de ridicat.

În aprilie 1922, țărani din Fărcădiș (plasa Hațeg), înarmați cu furci și ciomege, pun stăpînire pe terenurile aparținînd domeniilor statului. Secția de jandarmi din Hațeg raporta alarmată forurilor sale superioare că țărani sînt hotărîți să are pămîntul, susținînd că „este al lor“⁷.

Consilierul agricol din Deva a anunțat prefectura, în 1923, că țărani împroprietăriți din comuna Bobilna (plasa Geoagiul de Jos) amenință, spunînd că vor intra cu forța pe terenurile lor primite din moșia lui Aurel Vlad, politician burghez reacționar, și vor strînge recolta obținută în urma semănăturilor făcute în toamna anului 1922 de către moșier, căci lor li se cuvine și nu proprietarului. Secretarul comunal din Folt, comună vecină cu Bobilna, a încercat să oprească pe țărani în acțiunea lor, dar aceștia s-au împotrivit, fiind hotărîți să-și adune recolta. „Îm-

¹ Arh. St. Alba-Iulia, fond. Consilieratul agricol Hunedoara, dos. 3/1919.

² Arh. St. Deva, fond. Prefectură, pac. 6, 175/1919.

³ Ibidem, pac. 449/1920.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, pac. 433/1920.

⁶ Ibidem, dos. 511/1922.

⁷ Ibidem, dos. 557/1923.

proprietării pretind recolta, amenințând că nu vor ceda nici în fața forței“, raporta secretarul comunal din Folt¹. Subprefectul cerea companiei de jandarmi din Deva să ordone secției de jandarmi din Geoagiu să ia măsuri „de împiedicare a agresiunii pentru cazul când acuma, cu ridicarea recoltei, țărani se vor folosi de forță“. Totodată, se dau dispoziții primpretorului din Geoagiu de a pune în vedere țăranilor că nu au nici un drept asupra semănăturilor făcute de proprietar în toamna anului 1922. Între timp, printr-o hotărîre a Comitetului agrar, moșierul Vlad primește înapoi terenul cedat țăranilor prin reforma agrară. În această situație, țăranii intră cu forța pe moșie și strîng recolta, act considerat de către autorități drept „rebeliune“. Consilieratul agricol cerea subprefectului să ia cele mai severe măsuri de reprimare a mișcării țărănești. Subprefectul ordona primpretorului din Geoagiu ca, însoțit de jandarmi și de agronomul regional, să se deplaseze la Bobilna pentru a lua măsuri ca „acestor abuzuri să li se pună capăt“. La 2 decembrie 1923, primpretorul din Geoagiu raporta că, cu ajutorul jandarmilor, „a restabilit ordinea și liniștea“ în comuna Bobilna².

În aprilie 1923, țăranii din Căzănești, lipsiți de teren arabil, intră cu forța în pădurea moșierului Dimitrie Borca, croindu-și locuri arătoare³. Dar prin sentința definitivă de expropriere din 1932 s-a stabilit că, din suprafața de 92 de jugăre cit cuprindea pădurea, doar 11,5 jugăre vor fi date țăranilor pentru a le transforma în teren arabil. În această situație, țăranii pun din nou stăpînire pe întreaga pădure, o defrișează, ară terenul și își construiesc case pe loturile de pămînt luate cu forța de la moșier. Acesta, într-o plîngere adresată prefectului în 1934, arată că o evacuare forțată a țăranilor de pe cele 92 de jugăre ar produce „mari tulburări și vărsări de sînge“, mai ales că și cu ocazia lucrărilor de expropriere din 1932 a fost amenințat cu moartea de către țărani în cazul cînd se va prezenta vreo dată pe acea moșie. Moșierul propunea să se aplice măsuri „elastice“ împotriva țăranilor răsculați, pentru a nu se repeta cazurile cînd țăranii hunedoreni s-au răsculat cu ocazia evacuării lor forțate de pe moșiile scutite de expropriere⁴.

Raportînd despre nemulțumirile și frămîntările din sînul maselor țărănești din notariatul Balșa, notarul anunța îngrijorat prefectura la 15 mai 1926 că populația „vorbește de revoluție“, iar ura împotriva conducătorilor crește pe zi ce trece, astfel că „totul este discreditat și compromis“. Dacă nu se vor lua măsuri la timp, arată alarmat notarul „ne apropiem cu pași repezi spre anarhie și dezastru“⁵.

În primăvara anului 1929, țărani din Rapolt (plasa Geoagiul de Jos) cer revizuirea hotărîrii Comitetului agrar, care în 1928 retrocedase moșierului Simeny Bela terenul expropriat. Țăranii demonstau prefectului într-o cerere că moșierul și-a scutit pămîntul de la expropriere prin acte false. Neluîndu-se nici o măsură favorabilă lor, țăranii din Rapolt,

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 557/1923.

² Ibidem, dos. 551/1923.

³ Ibidem, dos. 556/1923.

⁴ Arh. St. Deva, dos. 18 852/1936.

⁵ Ibidem, dos. 625/1926.

sprijiniți de cei din Uroi, o comună vecină, au alungat pe argații grofului de pe moșie și au ocupat-o cu forța ¹.

Paralel cu lupta pentru pământ, țăraniii desfășoară acțiuni hotărâte în vederea obținerii de pășuni pentru vite.

În toamna anului 1921, țăraniii din Vața de Sus, Vața de Jos și Căzănești (plasa Baia de Criș) au intrat cu vitele pentru a le pășuna în pădurile baronului Harcany Ianos. Moșierul cere prefectului trimiterea forței armate pentru a scoate pe țărani de pe domeniile lui ². În același an, jandarmii din Tomești împreună cu brigadierul silvic, încercând să alunge pe țăraniii din Tîrnăvița (plasa Ilia) ale căror vite pășunau în pădurea statului, au întâmpinat rezistența a 100—150 de țărani, înarmați cu securi, sape, coase și arme. Jandarmii, în fața țăranilor hotărâți să nu cedeze, s-au retras, ca după cîtva timp, avînd sprijinul unei companii de jandarmi din Arad, să silească pe țărani să renunțe la pășunea folosită ³.

În august 1922, Prefectura din Deva era anunțată că s-a dat foc pădurilor aparținînd statului, conților Andrassy și Kendeffy din plasa Pui, grofilor Iosif Balasz din Rîu-Bărbat și Fay Victor din Nucșoara, moșierilor Aurel Vlad și Ion Mihu, cît și tuturor pădurilor de pe munții care înconjură valea Jiului. Pădurile moșierilor și ale statului au fost incendiate de către țăraniii care fuseseră nedreptățiți prin reforma agrară. Pretorii plaselor raportau prefectului că populația satelor care locuia în apropierea pădurilor incendiate „refuză să ajute la stingerea focului”. Nici intervenția jandarmilor nu a putut determina pe țărani să sprijine acțiunea de localizare a incendiilor. „Fiind la fiecare post numai cîte un jandarm, nu este în stare de a mina populația la stingerea focului”, raportau autoritățile. Aceasta fiind situația, se cerea trimiterea urgentă de trupe armate și jandarmi pentru a sili pe țărani să participe la salvarea pădurilor moșierești ⁴.

În comuna Scroafa (plasa Brad), arată un raport al primpretorului din Brad la 22 septembrie 1925, cu ocazia stabilirii dreptului de izlaz și de pășunat al comunei, țăraniii revoltați s-au împotrivit dispozițiilor nejuste date de către agronomul regional, intrînd cu vitele în pășune. Primpretorul din Brad s-a deplasat la fața locului pentru „a liniști spiritele”, însă fără nici un rezultat. Neținînd seama de amenințările autorităților, țăraniii au continuat să pășuneze vitele, întreaga vară a anului 1925, la pășunea refuzată de autorități ⁵.

Începînd din anii crizei economice P.C.R. și-a întărit în mare măsură influența la sate. Plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1929 a arătat că în munca la sate partidul avea drept sarcină scoaterea maselor de țărani mici și mijlocii de sub influența Partidului național-țărănesc și organizarea lor în comitete și uniuni țărănești fără de partid,

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 5/1929.

² Ibidem, dos. 462/1921.

³ Ibidem, dos. 525/1922.

⁴ Ibidem, dos. 513/1922.

⁵ Ibidem, dos. 580/1925.

conduse de muncitorimea de la orașe împotriva dictaturii burghezo-moșierești¹. Dar în munca la sate, ca de altfel în întreaga activitate a partidului comunist din această perioadă, s-au resimțit pe de o parte unele confuzii ideologice, iar pe de altă parte urmările nefaste ale luptei fracționiste fără de principii. Ca urmare, și în această perioadă acțiunile țărănești continuă să rămână în majoritate spontane.

Legiunea de jandarmi din Petroșani, raportînd în martie 1931 prefectului despre starea de spirit a populației din plasa Petroșani, atrăgea atenția că „este extrem de rea“, încît „orice propagandă cu caracter subversiv găsește teren foarte prielnic în orice fel de direcție s-ar face, și mai ales înspre comunism“². Pretura plasei Ilia informa prefectura că situația insuportabilă în care ajunseseră țărani în anii crizei economice „ii conduce spre idei și planuri de contaminare comunistă“³. Referindu-se la frământările din sînul țărănimii din comuna Hărău (plasa Deva), notarul raporta prefecturii în 1931 că „mizeria generală face să crească numărul infrafracțiunilor contra proprietății“, iar pe de altă parte are repercusiuni asupra formării unei stări de spirit care înclină la agitații⁴.

La creșterea influenței P.C.R. în sînul țărănimii din județul Hunedoara a contribuit, în mare măsură, munca de propagandă desfășurată de muncitorii ceferiști care îndemnau masele exploatate, de a se împotrivi plății impozitelor. Astfel, în urma unei inspecții făcute în satele Uroi și Cârpeniș (plasa Deva), în 1931 primpretorul plasei constata că „starea de spirit a locuitorilor este alarmantă“. Activitatea desfășurată în rîndurile țăranilor de către muncitorii comuniști care lucrau la atelierele C.F.R. Simeria, pentru a-i lămuri să se împotrivescă plății impozitelor, lovind în acest fel în interesele claselor stăpînitoare, este recunoscută și de autoritățile din acel timp. În raportul primpretorului din Deva se semnalează că mare parte dintre locuitorii satelor amintite lucrează ca ceferiști în Simeria, „unde persoane subversive propagă idei socialiste și nesupunere“⁵. Muncitorii ceferiști din Uroi și Cârpeniș, avînd o legătură strînsă cu satele de baștină, întrețineau o vie agitație revoluționară printre țărani. Toate acestea, arată raportul, contribuie la pasivitatea locuitorilor față de obligația achitării impozitelor, pe care le refuză categoric, spunînd că: „nu mai au de dat la nimeni nimic“⁶.

Și în rîndurile țăranilor din Rapoțel (plasa Geoagiul de Jos), arată un proces-verbal al unui notar, se observă o vădită „nepăsare“ în ce privește plata impozitelor, pe care refuză să le plătească și numai cu mari greutate pot fi strînse⁷.

¹ Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1929—1933, vol. III E.S.P.L.P., 1956, p. 25.

² Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 6 770/1931.

³ Ibidem, dos. 2/1931.

⁴ Ibidem, dos. 4/1932.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

Refuzul de a se supune autorităților statului burghezo-moșieresc apare deci tot mai evident în sinul țărănimii hunedorene în anii crizei economice. În ianuarie 1933, pretura plasei Avram Iancu, de pildă, raporta prefectului că „în ultimul timp s-au observat agitațiuni la sate. Ele amenință să se lătească tot mai mult în sinul populației”¹. Pretorul propunea să fie mărit efectivul posturilor de jandarmi din comune. În luna mai a aceluiași an, pretura amintită mai sus anunța alarmată că starea de spirit a populației este tot agitată, țărani spunînd că refuză să mai plătească impozitele către stat, județ și comună². Un raport întocmit de notarul din Rișculița (plasa Baia de Criș) relata în primăvara anului 1933 că „țărani sînt legănați de visuri și idei care... ușor ar putea fi încadrate în ceea ce numim noi bolșevism. Ei refuză astăzi categoric orice plată a datoriilor, începînd să refuze și plata impozitelor. Ei spun categoric că va trebui să vină un guvern care să ierte impozitele atît de mari, pentru că nu mai au de unde să le plătească”. În încheiere, notarul relatează că țărani au atitudini inadmisibile față de funcționarii statului și ai comunelor, afirmînd că „astăzi nu mai sînt legi valabile să le poruncească”³.

Notarul din comuna Rîu-Bărbat (plasa Pui) se plîngea prefectului în mai 1933 că „țărani sînt de o rezistență condamabilă” și raporta că notarul care fusese înaintea lui a fost bătut de țărani și alungat din comună⁴.

Despre „agitațiile” țărănilor din cauza execuțiilor silite făcute de către autoritățile judecătorești, informează pretura plasei Avram Iancu de-a lungul întregului an 1933. Astfel, în iunie, arată un raport al preturii, țărani din Rișculița au împiedicat pe trimisul judecătoresc „să-și îndeplinească misiunea sa... cu fel și fel de amenințări grave”⁵. Rapoartele preturii semnalează și cazurile petrecute în comunele Cărăstău și Ribicioara, unde „locuitorii au căutat să-și facă singuri dreptate”⁶, alungînd pe agenții fiscului și neplătindu-și dările.

Dar refuzul țărănilor de a plăti impozitele și datoriile către stat, după cum îi îndemnau lozincile și chemările lansate de P.C.R., nu era decît o formă de luptă pasivă. Paralel cu această formă de luptă, țărănimea hunedoreană continuă în această perioadă și lupta deschisă pentru pămînt.

La 30 mai 1933, pe cînd contele Kendeffy Gavril împreună cu argații lui încercau să demonteze linia ferată îngustă care servea la transportarea lemnului de la firma „Retezatul”, proprietatea contelui, țărani din satul Ostrol (plasa Hațeg) s-au opus. Terenul pe care era montată linia ferată încă din 1914 era proprietatea țărănilor. Între moșier și țărani se încheiase un contract în care se prevedea că moșierul va plăti o arendă anuală satului Ostrov în contul terenului folosit. Începînd din

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 1 944/1933.

² Ibidem.

³ Ibidem. dos. 4/1933.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

1930 însă, contele nu mai plătise nici un ban țăranilor. Cu ocazia interzicerii de către țăranii a demontării liniei ferate, moșierul s-a văzut silit să ofere 2 lei pe metru de teren, dar țăranii nu s-au învoit, cerînd 10 lei de metru. În această situație, moșierul solicită sprijinul forței publice, dar jandarmii aduși nu au reușit să alunge pe țăranii. La 3 iunie 1933, contele, însoțit de jandarmi, încearcă din nou să demonteze linia ferată îngustă, care nu-i mai aducea profitul pe care l-ar fi dorit. Țăranii din Ostrov opun de data aceasta o mai mare rezistență, cerînd moșierului să le plătească arendă în condiții avantajoase pentru ei. Postul de jandarmi raporta legiunii de jandarmi din Hunedoara că nu s-a ajuns la nici un rezultat în urma intervenției jandarmeriei și că „în timpul cercetării la oficiul primăriei, locuitorii au refuzat să dea declarații asupra chestiunii și au plecat acasă”¹.

Concomitent, țăranii continuau să lupte pentru a obține pășuni pentru vite și păduri pentru lemne. La 15 iunie 1933 țăranii din satul Cozia (plasa Deva) au intrat cu forța în pădurea Bejan, proprietate a statului, pentru a pășuna vitele. Încercările organelor silvice de a-i îndepărta din pădure cu ajutorul forței publice nu au dat nici un rezultat, țăranii, în număr de cîteva sute, opunîndu-se cu dîrzenie².

Neavînd teren de pășunat, țăranii din satul Hăjdău (plasa Hunedoara) au intrat cu vitele, în primăvara anului 1933, pe pășunea contesei Vasz Ortensia, în suprafață de 260 de jugăre, care, de altfel, fusese expropriată pentru țăranii, dar retrocedată moșieresei. Consilierul agricol cerea sprijinul legiunii de jandarmi din Hunedoara pentru a scoate pe țăranii cu vitele din pășune, deoarece nu plătiseră taxele de pășunat pe patru ani în urmă³. Intervenția jandarmilor nu a putut opri pe țăranii de a folosi pășunea. Mai mult decît atît, în iunie același an, țăranii intră cu forța în pădurea comunală și se aprovizionează cu lemnele de foc necesare. Prefectul cere alarmat legiunii de jandarmi din Deva să dispună postului de jandarmi dintr-o comună vecină să dea concurs primăriei din Hăjdău pentru a putea scoate pe țăranii din pășune și din pădure și totodată să le confiște lemnele⁴. Și aici, ca și în alte părți, intervenția jandarmilor nu a dat rezultatele scontate.

În perioada anilor 1934—1940, influența P.C.R. în rîndurile masele țăărănești hunedorene a fost facilitată de crearea organizației Frontului plugarilor. Prin această organizație, P.C.R. a mobilizat alături de proletariat masele țăărănești la luptă pentru apărarea intereselor lor vitale împotriva moșierilor și a impozitelor apăsătoare și totodată pentru a bara drumul fascismului și războiului. O etapă calitativ superioară s-a deschis în activitatea Frontului plugarilor o dată cu însușirea de către acesta a spiritului rezoluției C.C. al P.C.R. din februarie 1935, privitoare la sarcinile partidului și ale tuturor forțelor democratice din România în direcția luptei pentru făurirea frontului popular anti-

¹ Arh. St. Deva, fond Prefectură, dos. 4/1933.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

fascist¹. Este perioada în care acțiunile întreprinse de Frontul plugarilor pe linia susținerii revendicărilor țărănești se întetesc, caracterul lor devenind din ce în ce mai combativ. La 20 martie 1935, de pildă, în comuna După-Piatră (plasa Avram Iancu) țăranii s-au opus cu dirzenie execuțiilor silite. Autoritățile, intervenind contra țăranilor ce se opuneau execuțiilor silite, au ucis pe unul dintre ei și au rănit pe alți câțiva. La 3 iunie în comuna Bejan (plasa Deva) și la 29 iulie în comuna Barbura (plasa Ilia), țăranii au ripostat, de asemenea, energic în fața încercărilor perceptorilor de a le jefui avutul pentru datoriile pe care nu aveau cu ce să le plătească².

În asemenea condiții, caracterizate prin dirzenia manifestată de țăranii, și ținând seama de starea de spirit antifascistă a maselor populare din fostul județ Hunedoara, P.C.R. a luat inițiativa, în septembrie 1935, a încheierii unui acord de acțiune comună antifascistă între organizația democrată țărănească Frontul plugarilor și Madosz. Astfel s-a făcut un pas important pe calea realizării Frontului popular antifascist în țara noastră. După încheierea acordului, în spiritul său au fost convocate de către Frontul plugarilor adunări ale țăranilor în diverse comune, în cadrul cărora ei au aprobat unanim încheierea înțelegerii de acțiune comună cu Madoszul. În pofida măsurilor represive luate de autorități, seria adunărilor țărănești convocate de Frontul plugarilor a continuat. Cu ocazia acestor adunări, problemele privind lupta țăranimii pentru pământ și împotriva impozitelor apăsătoare erau legate de cele referitoare la lupta împotriva pericolului fascist. La 20 octombrie 1935, în comuna Vețel (plasa Deva), delegați ai țăranilor din Bretelin, Cozia și din alte comune au protestat împotriva impunerii prin forță a obligativității prestației în muncă, iar la 27 octombrie, în cadrul altei întruniri organizate la Țebea, sătenii au protestat împotriva impunerii forțate a împrumutului de „înzestrare a țării”³, luând totodată atitudine combativă față de măsurile teroriste, fasciste ale autorităților.

Prima mare adunare a Frontului popular antifascist a avut loc la Deva la 3 noiembrie 1935, cu care ocazie sute de muncitori și de țăranii hunedoreni au manifestat împotriva exploatării, a jafului la care erau supuși și a pericolului fascist. Adunări de constituire a Frontului popular antifascist, convocate din inițiativa P.C.R., se desfășoară cu succes în 1935, sub lozinca luptei împotriva fascismului și a războiului, în numeroase comune din fostul județ Hunedoara. Țărănimea muncitoare hunedoreană, alături de ceilalți oameni ai muncii, primește entuziasmată ideea creării unui puternic front antifascist.

La 6 decembrie 1935, la propunerea P.C.R., reprezentanții a patru organizații democratice (Blocul pentru apărarea libertăților democratice, Frontul plugarilor, Madosz și Partidul socialist) semnează un acord de luptă comună împotriva fascismului la Țebea, în Munții Apu-

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1934—1937*, București, E.S.P.L.P., 1957, p. 209—228.

² Arh. dr. Petru Groza, cutia nr. 26, vol. 4, fasc. 5.

³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 20, dos. 4 075, f. 204.

seni. Programul acordului încheiat cuprindea revendicări ale maselor exploatare și asuprite din România. Referindu-se la situația maselor țărănești sărăcite, programul cerea, printre altele, rezolvarea problemei acute a datoriilor agricole în folosul țărănimii.

În preajma alegerilor parțiale din februarie 1936 în județul Hunedoara, alegeri care s-au soldat cu victoria Frontului antifascist, Comitetul județean Hunedoara al P.C.R. lansase manifeste mobilizatoare în rândurile maselor muncitoare. De pe poziția revoluționară a apărării intereselor țărănimii muncitoare hunedorene, manifestele P.C.R. cereau: ștergerea impozitelor pe avutul țăranilor și anularea datoriilor țărănești; încetarea imediată a execuțiilor silite pentru biruri și datorii; să se dea ajutor țăranilor loviți de secetă, sinistrați din cauza grindinei și a inundațiilor și lipsiți de posibilitatea de a munci; amnistie pentru delictele agrare și silvice. „Să plătească cei bogați! Plata datoriilor jupeaie pielea nevoiașului. Acești bani se duc pe tunuri, bombe și muniții pentru războiul de cuceriri care periclitează țara și va costa sîngele poporului, în folosul bancherilor și moșierilor“. se arată în manifestele P.C.R.¹

Mobilizați de organizația Frontului plugarilor, organizație îndrumată de P.C.R., țăranii hunedoreni își intensifică acțiunile potrivnice sechestrărilor și impozitelor. Astfel perceptorul din Dobra raporta alarmat, în martie 1936, administrației financiare din Deva despre frământările țărănești de la 27 februarie același an din comuna Dumbrăvița (plasa Ilia). La sosirea agenților fiscali în această comună au constatat că „spiritele sînt foarte agitate contra organelor fiscale“. Țăranii au fost adunați la primărie, unde li s-a spus de către agenții fiscalului că trebuie să-și plătească impozitele ce le datorează. Față de cele anunțate, țăranii s-au declarat nemulțumiți, întrebîndu-i pe agenții fiscali pînă cînd mai au de gînd să încaseze dările, anunțîndu-i totodată, că ei sînt hotărîți să nu mai plătească nimic. Perceptorul din Dobra era silit să recunoască faptul că, în urma succesului obținut de forțele democratice în alegerile parțiale din februarie 1936, țărănimea muncitoare era „foarte revoltată contra organelor fiscale“².

Agenții fiscalului văzînd că țăranii nu vor să-și achite dările de bunăvoie, au plecat prin comună însoțiți de primar și subprimar, pentru a sechestra și ridica bunurile din gospodăriile țărănești. În această situație, țăranii au părăsit clădirea primăriei și, plecînd la casele lor, s-au înarmat cu topoare, securi și sape. „urmărind pas cu pas pe agenții fiscalului“. Grupați în cete, țăranii huiduiau pe agenți și nu le dădeau voie să ridice obiectele din casă. „Fiind împiedicați completamente de a-și face datoria“ — raporta perceptorul — agenții fiscali au fost nevoiți să părăsească comuna Dumbrăvița. În aceeași zi, ei anunțau pe perceptor că a fost doar „o minune dumnezeiască faptul că au scăpat nemăcelăriți de rebelii dumbrăvițeni“. Agenții i-au declarat perceptorului din Dobra că refuză să mai plece în comuna Dumbrăvița dacă nu li se vor pune la dispoziție soldați care să-i apere.

¹ Arh. dr. Petru Groza, cutia 32., vol. 7, fasc. 1/1936.

² Arh. St. Deva, fond. Prefectură, dos. 4 348/1936.

Interesante sînt și reflecțiile percepteurului din Dobra, făcute pe marginea celor petrecute în Dumbrăvița. El arată că situația funcționarilor fiscali este foarte periclitată, în special în urma alegerilor parțiale din februarie 1936, din cauza rezistenței îndârjite a țăranilor, „aceste elemente de rebeliune nutrind idei comuniste“. Perceptorul conchide că, „o luptă surdă se consumă în fiecare zi și în fiecare colț de țară între funcționarul fiscal și între cel mai îndărătnic și rebel contribuabil. Funcționarul fiscal trăiește și se mișcă urît și hulit de contribuabili“¹.

În martie 1940, notarul din Hunedoara raporta alarmat că încasarea dărilor și execuțiile silite se efectuează cu foarte mari greutateți din cauza „agitațiilor“ țărănești. El arată că țăranii din 6 sate, aparținînd notariatului din Hunedoara, au adresat un memoriu către prefect în care se plîng de starea mizerabilă în care au ajuns și că acest memoriu a fost semnat și de către comuniști. „Este evident — relata notarul — că menținerea liniștei în aceste comune, care au fost infiltrate de comunism, întîmpină greutateți, țăranii pretinzînd ca bugetul să fie votat de ei“².

Din exemplele de mai sus, ca și din multe altele, rezultă că reforma agrară din 1921, înfăptuită de burghezia și moșierimea romînă sub presiunea frămîntărilor revoluționare ale anilor 1917—1921, nu a rezolvat problema țărănească. Pe de altă parte, se poate vedea că reforma agrară nu a avut un caracter „pașnic“, cum au căutat să demonstreze scribii burgheziei și moșierimii, și că, în focul luptei pentru pămînt, pentru o viață lipsită de exploatare, țăranii ocupau cu forța pămînturile moșieresti, izgoneau autoritățile care îi nedreptăteau și se opuneau forței publice oprimate.

¹ Arh. St. Deva, fond. Prefectura, dos. 4 348/1936.

² Ibidem, dos. 8 078/1940.

SITUAȚIA MATERIALĂ A MUNCITORILOR ȘI ȚĂRANILOR DIN JUDEȚUL BACĂU ÎN ANII 1940—1944

de D. ZAHARIA

În anii regimului burghezo-moșieresc, județul Bacău cuprindea acea regiune din Moldova ce se întindea pe o mare parte a cursului Trotușului și a unei bune părți din mănoasa vale a Siretului, avînd o suprafață de 4 410 km²¹.

Suprafața de 441 000 ha se prezenta astfel : 112 515 ha de teren arabil, 22 836 ha de fînațe naturale, 45 228 ha de pășuni naturale, 2 219 ha de livezi de pomi, 4 244 ha de vii, 192 308 ha de pădure, 61 650 ha de clădiri, drumuri, mine, terenuri neutilizabile².

Populația județului în 1938 era de 300 557 locuitori, dintre care 249 486 trăiau în mediul rural, iar restul de 51 071 locuiau în mediul urban³.

Sub aspectul bogățiilor naturale, teritoriul fostului județ Bacău cuprindea materii prime de o mare importanță economică.

Astfel, partea de vest era acoperită de imense păduri de conifere și fag, în timp ce subsolul ascundea mari cantități de sare, cărbune, petrol și gaze naturale. În partea de est a județului se întindea o regiune propice agriculturii, pe care locuitorii satelor semănau porumb, grîu, cartofi, sfeclă de zahăr și alte plante.

Majoritatea acestor bogății se aflau în stăpînirea moșierilor și capitaliștilor, în timp ce marea majoritate a populației — țărani și muncitorii — era lipsită de mijloace de producție, ceea ce făcea ca traiul lor să fie plin de lipsuri și suferințe.

O simplă prezentare a felului în care era stăpînit pămîntul în fostul județ Bacău confirmă cele enunțate mai sus.

Înainte de înfăptuirea reformei agrare din martie 1945, situația proprietăților agricole pe cap de familie era următoarea :

fără pămînt	de la 0—2 ha	de la 2—5 ha	de la 5—10 ha	de la 10—20 ha	de la 20—50 ha	de la 50—100 ha	peste 100 ha
17 934	35 759	15 676	3 519	685	135	31	88 ⁴

¹ *Enciclopedia Romîniei*, vol. I, p.41; vezi și arhiva Camerei agricole Bacău, pac. 4, dos. 39/1944, f. 1 (în Arhiva Sfatului pop. reg. Bacău).

² Arhiva Camerei agricole Bacău, pac. 4, dos. 39/1944, f. 1.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, pac. 3, dos. 48/1945, f. 100, și pac. 2, dos. 27/1944, f. 12.

Din tabelul întocmit reiese că în fostul județ Bacău existau 17 934 de capi de familie care se ocupau cu agricultura, fără a avea în posesiunea lor nici un petec de pământ, în timp ce 119 moșieri aveau proprietăți care cuprindeau suprafețe între 50 și 20 000 ha.

Cei 119 moșieri din fostul județ Bacău aveau în stăpînirea lor în 1944 și la începutul anului 1945, o suprafață totală de 108 499,67 ha din suprafața de 379 350 ha de teren productiv a județului, iar restul de 73 708 capi de familie care se ocupau cu agricultura stăpîneau doar 270 850,33 ha.

Pe ocoale agricole, situația marilor proprietăți rurale ce depășeau suprafața de 50 ha se prezenta astfel :

- 1) ocolul Moinești, 55 937,67 ha în stăpînirea a 12 de moșieri¹ ;
- 2) ocolul Răcăciuni, 7 543 ha, în stăpînirea a 18 de moșieri² ;
- 3) ocolul Tg. Ocna, 26 910 ha, în stăpînirea a 17 de moșieri³ ;
- 4) ocolul Părincea, 9 323 ha, în stăpînirea a 30 de moșieri⁴ ;
- 5) ocolul Bacău, 2 922 ha, în stăpînirea a 22 de moșieri⁵ ;
- 6) ocolul Scorțeni, 5 864 ha, în stăpînirea a 20 de moșieri⁶ :

Din cele de mai sus rezultă că marea majoritate a țăranilor — 69 369 de gospodării — erau lipsiți de posibilitatea de a-și duce activitatea economică în mod independent, din cauza proprietăților moșierești și chiaburești.

Chiar dacă unele gospodării țărănești, puține la număr, se apropiiau de suprafața de 5 ha de teren, acest fapt nu le putea asigura o independență economică, deoarece în aceste suprafețe se includeau terenuri de proastă calitate, terenuri neproductive, drumuri, viituri sau cursuri de ape, de pe urma cărora gospodăriile respective, practic, nu aveau nici un folos.

Trebuie luat în considerație și faptul că numărul membrilor familiilor țărănești era mare, iar în condițiile tehnice înapoiate de atunci, productivitatea muncii fiind scăzută, asupra gospodăriilor țărănești apăseau mari și numeroase dificultăți economice.

Pentru micile suprafețe de pământ deținute, țăranimea avea de făcut față unor grele sarcini fiscale, care, în timpul dictaturii regale și a dictaturii militare-fasciste, au fost cu mult sporite.

Pe lângă exploatarea moșierească și chiaburească, asupra gospodăriilor țărănești apăseau rechizițiile, impozitele mari, mobilizările, tot felul de colecte și chete, impuse sub forma „Darului ostașului“, „Zilei ostașului“, „Colecției orfanului“ etc.

Acestea îngreuiau situația materială a gospodăriilor țărănești, iar tehnica înapoiată pe care o foloseau țăranii în efectuarea muncilor agricole făcea ca producția obținută de pe proprietățile mici și mijlocii să fie cu mult mai redusă față de cea obținută de pe marea proprietate.

¹ Arhiva Camerei agricole Bacău, f. 10 și pac. 2, dos. 27/1944, f. 12.

² Ibidem, f. 8.

³ Ibidem, f. 28.

⁴ Ibidem, f. 15.

⁵ Ibidem, f. 14.

⁶ Ibidem, f. 6.

Producția medie la hectar pe anul 1944

	Mica proprietate	Proprietatea mijlocie	Proprietatea mare
Grâu de toamnă	800 kg	1 000 kg	1 500 kg
Secară de toamnă	800 "	1 000 "	1 500 "
Orz de toamnă	700 "	950 "	1 200 "
Grâu de primăvară	700 "	950 "	1 200 "
Secară de primăvară	700 "	980 "	1 200 "
Orz de primăvară	700 "	800 "	1 000 "
Ovăz	800 "	900 "	1 200 "
Porumb	550 "	600 "	1 000 "
Floarea-soarelui	800 "	900 "	1 200 ¹ "

Din cele de mai sus rezultă că, la majoritatea culturilor, țărani nu puteau obține de pe micile lor loturi de pământ decât ceva mai mult de jumătate din producția obținută de moșieri, din cauză că le lipseau uneltele și că în timpul optim de muncă erau nevoiți să lucreze la moșieri și chiaburi sau erau concentrați.

Această stare de lucruri avea urmări negative asupra gospodăriilor mici și mijlocii.

O situație și mai grea o aveau muncitorii din industria fostului județ Bacău, fie că lucrau în marile întreprinderi, fie că lucrau în cele mici.

Principalele întreprinderi din orașul și fostul județ Bacău în 1943 erau următoarele :

Întreprinderea	O b i e c t u l	Nr. de muncitori	C.P.	Capacitatea prod. anuale
S. Fildermann	moară	46	490	2 800 vag.
Nic. Ghiță	moară	46	125	900 "
C. Floareș	moară	27	60	300 "
—	217 mori țărănești	199	2 539	2 194 "
J. Brunner	fabrică spirt	26	101	2 mil. litri
—	3 fabrici lichioruri	118	44	1,5 mil. "
D. Pascal	fabrică de mezeluri	22	34	56 vag.
C. Gheorghitanu	fabrică de mezeluri	12	30	140 "
—	2 ateliere de mezeluri	6	12	10 "
—	2 ateliere derivate lapte	3	—	50 tone
—	17 fabrici de ape gazoase	29	23	1 mil. litri
A. Izvoranu	fabrică de postav	547	880	90 vag.
S. Fildermann	fabrică de postav	296	420	40 "
Bacăul	fabrică de postav	225	380	14 "
„Lux“	fabrică de ciorapi	48	50	90 "
„Idealul“	fabrică de ciorapi	44	36	70 "
Leon Grad	fabrică de basmale, casinci	43	24	73 tone
—	5 ateliere tricotaje	73	75	132 "
S. Fildermann	fabrică de tăbăcărie	202	270	120 vag.

¹ Arhiva Camerei agricole, Bacău, pac. 3, dos. 48/1945, f. 36.

Intreprinderea	Obiectul	Nr. de muncitori	C.P.	Capacitatea prod. anuale
Tăbăcăria românească	fabrică de tăbăcărie	67	340	90 vag.
C. Iordănescu	fabrică de tăbăcărie	34	60	10 "
—	5 tăbăcării	60	98	25 "
S. Fildermann,	fabrică de încălțăminte	140	51	130 000 per.
C. Iordănescu	fabrică de încălțăminte	64	35	100 000 per.
Forestiera de nord	fabrică de cherestea	48	275	300 vag.
Emil Ghica	fabrică de cherestea	513	40	238 "
Coop. „Pietrosul“	fabrică de cherestea	420	100	200 "
El. Știrbey	fabrică de cherestea	330	90	100 "
Iany Tanacli	fabrică de cherestea	280	45	85 "
T. Papacostea	fabrică de cherestea	250	80	90 "
N. Ghica	fabrică de cherestea	188	60	30 "
Forestiera rom.	fabrică de cherestea	628	1 000	400 "
—	12 fabrici cherestea	1639	890	1 000 "
—	24 ferăstraie	37	140	634 "
Letea	fabrică hîrtie	1 311	14 115	3 000 "
—	2 fabr. confecții hîrtie	28	11	36 "
Metafer	întrepr. metalurgică	95	148	800 "
—	4 atel. mecanice	22	30	50 "
El. Știrbey	fabr. acid acetic	330	35	228 "
—	9 întrepr. diverse prod. chimice	112	92	378 "
Creditul carbonifer-Comănești		3 031	2 500	—
Foresta italo-romină	forestieră	1 595	216	314 vag.
Steaua romină	rafinărie	147	2 214	3 430 "
Moldonafta	rafinărie	253	—	170 "
—	39 de diverse exploatări petroliere	1 500	1 200	500 "
Salina Tg.-Ocna	sare	240	550	3 770 "
M. Gavrilescu	fabrică de cărămidă	150	60	300 "
—	22 diverse întreprinderi	159	200	90 ¹ "
Petroșani	mină cărbuni	462	—	— ²

După situația întocmită de Camera de comerț și industrie rezultă că în fostul județ Bacău existau în anul 1943 un număr de 16 145 de muncitori.

Pe ramuri industriale, situația folosirii forței de muncă se prezenta după cum urmează :

534	muncitori în industria alimentară;
1276	" " " textilă;
567	" " " tăbăcăriei și încălțăminte;
4333	" " " de cherestea;
1339	" " " hîrtiei;
117	" " " metalurgică;
442	" " " chimică;
7228	" " " extractivă și prelucrarea petrolului;
309	" " " materialelor de construcții și diverse alte ramuri.

¹ Arhiva Camerei de comerț și industrie Bacău, pac. 2, dos. 8/1943, f. 219—220 (în arhiva Sfatului pop. reg. Bacău).

² Arh. St. Bacău, fond Camera de muncă, pac. 9, dos. 199/1943.

Deși în această parte a Moldovei existau 18 mari întreprinderi¹, totuși specificul dezvoltării industriale a fostului județ Bacău era acela al întregii țări în perioada regimului burghezo-moșieresc. Un loc de frunte îl ocupau ramurile industriei ușoare aducătoare de mari beneficii.

Dintre ramurile industriei ușoare, o pondere mare o avea industria forestieră și de cherestea, avînd drept centru de greutate bazinul Trotușului, cu localitățile : Agăș, Comănești, Mănăstirea Cașin, Brusturoasa, Dărmănești, Asău.

Industria textilă și industria pielăriei erau concentrate în orașul Bacău.

Industria extractivă ocupa un loc important. În județul Bacău se extrăgeau : cărbune la Comănești și Dărmănești, petrol la Moinești, Tescani, Lucăcești, Stănești, Șolonț și sare la Tg.-Ocna.

Dezvoltarea industrială a fostului județ Bacău era haotică și slabă. Pe lângă cîteva întreprinderi mari, ca „Letea“, „Creditul carbonifer“, societatea „Petroșani“, filialele societății „Foresta-italo-romînă“, întreprinderea „Fildermann“ și întreprinderea „Izvoranu“, existau numeroase întreprinderi mici, cu profil îngust, care produceau unele articole alimentare, textile, încălțăminte și alte bunuri de larg consum.

Pe lângă întreprinderile mici, mijlocii și mari specificate mai sus, în cuprinsul fostului județ Bacău existau, în 1943, 406 ateliere meșteșugărești, care foloseau un număr de 358 de lucrători salariați².

Ceea ce trebuie să reținem este faptul că marea majoritate a populației din județ se ocupa cu agricultura, în timp ce în industrie, în toate ramurile sale, nu-și găsea ocupația un număr mai mare de aproximativ 16 000 de muncitori.

Caracteristica principală sub aspectul economic a fostului județ Bacău în momentul instaurării dictaturii militare-fasciste era preponderența unei agriculturi înapoiate, în care mai persistau încă puternice rămășițe feudale.

În județul Bacău existau mari proprietăți moșierești ale succesorilor : N. D. Ghica (31 890 ha), Știrbey (8 012,50 ha), El. Grigorescu (10 627 ha), Emil Ghica (2 071 ha), I. Șuțu (1 078 ha), Alice Giurgea (2 299 ha) s. a.³

Industria fostului județ Bacău a rămas o industrie insuficient dezvoltată, cu o tehnică înapoiată și un profil îngust, care asigura profituri mari capitaliștilor, în timp ce muncitorii, ca și țărani muncitori, duceau o viață plină de privațiuni.

În condițiile în care poporul nostru a fost supus și jafului practicat de hitleriști cu concursul dictaturii militare-fasciste, situația materială a muncitorilor și țăranilor a devenit deosebit de precară, iar din momentul declanșării agresiunii împotriva Uniunii Sovietice procesul de pauperizare a maselor populare a luat proporții.

¹ Arh. St. Bacău, fond. Camera de muncă Bacău, pac. 9, dos. 119/1943, f. 94.

² Ibidem, pac. 9, dos. 119/1943, f. 110-119.

³ Arhiva Camerei agricole Bacău, pac. 3, dos. 48/1945, f. 1-100.

Folosindu-se de situația „excepțională” introdusă de dictatura militară-fascistă, începînd din toamna anului 1941 patronii întreprinderilor din fostul județ Bacău, cu aprobarea organelor dictaturii militare-fasciste, prelungeau durata zilei de muncă pînă la 12—16 ore.

Deși legea nr. 864 din 2 octombrie 1941 stabilea că prelungirea zilei de lucru peste limita „legală” de 10 ore se putea face pînă la 12 ore pe o perioadă de trei luni¹, totuși patronii din fostul județ Bacău o prelungeau, în mod abuziv, peste limita fixată.

Astfel, inspectorul muncii din Bacău constata la 13 decembrie 1943 că, la fabrica de tricotaje Iancovici din capitala județului, ziua de lucru era de 15 ore². La întreprinderile „Tăbăcăria romînească”, „Moara Nicolaie Ghiță” la fabricile „Izvoranu”, „Bacăul”, „Leivy Drimer” din Bacău, la fabrica „Letea” și la minele din Dărmănești, în 1943, ziua de lucru de 12 ore devenise un fapt generalizat³, fără ca muncitorilor să li se fi acordat mărirea corespunzătoare a salariului nominal și real.

La aceleași întreprinderi, repausul duminical era practic desființat, deoarece inspectorul muncii relata faptul că se lucra în zilele de duminică și sărbătorile legale⁴.

Din cele arătate se poate afirma că timpul de muncă efectuat de proletariatul din fostul județ Bacău era în continuă creștere, că patronii, susținuți de organele regimului fascist, au deschis o adevărată ofensivă în direcția suprimării totale a repausului duminical și a prelungirii zilei de lucru.

O altă practică folosită de patroni și de statul fascist care ducea la pauperizarea maselor de muncitori era aceea a salarizării.

În condițiile în care producția bunurilor de consum era înlocuită tot mai mult cu cea necesară frontului și economia țării era jefuită în proporții sporite de Germania hitleristă⁵, în condițiile în care aprovizionarea populației cu cele necesare traiului se realiza cu mari dificultăți, iar prețurile la alimente, articole de îmbrăcăminte și încălțăminte creșteau vertiginos, dictatura militară-fascistă a venit cu o serie întregă de măsuri prin care salariile oamenilor muncii erau menținute la un nivel extraordinar de scăzut față de cel al prețurilor.

Astfel, la 3 octombrie 1941, dictatura militară-fascistă, în plină desfășurare a inflației, a dat un decret cu privire la înghețarea salariilor⁶.

Datorită faptului, însă, că puterea de cumpărare a maselor de oameni ai muncii scădea vertiginos, iar revendicările muncitorilor cu privire la mărirea salariilor deveneau tot mai insistente și mai hotărîte, dictatura

¹ „Monitorul oficial” nr. 233 din 2 octombrie 1941, partea I, p. 5 836.

² Arh. St. Bacău, fond Camera de muncă, pac. 10, dos. 126/1943, f. 117.

³ Ibidem, pac. 8, dos. 99/1943.

⁴ Ibidem.

⁵ După datele oficiale, între anii 1940 și 1944, România a expedit în Germania 1 378 450 de tone de cereale și semințe și 75 147 de tone de animale și produse animale („Rezultatele colaborării economice cu Germania și ale participării țării noastre la războiul hitlerist”, București, 1945, p. 5).

⁶ „Monitorul oficial” din 4 octombrie 1941, partea I, decret-lege, nr. 2 759.

militară-fascistă a fost nevoită să aprobe la 3 ianuarie 1942 o sporire de 30% a salariilor existente la 1 aprilie 1941¹, și aceasta numai în cazul în care nu avusese loc recalcularea salariilor prin contractele colective de muncă sau de către comisiile de revizuire a salariilor.

Înrăutățirea situației materiale a maselor largi populare, care s-a accentuat și mai mult pe măsura prelungirii războiului antisovietic, a nemulțumit profund populația muncitoare. În aceste condiții s-au înmulțit acțiunile revendicative de natură economică, care aveau în același timp și un caracter politic, antifascist.

Printre primele acțiuni de acest fel se înscrie și aceea a salariaților societății „Creditul carbonifer“ din Comănești. Drept rezultat al susținerii ferme a revendicărilor, la 19 ianuarie 1941, între delegația muncitorilor de la societatea „Creditul carbonifer“ și patroni a avut loc o înțelegere prin care se stabilea o sporire a salariilor cu începere de la 1 ianuarie 1941, după cum urmează :

- a) 20% spor la toți lucrătorii în acord față de prețurile din decembrie 1940;
- b) 20% spor la toți lucrătorii cu ora și ziua față de prețurile din decembrie 1940;
- c) 20% spor la toți funcționarii care aveau un salariu mai mic de 5 000 de lei;
- d) 10% spor pentru toți funcționarii care depășeau salariul de 5 000 de lei.

Înțelegerea mai stabilea ca societatea să plătească 200 de lei lunar fiecărui salariat care avea un copil sub 16 ani și 150 de lei lunar pentru fiecare copil în plus. De asemenea se prevedea ca fiecare salariat familist să primească 500 kg de cărbune pentru încălzit².

Patronii au socotit însă că sporul de salarii acordat era prea mare, deși nu asigurau un trai omenesc minerilor, și la 27 iunie 1941 „au denunțat“ în „termen legal“ convenția încheiată cu 6 luni în urmă, sub pretextul că dividendele pe 1939 au fost de 9 900 000 de lei, iar amortizările de 6 182 349 de lei, ceea ce însemna, după calculele făcute de patroni, care nu reprezentau adevărul, că prin noile majorări se anula orice posibilitate de amortizare și dividende³.

Sub acest pretext, în iunie 1941, societatea a încercat să nu mai respecte acordul de la 19 ianuarie 1941 și propunea o sporire a salariilor existente în decembrie 1941 doar cu 10% și plata unei indemnizații pentru copiii sub 16 ani, după cum urmează : pentru un copil 100 de lei, pentru 2 copii 150 de lei, pentru 3 copii 200 de lei, pentru 4 copii 250 de lei, pentru 5 copii 300 de lei, pentru 6 copii 350 de lei, iar pentru 7 sau mai mulți copii 400 de lei, în loc de 150 de lei pentru fiecare copil sub vârsta arătată⁴.

„Denunțul“ făcut de societatea „Creditul carbonifer“ în scopul micșorării veniturilor muncitorilor a stîrnit vii și puternice proteste din

¹ „Monitorul oficial“ din 3 ianuarie 1942, partea 1, p. 45.

² Arh. St. Bacău, fond Camera de muncă, pac. 2, dos. 17/1941, f. 19.

³ Ibidem, f. 17—18.

⁴ Ibidem.

partea acestora, ceea ce a dus la încheierea unei noi înțelegeri în august 1941, care s-a limitat doar la menținerea salariilor stabilite în ianuarie același an. În decembrie 1941 muncitorii au solicitat o nouă majorare a salariilor. Patronii au întâmpinat această revendicare dreaptă a muncitorilor cu un categoric refuz. În fața acestui refuz de majorare a salariilor în raport cu creșterea prețurilor, minerii comăneșteni s-au adresat comisiei de arbitraj de pe lângă Inspectoratul regional al muncii din Bacău.

Acest conflict colectiv de muncă a fost judecat de Comisia de arbitraj Bacău la 11 martie 1942, când a fost elaborată și o decizie în scopul înlăturării neînțelegerii dintre patronii și muncitorii de la Comănești. Din decizia dată la 11 martie 1942 de către Comisia de arbitraj de pe lângă Inspectoratul muncii Bacău, rezultă :

— în decembrie 1941, muncitorii minerii n-au mai putut respecta contractul colectiv de muncă încheiat în ianuarie același an ;

— societatea „Creditul carbonifer“ a tergiversat și a șicanat „soluționarea doleanțelor muncitorilor“.

De data aceasta muncitorii solicitau :

— majorarea salariilor cu 100% ;

— majorarea ajutorului familial la 300 de lei lunar pentru fiecare copil sub vârsta de 16 ani ;

— îmbrăcăminte de protecție (bocanci, haine, pălărie de cauciuc) să fie asigurată de întreprindere ;

— costul benzinei și al carburantului să fie suportat de întreprindere, iar uneltele necesare minerilor să fie procurate de patroni la un preț redus ;

— pe lângă cantitatea de 500 kg de cărbune lunar pe perioada 1 octombrie—1 aprilie, muncitorii insistau să li se dea o cantitate de 300 kg de cărbune lunar și pe perioada 1 aprilie—1 octombrie ;

— să se pună la dispoziția muncitorilor lumină electrică, 2 becuri pentru fiecare grup de familie, sau să li se dea cite 5 kg de petrol lampant în cazul în care nu se putea instala lumină electrică ;

— la fiecare centru cu peste 100 de lucrători să se construiască câte o baie cu dușuri ;

— revizuirea salariilor să fie făcută din trei în trei luni¹.

Revendicările formulate de minerii dovedesc că majorarea salariilor făcută de regimul fascist era departe de a le asigura posibilitatea procurării hranei și îmbrăcăminte necesare lor și membrilor familiilor lor. Din aceleași revendicări rezultă că muncitorilor nu li se asigurau uneltele necesare, iar condițiile de trai erau foarte grele. Pentru ca salariile să țină pasul cu ritmul creșterii prețurilor, minerii de la Comănești cereau revizuirea lor din trei în trei luni.

Din toate aceste revendicări drepte formulate de muncitorii comăneșteni, comisia a aprobat doar sporirea salariilor cu 30% față de cele existente la 1 aprilie 1941, iar aceasta avea să se aplice de la 1 ianuarie 1942. Sporirea acordată de comisia de arbitraj nu însemna decât punerea:

¹ Arh. St. Bacău, fond Camera de muncă, pac. nr. 1, dos. nr. 20/1942, f. 22—27.

în practică a măsurilor luate de regimul fascist cu privire la mărirea salariilor.

Plata ajutorului familial se stabilea la suma de 8 lei pentru fiecare zi lucrată pentru soție și 10 lei pentru copil nesalariat. Și această prevedere urma să fie aplicată tot cu începere de la 1 ianuarie 1942¹.

Cu toate că prevederile deciziei nr. 14 din 11 martie 1942 erau departe de a satisface necesitățile stringente ale muncitorilor mineri de la Comănești, totuși societatea „Creditul carbonifer“ a făcut apel la Comisia superioară de arbitraj împotriva celor stabilite de comisia locală.

Acest apel dovedește, pe de o parte, că patronii urmăreau să obțină profituri cât mai mari investind sume reduse de bani pentru plata forței de muncă, iar pe de altă parte iese în evidență faptul că raportul de forțe era în favoarea muncitorilor.

În aceste condiții, patronii și autoritățile fasciste evitau să treacă la represalii împotriva muncitorilor, încercând să câștige timp prin folosirea comisiilor de arbitraj.

În urma „apelului“ făcut de societatea „Creditul carbonifer“, inspectorul muncii din Bacău, la 28 martie 1942, a efectuat o anchetă la Comănești. În raportul de anchetă, acesta relatează următoarele cu privire la situația minerilor de la Comănești:

— salariile muncitorilor erau extrem de mici, între 50 și 150 de lei pe zi;

— prețurile articolelor de primă necesitate erau foarte mari (15 lei kg de porumb, 58 de lei kg de zahăr, 25 de lei kg de fasole, 180 de lei kg de brânză, 270 de lei kg de slănină, 200 de lei kg de săpun, 3 000 de lei perechea de bocanci, 400 de lei metrul de pânză);

— familiile muncitorilor trăiau „într-o mizerie de nedescris“;

— hrana unică a muncitorilor și a familiilor lor era terciul de mălai, pentru că foarte puțini dintre ei își puteau procura puțină fasole sau varză².

Situația s-a agravat în anii următori ai dictaturii fasciste.

Astfel, la 19 august 1943, pretorul plășii Tg.-Ocna raporta prefectului din Bacău că minerii de la Comănești continuau să fie nemulțumiți din cauza salariilor de mizerie pe care le primeau. Din aceste salarii se făceau numeroase rețineri sub forma impozitelor, a taxelor, a împrumuturilor³, rețineri care le micșorau cu mult. La aceste rețineri se adăugau și cele pentru alimente și îmbrăcăminte⁴. Acestea depășeau de cele mai multe ori 50% din drepturile bănești pe care trebuiau să le primească muncitorii pe o lună de zile. Astfel, pe luna august 1943, de pildă, o anumită categorie de muncitori trebuia să primească 4 022 de lei, dar, în urma reținerilor efectuate, mulți muncitori nu au

¹ Arh. St. Bacău, fond Camera de muncă, pac. nr. 1, dos. nr. 20/1942, f. 22—27.

² Ibidem, pac. 25, dos. 157/1942, f. 30.

³ Muncitorilor li se rețineau din salariu anumite sume pentru impozitul pe muncă și lumină, pentru timbrul asupra salariului, fond construcții, fond T.B.C., cotizații de boală, fond ajutor etc., în folosul patronilor sau a statului fascist.

⁴ Din cauza salariilor mici și neplătite la timp, minerii erau obligați să facă, la direcția societății, împrumuturi de alimente și bani.

mai încasat decât suma de 1 885 de lei, ceea ce reprezenta doar 60 de lei pe zi¹. Adesea, la finele lunii, unii muncitori nu mai aveau de primit nici un ban, rămânând chiar datori cu sume mari pe care nu le mai puteau achita.

În asemenea condiții, viața muncitorilor a devenit din ce în ce mai grea, deoarece banii pe care-i primeau nu le ajungeau nici pentru procurarea hranei zilnice. Raportorul arăta că numai pentru cumpărarea pâinii pe o singură zi era necesară suma de 130 de lei².

Deși Comisia superioară de arbitraj cunoștea situația dezastruoasă sub aspect material a minerilor de pe Valea Troțușului, totuși ea nu a decis sporirea salariilor, ci s-a limitat doar să impună respectarea deciziei date de Comisia de arbitraj Bacău la 11 martie 1942, pe care societatea „Creditul carbonifer“ a refuzat multă vreme s-o aplice.

Această stare de lucruri se datorește faptului că așa-zisele organe ale muncii, create de dictatura militară-fascistă, aveau menirea să înșele masele muncitoare, ele fiind puse în slujba intereselor marilor capitaliști.

Situația petroliștilor nu se deosebea cu nimic de aceea a minerilor în privința salarizării. Petroliștii din Tescani care lucrau la cele 12 sonde ale lui Bîzu Cantacuzino erau plătiți cu 30 de lei pe zi în 1940, iar pentru aceste sume infime trebuiau să facă numeroase drumuri, deoarece erau mereu aminați sub pretextul că nu erau bani, deși sondele aduceau stăpînului un venit de 30 000—40 000 de lei zilnic, cu o cheltuială de 1 500—2 000 de lei³.

Așa cum arată o notă informativă din 30 noiembrie 1941 a legiunii de jandarmi Bacău adresată prefecturii, și muncitorii de la întreprinderile petroliere „Rosetti-Tescanu“ din Tescani erau profund nemulțumiți din cauză că nu li se măriseră salariile⁴ în raport cu creșterea prețurilor.

Și muncitorii forestieri din Agăș, Comănești, Dărmănești, Onești, Scutaru și alte localități din fostul județ Bacău au trebuit să-și trimită reprezentanții în numeroase rînduri la Comisia de arbitraj Bacău sau la Comisia superioară de arbitraj pentru a-i determina pe patroni să aplice măsurile cu privire la sporirea derizorie a salariilor, măsuri luate de statul fascist sub presiunea luptelor muncitorești. Muncitorii societății „Foresta italo-romină“ din Comănești și Agăș, de exemplu, au cerut însă zadarnic sporirea salariilor. În reclamațiile lor, ei arătau că nu mai puteau trăi cu salariile de mizerie pe care le primeau, deoarece prețurile la bunurile de consum crescuseră „în mod cu totul exagerat“⁵. Ca și în cazul minerilor, comisia locală și cea superioară de arbitraj au aprobat doar o sporire a salariilor cu 30% și plata ajutorului familial, dar prevederile deciziilor respective n-au fost aplicate de patroni.

¹ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 11, dos. 135/1943, f. 66—73.

² Ibidem.

³ Ibidem fond. Camera de muncă, pac. 1, dos. 11/1940, f. 23.

⁴ Ibidem, fond. Prefectura Bacău, pac. 32, dos. 491/1941, f. 322.

⁵ Ibidem, fond. Camera de muncă, pac. 9, dos. 113/1942, f. 2—3.

Din aceste motive, muncitorii care lucrau în pădure sau la întreprinderile de cherestea recurgeau la noi reclamații, în care relatau că nu li s-a plătit sporul de 30%, că ajutorul familial nu li s-a dat niciodată, că nici indemnizațiile pentru femei și copii nu li se plăteau. Muncitorii din întreprinderile aparținând societăților „Foresta italo-romină“ din Comănești și Agăș arătau că nu li se achitau nici indemnizațiile pentru concediu¹.

Muncitorilor forestieri li se rețineau importante sume de bani de către patronii sub diferite pretexte. Un caz concludent s-a petrecut la Scutaru la 24 martie 1942, când patronii au reținut muncitorilor forestieri din drepturile lor bănești suma de 225 000 de lei, sub pretextul că între lemnele fasonate existau goluri².

O situație asemănătoare o aveau și muncitorii care lucrau în industria pielăritului din orașul Bacău. Salariile primite de muncitorii de la fabricile „Fildermann“, „Iordănescu“, „Klein“, „Abramovici“ nu le ajungeau nici lor pentru procurarea alimentelor, și din aceste motive s-au adresat și ei, de multe ori, comisiilor de arbitraj. Comisia de arbitraj locală a judecat la 1 aprilie 1942 conflictele colective de muncă dintre muncitorii și patronii întreprinderilor arătate mai sus, aprobând doar o sporire de 30% a salariilor, dar prevederile deciziei date n-au fost puse în practică³.

Muncitorii textiliști din Bacău primeau salarii la fel de mici. Determinați de această stare de lucruri, și ei s-au adresat comisiilor de arbitraj, însă fără să obțină rezultatul urmărit. Astfel, la 27 martie 1942, Comisia superioară de arbitraj a fost obligată să judece conflictul de muncă dintre patronii fabricilor de postav „Izvoranu“, „Singer“, „Fildermann“ din orașul Bacău și reprezentanții muncitorilor, conflict izbucnit în legătură cu mărirea salariilor⁴.

Din cele prezentate pînă acum se desprinde concluzia că în anii regimului militar-fascist salariile primite de muncitori nu le asigurau un trai omenesc și din aceste motive muncitorii formulau numeroase revendicări cu privire la sporirea lor, revendicări ce nu erau satisfăcute de patroni și de organele statului fascist. Pentru a canaliza revendicările muncitorilor în limitele „legalității“ și a preveni acțiunile greviste, dictatura militară-fascistă a organizat așa-numitele comisii de arbitraj. Compuse în majoritatea lor din elemente fasciste, legate de interesele patronilor, comisiile de arbitraj acționau, de regulă, în favoarea marilor capitaliști, aplicînd cu mari întârzieri chiar și sporurile de salarii aprobate de regimul fascist.

Prin astfel de practici patronii reușeau să facă ineficace așa-zisele „majorări“ de salarii efectuate de guvernul fascist, condus de Antonescu.

Că într-adevăr așa stăteau lucrurile ne-o dovedește și răspunsul dat de conducătorii Camerei de muncă din Bacău la o adresă a Comisariatului general al prețurilor din 30 aprilie 1943. În răspunsul amintit se

¹ Arh. St. Bacău, fond. Camera de muncă, pac. 9, dos. 115/1942, f. 68.

² Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchetul Bacău, dos. 14/1942, f. 77.

³ Arh. St. Bacău, fond. Camera de muncă Bacău, pac. 9, dos. 106/1942, f. 32—37.

⁴ Ibidem, pac. 9, dos. 111/1942, f. 1—8.

releva faptul că salariile nu erau suficiente pentru a asigura existența muncitorilor și familiilor lor, deoarece majorările de salarii nu s-au făcut niciodată în proporție cu prețul produselor finite și al celor necesare unui om pentru a trăi. Mărirea salariilor nu rezolva problema unui trai mai bun, deoarece prețurile mărfurilor se ridicau cu mult peste sporul de salariu¹.

Patronii din fostul județ Bacău, ca și cei din întreaga țară, nu manifestau nici un fel de grijă nici pentru asigurarea protecției muncii și asistenței sociale și, din această cauză, mulți muncitori erau accidentați și se îmbolnăveau. La Comănești, de pildă, galeriile erau neconsolidate și din acest motiv aveau loc numeroase accidente. Astfel, numai în ziua de 20 august 1943 au avut loc 52 de accidente².

Tot la Comănești, raporta prefectul de Bacău în februarie 1943 Ministerului Afacerilor Interne, în calcularea salariilor nu s-a ținut seama de faptul că, din cauza stratelor de cărbuni subțiri și a înclinațiilor mici, minerii trebuie să efectueze munca numai culcați, ceea ce duce la epuizarea puterii de muncă mai mult și mai repede decât în alte întreprinderi³. Același prefect relatea, la finele anului 1943, că minerii din Comănești, când se duceau la medic, erau „tratați neomenește” sau „nu erau consultați de loc”⁴. Ajutorul de boală era primit de muncitori începând numai cu a patra zi a incapacității de muncă.

Nici pensia muncitorilor mineri nu era asigurată, deși aceștia plăteau cotizații la Casa asigurărilor sociale. Mai mult încă, muncitorii care se îmbolnăveau și nu mai erau capabili să lucreze erau concediați fără a se ține seama de timpul cât au lucrat în mină⁵.

Documentele întocmite de organele de stat ale dictaturii militare-fasciste mai scot în evidență și alte aspecte cu privire la condițiile de muncă, la nedreptățile suportate de către muncitori, la abuzurile patronilor. Astfel, la fabrica de pielărie „Abramovici” din Bacău, muncitorii întorși de pe front nu mai erau primiți la lucru. La aceeași întreprindere, în cazul în care muncitorii îndrăzneau să-și exprime nemulțumirile față de patron, erau bătuți „cu parul”, după cum menționează documentele cercetate.

De același tratament inuman aveau parte și muncitorii de la rafinăria „Steaua romină” din Moinești, care erau persecutați, amenințați și bătuți la tot pasul⁶.

Și ucenicii din întreprinderile industriale sau din numeroasele ateliere meșteșugărești aveau condiții de viață și muncă cât se poate de grele. Ucenicii de la un atelier de fierărie din Tg.-Ocna, spre a da un singur exemplu, erau nevoiți să lucreze într-o baracă, gîrboviți de frig, între orele 3 dimineața și 11 seara, asemeni unor „robi”⁷.

¹ Arh. St. Bacău, fond Camera de muncă Bacău, pac. 1, dos. 15/1943, f. 6—8.

² Ibidem, pac. 11, dos. 118/1945, f. 92.

³ Ibidem, fond Prefectura Bacău, pac. 1, dos. 2/1943, f. 205—206.

⁴ Ibidem, pac. nr. 11, dos. 133/1943, f. 336.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, pac. 10, dos. 126/1943, f. 135.

⁷ Ibidem, pac. 1, dos. 9/1941, f. 4.

Politica antipopulară a dictaturii militare-fasciste a lovit nu numai în interesele materiale ale muncitorilor din întreprinderi, ci a dus cu pași repezi și la înrăutățirea situației materiale a țărănimii în general, dar în special a țăranilor cu gospodării mici și mijlocii.

Pregătirile de război făcute de dictatura regală și intensificate de cea militară-fascistă au avut drept efect imediat pauperizarea masivă și într-un ritm accelerat a gospodăriilor țărănești mici și mijlocii.

În condițiile pregătirii iminente a atacului împotriva Uniunii Sovietice, impozitul agricol pe anul 1941 a fost sporit cu 60% față de 1940¹ în timp ce obligațiile fiscale ale întreprinderilor industriale aveau doar un caracter simbolic².

Discriminarea făcută în domeniul obligațiilor fiscale este grăitoare: gospodăriile țărănești erau obligate să plătească un impozit mărit cu 60%, iar întreprinderile din județ plăteau toate taxele județene în conformitate cu legea din 1921 și, bineînțeles, la prețul din 1921 al produselor.

Pentru edificare dăm câteva exemple:

- pentru 1 m³ lemn de construcție, care valora în 1921 400 de lei, iar în 1943 6 000 de lei, se încasa taxa de 5 lei;
- pentru 1 m³ lemn de foc, care valora în 1921 50 de lei iar în 1943 700 lei, se încasa taxa de 1 leu;
- pentru 1 metru stofă, care valora în 1921 100 de lei, iar în 1943 1 000 de lei, se încasa taxa de 1 leu;
- pentru un kg de talpă, care valora în 1921 50 de lei, iar în 1943 500 de lei, se încasa taxa de 0,50 bani³.

Această politică a impozitelor și taxelor dovedește că statul fascist arunca imensele cheltuieli militare pe umerii maselor populare.

Pe lângă impozitul mărit, asupra gospodăriilor țărănești apăsa plata prestațiilor în natură, povara împrumuturilor forțate, a rechizițiilor de produse agricole și de inventar agricol, a rechizițiilor pentru muncile în folosul mașinii de război fasciste, povara predării obligatorii a cotelor de lână, precum și multe alte sarcini.

Din situațiile înaintate de sindicatul agricol județean prefecturii Bacău rezultă că locuitorii satelor trebuiau să predea întreaga cantitate de lână, afară de 2 kg în cazul în care o gospodărie țărănească avea 10 oi și de 5 kg în cazul în care avea mai mult de 10 oi⁴.

Ca urmare a rechizițiilor masive de vite, gospodăriile țărănești au fost lipsite de forța de tracțiune necesară.

În anii dinaintea instaurării dictaturii militare-fasciste, situația animalelor în județ era următoarea:

¹ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 17, dos. 225/1941, f. 11.

² Ibidem, pac. 8, dos. 7/1941, f. 8.

³ Ibidem, pac. 15, dos. 185/1943, f. 15.

⁴ Ibidem, pac. 17, dos. 208/1943, f. 151.

A n u l	Cabaline	Bovine	Ovine
1938	17 216	65 799	136 0114
1939	18 753	67 705	149 364 ¹

În anul 1944 în județ mai rămăseseră doar 5 061 de cai și 18 554 de bovine.

Din cauza scăderii numărului vitelor de muncă și a lipsei semințelor, muncile agricole, și în special însămînțările, se efectuau la un nivel tehnic scăzut, cu mari greutăți și întâzieri. În această situație se aflau gospodăriile țărănești, îndeosebi cele mici și mijlocii.

Muncile agricole erau încetinite și de faptul că vitele țăranilor erau slăbite și, din aceste motive, nu puteau fi folosite zilnic la munca cîmpului. Așa cum reiese dintr-un raport înaintat Prefecturii Bacău de șeful ocolului Bistrița, în comuna Odobești, la 15 mai 1942, 1 330 ha din 2 008 ha erau neînsămînțate din cauză că mai bine de jumătate din vitele de muncă nu mai puteau fi folosite la efectuarea arăturilor pentru că lipsea nutrețul, iar multe vite din lipsă de hrană, cădeau pe brazdă și mureau de foame².

Această stare de lucruri trebuie legată și de efectul rechizițiilor masive de produse agricole și de animale de tracțiune efectuate asupra gospodăriilor țărănești mici și mijlocii.

Dintr-o telegramă a Ministerului Afacerilor Interne din 14 iunie 1941, deci cu câteva zile înainte de dezlănțuirea agresiunii împotriva Uniunii Sovietice, rezultă că în județul Bacău rechizițiile se făcuseră fără nici un fel de „omenie”³, deoarece s-au luat produse agricole și animale numai de la „cei nevoiași”⁴, în timp ce de la cei bogați nu s-a „luat aproape nimic”⁵. Tot gospodăriile sărace și mijlocii din județ au dat și cel mai mare număr de concentrați, iar în cursul războiului cea mai mare jertfă de sînge. Astfel, numai după un an de război, statistica privind morții și dispăruții din unele comune ale județului era următoarea: comuna Odobești, 25 de oameni; comuna Ardeani, 34 de oameni; comuna Băhnășeni, 30 de oameni; comuna Helegiu, 38 de oameni; comuna Valea Rea, 39, iar din întreaga plasă Tg.-Ocna erau dispăruți sau morți 270 de oameni⁶.

Din toate cele relatate pînă acum rezultă că regimul sîngeros instaurat de virfurile cele mai reacționare ale claselor exploatare din România, în frunte cu Antonescu, urmărind să-și realizeze planurile de

¹ Arhiva Camerei agricole Bacău, pac. 4, dos. 39/1944, f. 21.

² Ibidem, pac. 13, dos. 165/1942, f. 195.

³ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 20, dos. 271/1940, f. 289.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, pac. nr. 8, dos. nr. 80/1943, f. 7—137.

expansiune teritorială, sacrifica economia națională și tineretul, lovea fără cruțare în puterea economică pe care o mai aveau gospodăriile țărănești, cele mici și mijlocii fiind aproape de ruină.

Efectul unei astfel de politici nu putea fi altul decât sărăcirea din ce în ce mai accentuată a gospodăriilor țărănești, deoarece urmarea imediată a lipsei vitelor de muncă, a uneltelor și a brațelor de muncă era scăderea suprafețelor cultivate și a producției la hectar.

În anii războiului, scăderea producției agricole la hectar și mărirea suprafețelor necultivate au luat proporții mai ales la micile proprietăți.

Dintr-un raport al Prefecturii Bacău datat 6 iunie 1944, sîntem informați că în județ au rămas neînsămînțate în 1944 6 332 ha de teren arabil¹, că în această parte a Moldovei mai puteau fi folosite ca animale de tracțiune doar 5 061 de cai, 6 316 boi, 12 238 de vaci².

În condițiile sporirii rechizițiilor pentru necesitățile frontului anti-sovietic, a jafului hitlerist efectuat asupra producției agricole romînești, a prezenței trupelor hitleriste în România, scăderea producției agricole la hectar și micșorarea suprafețelor cultivate au avut efecte dezastruoase și asupra aprovizionării populației cu articole alimentare, de îmbrăcăminte și încălțăminte, asupra condițiilor de trai ale maselor de oameni ai muncii.

După cum s-a mai subliniat, în timpul guvernării fasciste populația muncitoare din fostul județ Bacău a fost înfometată, lipsită de îmbrăcăminte și încălțăminte, pentru că nu avea cu ce să și le procure, prețul acestor articole fiind exagerat de mare.

Astfel, la 7 iulie 1941, președintele Camerei de muncă din Bacău relatea primarului din același oraș că populația duce o mare lipsă de porumb și piine și, din aceste motive, în fiecare zi cel puțin un membru din familia unui locuitor își pierde timpul așteptînd la rînd, pentru ca de multe ori să nu poată obține 1 kg de mălai sau o piine³.

Aprovizionarea populației s-a înrăutățit pe măsura continuării războiului antisovietic și accentuării jafului hitlerist.

Buletinele informative ale Camerei de comerț și industrie Bacău, relateau în cursul anului 1942 că de de piață lipseau cartofii, mălaiul, ouăle, grăsimea, iar fructele și brînzeturile erau foarte scumpe, în timp ce uleiul și zahărul nu se distribuiau⁴. Aceleași buletine relevă că posibilitățile de aprovizionare ale populației cu bunurile de consum zilnice s-au înrăutățit în toată perioada anului 1943⁵.

În timp ce pentru masele muncitoare problema aprovizionării cu cele necesare traiului era de nerezolvat, ofițerii și soldații hitleriști cantonați la Bacău făceau „cumpărături masive“ de produse alimentare și industriale⁶ fără nici o dificultate.

¹ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 12, dos. 210/1944, f. 39.

² Ibidem, f. 40.

³ Ibidem, fond. Camera de muncă Bacău, pac. 1, dos. 6/1941, f. 10.

⁴ Arhiva Camerei de comerț și industrie Bacău, pac. 2, dos. 6/1942.

⁵ Ibidem, pac. 2, dos. 8/1943.

⁶ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 15 bis /1940, f. 104.

Muncitorii de la fabrica „Letea“, de pildă, situată lângă Bacău, erau nevoiți să cumpere porumb stricat, „tratată cu pucioasă“, care era distribuit de conducerea întreprinderii¹. Acest sistem de „aprovizionare“ a stîrnit o puternică revoltă în rîndul muncitorilor, iar unul dintre ei scria directorului: „Nici cîinii dv., domnule director, nu mîncă mîncare așa de proastă cum o mîncăm noi muncitorii“².

Și mai grea era situația aprovizionării muncitorilor mineri și forestieri de pe Valea Trotușului, dintre care mulți erau nevoiți să intre în mină la lucru „cu o bucată de mămăligă în traistă și cu o sticlă de borș făcut din lucernă“³.

Cu o astfel de alimentație trebuiau să muncească minerii comăneșteni în subteran, la abataje, timp de 8—10 ore, în vreme ce acasă familiile lor se hrăneau cu terci de mămăligă.

Deși patronii minelor de cărbuni de la Comănești nu-și făcuseră în mod fățiș cunoscută poziția dușmănoasă față de oamenii muncii — așa cum procedase directorul fabricii „Letea“, care, într-o discuție asupra sporirii salariilor, a replicat muncitorilor: „Chiar dacă ați pune foc pe mine, tot nu v-aș majora salariile“ —⁴, totuși din practica lor se desprinde o atitudine asemănătoare.

Cei ce exploatau munca minerilor de la Comănești nu manifestau nici cea mai mică preocupare pentru aprovizionarea lor, deși legislația fascistă, formal, obliga pe patroni să se ocupe de asigurarea hranei și îmbrăcăminte necesare salariaților. Cantina „Creditului carbonifer“, de exemplu, era aprovizionată cu slănină prost conservată la un preț de 380 lei kg, iar uleiul, zahărul și porumbul lipseau cu desăvîrșire⁵. O situație de-a dreptul revoltătoare exista la magazia de îmbrăcăminte, unde patronii păstrau un val de stofă și cîteva duzini de ciorapi pentru „ocazii de inspecții“, în vreme ce muncitorii și copiii lor erau „goi și desculți“, ceea ce făcea ca primii să nu poată merge la lucru, iar ultimii la școală⁶.

Situația în care se aflau muncitorii de la Comănești l-a obligat pînă și pe inspectorul muncii de la Bacău, cu ocazia efectuării unei anchete, să spună: „Niciodată nu am putut vedea o mai mare suferință ca aceasta care mi se înfățișează acum“⁷.

Starea materială a muncitorilor care lucrau la întreprinderile forestiere sau la societățile petroliere din fostul județ Bacău era aproape identică cu cea a muncitorilor minieri. Documentele aflate în arhivele locale conțin numeroase informații în acest sens.

Astfel, într-un memoriu pe care voiau să-l înainteze Ministerului Muncii, lucrătorii fabricii de cherestea, care aparținea societății „Fores-

¹ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. nr. 14/1942, f. 128—130.

² Ibidem, f. 15 (raportul procurorului către Ministerul Justiției).

³ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 8, dos. 149/1944, f. 159.

⁴ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 14/1942, f. 95.

⁵ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 11, dos. 133/1943, f. 332—338.

⁶ Ibidem, f. 335.

⁷ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 14/1942, f. 61 (notă informativă nr. 591 din 8 martie 1942 a legiunii de jandarmi către Parchetul Bacău).

ta-italo-romină“ din Comănești, scriau plini de revoltă : „Sîntem goi, desculți, copiii noștri sînt cu pielea goală, trăim în cea mai mare suferință“¹.

Politica regimului militar-fascist a lovit, după cum s-a mai arătat, și țărănimea din județul Bacău în interesele ei vitale. Țărănimea — ne referim în special la cea săracă și mijlocasă — nu numai că nu mai avea posibilitatea să aprovizioneze orașul cu produse agroalimentare, dar ea însăși ducea lipsă de acestea, suferind de foame.

Într-un raport adresat Ministerului Justiției, primul-procuror al parchetului Bacău relatează în iulie 1941 că populația din majoritatea comunelor era „expusă să rabde de foame“².

La Rîpile, membrii multor familii plîngeau pe drum de foame în acele zile de restriște³. La Berzunți erau familii întregi care în iarna anului 1941 nu mîncau cîte două și trei zile, iar vitele pe care le mai aveau mureau de frig⁴.

În întregul județ, așa cum relatează primul-procuror ministrului Justiției, era lipsă de hrană, îmbrăcăminte și încălțăminte.

Prost hrăniți, lipsiți de îmbrăcăminte și locuind în case insalubre, locuitorii județului cădeau repede pradă pelagrei, sifilisului, tuberculozei, malariei, tifosului exantematic sau altor boli ce se răspîndeau nestîngerite. În anii dictaturii antonesciene, numărul bolnavilor a crescut, pentru că la lipsurile arătate mai sus se adăuga și lipsa tot mai acută a medicamentelor și a personalului medical⁵.

Efectele politicii duse de clica lui Antonescu au fost simțite din plin și de copiii de vîrstă școlară. În condițiile lipsurilor de tot felul, copiii țăranilor muncitori din județ mergeau la școală desculți și flămînzi, iar acolo găseau adesea sălile de clasă friguroase, cu geamuri sparte.

Cîteva exemple edificatoare și concludente în același timp le socotim suficiente pentru a evidenția condițiile în care mergeau la școală fiii țăranilor din fostul județ Bacău. În decembrie 1943, de pildă, pretorul plășii Scorțeni relatează prefecturii că populația, în totalitatea ei, duce lipsă de încălțăminte și din această cauză, în tot timpul friguros din lunile de iarnă, unii copii vin la școală cu picioarele goale⁶. În ianuarie 1944, prefectul făcea cunoscut inspectorului școlar județean că la școala din Bibirești nu se găseau lemne, sălile de clasă nu aveau geamuri, copiii erau slabi, tremurau de frig și sufereau de foame, iar la cantina școlii nu se servea decît pîine și marmeladă⁷.

În urma sesizărilor primite, prefectul a „soluționat“ problema, dînd ordin primarilor să ia „urgente măsuri“ ca în atelierele comunale să se confecționeze „saboți simpli, numai cu două curelușe de piele“⁸, în vede-

¹ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 1882/1942, f. 78.

² Ibidem, dos. 4559/1941, f. 66.

³ Ibidem, dos. 14/1942, f. 136.

⁴ Ibidem, f. 37—38.

⁵ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 14, dos. 209/1941, f. 63.

⁶ Ibidem, pac. 2, dos. 11/1944, f. 104.

⁷ Ibidem, pac. 1, dos. 6/1944, f. 90.

⁸ Ibidem.

rea asigurării condițiilor „optime“ pentru ca școlarii să poată frecventa cursurile, deoarece impresiona „neplăcut“ starea de mizerie în care se prezentau la orele de clasă elevii școlii din județ!

Dacă încercăm să caracterizăm situația materială a populației din fostul județ Bacău în cei aproape patru ani de guvernare militară-fascistă, atunci trebuie să spunem că această populație era înfometată, lipsită de îmbrăcăminte și încălțăminte, având locuințe mici, adesea insalubre și neluminoase. În asemenea condiții, bolile de tot felul făceau ravagii, mai ales că lipseau atît medicamentele, cît și personalul medical.

Astfel de condiții au fost oferite de clica trădătorilor grupați în jurul lui Antonescu populației din fostul județ Bacău, în timp se aceasta din urmă a fost obligată să pună la dispoziția armatelor hitleriste aflate la noi în țară, cu începere de la 1 ianuarie 1941, 400—500 de porci pe lunile februarie-aprilie, 10 000 de găini și 10 000 de găște lunar, 14 vagoane de mazăre lunar, 100 de vagoane de porumb lunar, 100 de vagoane orz și ovăz lunar, 600 de vagoane de lemne lunar, 200 de boi¹, în timp ce alte mari cantități de produse agroalimentare sau industriale luau drumul Germaniei.

Aceste obligații pe care județul era obligat să le suporte pentru a se asigura aprovizionarea armatelor hitleriste au crescut mereu, iar din momentul în care militaristii germani au început „retragerea strategică“ sub loviturile oștirilor sovietice ele au crescut în mod și mai simțitor. Mai mult încă, către finele anului 1943 și cu deosebire în prima jumătate a anului 1944, trupele hitleriste s-au dedat la tot felul de jafuri și distrugeri, provocînd mari pagube populației civile.

Astfel, în orașul Bacău, trupele hitleriste au distrus locuințe, au furat obiecte casnice spre a le vinde², în timp ce la Răcăciuni, Răcățau, Șerbești, Păncești și alte comune au distrus recoltele³; la Secuieni au incendiat dispensarul⁴; la Buhoci au distrus școala⁵; la Tg.-Ocna au evacuat populația din locuințe pentru a se instala statul-major superior al grupului de armată german de sub conducerea generalului Schöner⁶; la Cleja au furat de la populația înfometată porumbul⁷; în plasa Tg.-Ocna au rechiziționat produse agroalimentare pe bază de bonuri, fără a se achita nimic⁸.

•

Politica războinică a clicii antonesciene a lovit și în interesele economice ale unor reprezentanți ai burgheziei românești, în proprietatea cărora se aflau unele întreprinderi din fostul județ Bacău.

¹ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 19, dos. 272/1941, f. 7—10.

² Ibidem, pac. 3, dos. 21/1944, f. 134.

³ Ibidem, pac. 3, dos. 20/1944, f. 54.

⁴ Ibidem, pac. 3, dos. 21/1944, f. 13.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, pac. 12, dos. 208/1944, f. 245.

⁷ Ibidem, pac. 3, dos. 21/1944, f. 23—24.

⁸ Ibidem, pac. 12, dos. 208/1944, f. 140.

Astfel, datorită lipsei de materii prime, a muncitorilor calificați, a materiilor prime provenite din import, unele întreprinderi au fost obligate să-și reducă în mod simțitor producția. Din motivele arătate, în iulie 1942 fabrica de spirt din Mărgineni și-a încetat activitatea¹, iar turnătoria Davidovici a lucrat o bună parte a anului 1942 cu o capacitate redusă². Din aceleași cauze secția textilă a întreprinderii „Fildermann“, în septembrie 1942, și-a redus producția cu 27,7%, iar fabrica „Bacăul“ a putut să folosească doar 45% din capacitatea sa de producție³.

În cursul anului 1943, scăderea producției a luat proporții și mai mari. La dificultățile semnalate mai sus se adaugă și faptul că unele întreprinderi nu aveau mijloacele de transport necesare aprovizionării cu materii prime și desfacerii produselor. În aceste condiții, secția textile a întreprinderii „Fildermann“ și-a încetat activitatea, în februarie 1943, iar secția de pielărie de la aceeași întreprindere ducea lipsă de materii prime.

Și patronii altor întreprinderi, ca „Abramovici și fiii“, fabrica de petrol „Mărgineni“, precum și negustorii de cereale din județ, au fost nevoiți să-și restrângă activitatea din cauza lipsei de materii prime și a mijloacelor de transport⁴, ceea ce le micșora cu mult posibilitățile de exploatare a muncitorilor și a bogățiilor țării, deci posibilitățile de sporire a veniturilor lor. Posibilitățile de îmbogățire au scăzut și mai mult la finele anului 1943 și cu deosebire în prima jumătate a anului 1944, atunci când patronii au început evacuarea întreprinderilor.

Ca urmare a politicii duse de clica fascistă conducătoare, capacitatea de producție industrială și agricolă a fostului județ Bacău ca și cea a întregii țări, a scăzut enorm, iar activitatea comercială a avut și ea mult de suferit⁵.

În 1944 au fost evacuate din fostul județ Bacău întreprinderile : „Fildermann“, „Bacăul“, „Izvoranu“, „Tăbăcăria românească“, „C. Iordănescu“, „Idealul“, „Mina Prepelițescu“, „C. Cucu“, „Lupeni“, „Abramovici“⁶. În timpul retragerii armatelor hitleriste, multe întreprinderi au fost distruse complet, iar altele au suferit mari avarii. Din aceste motive, capacitatea de producție a întreprinderilor din fostul județ Bacău a scăzut și mai mult în a doua parte a anului 1944.

Iată care era capacitatea de producție a principalelor întreprinderi industriale din fostul județ Bacău la începutul anului 1945 :

¹ Arhiva Camerei de comerț și industrie Bacău, pac. 2, dos. 6/1942.

² Ibidem.

³ Ibidem; „Buletinul informativ“, septembrie 1942.

⁴ Ibidem, f. 59, 67, 96, 98 și 109.

⁵ Ibidem, pac. 15, dos. 44/1944, f. 5.

⁶ Ibidem, f. 2.

Intreprinderea	Obiectul	Capac. de prod. Inainte de 23 August 1944	Nr. de muncitori In 1945	Capac. de prod. In 1945
Bacăul	fabr. postav	400 000 m.	300	150 000 m.
Izvoranu	fabr. postav	514 000 m	500	180 000 "
Fildermann				evacuată complet
Fildermann	fabr. pielărie	800 vag.	70	140 vag.
Tăb. românească	fabr. pielărie	120 "	70	lucra redus
C. Iordănescu	fabr. pielărie	35 "	7	prod. scăzută
M. Zalman	fabr. încălțăminte	36 000 fuse	4	nu lucra
Segal	fabr. încălțăminte	66 000 "	4	prod. redusă
Kalmanovici	moară	1 000 vag.	25	" "
Fildermann	moară	1 800 "	65	" "
R. Solomon	moară	75 "	3	" "
Aurora	moară	450 "	23	" "
E. Lazarovici	moară	110 "	2	" "
Horia	fabr. cherestea	deteriorată		nu lucra
Nordul	fabr. cherestea	18 000 m ³	140	" "
Metafer	metalurgica	800 vag.	200	lucra o secție
D. Pascal	fabr. mezeluri	14 "	7	lucra normal
C. Arnăutu	fabr. mezeluri	9 "	3	" "
Gheorghiuțanu	fabr. mezeluri	17 "	5	" redus
Scheffler	fabr. luminări	10 "	8	" "
L. Drimer	fabr. panglici	43 000 000 m	40	" "
Casinca	fabr. casinci	4 tone	40	" "
Gloria	țesătorie	3 vag.	10	" "
Alterescu	fabr. țevi, hîrtie	23 "	8	" "
Siegler	fabr. unsori	38 "	3	" "
Ellenbogen	fabr. săpun	36 "	2	" "
Antler	fabr. frînghii	2 "	4	" "
Ellenbogen	fabr. sifoane	300 000 l	10	" "
Nachmanson	fabr. tricotaje	10 000 duzini	10	" "
C. Davidovici	fabr. perii	85 000 perii 29 000 bidinele	6	" normal
M. Leibovici	fabr. perii	21 000 perii 7 000 bidinele	8	" "
S. Adolf	fabr. perii	83 000 perii	20	" "
S. Schwartz	fabr. surogate	5 vag.	10	" redus
D. Rosenberg	tipografie	5 tone	5	" "
S. Copell	tipografie	4 "	4	" "

Întreprinderea	Obiectul	Capac. de prod. înainte de 23 August 1944	Nr. de muncitori în 1945	Capac. de prod. în 1945
A. Weiss	fabr. acid carbonic	345 tone	12	lucra redus
L. Drimer	fabr. plăpumi	90 000 buc.	5	" "
Chivici	moară Tg.-Ocna	75 vag.	3	" "
Letea	fabr. hîrtie	1 700 "	1300	nu lucra
Creditul Carbonifer	mină	130 000 "	1800	lucra redus
Soc. italo-rom.	fabr. cherestea	50 000 m.c.	600	" normal
Soc. italo-rom. Agăș	fabr. cherestea	distrusă de război	—	
Tanacly	fabr. cherestea	" " "	—	
Coop. „Pietrosul“	fabr. cherestea	— " —	—	lucra redus
El. Știrbey	fabr. cherestea	distrusă de război	—	—
C.A.P.S. Scutaru		evacuată		nu lucra
Soc. „Petroșani“	mine	evacuată	—	nu lucra
Salina Tg.-Ocna	extracție sare	—	172	lucra redus
I. Hemerle	fabr. spirt	14 400 l.	14	distrusă de război
Steaua romînă	raf. petrol	180 vag.	160	lucra normal
Făinaru	fabr. prod. petrol	144 "	10	" " 1

Din cele expuse reiese că întreprinderile industriale mari și mici din fostul județ Bacău și-au redus, în timpul războiului antisovietic, în proporții masive producția industrială. Din cele 51 de întreprinderi enumerate mai sus, doar 8 lucrau cu întreaga capacitate de producție (acestea nu erau dintre cele mai importante: 2 fabrici de mezeluri, 3 ateliere de perii și bidinele, iar 2 întreprinderi prelucrau petrolul), în timp ce restul întreprinderilor își desfășurau activitatea cu o capacitate redusă, erau distruse de război sau nu lucrau pentru că erau evacuate.

Pentru reprezentanții capitalului, scăderea producției însemna împuținarea posibilităților de exploatare și câștig, în timp ce pentru muncitori aceasta însemna șomajul, imposibilitatea de a-și câștiga cele necesare traiului.

*

Politica dusă de clica militară-fascistă a făcut ca nemulțumirile populației din fostul județ Bacău, care s-au manifestat în tot timpul dominației ei, să ia o deosebită amploare spre sfârșitul războiului, când militariștii germani, cu concursul cercurilor guvernante, plănuiau să transforme patria noastră într-un teatru al operațiilor militare.

Muncitorii din fostul județ Bacău, crunt asupriți și exploatați pînă la sleirea forțelor lor de muncă, și-au manifestat opoziția față de regimul de cumplită teroare cînd fățiș, cînd camuflat. Deși legislația

¹ Arhiva Camerei de comerț și industrie Bacău, pac. 14, dos. 96/1945, f. 141.

fascistă stabilea o serie întreagă de măsuri represive pentru muncitorii care încetau sau părăseau lucrul, totuși exploatații din întreprinderile băcăoane au refuzat în numeroase cazuri să mai lucreze sub un motiv sau altul, provocând dificultăți mașinii de război fasciste.

Astfel, 280 de mineri de la Asău, în mai 1941, au refuzat să mai intre în mină¹. La fel au procedat lucrătorii feroviari de la rampa C.F.R. din Dărmănești, la începutul anului 1942². Și muncitorii forestieri de la societatea „Foresta-italo-română” din Agăș au încetat lucrul în iunie 1942³; exemplul a fost urmat de muncitorii de la „Creditul carbonifer” — Comănești, de la fabrica „Letea”, întreprinderile „Fildermann”, de la fabrica „Izvoranu” și altele.

Muncitorii, organizați și conduși de partidul lor marxist-leninist, au găsit și alte forme de luptă, mai eficace, împotriva celor ce-i asupreau. Astfel, la Comănești, minerii încetineau ritmul muncii, ceea ce avea drept efect scăderea producției uneori pînă la 20%⁴. Aceași practică era folosită și de muncitorii fabricii „Letea”⁵. În iulie 1942, fabrica de postav „Bacăul” informa conducerea Camerei de comerț și industrie din Bacău că, deși au fost mărite salariile, totuși muncitorii continuau să încetinească producția⁶.

Lucrătorii textiliști din Bacău au întreprins și alte acțiuni mai îndrăznețe, provocînd avarii la mașinile cu care lucrau furnituri pentru armată. Și la fabrica „Izvoranu” din Bacău au avut loc acțiuni în acest sens⁷. Încă din mai 1941, conducerea fabricii „Izvoranu” făcea cunoscut prefectului de Bacău că în întreprindere se constatau „numeroase și repetate stricăciuni de materiale”⁸ și că lucrătorii nu mai dădeau atenția cuvenită lucrului; nemaisupunîndu-se măsurilor de ordine și disciplină, lăsau mașinile „în voia soartei”⁹. Și mai curajoase erau acțiunile muncitorilor de la Comănești, care declarau deschis că într-o bună zi nu se vor mai prezenta la lucru și vor recurge la „alte acte”, deoarece nu mai puteau „îndura atîta mizerie”¹⁰. La ce fel de „acte” se gîndeau minerii și alte categorii de muncitori din Valea Troțușului ne-o dovedește faptul că își exprimau deschis dorința ca să se pună capăt cît mai repede războiului antisovietic și mizeriei în care trăiau¹¹.

Din această atitudine fățișă a muncitorilor de pe Valea Troțușului rezultă că ei așteptau momentul prielnic pentru a pune mîna pe arme

¹ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 4 559/1941 (raportul procurorului către Ministerul Justiției), f. 44—45.

² Ibidem, dos. 14/1942, f. 78.

³ Ibidem, f. 128—130.

⁴ Ibidem, f. 97—98.

⁵ Ibidem, f. 117.

⁶ Arhiva Camerei de comerț și industrie Bacău, pac. 2, dos. 6/1942.

⁷ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 16, dos. 239/1941, f. 76.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, pac. 8, dos. 149/1944, f. 159.

¹¹ Ibidem. pac. 1, dos. 8/1944, f. 111.

și a lupta împotriva acelor care au împins țara în prăpastia dezastrului, prin participarea la războiul contra Uniunii Sovietice.

Războiul purtat împotriva Uniunii Sovietice era extrem de nepopular în rândurile oamenilor muncii și, din această cauză, ei căutau într-o formă sau alta să provoace cât mai mari pagube mașinii de război fasciste. Chiar de la începutul războiului, la 28 iulie 1941, Comandamentul 5 teritorial informa prefectura Bacău că în județ, „pe timpul nopții și în special atunci când se semnalează apariția avioanelor inamice” se produceau semnale luminoase¹.

Populația din cuprinsul aceluiași județ era refractară alianței cu Germania hitleristă și își exprima deschis dorința ca aceasta să piardă războiul². De altfel, masele populare și-au exprimat pe față nemulțumirea atunci când în orașul Bacău au sosit primele unități ale armatei hitleriste³.

Și țărănimea din comunele fostului județ Bacău, nevoită să suporte pe umerii săi povara cheltuielilor militare făcute în timpul dictaturii militare-fasciste, și-a manifestat opoziția sub diferite forme. Una dintre aceste forme a fost neplata impozitelor. Astfel se explică de ce organele județene ale dictaturii regale, ca și cele ale dictaturii militare-fasciste, erau nevoite să ordone jandarmilor și primarilor să dea tot concursul agenților fiscali pentru încasarea impozitelor agricole, care alimentau aproape în întregime veniturile bugetare.

Cu toate măsurile luate, raporta pretorul plășii Tazlău la 30 septembrie 1940, „încasările nu au ajuns la cota aferentă”, pentru că populația refuză să achite impozitele către stat, județ, comună⁴.

Opoziția populației rurale a crescut în anii următori. Astfel încasările fiscale pe anul 1943 în fostul județ Bacău erau cele „mai slabe” din întreaga țară⁵.

O altă formă a opoziției o constituia neexecutarea muncilor agricole sau nerespectarea la însămînțări a planului dat de comitetele agricole. Organele locale ale dictaturii militare-fasciste constatau uneori că muncile agricole erau „aproape sistate”, alteleori că aceleași munci erau efectuate „în măsură foarte mică”⁶. Prefectul județului relata de multe ori faptul că mulți locuitori luaseră obiceiul de a fugi prin păduri, „eschivîndu-se de la îndatoririle muncilor agricole”⁷, și, în consecință, ordona pretorilor, jandarmilor și primarilor să scoată țărănimea „cu forța la lucru”, iar pe cei recalitrânți să-i trimită în judecată⁸.

Cu toate aceste ordine „categorice”, același prefect constata că în județ „multe terenuri” erau lăsate în „paragină”, fără a fi cultivate cu

¹ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 8, dos. 255/1941, f. 52.

² Ibidem, pac. 32, dos. 491/1941, f. 30; cf. și pac. 27, dos. 324/1944, f. 207.

³ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 16 bis, 1940, f. 104.

⁴ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 30, dos. 398/1940, f. 346.

⁵ Ibidem, pac. 27, dos. 324/1943, f. 24.

⁶ Ibidem, pac. 15, dos. 230/1941, f. 22.

⁷ Ibidem, pac. 27, dos. 324/1943, f. 93.

⁸ Ibidem, f. 37.

nici un fel de plante, iar cele cultivate erau năpădite de buruieni¹. Acesta era rezultatul situației grele sub aspect material, ca și al opoziției țărănimii băcăoane față de politica agrară a dictaturii fasciste.

Atitudine de opoziție a avut țărănimea săracă și mijlocie din fostul județ Bacău și față de rechizițiile de tot felul ordonate de reprezentanții cercurilor imperialiste românești aflate la cîrma țării. Încă din timpul dictaturii regale, locuitorii săraci ai comunelor Mănăstirea Cașin și Cașin părăseau satele pentru a sustrage bunurile gospodăriilor lor de la rechiziții², în timp ce locuitorii comunei Căiuți refuzau să participe la lucru în pădure cu brațele sau căruțele³.

La 11 iunie 1941, prefectul județului Bacău era informat că, deși s-au luat măsuri „energice”, predarea bunurilor rechiziționate „mergea foarte încet”⁴, iar unitățile militare nu primiseră decît 40—50% din „drepturile lor” din partea populației acestui județ⁵.

În fața amenințărilor cu trimiterea în judecată, arestarea și trimiterea în lagăre de concentrare, în cazul în care nu va preda bunurile supuse rechizițiilor, țărănimea băcăoană a început să prezinte la comisiile de rechiziții vite nehrănite și slabe⁶, să întîrzie cu prezentarea bunurilor supuse rechizițiilor sau să le ascundă⁷.

Toate aceste acțiuni de opoziție din partea țărănimii băcăoane au determinat Cercul de recrutare Bacău să comunice prefectului că nu și-a putut completa necesarul de rechiziții din cauză că, deși s-au dat numeroase ordine, totuși populația nu s-a prezentat cu caii, căruțele și harnașamentele rechiziționate sau, dacă s-a prezentat, a adus bunuri reformate și cu lipsuri⁸.

Atitudine similară a adoptat țărănimea și în problema rechiziționării cerealelor sau a predării cotelor de lînă, deși era amenințată în permanență cu „amenzi grele, confiscarea lînei, internarea în lagăr”⁹ etc. de către prefect sau subordonații săi. Merită să fie menționat faptul că din 523 de locuitori ai comunei Onești, numai 20 s-au prezentat cu lîna la centrul de colectare¹⁰ în 1943. Atitudini asemănătoare au adoptat și locuitorii din comunele Luizi-Călugăra, Sărata, Viforeni, Lecca, Băhnășani, Sănduleni, Blăgești, Scorțeni, Horgești, Racova, Buhoci, Gioseni¹¹. În 22 octombrie 1943, legiunea de jandarmi Bacău ordona postului de jandarmi Cleja „să dreseze acte” de trimitere în judecată pentru 19 locuitori din comună care nu predaseră la „centrul de colec-

¹ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 30, dos. 324/1943 f. 189.

² Ibidem, pac. 17, dos. 148/1940, f. 130.

³ Ibidem, pac. nr. 11, dos. 164/1940, f. 82.

⁴ Ibidem, pac. 20, dos. 282/1941, f. 225.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, pac. 20, dos. 286/1941, f. 13.

⁷ Ibidem, dos. 271/1941. *passim*.

⁸ Ibidem, pac. 20, dos. 286/1941, f. 193.

⁹ Ibidem, pac. 17, dos. 208/1943, f. 296—297.

¹⁰ Ibidem, f. 214.

¹¹ Ibidem, pac. 22, dos. 241/1943.

tare“ lina prevăzută¹. Un număr de 19 locuitori din comuna Filipeni au fost anchetați de organele jandarmeriei pentru același motiv în octombrie 1943². La Răcătău erau anchetați în aceeași perioadă 96 de locuitori, la Tazlău 148 și la Gioseni 87³.

Țăranii care erau supuși anchetelor jandarmerești sau trimiși în judecată declarau că au mai puține oi decît fuseseră înregistrate de organele statului fascist, pretextînd moartea lor, tăierea, mîncarea de către lupi sau înstrăinarea⁴.

Legiunea de jandarmi Bacău informa prefectura în noiembrie 1943 că populația rurală a județului dădea dovadă de neliniște și nemulțumire crescînde, deoarece se temea și de blocarea porumbului. În discuțiile lor, relatează nota informativă, țăranii declarau că statul le-a provocat numai „neajunsuri“⁵. O formă de manifestare a opoziției și a urii popoșului față de regimul de teroare o constituia și ruperea ordonanțelor și a ziarului „Cuvîntul mareșalului“⁶, care erau afișate la primării, școli, prăvălii etc. Aceste acțiuni umpleau de furie neputincioasă pe reprezentanții autorităților locale care ordonau să se facă afișiere speciale prevăzute cu sîrmă, sticlă și lacăte pentru a evita distrugerea decretelor, afișelor sau a gazetei „Cuvîntul mareșalului“⁷.

Demn de semnalat este și faptul că populația județului Bacău nu voia să se supună ordinului dat de autoritățile militare de a ieși la lucru, în toamna anului 1943, cînd au început construcțiile de cazemate de pe Valea Troțușului. Populația satelor Onești, Cașin, Mănăstirea Cașin, Borzești, Căiuți etc.⁸, care refuza să lucreze la întăririle militare ordonate de fasciști, își dădea seama că aceste construcții nu erau menite decît să-i aducă noi suferințe și din aceste motive nu participa la efectuarea lor.

Opoziția muncitorilor și a țăranilor muncitori a fost în unele cazuri spontană, în altele organizată și condusă de partidul comunist care exprima năzuințele și interesele lor. Chiar de la instaurarea dictaturii militare fasciste, P.C.R. a arătat întregului popor muncitor esența de clasă a regimului adus la cîrma țării în septembrie 1940, indicînd calea de luptă împotriva sa.

Printr-un manifest găsit la un grup de comuniști din Bacău, arestați la Piatra-Neamț în noaptea de 9—10 octombrie 1940, P.C.R. chema masele de oameni ai muncii să ceară „prin adunări și demonstrații“ eliberarea deținuților politici. Pentru a face față represiunii sălbătice dezlănțuite de regimul fascist împotriva celor mai buni fii ai poporului român — comuniștii — manifestul chema pe oamenii muncii să creeze „gărzi de autoapărare împotriva teroarei reacțiunii imperialiste“⁹.

¹ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 22, dos. 241/1943, f. 1—8.

² Ibidem, f. 13—22.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, pac. 11, dos. 133/1943, f. 120.

⁶ Ibidem, pac. 10, dos. 124/1943, f. 29.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, pac. 16, dos. 196/1943, f. 15—56.

⁹ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 16/1940, f. 79.

Dintr-un alt manifest găsit la aceiași comuniști băcăoani, în aceleași condiții, se desprinde poziția clară și fermă a P.C.R. față de războiul nedrept pregătit de cercurile reacționare diriguitoare ale vieții politice din România.

„În interesul războiului — se scria în acest manifest —, în interesul păstrării jugului imperialist asupra popoarelor asuprite, marii capitaliști și moșieri, dictatura lor imperialistă, feroce, vă jefuiește pe voi toți cei ce munciți în fabrici și uzine, la sate și în străzi“¹.

Partidul, prin astfel de manifeste, chema pe asupriții din România să demonstreze, cerînd :

„Jos guvernul de bandiți imperialiști, provocator la război !“

„Jos războiul imperialist !“ ;

„Să înceteze jaful tilhăresc !“ ;

„Vrem un guvern popular, un guvern al păcii și al prieteniei cu Uniunea Sovietică !“².

Activitatea rodnică a comuniștilor s-a făcut simțită pe întregul cuprins al fostului județ Bacău. Cu toate „măsurile impuse de împrejurări“³ luate de organele represive ale dictaturii militare-fasciste, totuși „mișcarea comunistă“ era „în creștere“⁴.

Comuniștii care activau în fostul județ Bacău, înfruntînd prigoana fascistă, răspîndeau materiale editate de partid, desfășurau o intensă activitate în scopul ajutorării deținuților politici de la Doftana, țineau ședințe secrete, întrețineau strînse legături cu regionala Moldova a P.C.R. și desfășurau propagandă „prin mijloace orale de la om la om“⁵ în scopul unei bune organizări și orientări a luptei maselor împotriva regimului de cruntă asuprire. În ciuda arestărilor masive efectuate de siguranța fascistă⁶, comuniștii continuau lupta lor. Datorită organizării și conducerii de către comuniști, oamenii muncii din fostul județ Bacău au fost capabili să adopte forme variate în lupta pe care au desfășurat-o împotriva regimului de teroare militaro-fascist.

•

Populația fostului județ Bacău a trăit în condiții deosebit de grele în timpul dictaturii militare-fasciste. Opoziția populației împotriva regimului fascist s-a manifestat sub diferite forme : de la sustragerea față de rechiziții pînă la încetarea lucrului și sabotarea mașinii de război.

¹ Arhiva Procuraturii oraș Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 16/1940, f. 80.

² Ibidem.

³ Arh. St. Bacău, fond. Prefectura Bacău, pac. 20, dos. 272/1940, f. 15.

⁴ Ibidem.

⁵ Arhiva Procuraturii oraș. Bacău, fond. Parchet Bacău, dos. 4559/1941 (raportul primului-procuror către Ministerul Justiției), f. 24.

⁶ Ibidem, dos. 2691/1940, f. 1, și dos. 14/1942, f. 129. În noaptea de 5—6 noiembrie 1940, organele poliției Bacău au efectuat percheziții la 36 de comuniști, „ridicînd și poprind 10 persoane «considerate» capabile să ridice și să organizeze masele de muncitori la agitație și demonstrație pe stradă“. La 21 iunie 1941, în lagărul de la Tg. - Jiu erau internați un număr de 32 de comuniști din județul Bacău, iar peste un an au fost arestați încă 9 comuniști la poliția din Bacău.

Chiar dacă uneori organele represive ale dictaturii fasciste aveau convingerea că au reușit să zdrobească rezistența forțelor patriotice conduse de comuniști, în spatele acelui calm aparent se desfășura cu succes o vie activitate politică în direcția îndrumării, organizării și declanșării luptei hotărâtoare pentru răsturnarea clicii de trădători de la conducerea țării.

Aceste forme de protest și de luptă ale maselor populare au cunoscut o vădită ascensiune mai ales după 4 aprilie 1944, când de la conducerea P.C.R. a fost înlăturată clica antipartinică a lui Foriș.

Prin munca desfășurată de comuniștii care activau în județul Bacău, țărani au fost mobilizați să acționeze alături de muncitori în lupta contra statului fascist. Astfel, țărani din comuna Viforeni au sprijinit direct activitatea grupelor de partizani „Tudor Vladimirescu” și „Ecaterina Teodorescu”¹, care, în vara anului 1944, acționau în această parte a țării, dând lovituri puternice armatelor fasciste. Țărani din Răcătău, de pildă, au pus pe fugă armatele hitleriste, care, cuprinse de panică, se retrăgeau, iar în retragerea lor voiau să arunce în aer podul de peste Siret².

Rezistența și lupta populației din fostul județ Bacău, organizată și condusă de comuniști, a constituit o importantă contribuție la marea bătălie dusă de întregul nostru popor pentru eliberarea de sub jugul fascist și al exploatării capitaliste.

¹ M. C o v a c i, *Acțiuni ale țărănimii din România împotriva dictaturii militare fasciste (1941—1944)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1963, nr. 4, p. 100.

² Ibidem, p. 102.

ASPECTE PRIVIND NAȚIONALIZAREA MIJLOACELOR DE TRANSPORT PE APĂ ÎN REGIUNEA GALAȚI

de CONSTANTIN MARINESCU

Transporturile pe apă, ca și alte sectoare ale economiei românești, au suscitât încă de timpuriu interesele capitalului autohton și străin, ca urmare a faptului că Dunărea, principala arteră comercială a Europei, străbate pământul țării pe o distanță apreciabilă (1070 km, deci aproape 1/2 din suprafața navigabilă) și că tot la noi ea, vărsându-se în Marea Neagră, permite stabilirea unor complexe legături comerciale cu principalele centre economice ale lumii.

Între cele două războaie mondiale, guvernele care s-au perindat la cîrma țării au creat serioase avantaje plasamentelor străine de capital, pe baza cărora are loc înmatricularea tot mai multor vase sub pavilion străin în porturile românești sau adoptarea naționalității romîne de către vasele unor proprietari particulari. Pe această bază, unele societăți străine de navigație, ca S.T.A.D., „Sinda romînă“ etc., își stabilesc sediul principal al activității de căraușie în România, exploatînd un număr mare de vase la Dunăre și pe mare, iar altele, cum sînt „Bayerischer Lloyd“ (germană), D.D.S.G. (austriacă), „M.F.T.R.“ (maghiară) etc., înființează agenții de navigație, principala lor activitate fiind concentrată în țările de origine.

În ceea ce privește capitalurile autohtone trebuie arătat că ele aparțineau în primul rînd grupului liberal.

Astfel, S.R.D., care era proprietatea familiei Brătianu, la care figura printre acționari și ex-regele Carol al II-lea, era considerată ca una din cele mai mari societăți de navigație din țară, dispunînd de un mare număr de vase de capacități diferite.

Înainte de al doilea război mondial, flota de remorhere și vase de călători a S.R.D. înregistra 21 de unități, iar numărul șlepurilor, tancurilor, ceamurilor etc. se cifra la 106 corpuri¹.

Flota S.R.D. a crescut an de an atît ca tonaj, cît și în ceea ce privește condiția sa tehnică, ca urmare a cîștigurilor enorme rezultate din achiziționarea unor genuri de transporturi, precum și prin concurența acerbă pe care o făcea îndeosebi societăților de navigație ale statului, ca N.F.R. și S.M.R. Prejudicierea intereselor societăților de stat avea loc cu consimțămîntul conducătorilor acestora (de regulă erau tot vir-

¹ *Lista vaselor pe anul 1942*, București, Min. Com. Dir. Marinei, 1942, p. 36—38, 150—166.

furi politice), care erau cointeresați prin atragerea lor în calitate de acționari ai societății amintite.

În afara societăților de navigație menționate, un număr important de vase aparțineau armatorilor autohtoni. Unii din aceștia, ca, de pildă, frații Ioan, Otto și Gheorghe Daniell, Panait Ghenciu și alții din Brăila, dispuneau de o adevărată flotă proprie pe Dunăre. În 1941 flota de vase autopropulsate a armatorilor se compunea din 28 de remorchere, iar cea de transport de marfă (șleपुरi, ceamuri etc.) era alcătuită din 251 de unități¹.

Numărul cel mai mare de armatori îl întruneau porturile Galați și Brăila, deoarece ele au avut din cele mai vechi timpuri un rol preponderent în comerțul de cereale și de cherestea, constituind unele din cele mai importante puncte de comerț din Orientul Apropiat.

Disponind de adâncimea necesară pătrunderii vaselor maritime, Galațiul și Brăila au devenit în același timp principalele porturi de tranzit în comerțul internațional.

În 1942 structura proprietății asupra mijloacelor de transport pe apă se prezenta astfel: 600 nave cu și fără propulsie aparțineau societăților particulare și armatorilor individuali, iar un număr de 239 de nave erau exploatate de societățile de navigație ale statului (N.F.R. și S.M.R.)².

După cum se poate observa, cel mai mare număr de vase aparțineau societăților particulare de navigație și armatorilor individuali, care monopolizaseră astfel peste 60% din totalul mijloacelor de transport, capabile să efectueze transporturi de mărfuri și călători pe Dunăre și mare. Schimbul de mărfuri intern și extern pe calea apei, nervul economiei naționale — care are un rol atât de important în dezvoltarea unei națiuni — era concentrat în mâinile unui pumn de exploatare care formau cea mai parazitară și mai lăcomă categorie a burgheziei românești.

Capitaliștii români și cei străini, așezați în porturile Dunării (Galați și Brăila), au strins fabuloase averi din exploatarea muncitorilor de port, pe care în dispreț îi numeau „ciolane“ sau „oase“ de muncă³.

Ciștigurile armatorilor, izvorite din exploatarea muncitorilor, erau completate de îmbogățiri peste noapte prin acțiuni necinstite, ca abordaje și avarii în special la vasele vechi, după urma cărora încasau sume enorme drept despăgubire de la societățile de asigurare. Astfel, armatorii cumpărau de la marile societăți de navigație vase cu un mare grad de uzură, pe care le reparau superficial și le dădeau în exploatare după asigurarea lor la societățile specializate în aceste operații. În timp ce armatorii respectivi continuau să încaseze ciștiguri însemnate, sub formă de navlu, de pe urma acestor vase, care normal trebuiau casate, iar în caz de scufundare, cuvenitele prime de asigurare, viața echipajului se afla într-un permanent pericol.

¹ *Lista vaselor pe anul 1942*, București, Min. Com. Dir. Marinei, p. 40—44, 168—206.

² Calculate după *Lista vaselor pe anul 1942*, întocmită de Direcția marinei comerciale, Ministerul Transporturilor, 1942, p. 36—44, 150—206.

³ *Regiunea Galați în plină dezvoltare*, edit. de Comit. reg. P.M.R. Galați, 1961, p. 40.

Din raportul Secretariatului central al Uniunii muncitorilor din porturi și transporturi din România, prezentat cu prilejul Congresului jubiliar de la Tulcea din 1937, aflăm că „vătafii supravegheau munca în port însoțiți pretutindeni de vîna de bou. Maltratările erau zilnice,..., din dreptul fiicărui muncitor el [vătaful] își oprea „cota“ de 10 pînă la 30%, după natura mărfii și după pofta lui. Muncitorii care crîcneau nu mai erau primiți a doua zi în ceată și riscau să nu mai aibă piine pentru copii”¹.

Durata zilei de muncă în porturile Galați și Brăila era de 12—16 ore, iar retribuția — de mizerie și în disproporție considerabilă cu costul vieții. O familie compusă din 5 persoane, în 1936, avea nevoie lunar de 7 562 de lei²; în schimb, veniturile unui muncitor din portul Galați pe intervalul 1 ianuarie—15 iunie 1936 atingea, în fiecare lună, maximum 3 521 de lei³.

Casele de comerț, în număr de peste 130 (din care circa 70 cu capital străin strîns legate de Comisia europeană a Dunării), încasau în 1943 numai pentru încărcarea sau descărcarea unui vagon, drept beneficiu de manipulație, o sumă care se ridica la 7 000 de lei, iar echipei de lucrători care efectua această operație i se plătea între 1 400 și 2 000 de lei⁴. Casele de comerț străine făceau o concurență acerbă capitaliștilor romîni, ruinînd în special casele de comerț și agențiile de expediție și vămuiri cu capitaluri mai mici.

La aceste condiții grele de viață se adăuga faptul că munca în port avea un caracter sezonier și că în fiecare an se înregistra un mare număr de șomeri.

În perioada cumplitei crize economice din anii 1929—1933, cifrele șomajului au fost impresionant de mari. La un an după criză, în 1934, „în orașul Galați s-au înscris pentru ajutoare de șomeri 1 575 de muncitori, dintre aceștia fiind 1 336 de muncitori de port”⁵.

În ceea ce privește pe marinarii înrolați la bordul vaselor, aceștia erau supuși unor munci istovitoare de către căpitanii navelor, care, în majoritatea cazurilor, ca și vătafii, erau oamenii de încredere ai armatorilor.

„Pe navele construite de armatori, spațiul rezervat cazării echipajului era insuficient, fără lumină și aer, și numai comandantul (căpitanul), ca reprezentant al patronului, avea o cabină omenească; aceasta pentru a utiliza cît mai mult spațiu pentru marfă și pentru a se reduce cheltuielile de construcții în ceea ce privește amenajarea navei”⁶.

¹ *Raportul Secretariatului central al Uniunii muncitorilor din porturi și transporturi din România*, Tulcea, 1937, p. 3.

² „Viața sindicală”, an. IV, nr. 1 din 1 martie 1936.

³ Arh. St. Galați, fond. Insp. muncii, dos. 58/1936, f. 33.

⁴ N. G. Munteanu, *Acțiuni muncitorești desfășurate la Galați și Brăila împotriva exploatării capitaliste și a dictaturii fasciste, 1941—1944*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, 1963, nr. 4, p. 72.

⁵ Arh. St. Galați, fond. Insp. muncii, dos. 15/1934, f. 67.

⁶ M. Semencescu, *Dunărea — fluviu de mare importanță economică*, București, S.R.S.C., 1956, p. 65.

Un articol publicat în ziarul „Acțiunea“ din Galați la 4 iulie 1937, vorbind despre muncitorii care lucrau pe ceamuri (vase de transportat piatra din balastiere) 18 ore din 24, arată că „Nenorociții sînt bătuți cu gîrbaciul dacă nu se trezesc în revărsatul zorilor și amenințați cu concedierea dacă se declară nemulțumiți de felul cum sînt tratați. Fără dormitoare pe ceam, sînt obligați a se odihni pe podele, care, în cele mai multe cazuri, sînt murdare și pline de insecte“¹.

Datorită condițiilor grele în care trăiau, muncitorii din porturile dunărene Galați și Brăila au ridicat încă de timpuriu steagul înrolării în organizații revoluționare și au dezlănțuit o luptă necruțătoare împotriva exploatatrilor.

Dintre numeroasele acțiuni revoluționare, o pagină glorioasă în istoria mișcării muncitorești din Galați, supranumit pe bună dreptate „Portul Roșu“, o constituie demonstrația antirăzboinică a celor peste 5 000 de muncitori de la 13 iunie 1916, precum și grevele de solidaritate care i-au urmat.

În perioada crizei economice au loc mai multe greve de mari proporții ale muncitorilor docheri, precum și ale chereștegiilor de la fabrica Goetz împotriva curbelor de sacrificiu și a concedierilor în masă, care sînt conduse de organizația locală a partidului comunist.

Inseși autoritățile burgheze au fost nevoite să recunoască creșterea în această perioadă a mișcării revoluționare a muncitorilor din Galați. În ordonanța din 1929 a Tribunalului din Galați prin care erau trimiși în judecată 5 muncitori comuniști se arată că „desele agitațiuni ale clasei muncitoare afiliată partidului revoluționar al Internaționalei a III-a de la un timp încoace au luat proporții îngrijorătoare“².

În timpul dictaturii militare-fasciste, activitatea revoluționară a muncitorilor portuari conduși de comuniști se intensifică.

Comitetul regionalei Partidului Comunist din România „Dunărea de jos“ de la Galați, activînd sub directa îndrumare a Comitetului Central al Partidului Comunist din România, a desfășurat între anii 1940 și 1944 o intensă campanie de lămurire a maselor populare asupra pericolului pe care îl reprezintă cîrdășia guvernului antonescian cu Hitler. El chema muncitorimea la acțiuni concrete, de subminare a regimului de dictatură militară-fascistă prin sabotaje, proteste, demonstrații, greve.

Învingînd teroarea și numeroasele greutăți ale ilegalității, punîndu-și la fiecare pas viața în primejdie, comuniștii au desfășurat intens munca politică de lămurire a maselor, au inițiat, organizat și condus numeroase acțiuni împotriva dictaturii militare-fasciste și a mașinii de război.

În opoziție cu atitudinea patriotică a muncitorilor din porturi care au luptat cu fermitate împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului antisovietic, capitaliștii din transporturile fluviale și maritime au dat tot sprijinul regimului antonescian și hitleriștilor.

Astfel, în portul Brăila, armatorii Spiru Dumitriu, Panait Ghenciu, Moreno Klarsfeld și alții și-au închiriat o bună parte din flota lor socie-

¹ C. Marinescu și I. Brezeanu, *Tradiții revoluționare glorioase*, în „Pagini dunărene“, Galați, Casa regională a creației populare, 1961, p. 21.

² Ibidem.

tății germane „D.D.S.G.“, efectuînd transporturi de alimente și armament pentru frontul german, iar alți armatori, cum sînt frații Daniell, au subscris la fondul de înzestrare a armatei romîne sume importante de bani din cîștigurile pe care le încasau¹.

De aceea răsturnarea dictaturii militare-fasciste și instaurarea mai tîrziu a regimului de democrație populară au fost primate cu nemulțumire și aversiune de către această categorie de exploataatori.

Ei au manifestat o atitudine ostilă forțelor democratice chiar imediat după eliberare, dîndu-și seama de perspectivele sumbre ce se deschid burgheziei prin preluarea puterii de stat de către reprezentanții poporului muncitor.

După 23 August 1944, portul Galați se afla într-o situație economică precară. Orașul Galați a suferit cel mai crîncen bombardament aerian, urmat de incendierea lui de către trupele hitleriste în retragere. „Fas-ciștii germani au mutilat îngrozitor orașul, dinamitînd și incendiînd peste 5 600 de clădiri, distrugînd fabrici și uzine, cum sînt: fabrica de cuie „IPROMED“, fabrica de ciorapi „Frații Cuculis“, Atelierul C.F.R., Depoul C.F.R., moara „Izbînda“, moara „Steaua“ și altele².

Mari pagube au fost pricinuite și portului prin incendierea și avarierea șantierelor navale, a instalațiilor portuare, a unor vase, pontoane și bacuri. O perioadă de timp, activitatea portului a fost pur și simplu paralizată. Chiar la cîteva luni după eliberare, transportul de mărfuri și călători era considerabil de redus și se efectua extrem de anevoios ca urmare a lipsei de vase³.

Toate acestea au făcut ca o bună parte din muncitorii din port și marinarii din flota comercială să nu aibă de lucru în toamna anului 1944.

La greutățile menționate se adaugă însă sabotajul înverșunat practicat de proprietarii de vase și de societățile de navigație capitaliste. Încă din august 1944 și la începutul anului 1945, unii armatori și-au ascuns vasele lor prin ostroave, prin canale, sub sălcii, simulînd că sînt defecte, numai pentru a nu colabora cu noile organe de stat⁴. Aceștia au întreprins apoi o adevărată campanie pentru sabotarea guvernului democratic instaurat la 6 martie 1945, creînd o serie de greutăți în aprovizionarea populației și în transportarea produselor ce făceau obiectul comerțului exterior efectuat de stat.

Parcul de vase de care dispunea statul nu putea satisface însă tot volumul de transport, care întotdeauna după o perioadă de război este din ce în ce mai sporit, atît din interior către exterior, cît și invers.

De aceea el a fost nevoit, în anii de după război, să închirieze un număr de vase de la societățile particulare de navigație, cum erau S.R.D., S.F.N.D., „Sinda romînă“ precum și de la unii armatori individuali. Cum

¹ Arhiva întreprinderii „Navrom — Brăila“ nr. 45/1958, f. 1.

² *Regiunea Galați în plină dezvoltare*, p. 137.

³ În afara vaselor distruse în port, o parte din ele au fost scufundate, în timpul războiului, în timp ce efectuau transporturi de trupe și armament; altele au fost sechestrate de Comandamentul hitlerist în porturile în care au ancorat după aderarea Romîniei la lupta împotriva fascismului.

⁴ Arhiva întreprinderii „Navrom—Galați“, dos. 46/1958, f. 1.

în țara noastră nu se elaboraseră niciodată în trecut tarife de navlu, aceștia tratau pe reprezentanții statului ca pe oricare alt client, pretinzând sume enorme pentru vasele închiriate, ceea ce contribuia la ridicarea prețului de cost al mărfurilor.

În anii 1946 și 1947, Primăria orașului Galați a putut să asigure cu mari dificultăți aprovizionarea cu lemne de foc a populației, întrucât, în afara unor taxe mari pentru chirie, societatea capitalistă S.R.D. a trimis cu întârziere la punctele de încărcare șlepurile necesare pentru transport.

Instituțiile de stat și autoritățile gălățene întâmpinau serioase dificultăți din partea armatorilor în legătură cu transportarea unor materiale necesare pentru reconstrucția orașului, cum ar fi varul, cimentul, nisipul etc ¹.

Prin aceste manevre organizate de directorii S.R.D. se urmărea compromiterea noilor organe ale puterii populare în legătură cu preocupările lor de a pune capăt consecințelor războiului hitlerist, haosului și ruinii economice.

În perioada anilor de secetă s-a manifestat și mai vizibil sabotajul armatorilor din porturile dunărene, deoarece, pretinzând taxe mari pentru navlu la transporturile de cereale ce se aduceau din regiunile excedentare în regiunile infometate, ei contribuiau la ridicarea simțitoare a prețurilor pe piață. Armatorii întârziu punerea la dispoziția organelor ce se ocupau cu transportul acestor cereale a vaselor necesare, dirijau la încărcare vase de capacități mici sau necorespunzătoare transportului respectiv ².

Sprijinul de nădejde al regimului democrat-popular în porturile dunărene îl reprezentau în această perioadă docherii și marinarii imbarcați pe vase. Alături de muncitorii din întreaga țară, aceștia au înțeles că bătălia pe tărîm economic împotriva speculanților și sabotajilor va fi — așa cum arăta tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — cea mai grea bătălie, va fi piatra de încercare a partidului nostru, a F.N.D. și a guvernului Petru Groza ³.

În septembrie 1944, la Galați și la Brăila s-au reorganizat sindicatele marinarilor și muncitorilor portuari care, sub conducerea celulelor de partid, în anii 1944—1948 întreprind acțiuni viguroase împotriva acțiunilor de sabotaj ale armatorilor, devin puternice organizații de luptă pentru reconstrucția portului, a instalațiilor de încărcare-descărcare, pentru restabilirea traficului de mărfuri și călători.

La Brăila, în primăvara anului 1945, o comisie alcătuită din reprezentanți ai celulei de partid, ai Sindicatului marinarilor și din delegați ai căpitaniei portului s-au deplasat cu o vedetă rapidă și au constatat starea vaselor ascunse în ostroave și canale de către armatori, obligin-

¹ Arhiva întreprinderii „Navrom—Galați“, dos. 46/1958, f. 1.

² Ibidem.

³ Vezi G. h. G h e o r g h i u — D e j, *Articole și cuvîntări*, ed. 4, București, Edit. politică, 1956, p. 37.

du-i ulterior pe aceștia să închirieze statului vasele ce se aflau în stare de navigabilitate ¹.

În urma intervenției directe a celulei de partid și a Sindicatului marinarilor din portul Brăila, făcute pe lângă reprezentanții societății capitaliste S.R.D., în vara anului 1945 a fost pus în exploatare și vasul de pasageri „Anghel Saligny“.

Prin faptul că în trecut nu existau nici tarife care să reglementeze plata forței de muncă în porturi, retribuirea muncitorilor robagii, cerealiști, rujari, cherestegii etc., în primii ani după eliberare continua să se facă după placul vătafilor și al patronilor. Pentru lichidarea acestei situații, în 1946 sindicatele muncitorilor de port, cu sprijinul C.G.M. și al organelor de stat, reușesc să impună armatorilor stabilirea unor tarife de plată a muncitorilor în raport cu cantitatea și genul mărfurilor transportate, cu distanța de la vas la magazie etc.

Armatorii nu numai că nu respectau obligațiile impuse de stat de a înființa economate pentru muncitori, dar, cum a fost cazul armatorilor Daniell, au procedat și la concedierea fără nici un fel de despăgubire a unei părți a echipajului. Marinarii care plecau în curse lungi, îndeosebi în susul Dunării, nu aveau posibilități de aprovizionare cu alimente în porturi. Față de această situație, în 1945 Sindicatul marinarilor din portul Brăila a constituit un economat cu fondurile muncitorilor sindicaliști, deși aceasta era o obligație a armatorilor, conform legilor elaborate de statul democrat-popular ².

De asemenea, pentru a se asigura de lucru celor aproximativ 500 de marinari șomeri existenți în porturile Galați și Brăila, în 1945, din inițiativa aceluiași sindicat, în portul Brăila s-a înființat cooperativa „Fluviala“, în cadrul căreia s-au angajat parte din muncitorii șomeri și s-au început lucrări mici de reparație a vaselor ³.

Totodată sindicatele marinarilor și docherilor din porturile Galați și Brăila au tratat cu patronii problema măririi salariilor în raport cu scumpetea, chemînd în mai multe rînduri pe armatori la comisia locală a sindicatelor pentru a le impune satisfacerea unor revendicări juste ale muncitorilor. Astfel, în 1946, Sindicatul marinarilor din portul Brăila a reușit, cu sprijinul C.G.M. și al Ministerului Comunicațiilor, să impună Uniunii armatorilor din București plata salariilor pe 6 luni pentru marinarii de pe vasele care fuseseră părăsite de proprietarii lor și care plecaseră în străinătate ⁴.

Cu același prilej, delegații sindicatului au cerut în mod hotărît reprezentantului Ministerului Comunicațiilor ca „în caz contrar, dacă armatorii refuză acest lucru, vasele să treacă în proprietatea statului și să fie date spre exploatare sindicatului marinarilor“ ⁵.

De asemenea marinarii din flota particulară din portul Galați, cunoscînd condițiile de muncă ale personalului angajat la societățile de navi-

¹ Arhiva întreprinderii „Navrom—Brăila“, dos. 45/1958, f. 1.

² Arhiva întreprinderii „Navrom—Galați“, dos. 46/1956, f. 3.

³ Ibidem.

⁴ Arhiva întreprinderii „Navrom—Brăila“, dos. 45/1958, f. 3.

⁵ Ibidem.

gație ale statului, care primeau — în afară de hrană — cazare, îmbrăcăminte și concedii plătite, și-au exprimat nemulțumirea lor față de tratamentul aplicat de armatori, cerînd în adunările sindicale și de partid din toamna anului 1946 trecerea în proprietatea statului a vaselor aparținînd acestora¹.

Îndrumați și educați de organizațiile de partid, în anii 1946—1947 muncitorii din port și marinarii și-au dezvoltat tot mai mult conștiința lor politică, forța lor combativă. În ședințele celulelor de partid și de sindicat se demascau uneltirile armatorilor, piedicile pe care aceștia le puneau autorităților locale de stat în ceea ce privește aprovizionarea populației.

Organizațiile de partid și sindicatele muncitorilor din port au avut un important rol și în sprijinirea evenimentelor politice care s-au succedat în țara noastră între anii 1944 și 1948. Ele au susținut, în cele mai grele momente, acțiunile politice cu caracter agrar, antifeudal, anti-fascist și antiimperialist întreprinse de regimul democratic, au îndemnat muncitorii să voteze pentru victoria B.P.D. în alegerile din 1946, au aprobat în unanimitate măsurile cu caracter anticapitalist, ca etatizarea Băncii Naționale, introducerea controlului muncitoresc în întreprinderi etc., adoptate de guvernul democratic, în care rolul conducător îl deținea P.C.R.

Muncitorii portuari au primit cu deosebit entuziasm programul de măsuri economice inițiat de P.C.R. în iunie 1947, care urmărea refacearea și dezvoltarea economiei naționale, întărirea pe această bază a independenței politice a României pe plan internațional.

În adunările celulelor de partid, ca și în ședințele din vara anului 1947, ei au discutat cu însuflețire perspectivele pe care le deschidea programul dezvoltării transporturilor fluviale și maritime și activității economice în porturi.

Cu deosebită satisfacție a fost întâmpinată de muncitorii de port și de marinarii din flota comercială reforma monetară din august 1947, îndeplinită în scopul lichidării inflației și stăvilirii sabotajului capitalistilor. Zeci de activiști și membri de partid au dus muncă de îndrumare pe teren în toată perioada de pregătire și efectuare a ei, au activat în cadrul centrelor de schimb.

Sub lozinca lansată de P.C.R. „Cu fața la producție“ în întreaga țară s-a desfășurat o adevărată bătălie economică².

Întrecerile patriotice pentru reconstrucția economiei naționale, în care s-au avîntat oamenii muncii din întreaga țară, au fost organizate cu succes în rîndurile muncitorilor și marinarilor din porturile Galați și Brăila. Ele au căpătat o amploare deosebită începînd cu primele luni ale anului 1948³.

¹ Arhiva întreprinderii „Navrom—Galați“, dos. nr. 46/1958, f. 2.

² *Lección în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, București, Edit. Politică, 1960, p. 547.

³ S. Davicu și Gh. Cilibiu, *Din activitatea organizațiilor de partid din Iași pentru pregătirea și îndeplinita naționalizării industriei textile locale*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“, 1958, nr. 3, p. 88.

Deși mijloacele de transport pe apă erau în cea mai mare parte în proprietate particulară, sub îndrumarea organizațiilor de partid și a comitetelor sindicale muncitorii au inițiat o serie de măsuri concrete pentru creșterea producției și productivității muncii, ca: micșorarea staționării vaselor sub încărcare—descărcare, înlăturarea orelor de stalii și contrastalii, utilizarea mai rațională a capacității de transport a vaselor etc.¹

Lupta patriotică a muncitorilor din porturile Galați și Brăila pentru normalizarea transporturilor de mărfuri și călători pe Dunăre, pentru ridicarea producției și a productivității muncii a avut un rol însemnat în pregătirea actului naționalizării mijloacelor de transport pe apă.

Sfidînd lupta eroică a poporului muncitor pentru înlăturarea consecințelor războiului și dezvoltarea postbelică a țării, cercurile marii burghezii din transporturile pe apă, ca și din alte sectoare ale economiei naționale, continuau să urzească planuri meschine, să submineze acțiunile întreprinse de forțele democratice.

Mulți dintre aceștia, ca, de pildă, președintele Uniunii armatorilor pe țară, O. Daniell (care exploata un număr important de vase în portul Brăila), se manifestau deschis dușmănos, amenințau pe muncitori, pe activiștii sindicali și proferau jigniri la adresa regimului democratic. Așa cum s-a dovedit ulterior, O. Daniell întreținea legături apropiate cu ambasada engleză, prin intermediul căreia, mai târziu, a fugit din țară². O parte dintre armatorii din Brăila care închiriaseră vase statului refuzau să primească taxele de navlu în bani românești, pretinzînd să le fie plătite în valută forte, ceea ce arată că ei urmăreau compromiterea reformei monetare, menținerea inflației și a haosului în economie. În același scop, unii armatori din Brăila își retrag depunerile de bani făcute la băncile din țară și le transferă în străinătate.

În 1947 o parte din armatorii străini care exploatau vasele în apele românești, și în special armatorii greci, englezi, italieni, și le-au retras în apele naționale sau le-au abandonat, pentru a contribui în acest fel la intensificarea greutăților economice, iar alții au părăsit țara împreună cu vasele respective, stabilindu-se în diferite țări capitaliste³.

Punerea vaselor, a ambarcațiilor și a anexelor lor în stare de neexploatare prin ridicarea dușumelelor de la fundul vasului sau a pieselor principale ale motoarelor au reprezentat alte metode practicate de armatori pentru a agrava situația în transporturile fluviale și maritime în această perioadă. Societățile de navigație de la mare și Dunăre, ca S.R.D., „Sinda română“, „Steaua română“ etc., și-au asigurat vasele lor la societățile de asigurare din străinătate pentru a avea mai mari „garanții“ în ceea ce privește încasarea primelor convenite din jocul speculativ practicat în sistemul asigurării vaselor. Toate acestea demonstrează că proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și, ca atare, relațiile de producție capitaliste erau o piedică serioasă în calea dezvoltării economice.

¹ Arhiva întreprinderii „Navrom—Galați“, dos. 46/1958, f. 2.

² Arhiva întreprinderii „Navrom—Brăila“, dos. 45/1958, f. 4.

³ Ibidem, dos. 46/1958, f. 2.

tării forțelor de producție în țara noastră. Ruina economică era folosită ca o armă de luptă de către patroni, de către reacțiune împotriva forțelor democratice.

„Desființarea proprietății private și trecerea principalelor mijloace de producție în stăpânirea poporului se impuneau în mod legic, ca o condiție vitală a progresului economic și social“¹.

La sfârșitul anului 1947 și în prima jumătate a anului 1948, poporul nostru muncitor a obținut noi victorii sub conducerea partidului: clasa muncitoare, aliată cu țărănimea muncitoare, a dat lovituri tot mai puternice pozițiilor deținute de clasele exploatare.

Partidul și guvernul democrat-popular, întărindu-și influența în mase și obținând schimbarea raportului de forțe în favoarea clasei muncitoare și a aliaților săi, au zdrobit planurile reacțiunii de a se instaura din nou la putere. Au devenit astfel posibile izgonirea din guvern a ultimilor reprezentanți ai burgheziei, răsturnarea monarhiei și proclamarea R.P.R.

„Aceasta a marcat victoria politică a clasei muncitoare și a aliaților săi asupra exploatare, instaurarea dictaturii proletariatului și trecerea la înlăptuirea revoluției socialiste“².

Primul Congres al P.M.R., din februarie 1948, apreciind marea importanță a instaurării dictaturii proletariatului, a constatat că în domeniul economic burghezia deținea încă pozițiile de comandă, frînând astfel mersul înainte al transformărilor revoluționare în România. Pe baza hotărârilor congresului partidului, plenara din 10—11 iunie 1948 a C.C. al P.M.R., analizând situația politică și economică a țării, a trasat sarcina trecerii principalelor mijloace de producție în mâinile statului și transformarea lor în bun comun al întregului popor muncitor. La 11 iunie 1948, Marea Adunare Națională a discutat și a aprobat legea naționalizării principalelor mijloace de producție industriale, bancare, de asigurare și de transport.

În expunerea de motive a proiectului de lege cu privire la naționalizare făcută în Marea Adunare Națională la 11 iunie 1948, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că era necesară o schimbare structurală și în domeniul economic, și anume naționalizarea principalelor mijloace de producție, pentru că numai astfel se pot pune toate forțele productive ale țării în slujba ridicării nivelului de trai material și cultural al poporului³.

Naționalizarea a fost necesară pentru asigurarea refacerii și lărgirii economiei naționale, pentru curmarea haosului în dezvoltarea economiei, pentru stimularea tuturor forțelor creatoare ale poporului în refacerea grabnică a țării.

„Trecerea celei mai importante părți a mijloacelor de producție în mâna statului — sublinia tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — este o necesitate, deoarece aceste arme economice se smulg din mâinile acelorora de la care am smuls armele politice.

¹ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“, 1957, nr. 3, p. 17.

² E. H u t i r a, *Ani de mari înlăptuiri*, în „Lupta de clasă“, 1963, nr. 5, p. 18.

³ G h. G h e o r g h i u - D e j, *Articole și cuvintări*, ed. 4, p. 171.

Lăsînd mai departe uneltele de producție în aceste mîini, ar însemna să permitem burgheziei înlăturarea poporului de la conducerea politică, să permitem burgheziei continuarea politicii ei de a dezorganiza viața noastră economică pentru a compromite regimul în ochii poporului; ar însemna să-i permitem să folosească mai departe aceste unelte ca mijloace de manevră în scopul de a restaura vechiul regim¹.

Ca și în alte domenii ale economiei naționale, acțiunea de preluare a principalelor mijloace de transport pe apă din mîinile armatorilor prin actul de naționalizare a fost realizată nemijlocit de clasa muncitoare, sub conducerea partidului. Mobilizați de organizațiile de partid, îndrumați de comuniști, muncitorii docheri și navigatori au preluat de la foștii proprietari navele pe care ani la rînd fuseseră exploatați în chip sălbatic, au înlăturat pe vechii comandanți, unelte ale exploataților, au asigurat continuarea activității de producție și intensificarea ei, au apărat cu vigență revoluționară vasele fluviale și maritime, devenite, sub forma proprietății de stat, bun al întregului popor, împotriva încercărilor de distrugere din partea foștilor proprietari.

Participarea activă a clasei muncitoare la actul revoluționar al naționalizării mijloacelor de transport pe apă a asigurat succesul ei deplin.

Pentru aplicarea hotărîrii privind naționalizarea principalelor mijloace de transport pe apă, Ministerul Comunicațiilor (prin Direcția marinei comerciale), pe baza instrucțiunilor C.C. al P.M.R., a constituit în acest scop patru comisii pentru toată întinderea teritorială a Dunării. Acestea au fost însărcinate cu ducerea la îndeplinire a dispozițiilor legii de naționalizare în patru zone diferite ale Dunării. Prima comisie a operat în zona Corabia — Moldova Veche, avînd sediul principal la Turnu-Severin, a doua a activat în zona Turnu-Măgurele — Hîrșova, cu reședința la Giurgiu, a treia a funcționat în zona Hîrșova — Brăila, cu reședința la Brăila, și a patra a avut în competența sa naționalizarea vaselor în porțiunea Dunării cuprinsă între Galați și Sulina, avînd sediul principal la Galați. De asemenea a fost formată o comisie pentru preluarea vaselor naționalizate care navigau în Marea Neagră, cu sediul principal la Constanța. Toate comisiile de naționalizare au acționat permanent sub îndrumarea comitetelor județene de partid locale. Instrucțiunile C.C. al P.M.R. privind aplicarea hotărîrii naționalizării întreprinderilor arătau că în fața întregului partid stă sarcina naționalizării întreprinderilor și că înlăturarea acestei acțiuni nu poate fi posibilă fără mobilizarea tuturor membrilor de partid și prin ei a întregii muncitorimi².

În componența comisiilor însărcinate cu problema naționalizării vaselor fluviale și maritime, intrau, pe lîngă cîțiva experți tehnici, un delegat al organizației de partid și un delegat al comitetului sindical, care reprezentau pe muncitorii din transporturile pe apă. Ele au avut ca sarcină concretă pregătirea și înlăturarea actului naționalizării.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. 4, p. 172.

² Gr. Drăgan, și V. Avramescu, *Naționalizarea întreprinderilor din orașul București* în „Revista Arhivelor”, an. VI, 1963, nr. 1, p. 87.

În seara zilei de 10 iunie 1948, membrii comisiei de naționalizare a vaselor din zona Galați — Sulina au participat la o ședință de instrucțaj convocată de Comitetul județean de partid Galați (la o ședință similară au participat în Brăila membrii comisiei de naționalizare de aici), în cadrul căreia s-a subliniat modalitatea trecerii la preluarea principalelor mijloace de producție, asigurarea securității lor împotriva eventualelor uneltiri din partea patronilor, mobilizarea tuturor muncitorilor în frunte cu membrii de partid la îndeplinirea actului revoluționar al naționalizării.

Pe baza acestui instrucțaj, comisia de naționalizare s-a deplasat în port și a procedat la aplicarea, în bune condiții, a indicațiilor primite.

În primul rînd s-au luat măsuri de supraveghere a vaselor care erau staționate într-unul din porturile zonei în care acționau comisiile, pentru a contracara eventualele încercări ale armatorilor de a provoca avarii sau incendii pe vas. Totodată, cu sprijinul muncitorilor, a comuniștilor îmbarcați la bordul vaselor, s-a asigurat securitatea casei mașinilor, a documentelor vaselor, a depozitelor și magaziilor de carburanți, materiale și alimente etc.

Încă înainte de apariția decretului de naționalizare, statul democrat-popular a luat o serie de măsuri cu scopul de a împiedica acțiunile de deteriorare și dezarmare a vaselor, întreprinse în acest scop de unii proprietari. Printre aceste măsuri se numără decizia nr. 10738 din 7 iunie 1948 a Ministerului Comunicațiilor, care, între altele, pune în sarcina armatorilor următoarele obligații: „Proprietarii vaselor sau corpurilor plutitoare sub pavilion român nu vor putea înstrăina sub nici o formă vasul, corpul plutitor sau inventarul acestora fără aprobarea Ministerului Comunicațiilor”¹ (art. 1). Prin aceeași decizie proprietarii de vase erau obligați a-și face în termen de 5 zile viza inventarelor aflate la bordul lor prin căpităniile de port.

Această măsură a avut rațiunea să conserve parcul de vase și corpuri plutitoare aflate în proprietate particulară și să creeze premisele necesare de aplicabilitate a legii de naționalizare, întrucît la începutul anului 1948 numeroși armatori procedau la sustragerea de pe bordul vaselor a unor obiecte, aparate sau bunuri ca o reacție la cererea tot mai persistentă a muncitorilor navigatori de a se trece la exproprierea acestora.

Prin aceste acțiuni ei urmăreau dezarmarea vaselor, punerea lor în stare de neexploatare și concedierea personalului de bord².

Referindu-se la mijloacele de transport pe apă, decretul de naționalizare prevedea că „trec în proprietatea statului, ca bunuri ale întregului popor, vasele fluviale și maritime, cele sub pavilion romînesc scufun-

¹ „Monitorul Oficial” nr. 130 din 7 iunie 1948.

² Așa este cazul barcazului-motor „Mircea”, al cărui proprietar a sustras, după cum s-a constatat la a doua inventariere din 13 iunie 1948, următoarele: 1 vinci de ancoră, 1 colac de salvare, 1 centură de salvare, 1 schelă, 1 felinar etc. În procesul verbal dresat de Căpitănia portului Galați se menționa că vechiul motor M.V.M. al barcazului a fost „înlocuit cu un motor vechiu, tip M.A.N.N. fără marcă, de 6 cilindri și 60 H.P.”. (Arhiva Căpităniei portului Galați, dos. 4 577/1948, acte justificînd crima de sabotaj a economiei naționale, proces-verbal nr. 2 066, f. 80).

date în apele teritoriale românești și străine, cum și societățile de navigație cu întregul lor inventar"¹. În anexa nr. 27 a legii de naționalizare erau indicați nominal armatorii și societățile de navigație cărora urma să li se aplice efectul naționalizării².

În obiectivele comisiei de la Galați a stat sarcina întocmirii formelor de preluare de la foștii proprietari a tuturor vaselor care în momentul naționalizării au fost surprinse în unul din porturile Galați — Sulina, Tulcea, Chilia Veche și Isaccea, precum și a acelor care au sosit ulterior în unul din aceste porturi. Chiar dacă vasul respectiv avea ca port de domiciliu un altul decât cele din zona amintită, acestuia i se întocmeau formele necesare de preluare acolo unde era întâlnit.

În felul acesta, operația generală pe țară de naționalizare a vaselor și corpurilor plutitoare sub pavilion românesc a fost simțitor ușurată, fiindcă altfel, dacă s-ar fi așteptat ca vasul să sosească în portul său de reședință, lucrările de luare în primire de la vechii proprietari s-ar fi prelungit nejustificat.

Cu ocazia preluării vasului au fost întocmite procese-verbale în prezența proprietarului, a delegatului căpitaniei portului respectiv, a expertului tehnic și a celorlalți membri ai comisiei de naționalizare.

Cu această ocazie, vechii proprietari au fost obligați să predea, pe bază de inventar, toate instalațiile, mașinile și obiectele cu care erau dotate vasele, mobilierul existent, întreaga situație financiară, tehnică și administrativă a vaselor, inclusiv documentele acestora.

Comisiile de naționalizare a vaselor, în baza ordinului nr. 8 151 din 2 iulie 1948, înaintau săptămînal cite o dare de seamă scrisă Ministerului Comunicațiilor și Comitetului județean P.M.R. cu privire la mersul lucrărilor de naționalizare. În prima dare de seamă a comisiei de la Galați, întocmită la 3 iulie 1948, deci la aproximativ o lună după apariția decretului de naționalizare, se raporta preluarea de la armatori a unui număr de 12 vase. Ca o greutate în activitatea sa, comisia menționa că „vasele sînt împrăștiate pe o întindere apreciabilă, astfel încît se pierde timp cu deplasările de la un vas la altul“, că „proprietarii nu prea răspund la invitațiile făcute pentru a fi de față la predarea vasului“³. În activitatea comisiei s-au înregistrat unele progrese abia în cursul lunii iulie, cînd se raportează întocmirea formalităților de trecere în patrimoniul statului a unui număr de 22 de vase. Din analiza altor situații rezultă că operația preluării vaselor naționalizate prin legea nr. 119, spre deosebire de naționalizarea întreprinderilor de pe uscat, a fost mai anevoioasă și a comportat consumarea unui timp îndelungat.

¹ „Monitorul Oficial“ nr. 133 bis din 11 iunie 1948.

² Este important de menționat însă că naționalizarea mijloacelor de căraușie pe apă a fost operantă numai pentru vasele sub pavilion român, indiferent dacă ele aparțineau unor armatori izolați sau societăților de navigație. Vaselor sub pavilion străin nu li s-au aplicat prevederile legii naționalizării. Deși desfășurau activitatea de căraușie în apele românești (deci aveau ca port de ataș unul din porturile noastre), situația lor juridică era reglementată de dispoziții speciale.

³ Arhiva Căpitaniei portului Galați, dos. 1/1948 (Naționalizarea vaselor, diversă corespondență), f. 14.

Aceasta s-a datorat caracterului specific al vaselor de a fi bunuri mobile, ceea ce a făcut ca în momentul apariției legii de naționalizare ele să nu se afle în portul de reședință.

Dar întârzierea lucrărilor de naționalizare a fost determinată mai ales de atitudinea ostilă a armatorilor și a societăților de navigație, care recurgeau la fel de fel de manevre pentru a se eschiva de la predarea vaselor reprezentanților statului.

Situația aceasta a impus convocarea la Direcția marinei comerciale a unei conferințe cu comisiile de preluare a vaselor pentru a se lua măsuri mai eficace în vederea grăbirii operațiilor de naționalizare a mijloacelor de transport pe apă.

Conferința, care a avut loc la 23 iunie 1948, a adoptat, între altele, hotărîrea de a se publica o somație în presă către toți proprietarii de vase naționalizate ca „în termen de 48 de ore să se prezinte la căpitănia portului unde se află vasul respectiv în vederea îndeplinirii formalităților de predare-primire”¹.

La 30 iunie 1948 a apărut o asemenea somație a Ministerului Comunicațiilor în „Monitorul oficial” și în ziarele „Libertatea” și „Universul”. Ca urmare, operațiile de preluare a vaselor de la foștii proprietari au început treptat să facă progrese, o parte din ei dînd curs acestei somații.

Din adresa nr. 2 870 a Căpităniei portului Galați către Direcția marinei comerciale rezultă că lucrările de pe teren de luare în primire a vaselor naționalizate s-au încheiat în seara zilei de 22 iulie 1948.

Pe baza dispozițiilor legii de naționalizare și a instrucțiunilor suplimentare ale organelor de resort, comisia de naționalizare care și-a desfășurat activitatea în zona Galați — Sulina a preluat de la armatori un număr de 60 de nave cu și fără propulsie.

În primul rînd, au trecut în patrimoniul statului toate vasele sub pavilion român capabile sau nu să navigheze, care după legile țării noastre erau fie proprietatea unor armatori izolați, fie a societăților de navigație (specificate în anexa nr. 27 a legii de naționalizare) și care au fost întîlnite în porturile din zona amintită.

Conform dispozițiilor Ministerului Comunicațiilor, comisia de naționalizare din zona Galați — Sulina a încheiat formalitățile de trecere din proprietatea armatorilor în proprietatea statului și pentru vasele și corpurile plutitoare scufundate în apele teritoriale romînești sau străine. Deci în această privință a fost extinsă competența comisiei respective în sensul că ea a primit însărcinarea de a întocmi formalitățile de transcripție a proprietății nu numai pentru vasele scufundate în zona sa de jurisdicție, ci și pentru vasele scufundate în alte zone sau chiar în ape străine dacă ele erau înmatriculate în registrele căpităniei unuia din porturile situate în raza Galați — Sulina.

Această măsură a izvorît din interesul de a suprima integral proprietatea particulară asupra vaselor de mare tonaj, fiindcă altfel oricare armator, scoțîndu-și vasul la suprafață, putea să-l folosească.

¹ Arhiva Căpităniei portului Galați, dos. 1/1948, f. 26.

Numai în portul Galați, „comisia a dresat procese-verbale de preluare pentru 9 șleपुरi, 2 tancuri, una mahonă și un vas pasageri”¹. Multe din aceste vase erau scufundate încă din timpul războiului.

Au fost, de asemenea, naționalizate vasele sub pavilion român care navigau în ape străine la data apariției legii nr. 119. Pentru această categorie comisia a încheiat convenitele formalități fie cu proprietarii lor, dacă ei se aflau în țară, fie cu împuternicitul acestora. Comisia de la Galați a întocmit forme pentru următoarele vase care se aflau în străinătate la 11 iunie 1948: pontonul „Grue Visko” (în apele iugoslave), remorcherul „Maria” (în apele iugoslave), trei șleपुरi, dintre care două se aflau în apele din zona americană din Austria și unul în apele iugoslave².

O altă categorie de vase naționalizate au fost ambarcațiunile și instalațiile anexă la vasele mari, nespecificate în anexa nr. 27 a legii de naționalizare. Naționalizarea a avut loc pe baza instrucțiunilor și aprobărilor ulterioare date de Direcția marinei comerciale din Ministerul Comunicațiilor. Aceste preluări au fost făcute tot în temeiul legii nr. 119, care, în articolul 2, precizează că „se trece în proprietatea statului și mijloacele permanente de remorcaj și instalațiile anexe la bacurile sau navele naționalizate”³, fără însă a le menționa nominal în anexă.

Pe această bază, în portul Galați au fost naționalizate: șalupa-remorcher „Antoaneta”, șalupa-remorcher „Pandurul”, șalupa „Dobrogea” pontonul nr. 1 și pontonul nr. 2, care reprezentau instalația unor bacuri naționalizate anterior⁴.

Din darea de seamă privind încheierea lucrărilor de preluare a vaselor naționalizate întocmită la 31 iulie 1948, rezultă că situația celor 60 de vase naționalizate în zona Galați — Sulina pe categorii se prezintă astfel: cinci remorchere, 20 de șleपुरi, 7 ceamuri, 7 tancuri, 3 șalupe-remorcher, 1 șalupă, 4 bacuri, 1 vas de pasageri, 1 mahonă, iar restul pontoane și alte instalații auxiliare necesare navigației⁵.

De menționat este faptul că la cele 60 de vase preluate de la diverși armatori individuali se adaugă un număr mare de vase aparținând societăților particulare de navigație, ca „Sinda română”, S.T.A.D., S.R.D. etc., care au fost naționalizate cu întregul lor patrimoniu de bunuri⁶.

¹ Arhiva Căpitaniei portului Galați, dos. 1/1948, f. 62.

² Ibidem.

³ Vezi legea nr. 119 din 11 iunie 1948.

⁴ Arhiva Căpitaniei portului Galați, dos. 1/1948, f. 60.

⁵ Ibidem, f. 64.

⁶ Dacă avem în vedere faptul că unele din aceste societăți, ca de pildă S.R.D., dispuneau, așa cum s-a arătat, de un parc mare de vase înregistrate în registrul matricol al Căpitaniei portului Galați, rezultă că aici trebuiau efectuate cele mai importante operații de predare. Cu toate acestea, majoritatea din ele, fiind închiriate pentru efectuarea unor transporturi fluviale din Galați către alte porturi, în momentul sosirii lor la destinație au fost naționalizate de comisiile care acționau în zona respectivă a Dunării. Astfel, un număr important de vase cu portul de domiciliu Galați au fost naționalizate în zona Brăila—Hîrșova.

Un număr important de vase cu portul de domiciliu Galați au fost naționalizate în zona Brăila — Hirșova.

În această zonă, numărul vaselor naționalizate (cu și fără propulsie) a fost de 169, îndeosebi vase de transport (șleपुरi, ceamuri, tancuri, remorhere, șalupe, bacuri și două pasagere), deci mult mai mare decât în zona Galați—Sulina. Aceasta se explică prin aceea că cele mai multe vase, încărcate sau goale, au fost surprinse în momentul apariției legii de naționalizare într-unul din porturile acestei zone.

După încheierea activității de preluare a vaselor de la foștii proprietari, comisiile de naționalizare au procedat, conform instrucțiunilor Ministerului Comunicațiilor, la predarea lor către două unități de navigație ale statului : P.C.A. (Porturi, comunicații pe ape) și S.R.D., care, prin legea de naționalizare, a devenit societate de navigație de stat, schimbându-și în mod esențial caracterul. Ministerul Comunicațiilor a hotărât trecerea în exploatarea sa a unei părți din vasele naționalizate de la armatorii individuali tocmai pentru a consolida activitatea în viitor, în scopul satisfacerii în condiții optime a cerințelor crescînde de transport ale întreprinderilor socialiste și ale oamenilor muncii.

Din analiza activității celor două comisii de naționalizare se desprinde faptul că armatorii au manifestat o rezistență înverșunată, au făcut numeroase obstrucții, refuzînd mai ales să participe la predarea vaselor și a documentelor acestora reprezentanților clasei muncitoare.

„Munca în general desfășurată de comisii nu a fost ușoară și lipsită de greutate. Ea a ridicat o serie de probleme dificile pentru a căror rezolvare s-a cerut inițiativă, perseverare și fermitate”¹.

În domeniul mijloacelor de comunicație pe apă, ca și în alte sectoare ale economiei, preluarea mijloacelor de producție de la foștii proprietari s-a făcut în condițiile unei intransigente lupte de clasă împotriva actelor de sabotaj și greutăților de tot felul pe care aceștia le provocau. Astfel, Comisia de naționalizare din zona Galați—Sulina a constatat în ziua naționalizării că de pe ambarcațiile : șalupe „Sofia”, șalupe-remorcher „Pandurul”, șalupe-remorcher „Antoaneta”, bacul „Mihail” etc., în decurs de cîteva zile, au fost sustrate o serie de obiecte de inventar de mare importanță pentru starea de navigabilitate a acestora. Din situațiile întocmite rezultă că de pe bordul acestor șalupe lipseau în total 41 de obiecte de navigație și întreținere în ziua de 13 iunie 1948 față de inventarele vizate de căpitănia portului în ziua de 10 iunie a.c.².

Sustragerile unor bunuri aparținînd vaselor au fost practicate pe scară largă și de numeroși alți proprietari.

Un alt grup de armatori s-au încadrat în categoria infraționilor privind crima de sabotaj, prin faptul că au refuzat vreme îndelungată să se prezinte în fața comisiilor de naționalizare și să predea documentele vaselor, cu toate invitațiile expediate la domiciliu sau anunțurile pu-

¹ Arhiva Căpităniei portului Galați, dos. nr. 1/1948, f. 53.

² Ibidem, dos. 4 577/1948, f. 5 și 80.

blicate în presă¹. Trebuie arătat că prin aceste acțiuni armatorii continuau jocul lor speculativ, urmărind zădărnicierea eforturilor pe care le depuneau muncitorii din porturi, sub conducerea organizațiilor de partid, pentru reglementarea situației juridice și economice a vaselor, pentru reorganizarea transporturilor de mărfuri și călători².

Influențarea personalului tehnic de bord de a nu se încadra ca salariați ai statului a constituit o altă metodă de frînare a reorganizării activității în transporturi. Muncitorii însă nu au urmat pe foștii lor patroni, care îi jefuiseră o viață întregă. Dimpotrivă, ei au dat un sprijin efectiv organelor însărcinate cu naționalizarea vaselor, demascând toate acțiunile de sabotaj ale patronilor. La Brăila, marinarii de pe flota armatorilor Panait Ghenciu și Spiru Dumitru au primit vestea naționalizării³ cu strigăte de bucurie și au întins hora pe bordul vaselor. Comisia însărcinată cu naționalizarea vaselor în zona Galați — Sulina a fost întâmpinată cu ovații pe bordul unor nave de către echipaj, acesta ajutând totodată la întocmirea lucrărilor de inventariere și la preluarea vaselor⁴.

Pe baza măsurilor luate de organizațiile de partid cu sprijinul comitetelor de întreprindere, în ziua de 11 iunie 1948 și în zilele următoare au fost organizate mitinguri ale muncitorilor de port și marinarilor, căroro li s-au adus la cunoștință înfăptuirea și însemnătatea naționalizării întreprinderilor și vaselor respective. Cu acest prilej ei au fost chemați să-și intensifice eforturile în producție, să răspundă cu entuziasm și însuflețire noilor sarcini.

În cadrul acestor mitinguri, muncitorii portuari din Galați și Brăila și-au manifestat bucuria, încrederea și adeziunea lor unanimă la politica partidului, văzînd în acest act revoluționar una din cele mai radicale măsuri luate de partidul clasei muncitoare pentru dezvoltarea succeselelor obținute de poporul nostru pe drumul construirii socialismului⁵.

Toți marinarii de pe vasele naționalizate au lucrat în continuare după trecerea vaselor la stat, fiind încadrați în același regim de muncă

¹ Imediat după apariția legii nr. 119, comisia de preluare a vaselor naționalizate a început purtarea corespondenței cu proprietarii vaselor pentru preluarea acestor acestora. Rezultatul a fost însă că unii tergiversau predarea lor, pretextînd că le-au pierdut, iar alții refuzau să le predea. Situația aceasta crea mari dificultăți în ceea ce privește reinmatricularea vaselor naționalizate și transcripția proprietății lor în registrele căpitanilor de port din proprietatea armatorilor respectivi în proprietatea statului. Deși lucrările de preluare încetaseră în ziua de 22 iulie 1948, în ziarul local „Dezrobirea“, după această dată, a fost publicată o nouă somație a căpitaniei portului Galați prin care foștii proprietari erau obligați să depună certificate de naționalitate ale vaselor comisiilor de naționalizare.

² La data de 27 noiembrie 1948, un număr de 23 de proprietari încă nu predaseră certificatele de identitate ale vaselor. Din aceste motive, comisia însărcinată cu îndeplinirea dispozițiilor legii de naționalizare pe porțiunea Galați—Sulina a dressat acte de trimitere în judecată a unora din acești armatori în baza legii nr. 351 pentru reprimarea sabotajului economic și a speculei ilicite (Arhiva Căpitaniei portului Galați, dos. justificînd crima de sabotaj a unor proprietari de vase, f. 82).

³ Arhiva întreprinderii „Navrom—Brăila“, dos. 45/1958, f. 4.

⁴ Ibidem, f. 5.

⁵ Ibidem.

ca și pe flota comercială a statului, primind salarii omenеști și îndemni-
zații de hrană și îmbrăcăminte superioare celor avute înainte.

Organizațiile de partid din porturile Galați și Brăila au vegheat
permanent la aplicarea strictă a hotărîrilor organelor de partid și de
stat cu privire la naționalizare, au dat dovadă de deosebită vigilență și
au propus soluții importante în legătură cu conservarea bunurilor pre-
luate. În portul Brăila, la propunerea delegaților de partid și sindicali
din comisia de naționalizare, au fost înlocuiți unii conducători ai echi-
pajelor, care erau instrumente ale patronilor, cu marinari devotați cau-
zei clasei muncitoare și cu o mare experiență în navigație¹.

Comisia de naționalizare de la Galați a primit un sprijin permanent
din partea organizației de partid, a muncitorilor de port, consultându-se
cu ei ori de cîte ori s-au ivit probleme mai grele. Aceasta, la rîndul său,
ținea legătura cu Comisia de naționalizare de pe lîngă Comitetul jude-
țean P.M.R., din partea căruia a primit îndrumările necesare. O problemă
deosebită s-a ivit în legătură cu naționalizarea bacurilor de transport
local, cînd patronii lor au refuzat să predea comisiei șalupele „Sofia“
și „Antoaneta“ pe motiv că acestea nu erau menționate în anexa nr. 27
a legii de naționalizare. Pentru a nu stînjiți desfășurarea normală a
transporturilor de mărfuri și pasageri între portul Galați și satele 23
August, Pisica etc. ce se efectuau cu aceste vase, organizația de partid a
inițiat invitarea proprietarului lor împreună cu comisia de naționalizare
la sediul căpităniei de port. Aici s-a studiat textul legii de naționalizare
și s-a subliniat precizarea pe care o face aceasta și anume „că se națio-
nalizează toate mijloacele de transport și instalațiile anexe“ (auxiliare).
În urma acestor tratative și a interpretării juste a legii de naționalizare,
cele două șalupe au trecut în proprietatea statului.

În portul Brăila, organizația de partid a avut un însemnat rol în
conservarea parcului de vase naționalizate pînă la predarea lor către
S.R.D. și P.C.A., organizînd paza acestora cu muncitorii din port și cu
membrii echipajului. La propunerea organizației de partid, Căpitănia
portului Brăila, pînă la trecerea vaselor naționalizate către S.R.D. și
P.C.A., a procedat la exploatarea temporară a unora din ele (timp de o
lună), asigurîndu-se astfel cursele regulate de pasageri cu porturile
învecinate și aprovizionarea populației cu mărfuri necesare consumului².

Muncitorii portuari din Galați și Brăila au manifestat în perioada
naționalizării un înalt patriotism socialist, au dat dovadă de vigilență
revoluționară față de uneltirile dușmanului de clasă. La chemarea orga-
nizațiilor de partid au asigurat buna deservire și funcționare a portu-
rilor, au sprijinit prin toate mijloacele opera de reconstrucție a țării.

Desfășurînd o intensă activitate în rîndurile maselor de muncitori,
organizațiile de partid, cu ajutorul sindicatelor, au reușit să asigure nu
numai continuitatea producției, ci și mărirea ei.

¹ Arhiva întreprinderii „Navrom-Brăila“, dos. 45/1958, f. 5.

² Ibidem.

În același timp, partidul și statul nostru s-au preocupat de creșterea cadrelor noi muncitorești, de atragerea și folosirea cadrelor vechi care și-au pus cunoștințele și pricepera lor în slujba poporului.

*

Prin naționalizarea principalelor mijloace de transport pe apă a avut loc exproprierea, pe cale revoluționară, a adevăraților expropriatori ai poporului muncitor.

Ca urmare a naționalizării a dispărut din sectorul transporturilor pe apă pleiada armatorilor, a căror activitate se rezuma la simpla urmărire din birou, pe hartă, a itinerariului navelor și la încasarea unor câștiguri enorme din truda personalului de bord.

Naționalizarea mijloacelor de transport pe apă reprezintă un moment istoric de o importanță excepțională în viața navigatorilor. Aceasta a deschis o etapă nouă pe drumul dezvoltării socialiste a cărăușiei pe apă în țara noastră.

Prin naționalizarea întreprinderilor capitaliste de navigație și a navelor aparținând armatorilor particulari, s-a format proprietatea socialistă de stat, ca bun al întregului popor, în domeniul transporturilor fluviale și maritime. „Naționalizarea principalelor mijloace de producție a făcut posibil ca în locul legilor economice caracteristice capitalismului să apară și să acționeze noi legi, proprii modului de producție socialist, ca : legea economică fundamentală a socialismului și legea dezvoltării planice proporționale a economiei naționale. Existența proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție și crearea relațiilor de producție socialiste au dat posibilitatea conducerii planificate a economiei”¹.

Pînă la 23 August 1944, transporturile pe apă se efectuau în mod arbitrar și speculativ, fără o bază tehnică, științifică. Conducerea flotei particulare românești și străine considera transporturile numai ca o sursă inepuizabilă de profit și nu se preocupa de protejarea flotei, de organizarea unor transporturi raționale, economicoase și avantajoase intereselor generale ale economiei. Utilizarea anarhică a flotei de fluviu și de mare avea loc chiar și la societățile de navigație ale statului, din care cauză s-a produs o degradare prematură a unor nave.

După naționalizarea vaselor aflate în proprietate particulară, societățile de navigație ale statului au procedat la introducerea planificării în transporturile pe apă.

În felul acesta, pentru prima oară, exploatarea tehnică și comercială a vaselor în țara noastră a început să se facă după criteriile științifice.

Din primele luni după introducerea planificării în transporturile pe apă se remarcă un ritm crescînd al producției. Dezvoltarea planificată asigură o economie foarte mare a muncii și o înaltă productivitate a mijloacelor de transport.

¹ Gr. Drăgan și V. Avramescu, *op. cit.*, în „Revista Arhivelor” 1963, nr. 3, p. 92.

În țara noastră, procesul de construire a bazei materiale de producție a socialismului a început cu cele două planuri anuale pe 1949 și 1950.

În perioada planurilor anuale clasa muncitoare a dus o luptă încordată pentru reorganizarea industriei, pentru atingerea și depășirea nivelului dinainte de război. În ciuda greutăților de tot felul, oamenii muncii au urmat cu entuziasm și încredere partidul lor, înfăptuind sarcinile importante ale primelor planuri anuale.

Astfel, în 1950, la transporturile fluviale nivelul anului 1949 a fost depășit cu 5,3% la transportul de mărfuri și cu 19,8% la transportul de călători, iar volumul transporturilor maritime de mărfuri a crescut în 1950, față de 1949, cu 32,2%¹.

De aceea legea privind planul cincinal de dezvoltare a economiei R.P.R. pe anii 1951—1955 a prevăzut creșterea volumului transporturilor pe apă la un nivel de 16% în 1955 față de 1950.

„În cursul primului plan cincinal, sporirea masivă a economiei a reprezentat în același timp și o creștere proporțională a sarcinilor care au revenit transporturilor. Materia primă a trebuit să fie transportată la locul de consum, oamenii muncii în diferite locuri de muncă, în concedii, la odihnă. Relațiile dintre oraș și sat, pe baza schimbului de produse ale agriculturii și industriei, sînt posibile numai prin mijloacele de transport“².

În ciuda unor greutăți obiective, cum ar fi întreruperea navigației pentru un număr de zile din cauza formării unor praguri de nisip sau din cauza înghețului, sarcinile stabilite de planul cincinal au fost îndeplinite sau depășite de la an la an. Astfel, în 1955, flota fluvială de marfă a transportat cu 24% mai multe tone decît în 1954, depășind sarcina de plan la indicatorul „tone transportate“ cu 3%. Flota fluvială de călători a depășit substanțial sarcinile de plan, transportînd cu 15,9% mai mulți călători în 1955 decît în 1954³.

O contribuție importantă la obținerea succeselor arătate au adus-o și muncitorii și tehnicienii din portul Galați. Eliberarea clasei muncitoare de sub jugul exploatarei a descătusat inițiativa creatoare a maselor. Activitatea productivă s-a ridicat pe o treaptă nouă.

„În 1955, vasele pasagere ale regionalei „Navrom“ Galați au transportat 12 661,993 călători/km, realizînd planul la acest capitol în proporție de 124,71%. Cu un an mai tîrziu, în 1956, planul la „călători/km“ transportați s-a realizat în proporție de 129,66%, atingîndu-se astfel o depășire de 5% față de anul 1955“⁴.

¹ Comunicat asupra rezultatelor executării planului de stat al R.P.R. pe anul 1950 în „Probleme economice“, nr. 1/1951.

² G. Crasovceanu, *Incheierea primului plan cincinal*, în „Revista Transport“ nr. 12, 1956, p. 7.

³ Arhiva întreprinderii „Navrom-Galați“, dos. 1/1955, f. 2.

⁴ Ibidem, (raport asupra îndepl. plan. transport. de călători și manip. mărfuri), dos. 1/1956.

La manipulări de mărfuri pe anul 1956, planul a fost îndeplinit pe întreaga regională Galați cu 127,81% ceea ce reprezintă cu 22% mai mult decât cifra realizată în planul precedent¹.

Dezvoltarea continuă a legăturilor economice cu țările socialiste, îmbunătățirea relațiilor comerciale cu unele țări capitaliste au determinat în anii 1955—1962 înviorarea și extinderea traficului pe apă maritim din import-export și de tranzit la fluviu, ceea ce a determinat ca porturile Galați și Brăila să deservească într-o mai mare măsură interesele țărilor din susul Dunării care nu dispun de porturi maritime (R. S. Cehoslovacă, R. P. Ungară etc.). Creșterea traficului de tranzit prin portul Galați este oglindită de faptul că în 1962 acesta a ajuns la un volum de 128,3% mai mare decât în anul 1958.

Aceste realizări au făcut ca regionala fluvială de navigație Galați să devină în mai multe rânduri frunză pe țară în cadrul Ministerului Transporturilor în decursul planurilor cincinale și a planului de stat de șase ani. La acordarea drapelului de întreprindere frunză pe ramura transporturilor, organele de resort au avut în vedere și succesele acestei întreprinderi de navigație în ce privește reducerea prețului de cost.

Un rol important l-au avut și-l au în dobândirea acestor rezultate organizațiile de partid și sindicatul, care au reușit să mobilizeze masele pe calea întrecerii socialiste, au luptat pentru creșterea producției și productivității muncii, scăderea prețului de cost, pentru aplicarea metodelor noi de muncă.

Oamenii muncii din domeniul navigației au răspuns cu însuflețire la chemarea partidului, contribuind eficient la opera de construire a socialismului.

Tehnicienii și muncitorii din portul Galați sînt conștienți de faptul că fiecare progres realizat în producție înseamnă o nouă contribuție la acțiunea de dezvoltare economică a patriei noastre, o contribuție la ridicarea nivelului general de viață al poporului muncitor.

Partidul și guvernul au manifestat și manifestă un interes permanent pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și trai ale salariaților din transporturi.

Docherii au fost încadrați ca muncitori permanenți în porturi, asigurându-li-se un salariu permanent și pe timp de lipsă de activitate în port, dreptul de pensie la bătrînețe, pensionare la o vîrstă mai puțin înaintată pentru docherii rujari și asistență medicală gratuită².

Introducerea unei mecanizări mărite în muncile de port care se mai executau manual a ușurat condițiile de muncă ale docherilor, reducîndu-le considerabil efortul fizic.

Operația de manipulare a lemnelor, a cimentului, a cherestelei etc. se efectuează în cea mai mare măsură cu mijloace mecanizate. De asemenea s-a introdus mica mecanizare la manipulările de coletărie cu cărucioare electrice și alte utilaje.

¹ Arhiva întreprinderii „Navrom - Galați” (raport asupra îndepl. plan. transport de călători și manip. mărfuri), dos. 1/1956.

² M. S e m e n e s c u , *op. cit.*, p. 61.

În vederea atragerii unui număr cît mai mare de nave maritime pentru operații de descărcare-încărcare în porturile Galați și Brăila, Direcția navigației civile din Ministerul Transporturilor a acordat o atenție corespunzătoare modernizării acestor porturi prin dotarea lor cu utilaje și mijloace mecanizate la nivelul performanței atinse de porturile europene cu tradiție în acest domeniu. Porturile au fost înzestrate cu uriașe macarale mobile, macarale fixe, macarale plutitoare, benzi transportoare, mașini pentru selecționarea și desprăfuirea cerealelor din silozuri, mijloace de transport auto etc.

Concomitent cu mecanizarea porturilor s-au executat, prin lucrări de investiții, o serie de amenajări portuare pentru folosirea în condiții optime a acestor utilaje, și anume: construirea de platforme betonate, șosele și căi de acces a tractoarelor cu remorci, linii ferate, iluminat electric pe stâlpi de beton, instalații de apă potabilă, instalații contra incendiului, fântini arteziene etc.¹

De asemenea, în perioada anilor 1955—1962 s-au construit cheiuri și parcuri atit în bazine cît și în docuri pentru îmbunătățirea condițiilor de manipulare și apărarea platformelor contra inundațiilor. Amenajarea a șase dane plutitoare pentru operațiuni de încărcarea cherestelei în vasele maritime a determinat înlocuirea muncii manuale a muncitorilor încărcători pe spate prin tractoare și remorci care aduc marfa sub biga vasului, din depozit și creșterea productivității muncii.

Ca o consecință a mecanizării, modernizării și amenajării porturilor Galați și Brăila, a crescut capacitatea de operare a vaselor maritime și, ca atare, a traficului de mărfuri în tranzit.

În anii care au urmat naționalizării, partidul și guvernul au sprijinit și acțiunea de refacere, modernizare și dezvoltare a flotei noastre comerciale prin reparații și renovări la unele vase vechi, precum și prin construirea unui număr important de nave cu și fără propulsie, în țară și străinătate. În acest sens este concludent faptul că anual se înlocuiesc 15—20 de șleपुरi și ceamuri vechi cu altele noi, construite la șantierele navale din țară. Ele, pe lângă faptul că sînt de capacități superioare celor vechi, se caracterizează și prin aceea că pot naviga în orice sector al Dunării, chiar la cota scăzută a apelor. În planul de înzestrare a flotei noastre, un loc însemnat îl ocupă construcția de remorchere care vin să ridice capacitatea de lucru a acesteia. Remorcherele și motonavele construite în țara noastră pentru transportul de mărfuri și călători sînt executate după registrele unor țări maritime cu veche tradiție, la nivelul cel mai înalt al tehnicii mondiale. Aceste tipuri de nave sînt deosebit de apreciate de țările pentru care executăm unele comenzi în cadrul relațiilor comerciale internaționale.

Șantierul naval Galați s-a specializat în ultimii ani în construcția de cargouri de 4 500 t, care reprezintă o mîndrie a industriei noastre

¹ Numai în portul Galați, între 1955 și 1962, s-au construit 160 267 m² de platforme betonate pentru depozitarea mărfurilor, 18 398 m de linii ferate, 71 233 m² de șosele și căi de acces a utilajelor, 4 664 km de rețea portabilă, 4 546 km de rețea de apă industrială pentru incendiu și 23 de fântini arteziene.

navale și a flotei comerciale, și sînt folosite pentru transporturile de mărfuri pe mări și oceane.

Înființat cu șapte decenii în urmă, actualul Șantier naval din Galați — în trecut un atelier de reparat șleपुरi și alte ambarcații — a devenit o întreprindere constructoare de nave, dotată cu utilaje și mașin-unelte la nivelul tehnicii moderne.

În acest șantier, unde cu aproape două decenii în urmă stăteau pe cală, cu anii, două-trei vase mici, prin noua sa înzestrare și prin perfecționarea proceselor tehnologice s-a trecut la construcția de vase metalice fluviale și maritime autopropulsate de tonaj mijlociu, dotate cu instalații de navigație și radiotehnică modernă. Între anii 1912 și 1944 au fost executate la șantier 126 de comenzi, în timp ce în anii puterii populare numărul acestora a depășit de mult cifra de 500.

În 1959, de pildă, în cinstea celei de-a XV-a aniversări a eliberării patriei a fost lansat la apă primul cargou românesc de 4 500 t, adevărată uzină plutitoare. La realizarea acestui vas, care poartă numele orașului ce i-a dat viață, „Galați“, și-au adus aportul și mulți dintre inginerii primei promoții a secției de construcții navale a Institutului poli-tehnic din Galați. De atunci au mai fost lansate 12 vase de același tonaj¹.

Noua navă românească, proiectată în întregime în cadrul acestui șantier de specialiști romîni, dispune de instalații radar, de instalații moderne de navigație, instalații electrice pentru mecanizarea lucrărilor la încărcare-descărcare, instalații frigorifice și de aerisire etc.

Începînd cu anul 1956, flota de pasageri a fost dotată și ea cu noi vase, ca de pildă: „Reșița“, „Herculane“, „Corabia“, de cite 125 de locuri, construite în țară, iar unele vase vechi, cum sînt „Tudor Vladimirescu“, „Republica“, „Trotuș“ etc., și care dispun de o mare capacitate de transport au fost renovate și modernizate. De asemenea un mare număr de hidrobuze de cite 90 de locuri deserveșc serviciile de transport pe distanțe mai mici. Începînd cu anul 1963, în transportul de pasageri s-a introdus vasul tip rachetă cu aripi portante, care întrunește toate condițiile pentru performanțele mondiale de viteză (60 km pe oră) și confort ultramodern.

Marinarii flotei de pe Dunăre au cunoscut și ei grija partidului și a guvernului. În acțiunea de modernizare și de refacere a stării tehnice a flotei s-a pus un accent deosebit pe amenajarea cabinelor de locuit ale echipajelor, reducerea numărului de marinari în cabine și dotarea lor cu tot confortul, amenajarea unor săli de mese și colțuri roșii pe majoritatea navelor².

Condițiile create transportului pe apă pe baza Directivelor Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Român au permis lucrătorilor din acest domeniu să obțină noi succese. Există o preocupare permanentă pentru folosirea integrală a tonajului vaselor existente, pentru reduce-

¹ *Regiunea Galați în plină dezvoltare*, p. 19.

² M. S e m e n e s c u , *op. cit.*, p. 23.

rea timpului de staționare la încărcarea și descărcarea vaselor, (stalii-contrastalii), pentru înlăturarea încrucișărilor păgubitoare în transporturi. Pe liniile de distanțe mari s-a introdus utilizarea șlepurilor complete și închise.

Înainte de naționalizare, în porturile Galați și Brăila nu existau ingineri care să se ocupe de procesul de exploatare a navelor și a mijloacelor mecanizate. În prezent, în cele două porturi funcționează un număr de peste 40 de ingineri, dintre care majoritatea se ocupă direct cu problemele de exploatare, ei fiind absolvenți ai secției de ingineri de exploatare din cadrul Institutului politehnic creat în orașul Galați tot în anii puterii populare.

Docherii și marinarii din porturile Galați și Brăila, deveniți stăpîni ai patrimoniului naționalizat, manifestă o grijă tot mai sporită pentru creșterea producției, a productivității muncii, pentru reducerea prețului de cost, aducînd în felul acesta o contribuție însemnată la opera de desăvîrșire a construcției socialismului în țara noastră.

ASPECTE ALE LUPTEI PENTRU UNIRE DIN ANII 1857—1858 ÎN JUDEȚUL MUSCEL

de FLAMINIU MÎRȚU

Necesitatea lărgirii schimbului, a libertății de circulație și a piețelor mai vaste a favorizat dezvoltarea economică, de tip capitalist, a Principatelor Române.

Această continuă creștere a forțelor de producție capitaliste a dus apoi și la urmarea politică firească și necesară, la unirea însăși.

Actul propriu-zis al unirii a fost însă o realizare a poporului, care a acționat viguros și decisiv în momentul coacerii tuturor condițiilor acesteia.

Curajul, forța și victoria maselor în realizarea de la 24 ianuarie 1859 au stîrnit uimire pe plan internațional¹, dar și resemnarea în fața faptului consumat, împotriva căruia trei mari puteri — Turcia, Austria² și Anglia — luptaseră din răzputeri.

Astfel, dacă Turcia căutase să-și mențină neștirbită suzeranitatea asupra Principatelor Române, Austria urmărea chiar înfăptuirea unor vechi intenții anexioniste față de acestea.

Cit privește Anglia, apreciind că nu va putea folosi Principatele Române ca instrument împotriva Rusiei — sprijinitoarea ca și Franța a Unirii —, ea lupta cu energie împotriva acestui act, care, însemnînd o lovitură serioasă dată puterii turcești, prejudicia interesele sale.

Într-adevăr, slăbirea Turciei avea ca urmare creșterea puterii Rusiei în bazinul mediteranean răsăritean, respectiv controlul drumului către Orient, unde Anglia punea jaloanele unei vaste perspective de exploatare colonială.

În această conjunctură de adversități externe, masele populare din Principatele Române au creat o atmosferă de năzuință generală către unirea dătătoare de înnoiri, în cadrul căreia progresiștii vremii au dat glas concret dorințelor democratice ale poporului, iar burghezia în ascensiune a luptat de asemenea, pentru unire apreciind perspectivele pozitive ale dezvoltării economice care avea să-i consolideze interesele. În atare împrejurări, un comitet al unirii este atestat documentar, în august 1857, și la Cîmpulung-Muscel.

¹ M. R a l e a, *Aspecte sociale-culturale ale Unirii, în Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 6.

² „Opiniunea, organul romînilor din străinătate“ din 14 mai 1857, demascase curajos atitudinile dușmănoase ale Imperiului habsburgic în problema unirii.

De altfel, deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea găsește cristalizată în Principatele Române o „conștiință națională“ a maselor¹, important element suprastructural care acționa și sub forma scrierilor politice și literare ale progresiștilor, ce transpuneau astfel, concret, aspirațiile poporului.

Pe această linie, pe plan local, sînt semnalate, ca un sprijin pentru unire, creații literare originale tocmai ale viitorilor înflăcărați activiști și organizatori ai comitetului de luptă pentru unire de la Cîmpulung-Muscel.

Dintre aceștia, Costache Aricescu, cu toate contradicțiile vieții și gândirii sale² de revoluționar, democrat, poet și istoric cu mai restrîns spirit critic, s-a impus ca pamfletarul — prigonitul cenzurii absolutiste-reacționare a vremii — și eroul unor răsunătoare procese politice, tocmai pentru faptul de a fi încercat să pună arma culturii în folosul aspirațiilor poporului.

Tratînd teme de arzătoare actualitate ca unirea, Aricescu le consideră izvorul de inspirație imperios reclamat de împrejurări și scrie piesele de teatru *Trîmbița unirii*, (prezentată prima oară, în iulie 1857, la Cîmpulung³) și *Sărbătoarea națională* (prima dată jucată la Pitești) ambele tipărite mai tîrziu, în 1860, la București, în tipografia lui Em. Poenescu.

Autorul era și actor în același timp, interpretînd⁴ în *Trîmbița unirii* rolul progresistului Petre Ochiescu (nume simbolic), care biciuiește clica reacționară și retrogradă a boierilor separatiști, adversarii unirii, spunîndu-le : „....A trecut timpul falangei, care o gustarăm toți / Cît este departe șapca de acel ișlic al vostru, / Timpul nostru nu e timpul domnilor fanarioți⁵. Rolul tînărului moldovean din piesă, Aurelian, îl juca Ovid Rudeanu, alt cîmpulungean cu idei înaintate, cel care avea să conducă teatrul local după unire, între 1859 și 1864⁶.

Acest progresist a fost un neobosit luptător pentru unire, deși n-avea decît 23 de ani, neputînd nici vota, nici candida în alegerile pentru deputații divanului, întrucît boierimea separatistă, sprijinită de puterile europene interesate, obținuse ca firmanul sultanului Abdul-Medjid să stabilească aceeași vîrstă ridicată, de la 30 de ani în sus, atît pentru eligibili, cît și pentru alegători. Era o frînare, bine calculată din partea stăpînirii și a interesaților din afară, pentru împiedicarea folosirii libertăților politice de către popor, dar pe care progresiștii o demascară opiniei publice europene într-o publicație a lui V. Boerescu, apărută,

¹ M. Ralea, *op. cit.*, p. 8.

² V. Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C.D. Aricescu*, în *Studii și articole de istorie*, vol. II, București, 1957.

³ C. D. Aricescu, *Trîmbița Unirii, și serbătoarea națională...* București, 1860, p. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ Anca Costa-Foru, *Contribuția lui C. D. Aricescu la dezvoltarea teatrului românesc*, S.C.I.A., nr. 1—2, 1954, p. 228.

sub anonim, în februarie 1857 la Paris¹. Avînd viziunea justă a importanței forțelor maselor populare în balanța ce avea să hotărască real pentru unire, Aricescu spune în a doua piesă a sa, *Sărbătoarea națională*, jucată la Pitești în vara anului 1859, după victorie : „Să bem și în sănătatea poporului din București ; căci fără el nu se făcea nimic...”².

Privitor la Comitetul unirii din Cîmpulung, menționat mai sus, s-au aflat în original, într-un fond de documente descoperit recent, trei liste locale cu categorii de votanți pentru Divanul ad-hoc din 1857 în districtul Muscel.

Conținutul lor reflectă dificultățile luptei pentru pregătirea unirii și ilustrează cu atît mai mult izbînda maselor populare în efortul final, cu prilejul adunărilor electivе de mai tîrziu, din 5 și 24 ianuarie 1859. Prima listă, a obștimilor plugărești, din districtul Muscel³ în drept a alege prin delegați — potrivit articolului 4 din firman — un deputat țaran pentru Muscel cuprinde 101 sate, cu 2 422 de alegători de la 30 de ani în sus, din cele două plaiuri : Dîmbovița și Nucșoara, și 4 578 de alegători din cele trei plăși : Argeșelul, Rîurile, Podgoria, în total deci 7 000 de alegători. Cu toții aveau însă dreptul a alege numai un singur deputat. În legătură cu acest unic reprezentant, legal, al țărănimii muscelene, anume Tică Ion, clăcaș din satul Micloșani, sînt prezumții întemeiate să-l socotim a fi, între cei 17 deputați țarani înfățișați în cromolitografia cu Divanul ad-hoc muntean, a editorului Cerbureauu, ca cel din primul plan, al treilea din stînga.

Tică Ion poartă o glugă pe spate, element etnografic de costumație păstorească musceleană, iar restul îmbrăcăminteі pledează în același sens. După unire, Tică Ion a fost ales, prin voința maselor, primar al comunei sale, iar în 1866 documentele ni-l arată ca luptător pentru înlăturarea manoperelor moșierilor locali, datorită căroră, prin aplicarea reformei agrare din 1864, se repartizase țaranilor săraci numai loturi lipsite de valoare economică, „numai pămînt supus stricăciunii și cu totul neroditor...”⁴, cum menționează, în plîngerea sa, țaranul sărac Dumitru Pălărie⁴.

A doua listă a boierilor și fiilor de boieri din districtul Muscel⁵, respectiv 14 proprietari de moșii de cel puțin 100 de fălci, da dreptul a alege doi deputați dintre proprietarii cu cel puțin 300 de fălci. Deci, pe

¹ *Le Firman Turc pour la convocation des Divans Ad-hoc dans les Principautés du Danube*, Paris. Imprimerie de Pommeret et Moreau, 17, Quai des Augustins, 1857. În broșură (nr. 140/ Bibl. Doc. a Muzeului Cîmpulung-Muscel) la p. 6, se protestează împotriva fixării aceleiași vîrste de 30 de ani pentru alegători și eligibili, prin călcarea a însuși Regulamentului Organic, care stabilea capacitatea civilă la 25 de ani și deosebit cea politică la 30 de ani. De asemenea se critică (p. 12) violent „L'Etoile du Danube”, ziar ce se imprima la Bruxelles, care în chestiunea firmanului adopta o atitudine conciliatoare, împotriva nemulțumirii generale a maselor prejudiciate de prevederile acestuia.

² C. D. A r i c e s c u , *op. cit.*, București, 1860, p. 20.

³ Muzeul Cîmpulung-Muscel, inv. 2 276.

⁴ Ibidem, inv. 2 256.

⁵ Ibidem, inv. 439 B.

cînd 7 000 de țărani alegeau doar un singur deputat, de astă dată numai 14 boieri, adică un număr de alegători de 580 de ori mai mic, alegeau un număr dublu de deputați, adică doi. În fine, după a treia listă¹, în orașul Cîmpulung, care număra aproximativ 6 300 de locuitori², aveau drept de vot numai 101 locuitori, dintre care 67 de proprietari de case, 29 de negustori, un medic și un staroste de meseriași cu trei delegați, toți alegend un singur deputat.

Acesta avea să fie chiar Aricescu, el însuși figurînd pe listă, la nr. 25, și apoi Ghiță Gheorghiu (la nr. 48), pe care-l vom găsi activist de frunte pentru unire, legat de al doilea comitet local din 1858. Vara anului 1857 l-a găsit pe Aricescu la Cîmpulung, unde a locuit permanent din 1850 pînă în septembrie 1859³ și unde a activat pentru unire, în comitetul local, în atmosfera de efervescență și de avînt al maselor pentru asigurarea succesului cauzei⁴.

Fiind temperament vulcanic și nerăbdător, el se pare că precipită lucrurile aici. Aceasta, desigur, explică insistentele recomandări făcute de Comitetul central al unirii din București (prin adresele cu nr. 217 din 27 august 1857 și nr. 241 din 7 septembrie 1857) către Comitetul Cîmpulung⁵, care, „luînd îndeaproape considerație importanța chestiei, să chibzuiască măsurile cele mai priincioase dă a nu se face asemenea abateri fără timp, încît să se aducă vreun scandal și să se dea ocazie răuvoitorilor ca să lucreze în paguba cauzei naționale...”.

Pe adresa din 27 august sint semnăturile autografe ale prezidentului Crețulescu, Nenovici, Costa-Foru, Orăscu, Butculescu și Penescu, scrisoarea fiind adresată „onorabilului Comitet al unirii din orașul Cîmpulung, domnului Costache Aricescu, la Cîmpulung, grabnic”.

Desigur, organizarea unui comitet pentru unire va fi fost mobiliza-toare la Cîmpulung; la sfîrșitul anului 1858, starea de spirit, în genere, a orășenilor și a maselor muscelene era unanimă în avîntul general pentru înfăptuirea marilor speranțe de unire.

Nu numai masele populare, dar și majoritatea ofițerilor din armată erau la unison. O scrisoare din ianuarie 1859 trimisă unei rude de peste hotare de locotenentul D. Cărpenișeanu, venit la Cîmpulung la familia Aricescu, menționa că toată lumea era în fierbere, nu cumva să reușească, în alegerile pentru domnie, vreunul din foștii domnitori Știrbei sau Bîbescu, a căror stăpînire, scrisese el, „a fost apăsătoare pentru țară, pe care au guvernat-o ca tirani, jefuind patria și ruinînd familiile sărace”⁶.

Acum, în faza definitivă a pregătirii unirii, este atestată iarăși, documentar, organizarea unui al doilea comitet la Cîmpulung, de astă dată chiar în vederea adunărilor pentru alegerea domnului. Comitetul electo-

¹ Muzeul Cîmpulung-Muscel inv. 1 600 D. I.

² C. A. L e s s a n d r e s c u , *Dicționar geografic al jud. Muscel*, București, 1893, p. 58.

³ Conform textului autobiografiei sale dăruite de familie Arhivelor Statului, publicată de E. Vîrtosu în „Arhivele Olteniei”, an, XIV, 1935, nr. 79—82, p. 263.

⁴ Ibidem, p. 264.

⁵ Muzeul Cîmpulung-Muscel, inv. 1 601 D.I. și 1 602 D.I.

⁶ Scrisoarea, datată 13 ianuarie 1859, se află în posesiunea autorului.

ral al unirii, din București, la numai două zile de la constituirea lui, adresează de data aceasta cîmpulungeanului Ghiță Gheorghiu, la 20 decembrie 1858, instrucțiuni, comunicîndu-i și pe cei doi membri conducători, aleși la 18 decembrie la București.

Este un important document¹, fiind chiar actul care confirmă proiectul înființării acestui comitet local și data exactă² a formării comitetului electoral din București.

„Sînteți dar invitați, domnilor, să grăbiți înființarea comitetului în acel district, ca să intre îndată în relație cu comitetul d-aici, a căror misie va fi să pregătească lucrările relative la alegeri...“. Documentul, care poartă semnăturile originale autografe ale lui Anton Arion, V. Boerescu și C. Bosianu — cei care aveau să facă peste o lună propunerea alegerii lui Cuza și la București —, Romanov, N. Golescu, Papa și Hagi Tudorache, fiind găsit într-un pachet cu scrisori personale rămase de la Aricescu, confirmă continuarea activității acestuia din urmă și în faza finală a preparativelor unirii, cînd Comitetul central al unirii adresează dispozițiile sale și altor activiști.

Pe Ghiță Gheorghiu, destinatarul adresei, îl vom găsi și pe o listă a alegerilor din 7 ianuarie 1862, cu un venit de 6 000 de galbeni, produs de prăvălii, case și moară, deci un reprezentant de seamă al burgheziei locale, devotat întăririi intereselor acesteia, între care și unirea, cu perspectivele înfloririi economice, prin lărgirea pieței interne; rolul lui era apreciat de Comitetul central al unirii ce i se adresa direct.

Știrile noi privind lupta pentru unire în Muscel, aduse de materialele analizate, ne confirmă — deosebit de rolul colectiv, preponderent și decisiv al maselor — că un factor pozitiv pe plan local a fost și Aricescu.

Dar în participarea la acest eveniment el s-a aflat frînat de contradicțiile vieții și gîndirii sale, care i-au adus unele scăderi. Într-adevăr, Aricescu nu s-a putut ridica, între altele, la justa înțelegere a însemnătății sprijinului Rusiei³, pe planul extern, prin atmosfera favorabilă creată pentru Unirea Principatelor, în general. În scrierile sale, referindu-se la sprijinul acordat unirii de unele puteri europene, el insistă cu precădere numai asupra Franței⁴. De asemenea constatăm o subapreciere din parte-i în problema de față, a rolului nefast al jugului otoman ce apăsa asupra principatelor și impotiva căruia Aricescu n-are combativitatea arătată în alte probleme.

Atitudinea poate fi explicată ca o consecvență a rolului său, palid și nesigur în mișcarea de la 1848; în 1849, de pildă, cu prilejul unei convorbiri, el spuse generalului Danilevski: „Simpatizăm cu Turcia, excelență, ca politici...“⁵.

¹ Muzeul Cîmpulung-Muscel, inv. 1 603, dep. I.

² Data doar prezumată pînă acum ar fi fost 21 decembrie 1858, conf. C. C. G i u r e s c u, *Bucureștii și alegerea lui Cuza*, în „Studii privind Unirea Principatelor“, Acad. R.P.R., p. 355.

³ N. I o r g a, *Istoria Romînilor* vol. IX, București, 1938, p. 330.

⁴ C. D. A r i c e s c u, *Procesul și esilul meu la Snagov*, București, 1859, p. 53, (lucrare redactată după unire).

⁵ Ibidem. p. 54.

Cu toate aceste scăderi, contribuția lui la actul unirii — pe plan local el fiind unul din factorii coordonatori ai acțiunii — a fost reală și operativă, mult mai concretă decât în 1848, când se afla la București, copist la Finanțe, și publica poezii la „Pruncul român“, spre deosebire de Apostol, fratele său, foarte activ, numit propagandist de guvernul revoluționar și exilat pentru aceasta de reacțiune după înfrângerea revoluției¹.

În conjunctura și ansamblul evenimentelor pregătirii unirii, deși frinate prin legile restrictive ale vremii, rolul și năzuințele democratice ale celor 102 sate muscelene, cu cei 7 000 de alegători țărani, au fost de o mare semnificație în formarea unui început de conștiință ideologică a maselor locale, pentru realizarea unui viitor mai bun.

Masele au constituit și aici forța principală care a dus la izbândă. Cele două comitete formate la Cîmpulung-Muscel care au activat pentru unire vor fi cuprins, desigur, și alți progresiști locali, despre care n-avem încă suficiente informații, ca, de exemplu, frații Rucăreanu; ei manifestaseră idei înaintate, sprijinind începuturile teatrului cîmpulungean ce-și găsiseră adăpost pentru reprezentațiile cu teme progresiste chiar în casa lor, amenajată în acest scop².

Activitatea comitetelor de mai sus, formații organizate în lupta pentru unire, a fost valoroasă pentru că s-a sprijinit pe masele populare ale orașului și ale satelor muscelene pentru izbînda cauzei, care a fost îndeplinită de ele.

Dovadă este că voința acestora a reconfirmat, ceva mai tîrziu, atît pe deputatul țărănimii Tică Ion, care a fost ales primar în comuna sa, unde a luptat pentru înlăturarea nedreptăților stăpînirii, cum, de altfel, și pe Aricescu, care, ajuns deputat prin aceeași voință a maselor în noiembrie 1864, combătînd arbitrarul, este exclus din Cameră prin manoperele interesaiților, dar imediat reales de aceleași mase consecvente în lupta pentru mai bine³.

Unirea Moldovei cu Țara Romînească a constituit un pas înainte spre dezvoltarea Romîniei, spre eliberarea de sub jugul otoman și formarea statului național român.

Totuși, atît burghezia, cît și moșierimea au profitat de mișcarea maselor și și-au întărit, prin formarea „monstruoasei coaliții“, puterea economică și dominația politică, reușind să împiedice pentru mult timp realizarea transformărilor dorite de mase.

Sarcinile social-economice ale revoluției burghezo-democratice de la 1848 și ale luptei pentru unire ce n-au putut fi îndeplinite atunci integral au fost totuși desăvîrșite mai tîrziu de o forță socială nouă: proletariatul, clasa cea mai înaintată, consecvent revoluționară, reprezentanta intereselor întregului popor, și singura care a fost capabilă să rezolve eficient problema de temelie a acestuia: eliberarea socială și națională.

¹ C. Colescu-Vartic, *1848, zile revoluționare*, București, 1898, p. 129.

² Anca Costa-Foru, *op. cit.*, p. 227—228.

³ Emil Virtosu, *op. cit.*, p. 264.

MOMENTE DIN ISTORIA TEATRULUI GĂLĂȚEAN ¹

de I. BREZEANU și V. ȚURLAN

Interesul pentru teatru în țara noastră și în orașul Galați a fost determinat de puternica dezvoltare economică, socială și politică a societății noastre în secolul al XIX-lea.

Împreună cu celelalte instituții de cultură, teatrul, a cărui activitate se accentuează în preajma și după anul revoluționar 1848, avea să constituie o armă de consolidare — pe plan ideologic — a pozițiilor burgheziei, angajată în lupta pentru putere. El era chemat să contribuie la lupta împotriva vechii societăți feudale, prin demascarea viciilor legate de aceasta, la formarea și întărirea conștiinței burgheze.

„Teatrul — arăta autorul unui proiect cu privire la construirea unui teatru în Galați în 1864 — este oglinda în care se reflectă virtuțile și viciile oamenilor, însă numai pînă atunci pînă ce această instituție nu este forțată a fi o simplă antrepriză de comerț și piesele marfă de spectacole care prin aparența titlului să atragă publicul, fără a avea valoarea lor morală, fără a fi în sfîrșit școala formatorie a unui popor“ ².

Teama pe care o exprima autorul cu privire la transformarea teatrului într-o simplă antrepriză de comerț avea un suport, în mare măsură, motivat.

Cît privește înființarea unui teatru gălățean, necesitatea acestuia izvorăște din condiții de ordin intern, ca urmare a dezvoltării economice pe care o cunoaște orașul în această perioadă.

Acum o sută de ani Galațiul era în plină dezvoltare capitalistă. În condițiile favorabile create de aplicarea tratatului de la Adrianopol (1829), care a înlăturat monopolul turcesc ce apăsase țările romîne timp de patru secole, s-au deschis largi perspective de dezvoltare țării și tîrgului Galați. Cerințele de marfă pe piața internă, în continuă creștere, au făcut să înflorească în oraș meșteșugurile și manufacturile. Prin așezarea sa la Dunăre, orașul a devenit puntea de legătură între Apusul în plină dezvoltare capitalistă și Orientul bogat, dar înapoiat.

Fiind primul port organizat în calea vaselor maritime ce intrau pe Dunăre, în 1836 Galațiul a fost declarat porto-franc. Motive comune

¹ Datorită lipsei de documente pentru unele perioade, prezentăm numai momente din istoria teatrului gălățean.

² Arh. St. Galați, fond. Municipality, dos. 97/1864, f. 49.

ale puterilor străine și ale claselor stăpînitoare din țară, interesate deopotrivă în dezvoltarea comerțului, explică înființarea și menținerea regimului de port liber pînă în 1874.

Perioada porto-francului, etichetată cu emfază drept „epoca de aur“, poartă pecetea goanei după aur și îmbogățire. În acest răstimp s-a dezvoltat în oraș o burghezie comercială puternică, formată din armatori, angrosiști, reprezentanți ai firmelor comerciale etc.

Receptivă la moda vremii, această burghezie a început să-și arate, sub influența Apusului, preferința pentru cultura ce începuse să se dezvolte și în țările romîne.

Construirea unui teatru gălățean a preocupat mult timp pe tîrgoveți, deoarece, „dintre toate capitalele de județe, Galații au fost orașul cu viața culturală cea mai intensă“¹.

Necesitatea acestuia mai era explicată, tot de autorul proiectului amintit, și prin aceea că „străinii care vin și pleacă în toate zilele să ducă în lume un suvenir plăcut și o opinie favorabilă de starea de inteligență și de poleirea națiunii romînești“².

Arhivele Statului Galați dispun de un oarecare material cu privire la diferitele încercări, care n-au depășit cadrul proiectelor, de a înzestra orașul cu o astfel de instituție. Materialele în cauză, deși dispartate ca ani, evidențiază eforturile notabilităților tîrgului, care, din motive de comercializare a artei teatrale mai ales, au urmărit să realizeze o construcție în care trupele în trecere să poată prezenta spectacole.

Din materialele documentare, existența primului teatru gălățean³ se leagă de anul 1852, cînd profesorul de cînt Luigi Ademolo, „mergînd la Galați, au dat acolo reprezentație în încăperi ce cu a sa cheltuială a clădit pe locul hanului numit Ventura“⁴. Este de fapt vorba de o încăpere de teatru, din lemn, pe care în mai 1853 Luigi Ademolo o vinde Sfatului orășenesc din Galați, „împreună cu tot mobilierul și decorațiile“, pentru suma de 500 de galbeni.

Construirea barăcii pentru teatru⁵ constituie o primă dovadă că în oraș se intensificase activitatea în această direcție, spectacolele de teatru bucurîndu-se din ce în ce mai mult de atenția publicului.

¹ I o a n M a s s o f f, *Teatrul romînesc — privire istorică*, București, Edit. pentru literatură, 1961, p. 500.

² Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 97/1864, f. 49.

³ I o a n M a s s o f f, *op. cit.*, p. 501, arată că primii animatori ai teatrului la Galați au fost muncitorii și funcționarii italieni din port, care, creînd asociații de diletanți, dădeau spectacole de operă italiană, dar și spectacole în limba romînă; cf. și S i m i o n A l t e r e s c u, *Teatrul romînesc în preajma anului 1848 (Teatrul în Moldova între 1840—1848)*, în „Studii și cercetări de istoria artei“, 1961, nr. 2, Edit. Acad. R.P.R., p. 399; acesta arată că o trupă de diletanți, constituită într-o societate cu numele de „Filarmonica“, a susținut numeroase spectacole de teatru în limba romînă, în stagiunea 1847—1848. Despre aceste spectacole, revista „Albina romînească“ din 5 și 15 februarie 1848 relatează că au avut un puternic ecou în rîndul publicului gălățean.

⁴ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 33/1853, f. 152.

⁵ După ce în 1851, venind la Galați, jucase într-un restaurant, în 1852 dă o reprezentație în această încăpere și Matei Millo.

În septembrie 1853 guvernul încheie un contract, pe timp de șase ani, cu ansamblul de operă condus de Victor Delmary, începînd cu anul 1854. În virtutea acestui contract, acesta obține dreptul de a da la Galați reprezentații de operă în lunile de vară (iunie—august)¹.

Contractul prevedea că sala i se va da gratuit împreună cu tot materialul aflat în ea, Delmary avînd îndatorirea de a da în fiecare sezon cîte o reprezentație în folosul orașului, oprindu-și numai cheltuielile reprezentației.

În 1854 Luigi Ademolo reia seria spectacolelor trupei italiene la Galați², închiriînd pentru aceasta sala pe care mai înainte singur o vînduse. Deoarece sala este închiriată chiar în lunile prevăzute în privilegiul lui Delmary, Sfatul orășenesc preciza că, „dacă trupa teatrului românesc din Iași sau București va veni la Galați pentru a da oarecari reprezentații, atunci Luigi Ademolo va fi dator a lăsa sala liberă două zile pe săptămîină, avînd a împărți și sărbătorile“.

Deși n-a putut beneficia de avantajele stabilite de concesiunea pe care i-o făcuse municipalitatea, din motive ce țin de starea deplorabilă a sălii³ Luigi Ademolo a continuat seria spectacolelor la Galați în alte încăperi și în cursul sezonului din anul 1855, acest lucru atrăgînd reclamația lui Delmary, care îi cedase dreptul său numai pentru anul 1854.

Ulterior, Luigi Ademolo, ale cărui spectacole la Galați se bucurau, probabil, de multă popularitate, obține aprobarea refacerii sălii cu propria sa cheltuială și închirierea pe trei ani, începînd de la 1 aprilie 1855, în schimbul a 45 de galbeni pe an.

După trecerea celor trei ani, sala urma să revină orașului fără nici o despăgubire pentru îmbunătățirile aduse ulterior⁴.

Deoarece Delmary n-a organizat nici un spectacol în această perioadă, Consiliul administrativ îi atrage atenția în legătură cu „sustinerea teatrului în Galați, pentru ca să nu se prilejuiască nemulțumire din partea publicului prin lipsa de teatru“⁵, ceea ce ar îndreptăți cîrmuirea să cedeze altcuiva acest drept.

Lipsa de activitate a lui Delmary la Galați în această perioadă se datora, probabil, și lipsei unui local corespunzător. Pentru acest motiv, numitul propusese, cu cîtva timp mai înainte, construirea unui teatru în acest oraș.

Propunerea a fost discutată în ședința de la 4 iulie 1855, ținută sub președinția domnitorului. În consecință s-a cerut Eforiei Galațiului să comunice dacă în oraș se găsește un loc potrivit în acest sens „care să se poată da gratis“⁶. În caz contrar se recomanda Sfatului orășenesc „să se facă schimb cu vr-un proprietar care avea asemenea loc în centrul orașului“.

¹ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 33/1853, f. 12.

² Ibidem, f. 28.

³ Ibidem, f. 58.

⁴ Ibidem, f. 112.

⁵ Ibidem, f. 153.

⁶ Ibidem, f. 169.

Deși trebuia să comunice rezultatul în termen de zece zile, nici pînă la 19 ianuarie 1856 Sfatul nu rezolvase această problemă.

Autoritățile locale permit în continuare lui Ademolo să dea spectacole la Galați, motivînd acest lucru Secretariatului de stat prin lipsa de preocupare a lui Delmary în a asigura orașului asemenea manifestări.

Delmary se socotește nedreptățit de această măsură, arătînd că ori de cîte ori își făcea pregătirile să înceapă reprezentațiile „se vedea împiedicat de împrejurarea că alte persoane, căpătînd învoirea autorităților din Galați, dădeau aici reprezentații“¹.

Creșterea de la an la an a numărului de trupe de teatru care cer să dea reprezentații în Galați a silit autoritățile locale să reflecteze mai serios asupra nevoii de a construi un edificiu special.

Pentru aceasta, în 1859, „municipalitatea a cumpărat locul cu benale de la d-lui Iancu Adamide, pe care l-a destinat a sluji, pe lângă înființarea altor stabilimente, și pentru zidirea unui teatru“².

Nedispunînd de mijloace cu care să înceapă lucrarea, municipalitatea, la sugestia unor potentai ai tîrgului, cere în noiembrie 1861 aprobarea ministerului pentru deschiderea unei subscripții publice. Se exprima speranța că „în vara anului viitor s-ar putea pune în lucrare“. Satisfăcut de măsura propusă, Ministerul Treburilor Interioare răspunde că, dacă municipalitatea va putea realiza fondul necesar, „nu are decît cu mulțumire a aproba cererea obștii pentru ridicarea teatrului“³.

Avîndu-se aprobarea ministerului, s-a trecut la alegerea unui comitet care a întocmit proiectul lucrării, proiect care prevedea ca teatrul să cuprindă cel puțin 74 de loji, „ba chiar mai multe de va fi cu putință“⁴. Se preconiza ca, dintre acestea, două să fie rezervate pentru lojile domnești (una în mijlocul teatrului, iar cealaltă lingă scenă), 54, „precum se urmează în cele mai multe orașe ale Europei“, să se vîndă, iar restul să rămînă teatrului spre a se închiria în beneficiul lui.

Lojile ce urmau a fi vindute ar fi dat posibilitatea alcătuirii unui fond de 11 700 de galbeni cu care s-ar fi putut începe construcția. Cumpărătorii lojilor deveneau uzufructuarii acestora timp de 10 ani, începînd din momentul în care teatrul va fi cu totul gata și pus la dispoziția publicului. Municipalitatea urma să răscumpere în fiecare an cîte o zecime din lojile vindute, prin tragerea la sorți. Sistemul acesta prezenta, evident, suficiente avantaje pentru municipalitate.

Apreciînd că suma de 11 700 de galbeni nu va ajunge pentru clădirea „unui teatru proporțional cu viitorul măreț al acestui oraș“⁵, membrii consiliului care au întocmit proiectul se gîndesc să ceară și ministerului o subvenție în acest sens.

¹ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 33/1853, f. 192.

² Ibidem, dos. 3/1861, f. 9.

³ Ibidem, f. 11.

⁴ Ibidem, f. 24.

⁵ Ibidem, f. 29.

Consiliul de Miniștri, prin jurnalul din 30 aprilie 1862, semnat de către Al. Ioan Cuza, aprobă proiectul; guvernul însă nu se angajează „de a subvenționa această lucrare din fondurile fiscalului pe cât timp ele astăzi ne permit niște asemenea extraordinare cheltuieli”¹.

Interese ce țin de egoismul și de nepăsarea burgheziei au făcut ca lucrările să fie din nou târăgănite.

Alegerea comitetului pentru vânzarea lojilor, adunarea banilor și finanțarea lucrării teatrului sînt amîinate din diverse motive și, în sfîrșit, datorită faptului că „mai mulți neguțianți al căror concurs este de nepărată nevoie la efectuarea teatrului proiectat, au găsit de cuviință să se schimbe proiectul, micșorîndu-se bazele pe care urmează a se ridica acest edificiu”².

Nu știm dacă pînă la urmă s-au strîns sau nu ceva bani; știm însă că în noiembrie 1864 municipalitatea era în posesiunea unui plan și a unui deviz pentru teatru, întocmite de arhitectul Enio Travasirato din Veneția, „plătit din casa comunei”³ și care sta nefolosit.

Nefolosirea proiectului era pusă pe seama lipsurilor ce le-ar fi avut. Arhitectul orașului, de pildă, sublinia că proiectul „nu este îndestulător în privire, că pentru o astfel de clădire este necesar un stil de arhitectură mai modernă”⁴.

Aceeași observație o face și consiliul tehnic, care subliniază că proiectul „nu este de forța de a putea satisface cu deplinătate la toate exigențele de artă indispensabile la un edificiu de așa mare importanță”.

Consiliul tehnic recomanda primăriei din Galați să se adreseze în această privință „la vreunul din arhitecții cei mai renumiți ai Germaniei, și mai cu deosebire din Munich sau Berlin, unde arta arhitecturii este în floare”⁵.

Municipalitatea, care dorea o construcție corespunzătoare urbanisticii moderne, cere în aprilie 1865 arhitectului orașului să se ocupe în continuare de această problemă.

Aflînd de respingerea proiectului său, arhitectul Enio Travasinato scrie municipalității că „sînt negreșit alte motive care rețin înălțarea edificiului” după proiectul său, aducînd ca argument în favoarea sa faptul că „acest proiect este pe finit în capitala Dalmației, Zara, și, dacă municipalitatea ar dori, i s-ar putea trimite un certificat din partea autorităților din acea localitate, mulțumite de proiect”⁶.

Deși în problema construirii teatrului municipalitatea nu ajunsese la nici un rezultat, Galațiul continua, ca și mai înainte, să găzduiască o mulțime de trupe de teatru care jucau în încăperi improvizate, mai mult sau mai puțin corespunzătoare.

În afara celor două trupe, a lui Ademolo și a lui Delmary, care și-au disputat întîietatea reprezentațiilor în Galați între anii 1852 și 1855,

¹ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 3/1861, f. 41.

² Ibidem, f. 61.

³ Ibidem, dos. 97/1864, f. 10.

⁴ Ibidem, f. 24.

⁵ Ibidem, f. 27.

⁶ Ibidem, f. 46.

„elita gălățeană“ a avut prilejul, începînd cu anul 1860, să aplaude în nenumărate rînduri reprezentații ale unor trupe romîne, cum au fost cele conduse de Matei Millo și Fany Tardini.

Se pare că între anii 1855 și 1860, din lipsa unui local de teatru, prea puține trupe s-au mai abătut prin Galați. Așa se explică sensul afirmației unui contemporan care, referindu-se la prezența în Galați în 1860 a trupei condusă de Fany Tardini, arăta că aceasta era așteptată „cu multă nerăbdare de public, deoarece, de cînd s-a dărîmat teatrul lui Ventura, n-a mai dat prin Galați nici o trupă dramatică romînească“¹.

După dărîmarea teatrului Ventura, singurele reprezentații în Galați au fost date de artistul italian Pelizza, despre care același contemporan spunea că „nu juca decît acesta cu trupa sa de mai multe ori pe săptămînă“. Spectacolele erau prezentate în amfiteatrul construit de Ballé în vila lui Filatoff de pe strada Domnească.

Lipsa teatrului romînesc pe scena gălățeană în acești ani este evidentă. „De teatru romînesc se uitase de tot în Galați, și dacă nu-i venea frumoasa inspirațiune d-nei Fany Tardini să vie la noi..., cine știe cîtă vreme ar mai fi trecut pînă cînd direcțiunile dramatice din Iași și București și-ar fi adus aminte că în Țara Romînească este un oraș unde locuitorii lui ard de dorul teatrului național“, scria Nebunelli în memoriile sale².

În vara anului 1860, lumea gălățeană primise cu satisfacție vestea că trupa actriței Fany Tardini a programat două spectacole cu drama *Turnul de Nel*; acestea au fost prezentate în vila Filatoff în ziua de 26 iunie. Repertoriul trupei mai cuprindea și piesele: *Doi morți vii*, *Scara miței*, *Chirița în provincie*, *Rămășagul*, *Crai nou*, *Soldatul* și *O bună educație*³. Probabil că unele dintre acestea au fost prezentate și la Galați. Trupa condusă de Fany Tardini se compunea din 15 artiști, în frunte cu tînărul Alexandru Vlădicescu — care, pentru a îmbrățișa arta dramatică, și-a părăsit în 1859 funcția pe care o ocupa la Ministerul de Externe —, cu Mincu, Sachelarie, Chirimescu, Slăniceanu, Constantinescu și alții. Dintre artiste s-au remarcat Catinca Dumitrescu, Elena Albescu, Irina Poenaru, Maria Postolesco și altele.

De la Galați trupa a plecat la Brăila. După zece zile a venit în oraș vestitul Matei Millo, care a dat un șir de reprezentații în „vasta sală de la catul al II-lea al cafenelei Inglesi, unde era și Borsa“⁴.

În martie 1864 Mihail Pascaly anunța consiliului municipal din Galați că, la sfîrșitul stagiunii sale din capitală, Societatea dramatică din București intenționează să facă înconjurul țării, trecînd cu această ocazie și prin acest oraș.

Lipsa unui local de teatru, considerată de altfel de Mihail Pascaly ca o probă evidentă că „în țara noastră teatrul a fost pus deoparte și în uitare“⁵, îngreua planul artiștilor bucureșteni, și de aceea municipali-

¹ T. Nebunelli, *Amintiri din tinerețe*, Tipografia T. Nebunelli, Galați, p. 39.

² *Ibidem*, p. 40.

³ Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 503.

⁴ T. Nebunelli, *op. cit.*, p. 41.

⁵ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 121/1864, f. 1.

tatea era rugată să le înlesnească a avea măcar „o baracă, oricît de mare s-ar putea, unde să putem juca cîteva reprezentații după cerințele ce ne-am impus“. Răspunzînd cererii lui Mihail Pascaly, municipalitatea arăta că singura soluție este înțelegerea cu niște artiști de „pantomimă și baleturi“, cărora li se aprobase construirea unei barăci în oraș.

În legătură cu rentabilitatea unei săli de spectacole, determinată de trecerea prin oraș a diferitelor trupe de teatru, trebuie pusă și cererea din 18 ianuarie 1865 în care Bogdan Ciacîru roagă municipalitatea să-i dea voie a face o construcție provizorie, „o baracă după pilda celorlalte“¹ pentru reprezentații de teatru, pînă ce va fi gata teatrul preconizat de autorități. Baraca urma să se construiască „pe locul unde s-a mai în-cuviințat“, fiind totodată și „mai solidă decît acele din trecut“.

Din cerere reiese că și mai înainte de această dată au existat asemenea construcții, însă, fiind construcții improvizate, ele n-au putut rezolva problema teatrului în Galați.

Datorită faptului că obiectivul urmărit era în primul rînd cel al rentabilității, este sigur că sălile construite de Bogdan Ciacîru n-au oferit condiții bune de organizare a spectacolelor. Gh. N. Munteanu-Bîrlad arată că „teatrul lui Bogdan Ciacîru era o mare baracă de scînduri, unde lumea cobora cîteva trepte mai jos de la nivelul uliței“².

La aspectul necorespunzător al sălilor se adăugau prețurile mari pe care proprietarul le cerea de la formațiile teatrale. Dintr-o scrisoare din 8 iunie 1865 a lui Mihail Pascaly către primar reiese că Bogdan Ciacîru i-a cerut artistului, pentru reprezentarea unor piese „care formă gustul și fac onoare națiunii“, îndeplinirea unor condiții „mai presus de puterea unui om“³.

El roagă municipalitatea să intervină împotriva acestor abuzuri, pentru ca „să nu se zică că un artist, trecînd prin țară, pentru o idee mare și progresistă a fost respins din țară de lăcomia unui particular“.

După multe încercări, municipalitatea a reușit să prevadă în această perioadă în bugetul ei o oarecare sumă pentru înființarea unui teatru. Avînd în vedere acest lucru, un oarecare M. Wolf înaintează consiliului comunal un proiect „pentru zidirea unui teatru național în acest oraș, teatru ce va fi demn prin frumusețea și eleganța sa să treacă între cele mai frumoase edificii ale unei țări poleite“⁴.

Menit să răspundă necesității „provenite din progresul orașului“, teatrul urma să se construiască într-un mod diferit de cele prin care „se ofensă sentimentul estetic atît al publicului, cît și al artiștilor care sînt chemați a crea un viitor teatrului românesc“⁵.

În noul teatru, o trupă romînă, compusă din artiști buni din țară, urma să joace șase luni pe an sub o direcție „care-și va cunoaște misiu-

¹ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 70/1865, f. 3.

² Gh. N. Munteanu-Bîrlad, *Galații*, Societatea de editură științifică, 1927, p. 190.

³ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 97/1864, f. 23.

⁴ Ibidem, f. 48.

⁵ Ibidem, f. 49.

nea, făcându-și o îndatorire sacră de a dobîndi stima și încurajarea publicului“.

Argumentele pe care autorul proiectului le aduce în favoarea construirii unui teatru gălățean au la bază principiile înaintate ale vremii cu privire la rolul important ce-i revenea teatrului în dezvoltarea culturii și îndreptarea relor sociale.

Nici acest proiect n-a fost luat în considerație.

Nepăsarea oficialităților gălățene convenea foarte mult lui Bogdan Ciacîru, al cărui interes era acela de a nu i se face nici un fel de concurență prin construcții similare. Așa se explică faptul că Ciacîru sfătuisese municipalitatea să „nu-și mai dea osteneala pentru construirea unui teatru“, întrucît localul său dispune de o scenă foarte bună „pentru a juca o trupă cît de numeroasă“ și are toate calitățile cerute pentru a putea servi „și pentru iarnă“¹.

Cu acest prilej, Ciacîru cere municipalității un împrumut de 800 de galbeni cu care să poată aduce îmbunătățiri barăcii sale în vederea stațiunilor de iarnă.

Nedecisă încă să rezolve problema localului de teatru, municipalitatea aprobă cererea lui Bogdan Ciacîru și îl creditează cu suma cerută, fără procente, cu obligația ca debitul să fie acoperit în timp de 4 ani, cite 200 de galbeni pe an, iar solvabilitatea să fie garantată.

Deși compania „Azienda Assiguratrice“ din Triest, care evaluase clădirea pentru teatru a lui Bogdan Ciacîru la 900 de galbeni, se declara responsabilă solidară pentru acești bani, municipalitatea respinge garanția societății de asigurare, deoarece „din statutele ei se vede că poate garanta numai pentru incendii și altele, iar nu și pentru bani“².

Ulterior, municipalitatea acordă împrumutul cerut, întrucît Bogdan Ciacîru obținuse garanția lui Aleco Ioanide, „investită cu toate formalitățile cuvenite“.

Acordîndu-i împrumutul, municipalitatea a impus lui Bogdan Ciacîru o serie de condiții referitoare la prețurile intrării, specificîndu-se totodată că localul trebuia să servească numai pentru teatru³.

În dorința de a cîștiga cît mai mulți bani, proprietarul nu respectă condițiile impuse. Astfel, dintr-o adresă a primăriei aflăm că „în localul de teatru se joacă balmascheuri și s-au permis niște dansuri cu care ocazie s-a produs scandal“, iar din alta că „nu se respectă prețul fixat lojelor și stalurilor“⁴, lucru de care se plîng și locuitorii orașului. Deși în luna mai a aceluiași an i se atrage din nou atenția, proprietarul sălii continuă vechile procedee de exploatare la maximum a acesteia.

În sala lui Bogdan Ciacîru a dat în această perioadă spectacole trupa de artiști condusă de Fany Tardini. În august 1866 actrița cere municipalității o subvenție necesară „ca să pot concepe un teatru demn de înalta și frumoasa sa misiune“.

¹ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 70/1865, f. 5.

² Ibidem, f. 11.

³ Ibidem, f. 17.

⁴ Ibidem, f. 33.

Cererea este făcută în numele ideii că teatrul — „mergătorul-înainte al civilizației, templul unde se poate vedea binele și răul, frumosul și știința“ — pentru a fi demn de adevărata sa misiune trebuie întărit, susținut și patronat de națiune, fiindcă altfel, „silit de necesitate, părăsit în voia întâmplărilor, va fi nevoit să se mențină măgulind viciile care trebuie a fi biciuite și în loc de a fi templul luminei și al științei ajunge a fi locul coruperii și al timpirii naționale“¹.

I se respinge cererea, deoarece „cheltuielile ocazionate în acest an peste buget nu mai permit a face și această cheltuială de subvenție“.

În contrast cu rezolvarea dată acestei cereri stă faptul că aceleași autorități au aprobat o cerere similară venită din partea unei trupe italiene, în trecere prin Galați la începutul anului 1867, căreia i s-a acordat o subvenție de 150 de galbeni.

După multe stăruințe, trupa română obține și ea o subvenție de 150 de galbeni în iunie 1867, când dă la Galați 15 reprezentații, din care „nu mi-au ieșit nu numai cheltuielile punerii în scenă a pieselor, dar chiar păgubesc“², spune Fany Tardini.

Menționind că, pentru a se ține o trupă bună, această subvenție este foarte mică, artista roagă să i se elibereze mai repede banii, fiind într-o situație foarte dificilă, nevoită să se retragă „din Galați, unde de mai multe ori ne-am pus toată silința a mulțumi onorabilul public“³.

Datorită lipsei de interes cu care autoritățile au privit cauza teatrului la Galați, se înregistrează o slabă participare a orașenilor la spectacole, fapt care creează situații financiare grele multor trupe în trecere prin oraș. La lipsa de preocupare a autorităților se adaugă spoiala de cultură care caracteriza burghezia în acea vreme, cit și ostilitatea ei ulterioară față de lucrările dramatice cu caracter progresist.

Această situație explică motivul pentru care, la 11 octombrie 1867, Fany Tardini, „avînd o adevărată pagubă în întreținerea trupei și a celorlalte cheltuieli“, cere din nou 60 de galbeni din casa comunei.

Spectacolele continuau să fie prezentate în sala lui Bogdan Ciacîru.

Întrucît la 4 decembrie 1869, cînd expira termenul de împrumut, Bogdan Ciacîru nu plătise decît 275 de galbeni, i se intentează procesul ce se va termina abia în 1881, cînd este obligat a plăti diferența, „cu procentul lor de la 4 decembrie 1869“⁴.

În aprilie 1869 întîlnim o nouă propunere în vederea construirii unui teatru în oraș. Se preconiza ca acesta să aibă o capacitate de circa 800 de locuri, urmînd a fi amplasat „pe locul unde se află primăria astăzi“. Suma necesară pentru construirea acestui edificiu, mobilarea și înzestrarea cu decoruri se cifra la 300 000 de lei. Ea urma să fie realizată astfel: 80 000 de lei din bugetul pe 1870—1871, 100 000 de lei prin vînzarea unor loji și avanscene, iar pentru rest „se va chibzui de către comitetul dirigent al lucrărilor“⁵.

¹ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 70/1865, f.43.

² Ibidem, f. 51.

³ Ibidem, f. 54.

⁴ Ibidem, f. 122.

⁵ Ibidem, dos. 97/1864, f. 68.

Deși în iunie 1869 se subscriseseră 18 loji și 4 avanscene, soarta acestui proiect a fost în cele din urmă asemănătoare cu a acelor pe care le-am prezentat pînă acum, dovadă evidentă că în orașul negustorilor teatrul se bucura de o slabă prețuire, el fiind o preocupare, atunci cînd acest lucru se întîmpla, numai pentru satisfacerea gustului „modern” și nu pentru ridicarea culturală a orașului.

Spectacolele trupelor teatrale în trecere prin Galați au continuat să se desfășoare, ca și mai înainte, în localuri improprii, pe jumătate dărăpănate. Construite numai pentru a fi surse de venituri, neîntreținute și nereparate la vreme, „teatrele” din Galați nu asigurau uneori nici securitatea vieții spectatorilor. Astfel, serviciul tehnic al municipalității, făcînd la 8 ianuarie 1882 o inspecție la teatrul „Sacomono”, a impus o serie de măsuri în acest sens ¹.

Deși sala nu era nici pe departe aptă de a fi folosită pentru spectacolele de teatru, ea este utilizată în continuare în acest scop.

Cîteva ani mai tîrziu, la 23 octombrie 1887, Consiliul de igienă și salubritate publică al orașului, dorind „să vadă ridicîndu-se cît mai curînd în acest oraș un edificiu pentru teatru în condițiile cerute nu numai de artă, ci și de salubritate și de siguranță în contra incendiului”, se simțea dator să arate că teatrul „Sacomono”, „teatrul cel mare”, situat pe strada Domnească, pe lîngă faptul că lasă de dorit din punct de vedere artistic, „este insalubru și foarte periculos în caz de incendiu pentru spectatori” ².

La 18 decembrie același an, un alt raport menționa că acest teatru, „pe lîngă că este căzut în categoria barăcilor care nu mai pot fi tolerate în oraș, apoi este și în stare de ruină din cauza vechimii și, la cel mai mic vînt sau mică zguduitură, amenință cu căderea peste publicul care s-ar aduna în el”.

Tot în această vreme, venind la Galați, marele artist Gr. Manolescu va juca „pe scena Teatrului mare, o cocioabă înfundată în adîncul pămîntului și abia răsărînd cîteva metri deasupra terenului” ³.

Cam la fel se prezentau și celelalte așa-zise săli de teatru care se găseau în acea vreme la Galați. Situația a persistat, de altfel, pînă în anii regimului democrat-popular.

Într-una din aceste săli a jucat în 1886 Matei Millo, cînd, apreciîndu-i meritele „veteranului artist”, consiliul comunal a admis a i se da ca subvenție suma de 500 de lei ⁴.

În 1887 și începutul anului 1888, Costică Hagi Gheorghe, „agent și casier al teatrului”, aduce la Galați o trupă de operă italiană, o trupă de teatru germană și o trupă de operetă franceză.

În 1902 activitatea teatrală în Galați este susținută de trupele conduse de către Petru Liciu, Z. Filipescu (a prezentat piesa *Afacerea căpitanului Dreifus*) și Vlădicescu.

¹ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 160/1887 (dosarele la care nu indicăm pagina sînt nepaginate).

² *Ibidem*.

³ Tudor Șoimaru, *Grigore Manolescu*, București, Edit. tineretului, 1960, p. 321.

⁴ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 27/1886.

În 1903 viața teatrală la Galați, susținută ca și pînă acum de trupele în trecere, a cunoscut o oarecare animație. Dar „pe artiști — în marea lor majoritate — îi prăpădește sărăcia :

Unii joacă cu «prețuri serale reduse», alții cu «prețuri populare». Maestrul Burienescu joacă cu cheta; Aurelian cu intrarea liberă. Theodor Popescu lasă să vestească prin gazete că, bătrîn și împovărat de-o grea familie, nu-i în stare «să-și cîștige un codru de pîine»¹

În acest an, împreună cu trupa sa, Al. B. Leonescu a trecut prin Galați, într-un turneu de lectură din cunoscutele *Momente* ale lui I. L. Caragiale².

Interesul pentru teatru continuă să fie în anii următori din ce în ce mai scăzut, astfel că în iulie 1905 trupa de sub conducerea lui A. P. Marinescu abia și-a acoperit cheltuielile, iar în septembrie artistul Al. Teodorian rămîne în Galați fără mijloace de a pleca, „deoarece afacerea de teatru a mers cît se poate de rău“³.

Pe lângă încercările neizbutite, în condițiile vechiului regim, de a se ridica o construcție pentru teatru, se înregistrează și unele aspecte pozitive pe linia dezvoltării teatrului ca tribună de luptă socială.

În august 1905 au fost prezentate de către trupa lui Al. B. Leonescu, în Grădina centrală, o serie de spectacole în ajutorul marinarilor revoluționari ruși de pe vasul de război „Potemkin“, stabiliți în Galați⁴.

Primiți cu căldură și spirit tovărășesc, revoluționarii ruși s-au bucurat de tot sprijinul din partea muncitorilor gălățeni, fapt care nu convenea autorităților și cercurilor conducătoare ale orașului.

Alegerea Galațiului de către Al. B. Leonescu ca loc de prezentare a unor spectacole are multiple semnificații. Acestea pot fi desprinse chiar din cererea adresată prefectului de către președintele comitetului care se ocupa cu aducerea de trupe de teatru în oraș, prin care solicita să împiedice spectacolele artistului Al. B. Leonescu cu piesele *Cîrceii japonezi* și *Pohod na Sibir*, „piese batjocoritoare la adresa unei puteri vecine nouă, cu care guvernul țării noastre are tot interesul să fie în relații de bună vecinătate și prietenie“⁵.

Este evidentă intenția actorului de a asocia scopului de ajutorare o puternică manifestație împotriva terorii țariste și o caldă apreciere a acțiunii curajoase a marinarilor ruși.

Considerînd actul revoluționar al marinarilor ruși „vecinic reprobabil în fața legilor civile, cît și a celor militare mai cu seamă“, exponentul autorităților locale cerea lui Al. B. Leonescu „să-și aleagă din marele său repertoriu alte piese cu conținut neinsultător la adresa nimănu“.

Burgheziei gălățene nu-i convenea, desigur, răspîndirea pe această cale a ideilor revoluționare în rîndurile proletariatului gălățean, care se afirmase viguros pe terenul luptei de clasă.

¹ *Barbu Lăzăreanu, Const. G. Radovici, Agatha Bîrsescu, Nora Marinescu*, în „*Drumeții din 1899*“, București, 1917, p. 11.

² *Ibidem*, p. 7.

³ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 30/1905.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Tot în august 1905, trupa de sub conducerea lui Al. B. Leonescu a mai prezentat în oraș, „la cererea generală“, comediile *Microbii Bucureștilor* (avînd în rolul lui Tonton pe Petru Liciu) și *Ginerele d-lui prefect*, ambele localizate de P. Gusty¹. În luna septembrie a aceluiași an, o trupă sub conducerea Miei Teodorescu prezintă *Fîntîna Blanduziei* de Vasile Alecsandri.

Printre trupele mai importante care au vizitat în anii următori Galațiul se numără și trupa Teatrului național din Craiova, care, în 1908, cerea municipalității aprobarea pentru a prezenta în sala Papadopol „un repertoriu de piese originale, precum și ale celor mai de seamă autori străini, clasici și moderni, montate și interpretate cu cea mai mare grijă și siguranță“². Se adaugă la acestea o nouă deplasare în oraș a trupei lui Al. B. Leonescu, care a prezentat piesele *Avarul* de Molière și *Pe malul gîrlei* de D. C. Ollănescu, de astă dată în folosul bibliotecii liceului „Vasile Alecsandri“, precum și trupa dramatică și comică grecească „Euripide“ de sub conducerea lui M. Daniel și B. Politis, care a prezentat spectacole ca *Medeea* de Euripide, *Visul* de Fr. Copenhagen, *Tosca* de V. Sardou etc.

Un eveniment deosebit l-a constituit prezentarea în același an (1908), de către o trupă a Teatrului național din București condusă de marele artist C. Nottara, a piesei *Regele Lear* de Shakespeare, dar cu toate acestea „încasările au fost mult mai puține ca cheltuielile serale“³.

În 1911 C. Nottara este din nou la Galați, unde prezintă piesa *Sărmanul artist* de frații Cogniard, pe care singur o tradusese. Tot în această vreme, o trupă sub conducerea lui Zaharia Bîrsan prezintă piesa *Înșir' te, mîrgărite* de Victor Eftimiu.

În anii următori, teatrul din Galați și-a continuat aceeași existență mizeră, generată de condițiile social-economice și politice ale vechiului regim. Acest lucru este confirmat de numeroase documente; ziarul burghez „Vocea Galaților“, de pildă, vorbind la 27 august 1930 despre deficitul înregistrat de trupele în trecere prin oraș, sublinia că „acest lucru dovedește și o oarecare ignoranță, apreciere ce n-ar fi tocmai în favoarea bunei noastre reputațiuni de cetățeni aparținînd unui port bogat“.

Explicația acestei situații a fost dată, poate în mod involuntar, de același cotidian care, în 1932, aprobînd punctul de vedere al guvernului de a nu mai trece în buget sumele necesare subvenționării teatrelor, justifica această măsură arătînd că „menirea teatrelor e mai mult idealistă și vremurile de azi sînt tare concrete. Teatrul — se sublinia în continuare — e un fel de «țara arde și baba se piaptănă»“.

Teatrul nu era o instituție aducătoare de profituri și, ca atare, existența lui era considerată, în genere, inutilă de către societatea burgheză, în care instituțiile erau apreciate după aportul lor bănesc. În acele vremuri „concrete“ se puteau întîlni în schimb, la tot pasul, cafenele în care se puneau la cale tot felul de afaceri josnice.

¹ Arh. St. Galați, fond. Municipalitate, dos. 30/1905.

² Ibidem, dos. 32/1908.

³ Ibidem.

Pentru potențaii din Galați se abătea în această perioadă în turneu cîte o formație bucureșteană a teatrelor „Savoy“ sau „Cărăbuș“, cu programe improvizate, reprezentate în cîte o sală de cinematograf transformată ad-hoc în sală de teatru.

Cu toate că-și duce o existență precară, totuși, datorită activității unor artiști legați de aspirațiile maselor, teatrul se transformă tot mai mult într-un mijloc puternic de demascare a societății burgheze, a vieții mizere în care trăiau masele populare.

Trupele de teatru care aduceau cu ele un repertoriu progresist, mesaj în slujba ideilor democratice, au răzbătut cu greu prin Galațiul îmbuibat de negustori și afaceriști. Un asemenea repertoriu a fost susținut în schimb de populația de rînd, deoarece corespundea sentimentelor acesteia.

Noile condiții create după 23 August 1944 au adus transformări totale în mișcarea teatrală din țara noastră. Teatrul a devenit o adevărată tribună educativă și mobilizatoare, o artă ce se adresează celor mulți și care prezintă aspectele esențiale ale vieții noi.

În Galați, teatrul dramatic a luat ființă în septembrie 1955, urmat curînd de teatrul muzical, care la început constituia o simplă formație de estradă cu circa 50 de artiști, în majoritate amatori. Ulterior s-au adăugat la acestea teatrul de păpuși și orchestra simfonică.

Funcționînd în clădiri corespunzătoare care oferă condiții optime pentru organizarea și desfășurarea spectacolelor, după cerințele artei teatrale moderne, teatrele din Galați au cunoscut o continuă dezvoltare atît sub raportul bazei materiale, cît și sub raportul numărului și calității spectacolelor.

Ele sînt astăzi capabile să atace lucrări de prestigiu într-o interpretare pozitiv apreciată de exigența publicului. Convingător în această privință este faptul că, la concursul teatrelor pe țară din anii 1957 și 1961, teatrul dramatic a fost premiat pentru interpretarea piesei *Celebrul 702* de Al. Mirodan. Imprimările din *Cio-Cio-San*, *Cavaleria rustică*, *Paiate* etc., transmise prin stația de radiodifuziune, precum și televiziunea operetei *Silvia*, sînt cîteva dovezi grăitoare pentru activitatea de conținut pe care o desfășoară teatrul muzical.

Lucrările dramatice ale clasicilor noștri, ale clasicilor universali, operele cele mai reprezentative din fondul dramaturgiei contemporane au îmbogățit, prin intermediul teatrului, sufletul și gîndirea oamenilor muncii din oraș, regiune sau alte localități ale țării pe unde teatrele din Galați au trecut în turneu.

Piese, prin conținutul lor, aduc pe scenă probleme majore ale vieții noastre noi, omul cu idealurile lui revoluționare, luptător conștient și devotat pentru binele și fericirea poporului, pentru desăvîrșirea construcției socialismului.

Numărul spectacolelor prezentate de teatrele din Galați este și el în continuă creștere, de asemenea și numărul spectatorilor. La teatrul dramatic, de pildă, față de 114 spectacole vizionate de 42 762 de spectatori în 1956, în 1962 numărul acestora s-a ridicat la 198, respectiv 50 822.

Cifrele dovedesc elocvent ridicarea continuă a nivelului cultural al maselor ca urmare a grijii pe care partidul o acordă desăvîrșirii revoluției culturale în patria noastră.

Folosind din plin minunatele condiții create de regimul democrat-popular și desfășurîndu-și activitatea în lumina principiilor estetice ale realismului socialist, teatrele din Galați își aleg an de an un repertoriu bine gîndit, adecvat teatrului militant al epocii noastre, aducîndu-și în felul acesta o prețioasă contribuție în educarea ideologică-politică și estetică a oamenilor muncii.

DESPRE SITUAȚIA MATERIALĂ ȘI LUPTA MUNCITORILOR FORESTIERI DIN BUCOVINA ÎNTRE ANII 1929—1931

de I. DÎRDALĂ ȘI M. RUSENESCU

În cadrul economiei naționale a țării noastre, industria lemnului între cele două războaie mondiale se număra printre cele mai însemnate. Ea ocupa locul al doilea sub raportul numărului de întreprinderi și al capitalului investit și primul loc în ceea ce privește numărul muncitorilor. Printre regiunile țării unde era foarte dezvoltată această industrie, se afla și Bucovina. Principala bogăție a Bucovinei a fost lemnul; 43,05% din întreaga suprafață era acoperită cu păduri, însumând 449 503 ha¹. Imediat după primul război mondial, materialele lemnoase au fost foarte solicitate în vederea refacerii anumitor construcții distruse de război. Piața absorbea cantități deosebit de mari de cherestea.

În Bucovina, ca și în alte regiuni ale țării, exploatarea pădurilor capătă o amploare deosebit de mare. Se înființează fabrici noi de cherestea. Numai în județul Cîmpulung Moldovenesc intră în funcțiune 7 fabrici noi, din care 3 la Vatra-Dornei². În 1929 funcționau în Bucovina 72 de fabrici de cherestea³, dintre care 39 de fabrici și 47 de ferăstraie cu apă în județul Cîmpulung⁴.

Atrași de profiturile mari, capitaliștii și-au plasat capitalurile tot mai mult în industria forestieră a Bucovinei.

Principalele întreprinderi forestiere aparțineau unor societăți pe acțiuni. Printre acestea cităm societatea anonimă pentru industria lem-

¹ Banca Națională a Romîniei, *realitățile economiei naționale. Contribuțiuni la problema reorganizării creditului în Romînia*, vol. I, București, 1938, p. 115. Din totalul de 449 503 ha, 234 023 ha, adică peste 53% din întreaga suprafață împădurită, aparținea Fondului bisericesc ortodox romînesc al Bucovinei.

² D. T i m u, *Dezastrul din administrația Fondului bisericesc din Bucovina* (interpelare dezvoltată în ședința Senatului din 16 decembrie 1932, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 13 din 28 decembrie, 1932, partea a III-a), p. 36.

³ S. F u c h s, *Situația industriei forestiere și luptele muncitorilor forestieri la începutul crizei economice din 1929*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I, 1956, p. 119.

⁴ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, pac. 37/1930 (Recensămînt. Statistică).

nului „Bucovina“¹, „Societatea Goetz et Comp.“², „Moldova“³, „România“, „Bradul Bucovinei“ etc. Fondul bisericesc, care deținea peste 53% din pădurile Bucovinei, posedă și 6 fabrici de cherestea cu 43 de gateri⁴. Aceste societăți, inclusiv Fondul bisericesc, erau finanțate de marile bănci cu capital străin, printre care cităm „Wiener Bankverein“, „Legion Banque“ (Praga), „Banque de Paris et de Pays-Bas“, „Banque Belge pour l'Etranger“ (Bruxelles), „Banque d'Anvers“ etc. În ajunul anului 1929, capitalul german și austriac reușise, într-o mare măsură, să-și recucerească vechile poziții avute înainte de 1918. Pătrunderea capitalului german s-a întărit prin înființarea în 1929 a Societății bancare romine, rezultată din transformarea filialei „Dresdner Bank, Commerz und Privatbank“ din Berlin⁵. Pădurile Bucovinei mai erau exploatare, alături de societățile pe acțiuni, și de un număr însemnat de proprietari individuali de fabrici de cherestea.

În vederea realizării unor profituri cât mai mari, proprietarii fabricilor de cherestea au trecut la o exploatare „vandalică“ a pădurilor.

Cu toată existența legilor de ocrotire a pădurilor, marile societăți forestiere din Bucovina, în anii 1922—1928, au defrișat suprafețe însemnate de păduri. „Lemnul se transporta din păduri zi și noapte, nu se mai respecta nici repausul duminical — se spune într-o notă informativă a unor autorități locale bucovinene —, s-au făcut exploatări enorme de păduri... de s-au pustiiit munții“⁶. N-au fost cruțate nici pădurile tinere, provocându-se pagube însemnate economiei naționale. Numai în iarna anului 1928—1929, la Moldova-Sulița, s-au exploatat 200 000 m² de lemn de lucru și de foc. La Valea Putnei, din suprafața de 300 ha s-au exploatat și vândut lemne pentru 6 ani⁷.

Această producție anarhică a dus la supraproducție; elementele crizei forestiere începuseră să apară încă de la începutul anului 1928. O dată cu izbucnirea crizei mondiale din 1929—1933, care a cuprins și economia României, criza economiei forestiere respectiv și a industriei lemnului din Bucovina, s-a adâncit și mai mult. Reducerea exportului, scăderea puterii de cumpărare a maselor etc. au avut drept urmare

¹ Societatea exploata pădurile din 13 ocoale silvice (Putna, Straja, Fălcău Brodina, Vama, Breaza, Pojorita, Gura Humorului, Marginea-Voivodeasa, Vicovul de Sus, Moldovași și Argel (D. Timu, *op. cit.*, p. 13). În 1931 societatea a intrat în cartelul internațional „Union de bois“, cu sediul în Basel, (Banca Națională a României, *Contribuțiuni la problema lemnului...*, p. 176).

² Prin fabrica de la Iacobeni, societatea exploata lemnul din ocoalele Iacobeni, Cirlibaba, Vatra Dornei, Dorna Cîndrenilor, iar prin concesiunea de la Fondul bisericesc a luat în exploatare fabricile de la Vatra Dornei și Dornișoara, ajungînd la o producție anuală de 92 000 m³ de lemn de lucru (Fr. Czéch, *Rezumat asupra gospodăriei silvice în pădurile Fondului bisericesc*, în „Codrii Bucovinei“, 1931, nr. 7—9, p. 10—26).

³ Societatea avea fabricile de la Vatra Dornei și Frasin.

⁴ D. Timu, *op. cit.*, p. 1.

⁵ V. Axenciuc, *Dominația capitalului financiar în România*, în *Studii privind istoria economică a României*, vol. I, p. 209.

⁶ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură (acte diferite din dos. Inspecției), pac. 27/1960.

⁷ Ibidem.

aglomerarea în păduri și în depozitele fabricilor a unor mari cantități de material lemnos. Acesta era unul din simptomele crizei. Dintr-un raport al prefecturii județului Cîmpulung reiese că în 1931 în depozitele fabricilor și în păduri zăceau expuse putrezirii 180 000 m³ de cherestea și 5 000 de vagoane (circa 1 000 000 m³) de lemne de foc¹ în valoare de sute de milioane de lei². Vânzarea produselor lemnoase pe piața internă și externă devenise din ce în ce mai greoaie. Din producția de cherestea și lemne de foc a Fondului bisericesc pe anii 1929 și 1931 s-a vîndut numai 57⁰/₁₀₀ din lemnul de lucru și 43⁰/₁₀₀ din lemnul de foc³. „Vînzarea lemnului pentru industrie — raportau autoritățile din comuna Frasin în octombrie 1930 — a devenit de tot anevoioasă din cauza boicotului străin“⁴.

Băncile, care mai înainte vreme acordaseră credite societăților forestiere, acum, în perioada crizei, de teamă să nu piardă capitalul au încetat să le mai acorde. Referindu-se la situația fabricii din comuna Frasin în octombrie 1930, autoritățile locale arătau că „băncile au sistat împrumuturile, trecînd la protestarea polițelor“⁵.

Ca urmare și a acestei situații, o serie întregă de fabrici forestiere din Bucovina, în afara celor care aparțineau marilor societăți, au trebuit să-și restrîngă sau să-și înceteze activitatea.

Astfel, Fabrica de cherestea de rezonanță anunță închiderea la 14 iunie 1929; urmează apoi o scurtă perioadă de activitate, pentru ca la 25 octombrie același an să se închidă din nou⁶. Începînd cu anul 1930, situația se agravează din ce în ce mai mult. „La Pojorîta — raporta pretorul la 10 august 1930 — mai lucrează din 7 fabrici 3, și acelea cu program redus“⁷. În ianuarie 1931, și acestea din urmă și-au încetat activitatea. Administrația Fondului bisericesc arată într-un raport din iulie 1930 că în plasa Moldova, unde în anii trecuți se exploatau sute de hectare de păduri, lucrările de exploatare au fost sistate, „respectiv le-a redus la un procent cu totul mic, rămînînd o mulțime de brațe de lucru. Fabricile de cherestea, care lucrau în trecut zi și noapte..., în ultimul timp unele au sistat cu desăvîrșire lucrul, iar altele și-au redus activitatea cu 50⁰/₁₀₀, micșorînd și prețul muncii“⁸. Tot în 1931 își anunța închiderea și fabrica forestieră din Cîrlibaba, care aparținea Societății economice pentru exploatarea de păduri și ferăstraie cu vapori (fosta Goetz)⁹. În 1932 își încetează activitatea fabricile societății „Regna“ din Valea Mare, Susenii Bîrgăului și Fiad din județul Năsăud; chiar marile societăți „Bucovina“ și „Moldova“ anunțau că își vor închide

¹ Arh. St. Cîmpulung, fond Prefectură, pac. 37/1933 (Șomaj).

² Ibidem, pac. 23/1930.

³ Fr. C z e c h, *op. cit.*, p. 25.

⁴ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, pac. 27/1930 (Silvice).

⁵ Ibidem (raport de situație).

⁶ Ibidem, fond Prefectură, pac. 22/1929 (Inspect.).

⁷ Ibidem, pac. 1 451/1930.

⁸ Ibidem, pac. 27/1930.

⁹ Ibidem, dos. special.

unele fabrici. În martie 1933, primăria din comuna Iacobenii, unde era un puternic centru forestier, raporta că în localitate „nu mai funcționează nici o întreprindere”¹.

În general, criza a lovit atît în întreprinderile mici², cît și în cooperativele forestiere³, iar marile societăți, care aveau cele mai multe fabrici, deși și-au redus producția, au realizat totuși cîștiguri însemnate, mai ales pe seama scăderii salariilor muncitorilor.

În cîrdășie cu capitalul monopolist străin, societățile și proprietarii fabricilor forestiere, căutînd să iasă din criză pe spatele muncitorilor, au dezlănțuit ofensiva împotriva condițiilor de viață și de muncă ale lucrătorilor forestieri. Această ofensivă s-a concretizat, ca și în celelalte regiuni ale țării și în alte ramuri industriale, în intensificarea exploatarei muncitorimii, în scăderea salariilor, în concedierea masivă a lucrătorilor etc. În Bucovina, la fel ca și în celelalte regiuni forestiere ale țării, timpul de muncă pînă în 1929 era de 10—11 ore pe zi. În 1929, sub presiunea acțiunilor greviste întreprinse de întreaga muncitorime, a fost introdusă ziua de muncă de 8 ore. Cu toate că fabricile își redusese activitatea, în vederea obținerii de profituri proprietarii căutau să-și mărească numărul orelor de muncă suplimentare, pe care le plăteau doar cu o majorare de 25⁰/₁₀₀. Astfel, în numeroase întreprinderi forestiere din Bucovina se lucra între 9 și 12 ore pe zi. Șeful legiunii de jandarmi din Cîmpulung raporta la 9 martie 1933 că în raza regiunii, la fabricile Pojorita, se lucra 9 ore pe zi, iar la cele din Sadova și Negrișoara se lucra cîte 10 ore pe zi; la întreprinderile din Valea Putnei și Stulpicani se ajunsese pînă la 12 ore pe zi⁴.

Deși ziua de muncă de 10¹/₂ ore, cît era în perioada stabilizării relative a capitalismului, crescuse pînă la 12 ore în timpul crizei, așa cum reiese din cazurile amintite mai sus, salariile muncitorilor forestieri din Bucovina au scăzut. Cîștigul muncitorilor la exploatarea de păduri a coborît în 1932 la 20—30 de lei pe zi, sumă care nu le asigura acestora nici pe departe un minim de existență. După datele statistice ale timpului, o familie compusă din 3 persoane avea nevoie de circa 8 800 de lei lunar, în timp ce cîștigul mediu al unui muncitor nu depășea 4 500—5 000 de lei⁵. Reducerile masive de salarii făcute de proprietarii întreprinderilor forestiere aveau loc în condițiile cînd prețurile la mărfurile de larg consum scădeau într-o proporție mult mai mică decît scădeau salariile. Impozitele pe salarii, precum și diverse alte rețineri făcute de patronii întreprinderilor forestiere, au contribuit de asemenea la scăde-

¹ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, dos. special.

² Au dispărut astfel întreprinderile „Diaconu și Iosup” din Vama, „Pîslea” și „Alunul” din Cîmpulung, „Ursescu” din „Fundul Moldovei” etc. (D. T i m u, *op. cit.*, p. 38).

³ Și-au încetat activitatea astfel cooperativele din Moldovița, Valea Putnei etc. (Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, dos. special).

⁴ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, dos. special.

⁵ M. C. S t ă n e s c u, *Din istoria luptelor muncitorilor tipografi (1923—1928)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, 1961, nr. 6, p. 102.

rea într-o măsură și mai mare a salariilor. Pe de altă parte, așa mici cum erau, salariile nu erau plătite la timp, ci cu mari întârzieri. Astfel, pretorul plășii Moldova raporta la 2 decembrie 1930 că la exploatarea din Moldovița salariile muncitorilor nu fuseseră plătite cu luni de zile în urmă. Salariile neplătite muncitorilor și funcționarilor de către Fondul bisericesc atingeau în 1931 suma de 27 558 200 de lei, iar în 1932 suma de 26 699 471 de lei, din care peste 10 000 000 de lei reprezentau salariile muncitorilor forestieri. Pînă în luna mai 1933, salariile neachitate muncitorilor forestieri atingeau cifra de 80 000 000 de lei¹. Muncitorii nu numai că primeau salariile cu mari întârzieri, dar erau și jefuiți la achitarea lor cu ajutorul unor liste de plată false. Începînd din anul 1930, unele societăți și întreprinderi nu le mai plăteau în numerar, ci în bonuri, pe baza cărora muncitorii puteau să se aprovizioneze numai de la anumite magazine, la prețuri foarte ridicate².

Concedierea a mii de muncitori ca urmare a restrîngerii producției și a falimentelor întreprinderilor a dus la o creștere a șomajului cronic de masă. Inspectorul muncii din Bucovina arată că numărul șomerilor din această regiune în 1930 a fost în medie de 1 026, în afara unui alt număr de 3 485 de muncitori forestieri pe care nu-i considera șomeri, dat fiind faptul că unii dintre aceștia se mai ocupau și cu agricultura. Același inspector raporta în 1931 că numărul șomerilor în Bucovina a fost de 3 322, în afară de 4 364 de muncitori pe care la fel nu-i considera șomeri, dat fiind că se mai ocupau și cu munca cîmpului³.

Dacă luăm ca bază cifrele raportate numai în două comune din județul Cîmpulung — Pojorîta și Iacobenii, centre mari forestiere —, numărul mediu al șomerilor în anii 1930—1932 s-a ridicat la 4 000, așa cum reiese și dintr-un raport al Inspectoratului muncii pe întreaga Bucovină⁴.

Pentru șomeri nu exista nici un fel de asigurare socială, ci numai anumite ajutoare „filantropice“ date de către comune și numai pentru o parte din ei. Șomerii și familiile lor trăiau într-o mizerie de nedescris. În rezoluțiile adoptate de C.C. al P.C.R. în aprilie 1932 se arată că, „sărăcită pînă la sapă de lemn, țărănimea, lovită de recolta proastă din multe părți și de inundații, lipsită de cîștig la muncile forestiere, moare literalmente de foame“⁵. Lipsiți de îmbrăcăminte și de hrană, de cele mai multe ori ei se angajau să muncească fără salariu, numai pentru mîncare.

Aduși în stare de șomaj, lipsiți de cele necesare traiului, muncitorii forestieri din Bucovina s-au înglodat în datorii. În 1932 datoriile micilor proprietari agricoli, care formau majoritatea muncitorimii forestiere,

¹ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, pac. 26/1933.

² Ibidem, pac. 23/1930.

³ *Șomajul în 1932*, în „Inspecția muncii“ din 1933.

⁴ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, pac. 26/1933.

⁵ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1929—1933*, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 433.

au ajuns în medie în județul Rădăuți la 21 200 de lei la ha¹, iar în regiunea Dornelor la aproape 51 000 de lei la ha de pământ². Într-un manifest din 1930 editat de P.C.R. se arată că regele a spus unei delegații de țărani din Bucovina, care în majoritatea lor erau și muncitori forestieri, că „toată lumea trebuie să-și plătească datoriile făcute și dările către stat”³. Împreună cu băncile și cămătarii, organele fiscalului au scos în vînzare, la prețuri derizorii, tot ce mai găseau prin casele muncitorilor.

O consecință directă a sporirii intensității muncii și a înrăutățirii condițiilor de muncă și trai a fost creșterea bolilor, a mortalității. Mortalitatea infantilă a crescut în 1932 în mediul rural din Bucovina la un procent de 26,50% în timp ce procentul pe întreaga țară era de 19,9. În general, în perioada crizei, procentul mortalității infantile s-a menținut mai ridicat în Bucovina ajungînd în 1933 la 270% față de 20,8 cît era pe întreaga țară⁴.

Încercarea proprietarilor de fabrici forestiere de a ieși din criză prin intensificarea exploatării maselor muncitoare a întîmpinat o dîrză rezistență din partea acestora. ConFLICTELE dintre muncitorii forestieri și patronii fabricilor din Bucovina în 1929 au început datorită faptului că muncitorii n-au putut accepta ca să le fie scăzute salariile odată cu introducerea zilei de muncă de 8 ore. După legiferarea ei, sub presiunea maselor, patronii au introdus de la un caz la altul timpul de muncă de 8 ore cu reducerea proporțională a salariilor. Această acțiune îndreptată împotriva condițiilor de trai ale muncitorilor forestieri a făcut ca, în lunile aprilie și mai, acțiunile de luptă ale muncitorilor să crească, mișcările greviste să ia o amploare deosebită. În timp ce muncitorii se ridicau la luptă hotărîtă împotriva reducerii salariilor, liderii social-democrați de dreapta au căutat să înfrîneze mișcarea grevistă a lucrătorilor forestieri. La 7 aprilie 1929, imediat după legiferarea zilei de muncă de 8 ore, liderii social-democrați de dreapta au convocat o conferință în scopul prevenirii unor eventuale mișcări greviste pentru menținerea salariilor în condițiile zilei de muncă de 8 ore. Din felul cum priveau problema, din dezbaterile care au avut loc, rezultă trădarea interesele muncitorilor și înțelegere cu burghezia⁵. Majoritatea vorbitorilor au susținut renunțarea la luptă pentru cîștigarea justelor revendicări ale muncitorimii.

Acțiunile liderilor social-democrați de dreapta n-au putut să împiedice lupta muncitorimii. Pretorul plășii Moldova raporta în aprilie 1929 că „în ultîmpul timp a început o mișcare vie printre lucrătorii de la fabricile de cherestea, cerînd majorarea simbriei și reducerea timpu-

¹ Banca Națională a Romîniei, *Contribuțiuni la problema reorganizării creditului...*, vol. I, p. 123.

² Virgil Potîrcă, *Lămuriri asupra crizei economice*, p. 18.

³ *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1929—1933*, p. 105.

⁴ „Buletinul demografic al Romîniei”, an. I, noiembrie—decembrie 1932, p. 34—39.

⁵ „Noi vrem aplicarea imediată și fără rezervă a zilei de muncă de 8 ore, chiar dacă ar fi urmată de o reducere a salariilor — se spunea într-un discurs. — În momentul acesta cerem aplicarea întocmai a zilei de muncă de 8 ore. Ziua de muncă de 8 ore să fie introdusă, iar rezolvarea problemelor de salarizare să fie lăsată pe seama organizațiilor locale. Grevele trebuie, pe cît se poate, evitate” (cf. S. F u c h s, *op. cit.* - p. 153).

lui de lucru la 8 ore pe zi"¹. Muncitorii forestieri au declarat greve peste capul acestor lideri. Compania de jandarmi Rădăuți raporta că, în ziua de 7 februarie 1929, lucrătorii fabricii de cherestea din comuna Șipotele Sucevei au declarat grevă, protestînd împotriva amenziilor aplicate de patroni². Peste 350 de lucrători forestieri de la fabrica Fălcău au declarat grevă la 13 martie 1929, solicitînd mărirea salariului³. În lunile aprilie, mai și iunie, grevele muncitorilor forestieri din Bucovina se țîn lanț. Într-o telegramă cifrată, organele siguranței din județul Cîmpulung, vorbeau chiar de o „grevă generală”⁴. Astfel au izbucnit greve la fabricile de cherestea din Fălcău, Sadova, Vatra Dornei, Rădăuți, Voivodeasa etc. În total au declarat greve muncitorii de la 16 fabrici⁵.

Compania de jandarmi din Rădăuți arată la 29 aprilie că și lucrătorii altor fabrici din județ, au intrat în grevă dat fiind că patronii le-au redus salariile⁶. În mai au declarat din nou grevă⁷. În întreaga Bucovină, muncitorii erau în fierbere, stare ce s-a menținut și în toamna anului 1929. Aceași companie de jandarmi raporta prefectului că la 15 octombrie lucrătorii fabricii de cherestea din Fălcău, în număr de 150, au declarat grevă, cerînd mărirea salariului cu 20% și un program de lucru de la orele 7 la 16⁸. Greva a încetat în ziua de 18 octombrie, cînd patronii au fost siliți să accepte urcarea salariului⁹. În unele locuri, muncitorii greviști au ocupat fabricile, oprind intrarea patronilor și a funcționarilor. În altele, muncitorii greviști au împiedicat administrațiile să înceapă lucrul cu muncitori aduși din alte localități. Astfel, muncitorii aduși din altă parte la fabrica Sadova pentru descărcarea materialului lemnos din vagoane au fost alungați de greviști.

În general, grevele muncitorilor forestieri din Bucovina din vara anului 1929 s-au soldat cu succese. Pretorul plășii Moldova raporta la sfîrșitul lunii mai că „grevele (de la fabricile de cherestea care au izbucnit la 1 mai) s-au aplanat cu succesul muncitorilor, care au obținut ziua de lucru de 8 ore cu menținerea vechilor simbrii, respectiv cu o ușoară majorare”¹⁰.

Și în cursul anului 1930 mișcarea grevistă din Bucovina a cunoscut o amploare deosebită. Ca urmare a adîncirii continue a crizei economice, nemulțumirile muncitorilor forestieri au crescut. Nerespectarea zilei de

¹ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, pac. 27/1930 (Inspect.).

² Arh. St. Rădăuți, fond Prefectură, pac. 205, dos. 26/1929.

³ Ibidem.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 800, f. 17.

⁵ S. F u c h s, *op. cit.*, p. 154.

⁶ Arh. St. Rădăuți, fond. Prefectură, pac. 205, dos. 26/1929. Au avut loc greve tot în acest timp și la fabricile de ciment Putna (ibidem).

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Arh. St. Cîmpulung, fond. Prefectură, pac. 27/1929 (Inspeția, procesul-verbal nr. 5 din 25 mai). La fabrica din Pojorîta, de exemplu, muncitorii au obținut ziua de muncă de 8 ore cu menținerea salariilor vechi (ibidem).

muncă de 8 ore, scăderile de salarii, neplata lor la timp, amenințările cu închiderea fabricilor etc. au constituit principalele cauze ale unui șir de greve sau conflicte între muncitori și patroni.

Astfel, la 31 ianuarie 1930 au intrat în grevă muncitorii de la fabrica de cherestea din Moldovița¹. Numai cu sprijinul jandarmilor a reușit administrația fabricii să înăbușe greva muncitorilor². Lucrătorii fabricii de cherestea „Piker“ din Moldova-Sulița, satul Benia, au intrat în grevă la 5 martie, dar, ca și la Moldovița, mișcarea lucrătorilor forestieri a fost înăbușită. Numeroși muncitori au fost arestați și trimiși în judecată ca „instigatori“³. La Frasin peste 400 de muncitori — după cum raporta la 16 iunie comandantul legiunii de jandarmi — de la fabrica de cherestea „Frații Schieber“ și „Axelsberg“ —, din cauza scăderii salariilor și a neplății la timp, intraseră în grevă. Sub presiunea acțiunilor de luptă întreprinse de muncitori, patronii au fost nevoiți să semneze un nou contract colectiv prin care se obligau să mențină vechile salarii și totodată să le achite la timp⁴. Un conflict de muncă a izbucnit în iulie și la fabrica societății „Bucovina“ din comuna Sadova⁵. Muncitorii au cerut să se respecte concediile legale, să nu li se reducă salariile, iar plățile să li se facă la timp. În urma tratativelor purtate, patronii au fost nevoiți să nu facă nici o reducere de salarii, să acorde concedii de boală și să facă plățile la timp⁶. În august muncitorii fabricii Fondului bisericesc din Moldova pregăteau o nouă grevă, în scopul de-a impune patronilor, îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai⁷. O situație asemănătoare era și în Valea Putnei⁸. În noiembrie au declarat grevă muncitorii de la fabrica de cherestea „Moses Pacht“ din Vatra Dornei, grevă care a căpătat o amploare mai mare în lunile decembrie 1930 și ianuarie 1931. Greva însă a fost înăbușită cu ajutorul poliției⁹. La Iacobenii, muncitorii au reușit să impună patronilor prin grevă să le plătească o parte din salariile cuvenite, dar patronii au închis apoi fabrica¹⁰. În cursul anului 1931, printre muncitorii forestieri din Bucovina a domnit în continuare o stare permanentă de agitație¹¹. Cu toate acestea, numărul grevelor în acest an, ca și în anii 1932 și 1933, este cu mult mai mic față de anii 1929 și 1930. Explicația constă în faptul că producția forestieră scăzuse extraordinar de mult, că numeroase fabrici își închiseseră porțile

¹ Arh. St. Cîmpulung, fond Prefectură pac. 27/1929, dos. Evenimente, 1930 (buletinul nr. 3 din 6 ianuarie 1930; raportul legiunii de jandarmi).

² Ibidem.

³ Ibidem (buletinul nr. 21 din 8 martie 1930).

⁴ Ibidem (buletinul nr. 39 din 16 iunie 1930).

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, pac. 27/1930 (Inspecții).

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, mapă specială (Ordinul ministerial II, nr. 967 din 23 ianuarie 1931).

¹¹ Ibidem.

sau își redusese ră mult producția. Puținii muncitori care nu fuseseră concediați au șomtat parțial, în majoritatea cazurilor, lucrînd doar cîteva zile sau ore pe săptămîină ¹.

În întreprinderile unde se mai lucra, muncitorii au protestat și în acest timp împotriva abuzurilor și samavolniciei întreprinse de patroni. Astfel, la 21 ianuarie 1931, administrația fabricii de cherestea din Moldovița a concediat pe unii muncitori sub pretextul că nu-și îndeplinesc îndatoririle. În realitate acești muncitori fuseseră obligați să lucreze peste îndatoririle pentru care erau plătiți. La vestea că au fost concediați, restul muncitorilor au hotărît, în semn de solidarizare cu cei concediați, declararea grevei. Totodată ei au mai hotărît să nu reînceapă lucrul în fabrică pînă cînd administrația nu le va putea plăti 7,50 lei în loc de 6,50 lei pentru curmatul unui m³ de bușteni ². Pentru a debina pe muncitori și a-i determina să reia lucrul, administratorul fabricii i-a amenințat cu concedierea pe toți și, în același timp, le-a spus că va aduce muncitori șomeri din alte localități. Muncitorii greviști au refuzat însă să iasă la lucru. La cererea administratorului au intervenit jandarmii din localitate și astfel, după 2 zile, greva a fost înăbușită ³.

În martie 1931 au intrat în grevă și muncitorii de pădure din comuna Fundul Moldovei, care au refuzat să mai lucreze cu 20—30 de lei pe zi ⁴. La 4 iulie același an, un nou conflict a izbucnit la fabricile de mangan din Șarul Dornei din cauza scăderii salariilor. Muncitorii n-au mai vrut să lucreze în condițiile pe care încercau să le impună patronii. În asemenea situație, societatea „Manganul“ din Vatra Dornei s-a văzut nevoită să încheie un nou contract de muncă, în care se prevedea ca muncitorii să nu mai fie concediați, ziua de muncă să fie de 8 ore, salariile să fie achitate la timp, să se ia măsuri pentru asigurarea sănătății și vieții muncitorilor și să li se acorde un premiu de scumpete echivalent cu 5% din salariul curent ⁵. În mai 1931 au intrat în grevă și muncitorii de la fabrica de cherestea „Romînia“ din comuna Brodina. Legiunea de jandarmi Rădăuți raporta autorităților superioare că peste 150 de muncitori de la această fabrică au încetat lucrul și că cer cu insistență mărirea salariului cu 30%, datorită faptului că traiul în ultima vreme s-a scumpit foarte mult ⁶.

Acțiunile greviste întreprinse de lucrătorii forestieri din Bucovina în anii 1929—1931 au izbucnit și s-au desfășurat în mod spontan și izolat. Deși Partidul Comunist din Romînia desfășura o intensă activi-

¹ La 3 februarie 1931, primarul comunei Cîrlibaba, cerînd să se ia măsuri, raporta prefecturii că, „îndată ce începe a se înopța și chiar ziua, se întîlneau grupuri de cîte 20 persoane, sfătuiindu-se asupra pașilor ce ar fi de întreprins“ (ibidem).

² Arh. St. Cîmpulung, mapă specială (copia de pe raportul postului de jandarmi Moldovița din 24 ianuarie 1931).

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, pac. 37/1933.

⁵ Ibidem.

⁶ Arh. St. Rădăuți, fond. Prefectură, pac. 268, dos. 23/1931 (buletin de informație nr. 48).

tate pentru organizarea și conducerea luptelor oamenilor muncii, totuși o bună parte a acțiunilor de luptă ale muncitorilor mai aveau încă un caracter spontan.

În Bucovina, unde existau puternice centre forestiere, unde lucrau mii de muncitori forestieri, existau foarte puține organizații de partid¹. În bună măsură, mișcarea grevistă a fost frînată de liderii social-democrați de dreapta. Totuși, în ciuda „tradițiilor“ social-democrate, P.C.R. a avut influență în sinul muncitorimii forestiere, în conștiința căreia trăia amintirea lui Constantin Ivănuș, unul dintre organizatorii activității partidului comunist în această parte a țării.

Eforturile partidului comunist pentru întărirea legăturilor cu masele muncitoare de la orașe și sate au fost totodată frîmate în această perioadă și de activitatea unor elemente oportuniste aflate la conducere, care dezlanțuiseră în sinul partidului o criminală luptă fracționistă fără de principii.

Înarmat fiind cu principiile marxist-leniniste, Partidul Comunist din România a găsit forța necesară lichidării acesteia, conducînd mai departe, cu succes, lupta clasei muncitoare împotriva jugului burghezo-moșieresc.

După Congresul al V-lea, Partidul Comunist din România a trecut la întărirea legăturilor cu masele muncitoare, punînd un accent deosebit pe organizarea detașamentelor de bază ale clasei muncitoare din industria grea, transporturi etc., fapt reflectat în puternicile bătălii de clasă care au avut loc în ianuarie-februarie 1933. În același timp, partidul a acordat o atenție sporită și celorlalte categorii de muncitori, printre care se numără și muncitorimea forestieră.

¹ *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, București, Ed. politică, 1960, p. 271.

DIN ISTORIA TRANSFORMĂRII SOCIALISTE A ORAȘULUI ȚIRGU-MUREȘ

de SIMION FUCHS

Orașul Țirgu-Mureș a înregistrat în ultimii 20 de ani transformări fundamentale, determinate de avântul construcției socialiste din întreaga țară. Schimbările radicale produse în viața acestui centru urban sînt o consecință a lichidării stării de înapoiere a uneia din regiunile slab dezvoltate în anii regimului burghezo-moșieresc.

Aceste schimbări ies puternic în evidență chiar și din confruntarea sumară a situației existente în capitalism cu unele aspecte caracteristice socialismului. Sînt elocvente în acest sens datele despre *dezvoltarea și schimbările structurale ale industriei; creșterea numărului populației, modificările structurale în repartizarea pe profesii a populației, precum și în ramurile economiei naționale; transformările urbanistice socialiste.*

Datele care se referă la perioada anterioară eliberării concretizează prezența orașului Țirgu-Mureș ca o localitate urbană de grad mijlociu, cu o dezvoltare economică anevoioasă.

Sub regimul burghezo-moșieresc, în Țirgu-Mureș persista o industrie manufacturieră cu sute de ateliere și mici fabrici, în care predomina industria meșteșugărească, cu rămășițele ei corporatiste tradiționale. Ca o consecință a structurii economice și de clasă, a stării de izolare față de centrele industriale și culturale, orașul avea trăsăturile caracteristice localităților din regiunile rămase în urmă sub aspectul dezvoltării industriale.

Acest oraș tipic provincial, caracteristic regimului burghezo-moșieresc, a devenit în perioada democrației populare un centru urban socialist în plină înflorire. Într-o perioadă relativ scurtă de două decenii, viața economică și culturală, structura socială a populației, aspectul urbanistic al orașului etc. au parcurs un proces de transformare continuă și accentuată pe calea construirii socialismului.

Spre a demonstra dezvoltarea socialistă a orașului Țirgu-Mureș, vom înfățișa unele aspecte ale acestor transformări în dezvoltarea lor istorică, confruntînd diferite etape.

1. Moșteniri de la regimul trecut

Cele mai adecvate date din trecutul apropiat capitalist ne sînt oferite de cifrele recensămîntului general din 1930. Aceste date, exceptînd cîteva neînsemnate variații, au rămas aproape identice pînă la sfîrșitul

celui de-al doilea război mondial. Caracteristic industriei capitaliste din Tîrgu-Mureş a fost numărul deosebit de mare al întreprinderilor mărunte, în care predomina industria uşoară, prin excesiv de multe ateliere manufacturiere, de croitorie şi pantofărie. În 1930 numărul firmelor industriale s-a ridicat la cifra de 731. Deoarece nu putem prezenta valoarea capacităţii de producţie a acestor unităţi, le vom caracteriza prin alţi indici, care demonstrează că majoritatea lor erau ateliere sau fabrici mici, cu un nivel tehnic scăzut.

La data recensămîntului din 29 decembrie 1930, în aceste 731 de unităţi industriale lucrau în total numai 3 045 de persoane¹. Luînd în considerare că în această perioadă se manifesta criza economică, de pe urma căreia s-a redus numărul salariaţilor cu circa 25—30%, numărul total al salariaţilor din industrie, împreună cu şomerii, ajunge la cifra de 4 000. În comparaţie cu numărul de 38 517 locuitori ai oraşului, cifra salariaţilor industriali nu atinge nici măcar 10% din totalul populaţiei. Această proporţie este mult sub media pe ţară a celor angajaţi în industrie, faţă de numărul locuitorilor din oraşe, medie care depăşeşte procentul de 16%².

În oraşul Tîrgu-Mureş, unităţile industriale, împărţite pe categorii după numărul personalului angajat, se prezintă pentru anul 1930 după cum reiese din tabelul de mai jos.

Din cele 731 de întreprinderi, 638 aparţineau categoriei atelierelor mici, limitate la un număr de 1—5 persoane. Din totalul de 3 045 de

Cu personal	Nr. întreprinderilor	Total personal
1	249	249
2 — 5	389	1 162
6 — 10	66	500
11 — 20	17	244
21 — 100	8	494
101 — 500	2	396
Total	731	3 045³

persoane angajate, lucrau în atelierele mici 1 411 persoane, adică 46%, în medie 2,2 oameni pe atelier. În majoritatea cazurilor aceste ateliere nu foloseau forţa motrică. Tot din categoria cu 6—10 persoane angajate făceau parte, în general, ateliere cu utilaje rudimentare. Celelalte 27 de întreprinderi⁴, cu peste 11 salariaţi, foloseau în total 1 134 de angajaţi.

Nivelul scăzut al înzestrării tehnice rezultă din mijloacele foarte reduse de electrificare a întreprinderilor sau chiar din lipsa acestor mijloace. Din totalul de 731 de ateliere şi fabrici, numai 47 întrebuntau forţa motrică, cu o putere instalată de 4 689 kW. Din aceasta reve-

¹ *Recensămîntul general al populaţiei Romîniei, 1930*, vol. X, Buc., 1938, p. 768.

² Calculat după datele din Anuarul statistic al Romîniei, 1937 şi 1938, (p. 44), după care populaţia din oraşe se ridică la 3 651 039, iar numărul personalului ocupat în industria din toată ţara era de 616 743.

³ *Recensămîntul general al populaţiei Romîniei, 1930*, vol. X, p. 768; *Anuarul statistic al Romîniei, 1937 şi 1939*, p. 350—351 (unele date sînt contopite şi recalulate).

⁴ Numărul de 27 de întreprinderi coincide cu cele enumerate în *Enciclopedia Romîniei*, vol. II, 1938, p. 286.

nea uzinelor producătoare de energie electrică, de gaz și apă 2 749 kW (3 600 CP), rămânând pentru celelalte întreprinderi 1 940 kW¹. În 1962 puterea instalată a grupurilor electrogene ale fabricilor din Tîrgu-Mureș se ridica la 4 705 kW².

Criza economică din 1929—1933 a avut urmări dezastruoase asupra industriei din orașul Tîrgu-Mureș. Au fost desființate și complet demontate fabrica de bere „Bürger“, fabrica de mașini și armături „Transilvania“, o fabrică de piele, două întreprinderi forestiere și mai multe ateliere. Temporar și-au întrerupt activitatea fabrica de zahăr, fabrica de cărămizi a orașului, mai multe întreprinderi de construcție, de tîmplărie și altele³. Un indiciu caracteristic al crizei economice îl constituie reducerea simțitoare a consumului electric al orașului de la 4 038 605 kWh, cît a fost în 1926, la 3 388 179 kWh în 1932⁴. Inspectorul muncii din județul Mureș raporta cu desperare: „O criză economică neîndurătoare silește și pe cele mai solide întreprinderi să recurgă la măsuri extreme de prevenire a prăbușirii lor. Aproape toate au căutat ieșirea din impas prin reducerea activității la minimum..., concediind muncitorii. În același timp s-au făcut scăderi simțitoare de salarii“⁵.

Dispersarea excesivă a forțelor de producție în ateliere și fabrici mici, slaba mecanizare a producției, precum și instabilitatea întreprinderilor, iată elementele caracteristice ale industriei capitaliste existente în Tîrgu-Mureș.

Ocupația horthistă-hitleristă și distrugerile fasciste au cauzat orașului Tîrgu-Mureș pierderi enorme. După dictatul fascist de la Viena, teritoriul ocupat, care forma o parte organică a teritoriului românesc, a pierdut principalele resurse de materii prime, piețele de desfacere și căile de transport. Trupele și administrația horthistă-hitleristă au jefuit și secătuit populația muncitoare a teritoriului copleșit.

În timpul celui de-al doilea război mondial, înainte de alungarea trupelor fasciste de către armatele eliberatoare, ocupanții au recurs la distrugeri barbare. Au aruncat în aer ambele uzine electrice din Tg.-Mureș, precum și zăgazul de pe Mureș, care deservea hidrocentrala și apăra localitatea de inundații. Au aruncat în aer și au incendiat rafinăria de petrol. Au fost grav avariate uzina de apă și fabrica de zahăr, iar o parte a fabricii de mobile „Székely și Réti“ a fost mistuită de foc. Fasciștii au aruncat în aer podul de peste Mureș și toate podurile pîriului Pocloș care străbate orașul. Au fost distruse liniile de cale ferată, depoul de locomotive, gara și aeroportul. Fasciștii au dus cu ei parcul de locomotive, vagoanele și autovehiculele. Au evacuat instalațiile spitalelor, stocurile de medicamente și de alimente etc. Întreprinderile au fost părăsite de proprietarii lor capitaliști, piesele și materialele cele mai importante au fost evacuate, ascunse sau jefuite. A lipsit majoritatea personalului de conducere tehnică, au lipsit medici

¹ *Anuarul statistic al Romîniei, 1937 și 1938*, p. 350.

² Direcția regională de statistică a Regiunii Mureș-Autonomă Maghiară.

³ O r b a n I s t v á n, *Marosvasarhely földrajza*, 1943, p. 54.

⁴ *Dare de seamă despre starea generală a orașului Tîrgu-Mureș în 1934/1935*, p. 142.

⁵ „Inspecția muncii“, vol. II, 1930—1931, p. 149.

și alți specialiști. Numărul populației a scăzut simțitor. Mii de locuitori erau mobilizați în armată sau la muncă, deportați în lagăre de concentrare naziste, sute de antifasciști erau întemnițați, internați sau înrolați în detașamente de muncă și pedepsire. O dată cu elementele dușmănoase, mulți alți oameni, înșelați de zvonurile mincinoase horthiste, au fugit cu armatele fasciste. Populația orașului a scăzut de la 44 933, cât era în 1941, la 29 692¹. Întreaga regiune a suferit foarte mult din cauza distrugerilor fasciste. În Valea Mureșului aproape toate întreprinderile forestiere, calea ferată, podurile etc. au fost incendiate sau aruncate în aer.

Orașul Tîrgu-Mureș a rămas, în preajma eliberării sale, fără legături cu restul țării, fără apă, curent electric, gaz metan, asistență medicală și alimente, fără materii prime și materiale necesare producției. Aceasta a fost moștenirea lăsată de ocupația fascistă.

2. Dezvoltarea industriei socialiste

Eliberarea orașului Tîrgu-Mureș s-a efectuat în ziua de 28 septembrie 1944, în condițiile create de cotitura istorică de la 23 August, drept rezultat al luptei duse de poporul român împotriva trupelor horthiste și hitleriste, pentru eliberarea întregului teritoriu al țării. La îndemnul comuniștilor, încă în aceeași noapte (28—29 septembrie), sute de muncitori au luat parte la construirea unui pod de lemn peste Mureș, pentru ca armatele eliberatoare să poată urmări trupele fasciste în retragere. Chemarea P.C.R. adresată maselor populare pentru sprijinirea activă a războiului antihitlerist, pentru transpunerea în viață a lozincii „Totul pentru front, totul pentru victorie!” a găsit un larg ecou în rîndurile acestora.

A urmat apoi avîntul reconstrucției și al refacerii economice. În scurt timp, întreprinderile au fost puse din nou în situația de a produce. La 3 octombrie 1944, printr-un manifest, organizația de partid din Tîrgu-Mureș chema populația la reconstrucția orașului, arătînd că „o parte a edificiilor publice și a locuințelor particulare sînt în ruină. Uzinele și atelierele publice sînt de asemenea distruse. Noi însă vrem să trăim!... Să ne apucăm imediat de lucru, să restabilim totul. Trebuie să muncim cu toată puterea ca să atingem acest scop. Chemăm pe toți cetățenii să dea întreg sprijinul lor pentru curățirea ruinelor... Să refacem organizațiile de partid și sindicatele noastre!... Prima sarcină este munca și organizarea. Cine vrea să-și creeze viitorul să urmeze acest scop”².

Masele largi ale populației au răspuns cu entuziasm chemării partidului. Prin munca voluntară patriotică, mii de cetățeni, muncitori, funcționari, intelectuali, militari, mici meseriași, femei casnice și tineret au

¹ Primăria orașului Tîrgu-Mureș, Datele recensămîntului din Tîrgu-Mureș la 1 decembrie 1944 (broșură).

² S. t. K o v a c s și F. G r ū n, *Lupta organizațiilor locale de partid pentru naționalizarea întreprinderilor industriale din fostul județ Mureș*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1957, nr. 3, p. 20.

luat parte la opera de reconstrucție. Pentru fondul de reconstrucție, 7 598 de cetățeni au oferit cîștigul lor pe două zile din lună¹.

La 12 ianuarie 1945 a intrat în gara Tîrgu-Mureș prima garnitură de tren pe linia refăcută². Uzina electrică a fost repusă în funcțiune cu toată capacitatea sa în ziua de 21 octombrie 1945³. Muncitorii fabricii de zahăr au forțat proprietarii de atunci să repună în funcție întreprinderea. S-a început reconstrucția fabricii și, la 5 noiembrie 1945, s-a putut trece la prelucrarea sfeclei⁴.

Rînd pe rînd au fost refăcute toate întreprinderile industriale, uzinele comunale, drumurile, podurile, clădirile etc. Munca însuflețită, plină de inițiativă creatoare și abnegație a muncitorilor a dat rezultate uimitoare. Ar fi fost necesar cel puțin un răstimp de zece ani spre a fi înlăturate distrugerile. În ciuda împotrivirii capitaliștilor și elementelor dușmănoase, cu toată existența lipsurilor mari de unelte și materiale, clasa muncitoare, condusă de partidul ei de avangardă, a reușit în decursul citorva ani să refacă economia orașului Tîrgu-Mureș, atinsă de urmările dezastruoase ale războiului.

Instituirea controlului muncitoresc și de stat, apariția unor forme ale proprietății obștești în prima etapă a revoluției populare au contribuit mult la refacerea economică și la pregătirea trecerii la revoluția socialistă.

În orașul Tîrgu-Mureș, mai multe întreprinderi industriale, părăsire de proprietarii lor fasciști sau criminali de război, au fost luate în administrația „Cooperativei economice și industriale a muncitorilor organizați”, înființată la 23 februarie 1945, numindu-se mai tîrziu „Cooperativa-Robot”⁵. Ele au fost centralizate pe ramuri în patru întreprinderi, devenind superioare celor dinainte. Aceste întreprinderi reprezentau o formă a proprietății obștești, sub egida Sindicatelor unite. Pe baza avantajelor oferite de producția cooperatistă, cu liberul consimțămînt al foștilor mici meseriași, au fost create cooperativele meșteșugărești. Prima cooperativă meșteșugărească a luat ființă la 2 mai 1945, unind pe meșteșugarii și muncitorii cizmari, apoi au fost constituite cooperative meșteșugărești și în alte ramuri industriale⁶. Sutele de ateliere cu nivel scăzut de producție, unindu-se în cooperative, au constituit nucleul proprietății socialist-cooperatiste de mai tîrziu.

Rezultatele obținute sub conducerea partidului au creat, la sfîrșitul anului 1947, premisele pentru trecerea la revoluția socialistă. După cucerirea întregii puteri politice de către proletariat în alianță cu țărănimea muncitoare, naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de

¹ St. Kovacs și F. Grün, *op. cit.*, p. 21.

² „Szabad Szo” (Tg. Mureș) din 14 ianuarie 1945.

³ Ibidem, din 21 octombrie, 1945.

⁴ Vereș Carol, *Scurtă istorie a distrugerii și reconstrucției fabricii de zahăr din Tg. Mureș*, în „Szakszervezet” (Cluj), noiembrie 1945, p. 499—502.

⁵ St. Kovacs și F. Grün, *op. cit.*, p. 21.

⁶ Liviu Moldovan și Ioan Furnea, „Dezvoltarea cooperației meșteșugărești din Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară”, în „Revista Arhivelor”, București, 1961, nr. 1.

asigurări, miniere și de transporturi, la 11 iunie 1948, a constituit un însemnat eveniment al revoluției socialiste. În felul acesta s-au creat bazele industrializării socialiste.

În orașul Tîrgu-Mureș au fost naționalizate 26 de întreprinderi industriale, cu forța motrică instalată de 3 749 CP, întrebuintînd 1 631 de salariați. Pe ramuri de producție, întreprinderile industriale naționalizate se împărțeau astfel :

Ramura industrială	Nr. întreprinderilor	Puterea electrică instalată CP	Numărul salariaților
Industria alimentară	11	2277,8	901
Materiale de construcție	3	493,9	402
Lemn	5	772	197
Piele	3	88,2	56
Chimie	3	102,1	34
Metal	1	15	41
Total	26	3 749,0	1 631¹

În afară de întreprinderile naționalizate, bilanțul industrial al orașului Tîrgu-Mureș mai cuprindea trei întreprinderi de stat: Uzinele comunale, atelierile „Rata“ pentru reparații auto și Atelierele și Depoul C.F.R., în care lucrau un număr de 956 de salariați. Există și o cooperativă meșteșugărească cu 150 de membri. Sectorul de mică producție de mărfuri cuprindea circa 400 de ateliere cu aproximativ 500 de lucrători. În sectoarele industriei lucrau în total 3 337 de salariați. La acestea se reduceau nivelul și structura industriei în 1948, anul care a luat ființă sectorul socialist al industriei țării noastre.

Ca rezultat al politicii de industrializare socialistă, dusă de Partidul Muncitoresc Român, înfățișarea industrială a orașului s-a schimbat complet. Întreprinderile dispersate, cu mașinile lor învechite și uzate, îngrămădite în clădiri respingătoare, asemănătoare închisorilor, au dispărut. Întreprinderile din aceleași ramuri de producție au fost comasate, reutilate, mărite și mutate în clădiri noi, corespunzătoare. Cele cinci întreprinderi din industria lemnului, în frunte cu fabrica de mobilă „Székely și Réti“, faimoasă prin metodele de exploatare și terorizare a muncitorilor, au fost unite într-o singură întreprindere producătoare de mobilă. De aici s-a dezvoltat frumoasa fabrică de mobilă, înzestrată cu utilaj modern, „Iprofil 23 August“. O simplă comparație între aceste întreprinderi, demonstrează deosebirea calitativă dintre ele și superioritatea orînduirii socialiste. Cele cinci întreprinderi capitaliste puteau folosi cel mult 345 de muncitori². În 1963, „Iprofil 23 August“ avea 2 087 de salariați. Fabrica „Székely și Réti“, una dintre cele mai mari întreprinderi de mobilă ale Romîniei, producea în serii cîte 10 gar-

¹ Arhiva Comitetului regional de partid Mureș-Autonomă Maghiară, fond. nr. 3, dos. 133.

² Ibidem.

nituri de mobilă. În 1950 fabrica „23 August“ producea deja 14 500 de garnituri ; în 1959, producția se ridică la 51 700, iar în 1963 s-au produs 123 500 de garnituri de mobilă (calculate în garnituri convenționale „Căliman“). Dezvoltarea acestei întreprinderi moderne este ilustrată prin creșterea masivă a fondurilor fixe. În 1949, după un an de la naționalizare, când fabrica primise deja o clădire nou construită, cu instalații moderne, totalul fondurilor fixe a însumat 25 935 700 de lei, ridicându-se pînă la sfîrșitul anului 1963 la 70 146 808 lei, ceea ce reprezintă o creștere de aproape cinci ori. Mecanizarea și modernizarea producției sînt indicate prin creșterea consumului de energie electrică de la 1 075 000 kWh în 1950 la 4 545 000 în 1963. Valoarea producției globale în acest interval s-a ridicat de la 20 799 000 de lei la 178 950 000 de lei, adică de 7 ori¹. Un alt exemplu edificator ne oferă fabrica de zahăr, construită în 1895, care, deși s-a dezvoltat și și-a mărit producția, a rămas, în condițiile regimului burghezo-moșieresc, o întreprindere cu utilaj înapoiat și condiții de muncă foarte grele. Muncitorii prestau o muncă fizică istovitoare, lucrînd în două ture de cîte 12 ore. Procesul de producție era atît de primitiv, încît, printre altele, borhotul era presat în difuzoare cu picioarele goale de oameni îmbrăcați cu totul sumar. Acestea au rămas de domeniul trecutului. O investiție de 171 000 000 de lei a făcut posibil ca fabrica să fie reconstruită și reutilată cu cele mai moderne instalații. Operațiile fizice grele au fost mecanizate, diferite stații au devenit complet automatizate, iar unele procese sînt dirijate și supravegheate de la tablourile de comandă. Capacitatea de prelucrare în 1948 a fost de 120 de vagoane de sfeclă de zahăr în 24 de ore ; astăzi, ea este de 300 pînă la 360 vagoane. În prezent, pe întreaga țară, fabrica de zahăr din Tîrgu-Mureș are cea mai mare capacitate de producție².

Dezvoltarea bazei tehnice-materiale a industriei poate fi ilustrată prin creșterea uriașă a producției și a consumului de energie electrică. În trecut, orașul Tîrgu-Mureș avea o bază energetică foarte redusă. Astfel, în 1933, energia electrică distribuită a fost de 3 720 614 kWh³. În prezent, necesitățile de energie electrică ale orașului Tîrgu-Mureș sînt acoperite prin producția hidrocentralei locale (circa 3 000 000 kWh) și, în primul rînd, din sistemul energetic republican, cu cele două linii electrice de mare tensiune. În 1963 consumul total de energie electrică din Tîrgu-Mureș a fost de 41 000 000 kWh, depășind consumul anului 1935 de 11 ori. Diferența consumului de energie electrică în industrie este și mai elocventă.

Astfel, în 1933, acest consum a fost de 1 364 000 kWh, iar în 1963 de 33 500 000 kWh, deci cu o depășire de peste 24 de ori.

¹ Monografia întreprinderii „Iprofil 23 August“ (în manuscris) și datele primite de la direcția întreprinderii.

² Monografia fabricii de zahăr din Tîrgu-Mureș (în manuscris) și datele primite de la direcția întreprinderii.

³ *Dare de seamă despre starea generală a orașului Tîrgu-Mureș în 1934/1935*, p. 142.

Comparația consumului de energie electrică în kWh :

Anul	Consum total	Pe locuitor	Industrie	Utilizări casnice	Pe locuitor
1933	3 720 614	96,59	1 364 000	765 705	19,87
1963	41 000 000	562,77	33 500 000	7 500 000	102,94 ¹

Cifrele privitoare la consumul energiei electrice socotit pe cap de locuitor demonstrează o creștere impetuoasă. Acesta este un indiciu tot atât de important cât și cel pentru procesul modernizării industriei, ilustrând de astă dată ridicarea nivelului de viață.

Energia electrică, această „forță revoluționară” — după cum a fost denumită de K. Marx — este „unul din principalele mijloace pentru crearea fundamentului tehnic al socialismului și comunismului”². În condițiile socialismului, energia electrică este o pîrghie puternică a industrializării socialiste, ale cărei rezultate se manifestă în întreaga țară, iar în cadrul ei, și prin dezvoltarea industriei din Tîrgu-Mureș. Tehnica modernă și creșterea energiei electrice sînt trăsăturile caracteristice ale industrializării socialiste.

La sfîrșitul anului 1963, în Tîrgu-Mureș existau 31 de întreprinderi industriale, dintre care 20 de subordonare republicană, 4 de subordonare locală și 7 cooperatiste. În ele sînt angajați 20 213 salariați, dintre care 17 197 de muncitori.

La Tîrgu-Mureș, în anii construcției socialiste, au fost create integral 7 noi fabrici, ca : I. S. Metalotehnica, I. S. Electro-Mureș, Fabrica de conductori, Fabrica de confecții „Mureșul”, Antrepozitul „Frigorifer”, I.L.E.F.O.R. (fabrica de mobilă) I.C.I.L. (fabrica de unt). Alte întreprinderi, existente anterior, au fost instalate în noi localuri și atât de mult dezvoltate, încît ele au devenit întreprinderi noi, ca de ex. : „Iprofil 23 August”, Fabrica de zahăr, Fabrica de utilaj pentru industria ușoară, Fabrica de piele și mănuși, Fabrica de conserve „Mureșeni”, I.R.A. nr. 2, Fabrica de cărămizi „Mureșeni” și altele.

Condițiile economice ale orașului Tîrgu-Mureș au determinat o tendință de dezvoltare cu preferință pentru grupa „B”, adică pentru producția bunurilor de consum. Astfel s-au dezvoltat ramurile industriei alimentare, industrializarea lemnului, confecțiilor, pielăriei și a unor produse de uz casnic. În ultimii ani, abundența gazului metan din regiune, cerințele repartizării armonioase a forțelor de producție, necesitatea întrebunțării rezervelor de muncă și a cadrelor locale de muncitori bine calificați, îndeosebi pentru industria prelucrării metalelor, au făcut posibilă crearea și dezvoltarea unor noi întreprinderi. Majoritatea acestora aparțin grupei economice „A”, adică producției mijloacelor de producție, inexistentă în trecut. Posibilitățile locale nu permit dezvoltarea principalelor ramuri ale industriei mijloacelor de producție. În schimb

¹ După datele I.R.E.M., Secția rețele, Tîrgu-Mureș.

² G. h. G h e o r g h i u - D e j, *Articole și cuvîntări*, ed. 4, p. 323.

se dezvoltă alte ramuri ale industriei grele, în special mecanica fină, ramuri care au modificat structura industrială a orașului. Puternicele termocentrale electrice din Fîntînele și Luduș influențează în mare măsură schimbarea structurii industriale a orașului Tîrgu-Mureș. A apărut și se dezvoltă noua industrie electrotehnică, reprezentată prin : „Fabrica de conductori electrici” și „Electro-Mureș”, precum și industria metalurgică, prin întreprinderile : „Metalotehnica”, „Întreprinderea de reparat auto nr. 2”, „Fabrica de utilaj pentru industria ușoară”. Industria grea include și industria materialelor de construcție, destul de importantă. Industria chimică este în stadiul apariției la Tîrgu-Mureș, prin construirea „Combinatului de îngrășăminte azotoase”, care va completa structura industrială a orașului cu o întreprindere chimică automatizată, de mare productivitate. Industria ușoară unilaterală în trecut a cedat locul unei industrii cu caracter multilateral. Acest caracter al dezvoltării, promovat în mod voit de către partid și guvern, este propriu socialismului.

Analizînd structura industriei în ceea ce privește numărul întreprinderilor și producția lor globală pe baza datelor din 31 decembrie 1962, rezultă următoarea situație :

Structura ramurilor industriale în 1962

Nr. crt.	Ramura industrială	Numărul întreprinderilor	Producția globală în mii lei
1	Industria alimentară	10	425 510
2	Constr. de mașini și prelucrare a metalelor	9	303 560
3	Ind. textilă, confecții, piele	5	261 767
4	Ind. prelucrării lemnului	3	255 576
5	Ind. construcțiilor și materialelor de construcție	3	54 963
6	Altele	1	19.011
	Total oraș		1 320 387 ¹

Primul loc îl ocupă industria alimentară, urmată de ramura construcției de mașini și prelucrarea metalelor, pe locul al treilea se situează industria textilă, de confecții, pielărie; al patrulea loc îl ocupă industria prelucrării lemnului și, în sfîrșit, al cincilea loc îl ocupă industria construcțiilor și materialelor de construcții.

Ritmul dezvoltării ramurilor industriale diferă de la o ramură la alta. Astfel, față de 1950, în 1961 în ramura industriei lemnului producția a crescut de peste 27 de ori, a construcțiilor de mașini și prelucrarea metalelor de peste 12 ori, în industria alimentară, textilă, confecții, piele de 5 ori. De aici rezultă că, în ceea ce privește ritmul dezvoltării, cel mai mare progres l-au înregistrat industria lemnului și industria construcțiilor de mașini.

¹ Direcția regională de statistică a Regiunii Mureș-Autonomă Maghiară; Inspectoratul statistic orașenesc Tg.-Mureș.

Urmărind istoricul progresului industrial din oraşul Tîrgu-Mureş, se pot stabili anumite trăsături caracteristice. Pe baza surselor economiei naţionale, luînd în considerare şi tradiţiile industriale locale, s-au avut în vedere şi posibilităţile pentru dezvoltarea industrializării lemnului, a industriei alimentare şi a industriei de produse mecanice fine. Investiţiile industriale efectuate în ultimii ani confirmă această tendinţă a dezvoltării industriale a oraşului.

Înapoierea economică a unor regiuni în timpul regimului burghezomoşieresc a fost o consecinţă a acţiunii legii producţiei capitaliste anarhice şi spontane. Construcţia socialistă, prin aplicarea justă a legii dezvoltării planificate şi armonioase a economiei naţionale, lichidează urmările înapoierii economice din trecut şi creează o repartizare armonioasă a forţelor de producţie pe întreg teritoriul ţării. Acest fapt se reflectă şi în rezultatele industrializării oraşului Tîrgu-Mureş şi a Regiunii Mureş-Autonomă Maghiară.

Politica partidului şi guvernului pentru dezvoltarea regiunilor rămase în înapoiere economică în trecut este ilustrată prin creşterea volumului de investiţii, an după an. Ca urmare a investiţiilor masive, a crescut şi valoarea producţiei globale. Astfel, începînd din 1959 pînă în 1962 inclusiv, volumul investiţiilor a crescut cu 268%, înglobînd suma de 759 917 000 de lei. Valoarea producţiei globale, care în 1959 a fost de 759 371 000 de lei, la sfîrşitul anului 1963 s-a ridicat la 1 551 163 000 de lei (ca sumă preliminară). Creşterea este cu 104,26%¹.

Dinamica creşterii producţiei globale a industriei din Regiunea Mureş-Autonomă Maghiară întrece ritmul mediu de creştere a producţiei pe ţară². *În perioada 1950—1961, producţia globală industrială a ţării a crescut de 4,47 ori, iar a regiunii Mureş-Autonomă Maghiară de 5,34 de ori. Ritmul mediu anual de creştere a industriei pe ţară a fost de 14,1, iar în Regiunea Mureş-Autonomă Maghiară de 16,4. Aceste diferenţe se oglindesc şi în creşterea greutăţii specifice a producţiei regiunii în ansamblul producţiei industriale pe ţară. Producţia industrială a regiunii faţă de totalul ţării s-a ridicat (între 1950 şi 1962) de la 2,9 la 3,7%³.*

3. Cu privire la problema populaţiei din Tîrgu-Mureş

Socialismul are o lege proprie a creşterii şi structurii populaţiei. Transformările intervenite în structura populaţiei Republicii Populare Romine demonstrează acest fapt. Continua dezvoltare a forţelor de producţie la nivelul adecvat socialismului, crearea şi perfecţionarea relaţiilor de producţie socialiste au determinat schimbări calitative în aspectul demografic al populaţiei şi în structura forţei de muncă.

Sporul natural al populaţiei se realizează pe seama reducerii mortalităţii în noile condiţii, durata medie a vieţii ridicîndu-se de la 42,01 (1932), la 65,96 (1961)⁴. Piramida vîrstelor, adică raportul dintre diferite

¹ Datele primite de la Direcţia regională de statistică a Regiunii Mureş-Autonomă Maghiară, serviciul Sinteză.

² „Vörös Zászló” din 7 ianuarie 1962, Conferinţa Comitetului regional P.M.R., Regiunea Mureş-Autonomă Maghiară.

³ *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1962, p. 142; ibidem, 1963, p. 117.

⁴ Ibidem, 1963, p. 106.

grupe de vîrstă, are o bază largă în grupele de vîrste tinere. Populația orașelor a crescut considerabil. Au intervenit transformări importante în structura grupelor sociale, în structura salariaților pe ramuri de producție, în gradul de pregătire etc.

De la eliberare, orașul Tîrgu-Mureș cunoaște o creștere rapidă a numărului populației. Sub dominația regimului capitalist, înapoierea și stagnarea economică s-au oglindit în ritmul lent de sporire a populației orașului și, în sînul ei, a muncitorimii. Creșterea numerică a populației din acest oraș în ultimele decenii ale capitalismului arăta astfel :

1920	20 988
1930	38 517
1941	41 946 ¹

Situația anului 1944 este determinată de urmările distrugătoare ale fascismului horthist și ale celui de-al doilea război mondial. Pierderile în oameni și în valori materiale, deportările, mizeria suportată de masele muncitoare și nesiguranța existenței au redus numărul și sporul natural al populației. La recensămîntul local din 1 decembrie 1944 se constată că numărul locuitorilor a scăzut la 29 692. În comparație cu anul 1941, în 1944 se constată deci un minus de 12 254 de persoane, ceea ce reprezintă 33,9% din totalul populației. A scăzut mult proporția bărbaților, numărul lor fiind de 12 628 față de 17 064 al femeilor. A crescut proporția bătrînilor și a scăzut foarte mult cea a copiilor sub 6 ani².

În perioada 1945—1948, cu toate urmările războiului și ale secetei din 1946—1947, a început să crească numărul populației. Recensămîntul efectuat la 25 ianuarie 1948 înregistrează 47 043 de persoane. În decursul cîtorva ani, pierderile au fost recuperate, iar nivelul anului 1941 depășit.

Datorită industrializării socialiste și în genere, ridicării nivelului de trai, numărul populației orașelor din țara noastră cunoaște o creștere deosebită. În perioada 1948—1961, sporul natural al populației a fost de circa 12—13 la mia de locuitori, însă majoritatea orașelor și-au sporit populația, în primul rînd prin aflus, cu peste 20%. Recensămîntul din 21 februarie 1956 arăta creșterea populației din Tîrgu-Mureș la 65 194 de locuitori. Între 1948 și 1956 populația orașului a sporit cu 18 151 de locuitori, ceea ce reprezintă o creștere de 27,6%. La 1 iulie 1962, populația orașului Tîrgu-Mureș, fără satele atașate, s-a ridicat la 72 853 de locuitori. Creșterea față de cifra anului 1948 este de 25 810 locuitori, adică cu un procentaj de 54,97. Populația orașului, cu cele patru comune incluse, este de 88 919 locuitori³. În ansamblul orașelor din R.P.R., Tg.-Mureș ocupă al 14-lea loc după numărul populației din 1962⁴.

¹ Recensămîntul general al populației Romîniei, 1930, vol. II, p. 163.

² Datele recensămîntului populației la Tg.-Mureș, 1 decembrie 1944 (Arhiva Sfatului popular al orașului Tîrgu-Mureș).

³ *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1963, p. 81.

⁴ *Ibidem*.

Numeric cresc și orașele capitaliste. Caracteristic este însă faptul că la noi creșterea rapidă a proporției populației urbane față de cea rurală, creșterea numărului orașelor și a populației lor constituie un fenomen

Creșterea comparativă cu anul 1948 se prezintă astfel:

Anul	Populația	Creșterea față de 1948	%
1948 (25.I)	47.043		
1956 (21.II)	65.194	18.151	27,6
1962 (1.VII)	72.853	25.810	54,97

general și în strinsă dependență de dezvoltarea economiei țării. În capitalism, concentrarea populației muncitoare în orașe înseamnă concentrarea mizeriei. Acest aflux al populației este legat de procesul proletarizării micii burghezii de la orașe și a țărănimii sărace. În țările socialiste, ridicarea proporției populației urbane este legată de condițiile favorabile create de construcția socialistă și de creșterea nivelului material și cultural al întregului popor. Pe cînd în capitalism mișcarea populației este supusă acțiunii legilor sociale specifice, cu rezultate anarhice, în socialism acest fenomen al vieții sociale este supus activității conștiente, planificate a societății.

Problema mișcării numerice a populației și a repartizării ei urbane și rurale nu epuizează schimbările intervenite în rîndurile ei. Are o importanță mult mai mare modificarea structurii populației. Ne referim la ridicarea proporției populației active, la schimbarea proporției grupelor sociale în favoarea muncitorilor industriali, la schimbarea proporției populației ocupate în diferite ramuri ale economiei naționale.

În socialism, structura populației active a trecut prin modificări esențiale. S-a schimbat chiar și conținutul acestei noțiuni. Statistica burgheză se servea de categoria „populație activă” pentru acoperirea deosebirilor antagoniste de clasă, în ea incluzînd nu numai pe oamenii muncii, ci și pe exploatare. Statistica socialistă înțelege prin „populație activă” oamenii care iau parte în procesul muncii sociale și „*au o sursă de venit din prestarea unei munci utile pentru societate*”¹.

Dacă comparăm populația activă cu populația totală din perioada capitalistă și din cea a puterii democrației populare, iese în evidență creșterea părții active a populației față de cea pasivă.

Raportul dintre populația activă și totală

Anul	Populația totală	Populația activă	%
1930	38 517	17 353	47,8
1962	72 853	43 801 (31 XII)	57,0 ²

¹ *Dicționar statistic-economic*, București, Dir. Centr. de Statistică, 1962, p. 98.

² Recensămîntul general al populației Romîniei, 1930, vol. IX, p. 798; Evidența statistică a Cons. local al sind. Tg.-Mureș și a U. R. C. M. Tg.-Mureș, pe anul 1962.

Constatăm de aici că, pe cînd în 1930 partea activă a populației reprezenta 47,8%, proporția oamenilor muncii în anul 1962 s-a ridicat la 57,0%.

Dezvoltarea față de perioada capitalistă iese și mai mult în evidență comparînd cifrele populației totale din 1930 cu cele din 1962 și cifrele populației active din același interval :

Creșterea populației totale și active

	1930	1962	Creșterea	%
Populația totală	38 517	72 853	34 336	89,1
Populația activă	17 355	43 801	26 446	152,3

Creșterea populației reprezintă deci un procent de 89,1, iar a populației active un procent de 152,3. Sporirea mai accentuată a părții active a populației este un rezultat firesc al orînduirii socialiste, care a lichidat păturile parazitare ale populației și a creat posibilități tot mai largi ca noua generație să participe la procesul muncii sociale. Orașul Tîrgu-Mureș, cu o populație activă scăzută în trecut, se apropie prin proporția de 57% de nivelul general al țării, care la recensămîntul din 1956 a atins procentajul de 59,7.

Sînt deosebit de importante schimbările structurale intervenite în compoziția populației active. Analiza structurii populației din Tîrgu-Mureș reflectă în mic ceea ce caracterizează întreaga țară, și anume creșterea numărului și a rolului conducător al clasei muncitoare. Datele despre structura populației active din Tîrgu-Mureș demonstrează *creșterea preponderenței muncitorilor din totalul salariaților. De asemenea a crescut numărul muncitorilor din ramurile industriale față de numărul total al muncitorilor aflați în toate ramurile economiei naționale.* În 1962, din numărul total de 43 801 al populației active, numărul muncitorilor era de 28 758, adică în proporție de 66%. Categoria cea mai importantă a clasei muncitoare, cea care face parte din „ramura industrială“, este reprezentată de 15 037 de persoane¹. Noțiunea „ramură industrială“ nu cuprinde ramurile industriei construcțiilor și transport-telecomunicațiilor, ramuri aparte ale economiei naționale, care ocupă un loc important în structura economică din Tîrgu-Mureș. Împreună cu muncitorii din industria construcțiilor și transport-telecomunicațiilor, numărul total al muncitorilor ocupați în industrie în 1962 se ridică la 24 445, iar proporția lor față de numărul total al muncitorilor este de 84,7%².

¹ Evidența statistică a Consiliului local al Sindicatelor Tg.-Mureș și al U.R.C.M. Tg.-Mureș din 1962.

² Calculate după evidența statistică a Consiliului local al Sindicatelor Tg.-Mureș și a U.R.C.M. Tg. Mureș din 1962. Cifrele cuprind muncitorii din ramurile: industria construcțiilor de mașini și prelucrarea metalelor; industria alimentară; industria textilă, confecții, piele; industria prelucrării lemnului; industria poligrafică, industria construcțiilor și materialelor de construcții; transportul și telecomunicațiile.

În 1962 numărul muncitorilor industriali față de 1930 era mai mare de peste șapte ori.

S-a schimbat foarte mult proporția salariaților în diferite ramuri ale industriei. În trecut, după datele din 1930, cei mai mulți salariați (1 145) lucrau în industria textilă, confecții, piele, urmată de industria alimentară (607); al treilea loc revenea industriei lemnului (460) și al patrulea industriei metalurgice (295)¹. În 1962 numărul salariaților de toate categoriile era preponderent în industria construcțiilor și a materialelor de construcții, după care urma industria construcției de mașini și prelucrarea metalelor; al treilea loc îl ocupau întreprinderile textile, de confecții și pielărie, al patrulea — transportul și telecomunicațiile, al cincilea — industria de prelucrare a lemnului, al șaselea — industria alimentară.

Salariații din ramurile industriale în 1962

Nr. crt.	R a m u r a	Total salariați	Din care muncitori
1	Construcții și materiale de construcții	7 332	6 091
2	Construcții de mașini și prelucrarea metalelor	6 039	4 911
3	Textile, confecții, piele	5 356	4 916
4	Transport-telecomunicații	3 993	3 317
5	Prelucrarea lemnului	3 313	2 976
6	Alimentară	2 974	2 114
7	Poligrafia	150	120
	Total	29 157	24 445 ²

Se poate constata că forțele de producție sînt destul de proporțional împărțite între ramurile industriale. Nu este o diferență covârșitoare între diversele ramuri industriale în privința numărului salariaților. În comparație cu anii 1930 și 1948, reiese că industria construcției de mașini și de prelucrare a metalelor avea în 1962 un număr sporit de salariați, ridicîndu-se de la ultimul loc (6) pe locul al doilea.

Sînt semnificative datele referitoare la diferite categorii ale oame-nilor muncii, ca femeile muncitoare, tehnicienii și cei cu diferite ocupații intelectuale.

Numărul femeilor salariate în 1962 se ridica la 12 573, ceea ce reprezintă 28,7% față de totalul populației active. Proporția femeilor salariate pe țară, după datele din 1961, este de 27,4%. Femeile salariate sînt semnalate în toate sectoarele vieții sociale. Cele mai multe se găsesc în ra-

¹ Recensămîntul general al populației Romîniei, 1930, vol. X, p. 768.

² Calculate după natura producției întreprinderilor și nu după apartenența lor la diferite ministere. Cifrele sînt luate din evidența statistică a Consiliului local al Sindicatelor Tg.-Mureș și al U.R.C.M. Tîrgu-Mureș din 1962.

murile adecvate lor. În instituțiile sanitare lucrează 1 784 de femei, în comerț și cooperative 1 627, iar în sectorul învățămînt și cultură 1 082 de femei. La întreprinderile industriale, cele mai multe sînt salariate la I.I.S. „Confecții-Mureșul“ (759) și la I.O.I.L. (Întreprinderea orășenească de industrie a laptelui) (685)¹.

Este de menționat creșterea numărului intelectualilor. După recensămîntul din 1930, în Tg.-Mureș, numărul celor cu pregătire universitară și cu alte școli superioare s-a ridicat la 1 115 oameni². La sfîrșitul anului 1962, categoria intelectualilor, compusă din profesori și învățători (1 119), ingineri (505), medici (518), oameni de știință și artă (408) și alții (199), reprezenta în total 2 749 de oameni. Numărul maiștrilor și tehnicienilor s-a ridicat la 2 411, majoritatea acestora avînd studii medii și școli tehnice de specialitate³.

Sporirea numerică a populației, preponderența muncitorilor, și în primul rînd a muncitorilor din ramurile industriale importante, au schimbat profilul orașului Tîrgu-Mureș, care a devenit un centru industrial și muncitoresc. Aceste transformări apar ca rezultate ale construcției și victoriei socialismului în țara noastră. Grupele sociale care compun populația de azi aparțin clasei muncitoare și intelectualității noi. Ele s-au format pe baza economică a socialismului, în efortul muncii constructive, fiind educate și conduse de Partidul Muncitoresc Român.

4. Dezvoltarea urbanistică a orașului Tîrgu-Mureș

Tîrgu-Mureș este o așezare omenească străveche, confirmată de rezultatele săpăturilor arheologice. Denumirea orașului apare prima oară în documente scrise în 1332. În 1616 e considerat oraș municipal. Cu toată vechimea lui, secole de-a rîndul a rămas un oraș cu caracteristicile tîrgului de cîmpie, dezvoltîndu-se într-un ritm foarte lent.

Tîrgu-Mureș capătă un aspect urban abia în ultimul deceniu al secolului trecut și în primul deceniu al secolului nostru. În perioada dezvoltării capitaliste, în Valea Mureșului apare o industrie forestieră puternică, regiunea fiind legată cu o cale ferată spre Războieni (1871) și spre Ciceu—Brașov (1909). Orașul devine astfel centrul industriei forestiere din Valea Mureșului. Aici se dezvoltă industria locală, crește numărul populației, se ridică rolul administrativ și cultural al orașului. În această perioadă sînt construite mai multe edificii administrative și culturale. În 1896 încep lucrările pentru introducerea curentului electric, iar în 1908 canalizarea și pavarea centrului. Între cele două războaie mondiale se dezvoltă capacitatea uzinelor comunale, iar în 1930 se introduce gazul metan. Diferențierea de clasă pune amprente puternice asupra structurii și înfățișării localității. În partea veche, centrală a orașului sînt grupate instituțiile administrative, culturale, întreprinderile financiare și comerciale. În zona centrală erau amplasate casele capitaliș-

¹ Evidența statistică a Consiliului local al Sindicatelor Tg.-Mureș și al U.R.C.M. Tîrgu-Mureș din 1962.

² Recensămîntul general al populației Romîniei, 1930, vol. IX, p.352.

³ Evidența statistică a Consiliului local al Sindicatelor Tg.-Mureș.

tilor, moșierilor și funcționarilor superiori. În jur se răsfireau alte străzi pavate, locuite de păturile mic-burgheze, cu mii de case modeste, construite numai cu parter, totuși dotate cu instalații electrice, apă, canal, gaz. La periferii se infundau în întuneric și noroi cartierele muncitorești și ale familiilor nevoiașe. Caracterul lor este dezvăluit chiar și prin denumirea pe care o purtau : Dîmbul Pietros, Valea Rece, Tabăra Barăcilor, Cartierul Țigănesc, Colonia Fürst, Capătul Podului și altele. Satele Remetea și Mureșeni, atașate orașului, cu locuitori muncitori și țărani, rămăseseră cu aceeași structură rurală.

Cu toate proporțiile reduse, orașul Tîrgu-Mureș exemplifică situația proprie capitalismului. Statului, comunei sau întreprinzătorilor capitaliști nu le convenea să aloce capitaluri în construcții de locuințe cu chirii accesibile oamenilor muncii. Problema locuinței se rezolva spontan, prin apariția mahalalelor mizere care înconjurau orașele.

Darea de seamă din 1925 a primarului din Tîrgu-Mureș recunoaște că „s-au format și la noi acele întinse mahalale mărginașe fără nici un sistem... Acele mahalale sînt în condițiuni sanitare și edilitare absolut necorespunzătoare... Avem deja prea multe clădiri nelalocul lor și necorespunzătoare nici din punct de vedere tehnic, nici estetic și prea multe străzi fără soare și fără aer”¹.

Pe cîmp liber sau pe terenuri accidentate îndepărtate, unde se puteau cumpăra loturi de case mai ieftine, s-au construit clădiri ale păturilor sărace, în cele mai multe cazuri cu o singură încăpere. Însă adevărații proprietari au rămas mulți ani băncile, care, cu dobînzii împovărătoare, au finanțat construcțiile. Despre felul acestor case și condițiile de locuit ne dau o imagine veridică datele statistice. În 1941, pe un imobil din Tîrgu-Mureș a revenit o medie de 1,75 locuințe². Supraaglomerarea locuințelor reiese din spațiul care a revenit pe un locuitor : în loc de 8 m² (norma sanitară) acesta era numai de 4,72 m². Tabelul de mai jos ilustrează starea anacronică a orașului cu peste 40 000 de locuitori, care dispunea de 95,3⁰/₀ case parter³.

Categorii de clădiri în 1941

Case cu trei etaje	3
Case cu două etaje	28
Case cu un etaj	234
Case numai cu parter	5384
Bordeie	95
	<hr/>
Total :	5744

Situația instalațiilor tehnice-sanitare ale locuințelor reiese din datele recensămîntului local de la 1 decembrie 1944. Din 10 022 de locuințe cîte au fost menționate de recensămînt, numai în 6 655 se introduseseră

¹ *Dare de seamă despre starea generală a orașului municipal Tîrgu-Mureș în anul 1925*, p. 25—26.

² „Magyar Statisztikai Szemle”, 1941, nr. 3—4, p. 186.

³ Proiect nr. 3 069/1. Schița de sistematizare a orașului Tîrgu-Mureș, 1960.

canalizarea, iar din 3 367 de locuințe lipsea. Curentul electric, instalat în 8 366 de locuințe, lipsea din 1 656, iar încălzirea cu gaz metan exista numai în 2 896 de locuințe, lipsind din 7 126, într-un oraș unde se introdusese deja de 14 ani¹.

Despre condițiile grele de locuit ale muncitorilor aflăm date concrete în două lucrări de sociologie apărute în 1909 și 1929.² Prima lucrare a fost întocmită de profesorul dr. Braun Robert, participant la mișcarea culturală muncitorească, iar a doua de către socialistul dr. Turnowszky Sándor. În 1908 s-au cercetat condițiile de viață a 260 de muncitori, iar în 1928, cu același obiectiv, a 200 de muncitori organizați în sindicate.

Din comparația anchetelor reies condițiile grele de locuit ale muncitorilor, care, în 1928, prezentau o situație înrăutățită față de 1908. În 1908 majoritatea covârșitoare din cele 260 de familii de muncitori (166) a locuit într-o singură cameră (63,8⁰/₀); în 1928, din cele 200 familii, 186 (93⁰/₀) locuiau într-o singură cameră. În cele mai multe cazuri, camera de locuit se confunda cu bucătăria. Despre existența camerei de baie nu se pomenește nimic.

Din 260 de locuințe, numai 136 au avut podea de scîndură, restul neavînd decît argilă sau pămînt bătut. În 1908 existau 31 de locuințe întunecoase, 50 umede, 31 umede și întunecoase, adică 43⁰/₀ prezentau condiții necorespunzătoare de locuit. În 1928 nu se mai pomenește de podea, însă din 200 de locuințe 39 au fost întunecoase, 43 umede, 35 umede și întunecoase, deci proporția locuințelor nesănătoase s-a ridicat la 58,5⁰/₀. Între timp, chiria s-a ridicat considerabil, în 1928 însumînd 10⁰/₀, iar în 1928 17,5⁰/₀ din salariul muncitorilor anchetați³.

Orașul Tîrgu-Mureș poartă amprentele puternice ale dezvoltării anarhice, spontane ale modului de producție capitalist. Au fost împrăștiate fără nici un criteriu de sistematizare în mijlocul orașului, în zona de locuit, fabricile și sute de ateliere. Fabricile de mobile și rafinăria de petrol se aflau în imediata apropiere a centrului orașului, prezentînd un permanent pericol de incendiu, tulburînd viața locuitorilor, cu zgomot, praf și gaze emanate de ele. „Uzina publică“, cu atelierele mecanice și tîmplărie, funcționa în vecinătatea unei școli. Fabricile de piele și atelierele de tăbăcărie, morile, abatorul și spitalul de boli contagioase erau intercalate printre casele de locuit, în cartiere populate.

Republica Populară Romînă a moștenit de la orînduirea capitalistă o acută lipsă de locuințe, agravată prin starea cu totul nesatisfăcătoare a mării majorității a locuințelor existente pentru cerințele oamenilor muncii. În prima etapă a revoluției populare, cînd mijloacele de producție, mijloacele materiale și financiare aparțineau încă sectorului particular-capitalist, statul nu avea suficiente posibilități de a rezolva problema locuințelor. În această etapă, oamenii muncii, conduși de P.C.R., cu ajutorul consiliilor comunale și al statului, au refăcut multe orașe distruse de război și de armatele fasciste în retragere.

¹ Orban Istvan, *Marosvásárhely földrajza*, 1943, p. 118.

² Vezi „Huszadik Szad“ (Budapesta), 1909, nr. 6, p. 513–527; „Korunk“ (Cluj), 1929, nr. 2, p. 85 — 89.

³ Ibidem.

În această perioadă, eforturile oamenilor muncii din Tîrgu-Mureş s-au îndreptat spre reconstruirea întreprinderilor industriale şi a instalaţiilor Uzinelor comunale. N-au fost însă neglijate nici necesităţile de spaţiu locativ ale oamenilor muncii. În primul rînd, prin organizarea acţiunilor patriotice de mase au fost introduse curentul electric, apa şi canalizarea, precum şi gazul-metan în mai multe cartiere mărginaşe unde acestea lipseau. O parte a ţevilor din instalaţiile de gaz-metan provenea din materialul uzat de la locomotivele căilor ferate şi din ţevile fostei rafinării de petrol, distrusă de fasciști. Clădirile avariate au fost reconstruite. Au fost împărţite multe loturi de case din proprietatea comună sau din exproprierea efectuată la foştii moşieri. Fabrica de cărămidă a oraşului, scoasă din producţie încă în perioada crizei economice, a fost reconstruită, în mare parte prin muncă voluntară-patriotică. Punerea în funcţie a acestei întreprinderi a dat o mare amploare acţiunii de refacere şi de construcţie a caselor particulare din Tîrgu-Mureş. Condiţiile primei etape a revoluţiei populare nu erau adecvate pentru o rezolvare esenţială a reconstrucţiei oraşului.

În etapa revoluţiei socialiste s-a putut trece la rezolvarea problemei locuinţelor prin opera de transformare socialistă a oraşului. Prima sarcină a fost scoaterea din mîna capitaliştilor, prin expropriere, a proprietăţii de imobile ca mijloc de exploatare. Naţionalizarea acestor imobile a fost înfăptuită la 20 aprilie 1950. La Tîrgu-Mureş, pe baza decretului nr. 92/1950, au fost naţionalizate 365 de imobile, intrînd în administrarea Întreprinderii de gospodărie locală. Marea majoritate a imobilelor, care aparţineau oamenilor muncii, au rămas mai departe în proprietate particulară.

În 1951 existau la Tîrgu-Mureş 6 312 imobile rămase în proprietate particulară. Măsura revoluţionară a exproprierii nu putea să atingă proprietatea particulară a imobilului, obţinută prin muncă personală.

Prin împrumuturi de stat şi prin acordarea unor loturi de case, s-a încurajat efectuarea construcţiilor particulare. Între 1951 şi 1963, numărul caselor noi, ca proprietate particulară, s-a ridicat la 1 651 şi, împreună cu cele vechi, la 7 963 imobile¹. Construcţiile particulare din această etapă nu mai au caracterul caselor mici din trecut, ci sînt comode şi inzestrate cu instalaţii tehnice-sanitare. Prin aceste construcţii s-au format cîteva mici cartiere cu vile frumoase în partea deluroasă a oraşului.

A fost întocmit apoi planul de sistematizare şi reconstruire a oraşului. Acesta a delimitat suprafaţa oraşului, a stabilit zonele industriale, cele de locuinţe, zona verde de parcuri şi recreaţie. Planul prevede reconstruirea oraşului în etape bine precizate. Oraşul se va forma din unităţi structurale de locuit, cartiere şi microraiioane, iar noile ansambluri se vor încadra în această schemă generală. Pînă în 1975 s-a prevăzut construirea a circa 14 000 de apartamente. În prima etapă se vor construi 3 000—3 500 de apartamente pe terenuri libere sau slab construite.

¹ Datele sînt furnizate de către Sfatul popular al oraşului Tîrgu-Mureş, Contabilitatea I.G.L. şi Secţia financiară.

Zona industrială s-a stabilit la sud de gara Tîrgu-Mureș, de-a lungul șoselei spre Turda, pînă în dreptul satului Cristești-Mureș. Majoritatea întreprinderilor se află deja în această zonă distinctă. Unele întreprinderi care nu prezintă dezavantaje pentru populație rămîn în zona de locuințe.

Zona redusă de spații verzi din interiorul orașului va fi compensată prin amenajarea pădurii Cornești de la marginea localității. Zona de agrement și sporturi existentă în vecinătate, la barajul Mureșului, prezintă mari posibilități de extindere și va fi mult dezvoltată. Aici se vor crea un centru nautic, terenuri sportive și tabere de vară pentru copii și adulți.

Transformarea orașului Tîrgu-Mureș se caracterizează prin realizări de seamă. În mare parte a fost reconstruită piața centrală, unde, pe un mare spațiu, s-au plantat arbori și flori. Clădirile mici, aproape ruinate, au fost înlocuite cu un șir de blocuri impunătoare. Transformarea pieței va continua, astfel încît din construcțiile vechi vor rămîne numai cele mai mari, monumentele istorice și de artă.

În locul fostei rafinării de petrol s-a construit primul ansamblu înche-gat de blocuri, cu un complex de servire. În trei zone diferite ale orașului s-au construit ansambluri mari de blocuri. Dintre acestea, ansamblul din str. 7 Noiembrie și cel din străzile Mihai Viteazul și Babits sînt construite într-un cadru natural, sănătos și plăcut: primul în zona Mureșului, aproape de centrul sportiv și de recreație, al doilea la picioarele dealurilor pădurii Cornești.

Între 1955 și 1963 s-au construit 138 de blocuri cu 2 911 apartamente. Fondul de imobile al Întreprinderii de gospodărie locativă s-a ridicat de la 365 imobile (1950) la 805 imobile, numărul total al clădirilor fiind de 1 557, cu 7 859 de apartamente și echivalînd aproape cu numărul apartamentelor în proprietate particulară¹. Ansamblurile de blocuri formează o unitate colectivă, înzestrată cu instalații comune de încălzire și apă, cu complexe de aprovizionare și servire, cu instituții școlare, de cultură și recreație. Rezolvarea problemei locuințelor asigură variate avantaje oamenilor muncii, satisfacerea nevoilor personale și sociale ale locatarilor, condiții sanitare optime, confort, aspect estetic, reducerea chiriilor etc.

Necesitățile culturale ale populației au fost satisfăcute în măsură crescîndă prin lărgirea rețelei școlare, înființarea instituțiilor științifice și de învățămînt superior, teatre, cluburi, cinematografe etc. În perioada 1948—1963 s-au construit școli noi cu o capacitate de 203 săli de clasă, clădirile Institutului de medicină și farmacie au fost reconstruite și lărgite, Institutul de teatru a primit o clădire și o sală de studio, etc. S-a format un întreg cartier studentesc, cu multe construcții noi. Întreprinderile industriale vechi și noi, unitățile cooperatiste și instituțiile de stat sînt în mare parte dotate cu clădiri noi sau reconstruite.

¹ Datele primite de la Sfatul popular al orașului Tîrgu-Mureș, Secția arhitectură și sistematizare, și I.G.L.

Planul de perspectivă al dezvoltării oraşului Tîrgu-Mureş prevede o dublare a populaţiei pînă în 1980, cu realizarea unor construcţii masive.

Construirea unităţilor mari a început în 1964, cu ansamblul din aleea Carpaţi; urmează apoi cartierul Tudor Vladimirescu-Corunca, reprezentînd programul de construcţii pe anii următori. Ansamblul de locuinţe din aleea Carpaţi cuprinde 1 060 de apartamente. Ansamblul se construieşte pe malul rîului Mureş, încadrat de Canalul Turbina, între două oglinzi de apă. Oraşul Tîrgu-Mureş, situat în mare parte pe malul sting al rîului Mureş, nu a profitat în trecut de avantajele pe care le oferă parcursul unui rîu prin oraş. Prin construirea ansamblului din aleea Carpaţi se realizează primul pas important în vederea deschiderii oraşului spre apă. Avînd în vedere perspectiva largă oferită de Valea Mureşului şi rolul pe care ansamblul clădirilor îl dă aspectului urbanistic s-au construit în primul rînd clădiri cu 10 niveluri, profilate pe fundalul dealurilor. Se prevede amenajarea malului Mureşului şi construirea de-a lungul acestuia a unui splai care va lega cartierul cu amenajările sportive şi de recreaţie. Noul ansamblu constituie o parte a unui viitor microraiou, care se va întinde pe ambele maluri ale Canalului Turbina, pînă în actuala piaţă a Republicii, cu o populaţie de circa 7 000 de locuitori.

Lucrările următoare se vor îndrepta spre realizarea construcţiilor din cartierul Tudor Vladimirescu-Corunca. Acest cartier va cuprinde, în final, patru microraiouane, cu o populaţie totală de 20 000—22 000 de locuitori, întinzîndu-se pe o suprafaţă din extremitatea de sud-est a oraşului, într-o vale formată de pîriul Pocloş. Din cele patru microraiouane, în prima etapă se va realiza numai microraioul I. Aici s-a prevăzut construirea unui număr de circa 2 000 de apartamente noi¹.

Dezvoltarea oraşului Tîrgu-Mureş era de neconceput în condiţiile capitalismului. Atenţia pe care partidul şi guvernul o acordă pentru crearea bazei tehnice-materiale, investiţiile alocate pentru construcţii confirmă faptul că şi problemele urbanisticii ocupă un loc important în procesul construcţiei socialismului. Oraşele provinciale mici sau medii, între care şi oraşul Tg.-Mureş, în concordanţă cu ritmul crescînd al construcţiei socialismului, se transformă în centre avansate, dotate cu toate cele necesare sub raport economic, social, cultural, spre satisfacerea cerinţelor multilaterale ale oamenilor muncii.

¹ Andrei Várnai, *Noile ansambluri de locuit din oraşul Tîrgu-Mureş* (în manuscris).

VALORIFICAREA ÎN CLASĂ A CERCETĂRIILOR DE ISTORIE LOCALĂ

de PETRE I. ROMAN

În rîndurile de față urmărim să facem cunoscute cîteva aspecte mai importante ale istoriei unor localități de la sud-vest de orașul București, contribuția pe care cercetările de aici au adus-o la istoria generală a patriei, precum și modesta noastră experiență în atragerea elevilor în munca de cunoaștere a trecutului istoric al localității natale și folosirea izvoarelor istorice locale în predarea orelor de istorie la clasele V—VII.

Referirile noastre vor fi bogate în special la comuna Măgurele din raionul „V. I. Lenin“.

Ce știm despre trecutul istoric al comunei Măgurele și împrejurimile sale ?

La o distanță ce variază între 6 și 10 km spre sud-vest de marginea capitalei, netezimea cîmpiei este brusc întreruptă de o vale largă formată de riurile Sabar, Argeș și Ciorogîrla. Cîndva valea era o întindere mlăștinoasă, întreruptă din loc în loc de grinduri, iar cîmpul spre București se integra în codrul Vlăsiei. Satele celor mai multe comune de aici se înșiruie în lungul terasei, iar cîteva și-au găsit loc pe grindurile din vale, riscînd să fie inundate cînd apele vin mari.

Condițiile naturale bune au făcut ca locurile acestea să fie atrăgătoare pentru om de-a lungul veacurilor, așa încît constatăm o locuire neîntreruptă a vieții omenești începînd din paleoliticul îndepărtat pînă în zilele noastre.

Existența unor cete de vînători paleolitici pe aceste meleaguri, din stînga riurilor amintite mai sus, este documentată printr-o unealtă de la începutul aurignacianului superior, descoperită în 1960 în comuna Măgurele¹.

O intensă locuire se constată aici în epoca neolitică semnalîndu-se așezări la Jilava², Măgurele, Bragadiru, Slobozia-Clinceni, Popești-Novaci, Domnești etc. Din păcate însă, ele n-au fost cercetate pînă în prezent decît în mică măsură. Totuși, săpăturile lui D. V. Rosetti la

¹ Alex. Păunescu și P. Roman, *Săpături și cercetări arheologice în comuna Măgurele*, în *Materiale arheologice*, vol. X (sub tipar).

² Dinu Dumbravă, *Strămoșii bucureștenilor...*, București, 1929, p. 8—13.

Jilava¹ precum și cele de la Măgurele, efectuate, prin noi², de către Institutul de arheologie, au adus date dintre cele mai importante pentru cunoașterea triburilor neolitice târzii din Muntenia centrală, de est și sudul Moldovei. În primul rînd ni s-au îmbogățit mult cunoștințele despre tipul de așezare și sistemul de fortificație al triburilor care au creat cultura Gumelnița³. În al doilea rînd, s-a constatat, în chip cu totul surprinzător pentru arheologia romînească, existența unei întreprinderi între triburile neolitice precucuteniene din Moldova și cele care au creat culturile Boian tîrzie și Gumelnița timpurie din Muntenia⁴. Pornind de la acest fapt, s-a putut întrezări mai ușor contribuția de seamă a triburilor neolitice din Muntenia la geneza ceramicii pictate cucuteniene⁵.

Urmele materiale din epoca bronzului și prima epocă a fierului indică în general așezări risipite care trădează și felul de viață cu un pronunțat caracter păstoresc.

Deosebit de bogată în urme și interesantă în același timp este istoria acestei regiuni pe vremea geto-dacilor. S-au descoperit numeroase așezări atît la Măgurele, cît și la Virteju-Nefliu, Bragadiru⁶, Popești-Novaci⁷. Textele literare, coroborate cu bogăția urmelor materiale, au permis de altfel cercetătorilor care au întocmit capitolul referitor la geto-daci din *Istoria Romîniei*, volumul I, să atribuie acestei zone geografice un rol deosebit de important pentru istoria lumii geto-dacice din ultimele secole înaintea erei noastre. Astfel, s-au exprimat păreri care „au propus ca uniunea tribală condusă de Dromichaites să fie identificată cu ordessenii (sau argesenii), o populație de pe malurile Argeșului“⁸. S-a propus de asemenea ca așezarea de la Popești pe Argeș să fie identificată cu Argedava lui Burebista⁹, fapt posibil dacă avem în vedere resturile locuințelor de la Popești, adevărate „palate“ acoperite

¹ Dinu Dumbravă, *op. cit.* p. 8—13.

² P. Roman, *Săpăturile arheologice de la Măgurele (raionul Lenin, orașul București)*, în *Materiale arheologice*, vol. X (sub tipar); idem, *O așezare neolitică la Măgurele*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, an XIII, nr. 2, 1962, p. 259—271.

³ Vezi și Sebastian Morintz, *Așezări și fortificații în cultura Gumelnița*, în S.C.I.V., an XIII, 1962, nr. 2, p. 278 și 282.

⁴ P. Roman, *Ceramica precucuteniană din aria culturilor Boian-Gumelnița și semnificația ei*, în S.C.I.V. an XIV, 1963, nr. 1, p. 45—49.

⁵ Vl. Dumitrescu, *Hăbășești — monografie arheologică*, p. 254; idem, în *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 65; Radu Vulpe, *Izvoare*, p. 343, nota 3; D. Berci, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări*, 1961, p. 70 și 406.

⁶ În vara anului 1962, în cadrul cercetărilor întreprinse de „Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român“ de pe lângă Academia R.P.R., noi am făcut o perieghază arheologică la sud-vest de orașul București și, cu această ocazie, am depistat numeroase așezări străvechi, printre care și cele de la Virteju-Nefliu și Bragadiru. Cercetările întreprinse mai demult în aceeași regiune de către D.V. Rosetti n-au fost încă publicate.

⁷ Cf. rapoartele de săpături publicate de Radu Vulpe și colectivul în S.C.I.V. an. VI, 1955, nr. 1—2, p. 239—269; *Materiale arheologice*, vol. III, 1957, p. 227—242; vol. V, 1959, p. 339—347; vol. VI, 1959, p. 307—324.

⁸ *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 230.

⁹ Ibidem, p. 246.

rite cu țiglă de tip elenistic, lucrate pe loc¹. Centrul unui eventual stat sclavagist începător în Muntenia în timpul lui Dicores se presupune de asemenea a fi fost Popești pe Argeș².

Indiferent dacă aceste ipoteze se vor dovedi viabile sau nu, un lucru rămîne cert: această regiune cunoaște o bogată locuire geto-dacă, cu centrul la Popești pe Argeș. Pe lângă așezările enunțate mai sus se mai cuvin amintite: tezaurul dacic de monede de la Vîrteju-Nefliu³, precum și urmele ce indică strînse legături economice cu lumea grecească⁴.

La fel de importantă pare să fie această regiune și pentru primele veacuri ale erei noastre. Încă de pe la sfîrșitul secolului trecut, apăruseră la Măgurele mai multe oale cu capac pline cu oase⁵. Este vorba aici de un cimitir de incinerare din secolul al III-lea al erei noastre, aparținînd dacilor liberi. În ultimii ani am descoperit și așezarea acestui cimitir, precum și alte așezări ce par a indica o continuitate de viață și în cursul secolelor I—II e.n. după acțiunile întreprinse de Aelius Catus și Tiberius Plautius Silvanus Aelianus (de exemplu Vîrteju-Nefliu și Bragadiru).

Nu mai puțin însemnate sînt resturile materiale care atestă, probabil, existența unei populații locale din secolul al V-lea e.n. ce păstra încă puternica tradiție culturală romană din secolele anterioare⁶.

De altfel, pentru secolele VI—VII e.n. am putut semnala⁷ la Măgurele, Domnești și Ciorogîrla unele așezări, numite în literatura arheologică de specialitate de tip Ciurel, care dovedesc deja o simbioză între populația locală și slavi.

Resturile materiale din secolele X—XI e.n., care se atribuie în genere străromînilor, atestă aici o intensitate de locuire neobișnuită pentru alte epoci, și studierea atentă a urmelor arheologice deja colecționate va permite să se tragă concluzii semnificative.

De o mare valoare științifică va fi, fără îndoială, cercetarea unei așezări de la Bragadiru⁸ ce pare a se data la începutul veacului XIV-lea, dat fiind faptul că asemenea așezări au fost mai puțin reperate și în orice caz sînt aproape necunoscute.

¹ *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 246.

² *Ibidem*, p. 274.

³ B u c u r M i t r e a, *Un tezaur cu monete dacice descoperit la București de o echipă de muncitori a întreprinderilor Sfatului popular*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea I, 1954, p. 290—302.

⁴ Este vorba de fragmente de amfore de import sau imitații locale.

⁵ Cum reiese din adresa nr. 6 906 pe 1894 a Academiei Romîne către Muzeul național de anticități.

⁶ A l e x. P ă u n e s c u și P. R o m a n, *op. cit.*

⁷ În raportul înaintat „Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului romîn”, cu rezultatele periegezei amintite mai sus (în manuscris).

⁸ Așezarea de la Bragadiru a fost descoperită în 1962 în urma unei periegeze comune întreprinse de noi și Panait I. Panait, muzeograf la Muzeul de istorie a orașului București.

La sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea s-a construit la Măgurele, de către Badea vornic, mănăstirea „Grindure“, dispărută astăzi, care a fost înzestrată cu moșii și sate¹.

În secolul al XVI-lea tot pământul Măgurelelor încăpuse pe mâna feudailor. În 1582 importante părți din sat trec pe seama mănăstirii construite de Stelea spătarul, în București², iar mai târziu pe aceea a mănăstirii Radu Vodă³. De remarcat faptul că și Mihai Viteazul a stăpînit aici un timp o parte din moșie⁴.

Importanța de semnalat ni se pare de asemenea și răscoala din 1888, care a fost deosebit de puternică pe valea Sabarului și prin documentele pe care le avem la dispoziție⁵ putem mai ușor completa cunoștințele generale despre acest fenomen social.

Fără îndoială că și alte fapte sînt demne de a fi cunoscute chiar pentru cei care au în vedere regiuni mai întinse în spațiu. Noi ne oprim doar asupra citorva aspecte care permit generalizări mai vaste și în general aduc completări importante la cunoașterea evenimentelor istorice. Cit privește alte lucruri de amănunt, ele se semnalează pe parcursul articolului de față.

*

Munca de cercetare, care se poate efectua în condiții optime și pe un spațiu restrîns chiar mai bine decît atunci cînd ai posibilități nelimitate

¹ Într-un hrisov domnesc din 7 martie 1582 se spune că „a făcut Badea vornic, bunicul jupîniței Neacșa, o mînăstire numită Grindure, la ocina Măgurelelor. Și a dat Badea vornic acelei mînăstiri cîteva ocine în satul Romînești și la Sîrbi și la Băniște. Iar după moartea lui Badea vornic, acea mînăstire s-a stricat și s-a risipit. Boierul domniei-mele, jupîn Stelea spătar, el nu s-a îndurat să lase această mînăstire să piară de tot și a întărit-o și a înnoit-o și a făcut biserică de piatră. Și a așezat această mînăstire de la Grindure să fie metoh sfintei mînăstiri de la Iveri, la un loc și cu acele ocine ce are la Romînești și la Sîrbi și la Băniște“ (*Documente privind istoria Romîniei, Țara Romînească*, veac XVI, vol. V, p. 51).

² Prin același hrisov din 7 martie 1582 se întărește stăpînirea lui Stelea spătarul asupra mai multor părți din Măgurele, pe care acesta le cumpărase de la următorii: a) jupînița Neacșa (anume „jumătate și din cîmp și din vecini și din pădure și din apă și din Ațigani și din celelalte averi ale ei“); b) Caplea din Periș și nepoții ei Badea și Calotă; c) Dragul; d) frații Balea și Stroe; e) Stancio din Bucov; f) Dumitru din Vilcănești, primul soț al viitoarei soții a lui Mihai Viteazul (ibidem, p. 50). Jumătate din ceea ce Stelea spătarul a cumpărat la Măgurele a dat mînăstirii Iveri din București, iar cealaltă jumătate unei mînăstiri din Tîrgoviște (ibidem, p. 51).

³ Cum reiese dintr-un document din 31 decembrie 1616 (*Documente privind istoria Romîniei, Țara Romînească*, veac XVII, vol. III, p. 78); vezi și Ș t. N i c o l a e s c u, *Documente cu privire la istoricul mînăstirii Radu-Vodă din București*, în „București“, an. III (1937), p. 187.

⁴ I. D o n a t, *Satele lui Mihai Viteazul*, în „Studii și cercetări de istorie medie“, vol. IV, p. 466—483; D a n P l e ș i a, *Neamul Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul* (manuscris), p. 5.

⁵ Vezi ziarul „Lupta“ din 4, 9—13 și 15—17 aprilie 1888; „Romînia liberă“ din 7 aprilie 1888 și „Romînul“ din 2 aprilie 1888. La Măgurele, răscoala izbucnește pe 10 aprilie, cînd un grup de țărani, strînși la han, cere primarului și celor doi arendași să le arate ordinul după care trebuie să dea dijmă o parte din zece, nu „una și una“. Imediat a sosit o companie de soldați, oamenii risipindu-se. La puțin timp a sosit în sat și colonelul Warthiadis, care a început „a bate în dreapta și stînga“, făcîndu-ș pe locuitorii din Măgurele-Brosărie să se plîngă „că în sat e groază“ (ziarul „Lupta“ din 10 aprilie 1888).

din punct de vedere teritorial — deoarece te obligă la o aprofundare extremă a problemelor unei microzone cu posibilități de a trage concluzii generale solide —, a fost și rămîne una din preocupările noastre de bază.

Totodată însă nu puteam scăpa din vedere faptul că, în calitatea noastră de profesor, aveam obligația morală de a da elevilor și celor din jur rezultatele obținute în urma cercetărilor întreprinse, cu alte cuvinte trebuia să îmbinăm munca științifică cu activitatea didactică-pedagogică. Ne-a fost greu la început și ne mai este încă, deoarece aveam tendința de a cădea în extreme: ori activitatea științifică prima și suferea cea didactică, ori invers. Cu timpul am ajuns însă la îmbinarea celor două activități și ne-am dat seama că, de fapt, între ele nu există o animozitate, ci, dimpotrivă, o armonie, una slujindu-se de cealaltă. Armonizarea deplină este o chestiune de experiență, care se capătă treptat.

Mai întii s-a pus problema atragerii elevilor în munca de cunoaștere a trecutului istoric al satului natal. Se urmărea cîștigarea elevilor pentru muncă în general, pentru prețuirea, respectarea și păstrarea urmelor materiale lăsate de înaintașii noștri.

Cînd la 1 decembrie 1959, am fost numiți (pentru prima dată la catedră) ca profesor la școala de 8 ani din comuna Măgurele, raionul „V. I. Lenin“, unde profesăm și astăzi, în afară de unele legende legate de Mihai Viteazul, de cîteva povestiri orale referitoare la prezența lui Eminescu pe aceste meleaguri și la Institutul „Oteteleșeanu“¹ nu se știa nimic despre trecutul istoric al acestei comune.

Așezarea comunei pe margine de terasă, avînd în față lunca rîurilor Ciorogîrla-Sabar-Argeș, ne-a atras de la început atenția, mai ales că, de aici pînă la Dîmbovița, terenul nu permitea așezări omenești în trecut îndepărtat. Deși nu existau rupturi de teren care ne-ar fi putut da indicații prețioase despre potențialul arheologic al zonei, arăturile adînci executate cu tractoarele au suplinit această lipsă.

Vorbînd elevilor despre importanța izvoarelor istorice în general, arătîndu-le unele piese și demonstrînd pe ele ce concluzii importante se pot degaja, explicîndu-le modul cum pot și unde pot găsi asemenea izvoare, dîndu-le explicații precise asupra modului cum trebuie să indice pe fiecare obiect locul descoperirii și împrejurările în care a fost descoperit, le-am cerut ca, în timpul liber, să se intereseze și să adune asemenea urme materiale. În numai 2—3 zile, zeci și zeci de pachetele, zeci de informații făceau să avem în mîină elementele de bază ale potențialului istoric al comunei și chiar al comunelor vecine, pe unde elevii dăduseră ocol. Făcînd identificarea resturilor adunate de elevi, am constatat că ele se referă la paleolitic, neolitic, epoca bronzului, epoca fierului, perioada migrațiilor, orînduirea feudală și capitalism.

Constituînd după aceea un cerc de istorie, care și-a propus drept temă „Să ne cunoaștem satul“, am mers, cu elevii acestui cerc și cu mulți alții, pe urmele celor care adunaseră asemenea resturi, explicîndu-le în teren semnificația lor și faptul că acolo se găseau străvechi așezări

¹ În 1894 Academia Romîină a deschis la Măgurele, în conacul lăsat moștenire de I. Oteteleșanu, o școală de fete.

omenești. Cum printre piesele descoperite, una dintre ele indica o perioadă mai puțin cunoscută a paleoliticului din regiunea Bucureștilor, împreună cu elevii aceluiași cerc am întreprins chiar mici sondaje (avînd în acest sens aprobarea și colaborarea Institutului de arheologie) care au dus la depistarea și a altor urme arheologice din epoca bronzului și perioada migrațiilor. Pentru elevii care au participat la aceste cercetări și pentru toții elevii școlii care au vizitat lucrările, acestea au fost fapte pline de învățăminte, fiecare lucru explicîndu-li-se amănunțit și pe înțeles.

O emisiune radio închinată micilor cercetători a atras și mai mult atenția tuturor spre o astfel de muncă.

În 1961 s-a insistat pentru obținerea unor materiale care să documenteze toate epocile istorice și s-a trecut totodată la dezvelirea unor așezări mai importante.

Săpăturile de amploare din vara anului 1961 au dus printre altele, la dezvelirea unei importante așezări neolitice¹, și a unor bogate resturi din epoca migrației popoarelor². Pe lângă marele interes științific al descoperirilor, a fost, firește, foarte important faptul că elevilor din comuna Măgurele li s-a arătat pe viu starea sub care se află în pămînt locuințele, uneltele, armele, cimitirele, într-un cuvînt izvoarele nescrise.

În vara aceluiași an, inițiativa Secției culturale a Sfatului popular al Capitalei, sprijinul acordat de Muzeul de istorie a orașului București și de organele de partid și de stat locale au coincis cu punctul nostru de vedere și astfel a luat ființă în comuna Măgurele un muzeu local de istorie care folosea din plin materialele descoperite în modul arătat mai sus. O asemenea expoziție a oferit elevilor posibilitatea de a-și desfășura concret activitatea, mai ales în timpul vacanțelor, cînd ei fac ghi-daj cu rîndul și-l îngrijesc.

Totodată, printr-o fructuoasă colaborare cu cercetătorii de la Muzeul de istorie a orașului București³, au putut fi colecționate și bogate documente istorice scrise, referitoare la istoria comunei. Decupările din ziare și aspectele privind realizările regimului democrat-popular au întregit restul.

În cadrul cercului de istorie s-au ținut referate, întocmite de elevi sub supravegherea noastră, avînd ca titlu : „Cum arătau în trecut locurile pe care se găsește astăzi satul nostru“, „Teritoriul comunei noastre în epoca pietrei“, „Teritoriul comunei Măgurele în epoca metalelor“, „Geto-dacii pe teritoriul comunei Măgurele și împrejurimi“, „Popoarele migratoare pe teritoriul comunei noastre“, „Ce spun izvoarele scrise despre comuna Măgurele în orînduirea feudală“, „Comuna noastră în societatea capitalistă“, „Măgurele astăzi“. Temele s-au bucurat de succes și referatele au fost susținute atît de elevi foarte buni cit și de elevi

¹ P. Roman, *O așezare neolitică la Măgurele*, S.C.I.V., an. XIII, 1962, nr. 2, p. 259—271.

² *Idem*, *Săpăturile arheologice de la Măgurele*, în *Materiale arheologice*, vol. X (sub tipar).

³ Menționăm că mai multe documente scrise amintite aici au fost culese de Ioana Panait, muzeograf la Muzeul de istorie a orașului București.

care, ridicând probleme deosebite din punctul de vedere al disciplinei, se spera să fie atrași spre o muncă utilă. Prin acțiuni colective și variate, o parte din acești elevi au fost readuși pe drumul firesc. Totodată s-a cultivat dragostea elevilor pentru munca de cunoaștere și de prețuire a tot ceea ce strămoșii noștri și poporul nostru au creat de-a lungul veacurilor, s-au creat imagini concrete asupra continuității de viață pe teritoriul patriei, asupra evoluției societății omenești. Fără îndoială că educația patriotică și-a găsit și ea o manifestare prielnică și profundă.

*

Un alt aspect deosebit de important al problemelor în discuție este valorificarea la clasă a izvoarelor de istorie locală.

Fiecărui profesor îi este cunoscută marea importanță a folosirii materialului didactic în general. El ajută la crearea unor noțiuni clare și la păstrarea acestor noțiuni pe o lungă perioadă de timp. De felul cum este prezentat și trezește interesul depinde în special durata impresiei create și însușirea activă a noțiunilor. Materialul didactic trebuie bine selectat și făcut cunoscut la momentul oportun. Apoi este bine cunoscut faptul că nu provoacă aceleași senzații un izvor istoric prezentat de exemplu în fotografii ca cel văzut în realitate.

Prezentarea tardivă a izvoarelor istorice n-are efectul dorit și, văzute într-un ansamblu mai mare de genul unui muzeu, nu rețin atenția așa cum am dori. Muzeele oferă un bogat material care ne dă largi posibilități de consolidare a cunoștințelor, dar și neajunsurile sînt apreciable. În primul rînd, ele nu țin și nu pot ține seama de faptul că noi, din întregul material, nu avem nevoie pentru un moment decît de anumite izvoare istorice și nu de toate. Întregul, în cazul de față, copleșește amănuntul, care este înecat în general. Toți ne amintim de faptul că elevii, duși într-o expoziție, cu greu pot fi opriți într-un anume loc pentru a li se explica ceea ce avem în vedere. Lăsați liberi, trec superficial peste tot și îmbracă în această superficialitate, din cauza mulțimii imaginilor create, și ceea ce am fi vrut să fie aprofundat. Noi nu ne-am putut împăca cu această situație. Mai întii am ajuns la constatarea că nici noi înșine nu reușim să urmărim cu aceeași intensitate întreaga expoziție. Și concluzia firească a fost că trebuie să se dea totul în mod gradat, la fel cum se procedează cu predarea lecțiilor. Așa se face că nu vizităm cu elevii întreaga expoziție a unui muzeu, ci numai partea care ilustrează lecțiile predate, după care scoatem elevii din circuit. Pentru ca imaginile să fie cît mai profunde, preferăm vizitarea mai multor expoziții, care întregesc aceeași epocă, dar numai a părților despre care elevii au luat cunoștință la lecții. Timpul nu permite însă să faci deplasări săptămînale la muzee, iar vizitele la perioade mai mari își pierd mult din valoare. Iată de ce am preferat vizitări parțiale de muzee numai cînd acele vizite erau absolut necesare, lăsînd vizitarea generală după parcurgerea unor capitole mai mari.

Cum și în acest caz golurile create sînt mari, se cere folosirea cu orice preț a materialului didactic adecvat, real, convingător care să

atrage atenția și care să poată fi prezentat în cadrul fiecărei lecții în parte la momentul potrivit. Un asemenea material didactic, cu o mare putere de convingere, este cel local, de la care plecându-se se pot face generalizări, fiindcă la urma urmei generalul este format din particular, iar particularul reflectă de cele mai multe ori, în întregime sau în parte, generalul.

Avantajul folosirii unui asemenea material derivă și din faptul că se face o percepere nemijlocită nu prin intermediul desenului sau fotografiei.

Trebuie însă avut în vedere faptul că *materialul didactic local nu-l exclude, ci-l completează pe cel cu caracter mai general, care rămîne totuși esențial.*

La clasele V—VI, unde numărul de ore puse la dispoziția profesorului sau pentru vizite și excursii permitea o asemenea situație, s-au ținut lecții, la timpul și locul indicat, despre trecutul istoric al comunei. Astfel, *pentru o mai bună fixare a cunoștințelor despre comuna primitivă, la clasa a V-a, după ce li s-a explicat elevilor că și istoria comunei lor se integrează în istoria umanității, li s-a ținut lecția „Comuna Măgurele în orinduirea comunei primitive“.* Atunci cînd împrejurările au permis, lecția s-a ținut pe teren, unde se făceau săpături într-o așezare neolitică. În celelalte cazuri însă, ea a fost expusă în Muzeul de istorie a satului. Cu aceste ocazii elevii au putut studia atent și îndelung tipurile de așezări, locuințele, uneltele, oasele animalelor sălbatice vîinate sau a celor domestice, să deducă ocupațiile locuitorilor după resturile păstrate. În acest mod li s-a făcut o fixare solidă și de lungă durată a cunoștințelor predate despre comuna primitivă. Totodată imaginea creată elevilor despre această îndelungată orinduire socială a fost clară, și aceasta a ajutat mult la înțelegerea celorlalte epoci.

Tot la clasa a V-a, după predarea a două lecții despre Dacia, am intercalat lecția „Comuna noastră și împrejurimile în vremea geto-dacilor“. După ce s-au enunțat locurile, cunoscute elevilor, unde se găsesc așezări geto-dacice, trăgîndu-se concluzia firească că această regiune a cunoscut o înfloritoare viață și o locuire intensă pe vremea geto-dacilor, li s-au arătat obiectele și uneltele descoperite în aceste așezări. Totodată, pentru ilustrarea afirmației că geto-dacii aveau legături cu cetățile grecești de pe țărmul Pontului Euxin, s-au arătat ilustrații cu obiecte de import grecești provenite de la Popești pe Argeș și obiecte de import descoperite pe teritoriul comunei vecine Virteju-Nefliu.

S-au putut totodată face referiri destul de ample și asupra evenimentelor politice care au avut loc în aceste regiuni începînd de la Dromichaites și sfîrșind cu hotarul dintre cele două ere.

O bună posibilitate de a reliefa stratificarea socială în lumea geto-dacă ne oferă și construcțiile impunătoare de la Popești, în jurul cărora se înșiruie mulțimea de bordeie sărăcicioase, precum și tezaurul de monede descoperit în imediata apropiere a comunei Măgurele.

La clasa a VI-a a fost posibil să se folosească material didactic local în predarea cunoștințelor despre popoarele migratoare.

Cea mai largă întrebuintare a materialului didactic local, cu rezultate dintre cele mai bune, s-a putut face la clasele a VII-a, unde se predă istoria României.

Orînduirea comunei primitive pe teritoriul patriei, situația economică-socială și politică a geto-dacilor, migrațiunea popoarelor au fost ilustrate, pe lângă materialul didactic general, și cu izvoare istorice locale, caracteristice de altfel pentru arii mult mai largi decît această regiune.

Pentru demonstrarea continuității și a simbiozei daco-romano-slave, am avut posibilitatea să facem referiri ample la așezările din veacurile V—X e.n. care se găsesc pe teritoriul comunei și împrejurimi, așezări care documentează atît existența unei populații locale care păstrează tradiții romane sau se găsește sub influențe culturale romano-bizantine, cit și o conviețuire între localnici și slavi.

Dezvelirea unor bordeie chiar pe teritoriul comunei și descoperirea unor numeroase obiecte au dat posibilitatea să se illustreze în bune condiții viața economică a acelor vremuri.

Unele documente feudale referitoare la comună ne-au folosit atunci cînd s-a prezentat situația proprietății în secolele XVI—XVII și situația țăranilor șerbi din această epocă¹.

Vremea domniei lui Mihai Viteazul este bogată în fapte și a putut fi prezentată, fără să încarce cu nimic lecțiile, și cu documente istorice locale. În primul rînd, Mihai Viteazul a stăpînit un timp, din partea soției sale, o parte din moșia Măgurele². Un asemenea document a permis să se concretizeze enunțarea faptului că Mihai Viteazul era unul dintre cei mai mari feudali ai Țării Romînești, în felul acesta explicîndu-se și politica sa de clasă față de țăranime. În al doilea rînd, ultimul mare sfat al țării înainte de bătălia de la Călugăreni s-a ținut la Măgurele. Citatul din Nicolaie Bălcescu care relatează faptele³, ne dă un bun prilej de a scoate în relief evenimentele petrecute atunci, care, fiind locale, se sapă adînc și definitiv în mintea elevilor, contribuind la educația patriotică. În al treilea rînd, documentele vremii ne permit să concretizăm jaful turcesc din 1595, care s-a abătut și asupra comunei, făcînd să se risipească averile și vecinii mănăstirii Radu Vodă⁴.

¹ Vezi notele 1—4 de la p. 404.

² Ibidem.

³ Mikai „ieși din București cu opt mii de ostași și merse de înfipse tabăra în drumul Giurgiului, la satul Măgureni, două mile departe de București. Acolo el adună lîngă sine pe capetele armatei și împreună cercară sfat cum să apere mai bine țara“ N. Bălcescu, *Romînia sub Mihai-Voevod Viteazul*, în *Opere alese*, ediție îngriiită de Andrei Rusu, vol. II, București, 1960, p. 80.

⁴ *Documente privind istoria Romîniei, Țara Romînească, veac XVII*, vol. III, p. 79; Ș t. Nicolaescu, *op. cit.* p. 182.

Pentru a arăta modul în care feudalii acaparau pământurile țăranilor liberi sau deveniți liberi printr-o împrejurare fericită, am folosit un document local din 1623¹, care permite să se pună în valoare și alte fapte semnificative dintre anii 1600 și 1623.

Un document din 1649², prin care Matei Basarab închină toate averile mănăstirii Radu Vodă unei mănăstiri de la Muntele Athos, trecînd în felul acesta sub exploatarea călugărilor străini a majorității țăranilor din Măgurele, a permis o mai concretă exemplificare a acestui fenomen.

Un alt document ne scoate în relief participarea țăranilor din comuna Măgurele la răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu³. El vine să îmbogățească și să concretizeze acest însemnat eveniment prin fapte reținute cu mai mult interes de către elevi.

Problema agrară și situația social-economică a satului din orînduirea capitalistă au putut fi exemplificate cel mai bine prin documente istorice locale. Aici, urmărindu-se problema pînă la rezolvarea ei în cadrul desăvîrșirii revoluției burghezo-democrate, s-au putut da exemple ce se refereau chiar la părinții elevilor din clasele a VII-a care au participat la rezolvarea acestei probleme și au beneficiat de ea. Firește că ecoul în rîndurile elevilor este mult mai puternic decît în cazul folosirii numai a unor materiale didactice generale. Materialul didactic de care dispunem pentru această perioadă, printr-o împrejurare fericită, este la fel de sugestiv ca și cel pe care îl indică manualele și programele. În acest fel, plecînd de la cazuri particulare, sugestive, s-au putut trage concluzii generale, clare și trainice. S-a arătat în primul rînd că legea rurală dată de Cuza nu s-a aplicat decît la 45% din familiile din sat⁴ și că, datorită acestui fapt, țăranii erau siliți să facă învoieli împovăra-toare cu moșierii sau arendașii. S-a dat ca model de învoieli agricole pentru perioada anterioară anului 1888, un contract din comuna vecină Jilava, ale cărui prevederi sînt deosebit de aspre⁵.

¹ Este vorba de un hrisov domnesc din 23 aprilie 1623 prin care Radu Mihnea dă lui Șerbu duraban și fratelui său Bordocel, precum și lui Udrea, foști „vecini domnești de moștenire”, drept de stăpînire asupra ocinei de la Măgurele, cît „au fost ocină domnească mai înainte vreme, din cîmp și din pădure și din apă și din vatra satului”. Această „ocină domnească” împreună cu cei trei țărani fusese dată, între 1611 și 1616, lui Miculeș, căpitan de călărași. Între 1620 și 1623, Miculeș a murit și neavînd moștenitori, a lăsat moșia, primită de la domnie, celor trei vecini, pe care i-a eliberat cu condiția ca ei să facă, pentru pomeneire, un pod, o cruce și un puț. Asupra celor trei s-a abătut însă lăcomia boierului Dumitrașco, mare-pitar, care, voind să cumpere el această moșie, s-a pus „pe grumazul lui Serb și al fratelui lui Burducel și a lui Udrea, ca sa-i fie lui vecini”. Cu multă greutate cei trei țărani au scăpat de sub jugul apăsător al iobăgiei (*Documente privind istoria României, Țara Românească, veac XVII, vol. IV, p. 253—254*).

² Șt. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 194—209.

³ Document inedit depistat de Ioana Panait; în el se face o aluzie evidentă la participarea țăranilor din Măgurele la această răscoală.

⁴ *Marele dicționar geografic*, vol. IV, p. 264—265.

⁵ Ziarul „Lupta” din 14 aprilie 1888.

Cu ajutorul unui document din 1869¹ din care rezultă că învoielile din acea plasă (Sabarul) se puteau executa numai cu ajutorul jandarmilor și vătășeilor, li s-a creat elevilor o imagine clară asupra funcțiilor represive și caracterului statului burghezo-moșieresc.

Pentru a ilustra stratificarea socială în rîndul țărănimii și ridicarea burgheziei sătești prin specularea mizeriei consătenilor lor, s-a folosit de asemenea un material didactic local din care reiese că primarul și cîrciur-marul din Jilava dădeau împrumuturi cu dobîndă de 100% pe o perioadă de cîteva luni².

Deși manualele nu se opresc prea mult asupra desfășurării răscoalei din 1888, am insistat mai mult asupra acesteia deoarece pe Sabar ea a avut o mare intensitate și permitea, prin documentele păstrate, să suplinim lipsurile ce se constată în materialul didactic local pentru răscoala din 1907, în cazul căreia materialul didactic general a fost copleșitor. Măsurile represive luate de guvernul burghezo-moșieresc și executate pe valea Sabarului de colonelul-călău Warthiadis, care, avînd și el moșie în această regiune, s-a purtat cu o cruzime nemaipomenită, ne-a dat prilejul să facem o legătură între acțiunea statului ca instrument al burghezo-moșierimii și reprezentanții săi, să educăm sentimentele de ură ale elevilor împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Date prețioase pentru sfîrșitul secolului al XIX-lea ne-au pus la dispoziție bătrîni satului, Arhivele Statului București și Marele dicționar geografic³.

Situația socială și economică (trei moșieri dețineau la Măgurele 1 300 ha, iar 1 351 de țărani 695 ha)⁴, situația învățămîntului (34 de elevi în toate satele comunei)⁵, situația sanitară, toate vin să întregescă imaginea despre satul românesc la începutul secolului al XX-lea. Adău-gînd un contract de învoieli agricole din 1906 încheiat de sătenii unei comune vecine cu arendașii locului, am putut explica mai ușor cauzele marii răscoale țărănești din 1907.

Creșterea avîntului revoluționar al maselor populare după Revoluția Socialistă din Octombrie s-a putut de asemenea ilustra și prin documente

¹ Arh. St. București, fond. Prefectura Ilfov, dos. 70/1869, f. 92—93 și 107. La filele 92 și 107 găsim adresa nr. 5768/22 iunie 1869 a Subprefecturii plășii Sabar către prefectură, în care se arată că „toți d-nii proprietari și arendași de moșii din această plasă are (sic!) învoială cu locuitorii prin care sînt angajați în lucrul muncii cîmpului”. Autoritățile comunale neexecutînd prompt ordinele „mai cu seamă astăzi cînd este timpul secerișului”..., „proprietarii și arendașii sînt amenințați de pagube”. Și mai departe: „Văzîndu-se că mijloacele ce are azi subprefectura de dorobanți și vătășei, primii care urmează a executa acele învoieli, nu sînt îndestuli în comparație cu grăbnicia cu care urmează a fi ele îndeplinite”, subprefectul cere ca prin înțelegere cu d-nu comandir al dorobanților să mi se dea în ajutor o căprărie de dorobanți peste rînd care va fi concentrată pentru zece zile”. La fila 93 se găsește răspunsul prefecturii, care, prin adresa nr. 8633/23 iunie 1869, anunță că „s-au luat măsuri să vi se trimeată ajutoru de jandarmi necesari pentru executarea angajamentelor rurale existente în acea plasă”.

² Ziarul „Lupta” din 14 aprilie 1888.

³ *Marele dicționar geografic*, vol. IV, p. 264—265.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

istorice locale. Este vorba de o adresă a poliției din care reiese că țărani participă la întrunirile socialiste ca urmare a agitației produse de muncitorii de la fabrica de spirt din comuna Bragadiru¹. O circulară a poliției din 1919 atrage atenția că se răspîndesc manifeste „bolșevice” cu următorul conținut: „Țărani, sculați-vă și răsculați-vă împotriva asupritorilor voștri”².

Măsurile înșelătoare luate de burghezo-moșierime pentru a opri avîntul revoluționar al maselor, precum și caracterul acestor reforme care se referă la țărănime, au putut fi materializate de asemenea prin documente locale, din care se vede tergiversarea legii agrare de după primul război mondial pînă prin 1935—1936, timp în care proprietățile moșierești se refăcuseră.

Larga participare a țăranilor din comuna Măgurele la luptele pentru instaurarea regimului democrat-popular, la consolidarea acestuia, la rezolvarea definitivă a problemei agrare, fiind ilustrată prin documentele locale, a dat o mai mare tărie afirmațiilor legate de prima etapă a revoluției populare, mai ales că puteau fi citate nume de persoane care sînt cunoscute și chiar foarte apropiate elevilor înșiși.

Pentru etapa revoluției socialiste, aproape că nu există lecție care să nu-și găsească concretizare printr-un material didactic local. Lecția despre transformarea socialistă a agriculturii, de altfel, nici nu poate fi concepută fără folosirea datelor cunoscute fiecărui elev în parte. Lecțiile despre revoluția culturală, transformarea satului, comerțul socialist, ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii, asistența socială au fost predate făcîndu-se largi referiri la cunoștințele elevilor.

Dacă adăugăm la toate acestea materialul didactic regional, ne dăm seama cît de variate sînt posibilitățile pe care le avem la dispoziție pentru a da o mai mare trînicie lecțiilor de istorie și a le face mai atractive și mai accesibile elevilor.

Nu putem să nu avem în vedere și faptul că un material didactic local, care este în același timp și concret, ne permite să realizăm mult mai ușor scopul educativ propus decît un material didactic general.

Prelucrarea materialelor istorice locale în cadrul unei monografii scrise pe înțelesul tuturor reprezintă sinteza muncii noastre în acest domeniu. Difuzată în masele de cetățeni și elevi, ea este repede și ușor asimilată, ajutîndu-ne și în predare, deoarece elevii cunosc mai dinainte izvoarele locale. Noi am întocmit deja diferite variante de monografii, cea mai completă urmînd a fi difuzată ulterior³.

Materialul didactic local a putut fi valorificat și prin alte metode: la orele de dirigiență sau în cadrul unei scenete istorice pregătite de clasa a VII-a și susținută în fața elevilor întregii școli și a părinților.

¹ Arh. St. București, fond. Prefectura Ilfov, dos. 95/1919.

² Ibidem.

³ Monografia de bază a fost întocmită în colaborare cu Ioana Panait și Panait I. Panait.

Conferințele pe această temă adresate cetățenilor din comună au completat eforturile de a face cât mai cunoscută istoria locală ca o parte a celei generale.

Avînd în vedere modesta noastră experiență în colecționarea și folosirea materialului didactic local, material care poate fi folosit și în predarea orelor de istorie la alte școli din regiunea înconjurătoare, inclusiv la cele din orașul București, încheiem prezentarea de față cu un apel pe care îl adresăm tuturor profesorilor de istorie de a contribui la strîngerea unor materiale de istorie locală care să ducă în final la întocmirea monografiilor istorice ale comunelor sau diferitelor instituții din așezările urbane.

Transformările uriașe care au loc în țara noastră, printre care la loc de cinste se înscriu mecanizarea agriculturii și construcțiile din orașe, fac să iasă la iveală neprețuite izvoare istorice care, prin imensitatea lor, depășesc puterea de colecționare a instituțiilor cu profil arheologic. În felul acesta se distrug și dispar pentru știință o mulțime de produse ale culturii materiale create pe teritoriul patriei noastre.

Noi avem datoria morală să adunăm asemenea resturi și să le punem la îndemîna științei. Aceste relicve, adunate în special de către profesorii din comune, pot constitui prețioase documente pentru istoria veche a acelor regiuni unde au fost găsite și pe baza lor se poate întocmi partea veche a monografiilor istorice. Profesorii din oraș, prin natura lucrurilor, după ce și-ar fixa mai întîi comuna sau instituția preferată, ar putea cerceta arhivele.

Monografiile întocmite, dactilografiate, iar cele mai bune tipărite, s-ar putea răspîndi în satele respective și în cîteva biblioteci, putînd constitui totodată un bun material didactic.

În final, un colectiv ar putea să strîngă toate datele într-un repertoriu istoric. O asemenea acțiune ar fi de un real folos tuturor : și maselor largi de oameni ai muncii, și elevilor, și profesorilor, și oamenilor de știință.

Tehnoredactor: MIRCEA NASTA

*Dat la cules 12.V.1964. Bun de tipar 03.03.1965
Tiraj 1000 + 100. ex. Hirtile scrise II A, Format
70 x 100/16. Cost editorial 33,96. Cost tipar 26,00
A. 2948/1964. Indici de clasificare zecimală: pentru
bibliotecile mari 9 (R), pentru bibliotecile mici 9 (R).*

Tiparul executat sub comanda nr. 7198/1964 la
Întreprinderea Poligrafică „Tiparul” str. Fabrica
de chibrituri nr. 9 – 11, București – R. P. R.

Lei 15